زنجیرەی ڕێنماییەکانی ئەهلی ئەسەر (٥)

فیقهی ئافرەتان

وەرگێڕانی

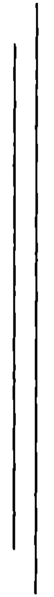
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

کتێبخانەی پێشین
هەولێر

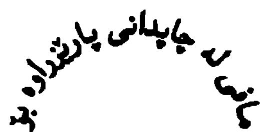
کتێبخانەی هیوا
هەولێر

بسم الله الرحمن الرحيم

کتێبخانەی پێشین

فیقهی
ئـــافرەتـــان

ناوی کتێب: (فیقهی ئافرەتان)
وەرگێرانی: ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو
نەخشەسازی ناوەوە: کۆمپیوتەری نارین (محمد علی احمد)
ساڵی چاپ: ٢٠١٠ ز
ژمارەی سپاردن: (١١٢٤)ی ساڵی (٢٠١٠)ی پێدراوە.

بنکەکانی بڵاوکردنەوە

کتێبخانەی پێشین / هەولێر

کتێبخانەی السنة / سلێمانی

کتێبخانەی سیما / چەمچەماڵ

کتێبخانەی دێرین / قەزای سۆران

کتێبخانەی زانستی بەسوود / کەلار

کتێبخانەی هیوا / بنەسڵاوە

زنجیرەی ڕێنماییەکانی ئەهلی ئەسەر (٥)

فیقهی ئافرەتان

وەرگێڕانی
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

کتێبخانەی پێشین
هەولێر

ئافرەتی موسڵمان و ئەرکی سەرشانی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆی هاوچەرخ دا

نووسینی
أ.د.فالح بن محمد الصغير

پێشەکی نوسەر

إن الحمد لله نحمده ونستعنه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله ألا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله،﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ سورة آل عمران: ١٠٢﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ﴿١﴾﴾ سورة النساء: (١).﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ﴿٧٠﴾ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾﴾ سورة الأحزاب: (٧٠- ٧١).

أما بعد:

ئـافرەت نیـوەی کۆمەڵـە هـەروەکو دەگوترێـت، ئـافرەت دایکـەو خێزانـەو کـچەو خوشکەو خزمە، ئافرەت مامۆستایەو دایەنـە. دروسـتکەرودەرهێنەری پیاوانـە، گۆشـکەرو پەروەردیارو بەخێوکەری پاڵەوانانە، مامۆستای ژنانەو دامەزرێنەرو پێك هێنەرو گۆشکەری پێشەوایان وزانایانو بانگەشەکارانە.

خوای گەورە لەئادەم دروستی کردوە ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٖ وَٰحِدَةٖ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالٗا كَثِيرٗا وَنِسَآءٗۚ وَٱتَّقُواْ

ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبٗا ۝١ ﴾[(1)] سورة النساء: (١)

ئالێرەو لەم ڕوانگەوە زانایانی ئیسلام دەستیان داوەتە لێدوان لەسەر کێشەی ئافرەتان لەدەروازەی پڕ پەقینەوە کەقورئانی پیرۆز بڕیاری یەکلایی کەرەوەی لەسەر داوە، هەروەها لەدەروازەکانی پەیوەست بە ئافرەتەوە لەڕوی ئەوەی کەدایکە، خوشکە، کەخێزانە ، کچە وێڕای ڕون کردنەوەو شی کردنەوەی ئەو مافونەرکانەی کەهەیەتیو ئەو ئەرکو مافانەشی کەلەسەریەتی.

وەلێ لەم سەر دەمانەی دوایی دا قسەو گفتوگۆ لەسەر ئافرەت شێوەیەکی فراوانترو بەربلاو تری لەگەلێ ڕوەوە بەخۆوە بینیوە گرنگترینیان: ئەوەیە کەکێشەو تەنگژەی ژنان کێشەیەکی بیرو باوەڕو چەمکە، ئەوەتە بانگەشە ڕاشکاوەکان بێ پێچو پەنا دەبینینو دەبیستینو دەخوێنینەوە کەداوای کردنەوەو بەرەلا بونی ژنان دەکات لەژێر فەرمانەکانی خوای پەروەردگاری خۆیانو دەرچونیان لەچواچێوەی زانیاریەکانی ئاینەکەیدا دەیانەوێ پەلی بگرنو دەری بهێنن، تاوای لێ هات زۆرێك لەژنان بەبانگەشەو پروپاگەندەی بەناو ئازادیو پێشکەوتنو ڕزگار بون لەدوا کەوتوییوکۆنەپەرستیو خووڕەوشتی بەسەرچو وڕزیو وجێماوی کۆن خۆیان گۆتەنی، وئەو دەستورو یاساو ڕێسایانەی

---

(١) واتە ئەی خەڵکینە خۆتان لەپەروەردگاری خۆتان بپارێزن و لێ ی بترسن کەئێوەی هەمو لەیەك نەفس دروست کردوە و خێزانەکەشی هەر لەو نەفسە دروست کرد واتە حەوای لەپەراسوی چەپی ئادەم دروست کردو ئەوجار لەو نێرو مێ یە ئەو هەمو ژنو پیاوەی لێ خستنەوە بەو هەمو ڕەنگ وجۆر و زمانی جیاجیا وسروشتی جۆر بەجۆر بە هەمو وڵاتانی جیهانی دا بڵاو کردونەوەو، هەروەها خۆ بپارێزن لەو خوایەی کەهەمیشە داوای لێ دەکەن هەمیشە پیویستیتان پێ یەتی و هەروەها سیلەی ڕەحم بەکار بهێننو هەرگیز مەی پچڕێننو دەستی یەکتری بگرنو پشت لەیەکتری مەکەن چونکە خوای گەورە هەمیشە چاودێرە بەسەرتانەوەو ئاگای لەهەمو کارو کردەوەو گفتارێکتان هەیە.(وەرگێڕ)

کەخوای پەروەردگار بۆی داناون وەلا بنێن‌و دەستی لێ بەر بدەن یان باوەڕیان پێ ی هەر نەبێت.

گومانی تێدا نیە کەئەم تەنگژەو وکێشەیە کێشەیەکی ترسناکەو پێویستیەکی حەتمی بەئەهلی زانست‌و فیکری هەیەو پێوستی بەچاودێری‌و گرنگی پێدان‌و لێ توێژینەوەو شرۆڤە کردنی هۆکارەکان‌وشوێنەوارەکانی ئەم کێشەیەو ڕون کردنەوەو شی کردنەوەی حوکمەکانی خوای پاک‌و بێگەردو بالا دەست هەیە، شی کردنەوەو ڕون کردنەوەی مافەکانی ئافرەتان ئەوەی کەهەیەتی‌و ئەوەشی کەلە سەریەتی واتە دەکەونە سەرشانی پێویستیەکی حەتمی یە بۆ لادان‌و هەلمالینی پەردەی چلکن‌و لیل‌و لیخن کەبەسەرڕوی دیدو بۆچونەکانی بەرنامەی پیرۆزی ئیسلامدا دراوە سەبارەت بەئافرەت‌و گەلێ ڕوی تر، هەروەها بەرز کردنەوەی سیفەت‌و چاکەو بەها بەرزەکان کەخوای گەورە بەئافرەتانی داوا دەکات. بەلێ هەل مالین‌و لادانی ئەو پەردە پیس و چلکنانەی کەدوژمنانی ئیسلام دەیانەوێ بەسەر چاوی ئافرەتان‌و کۆمەلگای موسلمانانی دا بدەن‌و کپیان بکەنەوەو لەدینەکەیان بێ ئاگایان بکەن‌و دوریان بخەنەوەو توشی لادان‌وهەلدێری کەندو لەندیان بکەن‌و هەلیان دێرن‌و توشی مل تێدا شکانیان بکەن. هەروەها ڕەواندنەوەو نەهێشتنی ئەو هەمو گومان‌و چەمکە هەلەو پەلە بۆگەنانەی کەبەمەبەست یان بێ مەبەست بەسەر پەردەو شا شەی پاکی زیهن‌و بیرو دیدو بۆچونی ئافرەتان‌و کۆمەلگەی موسلمانانیەوە دەلکێنن بەگشتی. دیارە ئەمە ئەرکێکی حەتمی‌و پێویستە کەخوای گەورە خستویەتیە سەر شانی ئەوان واتە ئەهلی زانست‌و زانیاری‌و زانایان کەبریتیە لەئەرکی بەرپرسێتی‌و ئەرکی ڕون کردنەوەو شرۆڤەو شی کردنەوەی کێشەکان‌و کردنەوەی گرێ کوێرەکان وەك چارەسەریەکی بن بڕی چیم پەستیانەی زانستیانەو بانگ کردن بۆ لای خولو شەریعەتی خوای گەورە.

ئالەم دەروازەوە، لەم ڕوانگە ڕەهایەوە ئەم وتانەو ئەم وشانە دەرچون بۆ پاك کردنەوەو ساف کردنەوەی ڕوی پاك‌و بێگەردی وێنەی کێشەو تەنگژەکان بەهۆی هەندێ

لەڕون کردنەوەو کورتەو پوختە ی بەرپرسێتی و ئەرکی سەرشانی ئافرەتانی موسڵمان کەبریتین لەبەرپرسێتی زانستیانەوکۆمەڵایەتیو پەروەردەیی و بانگەشە کردن بۆ لای خوای گەورە. ئەم وشانەم بۆ تۆیە ئەی خوشکی موسڵمانی بەڕێزو هۆشیارو شارەزا لەکاروبارو ئەرکو پێداویستیەکانی ئاینەکەت، وەبۆ ئەو خوشکەی کەڕێگەیەکی باشت بڕیوە لەزانستو زانیاری داو هەست بەئەرکی سەر شانت دەکەیت، وەبۆ تۆیە ئەی ئەو دایکەی کەبەرپرسی لەپەروەردە کردنو گۆش کردنی بەرەکانی دوا ڕۆژو ئەی دروست کەرو پێگەیەنەری پیاوانی دواڕۆژ، وە بۆ تۆیە ئەی خێزانی خۆشەویست کەشان بەشانی مێردەکەت چەند ئازایانەو بوێرانە دەڕۆیتو لەپشتی یەوە وەك چیا سەرکەشو دۆند بڵندەکان دەوەستیت، تۆ بازو بەندی مێردەکەتیتو لەبەرەو پێش بردنی کاروانی ژیانی خێزانیتاندا، توانای هەڵمژینو لەخۆگرتنی هەمو شتێکت هەیە کەلەمێردەکەتەوە ڕوبەڕوت دەبێتەوە لەبەر هیچ شتێك نا، بەڵکو تەنیا لەپێناو خولانەوەی ڕەورەوەی ژیانی خێزانەکەتانداو لەپێناو هێنانە دی ئاواتو ئامانجەکانتانداو هەرگیز ماندو نابیتو هەرگیز لەڕوی مێردەکەتدا ڕو گرژو ڕو تاڵو مۆنو مرچك نابیت، ئەم وشانەم بۆ تۆیە ئەی خوشکی بانگەشەکار کەگیانی خۆت لەپێناو گەورە ترینو پیرۆز ترین ڕێگەدا بەخشیوە کەدەتگەیەنێتە بەهەشتو ڕازی بونی خوای باڵا دەستو کاربەجێ.

ئەم وشانەم بۆ تۆیە ئەی ئەو خوشکەی کەبەم سیفاتانە خۆت جوان ڕزاندۆتەوە، ئەم وشانەم دەنوسمو تایبەت دەکەم بەتۆوە، خوازیارین کەڕێگەی لێڵو تاریکت بۆ ڕۆشن بکاتەوەو ڕێت بۆ ڕوناك بکاتەوەو بەرچاو ڕۆشن بیتو ئەو هەمو لێڵیو خڵتو خاشو چڵکە لیخناویەی خراوەتە سەر چاو ودیدو بیرو هۆشو زیهنت بەچکە شێرانە ڕابماڵیتو زانستو زانیارو هۆشیاریت پیێ ببەخشێتو بازو بەندت بەهێز تر بکات، لەسەر ڕێگەی خەیرو چاکەو چاکگوزاری دەست گیرۆیت بکاتو بتخاتەوە سەرڕێگەی کاروانی پەروەردەییو فێرخوازیو بانگەشەکاری دروست بۆ شەریعەتی خوای باڵا دەستو کاربەجێ .

وەئەم وشانەم بۆ تۆیە ئەی سەرپەرشتیاران بۆ ئەوەی لەگۆڕەپانی بەرپرسیاریدا بەرچاو ڕۆشن بیتو لەپەروەردە کردنو گەلاڵە کردنو ئامادە کردنی خێزانەکەتو خوشکەکانتو کچەکانت و کوڕەکانت وەك پێویست بیتو بەرچاو ڕۆشن بیتو زرتو زیرەكو بوێرانە بیتو زۆر باش لەسەر ڕێگەی خواو پێغەمبەری خواﷺ ولەسەر بەرنامەی قورئان وسوننەت ئامادەیان بکەیتو دەستیان بگریت و لە ڕێگەی هەڵدێرو تێدا چون بیان گێڕیتەوەو بیان هێنیتەوە سەر ڕێگەی ڕاستی قورئانو سوننەتو نەهێڵی دوای چاوچنۆکانو تەماعکارانو لەڕێ لادەرانو خوانەناسانو بیدعەچیان بکەونو خێزانەکەت لەبەر یەك هەڵ بوەشێننەوەو دواتریش کۆمەڵگاکەت لەبەر یەك هەڵبوەشێننەوەو دابڕو پەرتەوازەی بکەنو بەگورگان خواردوی بدەنو دنیاو قیامەتیشیان لەدەست بچێت.

دەی بابەیەکەوە بەرەو ئەو وشانە هەنگاو هەڵ بهێنین وبچینە ناو بنەڕەتی مەبەستو داواکارم لەخوای بالا دەستو کاربەجێ کەسود بەخش بن بۆ هەمو خوشكو برایەکی موسڵمانو بیشیان گێڕێت بەگەنجینەو کۆگایەك لەژیانی مرۆڤایەتیداو بۆ دوای مردنیش، ئەو خوایەی کەهەمیشە بیسەرو بینەرو وەڵام دەرەوەی دوعاو نزاو پاڕانەوەکانە، وپیتو بەرەکەتو پیرۆزیش برێژێت بەسەر گیانی محمدﷺ و خزم و کەس و کارو هاوەڵانی بەگشتی ...ئامین.

لێدوان لەئافرەت و بەرپرسێتیەکانی بۆچی؟

یەکەم:

- چونکە خوای باڵا دەستو کاربەجێ لەبەر ڕۆشنایی سروشتێکی تایبەتی دروستی کردوە کەجیاوازە لەگەڵ سروشتی پیاو، ئالێرەداو لەم ڕوانگەوە پەیوەستی کردوە بەچەند حوکمێکەوە کەهەماهەنگە لەگەڵ ئەم سروشتە تایبەتیە وەك ئەوەی کەپەیوەندە بەحوکمەکانی بێ نوێژی (الحیض) وخوێنی دوای منداڵ بون (النفاس)وپاك بونەوە لێ یان، و ماوەی شیردانو بەخێو کردنی منداڵ(الرضاعة)، وهەندێ لە ئەحکامەکانی نوێژو ڕۆژو وحەج کردن، و ئەم جۆرە حوکمانە. بۆیە پێویستە لەسەر شانی برایانو خوشکانی توێژەرەوەو شرۆڤەکاران کەئافرەتان پەیوەندو تایبەت بکەن بەلێدوان وشی کردنەوەو لێکۆڵینەوەیەك کەهەماهەنگو گونجاو بێت لەگەڵ سروشتی ئەواندا.

دووەم:

- چونکە ئافرەت ئەرکو ئەمانەتێکی گەورەی لەسەرە کەخوای گەورەو پاك وبێگەرد خستویەتیە سەر شانی ئەوان، ئافرەت چەند حوکمێکی گشتی وەك بیروباوەڕ(عقیدة) و پاكو خاوێنیو نوێژو ڕۆژو و گەلێ ئەرکی تر داوا لێ کراوە، وێڕای ئەم حوکمە گشتیانە هەندێ حوکمی تری تایبەت بەخۆی خراوەتە سەرشان بەهۆی ئەوەی کەئافرەت پەروەردیارەو دایکەو خێزانە، لەهەمو حاڵەتەکاندا پێویستە لەسەری کەبەجوانترین شێوە بەو ئەرکانە هەڵ بستێت. بۆیە لێدوان لەسەر ئەو باسانە شتێکی پێویستو حەتمیە بەکورتیو بەدرێژیو بەدایەلۆك کردن بەشێوەیەکی ڕونو ئاشکراو بێ گرێ وگۆڵ کەسیەتی ئافرەتی موسڵمانو ئەرکەکانی ڕابگەیەنرێنو بەخەڵکی بناسێنرێن هەروەکو دەبێ خۆشی هۆشیارو بەرچاو ڕۆشنو دڵ پڕ لەباوەڕ(الأیمان) بێت ئەرکو بەرپرسیارێتیەکانی سەر شانی خۆی بناسێت .

سێ یەم:

● ئـەو هێرشــە بــەربڵاوەی کـەئافرەتی موسـڵمان لـەم سـەردەمانەی دوایـی دا لەلایـەن دوژمنــانی ئیـسلام لەڕۆژهــەڵاتو ڕۆژئـاواوە دوچـاری بـوەو ڕوبـەڕوی دەبێتــەوە هــەروها لەڕۆڵەکانی موسڵمانانیش کەلاری بـونو بونەتـە ئەڵقـە لـەگوێ ی ئـەوانو هـەمان ژەهـری دوژمنکاریو پلانـی ئـەوان دەجونـەوە، ئـەو ژەهـرە کوشـندەیەی کەبـەنوکی قەڵەمـەکانی دوژمنــانی ئیـسلامو زۆرە موسـڵمانەکان دەنوسـرێنو لـەبڵاو کـراوەو گـشت هۆکارەکـانی ڕاگەیاندنـەکانی ئەوانـەوە بەسـەر دیـدو گوێـچکەی موسـڵماناندا پیـاوو ژن پـەخشو بـڵاو دەکرێنـەوە بەتایبـەتی بـەگوێو دیـدی خوشـکانی موسـڵمان، دو ڕوانو دۆڕاوانـی هەنـدێ لەموسڵمانان هۆکاری سەرەکین بۆ ڕشتنو پەخش کردنی ژەهری پلانەکانیان بۆ پـەلکێش کردنو وەدەرنانی ئافرەت لەماڵەکەی خۆی بۆ هاتنە مەیدانو تێکەڵ بون لەگەڵ پیاوانـداو داماڵینی لەئەرکو کارە بنەڕەتیەکەی خۆی کەبریتیە لەکاروبارو ئیشی ناوماڵو پـەروەردە کردنـی منداڵـەکانیو دارایـی کردنـی ژیـانی مێردەکـەی. ئـەو دەنگـە نـاخۆشو قێزەونانـە بەگوێ ی ئافرەتی موسڵماندا دەچرپێنن و دەڵێن: (لەو ژیانە خۆشیو ئارامیە کـەتێ ی دا دەژیت وەرە دەرو وازی لێ بێنەو ئەو تەلارە بروخێنە و لەو ژورە تەنگوتاریکە وەرە دەرو ئەو پەڕدە ڕەشو چڵکنانەی دەوریان داوی بدڕێنەو هەڵیان ماڵە، بۆ ئـەوەی ئـەو ڕوناکیـە ببینـی کەسـاڵەهای سـاڵە لێـت شـاردراوەتەوە، دەی وەرە دەرێو خـۆت لەچـنگی پیـاوو دەسـەڵاتو لـەژێر قەمـچی پیـاو خـۆت ئـازاد بکـە. خـۆت لـەکۆتو بەنـدی ژێـر دەسـتەیی ڕاپـسکێنەو کەلەپـچەکانت بپـسێنە، و وەرە خـۆت لـەو جلوپۆشـاکە قـورسو ئەسـتورو چارشێوە ڕزگار بکەو خۆت ڕوت بکەوەو پەردەو پۆشاکت تورِ بدە، بـونی خـۆتو دەنگـی خۆت بسەلمێنە ئەمەش بەهاتنە دەرەوەت لـەکونی ژوری تـاریکی نـاو مـاڵ دەبێت. چـێژ بەگیانی خۆت بدە، بەوەرگرتنی بەشی خۆت لەم جیهانە خۆشو فراوانە کەبریتیە لەباقو بریقی ژیانی ئەم دنیایە باجوێ لەزەوقو هەواو ئارەزوو شەوقی ئازادانەت هیچ شتێکی تـر جڵەوی حوکمت بەدەستەوە نەگرێت، دەی بەمێینـەو جـوانی قەشـەنگو دڵ ڕفێنـی خـۆت

خۆت بنوێنە لەسەر بەرگی گۆڤارەکان‌و ڕۆژنامەکان‌و پێشبڕکێکانی جوانی‌و پیشاندان‌و نمایش کردنی جل‌و بەرگ‌و نواندن‌و ئەکتەریەتی‌و لەهەمو بوارێکدا بازرگانی بکەو پارەو پول پەیدا بکەو گیرفانی خۆت پڕ بکە، چیدی با چاوت لەدەستی پیاو نەبێت! ! !

أفقراً فتاة العرب والحسن مغنم	وطهراً وهذا العصر عصر تمتعِ
لقد كان عهد الفضيلة وانقضى	وَابدع هذا العهد أمراً فابدعــي

ئەم هێرشە بەدخوو دڕندەیە هەوڵ‌و کۆششێکی زۆرو لێبڕاوانەی دەوێ تائافرەتی موسڵمان دەگاتە ئاستی هوشیاریەکی تەواو، ئەو هوشیارەیەی کەپێویستە بۆ بەرچاو کرانەوەو بەرچاو ڕۆشن کردن‌و چاو کراوە بێت‌و بەتەواوی‌و هۆشیارانە ڕێگەو بەرپێ ی خۆی ڕۆشنانە ببینێ و وریا بێت تازە ئیدی لەخشتە نەبرێتەوە.

چوارەم :

● کەهەر سەر بەخاڵی سێ یەمەو دەرئەنجام‌و شوێنەواری ئەو هێرشە دڕندانەیەو ئاژاوەی بەرەڵایی و تێکەڵی وپێکەڵی‌و گێژەنەی کەدەربارەی کێشەوتەنگژەکانی ئافرەت نراوەتەوە - بەهەندێ لەو ئافرەتە موسڵمانانەوەش کەیەقینن لەشەریعەتی ئیسلام - کەلەهەمو قیرەکەرو بانگ کەرانێکەوە وەرێ خراوەو دەیەوێ خۆی بسەلمێنێت‌و بونی خۆی بچەسپێنێ. تا وای لێ هاتوە زۆرێك لەکێشەکان لایەنگیرو بەرهەڵستکاری خۆیان هەیەو کارەکە تەنیا بەئەهلی تایبەتمەندان پسپۆڕانەوە نەگیرساوەتەوەو بەس، بەڵکو لەناو هەمو گۆڤارەکان‌وڕۆژنامەکاندا چەندان وتارو نوسینی قێزەونمان دەکەوێتە بەرچاوو دەخوێنینەوە کەبە پێنوسی تایبەتمەندان‌و ناتایبەتمەندانەوە نەخشەیان بۆ کێشراوەو

نوسراون چونکە ئەوان ئەوەیان بەدەستی خۆوە گرتوەو کردویانەتە بەڵگەو بەهانە کەشەریعەتی ئیسلام بۆ هیچ کەس قۆرخ نیە[١].

ئەوان نایانەوێ لەبوارەکانی نوژداری‌ویئەندازەو بوارەکانی تری زانست دا قسە بکەن‌و خۆ تێ هەڵ بقورتێنن ، بەبیانوی ئەوەی کەئەوان پیسپۆڕو تایبەتمەند نین لەم بوارانەدا بەڵام بەپەرۆشەوە ئامادەن کەبچنە ناو شەریعەتی خواوەو بەبێ زانست‌و زانیاری‌و نەفامانەو فام کاڵانە دەمی خۆی تێ وەر بدەن ، پاك وبێگەردی بۆ خوای گەورە لەو بوختانە گەورەیە(سبحانك هذا بهتان عظیم)!! ئەمە کارەکەی لەسەر شانی ئەهلی زانست‌و پسپۆڕان‌و تایبەتمەندان قورس تر کردوە بۆ بەدودا گەڕان‌و هەوڵ‌و کۆششی پترو پتر ماندو بون بۆ ڕون کردنەوەی هەق‌و ڕاستی‌و پتر شی کردنەوەو لێکدانەوە بەو برە زانست‌و زانیاریەی کەخوای گەورەوپاك‌و بێگەرد لەتواناو هێزی ڕونکردنەوەو زانیاری‌و بەڵگەو زانست پێ ی بەخشیون.

پێنجەم:

● ئافرەتی موسڵمان لەم ڕۆژگارانەی دواییدا جڵەوی کەوتۆتە دەستی هەمو قرەکەرێکی پیاو و ژنی کافران‌و دوڕوەکان‌و خێراو گورج دوای هەمو هاتەو وەڕەیەکیان دەکەوێت‌و بوەتە دەرگایەکی سوك وئاسان‌و واڵا بۆ پێدا تێپەڕ بون‌و چونە ژوری قەڵای کۆمەڵگەی موسڵمانان‌و بوەتە هۆکارێکی سادەو سانا بۆ ڕوخاندنی قەوارەی ئەم ئایینە پیرۆزە، چونکە ئەوان چاك دەزانن ئەگەر ئافرەت لەماڵ هاتە دەرو ماڵ‌و منداڵ‌و جگەر گۆشەکانی

---

(١) ئەم گۆتەیە لەم ڕۆژگارەدا بەسەر دەمانەوەیەو زۆر دەگوترێتەوە بۆ ئەوەی هەرکەسێك بیەوێ بچێتە ناو شەریعەتەوە دەمی تێوەر بدات ئەگەر هیچیش لەهیچ نەزانێت ئەو وشەو قسە یەك بۆ خۆی دادەڕێژێت‌و هەروەکو حەرامی بۆ حەڵاڵ دەکات بەبەڵگە یابەهەرشتێکی تر بێت بۆی حەڵاڵ دەکات بەڵگەی ئەوەی کەئەمە ڕای منەو ئەوەش ڕای تۆیە ، ئەوە تێگەیشتنی منەو ئەوەش تێگەیشتنی تۆیە بێ هیچ ڕاگر وبێ هیچ بنەمایەك(نوسەر).

خـۆی بەجێهێـشتو دانیـە دەسـت پـەروەردیارو دایەنوخزمەتکارەکـەی، خۆشـی چـوە دەرەوە بۆ ناو گۆڕەپانەکانو کۆڕو کۆمەڵی پیاوانەوەو تێکەڵیان بو. کەوتـە نـاو دوکـەڵو گەردە لولی کۆمپانیاو کارگەکان و ژەنگی هەڵێناو جەستەی ناسکوپاکی پیسوبۆگەن بو، ڕواڵـەتی دەرەوەی واتـە جەسـتەی ناسـکی بـۆ پیـاوانی هاوکـارو موراجعـەکانی خـۆی ڕازاندەوەوخۆی بۆ بەدەرخستو خۆی بۆ واڵا کردنەوە، وشـان بەشـانو مزاحیمـی پیـاوان بو لەگۆڕەپانی کارە قـورسو جەنجاڵەکانیانـداو گۆڕەپـانی ڕاسـتەقینەی کارەکـەی خـۆی بـەجێ هێشت، ئـەوە بەدڵنیاییـەوە یەکـەمین هـەنگاوی پلانـەکانی خۆیـان نـاوەو تێیـدا سەرکەوتو بون. وهـەرە هەسـتەوەر تـرین ئەنـدامی کۆمەڵگـەی ئیـسلامی یـان بـۆ خۆیـان دابڕیوە کەئافرەتەو لەبەرنامەی ڕاستەقینەی خۆیان دور خستۆتەوەو باشـتر بڵـێین دایـان بڕیـوەو هـەڵیان داشـتوە. ئابـەم جـۆرە ئافرەتیـان دابـڕیو لایـان داو پیـسیان کـردو لەڕەسمـــەیان بـــردو بـــەرەو داهێـــزرانو داڕوخـــانو لـــەناوبردنیان بـــردو منـــداڵو جگەرگۆشەکانوپەروەردە کردنی بەرەی ڕاستەقینەی دواڕۆژیان لەباوەش فڕاندو هێنایانە دەرو پـەروەردەو گـۆش کردنـی منداڵـە چاوگەشـەکانیان پـشت گـوێ خـستو لەسـۆزی دایکایەتی بێ بەشیان کردنو بەرەو پەروەردەی سـەقەتو دەرون ئـاڵۆزیو داڕوخـانو دڵ ڕەقیان بەرێ کـردنو هـەروەها چـاودێری مـافی پیاوانیـشیان نـەکرد. تائـەنجام کارەکـە سـەری لـێ تێـك دانو لەبەریـەك هەڵوەشـانەوەی یەکـەمین خانـەی کۆمەڵگـەو پـچڕانی شیرازەی کۆمەڵگە بەگشتی دەرکرد. لێرەدا من نامەوێ بچمە نـاو گۆڕەپـانی درێـژدادڕیو ڕونکردنەوەوە چونکە ئەمە لەسەر شانی ئەهلی زانستو زانیاری پێویستە کەدرێژە بـەڕون کردنـەوەو پـێ لەسـەر داگـرتنو سـور بـونو مکـوڕی و دڵنیـا بونـەوە پـێ داگـرن. دیـارە دواخستنی ئەم ڕونکردنەوانەش لەکاتی پێویستی خۆی دا دروست نیەو نابێ.

شەشەم:

- ماوەیـەکی کـەم نیـە کـەدەبینرێ ئـافرەت جـۆرە شـلی وئاسـانکاریو خـۆ بەدەسـتەوە دانێکی زۆری لەگشت بوارە جۆربەجۆرەکاندا نواندوە وەك: لەبواری ڕەوشتو ئاکارەکـانی

داو لەبواری کارکردندا، یالەبواری تێکەڵ بون بەپیاوانو مانەوە لەگەڵیانداو وقسەکردنو گفتو گۆکردنو بەبەریەکدا ھەڵچونو مڵ بەملیو زرمە زلێو حیکە حیك لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا زۆر بەئاسودەییو بەئازادیو ڕاشکاوی بێ شەرمییەوە، ھەروەھا خۆجوان کردنو خۆ ڕزاندنەوە بۆ پیاوانی بێگانەو نامەحرەمو فڕێ دانی جلو بەرگو پۆشاکی شەرعیو پۆشینی پۆشاکی کافرانو جلو بەرکی ناشەرعیو دەرچون لەفرمانی خوای گەورەو پەروەدگارەکەی و دەرچون لەشەریعەتی ئیسلامی پیرۆز ھەروەھا لەکارکردنو دەرچون لەناو ماڵەکەی خۆی داو کار تێ کردنی بەو ھەمو جلو بەرگو پۆشاکە ناشەرعی دیاری کافرانو دوڕوان وکلكو وابەستەکانیانو بەپیرەوە چونی ئەو ھەموپۆشاكو دەنگە تێك دەرو ھاتو ھاوارەی کەلەڕۆژئاواو ڕۆژ ھەڵاتەوە دێن، دەڵێم: لەو ھەمو ئاسانکاری و بێ دەنگیو شلیەدا چ دەبینرێ کەبانگەشەی بۆ دەکرێتو بانگی دەکەنو لەھەمو لایەکەوەو بەھەمو ھۆکارێکەوە بانگەشەی گەرمو مکوڕانەی بۆ دەکەن ئەدی ئێمە چی بکەینو چۆن ھەوڵ بدەینو نەخشەو پلانمان چی بێت بۆ ڕاپەڕاندنی ئەرکی سەرشان لەڕوی ئافرەتی موسڵمانو پاراستنو ڕزگار کردنی پێش ئەوەی بکەوێتە ناو ئەو چاڵە پڕ زەلکاوەوەو بکەوێتە ناو داوی ئەو درندەو خوا نەناسانە ھەر وەکو چۆن خوشکەکانیان لەزۆرێك لەوڵاتانی تری کۆمەڵگای موسڵمان نشین تێ ی کەوتون تاوای لێ ھاتوە کە ئافرەتی موسڵمانو ئافرەتی کافر لێك جیا ناکرێنەوە چ لەشێوەو ڕواڵەتداو چ لەناو وناوەرۆك دا.

حەوتەم:

- ئافرەتی موسڵمانی ئەمڕۆ کەوتۆتە بەر چەندان تەوژمی جۆربەجۆرو ھەمە چەشنەو ڕکەبەرایەتیو مل ملانێ ی لەسەر دەکەن، کەدەکرێ لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا کورتیان ھەڵێنین:

ـ تەوژمی کۆمەڵایەتی کۆن: ئەم تەوژمە خاوەن شێوازێکی دیارو خوازیاری دەست گرتن بەھەمو شتێکی کۆنەوەیە، ئەم تەوژمە بەعورفو ڕەوشتو ئاکارەکانەوە سنور دارە بێ گوێ دانە ئەوەی کەشەریعەت بڕیاری لەسەرە یان نا؟ بەپێ ی ھەواو ئارەزوەکان

دەجولێتەوە، چی بۆخۆی حەز لێ بێت دەیکات گرنگ نیە ئایین‌و شەریعەت پەسەندی دەکات یان نا؟

ـ تەوژمی ڕەت کردنەوە یاواز لێ هێنان (التیار الرافض): ئەم تەوژمەش بریتیە لەوە کەهەرچی شتێکی کۆنە قبوڵی نیەو وەلای دەنێت، بانگی ئافرەت دەکات بۆ ئازاد بون‌و بەرەڵایی‌و دەست واڵایی‌و کردنەوەی لەهەمو بەندو دەستورویاسایەکی ڕابردوو لەگشت زانیاری‌و فەرمانەکانی شەریعەت، بانگی ئافرەتانی موسڵمان دەکات بۆ لاسایی کردنەوەی ئافرەتی کافرو دەرچون لەیاساو شەریعەتی خواو پچڕاندنی باو ویاساکانی کۆمەڵایەتی و چاو کردن لەژنانی کافران‌و پابەند بون پێ یانەوە لەهەمو شتێك دا گەورەو بچوك ، شێوەو ڕواڵەت‌و ناوەڕۆك.

ـ تەوژمی مام ناوەند(الوسط): ئەو تەوژمەیە کە ژیریاران‌و بیرمەندان‌و عەقڵ مەندانی ئوممەتی ئیسلام‌و ئەهلی شەرع پێیەوە هەستاون‌و هاوار دەکەن‌و دەڵێن:(ئەی ئافرەتی موسڵمان دەی ئیدی بەسە ژیرو ورياو زاناو بەرچاو ڕۆشن بە، ئاخر تۆ موسڵمانی دەبێ بەرژەوەندی خۆت بزانی‌و دەبێ فرمانەکانی پەروەردگاری خۆت جێ بەجێ بکەیت‌و دەست بەبەرنامەکەی خوای پەروەردگارتەوە بگریت. چونکە هەر ئەو دەزانێت کەچ شتێك‌و چ کاروبارێك‌و چ یاساو ڕێساو دەستورێك بۆ گیانی تۆ باش‌و بەسودە، خوای گەورە چەندەها ئاراستەویاساو ڕێساو فەرمانی بۆ ناردویتە خوار دەستی پێوە بگرەو ئەنجامیان بدە، دڵنیابە هەر هەمویان سەرکەوتن‌و سەرفرازی تۆی تێدایە، هەمو ئەو هاوارو بانگەشە بۆگەنانەی کەتۆی بەرەو ئاراستە دەکەن چ عورف‌و عادەتی کۆن بێت چ ئەو تەڵەزگە تازانە بن، پێویستە لەسەرت هەر شتێکی ئاراستەتی دەکەن بەتەرازوی ڕاستی و واقیعیەتی شەریعەتی خوا بیپێوەو لەتەتڵەیان بدە ئەوەی لەگەڵ بەرنامەو ڕاستیەکانی خوای پەروەردگار هاتەوە وەری بگرەو ئەوەشی دژو پێچەوانەی شەریعەتی پەروەردگار بو وەلای بنێ ودور دور توڕیان بدە)[1].

(١)بڕوانە (ثقافة المسلمة ص ١٧ ـ ١٨).

زۆرێك لەئافرەتانی موسڵمانان توشی خراپەو بەدگۆیی بونو لەدینەکەی خۆیان لایان داوەو سەرگەردانو گومڕا بون بەپێ ی ئەو تەوژمەی کەلەناو کۆمەڵگەکەی کەتیایدا دەژیت وتەشەنەی کردوەو بڵاوە. بەڵێ لەئەنجامی تێك چڕژانی ئەم هەمو دەنگو هاتو هاوارانەدا ئافرەتان سەریان لێ تێك چوەو چڕژو پەرش وبڵاو بونو ئافرەتی موسڵمان کەوتۆتە سەر دەروازەو دوڕیانی چەندان کوێرە ڕێگا(مفترق طرق). هەر کوێرە ڕێگایەكو هەربانگەشەکارێکی ڕێچکەکان بۆ بەرژەوەندی خۆی بانگی دەکاتو بۆلای خۆی پەلکێشی دەکات ، و پڕو پاگەندەی بەرگری کردنو داوای مافی ئافرەتان دەکات، وبۆی دەگریاو فرمێسکی درۆینی تیمساحی بۆ هەڵ دەڕێژێو لەسەری دەگریات، بەم پێ یە ڕاستیو ناڕاستیو هەق و ناهەق لەلای زۆرێك لەژنانی موسڵمان تێکەڵ بەیەکتری بون، دو دڵیو ڕاڕاییەکی زۆریان خستونەتە ناو دڵەوە.

زۆرێك هەن لەژنان بەهاتو هاوارو چریکەی کافرانو خراپەکاران کار تێکراونو تەوژمی خراپەکاری فێڵبـاز لەگەڵ خۆی دا ڕای ماڵیون بەهۆی ئەو هەمو نوسینەی کەقەڵەمە قرچۆکەکانی ئەو دەستو گروپە فێڵبازانە لەسەر لاپەڕەکانی گۆڤارو ڕۆژنامەو کتێبەکانو لەهۆکارەکانی ڕاگەیاندنەکاندا بڵاویان دەکەنەوەو بەرەو زەلکاوی لادانو گومڕا بونیان بردونو وایان لێ کردون قۆڵیان لەکراسی خۆیان هێناوەتە دەرو دەست درێژی دەکەنە سەر سنورەکانی شەریعەتی خوای پەروەردگارو بەتەواوی سنوریان بەزاندوە، ئەوەتە بەچاوی سەری خۆمان دەیان بینین چۆنیان خۆ بۆڕوت کردونەوەو پۆشاکی شەرعیان فڕێ داوەو بێ شەرمانە سەرپێچی خوای گەورە دەکەنو لەگەڵ پیاواندا ڕو هەڵماڵاوانە تێکەڵ بون وبەتەنهاو بەکۆمەڵ لەگەڵ پیاواندا دەمێننەوە، وڕاشکاوانە چونەتە ناو مەیدانەکانی بەناو هونەرو گۆرانی گوتنو نواندن(التمثیل) وسەماو سوڕدان گۆرانی بێژی وئاوازو مۆسیقا ژەنینو جرتو چەقەنەوە. بەجارێ شەرمو حەیایان نەماوە.

هەشیانە هەنگاوێك دەنێن بۆ پێشەوەو یەکیش بۆ دواوە، ڕاڕاو دودڵە جارێك پۆشاکی ناشەرعی دەپۆشێتو لاسایی ئافرەتانی کافران دەکاتەوەو بەدوای بەناو

پێشکەوتوخوازان دەکەوێتو جارێکیش دەگەڕێتەوە بۆسەر فیترەتی خۆیو بۆ فرمانو زانیاریەکانی پەروەردگاری دروستکەرەکەی کە(ﷻ) گیانە.

لەپاڵ ئەمانەشدا ئافرەتی هۆشیارو تێگەیشتوو زیرەنگ هەیە کەئامۆژگاریوفرمانەکانی خوای پەروەردگاری وەرگرتوەو خۆی پێ ڕازاندونەوەو بەدڵێکی پڕ باوەڕو بەیەقینێکی تەواوەوە کاریان پێ دەکاتو دڵ پڕ ئارامو دامەزراویەوە گشت حوکمەکانی ئایینی خوای وەرگرتوەو ئەو دینەی بەهێزێکی تۆکمەوپۆڵاینەوە هەڵ گرتوەو توند دەستی پێوە گرتوە. هەرچی خراپەو خراپەکاریشە وەلای ناوەو دور دور توری داوە جا لەهەر شوێنێکو لەهەر کەسێکەوە بێت، بەڵکو زۆر پێ دامەزراوانەو بوێرانە بانگەشە بۆ ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەرنامەو پرۆگرامی پەروەردگار دەکات. بەوپەڕی لێبڕاوی وئیمانێکی دامەزراو وتۆکمەوبەوپەڕی سەر بەرزی و شانازیەوە هەمیشەپارێزگاری لە کەسایەتی خۆیو جلو بەرگو پۆشاکە شەرعیو داوێن پاکی خۆی دەکاتو بەئەرکو فرمانی ڕاستەقینەی خۆی هەڵ دەستێت پەروەردەی باشی منداڵو جگەرگۆشەکانی خۆی دەکاتو مافەکانی مێردەکەی خۆی جێ بەجێ دەکاتو تۆوی خۆشەویستی ڕێزو بنەمای خێزانی ناو خێزانەکەی خۆی دەوەشێنێت نەك وەك ئافرەتە دۆڕاوەکان کەبەتەواوی خۆیان داوەتە دەست ئەو گورگە برسیو تێك دەرانە.

ئائەمانە هەمویان بانگمان دەکەن بۆ ڕامالینی پەردەی ڕەشو تاریكو چڵکنی کەبەسەر روی ئەم چەرخ وسەردەمەدا دراوە لەڕوی کێشەوتەنگژەکانی ئافرەتی موسڵماندا، بۆ ئەوەی ڕێگەی ژیانمان بۆ ڕون ببێتەوە مەشخەڵەکانی ڕێ بدرەوشێنەوە بۆ هەر یەکێك لەئێمە چ پیاو چ ژن کەدەیەوێ بەرچاوی ڕۆشن ببێتەوەو ڕاستیەکان وەك خۆی ببینێتو بکاتە ڕێگەی ڕزگاریو سەرفرازی لەهەردو دنیادا.

هەشتەم:

- پێویستی کۆمەڵگای موسڵمان نشین، بەڵکو ئوممەت بەتەواوی پێویستی بەئافرەتی پێشەنگی هۆشیارو بەرچاو ڕۆشن هەیە کەبەرپرسیەتی‌وئەرکەکانی سەر شانی خۆی بناسێت‌وهەست بەو ئەمانەتیە بکات کەخراونەتە ئەستۆی‌و ڕێگەو بەرپێ ی خۆی دەبینێت‌ومافەکانی خۆی‌وئەو مافانەشی هی دەوروبەرەکەی کەلەئەستۆی دان دەزانێت.

ـ پێویستمان زۆرە بەئافرەتی موسڵمانی بڕوادار کەباوەڕی زۆرقوڵە بەپەروەردگای باڵا دەست‌و کاربەجێ، بەڵێ باوەڕی تەواوی پێ یە وەك پەروەردگارو دروستکەرو پەرستراو،، هەروەها بڕوای بە فریشتەکان‌و کتێبەکان‌و پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام)، وبەڕۆژی دوایی‌و بەقەزاو قەدەر خێرو شەڕی هەبێت. بیرو بۆچونەکانی لەم بونەوەرەدا باش بێت‌و بەپێ ی ئەم بڕوا بونە بێت وەهەروەها بیرو بۆچون وتێڕوانینەکانی بۆ بونەوەرو ژیان‌و مرۆڤ هەروا بێت.

ـ پێویستمان بەئافرەتێك هەیە کە هوشیارو زانا بێت بەشەریعەتی پەروەردگاری خۆی، وهەست بەفرمانەکانی خوای گەورە بکات‌و ئەمجار کاریشیان پێ بکات، ولەقەدەغەکراوەکانیشی بگەڕێتەوەو نەیان کات، هەمو ئەو ماف‌و ئەرکانە بزانێت کەلەسەر دەورو بەرەکەی خۆی هەیەتی هەورەها ئەوانەشی وان لەئەستۆی دا، بەباشترین شێوە پێ یان هەڵ بستێت.

ـ وە پێویستمان بەئافرەتی هوشیاری چاوکراوەو شارەزا بەکاروباری ئیشە سەرەکی‌و ڕاستەقینەکەی خۆی، و بەکاروباری ناومال‌و شانشینیەکەی خۆی کەناوماڵە، چاوەدیری‌و بەرگری لەمافەکانی ئەو شانشینە بچکۆلانەیە دەکات، ئەو دانشگایە پیرۆزە کەپیاوانی دوا ڕۆژ بەرهەم دینێت‌و لێ ی دەردەچن، و منداڵەچاو گەشەکان بەرهەم دێنێت‌و لەسەر خۆشەویستی خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ وپێغەمبەری ﷺ خواو بۆ خزمەت کردنی ئاینەکەی پەروەردە دەکات .

ـــ پێویـــستمان بەئافرەتێکـــە کەڕواڵـــەتی دەرەوەی هـــەواڵو ســـیفاتەکانی نـــاوەوەو ناوەڕۆکیمان دەخاتە بەردەم، نەدەکەوێتە ژێر کاریگـەری ڕۆژهـەڵاتو نـەڕۆژاواوە، نـەهیچ تەوژمێكو نەهیچ جۆرە پۆشاکێکی ناشەرعی کاری تێدەکەن، نەدوای هیچ دەنگێکی نامۆو قێزەونو ناشیرین دەکەوێت، ئافرەتێـك کـە پێـشەنگ بێـت لەڕواڵـەتی داو لـەناوەڕۆکی دا، لەشی پارێزراوە، و دڵی پڕ بێت لەئیمان، ڕو سپیەتیەکەی بەرچاوە، جلو بەرگو پۆشاكو دڵی پاکـە دیـارو نادیـاری، بـڕوای هێنـاوەو زانیـارو زانـست فێـر بـوەو کـاری پـێ دەکـات وتێدەکۆشێت.

ـ پێویستمان بەئافرەتێکی بانگەشەکاری پێشەنگە ئەو ئافرەتەی کەبانگەشـە بـۆلای خـوا دەکات بەکردەوەو بەڕاستی پێش قسەو گفتـاری، خێـرو چـاکەی بـۆ خـەڵکی دەوێ چـۆن کەخێرو چاکەی بۆ خۆی دەوێت ئامۆژگاری خوشکانو ئافرەتانی تـر دەکـات، وئاراسـتەی ئـەم دەکـات لەخوشـکان، دەسـتی ئـەو دەگرێـت لەخراپـە دەیـان گێڕێتـەوە، پـەروەردە دەکات، وپێ دەگەیەنێت، هەڵەکانی خۆیوخەڵکیش ڕاست دەکاتەوە، کێشەو تەنگژەکان چارە سەر دەکاتو گرێ کوێرەکـان دەکاتـەوە، مـاڵی خـۆی لـەپێناو خـوادا دەبەخـشێت، بەپێ ی توانای خۆی هەوڵ دەداتو تێ دەکۆشێت، بـۆ بانگەشـەی خـوا پـەرستی دەژیـاو لەماڵەکەی خۆی دا ڕاوەستاو وخەوتوە لە کارەکەی داو لەهەر شوێنێکی تر بێت.

ـــ پێویـــستمان بەئافرەتێکـــە کـــەفرۆفێڵو تەڵـــەکانی دوژمنـــانی ئیـــسلام شـــی بکاتـــەوەو هوشیاری بدات بـەبڕواداران لـە برایانو لەخوشـکانی موسـڵمانیو تەڵـەکانیان بتـەقێنێتو وریاو ئاگادارو زرینگ بێت نەکەوێتەداوی ئەوانەوەو ئـەنجام ببێتـە دەسـت کێـشی ئـەوانو وەڵامی داواو داخوازیەکانیان لـەو پڕوپاگەنـدە گـومڕاو سـەر لێـشێواویانەیان ئاگـادار بێـت کەهەمیشە ئافرەتیان کردوە بەدەست کەلای خۆیانو چۆنیان بوێت ئاوا یاری پێ دەکەنو گێمەکە دەبەنەوەو ئەویش ڕیسوا دەکەن هەروەکو لەڕابردوادا ڕونمان کردەوە.

ئەم پێویستیە زۆر جەخت لەسەر ئەهلی زانستو پسپۆڕو تایبەتمەنـدانو سـورە لەسـەریان بـۆ ئـەوەی هـەوڵ و تەقـەللای لێبڕاوانـەی خۆیـان بـدەن بـەزمانو بەپێنوسـەکانیان بـۆ

هوشـیارکردنەوەو بەرچـاو ڕۆشـن کردنـی ئافرەتـانی موسـڵمان کـەوریا بـن پـێ یـان نەخلیسکێتە ناو زەلکاوی دوژمنانی ئیسلامی چ دەرەکی و چ نـاوەکی، هـەروەها بەرچـاو ڕۆشن کردنـەوەو هۆشـیار کردنـەوەی بـەخێوکاران‌و سەرپەرشـتیارانی ئافرەتـان و یادیـان بێننەوە لەو سپاردە گەورەیەی وا لەئەستۆیان دایە.

نۆیەم:

• ئـافرەت ڕۆڵێکـی گرنگـی هەیـە لەکاریگـەری دا بـۆ سـەر پیـاو: ئەگـەر دایـك بێـت ئـەوا سیفەتی جڵەو گیری فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپەی لـە ئەسـتۆ دایـە، ئـەو کات لەسەر پیاو پێویستە کە فەرمانبەرداری بکات‌و فرمانەکانی جێ بەجێ بکـات لـەکاری چاکەدا[1]. وەئەگەر خێزانیش بێت واتە ژنی پیاو بێت ئـەوە ئـەو کـات پێویـستە لەسـەری کەهانی پیاو بدات لە بەندایەتی کردن‌و گوێ ڕایەڵی خواو پێغەمبەری خـوادا هـەڵی بنێـت‌و لەخراپە کردن‌و گوناحکاری‌وسەرپێچیەکان بیگێڕێتـەوە، هـەروەها نکـۆڵی نـاکرێ لـەڕۆڵی ئافرەت لەگەڵ مێردەکەی دا مەگەر کەسێکی نـەفامی لـەخۆبایی بێـت، هـەروەها ئـافرەت خوشك‌و کچ‌و خزمی پیاوە. ئالەبەر ئەمە پێویستە لەسەر ئافرەت هەست بەم ڕۆڵە گەورەو گرنگە بکات‌وهۆشیار بێت بۆ ئـەوەی بـە باشـترین شـێوە پـێ ی هـەڵ بسـتێت‌و ئـەنجامی بدات.

دەیەم:

• شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە کەهـەم دەم ئـافرەت شـارەزا تـرو زانـا تـرە بـەخۆی‌و کاروبارەکـانی ئافرەتـان لـەپیاوو کۆمـەڵگای ئافرەتـان‌و ئـەو دیـاردەو ڕواڵەتانـەی کەلەنێوانیاندا دێت‌و دەچێت، هەروەکو کاریگەریە نـاوەکی‌و دەرەکیـەکانی خۆیـان باشـتر

---

(١) واتە: ئەگەر فەرمانی بەچاکە پێ کردی پێویستە پیاو ڕای بپەرێنێت و فرمان بەرداری بکات، بەڵام بەپێچەوانەوەش لەسەرپێچی کردنی خوای گـەورەو پێغەمبـەری خـوادا نـابێ بەقـسەی بکـەیت چـونکە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {لاطاعة لمخلوق فی معصیة خا لق} . (وەرگێڕ)

دەناسنو هەر خۆیان بەتوانا ترن لەگرتنە بەری ڕەفتارو شێوازەکانی ئەم ڕێگەیە.

دوای ئەمەو، خستنە ڕوی هەمو ئەو لێدوانوقسەو باسوخواسو دەرئەنجامانەی ڕابردو بۆمان دەرکەوت کەقسە کردنولەسەر دوانو دایەلۆك کردن لەسەر ئافرەتان پێویستیەکی حەتمیە بۆ ڕۆشن کردنەوەی ڕێگای ژیانی ئافرەتو ڕونکردنەوەو خستنە ڕوی ئەرکو مافو بەرپرسیاریەتی یەکانی سەرشانی. هەروەها ڕون کردنەوەی هەمو ئەو سنورانە لەپێناو هاندانی ئافرەت بۆ بزواندنو هاندانی بۆ هەستانی بەم ڕۆڵە گرنگەی سەر شانی بەچاکترین شێوەو بۆ ئەنجام دانی بەرپرسیەتی سەر شانی بە گەورە ترین وباشترین ئەنجامدان.

لێدوانو قسەکردن لەسەر ئافرەت لەڕوی چیەتیو سروشتو چۆنیەتی ئەنجامدانو جێ بەجێ کردنیدا دەخوازێ کەجەخت لەسەر ئەوە بکرێت کەکارو فرمانە یەقینیەکانی ئافرەتی موسڵمان لەئایینی پیرۆزو ڕاستو ڕەوانی ئیسلام ئەوەیە کە خوای باڵا دەستو کاربەجێ لەفەرمان پێ کردنو ئەرك خستنەسەرشان یەکسانە لەنێوان پیاو وژندا هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَـٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾﴾[1] الأحزاب: ٧٢.

إبن عباس ومجاهدو سعید کوڕی جبیرو بێجگە لەوانیش دەڵێن مەبەست لە(الأمانة) بریتیەلە میراتیو جێماوە(الفرائض) وە قتادەش دەڵێ:﴿ إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى

---

(١) واتە: خوای گەورە دەفەرموێ ئێمە ئەمانەتی دینو قورئانمان دایە ئاسمانەکانو زەویو کێوەکان ئەوان ترسان لەوەی نەتوانن ئەو ئەمانەتە بگەیەننە جێگەی خۆی بۆیە وەریان نەگرت و لەخۆیان ڕانەبینی، بەڵام مرۆڤ بێ لێ پێچانەوەو سێ ودو کردن یەکسەر هەڵی گرتو قبوڵی کرد ئای کەمرۆڤ ستەمکارێکی نەفامە.(وەرگێڕ).

ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱلۡجِبَالِ فَأَبَيۡنَ أَن يَحۡمِلۡنَهَا وَأَشۡفَقۡنَ مِنۡهَا وَحَمَلَهَا ٱلۡإِنسَٰنُۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومٗا جَهُولٗا ﴿٧٢﴾ ﴾ مەبەست لەئەمانەت ئایین‌ومیرات‌و سنورەكانی خوای گەورەیە. وە زانایانی تریش دەڵێن: بریتیە لەگوێ ڕایەڵی‌وفەرمانبەرداری خوای گەورە.

وە(ابن كعب)یش دەڵێ: یەكێ لە سپاردەكان(ألأمانة) ئەوەیە كەئافرەت دامێنی خۆی ئەمانەتەو پیێ ی سپێردراوە. وە إبن كثیریش دەڵێ: هەمو ئەو لێدوان‌و قسانەی ڕابردو واتە ئەو لێكدانانەوە هیچیان دژی یەكتری نین‌و یەكتری نابڕن‌و لەسەر یەك مەبەست‌و یەك ڕاو یەكدیگیرن كەبریتیە لەئەرك خستنە سەر(التكلیف) أ.هـ.[1]

هەروەها لەبواری پاداشت دانەوەش دا خوشكانی موسڵمان لەگەڵ پیاواندا هەر یەكسانن‌و وەك یەك سزاو پاداشت وەر دەگرنەوە لەئەنجامی ڕاپەڕاندن وئەنجامدانی ئەو كارو ئەركانەی كەخوای گەورە خستونیە سەر شان.[2] ئەوەتە خوای باڵا دەست‌وكاربەجێ سەبارەت بەپاداشت دانەوەی كردەوەكان دەفەرموێ:﴿ فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖۖ﴾ آل عمران:١٩٥.[3]

---

(١) تفسیر إبن كثیر ٦/٤٨٨ ـ ٤٨٩.

(٢) لەهەندێ حاڵەتدا نەبێت لەبەر ئەركی منداڵ بون‌و لەتوانا دا نەبونی ئافرەت‌و لەگەڵ سروشت نەهاتنەوەی ئافرەت خوای گەورە ئاسانكاری بۆ ئافرەتان كردوە. وەك نوێژ نەكردن لەكاتی منداڵ بون ومانەوەی ژنان لەماڵەوەدا وسەربازی نەكرن گەلێ شتی تری لەم جۆرانە. (وەرگێڕ).

(٣) واتە: هەر كاتێك بڕواداران بەدڵسۆزی بەندایەتی بۆ خوا بكەن‌و بەدڵێكی ساف‌و پڕ یەقینەوە لەخوای گەورە بپاڕێنەوە، خوای گەورەش وەڵامیان دەداتەوەو دەفەرموێ: دڵنیا بن من هیچ كاتێك بەرهەمی كردەوەی هیچ كامێتان چ پیاو بێت وچ ژن بێت بەفیڕۆ نادەم وپاداشتی تەواو و بەچەند جارە شتان دەدەمەوە، چونكە ئێوە هەموتان لەسەر یەك ئایینن كەئایینی ئیسلامەو ولەیەكترین وهەندێكتان پشتیوانی ئەوانی ترتانن.(وەرگێڕ).

هەروەها دەفەرموێ:﴿ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ ﴾ النساء:١٢٤[1]

هەروەها خوای گەورە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ:﴿ مَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ﴾ النحل:٩٧. (واتا: هەرکەسێك کردەوەی باش بکات چ پیاو بێت وچ ئافرەت بەمەرجێ بڕوادار بێت ئەوا ئێمە بەژیانێکی خۆش وگوزەرانی باش لەدنیاو لەقیامەتدا دەی ژیەنین .(وەرگێڕ).

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ ﴾ غافر: ٤٠. (واتا: هەرکەسێك کردەوەی باش وچاك بکات چ نێر بیت وچ مێ بێت وبڕوادار بێت ئائەوانە دەچنە بەهەشت وتیایدا ڕزق وڕۆزیان پێ دەبەخشرێت بەبێ ژمارو بەبێ حیساب چیان ئارەزو لێ بێت خوای گەورە بۆیان ئامادە دەکات.(وەرگێڕ).دەی لێرەدا هەردو لا یەکسانن پیاو و ژن چ لە پاداشت دانەوەو چ لەسزا وەرگرتنەوەی کردەوە خراپەکانیان هیچ جیاوازیەك لەنێوان پیاو وژندا نەکراوە.

ئەم ڕاستیە لەم فەرمودەی خوای بالآ دەستو کاربەجێ دا بەتەواوی دەردەکەوێتو دەچەسپێ کە دەفەرموێ:﴿إِنَّ ٱلْمُسْلِمِينَ وَٱلْمُسْلِمَٰتِ وَٱلْمُؤْمِنِينَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْقَٰنِتِينَ وَٱلْقَٰنِتَٰتِ وَٱلصَّٰدِقِينَ وَٱلصَّٰدِقَٰتِ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَٱلصَّٰبِرَٰتِ وَٱلْخَٰشِعِينَ وَٱلْخَٰشِعَٰتِ وَٱلْمُتَصَدِّقِينَ وَٱلْمُتَصَدِّقَٰتِ وَٱلصَّٰٓئِمِينَ وَٱلصَّٰٓئِمَٰتِ وَٱلْحَٰفِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَٱلْحَٰفِظَٰتِ

---

(١) واتە: هەر کەسێك لەنێوە کردەوەی چاك بکات چ پیاو بێت وچ ئافرەت جیاوازی نیە ئەوانە بە پێ ی کردەوە باشەکانی خۆیان دەچنە بەهەشتەوە بەلآم بەمەرجێ بڕوا دار بن بەخواو بەپێغەمبەری خواو بە بەرنامەکەی خوا.(وەرگێڕ).

وَٱلذَّٰكِرِينَ ٱللَّهَ كَثِيرًا وَٱلذَّٰكِرَٰتِ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ ﴾ الأحزاب:٣٥. (واتا: دایکی عمّار هاتە لای پێغەمبەرﷺ و گوتی: من هیچ شتێك نابینم تەنیا بۆ پیاوانە و لەهیچ شوێنێك دا باسی ئافرەت ناکرێت، بۆیە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە کەدەفەرموێ:(موسلمانانو بڕوداران خۆلەخوا پارێزان وڕاستگۆیانو ئارام گران و لە خوا ترسانو بەخشەرانو ڕۆژوە وانان فەرزو سوننەتەکان و داوین پاکانو داوین پارێزان لە زیناکردنوکاری فاحشەو ئەوانەی هەمیشە ویردەکان دەخوێنن لەدوای نوێژەکان ولەئێوارەو سبەینانولەکاتی چونە سەر جێ ونوستن و لەهەمو کاتێك دا زمانیان بەویردو یادی خواوە تەڕە جا ئەوانە چ پیاو بن یاخو ئافرەتان بن خوای گەورە لێ خۆش بونو پاداشتێکی گەورەیان بۆ ئامادە دەکاتو پاداشتی خۆیان وەردەگرنەوەو کردەوەکانیان بەفیڕۆ ناڕوات. (وەرگێڕ).

کەواتە هیچ جیاوازی لەنێوان ئافرەت وپیاودا نیە لەئەرك خستنە سەر شانو لەپاداشت وەرگرتنەوەو سزا دانیش داو هەروەك پیاوانن ئەمە ڕاستەقینەیەکی یەقینی بابای موسڵمانە چ پیاو وچ ژنان. بینا لەسەر ئەم بنەما تۆکمەیەو لەبەر ڕۆشنایی ئەم ڕاستیەدا دەتوانین بڵێین: کەئافرەت بەرپرسیەتێکی گرنگی لەسەر شانە کەپیاویش تێ ی دا بەشدارە، کەبریتیە لەئەمانەتو دوگیانی(حمل) وئەرك خستنە سەر شان(تکلیف).

جا پێویستە لەسەرخوشکی موسڵمان کەئەم بەرپرسیەتە باش بناسێت وتێ ی بگاتوهۆشیار بێتو بەهەستو نەستی خۆی تێ ی بگات، وبەتەواوی پێ ی هەڵ بستێتو کاری پێ بکاتو بیزانێت. هەروەها بەتێگەیشتنو فێربونەوە ئەم ئەرکە بزانێتو لێ حاڵی بێت ئەوجار دوای ڕەنگ دانەوەی لەخۆی دا بۆ خوشکانی خۆی ڕون بکاتەوەو بڵاوی بکاتەوە، کەپێغەمبەرﷺ ئەم ڕاستیەی لەگەڵێ لەفەرمودەکانی خۆی دا کورت هەڵێناون، ئێمەش لێرەدا ئەمانەی خوارەوەی لێ دێنینەوە:

ـ پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ لاتزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل عن عمره فيما أفناهُ، وعن عمله فيم فعل، وعن ماله من أين أكتسبه وفيم أنفقه، وعن جسمه فيم أبلاه }

رواه الترمذي وقال:هذا حديث حسن صحيح[1]. (واتا: لەرۆژی قیامەتدا کە زیندو دەکرێنەوە دوپێ ی بەندە لەشوێنی زیندو کردنەوەی خۆی دا ناجولێت تاکو پرسیاری لەچەند شتێك لێ نەکرێت لە: تەمەنەکەی لەچی دا خەرج کردوە یالەچی دا بەسەری بردوە؟ وەهەرەها لەکردەوەکانی بەچ کارێکەوە خەریك بوە کاری حەلاڵو باشی کردون یاهی خەراپو کاری حەرام ، وەلە لەو ماڵەی کەپەیدای کردوە گوێ ی نەداوەتێ حەرامو حەلاڵ هەموی تێکەڵ کردون، گەندەو مەندەی کۆ کردۆتەوە هەر هەبێ و بەس، لەسەر یەك کەڵەکەی کردوە، یاخود ماڵێکی حەلاڵو پوختەی کۆکردۆتەوە هەتاکو لە گومانەکانیش خۆی پاراستوە، لەکوێ کەوتبێتە گومانەوە خۆی لێ لاداوە، وەدوایی پەیدا کردنی ئەو ماڵە لەچی دا خەرجی کردوە لەکاری حەلاڵوچاکەدا، دەستی هەژارانی پێ گرتوە خێرو خێراتی کردوە ، پرۆژەی خێری پێ ئەنجام داوە، خێری نەبڕاوەی پێ کردوە یان لەحەرامو پیاو کوژیو فیتنەو ئاشوب نانەوە و مەی خۆریو سازکردنی بەزمورەزموشاییوگۆرانی هەڵپەرکێو کرینی ئامێرەکانی مۆسیقاو ئاواز ژەنینەکان دا خەرجی کردوە...تد.(وەرگێڕ).

ـ هەروەها ﷺ فەرمویەتی:{إذا صلت المرأة خمسها، وصامت شهرها، وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها، قيل لها: أدخلي الجنة من أي أبواب الجنة شئت}[2] (واتا: ئەگەر ئافرەت پێنج فەرزە نوێژەکانی کردنو مانگی رەمەزان بەڕۆژو بو و، داوێنی خۆی پاراستو خیانەتی نەکردو گوێ ڕایەڵی مێردەکەی خۆی کردو رێزی تەواوی گرت ئەوا ئەو ئافرەتە لەڕۆژی قیامەتدا پێ ی دەگوترێت: لەچ دەرگایەکی بەهەشتەوە دەتەوێت بچیتە ژورەوە بچۆ بەکەیفی خۆت بکە.(وەرگێڕ).

---

1) رواه الترمذي برقم(٢٤١٧) في صفة القيامة، باب ماجاء في شأن الحساب والقصاص. وقال هذا حديث حسن صحيح.

(٢) رواه أحمد في مسند العشرة المبشرين بالجنة من حديث عبدالرحمن بن عوف برقم(١٦٦٤).

ـ هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: {كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته، الإمام راع ومسؤول عن رعيته، والرجل راع فى أهله وهو مسؤول عن رعيته، والمرأة راعية فى بيت زوجها ومسؤولة عن رعيتها، والخادم راع فى مال سيده ومسؤول عن رعيته قال: وحسبت أن قد قال :والرجل راع فى مال أبيه ومسؤول عن رعيته، وكلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته}. (واتا: ئێوە هەموتان شوانو بەرپرسن لەو کەسانەی وان لەژێر دەستتاندا، سەرکردەو ڕیش سپیو بەرپرسو پێشەواکان شوانو بەرپرسن لەو خەڵكو دەستو پێوەندانەی کەلێ یان بەرپرسنو دەبێ دادپەروەرو یەکسانو بەویژدان بنو مافی تاك تاکەیان وەك خۆی بدەن، ستەمیان لێ نەکەن و نەیان چەوسێننەوە، فەرقوجیاوازیان لەنێواندا نەکەن، ماڵو سامانیان بەناهەق نەخۆن. هەروەها پیاو لەناو خێزانەکەی خۆی دا بەسەر ماڵو خێزانو منداڵەکانیەوە شوانەو بەرپرسە لەلای خوای گەورە لەئاستیاندا دەبێ هەوڵی ڕزقو ڕۆزی پەیداکردن بێت بۆیانو بژێویان بۆ دابین بکاتو پەروەردەیەکی ئیسلامیانەی ڕاست تەقینەیان بکاتو ڕاستو دروست ئامادەیان بکات، هەروەها ئافرەت لەماڵی مێردەکەیدا شوانەو لەهەمو شتێکدا بەرپرسیارەو خوای گەورە لێ دەپێچێتەوە، دەبێ مافی مێردەکەی بەتەواوی بدات ئەمیندارێکی دەست پاکو داوێن پاك بێتو پارێزەرێکی باش بێت لەسەر ماڵو منداڵی مێردەکەیو ماڵی مێردەکەی بەفیڕۆ نەداتو دەست بڵاو نەبێت، منداڵەکانی زۆر بەڕێكو پێکی لەسەر دەستورو ڕێساو یاساکانی ئیسلام پەروەردەیان بکات. هەروەها خزمەتکار شوانو بەرپرسە لەماڵی گەورەکەیدا ئەمینداره لەسەرو سامان و ناموسی گەورەکەیو دەبێ زۆر بەئەمانەتەوە ماڵی خاوەن ماڵەکەی بپارێزێتو هەرگیز خیانەتو نائەمەکداری لەگەڵدا نەکات..گوتی: وام هەست کرد کەدەیفەرمو: پیاو واتە کوڕوکچ شوانن بەسەر ماڵی باوکیانو لێ پرسیارنو دەبێ ئەمینو دەست پاك بن لەماڵی باوکیانوبیپارێزن دەست بڵاوی تێدانەکەنو بەهەدەرو بەفیڕۆی نەدەنو بێرەو بەولای دا نەدەنو سکیان پێ بسوتێتو بەویژدان بن. دەی کەواتە ئێوە

هـەموتان شـوان و بەرپرسـن لەڕەعیـەتو لـەو کـەس‌و لـەو ئەمانەتانـەی کەدەکەوێتـە ئەستۆتان.(وەرگێڕ).

ئەمەو لەگەڵ چەندان دەقێکی تر ی زۆر لـەم بـارەوە هـەن کەدەرفـەتمان نیـە لەمـە پـتر بیان نوسین.

دەی ئەمجار بابەیەکەوە بچینە ناو درێژەی ئـەو بەرپرسـیاری‌و ئەرکانـەی کـەدە کەونـە سەر شانی خوشکانی موسڵمان.

چوارچێوەکانی بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان

بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەناو چەند چوارچێوەیەك دا دیاریو دەست نیشان دەکرێن کەدەکرێ لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

◆ **چوارچێوەی یەکەم: بڕوا بونت بەپەروەردگاری خۆت:** ئەم بەرپرسیاریەتیە لەگەورە ترینو پێویست ترین {أوجب} بەرپرسیاریەتی دەژمێردرێتو لەگرنگترین کارەکانی دا دەنرێت. لەئایەتە پیرۆزەکانی ڕابردودا [1]، خوای باڵا دەستو کاربەجێ باشترین پاداشتی بەستۆتەوە بەبڕوا هێنان بەخوای پەروەردگاری جیهانیان (سبحانه) هەروەکو دەفەرموێ:﴿وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾﴾ النساء:١٢٤.(واتا: هەرکەسێك کردەوەی باش بکات چ پیاو بێتو چ ژن بەمەرجێ بڕوادار بێت ئائەوانە دەچنە بەهەشتەوەو هەرچی کردەوەیەکی باشی کردویانە هەموی وەردەگرنەوەو ستەمیان لێ ناکرێت هەتا بەقەد ئەو خاڵە بچکۆلانەیەی وا لەپشتی تۆی دانەوێڵە یاخود هی دەنکە خورمادا هەیە.(وەرگێڕ). ئەمەو گەلێ ئایەتی تری هاوشێوەی ئەم ئایەتە. ئەم بڕوا هێنانەش لەشەش پایەکانی باوەڕ(الأیمان) دا خۆی دەنوێنێ:

أ ـ بڕوا بون بەخوای گەورە(الله): واتە بڕوا بون بەتەنها پەرستنی خواگیان(الله)ی باڵا دەستو کاربەجێ بەم سێ بەشانە:

ـ بەتەنها پەرستیو بەیەکتازانی لەکردەوەو کارەکانی خوای پاك و بێگەردا (توحیده فی أفعاله سبحانه)، ئافرەتی موسڵمان دەبێ بڕوای وابێ کە(الله) پەروەردگاری جیهانیان هەرخۆی خاوەنی هەڵسو کەوتو کارایەو هەرخۆی دروست کەرو ڕۆزی دەرە.

---

(١) بڕوانە لاپەرە(١٠) بۆ ئایەتەکان

خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ٣ مَٰلِكِ يَوۡمِ ٱلدِّينِ ٤ ﴾ الفاتحة:٢ ـ ٣. (واتا: سوپاس‌وستایش بۆ خوای گەورە پەروەردگاری جیهانیان، خاوەنی سۆزو بەزەیی‌و بەڕەحم بۆ گشت دروست کراوەکانی. خاوەنی ڕۆژی قیامەت، ڕۆژی کۆکردنەوەی بەندەکانی‌و ڕۆژی حساب لێ پرسینەوە. خاوەنی ڕۆژی دەسەلات، کەهیچ کەسێك لەو ڕۆژەدا توانای سەرهەلدان‌و خۆنواندنی نیە تەنیا خاوەنی دەسەلاتو بڕیار خۆیەتی‌و بەس.(وەرگێڕ). ئەمەو گەلێ ئایەتی پیرۆزی تر لەم بوارەوە. ئەم بەتەنها پەرستی یەش پێ ی دەگوترێت یەکتا پەرستی یاخود یەکخوا پەرستی یا یەکخوا ناسی پەروەردگاریەتی (الله).

– یەکتاپەرستی خوا لەکردەوەکانی بەندەکانی دا (توحیده فی أفعال العباد): خوشکی موسلمان دەبێ بڕوای

وابێ کەخوای پاكو بێگەرد (ألله) هەر ئەو شایەنی پەرستنەو هەر ئەو مافی ئەوەی هەیە تاكوتەنیایەو بۆ کەسی تر دروست نیەو نابێتو ناشێت، کردن‌و ئەنجام دانی هەمو بەندایتیەكوپەرستشیەکان تەنیا بۆ خوای پاكو بێگەرد دەکرێن. دەبێ نوێژ کردن تەنیا بۆ خوابێتو بەس، زەکات هەر بۆ خوا بێتوبەس، بانگ کردن و داوا کردن‌و نزاو پاڕانەوە دەبێ هەر لەخوا بکرێتو هەر بۆ ئەو بێت، هانا بردن دەبێ هەر بۆ(الله) ببرێت، گوێ ڕایەڵی دایكو باوك دەبێ هەر لەبەر خاتری خوا بێتو لەپێناو ئەودا بێت، هەروەها دەبێ لەبەر گوێ ڕایەڵی خواو لەترسی خواو بۆ پاداشتی خوا پۆشاکی شەرعی بپۆشیتوخۆ داپۆشیت، دەبێ گوێ ڕایەڵی مێردەکەت لەبەر خاتری خوا بێت نەك بۆ مەبەستێکی ترو دەبێ لەبەر ئەوە بێ کەخوای گەورە فرمانی پێ کردویت... ئیدی بەم شێوەیە. خوای بالا دەستو کار بەجێ دەفەرموێ:﴿ وَمَا خَلَقۡتُ ٱلۡجِنَّ وَٱلۡإِنسَ إِلَّا لِيَعۡبُدُونِ ٥٦ ﴾ الذاریات:٥٦. (واتا: جنۆکەو مرۆڤەکانم دروست نەکردوە تەنیا بۆ

بەندایەتی خۆم نەبێت. هەروا بێ پەروا دروستم نەکردون لەدنیادا بخۆن و بێن وبچن وستەم بکەن و یەکتری بچەوسێننەوەوغەدر لەیەکتری بکەن و دەسەڵاتدارەکان بێ دەسەڵاتەکان بچەوسێننەوەو بیان خۆن.(وەرگێڕ). ئەم ئەرکەش کەخراوەتە سەرشانی جنۆکەومرۆڤەکان واتە بەندایەتی کردنی خوای پەروەردگار بریتیە لەبەتەنهاو بەتەنیا پەرستنی خوا ی پەروەردگار واتە یەکخوا پەرستی خوایەتی یا یەکتاپەرستی بەندایەتی کردن تەنیا بۆ(الله) گیان وبەس.

– یەکتاپەرستی و بەیەکتا زانینی خوای گەورە لەناوە پیرۆزو سیفەتە جوانەکانی دا(توحیده فی أسمائه وصفاته): دەبێ ئافرەتی موسڵمان بڕوای وابێ کەناوە جوانەکان و سیفەتە پیرۆزەکان تەنیا بۆ خوای پاک و بێگەردن و تەنیا بۆ ئەو چەسپاو و جێگیرن و بۆ کەسی تر نابن و ناشێن، بێ هیچ لێکدانەوەیەك بۆی و بێ هیچ لێ توێژینەوەیەك لەچۆنیەتی ناو سیفاتەکانی خوای گەورەو بێ لێ چواندن لەسیفەتەکانی دروستکراوەکانی خوای گەورەوبێ پەکخستنی واتاکانیان((تعطیل معانیه). خوای باڵا دەستوکاربەجێ دەفەرموێ: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾ الشوری:١١.(واتا: هیچ شتێك لەوێنەی خوادا نیە لەم بونەوەرەدا نەلەدنیاونەلە قیامەتدا هیچ شتێك هاو وێنەی خوای گەورە نیە، ئەو خوایە (الله) بیناو بیسەرەو دەبینێ و دەبیستێ بەڵام بینینەکەی ئێمە نازانین چۆنەو تەنیا خۆی دەزانێت.وەرگێڕ).

– بەندایەتی بۆکردن وپەرستنی خوای باڵا دەستو کاربەجێ لەمیانەی ئەو ناوە جوان وسیفاتە بەرزانەی خوای گەورەدا(تعبد الله تعالى من خلال هذه الأسماء الحسنى والصفات العلى):دەبێ بەچەسپاوی بڕوا وابێت کەتەنیا(الله) پەروەردگاری جیهانیانەو بەسۆزو بەزەیی یە واتە(الرحمن الرحیم) ە داوای سۆزو بەزەیی تەنیا لەو دەکرێت، وە هەر ئەو رۆزی دەرەو خاوەنی هێزو توانای پتەوە، تەنیا داوای ڕۆزی لەو دەکرێت وبەس، هەر خوای گەورە شیفا هێنەری تەواوە، داوای چاك بونەوەو شیفا تەنیا لەخوای باڵا

دەست دەكرێت. هەرخوای گەورە تەنیا خۆی لێ بوردەو بەبەزەیی‌و سەخاوەتەوداوای لێ بوردن‌و لێ خۆش بون تەنیا لەو دەكرێت. چونكە لەخوای باڵا دەست بەولاوە كەسی تر توانای لێ خۆش وبون لێ بوردنی نیە.

ب ـ بڕوا بون بەفریشتەكان: دەبێ خوشكی موسڵمان بڕوای بەفریشتەكانی خوا هەبێت‌و بڕوای وابێت كە فریشتەكان هەمیشەو شەو و ڕۆژ وان لەبەندایەتی كردن وپەرستنی خوای گەورەداو هەرگیز ماندو و بێزار نابن. وەئەو فریشتانە ئەرك‌و فرمانێكیان لەسەر شانەودەبێ پێ ی هەڵبستن، هەیە لەناو ئەو فریشتانەدا كەخوای گەورە ناوی بۆ هێناوین‌و ئەرك‌و فرمانەكانیانی بۆ باس كردوین‌و بۆی دیاری كردوین وەك (جبریل) وەكیلی سروش (الوحی) ، وە ئیسرافیل وەكیلی فو پێداكردنە(نفخ الصور) . هەروەها فریشتە هەن بەر پرسی شاخ و كێوەكانن‌و هەشیانە بەرپرسی باو وبۆرانن، فریشتە هەن بۆ لێ پێچانەوە لەبەندەكان‌ونوسەری كارو كردەوەكانن. هەر یەكێك لەئێمە دو فریشتەی بۆ تەرخان كراون‌و هەمیشە لێمانەوە نزیكن بۆ نوسینی هەر كارو كردەوەو گوتەو قسەیەك كەلێمانەوە ئەنجام دەدرێت‌و دەردەچێت. خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ إِذْ يَتَلَقَّى ٱلْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ ﴾ ق:١٨،١٧.(واتا: ئەو فریشتانە لەلای ڕاست‌و لەلای چەپی بەندەكان واتە لەسەر شانی ڕاست وچەپی بەندەكان هەمیشە ئامادەن هەر قسەیەك وهەر كارێكی چاك وخراپ لەبەندەكانەوە دەربچێت ئەوان لەسەریان تۆمار دەكەن‌و بۆ ڕۆژی قیامەت هەڵ دەگیرێن‌و ئەو كات دەخرێنەوە بەردەم خاوەنەكانیان.(وەرگێڕ).

ج ـ بڕوا بون بەكتێبەكانی خوای گەورە كەبۆ پێغەمبەران‌و نێردراوانی خۆی ناردونیە خوار: كەبە پوختەیی و بەدرێژی لەقورئان‌و لە سوننەتدا هاتون، چواریان لەو كتێبانەمان بۆ ڕون كراونەتەوە كەبریتین لەمانەی خوارەوە:

١) تەورات: کەبۆ موسا (علیه السلام) هاتۆتە خوار.

٢) ئینجیل: کەبۆ عیسا (علیه السلام) هاتۆتە خوار.

٣) زەبور: کەبۆ داود (علیه السلام) هاتۆتە خوار.

٤) قورئـــانی پـــیرۆز: کـــەبۆ محمـــد ﷺ هاتۆتـــە خـــوارو دوایـــین و کۆتـــا کتێبوهەڵوەشـێنەرەوەی هــەمو ئــەوانی کــەپێش خــۆی هاتونــە خــوارو بەندایــەتیو پەرستشی کردنو گوێ ڕایەڵی خوای باڵا دەستو کاربـەجێ بـەگوێرەی قورئـان نـەبێت دروسـت نیـەو لـەهیچ کـەس وەرناگیرێـت و هەرکەسـێك لی ی لابـدات و شـوێن قورئـان وسوننەت نەکەوێت تەنیا خۆی مل شکاو و زیان مەندو ماڵ وێرانە.

د ـــ بڕوا بـون بـەنێردراوان وپێغەمبـەران (علـیهم الـصلاة والـسلام) کـەخوای بـاڵا دەست وکاربەجێ بۆ خەڵکی سەر ڕوی ئەم زەمینەی ناردون بەجنۆکەو بەمرۆڤـەوە: مزگێنـی یـان پێ دەدەنو دەیان ترسێننو ئاگاداریان دەکەنەوە کەبەندایەتی کـردن بـۆ پـەروەردگاریان واجبو پێویستە لەسەر شانیان. خوای گەورە هەندێ لەو نێردراوانەی لەقورئان دا بـۆ نـاو بـردوینو هەشـیانە نـاوی نـەبردون. جاخوشـکی موسـڵمان دەبـێ بەگـشتی بـڕوای بـەو پێغەمبـەرو نیردراوانـە(علـیهم الـصلاة والـسلام) هـەبێت کەلەقورئانـدا ناویـان بـردراوەو ئەوانەشی ناویان نەبردراوە.

یەکەمین نێردراوی خوا نوحە(علیه الـسلام)، دوایـین وکۆتـا پێغەمبەرمحمـدەﷺ، لەدوای ئەو هیچ پێغەمبەری تر نایەن، وبۆ هەمو خەڵکی سەرڕوی زەوی بەگشتی نێـردراوە بەجنۆکـەو بەمرۆڤـەوە، دەبـێ گـوێ ڕایـەڵی تـەواوی بکرێـتو هـیچ بەندایەتیـەكو هـیچ پەرستشیەك ناکرێت بەپێ ی ئەو شەریعەتە نەبێت کەمحمدﷺ هێناویەتی.

هـ ـ بڕوا بون بـەڕۆژی دوایـی: کەبەسـەرەتاکانی کۆتـایی هـاتنی ژیـانی مرۆڤـ لـەم ژیـانی جیهانەو بەمردنی بەنـدەکانو گواسـتنەوەی بـۆ ژیانێکی تـازەی تـر دەسـت پـێ دەکـات: بەسزاو فیتنەی ناو گۆڕو نازو نیعمەتەکانی واتەبەپاداشتو بەسزاکانیەوە، وەدەبـێ بـڕوای هەبێت بەنیشانەو مەرجەکانی کۆتایی دنیا، بچوكو گەورەکانی ، ئەمجار بڕوا بون بەزینـدو

بونەوەو هەستانەوەو کۆکردنەوە لەگۆڕەپانی لێ پێچانەوەدا، بەسزاو بەپاداشت دانەوەو بەلێپێچانەوەو خستنە ڕو وکۆکردنەوەی خەڵك(الحشروالعرض) وڕێگای ڕاست(صراط المستقیم) لە کۆتایشدا بەبەهەشت یابەئاگری دۆزەخ کۆتایی دێت. ئائەمە بیرو باوەڕی ئافرەتی موسڵمانە کەپێویستە خۆی لەسەر پەروەردە بکاتو بەرپرسیاریەتی لەو چوار چێوەدا بمێنێتەوە.

هەروەها ئەم ئیمانە چەندان داواکاریو پێویستی بەشوێندا دێن وەك خۆشەویستی خوای باڵا دەستو کاربەجێ ونیازپاکی(الإخلاص) بۆ خوای گەورە، تکاو پاڕانەوەو ترس تەنیا دەبێ لەخوای گەورە بێت، ودەبێ ئەمە باش فێر بێتو ئارام گرتو بێت لەسەریانو پێ دامەزراو بێت. وریاو کارامەو زیرەكو ئاگاداری سەرپێچی کردن بێت و لەبیروباوەڕەکەی کەم نەکاتەوە ، دەبێ زۆر وریا بێت لەهەڵوەشێنەرەوەکانی باوەڕەکەی(إیمانها) . لەسەرروی هەموشیانەوە هاوبەشی پەیدا کردن بۆ خوای باڵا دەست وکاربەجێ هەروەها کوفرو دوڕویی و گاڵتەو سوکایەتی کردن بەخواو بەپێغەمبەری خواﷺ و بەئایینی خواو بەشەریعەتەکەی خوای گەورە کەبۆی ناردوین وەك بەرنامەو کەتەلۆکی ژیانمان، یاخود ئەنجام دانی هەر جۆرێك لەجۆرەکانی بەندایەتی کردن بۆ غەیری خوای گەورەو میهرەبان، یاخود باوەڕت وابێ کەحوکمی غەیری خوایەکسانە لەگەڵ حوکمی خوا یاخود لەو باشترە یابڵێ ی کەڵکی ئێستا ناگرێت خوا پەنامان بدات، یاخود بڕوات وابێت کەمرۆڤایەتی بەحوکم کردن بەغەیری بەرنامەی خوا بەختەوەرو سەرفراز دەبێت هەروەکو چۆن بەبەرنامەی خوای گەورە بەختەوەرو سەرفراز دەبێت، یاخود وابیر بکەیتەوە کەبەتێ پەڕبونی کات وزەمینە حوکمی بەرنامەی خوا کاڵ دەبێتەوەو ئەنجام لەکار دەکەوێت خوا پەنامان بدات، بەها پیرۆزەکان وچەمکە پیرۆزەکانی خوای گەورە وەکو شتێکی کەلەپوریو کلتوری دەمێنێتەوەو وەك کلتورێكو شوێنەوارێك سەیر دەکرێتو هیچ کارو کاریگەریەکیان لەسەر ئەم ژیانە نامێنێت، یاخود بڕوات بەکاری جادو گەران فاڵچیان وقۆڵ بڕی هەبێت وشوێن دەجالو جادوگەران و قۆڵ بڕان بکەویتو پێت

وابێت کاریگەری تەواویان لەسەر ژیان وهەڵس و کەوتی مرۆڤ هەیە، ئەمەو گەڵێ جۆری تر لەهەڵوەشێنەرەوەکانی باوەڕ(الإیمان).

دوەم: هەروەها لەبەرپرسیایەتی لەنەفسی خۆی هەوڵدان و گەڕانە بەدوای زانست وزانیاری دا واتە خۆ بەزانست وزانیار و خۆ بەڕۆشنبیرکردن. کەمەبەستم لەزانست وزانیاری وڕۆشنبیری شەرعیە بەپلەی یەکەم کەبنەماو بناغەی ئایین وئەحکامەکانی لەسەر بەندو ڕاوەستاوە، و بەزانست نەبێت بەرپا نابێت ، زانیاری بون بەخوای گەورە واتە ناسینی خواو پێغەمبەرەکەی ﷺ و ناسینی دینەکەی بەو گوێرەی کەخوای گەورە لەشەریعەتەکەی خۆی دا بۆی بەرقەرار کردوین. ئەم زانست وزانیاریەش دەکرێت بەدو بەشەوە:

أ ـ فەرزی خودی(فرض العین)[1]: داوا کردن وبەدەست هێنان وبەدوادا گەڕانی زانست وزانیاری وڕۆشنبیری پێویستی(فرض) ێکی خودی (عین) ە لەسەر هەمو موسڵمانێك چ پیاو و چ ژن.زانست وزانیاری پێویستیەکی حاشا هەڵ نەگرە بۆ ئایین، بەشێوەیەکی ڕونتر بڵێین دین بێ زانست وزانیاری بەرپانابێت ولاشەیەکی بێ گیانەوەك حوکمەکانی ئیمان بەخوای گەورە بەتێکڕایی، وەحوکمەکانی پاك وخاوێنی وکاتی بێ نوێژی وپاك بونەوە لەبێ نوێژی ودەست نوێژو حوکمەکانی نوێژکردن.پێویستە ئافرەتی موسڵمان فێر بێت چۆن خۆی پاك دەکاتەوە و چۆن دەستنوێژ دەشوات و چۆن نوێژ دەکات و چۆن ڕۆژو دەگرێت. وچۆن مافەکانی مێردەکەی دابین دەکات؟ چۆن منداڵەکانی وجگەرگۆشەکانی پەروەردە دەکات؟ وەچۆن هەمو ئەرك و پێویستیەکانی سەر شانی خۆی ڕادەپەڕێنێت؟

ب ـ فەرزی بەسیەتی(كفاية): فەرزی کیفایەش ئەوەیە ئەگەر کەسێك یاکۆمەڵێك بەکارێکی فەرز هەستان ئەوا گوناح یا تاوانەکە لەسەر باقی کەسەکانی تر ی کەلەو شارە یالەو

---

[1] (١) واتە: لەسەر هەمو کەسێك فەرزە هەمو کەس لەئاست خۆیەوە دەبێ پێ ی هەڵ بستێت ، بەپێچەوانەی فەرزی کیفایە کە هەندێ لەموسڵمانان پێ ی هەستان لەسەر باقی موسڵمانانی ئەو ناوچەیە یا ئەو شارە لادەچێت.(وەرگێڕ).

ناوچـەیە یـا لەوڵاتـەدا دەژیـەن لا دەچـێت . پێویـستە خوشـکی موسـڵمان هـەوڵ بـدات و تێبکۆشێت ئەو چوار زانستانە بەدەست بێنێت وفێریـان ببێـت ولـە خۆیانـدا بێنێتـە دی. چونکە ئەم زاتست وزانیاریانـە دەقێکـی زۆری لـەقورئانی پـیرۆزو لەسوننەتی پێغەمبـەردا ﷺ لەسـەر هـاتونو ئامـاژەی ڕاسـتەخۆیان پـێ دەکەنوپلـەو پایـەکانی زانـست ڕون دەکەنەوەو باسی بەرزیو بڵندی پلـەکانی زانـستو زانایـان وزانیـاران لـەلای خـواو بـەرزی جێگاکانیـان دەکـەن جیـاوازی پلـەو پایـەی ئـەو کەسـانە لەهەمبـەر کەسـانی تـری نازانیارونازانا ڕادەگەیەنن، چونکە ئەوان شوێن هەڵگرو میراتگری پێغەمبەرن ﷺ.

إبن عبدالبر الأندلسی ڕەحمەتی خوای لێ بێت گوتویەتی: (زانایان کۆ ڕان لەسـەر ئەوەی کەزانست وزانیاری ئەوەی کەفەرزی خودیە(متعین) لەسـەر هەموکەسێك پیـاوو ژن ئەوە تایبەتە بـەخودی خۆیـەوەو هـەردەبێ ئـەنجامی بـدەن، وەزانـست وزانیـایرش هەیـە فەرزی بەسیەتیە(کفایة) ئەوەیە کۆمەڵێك پێ ی هەستن لەسەر ئـەوانی تـر لادەچێت، تـا ئەو کاتەی کەئەوفەرزە دەبێ هەموموسـڵمانێك پێـوەی پابەنـد بێتومرۆڤـ ناتوانێـت لێ ی لابـداتو پـشت گـوێ ی بخـات دەبـێ هـەر فێـری ببێـت کەبریتیەلـەتێکڕای فـەرزەکانی کەلەسەری فەرز کراون).

یەکێ لەڕێز لێنان وبەهەند زانینی خوشکانی موسڵمان لەئیسلامدا ئەوەیە کەفێر بونی زانست وزانیاری فێربون وتێکۆشان لەپێناوی دا وپێ بەخشینی پلەو پایەی زانست وزانیاری بەئافرەت داوە هەرچۆن داویەتی بەپیاو واتە بەیەکسانی وبێ جیاوازو تەنیا پیاوانی لەم بوارەدا تایبەتمەند نەکردون وئافرەتیشی پشت گوێ خستبێ. کۆی هەمو ئایەت وفەرمودەکان بەڵگەن لەسەر پلەو پایەی زانست وزانیاری وخۆ بەزانست کردن بۆ پیاو وژن وەکو یەك وبێ جیاوازی، وەك خوای گەورە وباڵا دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿ يَرۡفَعِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَ دَرَجَٰتٖۚ ﴾ المجادلة: ١١. (واتا: خوای گەورە پلەو پایەی ئەو کەسانەی بەرز کردۆتەوە کەبڕوایا بەتەواوی هێناوەو هەوڵی زانست وزانیاریان داوەو خوێندەوارو هۆشیارو زاناو دانان وبەرچاو ڕۆشنن بەجۆرێك

دوژمنان ناتوانن لەخشتەیان بەرن.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ الزمر:٩. (واتا: ئەی محمد ﷺ بەموسڵمانان وبەخەڵکی گشتی بڵێ ك ئایا هەرگیز شتی وا هەبوە دەبێ کە ئەوانەی خوێندەوارو زاناو زانیارن‌و بەرچاو ڕۆشن‌و فامیدەن یەکسان بن لەگەڵ ئەو کەسانەی کەنەخوێندەوارونەزان نەفامن، دیارە هەرگیز شتی وانیەو نابێ کەواتە باهەمیشە هەوڵی لێبڕاوانە بدەن بۆ خۆزانست و زانیار کردن وهەرگیز سارد نەبنەوە تا ئەو کاتەی خوای گەورە ئەمانەتی گیانیان لێ وەردەگرێتەوە. لەجوانیەوە تا پیری و چەمانەوە لەتەمەندا.(وەرگێڕ).وەفەرمودەی خوای گەورە:﴿ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾ طه:١١٤. (واتا: ئەی محمدﷺ هەمیشە لەبەر پەروەردگاری خۆت بپاڕێوەو بڵێ: ئەی پەروەردگارا یارمەتیم بدەو مێشکم فراوان بکەو زانست وزانیاریم پێ ببەخشەوزانیارو داناو زانام بکە گەنجینەی تۆ گەلێك زۆرە ئەی خوار پەروەردگاری من.(وەرگێڕ). هەروەها فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کەفەرمویەتی: {من سلك طريقاً يبتغي فيه علماً سلك الله به طريقاً إلى الجنة، وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضاءً لطالب العلم ، وإن العالم ليستغفر له من في السماوات ومن في الأرض حتى الحيتان في الماء، وفضل العالم على العابد كفضل القمر على سائر الكواكب، إنَّ العُلماء ورثة الأنبياء، إنَّ الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً إنَّما ورثوا العلم، فمن أخذ به أخذ بحظ وافر}[1]. (واتا: هەر کەسێك ڕێگەیەك بگرێتە بەر لەپێناو بەدەست هێنانی زانست و زانیاری دا، وێڕای ئەوە کەلەدنیادا ئەو ڕێگەیە یان بۆ ئاسان‌و گەلآڵە دەکات، لەقیامەتیشدا ڕێگای بەهەشتی بۆ خۆش دەکات، وەفریشتەکانیش باڵیان بۆ ڕادەخەن لەبەر دەم ئەو فێرخوازو زانستخواز یەدا، ئەوەی کەلە ئاسمانەکان وئەوەشی

---

(١) رواه أبوداود برقم (٢٦٨٢) في العلم، باب في فضل العلم، والترمذي برقم(٢٢٣) في العلم، باب ماجاء في فضل الفقه على العبادة، وإبن ماجة برقم (٢٢٣) في مقدمة، باب فضل العلماء والحث على طلب العلم.

وان لەزەوی دا داوای لێ خۆش بونی بۆ دەکەن لەلای خوای گەورە هەتاکو ماسی وحوت وزیندەوەرەکانی ناو ئاویش، پلەو پایەی زانا بەسەر خواپەرستێکی نەزاندا وەك پلەو پایەی مانگ وایە بەسەر هەمو هەسارەکانی (الکواکب) تردا، زانایان میراتگری پێغەمبەرن ﷺ، چونکە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەدینارو نەدرهەم لەدوا خۆیان بەجێ ناهێڵن، بەڵکو زانست وزانیاری لەدوای خۆیان بەجێ دەهێڵن، جاهەرکەسێك دەست بەو زانست وزانیاریەوە بگرێت ئەوە دەستی بەبەشێکی زۆرلەو زانستەوە گرتوەو بەشێکی زۆری لەو زانست وزانیاریە بەرکەوتوە.(وەرگێڕ).

ئەمەو گەلێ دەقی تر لەسەر زانست وزانیاری هەن لەقورئانو لەسوننەت کەبەڵگەی حاشا هەڵ نەگرن لەوەی کە گشتگیرو تایبەتن بۆ پیاوو بۆ ژن وەکو یەك بێ جیاوازی. ئائەمەتە ژنانی بەرەی یەکەمی ئسلام نمونەی زیندوو بەرچاون لەم بوارەداو ئەمەش عائشة دایکی بڕواداران (رضی الله عنها) کەجوانترین نمونەی خوازیارانی زانستو زانیاریەو پێشبڕکێ ی لێبڕاوانە دەکات لەم بوارەدا، هەتا بەشێوەیەکی وا لە زۆربەی زۆری سەحابەکان ﷺ شارەزاترو بەتوانا ترو زاناتر بو لەڕیوایەت کردنی فەرمودەکانی پێغەمبەر ﷺو سەرچاوەیەکی گەورەو قوڵ بون بۆ سەحابەکانو بۆ باقی بڕواداران لەزۆربەی زۆری کێشەو تەنگژە شەرعیەکانو هەندێ لەحوکمەکانی شەریعەتدا هەتا دنیا دنیایەو لەگەلێك لەسەحابەکان زاناترو زیرەك ترو شارەزاتر بو. ئەمەو گەلێکی تر لەژنانی بڕواداران کەڕۆڵێکی فراوانیان هەبوە لەزانستو زانستخوازی دا[١].

مامۆستای دکتۆر عبدالرحمن الزنیدي ئەرکو بەرپرسیاریەتی زانستیو ڕۆشنبیری ئافرەتانی موسڵمانی لەنامیلکەیەك دا بەناونیشانی (مسؤولیة المرأة الثقافیة) ڕون کردۆتەوە کەتیایدا وێنەکانی بەرەنگاریو بەگژداچونەوە کەڕو بەڕوی خوشکانی موسڵمان دەبنەوە لەم چەرخەدا خستۆتە ڕو و زۆر بەجوانی باسیان لێوە دەکات کەدەکرێ ئێمەش لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا ڕیز بەندیان بکەین:

---

(١) تەماشای (أسئلة النساء الرسول الله ﷺ) بکە کەلەئامادە کردنی نوسەری ئەم کتێبەیە کە کۆمەڵە پرسیارێکی زۆری دەربارەی ژنان لەخۆ گرتوە.

* وێنــەی یەکــەم: نــاڕونی (عــدم الوضــوح) ولێڵــی تێــڕوانینو وێنــا کرنــی ئیــسلامی:
بەدەربڕینێکی تر ئەو هەمو نوچ دادانو تاریك بونو خڵتو خــاشو زەلو زورەی کەبــەڕوی
بیرو باوەڕ(عقیــدة)ی ئیــسلامیماندا دراوەو دای پۆشــیوەو ڕاڕەوی ڕاســتەقینەی عەقیــدەی
ئیسلامی شێواندوەو لەتێڕوانینو گرێ بەستیو پەیمانی تەنیا یەکخوا پەرستی خوداوەندی
جیهانیــان (الله جــل جلالــه) و لــەژیانی ڕاســتەقینەو لەئامانجــەکانی پێــك هێنــانی بونــەوەر
لادراوەو بــەبیرو بــاوەڕێکی ســادەو ســاکارانەو ســەقەتانە خــوای بــاڵا دەســتو کاربــەجێ
دەپەرسترێ[1].

(١) واتــە: بەســەدانو بگــرە بەهــەزارەها کــاری بیــدعی کەوتۆتــە نــاو پەرســتشو عەقیــدەی پــاکی
ئیسلامیمانەوە وەك کەس پەرستی وگۆڕ پەرستی وهانا بردن بۆ غەیری خوای گەورەو سوێند خــواردن
بەغەیری خوای گەورەو سەربڕین بۆ غەیری خوای گەورەو ...تد.لەیەکێ لەڕۆژەکانی ئەم ساڵانی ڕابردو
کۆمەڵــە کەســێك چــوین بــۆ ســەردانی نەخۆشــێك خــوا عــەفوی بکــات ئێــستا نــەماوە، کەچــوین
مامۆســتایەکیش لــەوێ بــو کــەئیمام وتــار بێژیــشە لەچــوارقوڕنە. قــسە هــات وچــو باســی بــێ دینــی
وخراپەکاری و لەدین دەرچون کرا. منیش ڕوم کردە مامۆستایەکەو گوتم: والله مامۆستا بەڕاستی ئێمــە
کەوتوینەتە ناو دەریای خورافیات و بیدعە و بیدعەچیەتیەوەو عەقیدەو بیروباوەڕمان لەگرێژەنە چوەو
جۆگای بیرو باوەڕو عەقیدەی ئیسلامیمان پڕ بۆتەوە لەخڵت وخــاش و زەلو زورو ئــاوی پێدا نــاڕوات
وپێویستە جۆمــاڵ بکرێــت. ئــەوەش بــەکێ دەکرێــت ئــەرکی ســەرەکی ســەر شــانی کــێ یــە؟ یەکــەمین
کەسانێك ئێوەی زانایان ومامۆستایانی ئا بینین کەئەم ئەرکە قورســەتان لەســەر شــانە ئێــوەش هــەروا
بەسادەو ساکارانە گرتوتانە جاهیلەکانمان بەیەکجاری تێدا نغرۆ بون. یەکەمین بەرپرس ئێوەن، چونکە
ئێوە لەشەریعەتەکە حاڵین وهەڵگری مەشخەڵی ئایینی پــیرۆزی ئیــسلامن و میراتگری پێغەمبــەرن ﷺ
گەر بەڕاستی شوێن هەڵگرو شوێنکەوتەی قورئان وسوننەت بن.بۆنمونە سوێند خــواردن بەغــەیری خــوا
کوفرە یاهاوبەش پەیدا کردنە بۆ خوای گەورە. خەڵکی نەخوێندەوارو بگرە خوێندەوارەکانی پێشداش
ئەو زانیاریانەیان نەبوە چونکە سەرچاوە نەبون ئەگەر هەش بوبن بەزمانی عەرەبی بونو ئێمەی کورد
تــێ ی نەگەیشتوین. بۆیــە هــیچ لەدینەکــەو عەقیدەکــەمان نەگەیــشتوین کەســوێندمان بەغــەیری خــوا
خــواردوە یــا هــاوارو هانامــان بــەر غــەیری خــوا بــردوە. بــەڵام ئێــوەی مامۆســتا بۆ؟لەگــەڵ ڕێــزم بــۆ
مامۆستایان ناڵێم هەمو بەڵکو بەشێك ئەگەر یەکێك لەخەڵکەکە بیگوتایە بەسەرەکەی تۆ مامۆسـتا تـۆ

* پلەو شوێن وجێگای ئافرەتی موسڵمان لەپەیوەندی کۆمەڵایەتی بەپیاو و دەربڕینی ئەو پەیوەندیە لەهەڵوێستی هەندێ لەپیاوانو هەڵوێستی خراپی نەرێیەتی(السلبی) بەرامبەر بە خێزانەکەی، ئەو پەیوەندیە نارێکە ئافرەتی موسڵمان بەسنور بەزاندنی دەزانێتو لەئاست مافەکانی خۆی دا، چونکە ئەم هەڵوێستە لەگەڵ پەیوەندیەکانی

نەك وەڵامت نەدەدایەوەو تێت نەدەگەیاند بەڵکو پێشی بەرزە پێ دەبویت!!! دەنگ نەکردنی مامۆستای ئایینیش لەبەر دەم خەڵکی عەوام واتای بەشەرعی گەیاندنی ئەو قسە یا ئەو ڕەفتارانە بوە. وەڵامی مامۆستا بۆ قسەکانی من ئەوە بو: خۆ کاك أحمد ئەوان کەگوتویانە بەسەری تۆ مامۆستا مەبەستیان ئەوە نەبوە کەسەری من بکەنە شەریکی خوا!!! یەکسەر یەکێك لەو کەسانەی کەلەوێ دانیشتبون ئەویش هەر ناوی أحمد بو هاتە قسە کردن و گوتی: ئەرێ والله مامۆستا ئێمە مەبەستمان ئەوەیە کەسوێند بەسەری مامۆستا دەخۆین مەبەستمان ئەوە نیە سەری مامۆستا یان یەکێکی تر بێنینە ڕیزی خواوە، بەڵکو دەڵێین ئەگەر بەدرۆ سوێند بخۆین بابەسەر ی مامۆستا یایەکێکمان بیخۆین.
منیش گوتم: نامامۆستا گیان، تۆ هەرگیز قسەی وامەکە چونکە ئەو قسەی تۆ بۆ ئەوان دەبێتە شەرعیەتی دان بەو قسەو کردارانەی کەدەیکەن. بۆ قسەکەی کاك أحمدیش خوای گەورە زۆر ڕقی هەڵ دەستێت کەسوێند بەدروست کراوەکانی خۆی بخورێت جا بەدرۆ بێت یان بەڕاست. خۆ لەوانەیە ئەگەر بەدرۆش سوێند بەزاتی پاکی خوا بخۆیت پێ ی خۆش تر بێت لەوەی کەبەڕاستی بەغەیری خوا بخورێت. ئیدی ئەو فەرمودەو ئایەتانەم باس کرد کەلەم بوارەدا هاتون وقەدەغەی سوێند خواردن بەغەیری خوا دەکەن .گوتم مامۆستا وانیە؟ مامۆستاش دەی گوت : بەڵێ هەموی وایە.
بۆیە وام دەگوت، چونکە خەڵکەکە بەسەری ڕوتی من بڕوایان نەدەکرد، ئەگەر هەمو قسەکانیشم ڕاست بن، بەڵام بەمامۆستا بڕوا دەکەن چونکە مەندیلی لەسەرەو بەمەلا باوە لەناویاندا، بۆیە منیش شاهیدی مامۆستام لەڕاستی قسەکانم بۆ خەڵکەکە وەردەگرت. خوا هەڵ ناگرێ مامۆستاش لایەنگیری منی دەکرد وبەشداری شەرحی ئایەت وفەرمەدەکان وهێنانەوەیانی دەکردم. جا ئەمەنمونەیەك بو لەخەراری بیدعەو خورافیات وبێ شەرعیەکان لەبیروباوەڕوعەقیدەکەماندا کەخوا پەنامان بدات سەر دەکێشن بۆ کوفرو هاوبەشی پەیدا کردنی گەورە بۆ خوای پەروەردگارمان وئێمەش پێ ی زیانمەند دەبین.(وەگێڕ).

پیاو وژن‌و خێزان هاو تەریب نین‌و وێکڕا نایەنەوە لەکاتێکدا پەیوەندی ئافرەت لەگەڵ خێزان دا زۆر پتەو و بەهێزە بەڵام پیاو تێکی دەدات و هیچ هەستیشی پێ ناکات هۆشیارو وریا نیە لەبەرامبەری دا.

* وێنەی سێ یەم: بەلبەلەو هات وهاواری فیکری کەشەپۆلی ڕۆشبیری نامۆو ڕامالەر کەئەم چەرخە شەپۆلی پێداوەو پالەپەستۆیەکی لەئەندازە بەدەری خستۆتە سەر بیرو زیهنی ئافرەتی موسلمان و خستویەتیە دلەڕاوکێو لەسەر بنکەو ڕێسمەی خۆی لەقاندویەتی‌و مل ملانێو دژایەتیەکی نامۆ و قیزەون‌و بێزراو لەبیرو باوەڕو عەقیدەی ساغی خواپەرستی لای داوەو تاوای لێ کردوەکەلکی پێوە نەماوەو بەرگەی حەیاو حەشمەتی لێ دامالیوەو فێری جۆرەها بەناو هونەرو سەما کردن‌و گۆرانی بێژتن‌و گەلێ شتی تر لەکارە سەرەتاییەکانی کەئەمڕۆ ئافرەت گرنگی پێ دەداتو لەچەمك و سەرەتاکانی ژیانی خۆی دەژمێرێتو هەولی بێ پایانی بۆ دەداتو خۆی بەقوربان دەکات ئاوا بەم جۆرە بەگژ هەمو بانگەشەکارانی دا کردوەو بەرەنگاری هەمو گەورەو سەرپەرشتیارانی خۆی دەبێتەوە.

* وێنەی چوارەم:ڕاگەیاندن: گومانی تێدا نیە کەئەمەش بەرەنگاریو بەگژداچونەوەیەك وسنور بەزاندنێکی ترە، بەو هەمو خراپەکاریو دەم درێژیو زمان لوسیو زمان شیرینیو هەنگوینی ئاسایيەی کەلەتوێکانی خۆی دا هەلی گرتوەو پەخشی دەکات، هەروەها بەو ڕۆشنبیریە دژ بەدینەی کەمیشکی موسلمانانی پێ بۆگەن دەکات، ڕۆشنبیریەك کە دەبێتە هۆی گۆڕینی کەسایەتی موسلمان، ڕۆشنبیریەك منداڵەکان لەسەر ڕەش کردنەوەی کەسایەتیەکانیان گوش دەکاتو هەر بەسەری شلکیو لەفیترەتی خۆیانەوە لەهەقو لەفیترەتی ڕاستەقینەی خۆیانیان لادەدات، ئیدی ئافرەتی موسلمان ئالەو کەشو هەوایەپیسو بۆگەنەدا دەژیەتو سافیو بێگەردیو ڕوناکی کاروانی ژیانی لێ لێلو لیخن‌و بەرچاو تاریك دەکاتو ژیانی

ڕاستەقینەی لێ دەشێوێنێ‌و دەیخاتە ژیانێکی ڕاڕایی‌و دڵەڕاوکێ‌و گرێ کوێرەی دەرونی یەکی بێ ئەندازەوە.

* وێنەی پێنجەم: لێرەدا وێنەی پێنجەمیش دەخەمە سەر کەبریتیە لەبەدڕەوشتی‌و ڕەفتاری خراپی چڕو پڕ کەلەهەندێ لەکۆمەڵگا موسڵمانشینەکان ڕۆ چوەوو شوێنەوارەکانی دڵ تەزێنی لێ کەوتۆتەوەو هێرشێکی دڕندانە دەکاتە سەر ئافرەتی موسڵمان کەوێنای شتەکان بەپێچەوانەی ڕاستەقینەی خۆیان دەخاتەڕو. وێنەی ئەو هەمو کارەساتە ناهەمواروبێ ڕەوشتیە قیزەونانەی کەلە هۆڵەکانی هونەر ئەنجام دەدرێن، وەهەروەها وەك ئەوانەی کەهەندێك لەنەفامان دروشم‌و زانیاریە ئاینیەکان بەکۆنەپەرستی‌و دواکەوتن دەخەنە ڕو ونـاوەزەدی دەکەن‌و ڕوخساری پاکی دەشێوێنن وڕوی سافی ئیسلام لێڵ‌و لیخن دەکەن. بەهۆی ئەم ڕەفتارە ناشیرینانەوە فەسادی‌و خراپەیەکی زۆر فراوان لەناو چین‌و توێژەکانی موسڵماناندا بڵاو بۆتەوەو بەهۆی لاسایی کردنەوەی کوێرانەی ڕۆژئاواییەکان، هاوسەر گیری شەرعیانە کۆت‌و زنجیرەو بەرەڵایش خۆشی‌و خۆشگوزەرانی‌و چێژ وەرگرتنە لەژیان ئیدی بەم جۆرە.

* وێنەی شەشەم: بەجیهانی کردنی ئافرەت ئەگەر دەربڕینەکەمان ڕاست بێت (إن صح التعبير)، کەبریتیە لەوەی کەڕۆژئاوای کافر بانگەشەی بۆ دەکات ودەڵێ: ئافرەتی نمونەیی لەجیهاندا ئافرەتی ڕۆژئاواییە یەکسانە بەپیاو لەگشت مافەکانی دا، دەبینی وەك پیاو ڕەنجبەرو کرێکارە لەکارگەکاندا، نمایش کەری جل وبەرگەکانە...هتد.

ئائەم پێ لێ هەڵ هێنان و دەست درێژی کردن وسنور بەزاندنانەیان لەکۆنگرەو کۆنفرانسەکانیانەوە سەری هەڵدا کەبانگەشەی بۆ دەکەن‌و نەتەوە یەکگرتوەکانیش پاڵپشت‌و چاودێریان دەکات‌و بانگەشە بۆ چەمك‌و سەرەتاکانیان دەکەن وەك ئەوەی کەئافرەتی کارگەر (کرێکار) ئافرەتی متمانە پێ کراوەو پەسەندو بایەخدارە، وئافرەتی ناومـاڵ بەچاوێکی سوك و دواکەوتوانەو کۆنەپەرستانە سەیر دەکەن، تاوای لێ هاتوە

کارەکە گەیشتۆتە ئەوەی کەزۆرێك لـە زاراوەکـان بگۆڕدرێن وەك بـەکار هێنـانی وشـەی(یەکسانی ـ المساواة) بۆ دەربڕین لە دەستەواژەی لابردنـی جیـاوازیو جیاکاری یـەکانی نێـوان ژنو پیـاو، وەوشــەی(گەشــە کــردن ـــ التنمیــة) بــۆ دەربــڕین لــەئازادی سێکسی(الحريةالجنسية) و داهێزرانو لەبەر یەك هەڵوەشاندنو وبەرەڵایيو ڕەوشتی. بەڵام سەرەڕای ئەو وهەمو گەڕ پێکردنو پێ لەسنور تێپەڕاندنانـەش هیـوا درەوشـاوەکانی ئـەو ئافرەتە موسڵمانانەی کەبەڕاستی لەئایینەکـەیان گەیشتونو هەستیان بەنەخشەو پیلانـە گڵاوەکـــانی دوژمنـــانی خۆیـــان کـــردوەو تـــاکو ئێـــستاش زۆر بـــەڕونی لەئاســـۆدا لەدرەوشانەوەدان، دەرونو گیانی خۆشو پاراو قەشـەنگ ئاسـۆ دەدرەوشـێنێتەوەو پـڕن لەئارامیو بڕوا بەخۆ بونو پێ دامەزراو تریان دەکات.

کۆڵەکەو بنەماکانی تەلاری ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان

دەکرێ کۆڵەکەو بنەماکانی تەلاری ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا کورت هەڵێنین:

١) ڕەسەنایەتی بیرو بۆچونو تێڕوانینی ئیسلامی ڕاستەقینە بەسیفەتی ئەوەی کەکۆڵەکەو بنەمای بناغەی بنچینە کە کۆشکو تەلاری زانستیو ڕۆشنبیری لەسەر دروست دەکرێت. ئەم بیرو بۆچونو تێڕوانینانەش ئەمانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

- ئەوەی پەیوەستە بە باوەڕەوە(الإيمان) هەروەك لەڕابردودا ئاماژەمان پێ کرد.
- ئەوەی کەپەیوەستە بەقورئانی پیرۆزو سوننەتی پاکەوە لەڕوی پێگەو شوێنی یاندا لەژیانی ئافرەتی موسڵماندا.
- وەئەوانەشی کەپەیوەستن بەکۆڵکەو مرۆڤ. بنەماکانی ئسلامو تایبەتمەندیو جیاکاریەکانیەوە.
- وەئەوەی کەپەیوەستە بەبونەوەری دەورووبەری.
- وەئەوەی کەپەیوەندە بەژیان سروشتو قۆناغەکانی ژیانەوە.
- وەئەوەشی کەپەیوەندە بەخودی مرۆڤ خۆیەوە.

بۆ ئەوەی ئەم بیرو بۆچون وتێڕوانینە بەڕاست دەربچن پێویستە لەسەر خوشکی موسڵمان کەلەدو سەرچاوە بنەڕەتیەکەی ئیسلام سود وەربگرێتو زانستوزانیاریەکانی هەڵ بهێنجێت کەبریتین لە: قورئانی پیرۆزو سوننەتی پاکی پێغەمبەرﷺ، وبەو تێگەیشتنەی کەپێشینەی پیاو چاکانمان تێ ی گەیشتبون.

٢) تەواو کردنی ڕۆشنبیری شەرعی لەزانستو زانیاریەکانی ئسلام وەك: تەفسیر، فەرمودەو فیقە، ژیاننامەو خوو ڕەوشت (السيرة)، ...تد. بەوەی کەڕۆشنبیریەکە توندو تۆڵ وتۆکمە لەکەسایەتی ئافرەتی موسڵمان بەرپا دەکات، بڕی ئەو بڕیار لەسەر

دراوانە یائەو بابەتە گرنگانە چەندن؟ ئەو برە دیار نیەو نازانرێت چونکە ئەمە پەیوەندە بەسروشتی هەر ئافرەتێك خۆیەوە، بەلام لەگەڵ ئەمەشدا پێویستە لەسەر ئافرەتی موسڵمان کەلەم چەند خالانەی خوارەوە ئاگادارو هۆشیارو وریا بێت:

أ- دەبێ دەست پێشخەریو داهێنانو چالاکیە زانستیەکان باش بزانێتو ئاگادارو وریاو زرینگ بێت کە هەمیشە بنەڕەتو بنەمان وەك: دەست پێشخەریو هەنگاو نانە گرنگەکانی بنەڕەت و بنەماکانی تەفسیر. هەروەها لەزانستەکانی فەرمودەدا.

ب ـ دەبێ بەو شتانەدا ڕۆ بچێتە خوارو وەریان بگرێت کەپەیوەندن بەخۆیەوە بەسیفەتی ئەوەی کەئافرەتە[1].

جـ ـ پتر کردنوبەردەوامیو داکردنوکەڵەکە کردنی زانستو ڕۆشنبیریە شەرعیە ئیسلامیەکان.

٣) خوێندن وخوێندنەوەی ئەوبەرهەمە زانستوزانیاریوڕۆشنبیریانەی کەئەهلی زانستە هاوچەرخیەکان دەیان نوسن بۆ تێگەیشتنو حاڵی بون لەو واقیعەی کەتیایدا دەژین، تەنیا ئەمەندە بەس نیە کەئافرەتی موسڵمان بگەڕێتەوە بۆ کتێبە بنەڕەت وژێدەرە ڕەسەنەکان (المراجع) کەپێشینەکانمان نوسیویانن، چونکە ئەمە لە واقیعی ئەمڕۆی ژیاندا کەنارگیرو دورە پەرێزی دەکات، ولەکاریگەری وهاوبەشی کەم دەکاتەوە.

٤) کۆڵکەی چوارەم: بریتی یە لەپاڵپشت کردنی ڕۆشنبیریەکەی بەزانستە یارمەتی دەرەکانی تری وەك زمانو مێژو و وێژە، ئافرەتی موسڵمان گەر بەم شێوەیە بکات زانستو زانیاریەکانی دەوڵەمەند تر دەبێتو گەنجینەیەك لەزانستیو ڕۆشنبیری گشتی بۆخۆی دادەکاتو ئاکارو ڕەفتاری جوان دەبێتو دەست مایەی ڕۆشنبیریو فیکری پتر دەبێت.

---

(١) واتە: ڕۆ چون وتێرامانو لێ ورد بونەوەو فێر بون وناسین وەرگرتنی هەمو ئەو سیفەت و تایبەتمەندیو جیاکاریانەی کە پەیوەندن بەسیفەتی مێینەی خۆیەوە.(وەرگێڕ).

٥) وەیەکێکی تر لەکۆڵەکەکانی ئەوەیە هۆشیاری و وریا بونی ئافرەتی موسڵمان لەو هەمو کەندو کۆسپەو تەنگژانەی کەدەبنە شێواندنو پەك خستنو دواخستنی هەوڵو کۆششەکانی کەدێنە ڕێگەی لەکاتی دروست کردنو دانانی بناغەو تەلاری زانستوزانیاریاریو ڕۆشنبیریەکانیو هەمو ئەو هۆکارو پاڵ پشتیانەی کەهاریکاری دەکەن لەهەنگاو نانو بازدان بەسەر هەمو کەندو کۆسپ وکون وکەلەبەرو تەنگژانەدا کەبریتین لەمانەی خوارەوە:

أ ـــ توێژینەوەو ورد بونەوەلەسیستمی ئیسلامی بەبیرو باوەڕ(عقیدة) و بەشەریعەت وبەڕەوشت وئاکارو بەها بەرزەکانو بەخێزانو بەگەلێ شتی تر، چونکە ئەوانە هەمویان وێکڕا کۆشكو قەڵایەکی پتەو و دامەزراو دروست دەکەنو یەکتری دەبەستنەوە.

ب ـــ هاوتەریبیوهاوکێشەیی لەدروست کردنی تەلاری ڕۆشنبیری بۆ ئەوەی هەمیشە لەتێڕوانینی دا هاوکێشەییو مام ناوەندی بمێنێتەوە، وکەمو کورتیو کەمتەرخەمی لەئاست هەندێ لەبڕیارە دیارەکاندا نەنوێنێ، یاخود هۆشو گۆش لەئاست هەمو شتە بایەکی هەڵ کردو پەخش بو لە

ڕۆشنبیری ڕۆژهەڵاتیو ڕۆژئاوایی بکاتەوەو وریاوزرینگ بێت، نەکا خوانەخواستە بکەوێتە ناو زەلکاوی ئەو سەر لێشێوای وگومڕاییەوە.

بەرپرسیەتی ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان

دەتوانین بەرپرسیەتیەکانی ڕۆشنبیری ئافرەتی موسڵمان لەم چەن خاڵانەی خوارەوەدا گرد بکەینەوە:

یەکەم : توخمەکانی بەرپرسیارێتی ڕۆشنبیری ئەمانەی خوارەوەن:

أ ـ هەستان یانەنجام دانی جموجوڵی پرۆگرامی بۆ دروست کردنی تەلاری کەسیەتی ئافرەتی موسڵمان فیکری‌و کارگێڕی‌و پرۆسەیی(پراکتیکی ـ عملی) لەمیانەی کارو بەرنامە پلەییەکان(تدرج)ی فیتری چڕو توندو تۆڵی وەستاو وبەند بەپەیڕەو وپرۆگرامی شەریعەتی ڕون‌و ڕەوان‌و ئاسانی خوای پەروەردگار.

ب ـ بەڕۆشنبیر کردنی ئیسلامی لەقوتابخانەدا بۆ کیژۆڵە ساواکانی سەرەتایی‌و گەنج‌ولاوان‌و تەنیا پشت نەبەستن بە پەیڕەو پرۆگرامی خوێندن‌و بەس، چونکە ئەو پرۆگرامانە کاتین‌وتەنیا لەو بوارانەدا فێر دەکرێن کە مەنهەجی خوێندن بۆ بڕینی پلەکانی ساڵانەو بەدەست هێنانی بڕوانامەو سنوردارن، وتەنیا سود لەچالاکیە پرۆگرامیەکان‌و لەوانەی کەبڕیاری لەسەر دراوەو دەخوێندرێت وەردەگیرێت‌و بەس.

ج ـ دایەنگایەتی تەکنیکی دروستکەر پێ گەیەنەر بۆ منداڵ‌و زارۆکان: کۆرپە ساواکان بەپلەی یەکەم، ئەوانەی کەپەیوەندی بەخوشکانی موسڵمانەوە هەیە. بەپلەی دوەم. وەبەگشتی ئەگەر ئەو خوشکە دایك بێت. هەروەکو لەداهاتودا باس دەکرێت گەر خوای گەورەویستی لەسەر بێت ـ ئەوەی لەئافرەتی موسڵمان داوا کراوەو پێویستە لەسەری بەخێو کردن‌و پەروەردە کردنی منداڵەکانیەتی‌و هەروەها پارستن‌و چاودێری کردنیان لەتوش بون بەخراپەو خراپەکاری(الفساد) ولادان لەڕێگەی فیترەتی خۆیان (الإنحراف عن فطرتهم) . خوشکی موسڵمانی ڕاستەقینە پێویستە لەسەری کە دایەنگایەتیەکەی دەرچو سەرکەوتوانە بێت‌و گۆش کردو وخاوەن فیکرو ویست‌و بەتواناو لێ هاتو بێت بۆ ڕۆڵەکان

پێشەنگو چاولێکەرێکی ئەرێیەتیەکانی (الإیجانیة) بێت لەقوتابخانەو خوێندنگاکانیاندا لەگەڵ هاوڕێ و هاوکارەکانیدا، و لەکۆمەڵگادا، لەگەڵ دراوسێکانیدا، لەگەڵ هاوڕێکانیدا (أترابهم) بۆئەوەی ببنە توخم و سەرچاوەیەکی چاكو کاریگەرو بەسودو بەکەڵك.

د ــ دروست کردنی کەش وهەوایەکی ئیسلامی لەدەوروبەری خۆی دا، لەماڵەکەی دا ولەگەڵ دراوسێکانی داو لەگەڵ هاوڕێکانی دا. هەمیشە زیکرو ویردی خوای گەورە زیندو بکەنەوە. گرنگی وبایەخی دانی لێبڕاوانە بەفێرکردنی زانست وزانیاریەکانی ئاینی خواو چاوەدێری و وریا بون و خۆ دانوساندن لەبەرامبەر سەرپێچی یەکاندلو بن بڕ کردنیان.

هـ ـ جێبەجێ کردنی کردەکی(پراکتیکی ـ عملی) ودەرخستنو ڕەنگ دانەوەی نیشانەو شوێنەواری ئەو ڕۆشنبیریە لەکەسایەتی خۆی دا، ئەوندە ڕۆشنبیریە بەس نیە کەلەقوتابخانە دەیخوێنێت، بەڵکو دەبێ ڕۆشنبیریەکەی تیایدا ڕەنگ بداتەوەو دەربکەوێت لەجموجوڵو هەڵسو کەوتی دا لەگفتو گۆ وقسە کردنی دا لەبێ دەنگی دا لەڕەفتاری دا، لەدەرچونەکانی دا، لەجلو بەرگو پۆشاکی دا، لەزرینگیو زیرەکی داو لەچێشت لێنان، لەپەیوەندیەکانی لەگەڵ هاوسەرو ئەندامانی خێزانەکەی دا، هەروەها لەگەڵ خزمو کەسو کاری خۆیو مێردەکەی داو لەگەڵ دراوسێکانی دا، چونکە زۆر جار هەیە قسەو گفتو گۆ بەقەدەر هەڵس وکەوت و ڕەفتاری جوان کاریگەری نیە.

و ـ هەماهەنگیو یارمەتی دانی مێردەکەی ئەگەر بانگەشە کار بو- ئەو کاتە ژنەکە بەهێز ترین و باشترینو کاریگەر ترین پاڵپشتی ئەو مێردەی دەبێتو گەورەترین لایەنگیری دەبێت بۆ ئەو فیکرەی کە بانگەشەی بۆ دەکات، کارو بارەکانی بۆ ڕێك دەخات، وئاسانکاریەکی زۆری بۆ دەکات، دەستێکی باڵاو پتەو ودەست بارگەرێکی بەهێزو بەس دەبێت بۆ گەلاڵە کردنو ئەنجامدانی ئەو پرۆژانەی کەبەتەویایانە ئەنجامیان بدات، ئیدی ئەو ئافرەتە بەم کارانەی بەڕاستی بە ئەرکی سەر شانی خۆی هەستاوەو لە پاداشتو ئەجرو وەرگرتنەودا هاوبەشە لەگەڵ مێردەکەی دا لەڕۆژی قیامەتدا.

ز ـ هەماهەنگیو هاریکاری کردنو بەشداری کردن لەچالاکیو بوارە زانستیەکانی ژنان (النسوی)دا وەك وەرزە ڕۆشنبیریەکان لەهەندێ لەدامەزراوەکانو ناوەندە ڕۆشنبیریو زانستیەکانو گەلێکی تر.

ح ـ بەشداری کردنو هاوکاری کردن لەتوێژینەوەو لێکۆڵینەوەکانی کەگرنگی دەدەن بەکاروباری ژنان بەتایبەتیش لەکێشەو بوارەپێداگریەکاندا(إلحاح) ، وەك کێشەکانی خوێندنو هاوسەرگیریەتی، ماڵداری و ماڵ کردن، هەڵ کردنو هەڵسو کەوت کردن لەگەڵ منداڵو زارۆکاندا، کێشەی دراوسێکان، کاریگەری بە کۆمەڵ، کاریگەریە فیکریو گریێ بەستیەکان(المؤثرات الفکریة والعقدیة) لەسەر ئافرەت، شوێنەکانی گەشتو گوزارو کات تێدا بەسەر بردن، وگەلێ کێشەو تەنگژەی تری لەم جۆرانە، کەپێویستە ئافرەت شوێن پەنجەی تێدا دیار بێتو هاریکاری یان تێدا بکات وەك ئافرەتێکی موسڵمانی زاناو ڕۆشنبیر.

دووەم : داڕشتنی مەنهەجو بەرنامەی هێنانە دی ئەم بەرپرسیاریەتیە:

ئەوەی لێرەدا شایەنی ئاماژە پێ کردنو کار پێ کردن بێت بۆ وەدی هێنانی یارمەتیو هاوکاری کردن بێت لەنێوان خاوەن بەرپرسیاریەتیە ڕۆشنبیریو بانگەشەکارەکان بۆ خێرو چاکەو ڕێنومایی کردنو هێنانە سەر ڕێ ی ڕاستی خواییو بەرچاو ڕۆشن کردنەوەوهۆشیار کردنەوەو، خۆشەویستیو ئاشناییو ڕێکیو تەبایی، هەستان بە بەپرسیاریەتیو چالاکی ڕۆشنبیری لەکەناڵە جۆربەجۆرەکاندا، نەك تەنیا لەکەناڵی (محاضرات) داو بەس وەدەبێ لەگەڵ عەقڵو سۆزو دەروندا هەڵسو کەوت بکاتو یەك بگرێتەوەو دەبێ بەو هەمو گەرداو گەردەلولانەی کەلەم سەردەمەدا هەڵیان کردوەو باون فریو نەخوات بەبیانوی ئەوەی کە سەردەمی زانستو پێشکەوتنەو مۆدیلن، گومانی تێدا نیە کەسۆزیش شێوازێکی کاریگەری گەورەی بەهێزی هەیە، هەروەها وەئەو مەنهەجە قورئانیەی کەقورئانی پیرۆز بەکاری هێناوە شێوازێکی برەوپێدانو هەڵنان و ترسێنەری یە(الترهیب والترغیب) و مەنهەجو بەرنامیەکی فیتریە، وەلەمەنهەجی لێکۆڵینەوەو هێنانە دی و ڕاپەڕاندنی بەرپرسیەتی چالاکی ڕۆشنبیری: ڕەخنە لەخۆ گرتنو

خۆ راست کردنەوەی بەردەوام تاکو نەفسی خۆیو گەشە پێ کردنی لەبیر نەچێتەوە، یاخود بکەوێتە تۆڕو داو و تەپکەی بێ ئاگایی و شەیتانەوە.أ.هـ. ئەمە ئەو کورتەو پوختە باسەیە بو کە(الزنیدی) هێناویەتیەوە.

سێ یەم: یەکێکی تر لەئەرك‌و بەرپرسیتی ئافرەتی موسڵمان دەربارەی نەفسی خۆی هەستانیەتی بەکاری چاکەو چاکەکاری:

کاری چاکە ئەوەیە کەبەڵگەیەکی زۆری لەسەرن لەقورئان‌ولەسوننەتی پێغەمبەرﷺ وەکاری چاکەش لەڕوی حوکمەکانیەوە هەمە جۆرو هەمەچەشنەن وەك: فەرزەکان، کارە رێگەپێدراوەکان(المستحبات) و سوننەتەکان، وەلەڕوی جۆریشەوە دەکرێت بە:(جۆرێك کەسودەکەی تەنیا بۆ ئەو کەسەیە کەئەنجامی دەدات، جۆرێکی تری سودی بۆ کەسانی تریش هەیە). وەلەسروشت‌و سەرەتاکانی ئیسلام ئەوەیە کەئافرەت بەرپرسە لەکارو کردەوەکانی خۆی کەئەنجامیان دەدات‌و سزاو پاداشتی خۆشیان لەئاستدا وەردەگرێتەوە، ئەوەبو لەڕابردودا ئایەتەکانمان ئاماژە پێ کردن کەبەڵگەن لەسەر ئەم ڕاستیە وەك: فەرمودەی خوای گەورە:﴿ فَٱسۡتَجَابَ لَهُمۡ رَبُّهُمۡ أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٖ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم مِّنۢ بَعۡضٖ﴾ آل عمران:١٩٥.وە خوای پاك وبێگەرد دەفەرموێ:﴿ وَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ﴾ النساء :١٢٤. وەهەروەا دەفەرموێ:﴿مَنۡ عَمِلَ صَٰلِحٗا مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ﴾ النحل: ٩٧.

هەروەها لەبەرپرسیارێتیەکانی ئافرەتی موسڵمان سەرباری بڕوا بون‌وزانست، ئەوەیە کەدەبێ بەپێ ی دا خوازیەکانی ئەو زانستە کار بکات، هیچ ئەنجام‌و بەرهەمێکی چنگ ناکەوێت نەلەدنیاو نەلەڕۆژی دوایی دا گەر بەم شێوەیە نەجوڵێتەوە، خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١ ٱلَّذِي

خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾ الملك: ١،٢. (واتا: پیرۆزیو پاكو بێگەردی بۆ بۆ ئەو كەسەی كە خاوەندارێتی هەمو شتێك لەدەست ئەو دایەو بەسەر هەمو شتێك دا زاڵ وسەركەوتوە، ئەو كەسەی كەمردنو ژیان وژیانەوەی داناوەولەچەنگ ئەو دایە، بۆچی؟ بۆ ئەوەی ئێوە بەتاقی بكاتەوە داخۆ كامتان كردەوەی چاك وباش دەكاتو كامەتانیش كردەوەی خراپ وبەدخو دەكات.(وەرگێڕ). عیاض گوتویەتی: وشەی (أحسن) بەواتای پوختەترینو چاكترینو دلسۆز ترینو پێكاو ترین كارو كردەوەیە.

ئایەتەكان بۆ وەرگرتنو قبوڵ كردنی كردەوەكان دوو مەرج بڕیار دەدەن كەبریتین لەمانەی خوارەوە:

– بڕوا بون بەخوای گەورەو دڵسۆزیو نیاز پاكی بۆ خوای گەورەوتاكوتەنیا، كارو كردەوەكانی هەموی لەپێناو خوادا بن بەسو هیچ نیەتو نیازێكی تری نەبێت مەبەستونیازەكانیشی بۆ كەسی تر نەبێت.

– كردەوەی چاك (العمل الصالح): هەر كردەوەیەكیش بكرێت گەر بەپێ ی ئەو بەرنامەو شەریعەتە نەبن كەپێغەمبەری خوشەویستﷺ هێناویەتیوئەنجامی داون واتە بەپێ ی سوننەتی پێغەمبەرﷺ بێت.

هەروەها دو جۆر پاداشتی بۆ كارە چاكەكان دەست نیشان كردون: لەدنیادا ژیانێكی خۆش و بەبەرەكەت، لەرۆژی دواییشدا بەهەشت .

ئافرەتی موسڵمان پێویستە لەسەری كەبەم كارە هەڵ بستێت ئەگەر كارەكان فەرز بون وەك نوێژە فەرزەكانوزەكاتی فەرزو ڕۆژوی ڕەمەزانو حەج كردن یەكجار لەژیاندا ئەگەر لەتوانای دا هەبو. وە باقی ئەرك وفەرزەكانی تر، جا پێویستە لەسەر ئافرەتی موسڵمان بەو پەڕی لێبڕاویو بەبێ كەمتەر خەمیو سستی وخاوی و تەمبەڵیو خۆبواردنەوە ئەنجامیان بدات.

بەڵام ئەوەی کەفەرز نیە لەسوننەتەکانو ڕێگە پێدراوەکان (المستحبة)کەخوای گەورە وەك سوپاس گوزاریەك بۆ خواو یارمەتیەكو دەستگیرۆییەك بۆ بەندەکانی لەسەر بەندە بڕوادارەکانی خۆی داناوە، پێویستە لەسەر ئافرەتی موسڵمان کەهەوڵ بدات بەگوێرەی توانا بەشێکی باش لەو گەنجینە بەسودانە لەکیس خۆی نەداتو ئەنجامیان بداتو وەدەستیان بێنێت بۆ ڕۆژی قیامەت لەدەفتەری کردەوەکانیدا دای بکاتو پێش خۆی بەڕێ یان بکات لەبەر ئەم سودو کەڵکانەی خوارەوە:

- ئەو سوننەتانە کەمو کوڕیەکانی فەرزەکانمان بۆ پڕ دەکاتەوە.
- گوناحەکانو کارە خراپەکانمان ڕەش دەکاتەوە کەڕۆژانە کەڵەکە بون کە زۆر جار هەر هەستیشیان پێ ناکەیت.
- پلەو پایەی پێ لەلای خوای گەورە بەرز دەبێتەوە.
- مل ملانێو پێشبڕکێ لەگەڵ پیاوچاکانوئافرەت چاکان پێ دەکات.ڕێژەو بڕی باوەڕ(الإیمان) پێ پتر دەبێت.

جا ئافرەتی موسڵمانی ژیر ئەوەیە کەبەشێکی باش لەو پاداشتو خێری ئەو سوننەتانە (النوافل) بەدەست خۆی دێنێت چ ڕۆژو وچ نوێژ وچ حەجو عەمرەی ماڵی خوا بێتو چ بانگەشە کردن بێت بۆ ئایینی ئیسلاموفەرمان کردن بەچاکەو قەدەغەکردن لەخراپەو چ چاکەو چاکە کردن بێت و..و..تد. دەبێ هەمیشە ئەو واتەئافرەتی موسڵمان سور بێت لەسەر ئەنجامدانی جۆری سوننەتەکانی کەتەنیا بۆخۆی سودیان هەیەو ئەوانەشی کەبۆ خەڵکانی تریش سودیان هەیە. وەئەگەر کارەکان تێك گیران واتە ئەو کارانەی کەسودی بۆ خۆیو بۆ خەڵکی هەبو ئەو کات ئەو کارانە پێش بخات کە تەنیا سودی بۆ گشتی هەیە واتە سودی گشتی پێش سودی خۆی بخات. وەئەگەر دیسان کارەکان تێك گیرانو بەسەر یەکدا کەڵەکە بون با ئەو کارە سوننەتیانە پێش بخات کەسودی تەنیا بۆخۆی تێدایە وەك خوێندنی قورئانی پیرۆز، یاخود فێر کردنی

خوێندنەوەی قورئان، گومانی تێدا نیەو دەبێ ئەو کارە پێش بخات کەسودی بۆ هەموان هەیە.

وە من دەڵێم: لەئەرکی ئافرەتی موسڵمانە کەدەبێ بەرنامە بۆ کارەکانی ڕۆژانەو هەفتانەو مانگانەو ساڵانەی خۆی دابنێتو خشتەیەکی کاتی نزیکی یا ڕێژەیی دروست بکات بۆ ئەنجامدانو هەستان بەڕاپەڕاندنی کارەکانی، ودەبێ هاوتەریب بێت بۆ ئەوەی بەندایەتیو پەرستشی خوای گەورە لەسەر بەرچاو ڕۆشنیو بەرنامەڕێژی بکاتو ئەنجام بدات گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێت لەکۆتایی کتێبەکەماندا بەدرێژی باسی لێوە دەکەین.

دەکرێ ئەم خاڵانەی خوارەوە لەژێر چەتری کردەوەی چاك دا گرد بکەینەوە:

- ئەنجامدانی پێنج ڕوکنەکانی ئیسلام: کردنی پێنج فەرزەی نوێژەکان لەکاتی خۆیاندا، پارێزگاری لە هەمو مەرجو واجبەکانیو کردنی ئەوەندەی لەتوانادا بێت لەنوێژە سوننەتەکان.
- دانی زەکاتی ماڵ ئەگەر ئەو ماڵەی هەیە ئەوەندە بو زەکاتی لێ بکەوێت.
- گرتنی ڕۆژوەکانی مانگی ڕەمەزان.
- حەج کردنی ماڵی خوا لەتەمەندا جارێك ئەگەر توانای ماڵیو ڕێگەی هەبو، سەبارەت بەئافرەتی موسڵمان دەبێ (محرم) ی خۆی لەگەڵ دا بێت.
- پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی: {إذا صلّت المرأة خمسها، وصامت شهرها، وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها قيل لها أدخلي الجنّةَ من أي أبواب الجنّة شئت)([1]).

ـ ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانی وەك: پۆشینو پارێزی کردن لەپۆشاکی شەرعی فەرز کراو، ئەو پۆشاکەی کەدەبێ هەمو لەشی داپۆشێت بەدەمو چاو ودەستەکانیشیەوە لەبەر دەم پیاوانی بێگانەدا . هەروەها پارێزگاری کردن لەخۆداپۆشینو حەیاو حەشمەتو داوێن پاکی خۆی .

---

(١) لەڕابردودا (تخريجة)کەو واتاکەیمان نوسی ل١١.

بەڵگەش لەسەر ئەمە گەلێك زۆرن. خوای گەورەو باڵا دەست دەفەرموێ: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ لَسۡتُنَّ كَأَحَدٖ مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِنِ ٱتَّقَيۡتُنَّۚ فَلَا تَخۡضَعۡنَ بِٱلۡقَوۡلِ فَيَطۡمَعَ ٱلَّذِي فِي قَلۡبِهِۦ مَرَضٞ وَقُلۡنَ قَوۡلٗا مَّعۡرُوفٗا ﴿٣٢﴾ وَقَرۡنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجۡنَ تَبَرُّجَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ ٱلۡأُولَىٰۖ وَأَقِمۡنَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتِينَ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِعۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُذۡهِبَ عَنكُمُ ٱلرِّجۡسَ أَهۡلَ ٱلۡبَيۡتِ وَيُطَهِّرَكُمۡ تَطۡهِيرٗا ﴿٣٣﴾﴾ الأحزاب:٣٢– ٣٣. (واتا: ئەی ژنانی پێغەمبەرﷺ ئێوە وەك ژنانی تری سادە نین، ئێوە خێزانەکانی پێغەمبەرن دەبێ هەم شتێکتان لەوانی تر جیاواز بێت ئێوە چاکەو خراپەتان دو هێندانەیە . دەی ئەگەر خۆتان بپارێزن لەخوای خۆتانو هەرگیز سەرپێچی خوای گەورەو بێ فرمانی نەکەنو خۆ لەهەمو شتێکی خراپ بپارێزن بەنازوو بەعیشوەو لەنجەو لار مەڕۆنو دەنکی خۆتان ناسكو بەنازو نوز مەکەنو لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا قسە مەکەنو بەنەرمو نیانو ناسکەوە گفتو گۆ مەکەن چونکە ئەمە دەبێتە هۆی هەست بزواندنی ئارەزوی پیاوانو خوانەخواستە با خراپەکاریو بێ ڕەوشتی لێ نەکەوێتەوە، چونکە دەنگی ناسكو نەرمی ئافرەت هەمیشە هەستی ئارەزو بزوێنە بۆ پیاوانو لەم ناوەندەشدا شەیتانی نەفرین لێ کراو بەهەلی دەزانێتو ڕۆڵی خۆی دەخاتە گەڕ بۆ خستنەوەی خراپی و داوێن پیسیو بەد ڕەوشتی . بۆیە خوای گەورە ئامۆژگاری دایکی بڕواداران دەکات کەلەم سیفەتە دور بکەونەوە .ئەوە لەکاتێك دا یە کە پێغەمبەرﷺ لەژیاندا ماوەو گەرمەی ڕاگەیاندنی پەیامی پیرۆزی ئیسلام وهاتنە خوارەوەی ئایەتەکان وبنەماو ئەحکامەکانی قورئانە بۆ سەر گرۆهی مرۆڤ لەسەر زەویو لەباشترینولەپاکترین سەردەمدا خوای گەورە ئاوا ئامۆژگاری پاکترینو بەرز ترین ئافرەتی ئاکارو ڕەوشت بەرز دەکات ئەدی دەبێ لەڕۆژگاری ئەمڕۆی پڕ فەسادیو بەد ڕەوشتیونەو هەمو ڕوتو قوتو بەرەڵاییەی کەهەیە ئەو بێ ڕەوشتی بێ ئەخلاقیەی کەهەیەو نەك خەڵکی بەڵکو دەسەڵاتداران ئەمڕۆ بانگەشەی بۆ دەکەنو هەمو هۆکارەکانی ڕاگەیاندنیان لەخزمەتدا خستۆتە گەڕو یەکەمین دەلاقەو یەکەمین دەرگاشیان ئافرەت بو

کەوەك دەست کەلایەك بۆ ئەم نیازە گڵاوانەی خۆیان گرتۆتە دەست خوای گەورە پەنامان بدات . بارودۆخەکە زۆر مەترسی دارە . خوای گەورە دەفەرموێ : ئێوە بەم شێوەیە واتە بەناسکیو نازوعیشوەوە مەدوێن نەبادا ئەوانەی نەخۆشی یان لەدڵدایە لەپیاوانی چاو چڵێسو دڵ کرمێ ئەمە بەهەل بقۆزنەوەو هەوڵی خراپە کاریو داوێن پیسی بدەن . ئەو پیاوانەی کەدڵی یان پڕیەتی لەنەخۆشیو ڤایرۆسی داوێن پیسیو ئارەزو بازی ئێوە دەرگایان بەڕودا دابخەنو گاڵتەو گەپو قسەی ناسكو نەرمو نازو نوزیان لەگەڵدا مەکەن . لەجیاتی ئەمە قسەی باش و ئامۆژگاری چاکە بکەنو بەقسەو گفتاری بەرێزوسەنگینو بەئاکری بەرز لەگەڵ خەڵکی دا بدوێن . هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ : ئێوە ئەی ئافرەتان لەناو ماڵی خۆتان بمێننەوەو ئۆقرە بگرنو ئیشو کاری ماڵەوەو پەروەردەی منداڵەکانتان بەباشترین شێوەو لە سەر بەرنامەو پەیڕەو پرۆگرامی خوای گەورە پەروەردە بکەن . لێرەدا کەدەفەرموێ لەماڵ دا ئۆقرە بگرن مەبەست ئەوە نیە کەدەبێ سەر لەماڵ نەهێننە دەرو وەك باڵندە لەناو قەفەزدا دەرگا لەسەر داخراو بن، نەخێر بەڵام مەبەست ئەوەیە کەخوای گەورە پیاو وژنی دروست کردوە هەر لایەو ئەرکو بەرپرسیەتیو شوێنی ئەرکو کار کردنەکەشی بۆ دیاری کردوەوهەر خۆی دەزانی هەریەکێ لەو دو ڕەگەزە چی لەگەڵ تواناو سروشتی دا دەگونجێ . ئیدی ماڵەوەی بۆ ئافرەت داناوە بۆ ڕاپەڕاندنی کاروباری ناو ماڵو پەروەردە کردنی ڕۆڵەکان بەدروست ترین شێوەو شێواز . ئەگەر ژن بچێتە دەرو ماندو شەکەت بێت لەناو فەرمانگەکانو کارو کۆمپانیاو کۆڕوکۆبونەوەکان دا، کەلەگەڵ جستەی ئافرەتیش هەر ناگونجێت ئەو جەستە ناسکەی ئافرەت کەی بەرگەی ئەوە دەگرێت ، ئەوە نەی توانی کاروبارەکانی ناو ماڵ وەك پێویست ڕاپبەڕێنێت ومنداڵەکان بەو سۆزوگۆشەی کەخوای گەورە بۆی داناوە پەروەردە بکات بۆ یە ماڵ هەر سەقەت دەردەچێتو منداڵەکان سەقەت پەروەردە دەبنو دور نیە لاسارو نارێك دەر بچن وبێ بەش بن لەهەمو سۆزێکی دایکایەتی ئەمجاریش لەسۆزو عاتیفەی کۆمەڵایەتی بی بەش دەبن . پیاویش بەرپرسە لەپەیدا کردنی نان وبژێوی

خۆی ومالْ ومنداڵەکانیو بۆ کارە قورسەکانی دەرەوە دانراوە لەهەمو بوارەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا. ئەمجار خوای گەورە بەئافرەتان دەفەرموێ: ئەی ئافرەتان ئێوە خۆتان ڕازاوەوڕوت مەکەنەوەوخۆتان لەدرۆ دەرمانی خۆ جوان کردن وڕازاندنەوەو ماکیاج دا شەلاڵ مەکەن وبۆ ئەوەی سەرنجی پیاوان بۆ لای خۆتان ڕابکێشن وئەنجام ببێتە هۆی کەوتنەوەی خراپەو خراپەکاری وبێ ڕەوشتی وبێ ئەخلاقی .زەکات لەماڵی خۆتان دەر بکەنوگوێ ڕایەڵی خواو پێغەمبەری خواﷺ بکەنو لەبەرنامەی خوا لامەدەن کەبریتیە لەقورئان وسوننەت .خوای گەورە بێ نیازە لەئێوە چی لەئێوە ناوێت تەنیا دور خستنەوەی خراپەو خراپەکاری نەبێت لێتان وئەوەی لەئێوەی دەوێت تەنیا ڕەوشت بەرزی وحەیاو حەشمەت وژیانی پاك وتەمیزو وسەربەرزی وسەرفرازیە ئەی ئەهل وئەی ئەندامانی ماڵی پێغەمبەری خواﷺ وە خوای گەورە دەیەوێ ئێوە پاك وپوختە ڕابگرێت وپاك وئاکار بەرز بمێننەوە. دیارە کەخوای گەورە ڕو لەماڵی پێغەمبەر وخێزانەکانی ئەو دەکات تەنیا داواو حوکمەکە هەر بۆ ئەوان نیە بەتەنیاو بەس، بەڵکو بۆ هەمو موسڵمانانە بەپیاو و بەژنەوە ڕوی دەمی لەهەمو مرۆڤەکانە تا دنیا دەبڕێتەوە بۆیە دەبێ ئیمەش بەپیاو وبەژنەوە ئەو حوکم وداواکاریانە وەرگرین وگوێ ڕایەڵی خواو پێغەمبەری خوا بکەینو دەنا چارەنوسمان ڕەشو تاریك دەبێت (پەنا بەخوای گەورە)، وەرگێڕ

هەروەها دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَدۡخُلُواْ بُيُوتَ ٱلنَّبِيِّ إِلَّآ أَن يُؤۡذَنَ لَكُمۡ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيۡرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنۡ إِذَا دُعِيتُمۡ فَٱدۡخُلُواْ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِي ٱلنَّبِيَّ فَيَسۡتَحۡيِۦ مِنكُمۡۖ وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ وَإِذَا سَأَلۡتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسۡـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍۚ ذَٰلِكُمۡ أَطۡهَرُ لِقُلُوبِكُمۡ وَقُلُوبِهِنَّۚ وَمَا كَانَ لَكُمۡ أَن تُؤۡذُواْ رَسُولَ ٱللَّهِ وَلَآ أَن تَنكِحُوٓاْ أَزۡوَٰجَهُۥ مِنۢ بَعۡدِهِۦٓ أَبَدًاۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمًا ﴾ الأحزاب: ٥٣. (واتا: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە

لەخۆوە مەچنە ماڵەکانی پێغەمبەر ﷺو هەرلەخۆوە خۆ مەکەن بەماڵەکانی دا ، مەگەر ڕێگەتان پیٚ بدەن‌وبۆ خواردن بانگتان بکەن‌وداوەتان بکەن، ئەگەر مۆڵەتیشیان دان‌و داوەتیان کردن ئێوە ئەوەندە زو مەچن لەویٚ پاڵ بدەنەوەو چاوەڕوانی بکەن تا خواردنەکە پیٚ دەگات و بکەونە قسەی پڕو پوچ وبیٚ واتاوە و بێزارو وەرسیان بکەن ئاخر ئەوان شەرم دەکەن لەڕوتان بدەن، بەڵکو هەر کاتێك خواردنەکە ئامادە بو وبانگیان کردن ئەو کات بچن، کەخواردنەکەتان بۆ دانرا خێرا خواردنەکە بخۆن‌و بڕۆن وبڵاوەی لیٚ بکەن‌و چاوەڕوانی قسە کردن‌و گێڕانەوەی بەسەر هات وحکایەت‌و قسەی پڕوپوچ مەبن و دیسان خاوەن ماڵ بێزارو وەرس بکەن، چونکە ئەم جۆر سیفەتانە دەبنە هۆی تورە بون‌و بێزار کردنی پێغەمبەر .ﷺئاخر پێغەمبەرﷺ شەرم دەکات پێتان بڵیٚ :دەی ئەوە خواردنەکەتان خوارد وهەستن بڕۆن، بەڵام خوای گەورە لەشتی هەق شەرم ناکات وتاوتان دەدات‌و ئاگادارتان دەکاتەوە لەم سفەتە خراپ وقێزەونە.هەروەها خوای گەورە دەفەرمویٚ: ئەگە داوای هەر شتێکتان وەك قاپ وقاچاغ‌و خواردن لەخێزانەکانی پێغەمبەر کرد لەدوای پەردەوە داوایان لیٚ بکەن وڕاستەوخۆ ڕو بەڕو مەچنە پێش وداوایان لیٚ بکەن چونکە ئەمە باشترو پاکترە بۆ دڵی ئێوەش وبۆ دڵی ئەوانیش . بۆ ڕاگرتنی کۆڵکەی ئاکارو ڕەوشتی بەرز لەنێواندا . ئاخر ئێوە بۆتان نیە بەهیچ شێوەیەك ئازاری دڵی پێغەمبەرﷺ بدەن ونابیٚ لەدوای خۆی واتەلەدوای وەفات کردنی خێزانەکانی)ژنەکانی (مارە بکەنەوە چونکە ئەوان دایکی بڕواداراننن ولەئێوە حەرامن‌و کردنی ئەم کارە لای خوای گەورە تاوانێکی گەلێك گەورەو قێزەونە). وەرگێڕ.) ئەم ئایاتانە بەئایەتی پۆشاك ناودەبرێن.

ئەگەر ئەم دو ئایەتانە لەسەر داوێن پاکی خێزانانی بڕواداران لەباشترین‌و چاکترین‌و پاکترین چەرخدا هاتونە خوار، کەواتە پۆشاك پۆشینی شەرعی بۆ ئەو ئافرەتانەی دوا ئەوان گەلێك پێویست ترو لەپێشترە، ئەم فەرمودەی خوای گەورە ئەم قسەیەمان پشت ڕاست دەکاتەوە کەدەفەرموی: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ

ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾﴾ الأحزاب:٥٩. (واتا: ئەی پێغەمبەرﷺفرمان بکە بەخێزانەکانتو کچەکانتو خێزانی بڕواداران کەکاتێك شەوانە دەچنە دەرەوە ، باچارۆکەو بەرهەڵبێنەکانیانلەلەشو جەستەو سەرو ملی خۆیانەوە بپێچن، بۆ ئەوەی لەکەنیزەکان جیا بکرێنەوەو بناسرێنەوەو بزانرێت کەئەمانە ئافرەتانی بڕواداری سەربەستو ئیدی کەس نەوێرێت تخونیان بکەوێو خۆیان لێ بدەنو قسەو قسەلۆكو تیرو توانجیان لێ بدەن، چونکە کەنیزەکان عادەتیان وابو کەدەهاتنە دەرەوە سەرو سینكو ملو بەشێك باسكو قاچی خۆیان بەدەردەخست هروەکو چۆن ئێستاو لەسەردەمی ئیچمەدا ئافرەتانی عەوامی موسڵمان هەمان شێوە بەکار دێنن. تەفسیری گوڵشەن ب٢ ل١١٠٧ز وەرگێڕ).

– وەلەوانەی کەلەژێر کردەوە چاکەکاندا کۆ دەبنەوە بریتین لە: سوننەتەکانو ڕێگە پێدراوەکان (المستحبات) کەهەمو موسڵمانان چ پیاو وچ ژن پێویستیان پیێ ی هەیە کەئەنجامیان بدات خوێندنی قورئان وزیکرو ویردەکان، سوننەتەکانی نوێژو ڕۆژو بەخشین هەروەکو لەڕابردودا باسمان لێوە کرد.

– هەروەها ڕەوشتوئاکاری جوان کەپێویستە ئافرەتی موسڵمان خۆی پیێ بڕازێنێتەوە، وەك ڕاستگۆیی لەکارو کردەوەو قسەکاندا، درۆ نەکردن، ئارام گرتنوخۆڕاگری، هەڵسوکەوتی جوان لەگەڵ کەسانی تردا، نەرمونیانیو لەسەرخۆیی مەندی لەقسەو گفت وگۆدا، ڕو خۆشیوڕوگەشی لەکاتی بەیەك گەیشتن لەگەڵ خەڵکی دا، چاودێری کردنی ڕەوشتوئاکاروشێوازە گشتی یەکان لەڕۆیشتن دا لەخواردندا لەخواردنەوەدا، لەنوستن دا، ولەقسەو گفتوگۆدا، لەدانیشتنوکۆڕو کۆبونەوەکاندا، ولەگەلێ بواری تری ژیاندا لەڕەوشتە بەرزە ئیسلامیەکان. زۆر پێویستە لەسەر ئافرەتی موسڵمان کەخۆی بەم ئاکارو ڕەوشت وبەها بەرزانە بڕازێنێتەوەو خۆ بەو ڕەوشتە جوانوبەرزانە سەنگینو خاوەن کەسایەتی موسڵمان بکات.

– هەروەها لەکردەوە چاکەکان: خۆشەویستی خوای باڵا دەستوکاربەجێ‌و ترسانوداوا کردنولەبەر پاڕانەوە و.. .تد. وهەمیشە وا بزانێت کەخوای گەورە ئاگای لێ یەتی‌وهەمیشە چاودێری دەکات ئەمانە لەکارەکانی دڵ دەژمێردرێن‌و هەر دەبێ لەخوای گەورەیان بزانێت.

– وەلەکردەوە چاکەکان: ئەو کردەوەو چالاکیانەن کەسودی بۆخۆشی‌و بۆ غەیری خۆشی هەیە لەخێر کردن‌و بڵاو کردنەوەی زانستی‌و زانیاری‌و فێرکردنی خوێندنەوەی قورئان، پەندو ئامۆژگاری دادان، خێرو چاکە کردن وبەخشین بەهەژاران، دەستگیرۆیی موحتاجان، بەزەیی هاتنەوە بەهەتیو وبێوەژنان ، بەدەنگەوە هاتن‌و کردنەوەی گرێ کوێرەکانی کێشەو تەنگو چەڵەمەکانی لێ قەوماوان، لابردنی خەم و خەفەتو شپرزەییەکان، فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپەوگەلێکی تر لەم جۆرە کارو کردەوە چاکانە کەبەویستی خوا لەدواتردا بەدرێژی باسیان لێوە دەکەین‌و دەی خوێننەوە.

– هەروەها لەوانە: پارێزگاری کردنی داوێن‌وزمان‌و چاو داخستن‌ونەڕوانینی حەرام(غض البصر) خوای گەورە دەفەرموێ:﴿وَقُل لِّلۡمُؤۡمِنَٰتِ يَغۡضُضۡنَ مِنۡ أَبۡصَٰرِهِنَّ وَيَحۡفَظۡنَ فُرُوجَهُنَّ﴾[1] النور:٣١. (واتا: ئەی محمدﷺ بەئافرەتانی موسڵمانان بڵێ: باچاوی خۆیان لەئاست پیاوانی بێگانەدا دابخەن وتەماشای حەرام مەکەن و بادامێنی خۆیان بپارێزن‌و زینا نەکەن). وەرگێڕ(وە پێغەمبەرﷺ لەفەرمودەی ڕابردودا فەرموی(وحفظت فرجها) لەخاڵ بەندی مەرجەکانی چونە ناو بەهەشتی دانا.

بەداخەوە کەزۆرێك لەخوشکان زۆر کەمتەرخەم‌و سستی دەنوێنن لەئاست ئەندامەکانی خۆیان جڵەوی چاویان بەرەلا دەکەن‌و حەرام وحەلاڵی پێ دەبینن چ

(١) شێخی دکتۆر أبو زید ڕوەکانی شاهیدی وبەڵگەکانی لەئایەتە پیرۆزەکانی کەلەکتێبە بەنرخەکەی خۆی دا (حراسة الفضیلة) دا بەدرێژی باس کردوە.

بەشـێوەی ئاسـاییو چ لـەئامێرەکانی تەلـەفزیۆنو کەناڵـەکانو لـەگۆڤارو ڕۆژنامـەکانو لەبازاڕداو لەهەمو شوێنێکی تر، هەروەها زمانی خۆیان خستۆتەکار بۆ باس کردنـی عـەرزو نـاموسو کاروبـاری موسـڵمانان بـەپیاو وبەژنـەوە بۆیـە زۆر بەئاسـایی غەیبـەت کـردنو دوزمانی وفیتنە گێڕان وئاشوب نانەوەو درۆ کردنو گەلێ سیفاتی خراپـی تـر باویـان هەیـە ئەمڕۆو بونەتە مۆدێلی سەردەم.

– وەلەو کردەوە باشانە ئەنجامدانو دانی مافەکانی مێردەکەیەتی، گرنگیو بایەخدان پـێ ی لەبـەر گـەورەییوبایاخی سـایەی ئـەو پیـاوەو جـەخت کردنـەوەی پێغەمبـەرﷺ لـەم بارەوە، وەلەبـەر ئـەوەی مـافی مێـرد لەسـەر ژن لـەگرنگترین مافـەکان لـەدوای مافـەکانی خوای باڵا دەستوکاریەجیێو پاکو بێ گەرد دەژمێردرێت.

وەلەمافەکانی مێرد لەسەر ژنان ئەمانەی خوارەوە دەکەونە بەر چاو:

* ڕازی کردنو تورە نەکردنی مێرد بەهیچ شێوەیەك.

* ئەنجامـدانو هەسـتان بـەکاروبارە تایبەتیـەکانی مێـرد لـەجلو بـەرگو لـەخواردنو لەخواردنەوەوهەمو پێداویستیەکانی.

* چاوەدێری کردنی نەفسیەتو دەرونی مێرد.

* زۆری بێزار نەکەیت بەداواکاریوشـتی زۆرەوە بەتایبـەتیش ئەگـەر مێردەکـەت دەسـتی کورت بو(کورد گوتەنی بەقەد بەڕەی مێردەکەت پێ ڕابکێشە.وەرگێڕ).

* هەمیشە لەسەر کردەوەی باش هانی بدە وڕێنومایی باشی بکە.

* بۆ لای خوا بانگی بکە، بەتایبەتی ئەگەر مێردەکەت لەم بـوارەدا کەمتەرخـەم بـو، زۆر بەنەرم ونیانی ئامۆژگاری بکەو لەگەڵی دا بجولێوە.

* لەسەر ئیشو کارەکانی هانی بدەو هەمیشە ورەی بەرز بکەوە.

* لەهەمو کاروکردەوەو ڕێگەیەکی خێردا پاڵ پشتویارمەتی دەری بە.

* فرمانەکانی جێ بەجێ بکەو لەقسەی دەرمەچو، مەگەر کارەکە یافرمانەکانی سەرپێچی خوا بێت ئەو کات بەقسەی بکەیت گوناحبار دەبیت(١).
* لەسەر پێچی وکاریٔ خراپەدا یارمەتی مەدەو خۆی لێ دور بگرە.

ئەمانەو گەلێکی تر گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێت بەدرێژی دەیان خوێنیتەوە.

چوارەم: وەئەوەی کەدەکەوێتە ژێر خاڵبەندی بەرپرسیەتی لەنەفسی خۆی: پارێزگاری کردن و دورخستنەوەی نەفسی خۆی لە سەرپێچی و کارە بەهیلاك بەرەکان وداخستنی هەمو دەرگاو پەنجەرەکان لەروی شەیتان، سەرکەوتن وجڵەوگیری هەواو ئارەزوەکانە. ئەوەی لێرەداو لەم بوارەوە بگوترێت و دەقی لەسەر هاتبێ ئەمانەی خوارەوەن:

- سستی نەکردن لەفرمانی بەندایەتی وپەرستشیە ڕاستەوخۆکان بۆ خوای پاك وبێگەرد وەك سستی کردن لەنوێژ کردن وڕۆژو گرتن، بەتایبەتیش نوێژ نەکردن لەکاتی خۆی دا.
- وریا بون لەنەفس نزمی ومتمانە نەبون بەخوای گەورەوپاك وبێگەرد وبالا دەست و شوێن نەکەوتنی جادوگەرو سیحربازو قۆڵبڕو دەجالەکان و فاڵ گرەوەکان و کاهینەکان و خوێنەرەوەکانی دوارۆژە چارەنوس ولەم جۆرانە لەئەهلی کوفر خراپەکاران و سەرلێشێواوان وگومڕاکان مەکەون ، کەبەداخەوە زۆرینەی ئەوانەی بەدوای ئەم جۆرە کەسانەدا هەڵوەدان لەچینی ژنانن.
- دورکەوتنەوە لەسەرپێچیەکانی خوای گەورە : کەم وزۆر، بچوك وگەورە،وریا بون لەوەی نەبادا بکەویتە ناویەوە،کەدەقێکی زۆر هەن کەفرمان بەمە دەکەن هیچ دەقێك نیە کەفرمان بەگوێ ڕایەڵی وبەندایەتی کردن بۆ خوا کردن بکات ئیللا بەڕاشکاوی ئاگاداریشمان دەکاتەوە لەسەرپێچیەکان.

(١ ((لاطاعة لمخلوق فی معصیة خالق) واتە بەهیچ شێوەیەك نابێ گوێ ڕایەڵی دروست کراوەکانی خوا بکرێت لەسەرپێچی کردنی بەدی هێنەر کەخوای گەورەیە.-وەرگێڕ) .

ـ ئاگادار بە نەکەویتە ناو باس کردن و غەیبەت کردنی ئافرەتانی موسڵمان کەلەناو زۆرێك لەژناندا تەشەنەی کردوەو بوەتە میوەی ناومەجلیسی غەیبەت کردن ودوزمانیو فیتنە بازیو قسەی ساختەو بوختان وتوانج وتەشەنەدانو پلار تێ گرتنەلەسەرفلان پیاوەو لەسەر فلان ژنە.

ـ وریابە نەکەویتە ناو داوی لاسایی کردنەوەو خۆ چواندن بەئافرەتانی کافران لەڕواڵەت، موعجیب بیت پێ یانەوە، شوێن خو ورەوشتیان بکەویت ولەجل وبەرگ دا لاسایان بکەیتەوەو ڕەچاوی ئەو پۆشاکە هاوردەو نامۆیە بەڕەوشت وپۆشاکی شەرعی، بەجۆرێك وای لێ هاتوە کەزۆرێك لەژنانی موسڵمان شوێن هەمو قرەکەرێك دەکەوێت چ پیاوو چ ژن لاسایی دەکاتەوە لەشێوەو لەقژو لەپۆشاکو جلو بەرگولە هەمو شتێك دا.

ئەمە ئەو نمونانە بون کەئافرەتی موسڵمان دەبێ زۆر خۆیان لێ بپارێزێتو وریا دار بێت ، چونکە چۆن لەسەر ئەنجامدانی کاری چاکەو گوێ ڕایەڵی فرمانەکانی خوای گەورەو پێغەمبەری خوا ﷺ پاداشت وەردەگریتەوە ئاواش لەسەر وازهێنا وپشت کردن لە سەرپێچیەکانیان پاداشت دەدرێیتەوە بۆیە بەرپرسیارێتی ئافرەتی موسڵمان بەرامبەر بەوازهێنانو دور کەوتنەوە لەسەرپێچیەکانی خواو پێغەمبەری خوا گەورەیە بەرهەمەکەی دەچنێتەوە، هەروەکوچۆن بەرپرسیاریەتی دەربارەی گوێ ڕایەڵیو فەرمانبەرداری خوای گەورە گەورەیەوبەرهەم دەچنێتەوە.

چوارچێوەی دووەم: بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەناو ماڵەکەیدا:

ماڵ: ئەو شانشینە بچکۆلانەیە کەتوخمە سەرەکیو بنەڕەتیەکان لەباوەش دەگرێت کەبەزۆری بریتن لەمانە:(مێردو ژن ودایك وباوك ومنداڵەکان)ئەمەش بەخششو نیعمەتێکی خوایە کەخوای گەورە بەبەندەکانی داوە هەروەکو دەفەرموێ:﴿ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمۡ سَكَنًا﴾.(واتا: خوای گەورە ماڵ وخێزانی پێ بەخشیون تا تیادا بحەسێنەوەوەرگێڕ(، بەهاو نرخی ئەم ماڵە نازانرێت تەنیا لای ئەو کەسانە نەبێت کەلە پەناگەو چادرو لەسەر شەقامەکانو لەژێر پردەکانو لەسەر جادەو ڕێگاکاندا ژیان دەبەنە سەر. خێزان نیعمەتێکە بەتایبەتمەندیو جیاکاریەکانیو بەهەمو کارو بارەکانیەوە، ئەندامانی لەگەرماو لەسەرماو پێوەدانی مارو مێرو مەگەز(القر) دەپارێزێت. خوای گەورە ئەو نازو نیعمەتە بەرزەی بۆ باس کردوین لەقورئانی پیرۆزدا کەدەفەرموێ:﴿ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنۢ بُيُوتِكُمۡ سَكَنًا﴾ النحل:٨٠.

إبن كثير دەربارەی ئەم ئایەتە دەڵێ: (خوای باڵا دەست وکاربەجێ تەواوی نازو نیعمەتەکانی خۆی بۆ بەندەکانی خۆی باس کردوە کەماڵو خانوو شوێنی نیشتەجێ ی بۆ فەراهەم هێناون کەتیایدا دەحەوێنەوەو دەگەڕێنەوە ناویو خۆیانی پێ دادەپۆشنو بەهەمو شێوەیەك سودی لێ وەردەگرن([1]).

لەبەر گرنگیو بایەخی ئەم ماڵو خێزانەو گەورەیی ئەركو كارو بارەكانی بۆیە ئایینی پیرۆزی ئیسلام کاروبارو فرمانەکانی زۆر حەکیمانە ڕێك خستوەو ئەرکی سەرشانو بەرپرسیاریەتیەکی تۆکمەی دابەش کردوە بەسەر ئەندامانو توخمەبنەڕەتیەکانی ئەم

---

(١) تفسیر إبن كثير، تفسير سورة النحل آية ٨٠.

خێزانە وبەتایبەتیش ئەوەی کەپەیوەستە بەئافرەتی موسڵمانەوە کەبریتیە لە: دایك لەماڵدا، هەروەها بریتیە لە لەژن واتەخێزانی پیاو، کچ وخوشك، بۆیە مافی ئافرەت لەماڵدا گەلێك زۆرو گەلێك گەورەیەو بەرپرسیاریەتیەکەی گەورەترە لەئەندامەکانی تر لەو شانشینە بچکۆلانەیەدا کەدوژمنانی ئیسلام زۆر چالاکانەو لێبڕاوانە هەوڵی تێك دانو هەڵوەشاندنەوەی دەدەن،بۆ؟ چونکی پەنجەرەو دەلاقەیەکی زۆر گەورەو قاییمە لەسەر کۆمەڵگادا گەر ئەو کرایەوە ئیدی دەست بەسەر ئەو کۆمەڵگایەدا گیرا وئەگەر ئەو خراپو بۆگەن بو ئیدی ئەو کۆمەڵگایەبەگشتی هەمو بۆگەنو خراپ دەبێت ، بۆیە ئەوان بەرەو ڕوی دوتوخمی گرنگ وگەورە چون لەکۆمەڵگای ئیسلامی دا کەبریتین لەئافرەتو لەمندالّ.

١- ڕێرەوە(منطلقات) شەرعیەکان لەئەرك و بەرپرسیاریەتی ئافرەت لەناو ماڵەکەی دا :

ڕێرەوە شەرعیەکان لەبەرز کردنەوەی ئەرك وبەرپرسیاریەتی ئافرەت پێ دادەگرێتکە بەرپرسیاریەتیەکی پارێزگاریە لەمیانەی ئەوەی کەئەو بەرپرسیاریەتیەی ئافرەت ئەمانەتێکی گشتی داوا کراوە (مكلفة بها) خوای گەورە وبالاّ دەست دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾﴾ (الأنفال:٢٧)[1] .

هەروەها ئەم بەرپرسیاریەتیە لەوەوە دەردەچێت کەبەرپرسیاریەتیەکی پارێزەریە(وقائية) ئافرەت ناچار دەکات کەپێیەوە پابەند بێت هەروەکو چۆن پیاو ناچارە کەپێیەوە پابەند بێت.خوای بالاّ دەست وکاریەجێ دەفەرموێ:﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾﴾ (التحريم:٦). (واتا: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە خۆتان وماڵ ومنداڵەکانتان بپارێزن لەئاگری دۆزەخ ئەو ئاگرەی کە سوتەمەنیەکەی مرۆڤەکان وخەڵك وگابەردی زل زل وگەورە گەورەن و چەندان فریشتەی بەرپرسیاری لەسەرن کەزۆر

---

(١) واتە : ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە خیانەت لەخواو لەپێغەمبەری خوا ﷺ مەکەن بەوەی کە خیانەت لە سپاردەو ئەمانەتەکانتان بکەن . (وەرگێڕ).

ڕق ئەستور وبەهێزودڵ ڕەقن هەرگیز سەرپێچی خوای گەورە ناکەن وهەر فرمانێکیان پێ بکات ملەجرێ ی لێ ناکەن وخۆی لێ نابوێرن وسستی نانوێنن ودەست بەجێ وخێرا جێ بەجێ ی دەکەن.(وەرگێڕ). وەهەروەها شەریعەتی ئیسلام بەو چاوە دەڕوانێتە ئەو بەرپرسیاریەتیانە کەچاوەدێریەکی گشتی بەرپرسە لەسنوری دەسەڵاتەکانی (صلاحیات) ی جەمسەری ناو ماڵی مێردو ژن.

لەهەردو فەرمودە ڕاستەکاندا(الصحیحین) کەلەإبن عمرەوە رضي الله عنه هاتوەکەپێغەمبەر صلى الله عليه وسلم فەرمویەتی:{ ألا كلكم راعٍ وكلُّكُم مسؤولٌ عن رعيتهِ إلى أن قال ـ والمرأةُ راعيةٌ على بيت بعلها وولده وهي مسؤولةٌ عنهُمْ} (واتا: هەر یەکێ لەئێوە شوان وچاودێرە بەسەر ئەوانەی کەلەبەر دەستاندان وبەو ئەرکەی کەپێ ی دەسپێردرێت ، تادەگاتە ئەو شوێنەی کەدەفەرموێ :{ئافرەت چاودێر و شوانە بەسەر ماڵی مێردەکەی وبەسەر منداڵەکانی داو چاودێرە بەسەریانەوە.(وەرگێڕ).

هەروەها بۆچونی ئیسلام بۆ ئەو بەرپرسیاریەتە ئەوەیە کەجەخت لەسەر بایەخی هاوسەنگێتی و هاوتەریبی لەمافەکانو ئەرکەکان لەنێوان ژنو پیاودا دەکاتەوە.ئەهلی سوننە لە عمری کوڕی عاصەوە ڕیوایەت دەکەن کەگوێ ی لەڕەسولی خوا صلى الله عليه وسلم بوە لەحەجی ماڵ ئاوایی دا، کەدەی فەرمو:{ألا إنَّ لكم على نسائكم حقاً ولنسائكم عليكم حقاً: فأما حقكم على نسائكم فلا يوطئن فرشكم من تكرهون، ولا يأذن في بيوتكم لمن تكرهون، ألا وحقهنَّ عليكم أن تحسنوا إليهن في كسوتهنَّ وطعامهن}[1]. واتا: ئایا دەزانن کەئێوەی پیاو مافتان بەسەر ژنەکانتانەوە هەیە وهەروەها ئەوانیش مافیان بەسەرتانەوە هەیە. مافی ئێوە بەسەر ژنەکانتانەوە ئەوەیە دەبێ ژنەکانتان نەهێڵن هەرکەسێك ئێوە چارەتان نەوێت وپێتان خۆش نەبێت بێتە سەر فەرش وماڵەتانەوە وپێ بنێنە ماڵتانەوە

---

(١) رواه الترمذي برقم(١١٦٣) في الرضاع، باب ماجاء في حق المرأة على زوجها، وإبن ماجة برقم(١٨٥١) في النكاح، باب حق المرأة على الزوج قال الترمذي هذا حديث حسن صحيح.

و خیانەتان لێ نەکەن ومۆڵەتی کەس نەدەن بێتە ناو ماڵەکەتانەوە کەئێوە خۆشتان ناون وچارەتان ناون. وەمافی ئەوانیش بەسەر ئێوەوە بریتیە لە تەواوی مافی خۆیان و دەبێ مافی خۆیانیان پێ بدەن لەهەمو ڕویەکەوە لەجل وبەرگ و پۆشاك ولەخواردن وخواردنەوەو لەگەڵیاندا باش بن و هەڵس وکەوتی باشیان لەگەڵدا بکەن وستەمیان لێ مەکەن .٠وەرگێڕ).

٢ ـ درێژەی ئەو بەر پرسیاریەتە(تفاصيل تلك المسؤولية):

أ ـ بەرپرسیاریتی ئافرەت بەو سیفەتەی کەژنی (خێزانی) پیاوە:

ئەم بەرپرسیاریەتیە بەئەرکی سەرەکی سەر شانی ئافرەت دادەنرێت دەربارەی مێردەکەی‌و مافی مێردەکەی‌و لەمافی باوکی گەلێك گەورە ترە بەسەر شانیەوە لەکاتێك دا مافی باوك ودایك لەدوای مافی خوای گەورەوەن کەچی مافی مێرد بەسەر ژنەوە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٍ﴾ النساء:٣٤). (واتا: چ پیاوان بالاّ دەستن بەسەر ژنانەوە بەو یاساو ڕێسایەی کەهەندێکتان بەسەر هە ندێکتا ندا بەرز کردۆتەوە .(وەرگێڕ).ونکە پیاو بەرپرسە لەپاراستن‌و بژێوی وژیانی ئافرەت‌و بەتوانا ترە لەڕوی هێزی جەستەیی‌و مەعنەوی‌و غیرەت‌و تواناوە بەسەر ئافرەت‌و بەسەر بوارەکانی ژیانی دنیایی دا وچاودێرو سەرپەرشتیاری کاروبارەکانیەتی.دەربارەی پیاو لەبەرامبەر ژنەکەی دا ﷺ فەرمویەتی:{لايصلح لبشرٍ أن يسجد لبشرٍ، ولوصلح لبشرٍ أن يسجد لبشرٍ لأمرت أن تسجد لزوجها من عظم حقه عليها}[1]. (واتا: ناکرێ ونابێ ودروست نیە کەمرۆڤ کڕنۆش بۆ مرۆڤ بەرێت، خۆ ئەگەر ببوایە مرۆڤ کڕنۆش بۆ مرۆڤ بەرێت ئەوە فرمانم دەکرد بەئافرەت کەکڕنۆش بۆ مێردەکەی بەرێت لەبەر گەورەیی مافی مێرد بەسەر

---

(١) رواه أحمد في باقي مسند المكثرين برقم(١٢٢٠٣).

ژنەوە.(وەرگێڕ). وەپرسیار لەعائشە(رضی اللهُ عنها) کرا: چ کەسێك مافی لەهەمو کەس گەورە ترە بەسەر ژنەوە؟ گوتی: مێردەکەی. وەهەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{أيما إمرأةٍ ماتت وزوجها عنها راضٍ دخلت الجنّة}[1]. (واتا: هەر ئافرەتێك بمرێت ولەدنیادا مێردەکەی لێ ی ڕازی بوبێت ئەوە بەدڵنیاییەوە ئەو ژنە دەچێتە بەهەشتەوە.(وەرگێڕ).

مافەکانی مێرد بەسەر ژنەوە لەم خاڵانەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

ـ گوێ ڕایەڵی ڕەها بۆ مێردەکەی تەنیا لەسەرپێچیەکانی خوادا نەبێت .پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{إذا صلّتِ المرأةُ خمسها، وصامت شهرها، وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها قيل لها: أدخلي الجنَّةَ من أي أبواب الجنَّة شئتَ}[2]. لەپێغەمبەریان ﷺ پرسیار کرد:کام ژن لەهەموان باشترو چاکترە؟ فەرموی:{الّتي تسره إذا نظر، ويطيعهُ إذا أمر، ولا تخالفه في نفسها ومالها بما يكره}[3]. (واتا: ئەو ژنەی گەر مێردەکەی تەماشای بکات و پێ ی دڵخۆش وگوشاد ببێت واتە خۆی بۆ مێردەکەی ڕازاندبێتەوە نەك بۆ خەڵکی تر وەکو ئافرەتانی ئەمڕۆ ڕەچاوی دەکەن بۆ مێردەکەشی بۆگەن وچرچ ولۆچ وناشیرین. وەدەبێ ڕو خۆش و ڕوگەش بێت لەگەڵ مێردەکەی داو والاو کراوە بێت بۆی و خۆی لێ نەگرێتەوە واتە. وەئەگەر مێردەکەی هەر فرمانێکی پێ کرد بەگوێ ی بکات وخۆی لێ نەگرێتەوە واتە ئەگەر داوای کاری سێکسی شەرعی لێ کردنابێ خۆی نەدات بەدەستەوەو ملی خۆی بابدات، بەڵکو دەبێ گورج خۆی بۆ ئامادە بکات بەشێوەیەك خۆی بۆ بڕازێنێتەوە و کەیف خۆش و دڵخۆشی بکات و وەڵامی بداتەوە،هەروەکو لەفەرمودەیەکی تردا ﷺ فەرمویەتی: هەر ژنێك کەمێردەکەی داوای کاری شەرعی لێ کرد ئەگەر دەستی لەهەویریش دابێت دەبێ دەست هەڵ بگرێت وداواکاری مێردەکەی جێ بەجێ بکات ، لەفەرمودەیەکی تردا

---

(١) أ ـ رواه الترمذي برقم(١١٦١) في الرضاعن باب ماجاء في حق الزوج على المرأة، وقال هذا حديث حسن غريب، وابن ماجة برقم(١٨٥٤) في النكاح، باب حق الزوج على المرأة.

(٢) لەڕابردودا ولەلاپەڕە() (تخريج)ەکەیمان و واتاکەیمان نوسی.

(٣) أ ـ رواه النسائي برقم(٣٢٣٣) في النكاح، باب أي النساء خيرٌ.

فەرمویەتی: ئەگەر شەو مێرد داوای کاری شەرعی لە ژنەکەی کردو وەڵامی نەدایەوەو داواکەی جێ بەجێ نەکرد فریشتەکان تا بەیانی نەفرین لەو ژنە دەکەن.وەنابێ هەر کارو هەر شتێك مێردەکەی پێ ی خۆش نەبێت بیکات. وەرگێڕ).

ـ هەڵس و کەوت کردنی باش لەگەڵ مێردەکەی و خراپ نەبون لەگەڵی داو ئازار نەدانی ، هەمیشە ڕازی کردنو چاودێری کردنی دەرونی مێردەکەی‌و نەرم‌و نیانی لەگەڵی دا. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{لاتؤذی إمرأة زوجها فی الدنیا إلاّ قالت زوجته من الحور العین: لاتؤذیه قاتلك اللهن فإنّما هو عندك دخیلٌ یوشك أن یفارقك إلینا}[1]. (واتا: هەر ژنێك لەدنیادا مێردەکەی ئازار دەداتو لەگەڵی دا خراپە حۆریەکانی بەهەشت کەهی ئەو پیاوە بڕوادارەن بەو ژنە دەڵێن: ئازاری مەدە هەی خوای گەورە لەناوت بەرێت، ئەو پیاوە ئێستا لەدنیادا لەگەردنی تۆدایە و ئەمانەتە لات هاکا بمرێت ولێت جیا ببێتەوە وبێت بۆ لای ئێمە .(وەرگێڕ).

ـ خۆ شیرین کردن‌و دەربڕینی خۆشەویستی بۆ مێرد، بەوەی کەهەمیشە کەخۆتی لاخۆشەویست بکەیت وهەمیشە بەڕاستی لەناخی دڵەوە خۆشت بوێت ولەڕوی دا هەم دەم ڕوخۆش‌و دەم بەزەردەخەنە بیت‌و لەگفت‌و گۆو قسە کردن لەگەڵی دا نەرم‌و نیان بیت، ئەوەتەخوای گەورەژنانی بەهەشت بە(عُرُباً أتراباً) لە سورەتی (الواقعة:٣٧) دا باس دەکات.وشەی (العروب) بەواتای ڕو خۆش‌و ڕو گەش‌و خۆشەویست دێت لەڕوی مێردەکانیاندا.

ـ لەکاتی لەماڵ نەبونی مێرد دا دەبێ نەفسی خۆی‌و ماڵ‌و منداڵی مێردەکەی بپارێزێت. کەپێشتر فەرمودەمان لەسەر هێنایەوە .

ـ ئەگەر مێردی ژن لەماڵ بو نابێ بێ مۆڵەتی مێرد ڕۆژوی سوننەت بگرێت. ئەوەتە پێغەمبەرﷺ لەم بوارەوە فەرمویەتی:{لایحل للمرأة أن تصوم وزوجها شاهدٌ إلاّ بإذنه،

---

[1] ( ) رواه الترمذی برقم (١١٧٤) فی الرضاع ، باب الوعید للمرأة علی إیذاء المرأة زوجها ، وإبن ماجة برقم (٢٠١٤) فی الطلاق، باب فی المرأة تؤذی زوجها.قال الترمذی: حدیث حسن.

ولا تأذنَ فی بیتهِ إلاّ بِإذنه}[1]. (واتا: ئەگەر ژن مێردەکەی لەماڵ بـو نـابێ و دروسـت نیـە ڕۆژوی سوننەت بگرێت مەگـەر بەمۆڵـەتی مێردەکـەی بێـت، هـەروەها نـابێ ودروسـت نیـە کەس بهێڵێ بێتە نـاو مـاڵی مێردەکـەی، یـاخود شـتێك لـەماڵی مێردەکـەی بـدات بەکـەس وببیەخشێ و لێ ی حەرامە مەگەر بەمۆڵەت وپێ خۆش بونی مێردەکەی بێت .(وەرگێڕ).

ـ پاراستن‌و ئاگاداری کردنی ماڵی مێردەکەی نابێ بهێڵێ هیچ کەسێکی بێگانـە پـێ بنێتـە ناوماڵەکەیەوە کەمێردەکەی پێ ی ناخۆش بێت ئـەو کەسـە بێتـە نـاو ماڵەکـەی جابـا ئـەو کەسە برای ژنەکە خۆشی بێت، پێغەمبەرﷺ فەرمویـەتی: {ألا إنَّ لکـم علـى نـسائکم حقـاً ولنسائکم علیکُم حقاً: فأماً حقکم على نسائکم فلا یوطئنَّ فرشکم من تکرهونَ، ولا یؤذن فی بیوتکم لمن تکرهون، ألا وحقهنَّ علیکم أن تحسنوا إلیهنَّ فی کسوتهنَّ وطعامهنَّ}[2].

ـ نابێ باری سەر شانی مێردەکەی زۆر قورس بکات‌و ڕۆژانە داواکاری زۆری لێ بکات لەڕۆزی‌و ڕسق‌و بژێوی قورس‌و جل‌و بەرگ‌و بەدوای مۆدێل‌و مۆدیلکاری دا وێڵ بێت‌و هەمیشە داوای درو دەرمان‌و جروجانەوەری ماکیاج‌و خۆ جوان کردن‌و شتی وا بکات کەکۆڵو باری سەر شانی مێردە چارەڕەشەکەی ئەوەندە قورس بکات نەتوانێت لەبنی دا هەڵ بستێتەوەو سێ بەندەی پشتی بشکێت، دەبێ بەزەیی بەمێردەکەی دابێتەوەو لەقەد بەڕەکەی ئەو پێ رابکێشێت‌و پتر لەتوانای خۆی داوای لێ نەکات. ئەوەتە خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ ﴾ الطلاق:٧. (واتا: پێویستە بەپێ ی تواناو دەست ڕۆیشتویی خۆیان ماڵ خەرج بکەن وزێدە ڕەوی نەکەن دەبێ ئافرەتان بەپێ ی تواناو دەست ڕۆیشتویی مێردەکانیان

---

(١) رواه البخاري برقم (٥١٩٥) فی النکاح، باب: لاتأذن المرأة في بیت زوجها لأحد إلاّ بِإذنـهِ، ومـسلم برقم (١٠٢٦) في الزکاة، باب ما أنفق العبد من مال مولاهُ.

(٢) (تخریج) و واتاکەیمان لەلاپەڕە(٢٦) وپەراوێزی ژمارە(٤٤) دا نوسیوە.(وەرگێڕ).

خەرج بکەن وئەرکی سەر شانی مێردەکانیان قورس نەکەن تا ئەو کاتەی کەخوای گەورە ماڵی پێ دە دان با ئەو کات بەپێ ی بونی خۆیان خەرج بکەن وزیادە ڕەوی نەکەن. وەرگێڕ).

ــ هێنانـە دی خواسـتو داواکاریـە تایبەتیـەکانی مێردەکـەیو نـابێ بـەبێ عـوزر خـۆی لێ بگرێتەوەو بەدەنگیەوە نەچێت ئەوەتە لـەم بـوارەدا فـەرمودە هـاتوە کەفەرمویـەتی: {إذا دعا الرجل إمرأتهُ إلىَ فَراشهِ لإأبت أن تجئ لعنتها الملائكة حتـى تـصبح}[1]. (واتـا: ئەگـەر مێرد(پیـاو) داوای سـەرجێ یـی لەژنەکـەی کـردو داواکـەی جـێ بـەجێ نـەکرد وسـەرجێیی نەکرد و وەڵامی نەدایەوە ئەوا فریشتەکان نەفرەت لەو ژنە دەکـەن تـا بـەیانی دەبێتـەوە. وەرگێڕ).

ــ خـۆ جـوان کـردنو خـۆ ڕازاندنـەوە بـۆ ئـەوەی سـەرنجی مێردەکـەی بـەلای خـۆی دا ڕابکێشێت،وا لەمێردەکەی بکات کەهەمیشە خەیاڵو ئەندێشەکانی بەدەوری بالای خۆیەوە کێشو گیرۆدە بن، تائەو مێردە چاوەکانی لەئاستی حەرامدا بەرەلا نەکاتو لەئاست ژنـانی تری بێگانەدا چاوەکانی دابخاتو توشی کاری خراپ وحەرام نەبێتن دەبێ هەمیـشە هـەوڵ بدات وبزانێت مێردەکەی بەچ جۆرە خۆڕازاندنەوەیەك کـەیف خـۆش دەبێـت بـەو شـێوەیە خۆی بۆ بڕازێنێتەوە، نابێ بهێڵێ چاوی ئەو مێردەی لەخۆی دا لـەجوانیو سـەرنج ڕاکـێش بەولاوە هیچی تـر ببینێـتو بەکـەیفی ئـەو خـۆی جـوانو ڕازاوە بکـاتو نـابێ مێردەکـەی لەبۆنی خۆش بەولاوە هیچ بۆنێکی تری لێ بون بکات،(واتە خۆی بۆ مێردەکـەیو بەکـەیفی مێردەکەی خۆی بۆن خۆشو ڕازاوە بکات.وەرگێڕ)هەروەکو نابێ لەقـسەی خـۆشو نـەرمو هیچ قسەیەكو دەربڕینو دەستەواژەیەکی جوانو ڕێكو پێکـی تـر بـەولاوە هیـچی تـری لێ نەبیستێتو ڕو گرژو قسەڕەقو دڕدۆنگ نەبێت لەگەڵی دا.

---

(١) رواه البخاري برقم (٥١٩٣) في النكاح، باب إذا باتت المرأة مهاجرة فراش زوجها، ومسلم برقم (١٤٣٦) في النكاح، باب تحريم إمتناعها من فراش زوجها.(وەرگێڕ).

ـ ددان نان بەبەخشندەیی‌و فـەزڵی پیاوەکـەی‌و سپڵەو پـێ نـەزان نـەبێت لەئاسـت نـازو نیعمەتـەکانی دا، چـاکەکانی هـەمو ڕەت نەکاتـەوەو جـارانی(ضـرب) سـفریان نـەکات بەتایبەتیش ئەگەر دڵسۆزی‌و ڕێك‌و پێکی وڕەفتـاری بـاش‌و مـل کەچـی‌و مکـوڕی‌و ڕێـك‌و پێك‌و خزمەت کردنی خۆی‌و مـاڵ‌و منداڵـەکانی لەمێردەکـەی بینـی‌و مێردەکـەی مرۆڤێکـی باش‌و دڵ سافـو هێدی‌و هێمن‌و لەسەرخۆ بـوو، پێغەمبـەرﷺ فەمویـەتی:{تـصدقن فـإن أكثركنَّ حطب جهنم} وەهۆیەکەشی ڕون کردنەوەو فەرموی.{لأنَّكنَّ تكثرن الشكاة وتكفرن العشير)[1]. (واتا: خێرو چاکە زۆر بکەن، چونکە زۆربەی ئێوەی ژنان سوتەمەنی ودەستە چیلەی ئاگری دۆزەخن . نوێنەری ئافرەتان گوتی : ئەوە هۆی چی یە ئـەی ڕەسـولی خـوا ؟پێغەمبـەرﷺ وەڵامـی دانـەوەو هۆیەکەشـی بـۆ ڕون کردنـەوەو فـەرموی: زمانتـان ڕاناوەستێ و هەمیشە هاوارو فیغانتانەو زۆر شکات کەرو خۆڕانەگرن وهەمیـشە پەرێـشانی حـاڵی خۆتـان دەخەنـە ڕو ولەگـەڵ مێردەکانیـشتان بـەزۆری خـراپن.(وەرگێـڕ). وەلەفەمودەیـەکی تـردا فـەرموی:{لـو أحـسنت إلى إحـداهن الـدهر ثـمَّ رأت منـك شـيئاً قالت:مارأيت منك خيراً قط)[2]. (واتا: ئەگەر مێرد بە درێژایی ژیان چاکە لەگەڵ خێزانـی دا بکات، پاشان یەك خراپەی لێ دیتن پی ی دەڵێـت: ئـۆۆۆف بەدرێـژی تەمـەنم چـاکەم لـەتۆ نەدیوە. وەرگێڕ).

ـ لەماڵ دەرنەچون بەبێ مۆڵەتی مێرد: هەتاکو ئەگەر بۆ سـەردانی بـاوك‌و دایکیـشی بێـت دەق‌و فەرمودەش لەم بوارەدا گەلێك زۆرن.

ـ ئەنجام دان‌و هەستان بەکارو بارەکانی ناوماڵ‌و سستی نـەکردن تیایـدا لـەئامادە کردنـی خواردن‌و خواردنەوەو پاك‌و خاوێنی‌و هـەمو ئیـشەکانی ناومـاڵ، هـەروەها ئامـادە کـردن‌و ڕاپەڕاندنی کاروبـارە تایبەتیـەکانی مێـرد وەك شوشـتن‌و پـاك ڕاگرتنـی جـل‌و بەرگـەکانی، ئامادەکرنی خواردن‌و خواردنەوەی خۆش بۆی . بوخـاری‌و موسـلم لەفـەرمودەی ئـەسمای

---

(١) رواه مسلم برقم (٨٨٥ ـ ٤) في صلاة العيدين .

(٢) رواه البخاري برقم (٢٩) في الأيمان

کچی ئەبوبەکرەوە ﷺ ڕیوایەت دەکەن کەگوتویەتی:زبێر منی مارە کرد لەسەر ئەم گۆی زەویەدا نەماڵ ونەسامان ونەهیچ شتێکی نەبو بێجگە لەناعور(ناضح) ێك وئەسپەکەی نەبێت، بۆخۆم ئالیکی ئەسپەکەم دەدا، ئاویشم دەدا،.......(أخرز غربه) وهەویریشم دەشێلا ونانیشم بۆ دەکرد(وأعجن).[1]

وەئەمەش فاطمة(رضي الله عنها) کچی پێغەمبەرﷺ لەئەنجامی کاریگەری دەستهاڕ(الرحی) شوێن کردن لەسەر دەستیو تلۆق کردنی داوای خزمەتکارێك دەکات کەیارمەتی بدات لەڕاپەڕاندنی ئیشو کارەکانی دا، پێغەمبەرﷺ ڕێنومایی دەکاتو دەفەرموێ:{ألا أدلكما على ماهو خيرٌ لكما من خادم؟إذا أويتما إلى فراشكما أو أخذتما مضاجعكما فكبر ثلاثاً وثلاثين وسبحاً ثلاثاً وثلاثين وأحمدا ثلاثاً وثلاثين، فهذا خيرٌ لكما من خادم.}[2]. (واتا: ئایا حەزدەکەن شتێکتان فێر بکەم کەلێك باشتر بێت بۆ ئێوە لەخزکوتکارو پاسەوان؟ ئەگەر شەو چونە سەر جێگە بۆ خەوتن سیو سێ جار بڵێن(الله أكبر) وسیو سێ جار بڵێن(سبحان الله) وەسیو سێ جار بڵێن(الحمدلله). وەرگێڕ).

ب ـ بەرپرسێتی ئافرەتی موسڵمان بەسیفەتی ئەوەی کەدایکە :

دایك مافێکی یەکجار گەورەی هەیە، بەڵکو لەهەمو مافێك گەورە ترو بەرز ترە لەدوای مافی خوای گەورە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ ٱلْكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَٱخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ

(١) رواه البخاري برقم (٥٢٢٤) في النكاح، باب الغيرة، ومسلم برقم (٢١٢٨) في السلام، باب جواز إرداف المرأة الأجنبية إذا أعيت في الطريق.

(٢) رواه البخاري برقم (٦٣١٨)في الدعوات، باب التبكير والتسبيح عند المنام، ومسلم برقم (٢٧٢٧) في الذكر والدعاء، باب التسبيح أول النهار وعند النوم.

ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ ﴾.(الإسراء:٢٣،٢٤)

(واتا: پەروەدگاری تۆ فرمانتان پێ دەکات کەلەو بەرولاوە هیچ کەس وهیچ بەرنامەیەك وهیچ شتێکی تر نەپەرستن ودوای پەرستن وگوێ ڕایەڵی خوای گەورە ش فرمانتان پێ دەکات کە گوێ ڕایەڵی دایك وباوکتان بکەن وهەمیشە چاکەیان لەگەڵ دا بکەن و هەمیشە نەرم ونیان بن لەگەڵیاندا وەل کەچیان بن. ئەگەر یەکێکیان یاخود هەردوکیان پیر بون دەبێ زۆر چاوەدێریان بکەن وبەوپەڕی مل کەچیەوە خزمەتیان بکەن وهەرگیزاو هەرگیز نابێ لەڕوی یاندا هەرچی پێت بکەن وهەرچی پێت بڵێن تەنیا وشەی ئۆفیش لەبەرامبەریاندا لەدەمت نەیەتە دەرەوە . نەکەی هەرگیز توڕەیان بکەیت یا دەریان بکەیت وخزمەتیان نەکەیت وبێزاری خۆت دەربڕی لەگەڵیاندا ونەیان حەوێنیەوە ئەگەر پیر بون ولێ یان قەوما بەرەلای کۆلانان وبەردەرگاو سەرشەقامەکانیان بکەیت هەروەکو ئێستا لەرۆژگاری ئەمڕۆدا بەچاوی سەری خۆمان پیرەژنەو پیرە پیاوەکان دەبینین لەسەر جادەو کۆلان وشەقامەکان دا وخەڵکی پاروە نان وچۆرە ئاوێکیان لەبەر دەم دادەنێت وجەنابیشتان لەگەڵ ژن وماڵ ومندالی خۆتاندا ژیانێکی های لایف دەبەنە سەرو هەر پێشت عەیبە بڵێ ی ئەوە دایك یاباوکی منە.بۆ کوێ دەچی خۆ نەلەئلسمانی خوادا دەردەچیت ونەلە زەوی خوای گەورەدا دەردەچیت هەشت بەسەر ئەنجام دەگەڕێیتەوە بەردەستی حاکمی هەمو حاکمەکان کەخوای گەورەیە. نەخێر دەبێ هەمیشە قسەوگفتاری نەرم ونیانیان لەگەڵ دا بکەیت وباڵی مل کەچی وڕەحم وبەزەییتیان بۆ ڕابخەیت و زۆر سوپاس وستایشی خوا بکەیت وبڵێ ی: ئەی پەروەردگاری من سۆزو بەزەییت بەدایك وباوکم دابێتەوە ولێ یان خۆش ببیت وهەمیشە چاکەو خێریان بۆ فەراهەم بێنیت وسەربەرز وسەرفرازیان بکەیت هەروەکو چۆن ئەوان منیان بەو هەمو ئازارو ئەشکەنجەو ماندو بون شەو نوخونی ولێبڕاویەوە لەمەلۆتکەییەوە پێ گەیاندوەو گەیاندویانم بەم پیاوە یابەم ژنە جوان وڕێك وپێکەی کەمن ئێستا وام تیایدا خواەیە لێ یان خۆش ببیت وپاداشتی بەخێریان بدەیتەوە آمین.وەرگێڕ).

هەروەها ئەو ئایەتە پیرۆزانەی کەلەم ئایەتە دەچن هـەمان چـەمکو واتـاو کاریـان هەیە.

وەلە أبی هریرە ﷺ دەگێڕنەوە کەگوتویەتی:(جارێکیان پیاوێك هاتە خزمەت ڕەسولی خواﷺ وگوتی: کێ مافدار ترین کەسێکە بۆ هاوڕێیەتی لەگەڵ دا کردنی ؟ فەرموی:(دایکت) پیاوەکە گوتی: ئەدی دوای ئەو؟ فەموی:((هەر دایکت)) گوتی: ئەدی دوای ئەو؟ فەرموی: (هەر دایکت)، گوتی: ئەدی ئەوجار کێ؟ فەرموی:(ئەوجار باوکت).

ئەو مافی دایکەش بریتیە لە چاکە کردن‌و باش بون‌و خزمەت کردنی دایکت بەهەمو چەشنەکانی چاکە لەگەڵدا کردن‌و قسەو گفت‌و لفتی خۆش‌و نەرم‌و نیان جا ئەم چاکە لەگەڵدا کردنە دەبێ بەکردەوە بێت‌و نەك هەر بەقسەو لەمەیدانی کردەوەشدا هیچت دیار نەبێت‌و دەبێ بەلەش‌و بەماڵ‌و بەسەرو سامانەوە بێت. وە لە بەرامبەری ئەم مافانەدا دایکیش بەرپرسیاریەتێکی گەورەی لەئەستۆدایە، بەڵکو ئەمانەتێکی گەورە، و گەورەترینی بەرپرسیاریەتیەلەسەرشانی دایك لەم ژیانە جەنجاڵەدا کەپەروەردە کردن‌وڕاهێنانی مندالەکانیەتی لەسەربەرنامەی خوای پەروەردگارو قورئان‌وسوننەت‌ولەسەرڕەوشت‌وئاکاری پێشینەی پیاو چاك.

سەرچاوەی ئەم بەر پرسیەتیەش لەفەرمودەی خوای باڵا دەست وکاربەجێوە سەرچاوە دەگرێت کەدەفەرموێ:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَأَهۡلِيكُمۡ نَارٗا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلۡحِجَارَةُ عَلَيۡهَا مَلَٰٓئِكَةٌ غِلَاظٞ شِدَادٞ لَّا يَعۡصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمۡ وَيَفۡعَلُونَ مَا يُؤۡمَرُونَ ﴾[1] التحريم:٦.

الحسن دەڵێ: فەرمان بەمنداڵەکانتان بکەن بە فەرمانداری وتاعەت وگوێ ڕایەڵی خواو پێغەمبەر بکەن و فێری خێرو چاکەو ڕێگەی ڕاستیان بکەن .پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{کلکم راع وکلکم مسؤول عن رعيته }[2]

ئیمامی (إبن القيم) ڕحمەتی خوای لێ بێت گوتویەتی:(فرمان‌و ئامۆژگاری خوای گەورە بۆ باوکان لەهەمبەر منداڵەکانیان دا پێش فرمان‌و ئامۆژگاری کردنی مناڵەکانە لەبەرامبەر باوکیاندا، جاهەر کەسێك پەروەردەکردن‌و فێرکردنی منداڵەکانی پشت گوێ

---

(١) واتاکەیمان لەڕابردودا نوسی.(وەرگێڕ).

(٢) لەڕابردودا (تخريج) و واتاکەیمان نوسی.(وەرگێڕ).

خستو گوێ ی پێ نەدانو پەروەردەیەکی ڕاستو دروستی نەکردنو ئامۆژگاری بەکەڵکو سودبەخشی نەکردنو لەشتی خراپو کاری قێزەوەن نەی گێڕانەوەو لەخراپە کاری دەستی نەگرتنو بەرەو چاکەو کاری باش نەی گێڕانەوە، بەڕاستی ئەوە کارێکی یەکجار خراپی کردوە دەربارەی منداڵەکانیو هەرخۆی بەرپرسە لەئاست خراپیو ئاڵۆزیو دەرون نزمی منداڵەکانیو هەر خراپەیەك بکەن گوناح بارە، دەبینین زۆرینەی منداڵەکان کەخراپ دەردەچن خەتای دایكو باوکیانەو گوناحەکان لەئەستۆی ئەواندانو ئەوان کەمتەر خەمی تیادا دەکەن گوێ یان پێ نادەن وهەروا بەفشە بەرەڵایان دەکەن وپەروەروەردەیەکی موسڵمانانەو باشیان ناکەن وهەرگیز فێری فەرزو سوننەتەکانی دینەکەیان ناکەن، هەربەساوایی لەدەستیان دەردەچن ودوایش دەسەڵاتیان بەسەردا ناشکێن[1]، لەمنداڵیەوە پەروەردەو جۆشوگۆشیان ناکەنو کەگەورەش بون پێ یان ناوێرن ولەدەستیان دا نامێننو جڵەویان لەدەست دەدەن .جانەسود بەخۆیان دەگەیەننو نەسودیش بەدایكو باوكو نەبەدەوروبەری خۆشیان دەگەیەنن. هەروەکو هەندێك لەباوكو دایکان گلەیی وسەرکۆنەی منداڵەکانیان دەکەن کەسەرپێچی دایكو باوکیان دەکەنو لەدەستو دویان دانینو بەڵکو ئازاریشیان دەدەن.منداڵەکانیش لەوەڵامدا دەڵێن:

ـ ئەی باوکی خۆم تۆ بەبچوکیو ساوایی منت تورە کردو پەروەردەیەکی باشت نەکردمو بەرەڵای سەرجادەو کۆڵانەکانت کردمو جڵەوت نەگرتمەوە چ شتێکی خراپو لاساری هەبو کردمو لەسەری ڕاهاتم کەسێکی خواروخراپم لێ دەرچو، منیش ئێستا بەگەورەیی

---

(١) ئاخر دایك وباوکی ئێستا خۆیان پەروەردە نەکراون لەخراپەو چاکە ناگەڕێنەوە ئەوەی حسابی بۆ نەکەن ئایین وبەرنامەی خوای گەورەیە و پێ یان شتێکی ئەفسانەو کۆنەپەرستیە ، ئەدی چاوەڕوانی چی لەمنداڵەکانی دەکەیت . ئاخر کورد دەڵێ: (گیا لەسەر بنجی خۆی دەڕوێتەوە) دەی کەواتە باوك ودایك چۆن بن منداڵەکانیش هەروا دەبن لەوان چاکتر نابن مەگەر ئەوەی کەخوای گەورە هیدایەتی بدات وپێچەوانەی باوك ودایکیان دەربچن وموسڵمانێکی پابەندیان لێ دەربچێت، هەروەها پەندی کوردی دەڵێ: مەنجەڵ چی تێدابێت هەر ئەوەی لێ دەڕژێ.(وەگێڕ).

سەرپێچیت دەکەمو ئازارت دەدەم.بەمندالّی منت لەدەست دا، ومنیش ئێستا بەپیری تۆ لەدەست دەدەم [١].(کوردیش دەڵێ: دارێك کەبەشلکی واتە بەنەمامی دانەهاتو ڕاست نەکرایەوە ئێستا ڕاست نابێتەوەودەشکێ. یاگوتویانە هەرکەسێك لەمندالّیو گەنجی دا پەروەردە نەکرێت یا لەگەڵ باوك ودایکی دا خراپ بێت دوایی لەپیریو لێ قەوماندا مندالّەکانی لەگەڵی دا خراپ دەبنو ڕاست نەکردنو پەروەردە نەکردنی مندالّەکانی دێنەوە ڕێگەی سزاکەیان هەر لەدنیادا دەچێژێتو وەری دەگرێتەوەو سزای ڕۆژی قیامەتیش لەوێ ڕاوەستێ و سەربارو بن بار ـ وەرگێڕ).

ئەمە کورتەی بەرپرسیەتی باوكو دایك بو، بەلاّم بەرپرسیەتی دایك لەبەرامبەر مندالّەکانی دا بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

یەکەم: هەڵبژاردنی باوکی مندالّەکانی:

ـ سەرەتای بایەخیو گرنگی دانو بەرپرسیەتی لەقۆناغی هەڵبژاردنێکی قورسەوە دەست پێ دەکات، لەهەڵبژاردنو گەڕان بەدوای باوکی مندالّەکانیو هەڵبژاردنو قبول کردنی باوکێکی موسڵمانو پابەند بەبەرنامەی خوای گەورەو باوکێکی باش. دیارە نابێ هەرچی هاتە پێش بۆ خواستنو داواکردن وبەستنی گرێ بەستیو هاوسەرگیرێتی قبوڵی بکاتو پێ ی ڕازی بێت پێش لێکۆڵینەوەو لێ ورد بونەوە، بەڵکو دەبێ بەو پێ یە بێت کەپێغەمبەر ی خوا ﷺ چەند پێوەرێکی ڕونو بەنرخی بۆ دیاری کردونو بۆی دارشتون لە هەڵبژاردنو قبوڵ کردنی مێردەکەی یامێرد بۆهەڵبژردنی دایکی مندالّەکان سەبارەت بەپیاوان.ئەوەتە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:(إذا أتاكم من ترضون خُلُقَهُ ودينهُ فزوجوهُ، إلاّ تفعلوا تكن فتنة في الأرض وفسادٌ عريض) (واتا: هەرکەسێك هاتە داخوازیتان یاهاتە داخوازی کچتان، خوشکتان یا هەر کەسێکی ترتا بێت، ئەگەر لەئاکارو ڕەوشت ودینەکەی ڕازی بون ئەوا مێردی پێ بکەن یان کچەکەتان، خوشکەکەتانی .. بدە نێ وخزمایەتی لەگەڵدا بگرن.

---

(١) لەکتێبی(تحفة المورود) ل٣٨٧.

ئەگەر وا نەکەن ئەوا فیتنەو ئاشوب لەسەر زەوی دا بڵاو دەبێتەوەو دەبێتە هۆی بڵاو بونەوەی خراپەو خراپەکاریەکی بەربڵاو.(وەرگێڕ).

دەی کەواتە پێوەری ئەم بابەتە گرنگە سێ شتن:(ئایین، ئاکارو ڕەوشت، عەقڵ وژیری ـ الدين،الخلق والعقل).

ئەگەر هاتو ئەم سێ داواکاریانەی تێدا بون ئەوا ئێوە قبولی بکەنو پێ ی ڕازی بن ولەدەست خۆتانی مەدەن، ئەمە تەواو پێچەوانەی ئەوەیە کەئەمڕۆ زۆرینەی خەڵکی بۆی چونو بیری لێ دەکەنەوە، ئاخر هەر کەسێك بڕوانێتەماڵو سامانی کەڵەکە بوی زۆرو بڕوانامەی زانستی و وەزیفەی فەرمی(الرسمی) یابڕوانێتە پلەو پایەی کۆمەڵایەتی یاشێوەو بەژن وباڵاو جوانی یاشۆرەتو ناوو ناتۆرەو ناوبانگی، ئەمانەو هەر پێوەرێکی تر ڕەچاو بکرێت جوێ لەپێوەرەکانی شەریعەتی ئیسلام شتێکی ئەوتۆ نین وجێ ی باس کردن نین لەبەرامبەر ئەو پێوەرو داواکاریانەی کەپێغەمبەری خواﷺ بۆی دارشتوینو ڕەنگی بۆ ڕشتوین لەم بوارەدا.

بۆچی؟ چونکە بەختەوەریو خۆشگوزەرانیو ژیانی خۆشو چارەنوسی درەوشاوەیی لەدنیاو لەقیامەتدا لەو پێوەرە جوانانەی پێغەمبەرداﷺ بەچەنگ دەکەونو دەدرەوشێنەوە.

لەپیاوی بێ دین وخوانەناسو خراپدا حەتمەن ئافرەت دوچاری ستەم وستەم لێ کردن دەبێت، منداڵەکانی بەرەو هەڵدێرو مل شکانو لەناو چونو لادانو هەڵدێری کاکی بەکاکی دەبنو سەرگەردان وگومڕاو سەرلێشێواو دەبنو کەسێکی دژوارو ناحەزیان لێ دەردەچێت. گومانی تێدا نیە کەیەکێك ڕەوشتو ئاکاری باشو چاکی تێدا نەبێت کەسێکی سەقەتەو ژیان بردنە سەر لەگەڵ ئەو کەسەدا تاڵ وتفتو قورسو ناخۆشەوخراپ دەچێتە سەرو دوچاری خراپیو هەڵسو کەوتی خراپو وێك هەڵ نەکردن و بەریەك کەوتن دەبن، منداڵەکانی توش دەبن .

وە پیاوی بێ عەقڵ وگێل ژیان لەگەڵی دا زۆر ناخۆشەو ئەو ئلفرەتە قـوڕ بەسـەرە توشی سەدان نەخۆشی دەرونی وەك: نائارامیو تەنگەتێلکەییو ڕاڕاییو وژیـانی نـاخۆش دەبێت، منداڵەکانیان پێ دامەزراو بەردەوامو ئارام گرتو(الإستقامة)نابنو ئاڵۆزو کـەم زانـاو نـەفامو فـام کـاڵ دەردەچـن چـونکە کـەس نابێـت گـوێ یـان پـێ بـدات پەروەردەیـەکی زانستیانەو ڕاستو دروستیان بکـات. دەی بـاوکی خوانـاسو بـەدینو خـاوەن ڕەوشـتو ئاکـاری بـەرزو جـوانو ژیـرو زانـاو دانـا منداڵـەکانیان بـەجوانترینو بەباشـترین شـێوە لەسەردینی خوا پەروەردە دەکاتو جوانو دروست گۆشیان دەکاتو بەشـێوەیەکی چاكو دروستانە دروستیان دەکاتو دەریان دەهێنێ وئامادەیان دەکاتو بۆ ئەوەی سـودیان بـۆ دنیاو قیامەتی خۆشیانو منداڵەکانیشیان هـەبێت، هەمیـشە مکوڕو سـور دەبێـت لەسـەر داڕشتنیان لەقاڵبێکی ئاکارو ڕەوشتو شێوازی جوانو بەرزو بەها بەرزەکاندا.

دووەم: چاوەدێری کردنی کۆرپەلەکەی:

ـ گرنگـی دانو چـاوەدێری کـردنو بایـەخ دان بەکۆرپەلەکـەی هـەر لەوکاتـەوەی کەبەسەرەمێکوتەیی لـەتۆوی مێردەکەیـەوە دەکەوێتـە نـاو منداڵدان، دەبـێ زۆر بـەوردی چـاوەدێری تەندروسـتی ولـەش سـاخی بـدات بـەو شـێوەی کەسـود بەکۆرپەلەکـەی دەگەیەنێ، ئەویش بەهۆی خواردنو خواردنەوەی باش وجموجوڵـەکانی(حرکتها) شـتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە کەئافرەتی دوگیان لەکاتو ماوەی درێژی دوگیانی دا دوچاری زۆر هەڵوێستی تاڵو تفتو نەخۆشی دەرونیو جەستەیی دەبێت، دەبێ ئاگادارو تێبینی هـەمو ئەو بارانە بێتو وریای کۆرپەلەکەی بێت، بـۆ ئـەوەی ئـەو کۆرپەلـەی سـاغو تەندروسـتو تەواو دەربـچێت، ئەمـەش یارمـەتی دەدات لـە پـەروەردە کـردن وپاراسـتنی کۆرپەلەکـەی لەروی تەندروستی و جەستەیی وژیریەوە(صحیاً وجسمیاً وعقلیاً) .

سێ یەم: چاودێری کردنی کۆرپەڵەکەی کاتی منداڵی واتە دوای لەدایك بونی:

ـ دوای دانان و لەدایك بونی کۆرپەڵەکەو لەو قۆناغە ناسك و گرنگەدا چەند مافێکی ئەو منداڵە بەهاوکاری هەردو لایان واتە دایك وباوکی منداڵەکە دەکەوێتە سەر شانیان و دەبێ بێ سستی وکەمتەرخەمی ئەنجامیان بدەن بۆ پێگەیاندنی منداڵەکەیان وەك چۆن سوننەتی خواو پێغەمبەرﷺ لەسەری واجب کردون کەخۆی لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا دەنوێنێ:

❖ بانگ دان بەگوێ ی ڕاستی دا بۆ ئەوەی بەیەکەمین و شەیەك کەدەی بیستێ با وشەو زاراوەی یەکتاپەرستی خوای گەورە بێت واتەتەنیا خوا پەرستی بێت.

❖ ناونانی بەناوێکی جوان و خۆش و پڕ واتاو ئاگادار بن ناوێکی ناخۆش یان ناوێکی ناخۆش وناوێك نەبێت کەواتایەکی خراپ و ناشیرینی هەبێت. یاخود بەناوی کافرانەوە ناویان بنێیت وناوێك بێت دژو پێچەوانەی شەریعەتی خوای گەورە بێت .

❖ لەڕۆژی حەوتەمدا لەگەڵ ناونانی دا سەریشی بتاشن .

❖ بەکێشی موەکانی سەری زیوی بۆ بکەنە خێر.

❖ مەڕە منداڵەی بۆ بکەن، دو مەڕ بۆ کوڕو مەڕێك بۆ کچ، پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: {الغلام مرتهن بعقيقته، يذبح عنه يوم السابع ويسمى ويحلق رأسه)[1].

(واتا: منداڵ بارمتەیە بەمەڕە منداڵەکەیەوە (بعقيقته) لەڕۆژی حەوتەمیدا بۆی سەر دەبڕدرێت وناویشی لێ دەنرێت و سەریشی بۆ دەتاشرێت. وەرگێڕ).

ـــ دەبێ گۆ کردن و زمان پژاندنی بەوشەو زاراوەی یەکتا پەرستی خوای گەورە(التوحيد) بێت، چاندنی واتا بەرزەکان لەدڵ و دەرونی ئەو منداڵەدا بەتایبەتیش

---

(١) رواه الترمذي برقم (١٥٢٢) في الأضاحي، باب من العقيقة، وأبو داود برقم (٢٨٣٧) في الضحايا، باب في العقيقة، والنسائي برقم (٤٢٢٥) في العقيقة، باب متى يعق، وابن ماجة برقم (٣١٦٥) في الذبائح، باب العقيقة.

لەپێنج ساڵی یەکەمدا. توێژەرەوان سەلماندویانە کەمنداڵ لەساڵەکانی سەرەتای ژیانی دا زوترو پتر فێر دەبێت بەپێچەوانەی ئەوەی دایکانو باوکان بۆی چونو بیری لێ دەکەنەوە[1].

ئەوەتە لە٩٠٪ پرۆسەی پەروەردەیی منداڵان لەساڵە سەرەتاییەکانی تەمەنی دا دێتە دیو زۆر بەئاسانی وەری دەگرن[2].

جا ئەوەی لێرەدا گرنگە دەبێ ئەو ماوەیەو ئەو قۆناغەی تەمەنی منداڵ بەهەل وەربگیرێت هەروەکو لەداهاتودا بەدرێژی دەی خوێنیەوە. إبن الجوزی دەڵێ: بەهێزترینو ڕاوەستاو ترینو باشترین پەروەردە کردنو ڕاست کردنەوەو گۆش کردن لەتافی ساوایی دا دەبێت. خۆ ئەگەر منداڵ لەوتافەدا واز لێ بهێنرێت وبدرێتە دەست سروشتو تەبیاتی خۆی ئەوا لەسەر ئەو سروشتەی خۆی دروست دەبێتو بەدوای هەواو ئارەزوەکانی خۆی دەکەوێتو لەسەر ئەو ئارەزوەی خۆی گەشە دەکات ئەو کاتە ڕاست کردنەوەی زۆر قورسو ناخۆش دەبێت.هەروەکو شاعیر دەڵێ:

---

(١) چونکە لەسەرەتادا خانەو شانەکانی مێشکی ئەو منداڵە پاك وخاوێن وبەتاڵ وهیچی لەسەر تۆمار نەکراوە و هەروەکو دەڵێن مێشکی منداڵ وەك هەویری خاو وایە زۆر بەئاسانی دەتوانیت هەرشتێکی بتەوێت لێ ی دروست بکەیت و هەر زانیارەکت بوێ لەسەری تۆماربکەیت.

کاتێك ئامۆژگاری باوك ودایکان دەکەیت ودەڵێ برام یاخوشکم: هەر لەئێستاوە واتە بەسەری شلکی منداڵەکانت لەسەر دینی خواو یەکتاپەرستی پەروەردە بکەو بیرو باوەڕەکەی تۆکمەو توندو تۆڵ دابڕێژە با بیرو باوەڕ وعەقیدەکەی پۆڵاین دابمەزرێت و دروشمەکان و واجباتەکانی خوای گەورەی بخەرە ناومێشکی منداڵەکانت وفێریان بکە .لەوەڵامدا دەڵێن: قەیناکا جاریێ منداڵن باگەورە بن فێر دەبن . نەخێر ئەمە هەڵەیکی زەق وهەست نەکردن بەبەر پرسیاریەتی وجۆرێك لەبەرەڵا کردن وگوێ نەدانە بەمنداڵەکانت وئەنجام خوارو خیچ ونەزان ولادەرو خوانەناس دەردەچن و سەر لێشێواو دەبن خوای گەورو پەنامان بدات.(وەرگێڕ).

(٢) کورد گوتەنی:(منداڵ ومێشکی منداڵ هەویری خاوە چی لێ دروست بکەیت، ئەوەی لێ دروست دەبێت.(وەرگێڕ).

إنَّ الغصـون إذا قومـتها إعتدلـت ولا يلين إذا قومته الخشـــــــــب

قـد ينفـع الأدب الأحدث في مهــل وليس ينفع في ذى الشـيبـة الأدب[1]

وەئەوەی لێرەدا گرنگەو پێویستە دایکان وباوکان ئەنجامی بدەن‌و هەسـت بەبەرپرسـیەتی خۆیان بکەن ئەمانەی خوارەوەن:

- ڕاهێنانی منداڵ‌و فێرکردن‌و پڕاندنی زمانی بـەویردەکانی (لاإلـه إلاّ اللّهَ، محمـد رسـول الله، سبحان الله، الحمد لله، الله أكبر، لاحول ولا قـوة إلاّ بـالله) و گـەلێکی تـر لـە زیکـرو ویردەکان لە تافی ساوایی‌و منداڵی دا.
- چاندنی خۆشەویستی لەدڵ‌و دەرونی منداڵەکاندا.
- چاندن‌و ڕسکاندنی گەورەیی خوای گەورەو ترسان لەخوا لەدڵ‌و دەرونی منداڵەکاندا.
- فێـر کـردن‌و تێگەیانـدنی منداڵـەکانمان لەچـاودێری ئاگـایی خـوای گـەورە بەسـەر خەڵکیەوە.

(١) واتە: ئەگەر دار بەشلکی وبەنەمامی ڕاست بکرێتەوە زۆر بەئاسانی ڕاست دەبێتەوە، بـەڵام ئەگـەر بەدرەختی یا کەبو بـەدارو ڕەق بـو ڕاسـت بونـەوەی زۆر زەحمەتـەو ڕاسـت نابێتـەوە بـەڵکو دەشـکێ. پەروەردە کردن وگۆش کـردن بەرەوشـت وئاکـاری جـوان وبـەها بـەرزەکان لـەتافی سـاوایی دا گـەلێك ئاسان وسود بەخشە، بەڵام کەگەورە بو و کەوتە قۆناغی هەرزەکاری وپێگەیشتن و پـیری ئیـدی دابـی نـاداو هەوڵـدان لەگـەڵی دا بـێ سـود وبـێ هودەیـە دەتـارێ وسـەرکەش وکەڵلـە ڕەق دەبێـت و بـۆت ناگیرێتەوە ولـەڕو هـەڵ دەگەڕێتـەوە بەسـەدان کێشەو تەنگژەت بۆ دەنێتـەوە هـەروەکو لـەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا دەبینین منداڵەکان بەتایبەتی کوڕان چەندە سەرکێشن وجڵەویا ن لەدەست دەرچوە وسەرو سامان بەباوکیان دەفرۆشن وسەری خۆیان هەڵ دەگرن وبەرەو هەندەران بەرەو وڵاتی کافران دەڕۆن و دەگەن بەو بەهەشتە درۆینەی بۆ ڕۆڵەکان وبۆ گەنجە سەرکەش وناپەروەردەکانی موسڵمانی لـە ئـاین وبەرنامەکەی خوای گەورە حاڵی نەبو هێناوەتە کایـەوە وگـەنج ولاوانـی موسـڵمان لـەوڵات وکۆمـەڵگای موسڵمانان دور دەخەنەوە وکۆمەڵگای موسڵمانان لەبەر یـەك هەڵدەوشـێنن ودای دەڕزێـنن بـێ ئـەوەی موسڵمانی نەفام هەستیش بەخۆیان بکەن.(وەرگێڕ).

- ڕاهێنــانی لەســەرو شــەو زاراوە جــوان وبۆنــدارەکانی وەك:چــاکت کــرد(أحــسنت)، سوپاس، خوا پاداشتتی خێرت بداتەوە، دەستت خۆش بێت...تد.
- فێـر کـردنو ڕاهێنــانی لەســەر زیکـرو دوعــاو نـزاو پاڕانــەوەو ویـردە گرنگــەکانی وەك ویردەکانی: نوستن، خواردنو خواردنەوە، چونە سەر پێش ئاو...تد.
- فێرکردنو ڕاهێنانی منداڵ لەسەر ئەوڕەفتارە هەڵسو کەوتەی کەپێغەمبەرﷺ لەگەڵ حسنو حسین دەی کردو دوعای بۆ دەکردن ودەی فـەرمو:(أعیـذك بکلمـات الله تامـة، من کل شیطان وهامـة ومـن کـل عـین لامـة)[1] هـەتاکو شـەیتان نـەتوانێ لەخـشتەیان بەرێتو دوچاریان بکات.

ـ وەئەوەی پێویستە بگوترێ کەتایبەتە بەمنداڵ هەر چەندە لە ڕابردوشدا ئاماژەیەکی پێ کرا: سەرەتا پێویستە لەناو ماڵدا هەوڵی لەگەڵ دا بدرێت کـە قورئـانی پـیرۆزی پـێ لەبـەر بکرێـت، هــەروەها گــوێ گــرتن بــۆ قورئــان ، هــەروەها ئاشــنا بــونو لەبــەر کردنــی شــتێ لەسونتەتی پێغەمبەرﷺ بەتایبەتیش فەرمودە کورتەکان.

ـ باس کردنو بۆ گێڕانەوەی چیرۆكو بەسەر هاتو سەرگوزشـتەی گـرنگ بـۆ منداڵـەکان بەتایبــەتی ژیاننامــەی پێغەمبــەرﷺ بەشـێوازێکی وا کەلەگــەڵ قۆنــاغی تەمــەنی ئــەودا بێتەوە، ئەو چیرۆكو بەسەر هاتانە واتـاو پەنـدو ئامۆژگـاریو شـتی بەسـود دەخاتـە دڵو دەرونو بیرو هۆش ومێشکی ئەو منداڵانەوە، ڕەوشت وئاکـاری بـەرزو ڕاسـتیان لەدەرونـدا دەڕوێنێت. وای لێ دەکات کەهیوا بخوازێت وەکو ئەوەپاڵەوانی ئەو چـیرۆكو بەسـەرهاتانە بن کەلەچیرۆکەکان دەیان بیستن.

ـ پەرەپێدانو گەشە پێـدانی تـەماحو هێـواو ئاواتـەکانی منـداڵ هەرلەمنـداڵیو سـەرەتایی ساواییەتیەوە، وە هەڵ نانیان لەسەر هیواو ئاواتو بەهاو ئاکارو ڕەوشتە بەرزەکان .هەوڵ بدرێت کە تۆوی ئەو ئاکارو بەهابەرزو هێواو ئاواتە گرنگانە لەدڵو دەرون ومێشکی منداڵو

(١) پەنات دەگرم بەوشە تەواوەکانی خوای گەورە، لەهەمو شەیتانو شەڕەنگێزێکی لەخشتە بەرو فێڵباز، وەلەهەمو چاوێکی پیسی بەدگۆ(وەرگێڕ).

ساوایەکاندا بڕوێندرێتو هانیان بدات کەزاناو داناو زیرەك بن وەك فلآن زاناو ڕێك وپێك بن وەك فلآنو ببنە نوژدارو پزیشك وەك فلآنو چاو لەوانی پێش خۆی بکات وبڕوانێتە خاوەن کەسایەتیو ئاکارو ڕەوشتو پلەبەرزەکان نەك بڕوانێتە نزم تر لەخۆی .

ـ هەوڵ دان بۆ دۆزینەوەو شارەزا بون لە هیواو ئارەزوەکانی منداڵەکان هەر لەسەرتای منداڵی وساواییەتیانەوە وپەرەپێدان وگەشە پێدانی بەهرەکانی (مواهبە) بۆنمونە ئەگەر بینی منداڵەکەی حەزو ئارەزوی لەخوێندنەوەیە با بەوپەڕی تواناوە هەوڵ بدات ئەو هیواو ئارەزوانە لەدڵو دەرونی دا بڕوێنێت وگەشەیان پێ بداتو هەمیشە هەوڵ بدات کتێبو چاپکراوی گونجاو باشو بەسودی بۆ پەیداو ئامادە بکاتو بیان خاتە بەردەستیو هانی بدات کەبیان خوێنێتەوە، وەروەها ئەگەر بینی منداڵەکەی حەزی لەیاریو وەرزشە بائەو یاریانەی بۆ پەیدا بکات کەلەگەڵ تەمەنو قۆناغی ژیانی دا دەگونجێو گەشە بەتواناکانو بیروزیهنو عەقلی بداتو کەرەستەو هۆکارەکانی بۆ پەیدا بکاتو بیان خاتە بەردەستی ...وەروەها.

ـ وەلە تەمەنی حەوت ساڵی دا قۆناغێکی تر لەهەڵسو کەوت کردن لەگەڵ منداڵ دا دەست پێ دەکات. ڕەسولی خوا ﷺ مەشخەڵە بەرزو بنەڕەتیەکانی بۆ ئەم قۆناغە دارشتوەو پێ ی ڕاگەیاندوین کەدەفەرموێ: {مروا أبناءكم بالصلاة لسبعٍ، واضربوهم عليها لعشرٍ وفرقوا بينهم في المضاجع}[1]. واتا: ئەگەر منداڵەکانتان گەیشتنە تەمەنی حەوت ساڵی فرمانی نوێژ کردنیان پێ بکەن، وەکەبونە دەساڵی و نوێژیان نەکرد لێ یان بدەن لەسەر نوێژ نەکردن، هەروەها لەگەڵ خوشك وبرایان جێگەی نوستن وخەوتنیان لێك جیا بکەنەوە.(وەرگێڕ). وەئەم مەشخەڵانەش بریتین لە:

---

(١) أخرجه الإمام أحمد في المسند، مسند المكثرين من الصحابة، رقم(٦٤٦٧،٦٤٠٢)، وأبو داود في سننه رقم (٤١٨).

١) سەرەتا فرمان بەمنداڵەکان بکەن بەنوێژ کردن، چونکە نوێژ سەرو دۆندی هەمو بەندایەتی وپەرستشیە کردەکیەکانە(العملیة) وهەڵنانیان لەسەر نوێژ کردن وبوار نەدان وشلی نەنواندن لەگەڵیاندا. هەروەها هەمان هەڵوێست بنوێنن لەئاست باقی بەندایەتی وپەرستشیەکانی تر بۆ خوای گەورە وەك: ڕۆژو گرتن و زەکات دان وحەج کردن ووهەمو واجبەکانی تر. وای تێ بگەیەنرێت کەهەمو کارو کردەوەو ئیشە باش وچاکەکانی لەژیانی دنیادا هەر بەندایەتی کردن وپەرستشیەك بۆ خوای باڵا دەست وکار بەجێ بکرێ لەخوات نزیك دەکاتەوەو پاداشت وسزایان لەسەر وەردەگریتەوە.

ـ لێدانێکی سوك ونزۆر توند وقورس نەبێت دوای گەیشتنیان بەتەمەنی دە ساڵی ئەگەر سەرپێچی و سەرکێشیەکانی دوبارەوە وچەند بارە کردەوە.

ـ دور خستنەوەو لێك جیا کردنەوەی جێگەی نوستنی کورو کچەکان واتە نێرو مێ لەیەکتری.

وەئەوەی یارمەتیوهاریکاری ئەم قۆناغانەی ڕابردو دەدات ئەم شێوازە پەروەردەییانەی خوارەوەن:

أـ سزادان بێجگە لەسزادانی جەستەیی، لەکاتێك دا نوێژەکانی نەکردن وبەردەوام بو لەنوێژ نەکردنو چەند جار دوبارەی دەکردەوە: بەوەی کەپارەی ڕۆژانە یاپێدانەدانی ئەو بەخششەی کە بڕیار بو بیدەیە، یا هەڕەشەی لێدانی لێ بکە، یاداواکاریەکانی بۆ جێ بەجێ مەکە.

وەئەگەر سزای جەستەییت دا با زۆر توندو تیژ نەبێتولێدانێکی سوك ونەرم بێت، ولەشوێنێ وای بدە کەزیانی پێ نەگەیەنێت وەك سەرو گوێوچاوولوتو ئەم جۆرە شوێنە ناسکانە. ئەمەش کەگەیشتە تەمەنی دەساڵی.

ب ـ جەخت کردنو پێ داگرتن لەسەر تایبەتمەندیو جیاکاریە چەشنیە جۆربەجۆرەکانی ڕەگەزی نێرو مێ:

تێگەیاندنی هەریەکێ لەکوڕو کچ کەهەریەکەو تایبەتمەندیو جیاکاری خۆیان هەیەو وەهەرکەس هەست و تایبەتمەندیەتی دەرونی خۆیان هەیە دەبێ بەهەند وەربگیرێنوحسابی تایبەتی خۆیان بۆ بکرێت. ئەم تێگەیاندنوهەست پێ کردنەش لەو کاتەوە دەست پێ دەکات کەجێگەی نوستنی هەردو لا لەیەکتری جیا دەکرێتەوە کەتەمەنیان دەگاتە دەساڵی، ئەمەش بۆ رێگەگرتن لەبرو بیانوی نزیك بونەوەو روودانی خراپەکاری کەدوای رووداني پاشماوە خراپەکانی چارەسەر ناکرێنو داخو کەسەرێکی زۆری بەدواوە دەبێت . هەروەکو مەشقو راهێنانێکیشە بۆ وەرگرتنی سەربەخۆییو تایبەتمەندیەتی خۆیان.

ج ـ مەشقو راهێنانی پراکتیکی لەسەر رەوشتو ئاکارەکان:

ئەمەش بریتیە لەمەشق پێ کردنو راهێنانو پراکتیزە کردنی لەسەر ئاکارو رەوشتە جوانو بەرزەکان، ئاشناکردن پێ یانو رەنگ دانەوەیان لەخۆو لەمنداڵەکاندا وەك : راستگۆیی لەهەڵسو کەوت ورەفتارو بەها بەرزەکان چ لەگفتو گۆ وقسەکردنو ئاخاوتن داو چ لەکارو کردەوەکاندا لەژیانی رۆژانەدا، هەرگیز دوانەخستنو پێچەوانە نەبونی پەیمانو بەڵێنەکان.

د ـ هاندەرو پاڵنەرەکان (الحوافز):

ئەمەش کۆمەڵە هاندەرێکن کەیارمەتیو هاریکاری پرۆسەی پەروەردە کردن دەدات لەتافی ساوایێتیو بچوکی داو کۆمەڵێك هاندەرو پاڵنەری گونجاو و لەبارن بۆ کارو هەڵسو کەوتەکان، دیارە شتێکی بەڵگە نەویستە کەکاریگەریەکی تەواوی هەیە بۆ سەر مرۆڤەکان هەتاکو ئەگەر لەتافی ساوایێتیو بچوکیش دابن.

هـ ـ چاودێریو بەدوادا چونی هاوڕێ (برادەر ـ الصاحب): گرنگی دان بەکاروباری هاوڕێو برادەرو ئەوانەی لەتەنیشتیەوەن لەهەرکوێ بێ هەر لەبچوکیەوەو پشت گوێ نەخستنو کەمتەر خەمی نەکردن تیایدا کارێکی زۆر گرنگوپێویستە. بەئامۆژگاری کردن بۆ کاری چاکەو گێڕانەوە لەکاری خراپو راهێنان لەسەر قسەو ئاخاوتنی باشو خوو

ڕەوشـتو کـاری چـاك، هەمیـشە هـەوڵ بـدەیت لـەو کەسـانە نزیـك ببیتـەوە کەلـەماڵو بنەماڵەیەکی باشو لـەو کەسانەش دور بکەویتـەوە کەلەژینگەیـەکی خـراپو بـەدڕەفتاردا دەژیەنو منداڵەکانیشت هەر بەسەری شلکیەوە لەسەر ئەم شێوازو ڕەفتارە ڕابهێنیت.[1]

چوارەم: چاودێری کردنی منداڵ لەتافی لاوێتی(هەرزەکاری) دا :

لـەم تەمەنـەی منـداڵ دا بەرپرسـیەتی دایـكو بـاوك پـترو قورسـترە لەئاسـت منداڵەکانیاندا، بەرپرسیەتی دایك لەم قۆناغەی تەمـەنی منداڵەکانیـدا لـەم چـەند خالانـەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

- هاریکاری کردنی دایك لەگـەڵ بـاوك دا بـۆ ڕاپەڕانـدنو جـیَ بـەجیَ کردنـی چـاودێریو سەرپەرشتی کردنو گرنگی دانو بایەخ دان بەمنداڵەکانیان.
- بـەدوادا چـون ولێپێـچانەوەی منداڵـەکان لەناوماڵـدا، کەبریتیـە لەهانـدانو هـەڵنانو ڕاهێنـانو پـەروەردە کردنـی منداڵـەکانیان لەسـەر کـاری خێـرو چـاکەو گێڕانـەوەیان لەکاری خراپەو ترساندنیان لەئەنجامدانی کاری خراپەو ناشیرین ونابەجیَ.
- تێگەیاندنو هەست بەبەرنانی کوڕو کچ بەبەهاو بایەخی کەسیەتی خۆیان، ئەگەر کـوڕ بـو وای هەسـت پـیَ بکـەیتو بیخەیتـە مێـشکیەوە کـەتۆ لـەڕیزی پیـاوانی، ولەسـەر پیاوەتی وتایبەتمەندێتی پیاوەتی خۆی ڕای بهێنی، گومانی تێدا نیە کـە بـاوك دەبـیَ بـاری بەرپرسـێتی خـۆی هـەڵ بگرێـت و هەست بەبەرپرسیارەتی خـۆی بکـاتو لـەم بوارەوە کەمتەرخەم نەبێت، بەڵام ئەگەر کچ بو هەنگاو بەرەو قۆنـاغێکی تـر دەنێـتو

---

(١) واتە: هەوڵ دان بۆ ئامۆژگاری کردنی خراپەکاران وگێڕانـەوەیان بـۆ ڕێگـەو ڕەوشـتی پـاك وبـاش .هەمیشە هەوڵ بدەیت لەهاوڕیَ و برادەرو کەسانی باش نزیك بکەویتەوە کەلەبنەماڵەی ئا ین پەروەرو ڕێك وپێك وخاوەن بەها بەرزەکانن و لەو کەسانەش دور بکەویتەوە یا بەواتایەکی تر لەهاوڕیَ ی خـراپ ولەو کەسانەی کەبنەماڵەیەکی خراپ و لادەرو ڕەوشت وئـەخلاق نـزمن دوریکەویتـەوەو هـاوڕیَ یـەتیان لەگەڵ دا نەکەیت ومنـداڵ وزارۆکەکانیـشت لەسـەر هـەمان شێواز هـان بـدەیت وپـەروەردەیان بکـەیت ولەخۆت ولەمنداڵەکاندا ڕەنگ بداتەوە.(وەرگێڕ).

لەژینگەوە دەگوازێتەوە بۆ ژینگەیەکی تر وەك ڕاهێنانی لەسەر بەرپرسیەتی دوا ڕۆژی خۆی، دەبێ بەدوا داچونی تایبەتی بۆی هەبێت، چاودێری‌و سەرپەرشتی بکات‌و مەشق‌و ڕاهێنای پێ بکات‌و گرنگی تەواوی پێ بدات بزانێ چی دەخوێنێتەوەو بەدوا چی دەگەڕێت، ڕەوشت‌و ئاکاری چاك ڕەچاو دەکات یان هی خراپ، چاودێری‌و بەدوا داچونی هەبێت بۆ وانەکانی بۆ جل‌و بەرگ‌و پۆشاکی، پۆشاکی شەرعی لەبەر دەکات یان هی بێ شەرعی؟

- هاوبەشی کردنی کچەکەی لەئیش‌و کارەکانی داو سەرەتا بەقۆناغی سەرەتاو لەقۆناغی هاوڕێ یەتی هەڵس‌و کەوتی لەگەڵ دا بکات‌و وا لەکچەکەی بگەیەنێ کەمن هاوڕێ یەکی تۆم وەهەرچەندە دایکتم بۆ ئەوەی کچەکەی لەدڵی دا شتێك دروست نەبێت کەلەوانەیە بەزیانی کچە تەواو ببێت.[1].
- ئەرك پێدان‌و بەشداری کردنی کچ بەبەشێك لەکارو بەرپرسیەتی لەناوماڵ داو پشت گوێ نەخستن‌و بەرەڵا نەکردن‌و ڕانەهێنان‌و پەروەردە نەکردن‌و کار پێ نەکردنی بەجۆرێك هەرچی
- ویستی بیخاتە بەر دەمی‌و هەمو نازێکی بکێشێ (مدللة) وئەنجام هیچ بەرپرسیاریەتیەك هەڵ نەگرێت‌و فێری هیچی لا نەکات‌و دەست‌و پێ سپیکە دەربچێت‌و هیچ نەزانێت[2].

---

(۱) واتە: لەڕوی دایکی دا شەرم بکات و پرسیاری فێر بونی کارەکانی لەدایکی نەکات بەنەزانی بمێنێتەوە و هیچ فێر نەبێت دوا ڕۆژیش کە شوی کرد و کەوتە ماڵێکی ترەوە نامۆیە لەو ماڵەدا تاڕا نێت لەگەڵ ئەو ژینگە تازەدا و بەرپرسیەتیەکی قورس وگرانی دەکەوێتە سەر شانی .ئەگەر دایکی پێشتر لەماڵە باوان هەوڵی لەگەڵ دا نەدات وفێری هەمو شتێکی نەکات و ژیر بێت و وەك هاوڕێ وڕەفیقێك ڕەفتاری لەگەڵ دا بکات وئەو بەریەستە شەرمیە نەهێڵێت وئەو کات کچەکەی بەڕاشکاوانە هەمو شتێك لەدایکی دەپرسێت وهەمو شتێك فێر دەبێت وکارامەو ولێهاتو و زیرەك دەردەچێت ، کورد گوتەنی باش دەرەهاتوە.(وەرگێڕ).

(۲) لێرەدا مەبەست قۆناغی سەرەتای ژیانی کچانە لەماڵەباواندا ، کەپێویستە وئەرکی سەر شانی دایکانە کە کچەکانیان بەتەواوەتی فێری کاروئیشەکانی خۆیان بکەن و بە شێوەیەکی کارامەو ئازاو

- هەست کردنو ئاگاداری باوك بەهەمو ئەو کارو پرۆسانەی کەلەم بوارەدا ئەنجام دەدرێنو پێویستە باوك لەگەڵ دایك دا هاریکار بێت لەپرۆسەی پەروەردە کردنو ڕاهێنانی منداڵەکان کەتایبەتە بەم قۆناغەو نەپۆشینو چاو نەنوقاندن لەئاست هەر هەڵسو کەوتو ڕەفتارێکی خوار و خێچو خراپ کەلەلایەن منداڵەکانەوە ڕو دەدەن چ کوڕو چ کچ.

قوڵیو بێ بنی ئەم بەرپرسیاریەتیانە جەخت لەسەر ئەوە دەکەنەوە کەدایك خۆی دایەنو پەروەردیارەو چاودێرەو مامۆستاو فێرکەرەو بەڕێوەبەرەو ڕاپەڕێنەریشە، هەر دایکە کەپێگەیەنەری زانایانو پەروەردیاری جگەرگۆشەکانەو ڕاهێنەری پیشەوەرانو جوتیارانو دروستکەری پاڵەوانانە، چێنەری واتاو وشە بەرزو پیرۆزو گەورەکانە، دیارە ئەم ئەرکو کارە گرنگانە هەروا سادەو سانا نین هەروەکو توێژێك لەدایکان بۆی چون بەڵکو زۆر لەوە بەرز ترو گرنگترو قورسترین ئەرکێکە لەسەر ڕوی زەوی دا بۆ؟ چونکی گەورە پیاوانو زانایانو تێکۆشەرانو بانگەشەکارانو چاکەکاران هەمویان لەو قوتابخانەو زانکۆو دانشتگایەی باوەشی دایکانی پەروەردیارو زاناوە دەردەچونو دەردەچن.

ج ـ بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان وەك کچێك:

کچ لقێکە لەو بنەڕەتە واتە لەدایك، کەخوای گەورە بەو پلەو پایە جیای کردۆتەوەو تاتیبەتمەندی کردوەو ئەو ڕێزە گەورەی پێ بەخشیوەو لەباوکی پێ

زرنگ و دەست ڕەنگین ودەست پاك و داوێن پاك ئامادەو دروستیان بکەن.لەماڵەوەدا مەشق وڕاهێنانیان پێ بکەن لەو ماڵە سەرەتاییەی باوکیاندا ولەهەمو بوارێکدا ڕایان بهێنن وکورد گوتەنی کابانێکی زرنگ ووریا یان لێ بەرهەم بێنن وکەسایەتیەکی بەرز وشکۆدارو وتوندو تۆڵ وتۆکمەیان لێ دروست بکەن. کار یان پێ بکەن و پشت گوێ یان نەخەن، چونکە ئەمڕۆ باری بەرپرسیەتی لەسەر شانی کچان نیە لەماڵەوە باوانیاندا، ئەمە قۆناغی ئامادە کردن وڕاهێنانە، سبەینێ مەیدانی کار کردن وماڵە مێردان وخاوەنی بەرپرسیەتی وقۆناغی پراکتیکیە و قۆناغی ئامادەکردن وڕاهێنا ن بەسەرچو بۆیە ئەمە ئەرکێکی گەورەی سەر شانی دایکانە بەرامبەر بەکچەکانیان.(وەرگێڕ).

جیاکردۆتەوە ئەگەر بێت بەپێ ی شەریعەتی ئیسلام واتە بەرنامەی خواو بەو پێ یەی کەخوای گەورە بۆی داناوە پەروەردە بکرێت، پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ فەرمویەتی: {من عال جاريتين حتى تبلغا جاء يوم القيامة أنا وهو} وضم أصابعه[1]. أي في الجنَّة}.(واتا: هەر کەسێك دوکچان بەخێو بکات و جوانو رێكو پێك لەسەر شەریعەتی خواو بەپێ ی بەرنامەی قورئانو سوننەت پەروەردەیان بکات هەتا بلوغیان دەبێتو بەشوێنی خۆیان دەگەیەنێو منەتیشیان بەسەردا ناکات. ئەوە منو ئەو کەسە لەرۆژی قیامەتدا وەك ئەم دو پەنجەیەم لەیەکەوە نزیکینو دراوسێ ی یەکترین. هەردو پەنجەکانی شایەتمانو ئەوی تەنیشتی بەیەکەوە جوت کردن..(وەرگێڕ).

کچ لەدڵی باوكو دایك دا جێگەی تایبەتی خۆی هەیە بەهۆی بێ هێزیو بێ دەنگیو لەسەرخۆییو هێدیو هێمنی بێ کێشەیی خۆیەوە.

هەروەکو کچ مافی بەسەر باوكو داکیەوە هەیە کەلەلاپەڕەکانی ڕابردودا ئاماژەمان بۆ کردن، وەلێ لەگەڵ ئەمەشدا کچ خۆشی لەم بەرپرسیەتیو واجبە بێ پشك نیە. بۆیە لەدیار ترلاینو بەرچاو ترین بەرپرسیاریەتی ئافرەت وە کچ ئەمانەی خوارەوەی لەسەر شانە:

ـ گرنگی دان بەئەرکە کەسایەتیەکانی خۆی، خوێندنو فێر بونی، دەبێ بەرنامەیەکی زانستیانە بۆ خۆی دابڕێژێت بەپێ ی ئەو بەرنامەیە لەژیانی ڕۆژانەی خۆی دا کار بکات. یارمەتی دایکی بداتو هاریکاری مامۆستاکانی بەبەردەوامیو بێ کەمتەرخەمی بکات. پێویستە لەسەر کچ گرنگی تەواو بدات بەزانستە شەرعیەکانو وێژەکان وەك تەفسیری قورئانو فەرمودەکانو وێژەو رۆشنبیریە گشتی یەکان و رۆشنبیریەکانی ژنانەو لەم جۆرانە. هەروەکو لەڕابردودا لەبەشی بەرپرسێتی زانستیانەی ئافرەت لەگەڵ نەفسی خۆی دا باسمان کرد.

---

(١) رواه مسلم برقم (٢٦٣١) في البر والصلة، باب فضل الإحسان ألى البنات.

ـ هەمیشە گویٚ ڕایەڵی دایكو باوك بۆ دەنگەوە چونو وەڵامدانەوەی خوای باڵا دەستو کاربەجیٚ کە دەفەرمویٚ:﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا ﴾ الإسراء:٢٣. (واتا:واتە پەروەدگاری تۆ فرمانت پیٚ دەکات کە لە(الله) بەلاوە هیچ کەسو هیچ بەرنامەو هیچ شتێکی تر نەپەرستن و گویٚ ڕایەڵ و چاکە لەگەڵ دایکو باوکتاندا بکەن.(وەرگێڕ). بەڵام بەداخەوە دەبینین زۆرێك لەکچان ئەم گویٚ ڕایەڵیەیان پشت گویٚ خستوەو لیٚ ی دور کەوتونەوە (کوڕان خراپتریش ـ وەرگێڕ) ، بەڵکو زۆرێکیان گویٚ ڕایەڵی دۆستو برادەرەکانیان بەسەریاندا زاڵەو گویٚ ڕایەڵی ئەوان دەکەنو پێش گویٚ ڕایەڵی باوك دایکیان خستوە، ئەمەش گەورەترین هەڵەو مەترسیدار ترین هەڵەیەکە کەکوڕانو کچان تیٚ ی کەوتونو باجەکەشی دەکەوێتە سەرشانی وەچەو نەوەی داهاتوی کوڕو کچان، چونکە ئەم زیانە لەدوا ڕۆژدا بەسەر خۆیاندا دەشکێتەوە، چونکە گویٚ ڕایەڵیوچاکە کردن لەگەڵ باوکو دایکاندا قەرزێکی زۆر خێراو بەپەلەو زو وەردەگیرێتەوە یازو دەدرێتەوە.[1]

ـ یارمەتی دانوهاریکاری کردنی دایك لەو کارو ئیشانەی کەدەتوانێت ئەنجامیان بدات وەك:

---

(١) واتەك هەر کەسێك یا ڕونتر بڵێین هەر کوڕو کچێك لەسەرەتادا لەگەڵ باوك ودایکی دا خراپ بێت ولەژیانیاندا لەگەڵیاندا چاك نەبێتوگویٚ ڕایەڵیان نەکان سوننەتێکی ژیانە کەخۆشی مێردی کرد یا ژنی هێناو مالو منداڵی پەیدا بون کوڕو کچەکانی خۆشی هەمان هەڵسو کەوتی لەگەڵ دا دەکەن لەدوا ڕۆژدا. بەپێچەوانەوەش ئەگەرکوڕ یاکچ لەگەڵ باکو دایکی دا چاك بوو گویٚ ڕایەڵی کردن ئەوا منداڵەکانی خۆشیان لەدوایی دا لەگەڵی باش دەبنوگویٚ ڕایەڵی تەواوی دەکەن. زۆرێکی وامان د یتن کەباوك دایکی خۆیان فریٚ داوەو تەنیا پێشی عەیب بوە نەك پیٚ ی بڵیٚ یادایە یا بابە بەڵکو هەر پیٚ ی عەیبیش بوە پیٚ ی بڵێن کوڕی یا کچی فلان یافلانە کەس. دواتر دیتمانەوە خۆشی هەمان دەردی بەسەر هاتۆتەوەو تامەکەی چێشتۆتەوە، بۆیە گوتویانە (گویٚ ڕایەڵی وخزمەتکردنی دایك وباوك قەرزێکی زو دراوەیەو زو وەردەگیرێتەوە بەهەردو بارەکەیەوە.(وەرگێڕ).

- چێشت لێنان‌وشوشتن‌وپاك كردنەوەی قاپ‌وقاچاغ‌وپاك‌وخاوێنی‌و تەمەڵی نەكردن لەئیشەكاندا و پشت نەبەستن بەخزمەتكارز كار نەكردن‌و ئەم پشت بەستنە بەخزمەتكار وات لێ دەكات كە كچێكی تەمەڵ‌و كارنەكردەو بێ خێرت لێ دەربچێت‌و دوا ڕۆژ واتە دوای شو كردن ناتوانیت ئەركی سەرشانی خۆت ڕاپەڕێنیت‌وتوانای هەڵ گرتنی ئەو بەرپرسیاریەتیەت نابێت.
- یارمەتی دانی دایك لەپەروەردە كردنی براو خوشكەكانی بچوكتر لەخۆت لەسەر خوو ڕەوشتی جوان‌و بەها بەرزەكان كەلەبەشی بەرپرسیەتی دایكدا بەدرێژی باسمان كرد.
- ڕاپەڕاندن‌و ئەنجامدانی هەندێ لەئەرك‌و ئیش‌و كارەكان لەبری دایك‌و یارمەتی دانی یا ئەنجامدانی هەندێ كاروبار واتە نوێنەرایەتی كردنی دایك لەو كارانەدا.
- فێر كردنی دایك بەخوێندەواری‌و نوسین ئەگەر دایك نەخوێندەوار بوو تۆ خوێندەوار بویت بەتایبەتیش فێری دروشم‌و بوارە زانستیەكانی ئایینی بكە وەك فێر كردنی نوێژو قورئان‌و ئەو ویردانەی كەلەنوێژدا دەخوێندرێن بەتایبەتیش سورەتی فاتیحە، هەڵەكانی بۆ ڕاست بكەوە. بەتایبەتی لەكاتی بێ ئیشی‌و دەست بەتاڵی دا هەوڵی لەگەڵ دا بدەو دەوری قورئان خوێندن و هەندێ لەزانستە شەرعیەكانی لەگەڵ دا بدە بۆ ئەوەی سودیان لێ وەر بگرێت، كەبەڕاستی ئەمە لایەنێكی گرنگی فەرامۆش كراوە كەزۆرێك لەئێمە لێ ی بێ ئاگاین. چونكە ڕۆژانە پرسیارێكی زۆر دەكرێت لەلایەن ئەو ژن وپیاوانەی كەخوێندنی سورەتی فاتیحە نازانن یان خوێندنەكەیان ڕەوان نیە، كەچی كچەكانیشیان لەزانكۆو دانشتگاو دواناوەندی‌وئامادەییەكاندا دەخوێنن یان فێرخوازن،ئالێرەداوئەمەبەرپرسیەتی‌و ئەركی سەرشانی كچان بەدەردەخات [1].

---

(١) ئەدی بۆ ئەمە نالێن كە زۆرێك لەو كورو كچانەی كەخاوەنی بڕوانامەی دكتۆراو ماستەریشن وەك نەخوێندەواران وان بەڵكو لەوانیش كۆڵەوار ترو نەزان ترن‌و نازانن سورەتی فاتیحە بەڕەوانی بخوێنن؟!!! بۆ. چونكی هەگیزاو هەرگیز بەلای قورئان وزانستە شەرعیەكاندا نەك هەر ناچن وناگەڕێن بەڵكو قورئان هەر ناش خوێنن و زۆرێكیان هەر بڕواشیان پێ نیە . خۆڵە خوێندنەوەی كتێب

وریایی وئاگاداری لەمانەی خوارەوە گەلێك گرنگ و پێویستە:

■ بەسەر نەبردنی کاتی بێ ئیشیودەست بەتاڵی بەشتێك کەسودی نەبێت وەك: شوێن کەوتن و ئالودە بون بەئامێرەکانی ڕاگەیاندنە جۆربەجۆرەکان وئەو هۆکارە پەیوەندیانەی تر کە ئەمڕۆ لەجیهاندا هەن، کەبەڕاستی کاتێکی زۆر لەکیس مرۆڤ دەدەن لەکاتی سەیر کردنی ئەو دیمەنە سەیرو سەمەرە وبێ ئابڕۆیانەو ئەو فیلمە بێ سودو بێ کەڵکانە کەلە شاشە زێوینیەکانی کەناڵ و تەلەفزیۆنە جۆربەجۆرەکانی دەرەوەو ناوەخۆ نیشانی هاوڵاتیان دەدرێن بەتایبەتیش هەرزەکارانی کورو کچ، نەك هەر ئەمە بەڵکو کاتێکی زۆریش لەسەرپێچی خوای گەورەو ڕابواردن وشوێن کەوتنو شل کردنی جڵەوی هەواو ئارەزوەکانی نەفسوشەیتانو لەخراپەکاری دا بەسەر دەبرێت. چونکە مرۆڤ دەبێ باش بزانێت کەبەرپرسە لەو کاتەی کەخوای گەورە بۆ ڕاپەڕاندنی کاروبارەکانی ژیانی هەروەك خۆی بۆی داڕشتوین نەك بەهەواو ئارەزوی خۆمان ئەو کاتەش کە بریتیە لەژیانو تەمەنی مرۆڤ کەبەنرخ ترینو بەرز ترین شتێکە کەمرۆڤ لەبونەوەردا هەیەتی، دەی ئەگەر هەمو لەگەڵ ئەو دامو دەزگایانەدا بەخوڕاییو بەبەلاشو بێ سود بەسەر ببرێت حەتمەن توشی زیانێکی زۆر گەورە دەبین لەدنیاو لەقیامەتدا، کەزۆر بەداخەوەو زۆر جێ ی دڵگرانیو دڵ تەنگیە کەبەشی هەرە زۆری کاتی کیژە لاوانو کچان (هەروەها کوڕان لەکچان خراپتر - وەرگێڕ) ئەو کاتە زێڕینە واتە ئەو تەمەنە بەپێزە لەگەڵ کەناڵوهۆکارەکانی ڕاگەیاندنی گەندەڵ کەری وەك تەلەفزیۆن وکەناڵە ئاسمانیەکانو یالەگەڵ بڕادەرو ڕەفیقە خراپەکانیان لەبازاڕە بێ ئابڕوەکانی ئەمڕۆ یا لەگەڵ تەلەفۆنو تەلەفۆنکارىو مۆبایل دا بەفیڕۆ دەدەن. دیارە کەگومانی تێدانیە کەبەهۆی ئەم کەمتەرخەمیو بێ ئاگاییەوە کارو

وچاپکراوە شەرعیو زانستە شەرعیەکان هەر گەڕێ! ! دەبێ بڵێین ئەوانە دەبێ لەپێشەوە خۆیان فێر بکەن وبگەڕێنەوە بۆ ڕێگەی قورئان وسوننەت و بیرو باوەڕەکەی خۆیان واتە عەقیدەکەی خۆیان سەرلەنوێ نوژەن بکەنەوەو ئەمجار دایك وباوکیان فێر بکەن وبیرو باوەڕو عەقیدەکەیان بن کوڵ بکەن وڕاستی بکەنەوە.(وەرگێڕ).

ئیشێکی زۆر گرنگ لەدەست دەچن‌و ئەنجام بەرهەمێکی زۆر لەداهات‌و سەرو سامانی تاکی‌و نەتەوەیی لەکیس دەچن‌و وڵات خەسارەتمەند دەبێت. کاتێکی زۆریش لەسەرپێچی‌و بێ فرمانی خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دا بەفیڕۆ چوو بەسەر بردرا.

■ دور کەوتنەوە لەبرادەری خراپ کەوەك پریشکی گڕدار وان کەکەوتە سەر هەر شتێك دەست بەجێ ئەویش گڕ دەگرێت وهەمو گیانی دەسوتێنێ، لەڕۆژگاری ئەمڕۆدا پەیوەندی وبرادەرایەتی ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆ گەلێك زۆرن. دەبێ کچی ژیرو موسڵمانی خاوەن باوەڕی تۆکمە زۆر لەو دۆست‌و برادەرە خراپانە وریاو ئاگادار بێت. نیشانەی ئەوانە ئەوەیە کەهەمیشە خراپەو ئامرازەکانی خراپەیان پێوە دیارەو هەم دەم بڵاوکەرەوەی خراپەو خراپەکارین، وهەمیشە شەڕەنگێزن‌و خراپە هێنەرو خەڵکی بۆ خراپەکاری هەڵ دەنێن‌و تۆوی خراپەکاری دەوەشێنن‌و فرمان بەخراپە دەکەن‌و قەدەغەی چاکەکاری دەکەن، وێنەی ئەم دۆست‌و برادەرانە پێویستە زۆر لێ یان وریا بیت‌ولێ یان دور بکەویتەوە.

■ شوێن کەوتنی ئافرەتانی کافرو بێ باوەڕو بەکار هێنان‌و لەبەر کردنی ئەو جل‌و بەرگ‌و پۆشاکانەی(الموضة) کەکافران‌و خراپەکاران بەدیاری بۆمانی دەهێنن، هەروەکو لەڕابردودا زانیمان کە دوژمنانی ئیسلام هەمیشە سورن لەسەر ئەم کارەیان‌و بەردەوام نوچ نادەن‌و ناسەکنن، بۆ ئەم مەبەستەش هەمیشە لەهەوڵی لێبڕاوانەی خۆیان ناکەون بۆ خراپ کردن‌و لادانی کچانی موسڵمان‌و لەکەدار کردنیان بەهەر شێوەیەکی بۆیان بکرێت، بەهەر هۆکارێك بێت بەکێك لەو هۆکارانە کەگرتویانەتە بەربڵاو کردنەوەی ئەو هەمو جل‌وبەرگ‌وپۆشاکە ناشەرعی یە جۆربەجۆرانەی کەلەناو کۆمەڵگای موسڵمانان‌و لەناو ئافرەتانی موسڵماندا بڵاویان کردۆتەوەو ئافرەتی موسڵمانیان ڕوت کردۆتەوەو لەپۆشاکی شەرعی‌و ئاوەڕوتیان کردوەو لەحەیاو حەشمەت‌و ڕو سوریەتی فیترەتی خۆیان دورخستۆتەوەو لێ یان داڕنیوە. بۆیە کچان‌و ئافرەتانی بڕواداری موسڵمانان زۆر پێویستە کەبەرهەڵستکاری‌و بەرپەرچی ئەم پلانە گڵاوەی دوژمنانی ئیسلام بدەنەوەو دوای هەمو

قـڕە قـڕ کـەرێك نەکـەون‌و وەلامیـان نەدەنەوەوشـوێن هـەمو دەنگدانەوەیـەك (الـصدى) نەکەون.

■ دەرچون بۆ بازاڕەکان بەبێ کاری پێویست: بەڕاستی ئەمە دەردو پەتایەکی ترسناك‌و مەترسی دارە کەلەناو ئافرەتاندا بلاو بوەتەوە وەك بلاو بونـەوەو کەوتنـەوەی ئـاگر لـەناو پوش‌و پەلاش دا، بەجۆرێك وای لێ هـاتوە کـەزۆرێك لەکچانی موسـلمان لـەناو بازاڕەکانـدا هەلبەزو دابەز دەکەن و دوچاری سەدان هەلەو کاری بـێ شـەرعی یـان دەکـەن‌و دەکەونـە داوی شـەیتانەوە یەکـەمین کەسێك‌و یەکـەمین شـتێك کەلـەو بازاڕانـەدا بکەونـە داویـەوە شـەیتانە، چـونکە بازاڕەکـان بنکـەو بارەگـای شـەیتان‌و خراپـەکارانن‌و دەبـێ خوشـکانی موسلمان‌و بەکچ‌و بەژنانەوە زۆر وریا بن‌و خۆ لەچونە ناوبازاڕەکان بەدور بگرن، خۆ ئەگەر هەر ناچار بون کەدەبێ هەر بچن ئەوا بالەگەڵ سەرپەرشتیارێکی خۆی یایەکێ لەئەندامانی مەحرەمی خۆی دا بچێت‌و خێرا پێداویستیەکانی بکڕێت‌و بەپەلەبگەڕێتەوە لانەکـەی خـۆی کەمالەکەیـەتی. دەی باثافرەتـان لەسـەر ئـەوە ڕابـێن کـەبۆ پێویـستی نـەبێ نەچـنەدەر، چونکە گومانی تێدانیە ئەو چونە دەرەوەیان دەرگەی هـەمو خراپـەو شـەڕێکە بـۆ ئـەوان، باباش بـزانن ئـافرەت هەرکەچـوە دەرەوە شـەیتان یەکسەر پێشوازی لێ دەکـات‌و وەری دەگرێـت بەکـەیفی خـۆی دەی هێنـێ‌و دەیبیـات هـەروەکو لەپێغەمبـەرەوەﷺ ئەمـە چەسپاوە.[1] چەندان ئافرەتی موسـلمان کەوتونـە داوی سەرشـۆڕی‌و ڕەزالەتـەوە بـەهۆی ئەم دەرچونە بێ شەرعیانەی ئافرەتانـەوە، بۆیـە پێویـستە کـچان زۆر لـەم حالەتـە وریـاو ئاگادار بن‌و لەم کردەوانەی خوارەوە بسلمنەوەو لێ ی دور بکەونەوە:

---

(١) لەفەرمودەی عبالله کوڕی مسعود ﷺ کەلەپێغەمبەرەوەﷺ دەگێڕێتەوە کەفەرمویـەتی:{ المـرأة عورة فإذا خرجت إستشرفها الـشيطان} رواه الترمـذي في الرضـاع، بـاب إسـتـشراف الـشيطان المـرأة إذا خرجت وقال:هذا حديث حسن غريب.

واتە: ئافرەت عەورەتە گەر لەماڵ هاتە دەر شەیتان پێشوازی لێ دەکات ودەی ئۆزێتەوەو بەکەیفی خۆی هەڵس وکەوتی لەگەڵدا دەکات. (وەرگێڕ).

- دەرچون بۆ ئەو شوێنانەی کەپێ یان دەگوترێت شوێنی سەیرانگاو ڕابواردنو کات تێدا بەسەر بردن (الملاهی) باخۆی لەشەڕی ئەو شوێنانە بپارێزێت چونکە توشی ڕابواردنو کاتەکانت بەفیڕۆ دەچێتو کوڵێك شەڕو خراپەکاریو گوناحو تاوانت بۆ بەدیاری دێنێتو دەیخاتە گەردنت[1].

- بەکار هێنانی تەلەفۆنو مۆبایل بەبێ سودو لەکاری پڕوپوچدا: تەلەفۆنو مۆبایلەکان چەکێکی دوسەرن بۆ پێویستیو ناچاری نەبێت ناکرێنو دانانرێن. جێگای داخە کەزۆرێك لەکچان شێوازێکی وا دەگرنە بەر لەبەکار هێنانی تەلەفۆنو مۆبایل، کەمرۆڤ بێز لەخۆی دەکاتەوە، هەرکە (سماعة) یا مۆبایلەکەیان بەدەستەوە گرت ئیدی پێیەوە دەلکێو تاماوەیەکی دورو درێژ بەری نادەن ئەوەندە قسەی بێ سودو بێ کەڵكو درێژدادڕی

(١) باخوشك وبرایانی خوێنەر وا تێنەگەن کەلەڕابواردن وخۆشگوزەرانی ڕێك وپێك وپابەند بەمەرجە شەرعیەکانەوە یان لێ قەدەغە دەکەین نەخێر بەڵکو مەبەستی ئێمە ئەوەیە کەلەزۆرێك لەوشوێنەکان لەکۆمەڵگاکانی موسڵماناندا بڵاوەو کاری بێ شەرعی تێدا دەکرێت و پابەند نین بەشەریعەتی خواوەو ئاپۆرەیەکی خەڵکی زۆری تێدا کۆدەبنەوەو بەهەزاران بێ شەرعی تێدا دەکرێت وەك خواردنەوەی مەی و ڕەش بەڵەکی ودەهۆڵ وزوڕناو مۆسیقاو گۆرانی گوتن وسەماو سوڕدان و تێکەڵ بونی ژن وپیاو و گەلێکی تر لەبێ فەرمانی وبێ شەرعیەکانی تر لە شوێنەکانی وەك هاوینە هەوارەکان وسەیرانگاکان و شوێنەکانی تر. بەڵام ئەگەر ئەم دەرچونانە بۆ گەشت وگوزارەکانی سروشتی خوای گەورە کەپابەند بن بەمەرجە شەرعیەکان وەك ئەوەی هەر کەس خۆی و خاوو خێزانی بچنە شوێنێك لەشوێنە خۆشەکانی ئەو چیاو چۆڵ وپێدەشتانەی کە چۆلن وکەسی تێدا نین یاخود کەلێشی بن کەمێکن وتێکەڵی تێیدا ڕو نادەن وهەر خۆیان بن ئەوە چی تێدا نیەو ڕێگە پێدراوە (مباحة) وحەرام نیەبەڵکو هەندێ جار بۆ هەندێ لەتەمەنەکان لەسەریشت پێویستە بچنە دەر وسوننەتە بۆ بینینی دەسەڵات ونیشانەکان و توانا لەبن نەهاتوەکانی خوای گەورە.

دەتوانن بۆ ئەم مەبەستە وبۆ زانیاری پتر سەیری کتێبی(الترفیه) لەنوسینی دکتۆر عبداللە السدحان بکەن. کەزانیاریەکی باش وپڕ بەسودو دەوڵەمەندی لەم بارەیەوە تێدایە، خوا پاداشتی بداتەوە وسەرکەوتوی بکات. آمین.

دەکەن، ئای لەو خەسارەتمەندیەو لەو کات بەفیڕۆ دانە، بەشێوەیەك دەبێتە پاچێکی تێك دەرو دەرگاکانی شەڕو خراپە بەڕوی کچانی موسڵماندا دەکرێنەوە لەڕێگەی ڕاستی خۆیان لادەدەن ولەگرێژەنەیان دەبەن وکچان لەم ڕێگەیەوەخراپ ناو زەد دەبن. تکایە زۆر زۆر وریاو ئاگادار بن لەم پیشە قێزەونە[١].

د – بەرپرسیارێتی ئافرەتی موسڵمان وەك خوشکێك:

خوشك لەنزیکترین نزیکەکانی برایە، هەردو لا مافی هاوبەشیان هەیەبەسەر یەکتریەوە. بەڵکو بەرپرسیەتی خوشك گەورە ترو گشتی ترو بەرچاو ترە لەناو ئەوماڵەی کەتیایدا دەژیات. ئەوەی کەلەبەر پرسیەتی کچدا باسمان کرد بەتەواوەتی بریتیە لەبەرپرسیەتی خوشك لەبەرامبەر خوشکەکانی و براکانی بەگەورەو بەبچوکەوە. لێرەدا دەتوانین چەند بڕیارو بەرپرسیەتێکی تر بخەینە سەر ئەو بڕیارو بەرپرسیەتیانەی

---

(١) بەڵێ چ تەلەفۆنو چ مۆبایل دو دەمنو دو تیغی بڕندەن کەیفت لێ بێ لەکاری باشە بەولاوە چیدی پێ ئەنجام نادەیت وتەنیا ئیشو کارە زەروریەتەکانی ژیانی ڕۆژانەی خۆتی پێ ئەنجام دەدەیت، وهەروەسیشت لێ بێت چ کارێکی خراپ وفیتنەوئاشوبی پێ لەناو خەڵکی دا بڵاو دەکەیتەوە. هەمومان باش دەزانین کە مۆبایل وتەلەفۆن بۆ کاری باش وخزمەتگوزاریە سود بەخشەکانی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤ دروست کراوە نەك بۆ خراپەکاری ویەخەڵکی ڕابواردن وپەیوەندی بەستن ودڵداری وین دیوارو بن پەسیوان . زۆرمان لەگەنج ولاوانی کچان وکوڕان دیوە کە شەرم ناکات لەهەمو شوێنێك لەبازاڕ لەماڵ لەفەرمانگەو ولەشوێنی دەوامەکەی خۆی دا مۆبایلەکە بەبنانگوێ یەوە دەنێت هەرگیز شل و وەڕز نابن و سەعاتێك تا دوسەعاتو بگرە سێ سەعاتیش سەماعەی مۆبایلەکەی بەبنانگوێ یەوەیەو قسە لەگەڵ دڵدارەکەیاندا دەکەنو مراجعەکانیشیان وا بەدیاریانەوە ڕاوەستاونو چاوەڕوانن هەر لێ نابنەوە تا کارەکانیان بۆ ڕاپەڕێنن بەڵام بێ سودە. زۆر جار ڕوی داوە بابای مراجع لەدوری دورەوە لەگوندو لادێکانەوە هاتوە بۆ دائرەو مەسرەفو خەرجیەکی زۆریشی کردوە ئەو ڕۆژە ئیشەکانی بۆ ناکرێن بۆ بەیانی یان دەگەڕێنەوە یا لەماڵی خانە خوێ دەمێننەوە ، بەشکو خوابکات بەیانی کابرای فەرمانبەر دڵی بتلیسێتەوەو ئیشەکەی بۆ ڕاپەڕێنێت. تاوانی ئەمە لەئەستۆی کێ دایە هەیاران؟ (وەرگێڕ).

کەلەخاڵی (بەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵمان وەك کچ) دا خرانە ڕو کەلەم خاڵانەی خوارەوەدا دەیان گوشین:

– ڕێز گرتن‌و بەهەند زانینی براو خوشکەکانی کەلەخۆی گەورە ترن. چونکە خوشکی گەورە لەماڵدا لە جێگەو پلەی دایك دایە، وبراگەورەش لەجێگەو پلەو پایەی باوك دایە. مافی پەیوەندی‌و خزمایەتی و نەسەبیان بەسەر یەکەوە هەیە واتە مافی خوشك‌و برایەتی، پێویستە لەسەر ئەو خوشکە کەیارمەتیان بدات ئەگەر پێویستیان بەیارمەتی هەبو، وەك یارمەتی دانی ماڵی‌و مڕادی(المادی) کردنەوەی گرێ کوێرەکانی تەنگو چەڵەمەکانیان کاتی توش بونیان. یارمەتی دانیان لەکاتی خوێندن‌و سەعی پێ کردن ویادداشت‌و زانستەکانیاندا.

بڵاو کردنەوەی خێرو چاکە لەناوماڵدا بەخوێندنەوەو بیستن‌و گوێ لێ گرتن‌و بانگ کردن‌و فریاکەوتن و فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپەو ئەم جۆرە شتانە.

– ئامۆژگاری کردن‌و ڕێنومایی کردن بۆ ئەوانەی پێویستیان پێیەتی لەناو ماڵدا.

چوارچێوەی سێ یەم: بەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەبەرامبەر کۆمەڵگەو ئوممەتدا:

بەرپرسیەتی ئافرەت فراوان‌و بەربڵاوە بەشێوەیەك هەتا هەمو چوار چێوەو پانتایی کۆمەڵگەو ئوممەت بەگشتی دەگرێتەوە. ئەو بەرپرسیاریەتیە بریتیە لەهەستان بەکاری بانگەشە کردن بۆ لای خوای گەورە، بەرپرسیارە لەفەرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە، بەرپرسیارە لەئامۆژگاری کردن‌و ڕێنومایی‌و چاکەکاری‌و ئیسلاح لەناو کۆمەڵگەدا .

لێرەدا هەندێ دەقی شەرعی دەهێنمەوە لەبەر گرنگی‌و بایەخی ئەو بانگەشەو واجب بون و بەرهەمەگشتی یەکانی، ئەمجار ئەوەی کەپەیوەندەو تایبەتی بەئافرەتەوە

هەیە. خوای باڵا دەست و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى ٱلْحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُ ۚ ٱدْفَعْ بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُۥ عَدَٰوَةٌ كَأَنَّهُۥ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ ﴾ فصلت: (٣٤،٣٣). (واتا: توخوا چ قسەو گفتارو چ کردەوەیەك لەقسەو کردەوەی ئەو کەسە باشترە کەبانگەشە بۆ لای خوای گەورە دەکاتو خۆشی کردەوەی باش دەکاتودەڵێ من لەگروپی موسڵمانانمو بڕوادارە، شتێکی بەڵگە نەویستو شتێکی سەرەتایی خوا کردە کە هەرگیزاو هەرگیز چاکەو خراپە یەکسان نینو وەك یەك نینولەیەك تای تەرازو دانین دەی کەواتە هەمیشە خراپە بەچاکە پاڵ پێوە بنێنو ڕایان بماڵن واتە کەخراپەتان کرد گورج چاکەیەکی بەدوادا بکەن بۆ ئەوەی خراپەکەت بسڕێتەوە، چونکە چاکەکان خراپەکان دەسڕنەوە. ئەگەر چاکە لەگەڵ ئەو کەسەدا بکەیت کە ناخۆشیو دوژمنایەتیان بەیەکەوە هەیەودەست پێشخەری بکەیت لەئاشت بونەوەو چونە دوای ئەو چاکە کردنەو ئاشت بونەوەیە وای لێ دێت ودەبێتە دۆستێکی زۆر خۆشەویستو گەرمو گوڕو دڵسۆزی لێ دێت .(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ ﴾ آل عمران:١٠٤. (واتا: واتە: ئەی بڕواداران: با لەئێوە کۆمەڵێك پێکبێت بۆ ئەوەی ڕێگەی چاکەو خێر پیشانی خەڵکی بدەنو ئایینی خواو حوکمەکانی بۆ موسڵمانان ڕون بکەنەوە، فرمانیان بەچاکە پێ بدەنو لەخراپەو خراپەکاری دەستیان بگرنو بیان گێڕنەوە، بۆ ئەم مەبەستەش دەبێ ئەو کەسانە زۆر بەچاکی لەفرمانو لەحوکمەکانی ئاینی ئیسلام تێگەیشتبنو زاناو زیرەكو بەرچاو ڕۆشن بنو زۆر لەسەرەخۆو هێدیو هێمن بنو بەنەرمو نیانی و ڕوی گەشو ڕو خۆشیەوە ئامۆژگاری خەڵکی بکەن، نەك توندو تیژو قسە ڕەق بن، دەبێ بزانن چۆن قسە لەگەڵ خەڵکی دەکەنو دەیان دوێننو دەبێ زۆر دڵفراوان بن. جا ئەگەر وابن ئەوانە لەدنیاو قیامەتدا سەربەرزو سەرفرازو سەرکەوتو دەبن، لەڕەوتی قسەکاندا دەردەکەوێت کەمەبەستی

زانایانە نەك مەبەستی پی دروست كردنی حیزبی سیاسیو پەرتەوازە بونی ئوممەت هەروەكو حیزبییەكان بەڵگە بەم ئایەت دێننەوە بۆ ڕەوا دانی دروست كردنی فرە حیزبی لەئیسلامدا. بەسود وەرگرتن لەتەفسیری گوڵشەن ب١ل١٤٩..(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ﴾ النحل:١٢٥. (واتا: ئەی پێغەمبەر: زۆر ژیرانەو لەسەرخۆونەرمو نیانەوە بانگەشە بۆ لای خوا بكەو بەژیرانەو بەئامۆژگاری ژیرانەو هێدی وهێمنانە خەڵكی بانگ بكەو بەباشترین شێوە دایەلۆك قسەیان لەگەڵ دا بكە بۆ ئەوەی بەو شێوە نەرم ونیانیەوە دڵی یان نەرم بێتو بێنە سەر ڕێگەی ڕاستو بەپێچەوانەوە لێت دور بكەونەوەو بانگ كردنەت لەبری سودو قازانج زیانی هەبێت ولێت دور بكەونەوە.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ فَلَوۡلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ﴾ التوبة:١٢٢. (واتا: موسڵمانان ناكرێ هەمویان لێكرا بۆ غەزاكردن واتە بۆ شەڕكردن لەگەڵ كافران دەربچن بەڵكو لەهەر كۆمەڵە ولەهەر عەشیرەت وتیرەیەك كۆمەڵێك دەر بچن و هەندێكیش لەناو موسڵمانان بمێننەوە لەوانەی كەبۆ شەڕ دەرنەچون بۆ ئەوەی فێری شەرع وحوكمەكانی ئایینەكەیان بكەن وئاگایان لەو ئایەت وحوكمانە بێت كەبۆ سەرپێغەمبەرﷺ دێنەخوار وهەم ئاگاشیان لەو ماڵ ومنداڵ وپیرەژن وپیرە پیاوانە بێت كەلەوێ ماونەوە. هەروەها ئەوانەی كەلەجیهاد گەڕانەوە ئاگادار بكەن بەو حوكم وئایەتانەی كەلەدوای ئەوان هاتونەتە خوار وئاگاداریان بكەنەوە لەحوكمەكانی ئایینەكەیان.ئەم ئایەتە هەڵوەشێنەرەوەی ئایەتی ٣٩ی سورەتی (التوبة إلاّ تَنْفِرُواْ..) وئایەتی پێش خۆیەتی هەروەكو (القرطبي) لەتەفسیرەكەی خۆی دا هێناویەتی (وەرگێڕ).هەروەها دەفەرموێ:﴿ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُواْ إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ یوسف:١٠٨. (واتا: ئەی محمد بەو بێباوەڕو بتپەرستانە بڵێ ئایینی ئیسلام ڕێبازی ڕاستو ئاشكرای منە كەپێتان ڕادەگەیەنم ڕێگەی

من و ئەوانەی شوێن من دەکەون وبەبەرچاو ڕۆشنیو لەسەر عیلم وزانستی ئیسلام بانگی خەڵکی دەکەم بۆ ئایینی خوا، بۆ بەتەنها خوا پەرستیو بەجێ هێنانی فرمانەکانی خوای پەروەردگار، خوای پاكو بێگەرد لەوە گەورە ترو بەرز ترە کەهاوبەشو هاوێنەی بۆ دانێن، من باوەڕم تەنیا بەخوای گەورەو تاكو تەنیا هەیەو پاك وبێگەردی بۆ خوای گەورەو من هەرگیز لەهاوبەش پەیدا کەران نیم ونابم.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾ التوبة:٧١. (واتا: : بڕواداران چ پیاو وچ ژن دۆست وپشتیوانی یەکترین و فرمان بەچاکە دەکەن وقەدەغە لەخراپە دەکەن ، دیارە مەبەست لەبڕوادارانی ڕاستەقینەیە ئەوانەی کەدەستیان گرتوە بەقورئان وبەسوننەتەوە بەپێ ی تێگەیشتنی پێشینەی پیاو چاکان .(وەرگێڕ).

هەروەها بەپێچەوانەی ئەوانەوە دەفەرموێ: ﴿ٱلْمُنَٰفِقُونَ وَٱلْمُنَٰفِقَٰتُ بَعْضُهُم مِّنۢ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمُنكَرِ﴾ التوبة:٦٧. (واتا: : بەپێچەوانەی بڕواداران گروپێکی تر هەن کەخوای گەورە دەربارەیان دەفەرموێ: دوڕوان چ پیاو وچ ژن هاوکارو پشتیوانی یەکترین وهەمیشە وەك پیشەی پێشینەی خۆیان فرمان بەخراپە دەکەن و قەدەغە لەچاکە کردن دەکەن وخراپە کاری وفەسادی لەجیهاندا دەنێنەوەو تۆوی فیتنەو فەسادی دەوەشێنن.(وەرگێڕ). هەروەها دەفەرموێ:﴿ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَتَوَاصَوْا۟ بِٱلْحَقِّ وَتَوَاصَوْا۟ بِٱلصَّبْرِ ﴿٣﴾﴾ العصر:٣.)واتا: : مرۆڤەکان خەسارەت مەندن تەنیا ئەوانە نەبێت کەبڕوای تەواویان بەخوای گەورەو بەپێغەمبەرەکەی ﷺو بەبەرنامەکەی خوا هێناوەو دەستیان گرتوە بەقورئانو سوننەتەوەو ئامۆژگاری خەڵکی دەکەن بۆ چاکە کردنو بانگی خەڵکی دەکەن بۆ لای خوای گەورەو ئامۆژگاری خۆیان وکەس وکارو خەڵکی بەگشتی دەکەن بۆ ئارام گری وخۆڕاگری وپێ دامەزراوی لەسەر ئایینی وخواو بەرنامەی خوای پاك وبێگەرد.(وەرگێڕ). وەلەفەرمودە ڕاستەکانی مسلم و لەفەرمودەی تمیم کوڕی أوس الداری هاتوە کەپێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی :{الدين نصيحة) قلنا لمن؟ قال: (لله

ولكتابهِ ولرسولهِ ولأئمةِ المُسلمين وعامتهم}[١]. (واتا: ئايين هەموى ئامۆژگاريە. گوتمان بۆ كێ ئەی ڕەسولی خوا ؟ فەرموی: بۆ خوای گەورەو بۆ كتێبەكەی كەقورئانەو بۆ پێغەمبەرەكەیو بۆ هەمو پێشەوایانی موسڵمانانو بۆ هەمو موسڵمانان بەگشتیو بۆ عامیەكانیان.(وەرگێڕ). هەروەها لەمسلمەوە لەفەرمودەی (سعيد الخدری)ەوە ﷺ لەپێغەمبەرەوەﷺ كەفەرمویەتی:{من رأى منكم منكراً فليغيره بيده فإن لن يستطع فبلسانه فإن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الأيمان}[٢].

هەروەها بوخاری ڕیوایەتی كردوە لەفەرمودەی عبدالله كوڕی عمر وئەویش لەپێغەمبەرەوەﷺ كەفەرمویەتی:{بَلّغوا عني ولو آية}[٣]. (واتا: زانست وزانیاری لەمنەوە ڕابگەیەنن جابا بە تەنیا یەك ئایەتیش بێت.(وەرگێڕ).هەروەها فەرمویەتی:{مَثل القائم على حدود الله والواقع فيها كمثل قوم استهموا على سفينة فأصاب بعضهم أعلاهاوبعضهم أسفلها، فكان الذين في أسفلها إذا استقوا من الماء مروا على من فوقهم، فقالوا: لو أنا خرقنا في نصيبنا خرقاً ولم نؤذ من فوقنا، فإن يتركوهم وما أرادوا هلكو جميعاً، وإن أخذوا على أيدهم نجوا ونجوا جميعاً}[٤]. (واتا: وێنەی ئەو كەسانەی كەدەستی یان گرتوە بەقورئانو سوننەتو هەرگیز سنورەكانی خوای گەورە نابەزێننو ئەو كەسانەی پێچەوانەی گروپی یەكەمن وەك ئەو دو گروپە وان كەلە كەشتیەك دان، گروپێكیان

---

(١) رواه مسلم برقم(٥٥) في الأيمان، باب بيان أن الدين النصيحة.

(٢) رواه مسلم برقم (٤٩) في الأيمان، باب بيان كون النهي عن المنكر من الأيمان، وأن الأيمان يزيد وينقص، وأن الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر واجبان.

بۆ زانیاری پترو وتوێژینەوەی پتر دەربارەی ئەم فەرمودەیە بڕوانە: كتێبی خۆم (دراسة حديث أبی سعيد الخدري رواية ودراية).

ب – واتاكەیمان لە ڕابردودا ڕون كردۆتەوە.(وەرگێڕ).

(٣) رواه البخاري برقم (٣٤٦١) فيأحاديث الأنبياء، باب ماذكر عن بني إسرائيل. بۆ شارەزا بون وزانیاری پتر بڕوانە :(كتاب الأمر بالمعروف لعبدالغني المقدسي) بە توێژینەوەو لێكۆڵینەوەی خۆم لەگەڵ بۆ نوسینی پێشەكیەك.

(٤) رواه البخاري برقم (٢٤٩٣) في الشركة، باب هل يقرع في القسمة والأستهام فيه؟

لەنهۆمی سەرەوەن‌و هی دوەمیش لە نهۆمی خوارەوەی کەشتیەکەدان. جا ئەوانەی لەنهۆمی خوارەوەن دەڵێن: ئەگەر ئێمە لەخوارەوەو لەلای خۆمان کونێك لەکەشتیەکە بکەین‌و ئاوی خۆمان لێرەوە هەڵێنجین باشترەو خەڵکی سەرەوە عەزیەت نادەین ، دەنا ئەگەر وانەکەین دەبێ بەسەر ئەوانەی سەرەوەدا بچینە قاتی سەرەوە ئەمجار ئاو هەڵێنجین. جائەگەر ئەوانەی سەرەوە لێ بگەڕێن لەبنەوە کەشتیەکە کون بکەن ئەوا ئاو دێتە ناو کەشتیەکەو هەردو لا لەئاودا نقوم دەبن‌و دەخنکێن، وەئەگەر دەستیان بگرن‌و نەهێڵن ئەوا هەردولایان ڕزگاریان دەبێت. دەی ئەگەر لێ گەڕێن خراپەکاران لەسەر خراپەی خۆیان بەردەوام بن. مەی خۆران بەئاشکراو بێ شەرمانە مەی بخۆنەوە، ئافرەتان بەکەیفی خۆیان خۆی لێ ڕوت بکەنەوو سفورو ماکیاج کردن‌و لەسەر بەرەڵایی خۆیان بەردەوام بن بەناوی ئازادی ومافو سەربەستی‌و یەکسانی ژنانەوە شەرم لەخوای گەورە نەکەن‌و سنورەکانی خوا ببەزێنن، دایکان، باوکان کچەکانیان لەسەر بەرنامەکەی خواو لەسەر پۆشاکی شەرعی پەروەردەو ڕانەهێنن خوای گەورە توشی بەڵامان دەکات لەدنیاداو لەقیامەتیش توشی سزای بەسفت‌و سوێ دەبین. گەر لێ بگەڕێین ستەمکاران ستەممان لێ بکەن‌و بەکەیفی خۆیان تەراتێن بکەن دەستیان نەگرین ئەوا فیتنەو فەسادی هەمو وڵات دەگرێتەوەو چارەنوسێکی ڕەشمان دەبێت. هەروەکو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {انصر أخاك ظالماً أو مظلوماً}سەحابەکان گوتیان: باشە ئەی ڕەسولی خوا ئەوە زانیمان کە لەسەر ستەم لێکراو بکەینەوەو یارمەتی بدەین، بەڵام ئەدی ستەمکار چۆن یارمەتی بدەین و لە سەری بکەینەوە؟ فەرموی: دەستی بگرن‌و مەهێڵن ئەو ستەمانە بکات‌و بیگێڕنەوە لەستەم و خراپەکاری ئەوە یارمەتی دان‌و لەسەر کردنەوەیەتی. فرمان کردن بەچاکە کارێکی زۆر گرنگو بایەخدارە لەشەریعەتی خوادا . هەر گەلێك وهەر قەومێك فرمان کردن بەچاکە وقەدەغە کردن لەخراپەیان تێدا نەما دەستیان لێ بشۆ . فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە بەسێ قۆناغ دەبێت قۆناغی یەکەم بەدەست: دەبێ بەدەست ئەگەر دەسەڵاتێکی ئیسلامی ڕاستەقینە هەبو خراپە کار بگێڕدرێتەوەو دەستی بگیرێت لەخراپەو فیتنەو فەسادی و زیناو مەی خواردنەوەو دزی‌و داوێن پیسی‌و دەست پیسی‌و گەندەڵی. قۆناغی دوەم: دەبێ بەزمان

بگوترێت لەکاتێکدا کەدەسەڵاتێکی ئیسلامی نەبو یان لەترسی کەوتنەوەی فیتنەی گەورە تر نەتوانرا بەدەست بگێڕدرێتەوە دەبێ بەزمان لەخراپە بگێڕدرێتەوە وبڵێ ی کاکە ئەوە گوناحەو خراپەیە لێ ی دور بکەوە. ئەگەر بەقسەت کرا ئەوە باشە دەنا بەقسەت دەکات یان ناکات ئەوە کاری تۆ نیەو عایدی خوای گەورەیە گرنگ ئەوەیە تۆ فرمانەکەت کرد بەچاکەوئەرکی سەر شانی خۆت ڕاگەیاند. قۆناغی سێ یەم: ئەگەر لەترسی فیتنەی گەورەتر نەت توانی بەقسەش بیڵێ ی ئەوا دەبێ بەدڵ پێت ناخۆش بێتو ڕقت لەو خراپەکارە، لەو ستەمکارە، لەو دکتاتۆرە، لەو خیانەتکارە ببێتەوەو پشتی نەگرێت ولەگەڵی دا نەڕۆیتو هاریکاری نەکەیتو دەستی نەگریتو دۆستایەتیت بۆی نەبێتو تەنانەت دەبێ مەیلێکی زۆر کەمیشت بۆی نەبزوێ دەنا لەلای خوای گەورە تۆش بەشداری لەو تاوانو ستەموگوناحو ستەمودەست پیسیو داوێن پیسی یەی کەئەوان دەی کەن. هەروەکو لە فەرمودەکەی ڕابردودا ئاماژەمان پێ کرد.(وەرگێڕ).

هەروەها چەند داڕشتەو پاساو لەدەست دان کەئافرەت ناچار دەکەن کەئەو بەرپرسیارێتیە گرنگە هەڵ بگرێتو نەتوانێت لەبەرپرسیاریەتی دەربارەی نەفسی خۆیو لەبارەی خێزانەکەی جیاببێتەوەو دەست بەرداری ببێت کەدەتوانین ئەم بەڵگەوپاساوانە لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گرد بکەینەوە:

١ـ پەیوەندی ئافرەت بەکۆمەڵگاکەیەوە:

بریتیە لەو پەیوەندیەی کەوا لەئافرەت دەکات کەببێتە تەوەرەیەك بۆ پەیوەندیە پتەو توندو تۆکمەکانو پردێکی پەیوەندی بەگشت لایەنەکانی کۆمەڵگاوە، خزمایەتیو گرێ بەندیەك دروست دەکات کەئافرەت ناتوانێتو هەرگیز ناتوانێت دەستبەرداری ببێت وەك ئەوەی دەبێتە خێزان(ژنی) پیاو، یاخود خوشکی، یاکچ، وپورو دایك و.و..تد پیاوە. هەروەها پەیوەندیەکانی ژنو ژنخوازیو زاواو خەزورێتی، دراوسێیەتی، برادەرایەتیو دۆستایەتی دەکەونە چوارچێوەی ئەم پەیوەندیە کۆمەڵایەتیانەوە. هەروەها ئافرەت وەك ئەندامێکی کۆمەڵگاو ئوممەتو وەك توخمێك لەتوخمەکانی کۆمەڵگا، هەمو ئەم

پەیوەندیانە لەکۆمەڵگەوە وا لەئافرەت دەکات کەببێتە خاوەنی بەرپرسییێتی‌و ئەرك‌و بەرپرسیەتێکی گرنگ‌وگەورەی بکەوێتە ئەستۆ کەواتە خزمایەتی‌و ڕەحم‌و بەزەیی مافێکی زۆر گەورەی ئافرەتە. خوای گەورەو بالا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿فَهَلۡ عَسَيۡتُمۡ إِن تَوَلَّيۡتُمۡ أَن تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَتُقَطِّعُوٓاْ أَرۡحَامَكُمۡ ﴾ محمد:٢٢. (واتا: ئەوە چیتان دەوێ، دەتانەوێ دیسان جارێکی تر بگەڕێنەوە بۆ گومڕایی وسەرلێشێواوی وفیتنەو ئاشوب نانەوەو خوێن ڕشتن وداوێن پیسی وەمەی خواردنەوەو دەست پیسی وزمان پیسی وخوانەناسی وشەڕواڵ پیسی. هەروەکو چۆن پێش موسڵمان بونتان وپێش هاتنی ئایینی پیرۆزی ئیسلام تیایدا بون. سیلەی ڕەحم بپچڕێنن وخزمایەتی نەهێڵن وڕقتان لەیەکتر ببێتەوە و برا ڕقی لەبرا ببێتەوەو کوڕلەباوك ودایك و، ژن لەپیاو و بەپێچەوانەوەش هەروەکو ئێستا دەی بینین بەهۆی ئەو هەمو لایەن لایەن وگروپ‌و وگروپ وفرە حیزبیە خۆتان گۆتەنی ، کەس کەسی خۆش ناوێت، ڕەچاو کردنی ئەم سیاسەتە چەواشەیە کەبوەتە هۆی دابڕ دابڕ کردن‌و داهێزران و لەبەر یەك بردنی شیرازەی کۆمەڵگاو ئەندامانی تاکە خێزان هەمو لەیەکتری بونە دوژمن ولەیەکتری چونە سەنگەرەوە.و.و....تد.(وەرگێڕ). هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{من سره أن له في أو ينسأ له في أثره فليصل رحمه}[1]. (واتا: هەرکەسێك دەیەوێت ڕزق وڕۆزی فراوان بێت یابۆی زۆر بێت باهەمیشە سیلەی ڕەحم بەجێ بگەیەنێت وسەردانی خزم وکەس وکارو دۆست وبرادەرەکانی بکات.(وەرگێڕ). هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَأَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ ٱلۡأَقۡرَبِينَ ﴾ الشعراء :٢١٤. (واتا: ئەی محمد ﷺ پێش هەمو کەسێك لەخزم و کەس‌و کار هۆزو عەشیرەتەکەی خۆتەوە دەست بکە بەبانگ کردن بۆ لای خوا

---

(١) رواه البخاري برقم(٢٠٦٧) في البيوع، باب من أحب أن بسط في الرزق، ومسلم برقم (٢٥٥٧) في والصلة) فى البر والصلة، باب الرحم وتحريم قطيعتها.

وبیان ترسێنە لەرۆژێك کەکەس فریای کەس ناکەوێتو کەس ناتوانێت یارمەتیت بدات لەخوا بەولاوە چونکە مافی پاراستنیان لەئەستۆی تۆدایەو پێویستە لەسەرت لەئاگری دۆزەخ بیان پارێزیتو دوریان بخەیتەوەو بەرەو نازو نیعمەتەکانی خوا وەریان بچەرخێنیەوە کەبەهەشتی پڕ نازونیعمەمەتە.(وەرگێڕ). هەروەها دراوسێ مافێکی گەورەی بەسەر دراوسێوە هەیە، بەڵگەی ئەمەش فەرمودەی پێغەمبەرە ﷺ کەفەرمویەتی:{من کان یؤمن بالله والیوم الآخر فلیکرم جاره }[1]. (واتا: هەرکەسێك بڕوای هەیە بەڕۆژی دوایی واتە زیندو بونەوە لەڕۆژی قیامەت بارێزی دراوسێو میوانەکانی بگرێت.·وەرگێڕ).هەروەها لەفەرمودەیەکی تردا فەمویەتی:{مازال جبریل یوصیني بالجار حتى ظننت أنّه سیورثه}[2]. (واتا: جبریل ئەوەندەی ئامۆژگاری کردم دەربارەی دراوسێ وام زانی دراوسێ میراتی دراوسی دەگرێت .(وەگێڕ). هەروەها دۆستو هاوڕێ مافی برادەریو هاوڕێیەتیو برایەتی گشتیو تایبەتی لەسەر برادەر هەیە، تاکەکانی ئەم کۆمەڵگایە هەمویان مافیان بەسەر یەکتریەوە هەیە هەر وەکو لە ڕابردودا ئەمەمان ڕون کردەوە، هەروەها ناموسڵمانەکانیش مافی ئەوەیان هەیە بۆ ئیسلام بانگ بکرێنو دەستیان بگیرێت بۆ لای ئایینی پیرۆزی ئیسلام ولەگومڕایی بێ باوەڕی بهێنرێنە دەر[3].

ئافرەتی موسڵمان ئەندامێکی کاراو کاریگەرە لەم کۆمەڵگایەدا، وئەرك وبەرپرسیاریەتی تەواوی لەسەر شانە بەرامبەر بەوانە هەمویان هەرکەس بەگوێرەی خۆی.

---

(١) رواه البخاري برقم (٦٠١٩) في الأدب، باب من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذي جاره ، ومسلم برقم (٤٨) في الإيمان، باب الحث على الإكرام الجاروالضيف ولزوم الصمت إلاّ على الخير،وكون ذلك كلّه من الإيمان.

(٢) رواه البخاري برقم(٦٠١٦) في الأدب، باب الوصاءة بالجار، ومسلم برقم (٢٦٢٥) في البر والصلة، باب الوصية بالجار والإحسان إليه.

(٣) ئەم مافانەم لەکتێبەکەی خۆم (دروس في الحقوق) دا بەدرێژی باس کردوە دەتوانن بگەڕێنەوە لای وسەیری بکەن.

٢ـ ئافرەتان لە پیاوان بەتوانا ترن: دیارە شتێکی بەڵگە نەویستو ئاشکرایە کەئافرتان لەپیاوان بەتوانا ترن لەبواری قسە کردن لەگەڵ یەکتری داو بەتایبەتی لەو بوارانەی کەتایبەتن بەژنان خۆیانەوەو وەبەتایبەتی تریش لەپێکهاتەی لەش وئەندامەکان وئەو کارە دەرونی و کۆمەڵایەتیانەی کەلێ یان دەکەونەوە، بێ شەرمانەو بێ پێچو پەنا دەتوانن لەیەکتری بکۆڵنەوەو پرسیار بکەنو دەتوانن بگەنە پلەیەك کەپیاو هەگیز ناتوانێت بگاتە ئەو پلەودەرئەنجامەیە لەتوێژینەوەو لەیەکتری کۆڵینەوە، دیارە بەپێچەوانەش پیاوان لەگەڵ یەکتری دا بەهەمان شێوە.

٣ـ ئافرەت توانای تەواوی بەسەر ڕێگاکانی چاکەو چاکگوزرای دا هەیە: هەروەها ئافرەت دەتوانێت هەمو ئەو ڕێگا چاکگوزاریانە لەگەڵ کچانی هاوڕەگەزی خۆی دا بەهۆی ئەوەی کەهەمیشە لەگەڵیاندا تێکەڵە بگرێتە بەر، و بەئاسانیو زۆر بەوردی سەرنجو تێبینی هەڵسو کەوتو ڕەوشتەکانیان بداتو دەست نیشانی هەمو ئەو هەڵەو پەڵانە بکات کەتێ ی دەکەون. ئەنجام بگاتە ئەنجامی لێ حاڵی بونو زانینی هەمو نهێنیە ڕواڵەتیە تایبەتیەکانیان کەهەمیشە بۆی یەکتری باس دەکەنو نهێنیوشاراوەکانی ناو خانەو شانەولاپەڕەکانی دڵیان بۆ یەکتری دەکەنەوە، سەرباری ئەمەش ئافرەتان هەمو ڕاستیو زانیاریە شاراوەکان بەچاوی سەری خۆیان دەبینن بەپێچەوانەی پیاوان کەلەگواستنەوەی هەمو زانیاریەکان دەبێ پشت بەسەرچاوەی ڕاگواستنو وەرگرتن لەمو لەو ببەستێتو کەمتر زانیاریەکان بێ هەڵەو پەڵە دەردەچن، دیارە شتێکی بەڵگە نەویستیشە کەئەوەی زانیاریەکانو ڕوداوە ڕاستیەکان بەچاوی خۆی ببینێ لەڕاستیەوە نزیکترو بەهێز ترن.

٤ـ بواری کار کردنی ئافرەت پێشەنگیە: بواری کاریگەریێتی لەخێرو چاکە کردنو ڕاپەڕاندنو جێ بەجێ کردنی زانیاریەکانو دروشمەکانی ئاین پێشەنگ ترو پابەند بونو پێ دامەزراویو بەردەوامی لەسەر پەیڕەو پرۆگرامو بەرنامەی ئایینی پیرۆزی ئیسلام کاریگەر ترو پاراو ترو ڕەوان ترە لەقسەو باسەکانی خەڵك واتە ئەو زانیاریانەی کەلەدەم یا لەپێنوسی خەڵکەوە وەریان دەگرێت. دەی کەواتە پێشنگیەتیو کاریگەریەتی ئافرەت کاریگەریەکی زۆری هەیە لەدڵو دەرونو مێشکی ئەو کەسانەی کەبانگیان دەکات بۆ لای خواو بۆ بەرنامەکەی خوای گەورە.

٥ـ ئامۆژگـاری تـاکی و بانگەشەی کەسیەتی لەنێوان ئافرەتاندا: پیـاو نـاتوانێ وەك ئافرەت ئەم کارە گرنگ و قورسە ئەنجام بدات، گومانی تێدا نیـە کـەدەبێ ئافرەتێـك لـەوان هەر پێ ی هەڵ بستن وەك ڕون کردنـەوەی پێویـستیەتی (فـرض) خـۆ داپۆشـین و تێکـەڵ نەبون و بەتەنیا نەمانەوە لەڕوی پیاوانی نامحرەمدا.

٦ـ **ئافرەت ئەندامێکی ناکارامە نیە:** بـەهیچ شـێوەیەك ئـافرەتی موسـڵمان ئەنـدامێکی ناکارامەو کەم تواناو سەرنەکەوتو(فاشل) نیـە لـەناو کۆمـەڵگادا، بـەڵکو ئـافرەت هەمیـشە جێگەی کار تێکردن وکاریگەریە، بەڵێ ئافرەتی موسڵمان هـەم دەم بـانگخوازو ئامۆژگـاری کارایە، گومانی تێدا نیە کەدەبێ ئافرەتی موسڵمان

بەشداری تەواوی هەبێت لە دامەزراندن وبینا کردن وئاراستەکردن و بانگەشە کردن بۆ دینی خوا.

٧ـ **ئافرەتانی موسڵمان پێشەنگ بوون:** ئافرەتـانی پێـشینەو پێـشەنگەکانمان ئاوەهـا بـون، لەسـەروی هەمویانـەوە ئافرەتـە سـەحابیە بـەڕێزەکانمان، ئەوانـەی کەبـەرزو دیـارو ناودار بون و جێ پەنجەیان لە بوارەکانی چاکسازی و هاوبەشـی و هاریکـاری دا دیـار بـوەو ڕۆڵی گرنگی خۆیان لەمێژوی پڕ شکۆی ئیسلامدا تۆمـار کـردوەو لەمێـژوی ئیـسلامدا هـەتا دنیا مابێت لەئاسمانی دێرۆك و شارسـتانیەتی مرۆڤایەتیـدا دەدرەوشـێنەوە. لـەو ئافرەتـە بەڕیزانەی موسڵمانان کەناویان هەمیشە دیارو بـەرز بـوە دایگـانی بڕواداران بـون، ئائەمـە عائـشەیە(رضـی الله عنهـا) کەفـەرمودەکانی پێغەمبـەرﷺ بـۆ ئوممـەتی ئیـسلامی دەگێڕێتـەوەو ڕیوایـەتیان دەکـات و کاروبـارو حـاڵ و گـوزەرانی ماڵـەوەی خۆیـان بـۆ سەحابەکان ڕادەگوێزێ و بۆیـان دەگێڕێتـەوەو تـێ یـان دەگەیـەنێ و کێـشەی موسـڵمانان بەفـەرمودەو چارەسـەریە بـن برەکـانی پێغەمبـەری خـوا چـارە سـەر دەکـات. ئـەوەش زەینەبەی کچی جەحشە (رضی الله عنهـا) بەسـەر هـەزارەکان ڕا دەگـات و هەرچـی شـتی خۆی هەیە پێ یان دەبەخشی و خۆشی هیچی بۆ نامێنێتەوە. نمونە گەلێك زۆرترن لـەوەی کەئێمـە بتـوانین بیـان خەینـە ژێـر دەسـت خۆمـان و کۆنتڕۆڵیـان بکـەین و بیـان نوسـین. ئائەوانەش ژنانی بەڕێزی موسڵمانانن لەپێشەنگی و خاڵی چاو لێ کردن کەبەدرێژایی مێژوی مرۆڤایەتی و تا دنیا ماوە لەئاسمانی زێڕینی مێژوی ئیسلامەتی دا دەدرەوشێنەوە.

٨ـ هەوڵ و کۆششی دوژمنانی ئیسلام بۆ پیس کردن وچڵکن کردنی سیمای ئافرەتی موسڵمان:

هەوڵ وکۆششی دوژمنانی ئیسلام لەڕوی ئافرەتی موسڵماندا لەدوو ڕووەوە بوە:

یەکەم: چڕ بونەوەو پێداگرتنیان لەسەر پیس کردن و تێکدان و شێواندنی سیمای لەخودی ئافرەتی موسڵمان.

دووەم: ئەمجار بەکار هێنانی خودی ئافرەت دوای کۆنترۆڵ کردن وپیس کردن ولادانی ئافرەت وەك دار دەستێك بۆ تێك دان ولادان و هەڵدێران و چەواشە کردن و گومڕا کردن و سەرلێشێواندنی خەڵکی تر لەپیاوولەئافرەتانی موسڵمانان و زڕاندنی کەسیەتی ئافرەتی موسڵمان.

واقیعی کافران و مولحیدان و دوڕوان و چەواشە کراوان و ئاژاوە گێڕی و پیلان گێڕیان ئەم ڕاستیەمان بۆ دەسەلمێنێ. جابۆیە ئەرکی حەتمی و زۆر پێویستی سەر شانی ئافرەتی موسڵمان ئەوەیە کەدەبێ

بەهەمو توانای خۆیەوەو بەهەمو شێوەو شێوازێکەوە بەرەنگاری ئەو پیلانە پۆخڵ و ئاژاوە گێڕیە بۆگەنانە بکاتو بەرپەرچی ئەو شاڵاوە گومڕاییەی کافران و چەواشەکاران و چەواشە کراوان بداتەوەو لەبەرامبەردا بەڕۆڵی چاکسازی خۆی هەڵ بستێت و کچان و ئافرەتانی هاوڕەگەزی خۆی هوشیار بکاتەوە لەو پیلانە گڵاوەی دوژمنانی خواو پێغەمبەرو دینی خوا تائەنجام کۆمەڵگای موسڵمانان تەواو وریاو هۆشیار بن نەبادا بکەونە تەڵەو داوی پیسی ئەو کافرانەوە.

٩ـ هاوکاری پیاوان لەگەڵ ئافرەتاندا پێویستیکی حەتمیە لەم بوارەدا:

پێویستەپیاوانیش لەم کارو ئاکارە بەرزو بێ هاوتایەونەرکە چاكو پیرۆزەدا هاریکارو هاوبەشی ئافرەتان بکەن و باشترین کاری خێری و بەرزترین ڕێگەپێدراووسوننەتێك بریتیە لەهەستان بەکارو پرۆسەی چاکسازی و بانگەشە کردنی کۆمەڵگای موسڵمانان. کەلەداهاتودا شتێك لەم بارەوە بەدرێژی باس دەکەین گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێت.

٢ – داخوازی‌و داوا کاریەکانی ئەم بەرپرسیەتە :

لەگەڵ ئەو هەمو بەرپرسیەتیە گشتی یانەی کەلەڕابردودا باسمان لێوە کردن چەندان داخوازی‌و گرێنتیەك دێنە پێش کەدەتوانین لەم چەند خالانەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

A. **لایەنی خزمان:** نزیك‌و دورەکانیان، بەتایبەتیش ئەو ئافرەتە خزمانەی کەئافرەت دەتوانێ بەئەرکی سەرشانی خۆی هەڵ بستێت‌و بەردەوام بێت لەگەڵیاندا لەمیانەی ئەمانەی خوارەوە :

- ڕاپەڕاندن‌و ئەنجام دانی مافە پێویستەکانیان(حقوقهن الواجبة).
- چاودێری کردنی ڕواڵەتی شەرعیانەیان لەجل‌و بەرگ‌و پۆشاکی شەرعی‌و لەقژو لەقسەکردن‌و گفت‌و گۆدا.
- قسەو هەواڵ‌و گفتوگۆ کردن لەگەڵیاندا هەر جارە ناجارێ، وپرسیار کردن لەحاڵ‌و گوزەرانیان بەتایبەتیش ئەو ئافرەتانەی کەحاڵ‌و گوزەرانی تایبەتیان هەیە وەك پرسیار کردن لەنەخۆشی‌و ساغ‌و سەلامەتی‌و دوعای چاك بونەوە بۆی.
- قۆستنەوەو بەهەڵ زانینی کۆڕوکۆبونەوەکانیان بەکردنی قسەی باش‌و ئامۆژگاری کردنی چا ك‌و چاکسازیانەو هەمو قسەو کارێکی تری باش لەم بوارانەدا، ئامۆژگاری کردنی چاك‌و وەعزدادان‌و ئامۆژگاری کردنیان، دڵنیا کردنیان لەوەی کەئەگەر کارو کردەوەو قسەی بەسود چاك بکەن سودی باشی لێ وەردەگرن‌و دێتەوە ڕێگایان، ئاگادار کردنەوەو گێڕانەوەیان لەخراپەو خراپەکاری،

زیاد کردنی یەکێکی تر لەئافرەتی بانگەشەکار بۆیان، یاخود ئەنجامدانی پێشبڕکێ یەکی گشتی لە نێوانیاندا کەلەگەڵ تەمەنە جۆربەجۆرەکانیاندا بگونجێت، یاخود کاسێتێکی بەسودیان بۆ لێ بدات یاچیرۆکێکی بەسودو پڕ ئامۆژگاریان بۆ بگێڕێتەوە ئەمانەو گەلێ شتی تری لەم جۆرانە.

- دیاری پێدانی گونجاوو دابەش کردنی خەڵات بەسەریاندا هەرچەندە کەکەم‌و کەم نرخیش بن، چونکە کاریگەری دیاری هەمیشە لەدڵ‌و دەرونەکاندا زۆرەو ڕامالەری ڕق وکینەو دڵ تەنگی‌و کردنەوەی گرێ دەرونیەکانەو چڵك‌و چەپەڵیەکانی سەر دڵ

دەشواتەوە. تارمایی‌و ڕەشاییە دەرونیەکان سپی دەکاتەوە، پەیوەندی یەکان توندو تۆڵ‌و سفت‌و لوس‌و ساف دەکاتەوەو حیقدو بوغزەکان لادەبات، وە خەڵکان لەیەکتری نزیك دەکاتەوە.

- یارمەتی دانی هەژارەکانیان، وسۆزو بەزەیی هاتنەوە بەهەژارو دەست کورتەکانیان، بەزەیی هاتنەوەو یارمەتی دانی بێوەژنەکانیان‌و لابردنی‌و پڕ کردنەوەی پێداویستی یەکانی موحتاجەکانیان دەست گیرۆیی کردنیان.
- ئەوەی جێگەی باسە سەردانی نەخۆشەکانیان‌و دڵ نەوازی کردن‌و دڵدانەوەیان‌و خۆشی بەخشین‌و ئارامی‌و دڵفراوانی خستنە دڵیان‌و کردنەوەی هیواو ئومید وەبەرنان‌و بەرز کردنەوەی ورەو خۆڕاگری ئارامگری‌و دوعا بۆکردن‌و هیوا خواستنی چاك بونەوە لەو نەخۆشیەو، هەروەها بەشداری کردنی ناخۆشی‌و تەنگو چەڵەمەو ئامۆژگاری کردنیان بۆ خۆڕاگری لەبەرامبەرتاقی کردنەوەکانی خوای گەورە وەك مردو لێ مردن‌وئەم جۆرە خەمناکیانەی کەتوشیان دەبێت. هەروەها دوعا بۆ کردن‌وئامادە دەربڕین بۆ یامەتی‌و هاریکاری کردنیان بەهەر پێویستیەك بێت.
- کارکردن‌و گەڵالە کردن‌وئەنجامدانی پرۆژەی بانگسازی(الدعوة) هاوبەش وەك کۆکردنەوەی پیتاك ویارمەتی ودەستگیرۆیی هەژاران یاخود کڕینی کتێب‌و چاپکراوە ئایینیە بەسودەکان‌و دابەش کردنیان بەسەریاندا..وگەلێ شتی تری لەم جۆرە کارە باشانە.

B. **لایەنی دراوسێ یەتی**: ئەو کارو چالاکیانەی کەدەچنە ناو چوارچێوەی ئەرك‌و بەرپرسیتیەکانی ئافرەتانی دراوسێو لەگەڵ دراوسێکانی دا ئەمانەی خوارەوەن:

- هەستان بەمافی شەرعی ئافرەتانی دراوسێ.
- ئافرەت پێویستە ئافرەتانی دراوسێ ی بناسێت‌و خۆیانی پێ بناسێنێ‌و هەڵس‌وکەوتی باش لەگەڵ ئافرەتانی دراوسێ ی دا بکات هەر کەسەو بەپێ ی نزیکی‌و بەپێ ی پلەی تێگەیشتن‌و ڕۆشنبیریتی‌و کەسایەتی خۆی. هەمیشە سەریان لێ نەبڕێت‌و لەبیریان نەکات.

- خواردن‌وچێشت پێدانیان لەو خواردن‌و چێشتەی کەبۆ خۆیان دەی خۆن [١] دەگێڕنەوە کەپێغەمبەری خوا ﷺ فرمانی بەئافرەتێك کردوە گۆشت‌وخواردن بەشی دراوسێکەی بدات بابەجگەمەڕێکیش بێت‌و لەمەرەگەوچێشتەکەی بەشی دراوسێکانی لێ بدات.[٢]

---

(١) جاران لەناو موسڵمانان‌دا وا باو بو، من لەزەمانی منداڵی خۆم بیرم دێت کەدایکم ڕەحمەتی خوا لەئەویش‌ولەمردوی هەمو موسڵمانانیش بێت، ئێواران بەم لاو بەولادا چێشتی پێدا دەناردم بۆ ماڵە دراوسێکان، وابو ئەوانیش قاپەکەیان بۆ پڕ دەکردمەوە لەچێشتی خۆیان‌و دەم بردەوە بۆ ماڵی خۆمان، هەروەها بەیانیان بەماست‌و دۆو پەنیرو کەرەو ئەو جۆر شتانە. ئەوە جۆرە خۆشەویستی‌و ئاڵوگۆڕیەکی برایانەو کاسە جیرانەتی لەدڵەکاندا دەڕسکاندوپەیوەندیەکانی پتەو تر دەکرد. بەڵام سەد مەخابن‌و بەناشکوری ناڵێم لەم چەرخ‌و زەمانەی ئەمڕۆی پڕ جەنجاڵی‌و مل ملانێ‌و ڕکابەرایەتی‌و دژایەتی یەکتری کردن بەهۆی تەشەنە کردن وبڵاو بونەوەی ئەو هەمو فیکرو بیروبۆچونە بۆگەنانەو دابڕ دابڕ کردنی ئەوچینایەتیە هاوردەی لەوڵاتانی کوفرەوە بۆ ئێمە هێنراون نەك کۆمەڵگاو دراوسێ بەڵکو ناوکی کۆمەڵگاکان کەخێزانە لەبەر یەك هەڵوەشاوەو هەریەکە لەلایەکەوە چاڵ بۆ یەکتری هەڵ دەکەنن وبەیەکتریەوە خەریکیان کردون‌و بەسەرو گوێ ی یەکتری دادەنوسێن‌و دوژمنانی ئیسلامیشیان هەر لەبیریش چۆتەوە کەچۆن لەوڵاتانی ئیسلامی دا بەکەیفی خۆیان تەراتێن دەکەن‌و ئەم دەکوژن‌و ئەو دەبڕن‌و سەروسامانی موسڵمانان بەتاڵان دەبەن‌و هەر کەسێکیش دەنگ بکات یانوقەی لێوە بێت هەردەمەو زاراوەیەکی ناشیرینی بەباڵادا دەبڕن‌و لەناوکۆمەڵگەی جیهانی دا بەتاوانبارو بە تابوری پێنجەم‌و تیرۆرست‌و نازانم چی وچی تاوانباری دەکەن‌و بەهەموان چەپۆکی زڕدایکانەی بەسەر دادەدەن‌و لەناوی دەبەن ،... ،... تد.(وەرگێڕ).

(٢) لەفەرمودەکەدا کەلەأبي هريرە وە ﷺدەگێڕنەوە کەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{يانساء المسلمات لاتحقرن جارة لجارتها ولو فرسن شاة}رواه البخاري برقم (٢٥٦٦) في الهبة وفضلها والتحريض عليها، باب فضل الهبة، ومسلم برقم (١٠٣٠) له مانشێتی زەکاتدا، دەرگای هەڵنان‌و هاندان لەسەر ئەنجامدانی بەخشندەیی وخێرو چاکە کردن جاباکەمیش بێت. نەکەی دەست بگریتەوەونەبەخشی بڵێ ی نیەمەو ئەوەی هەمە بڕێکی کەمەو پێم عەیبە یالێم وەرناگیرێت..وەلەفەرمودەیەکی تردا هاتوە کەلە أبی ذرە وە هاتوە گوتویەتی: پێغەمبەرﷺ پێ ی فەرموم :{ ياأبا ذر إذا طبخت مرقة فأكثر ماءها وتعاهد

- ناوە ناوە سەردانی کردنی ژنانی دراوسێو بەهەل زانینی ئەو سەردانانە بەقسە کردنی بەسود وئامۆژگاری کردنی چاك وبانگ کردنیان بۆلای خوای پەروەردگار هەروەك چۆن ئامۆژگاری خزمو کەسوکاری خۆت دەکەیت بۆ لای خوای گەورەو پەروەردگار[1]
- نابێ بەهیچ شێوەیەكو بەهیچ جۆرێك ئازاری دراوسێکانت بدەی چ بەقسە بێت یا بەکردەوە.
- ناوە ناوەش تەلەفۆنیان بۆ بکەو لەحاڵوگوزەرانوتەندروستیو ساغوسەلامەتیان بپرسە.
- ڕاستەخۆ ئامۆژگاری کردنیان هەر کەداوایان لێ کردی، یالەکاتی لێ بینینی هەر کارو قسەیەکی بێ شەرعیانە.

C ـ **لایەنی کۆمەڵایەتی ژنان:** کەئافرەت لەژیانی کۆمەڵایەتی دا پێ ی گەلێك لەو کۆبونەوە دا تێ دەپەڕێت. کۆبونەوە زۆرە بەزۆریەکان (إلزامیة)جارێكو سەرپشکیەکان

جیرانك} رواه مسلم برقم (٢٦٢٥) في البر والصلة، باب الوصیة بالجار والإحسان إلیه.واتای فەرمودەکە: ئەی ابي ذر ئەگەر مەرەگەیەکت لێنا ئاوی زۆر تێ بکە بۆ ئەوەی برەکەی زۆر بکات وبتوانیت بۆ ماڵە دراوسێکەشتی بنێریت .(وەرگێڕ).

(١) نەك وەك ژنانی ئێمە ئێستا هەرکەدەچنە لای یەکتری یاکەلەبەر دەرگاکان کۆدەبنەوە کەکارێکی زۆر ناشیرینو بێ شەرعی یە، وێڕای کۆڵێك سەرپێچی کردنی خوای گەورە لەخۆ دانەپۆشینولەشولارو سەرو قژی ڕوتو بێ سەرپۆشو لینگ وقاچ ڕوت یا کۆشیان هەڵ دەکەنو گیانیان دەردەکەوێتو سەرنج ڕاکێش . دەم وزمان و لەشیان بۆ گەن دەکەن ودەکەونە باسی ئەم وئەو وغەیبەت کردن و عەرش وقورش دەهێننە گۆڕێ وکەس نامێنێ لەبەر یەکی هەڵنەوەشێنن وسەدان فیتنەو ئاشوب نەنێنەوە. ئەنجام لەکۆتایی دا شەیتان لەخۆیان ڕازی دەکەن وخوای پەروەردگاریش لەخۆیان توڕە دەکەن وبەکۆڵێك گوناحەوە دەگەڕێنەوە ماڵی خۆیان، زۆریشیان ئاگایان لەخۆ نامێنێ دەمەو ئێواران یانیوەڕۆیان چێشت وخواردنەکەیان بەبنی قابلەمەوە لەسەر ئاگر دەسوتێ ودەبێتە خەڵوزو قەلەبروت.(وەرگێڕ).

(إختيارية) هەندێ جاری تر، لەهەردو بارەکەیدا ئافرەتی موسڵمان کۆمەڵێكو بەرپرسیاریەتی لەئەستۆدان لەوانە:

ـ بۆنمونە لەکۆبونەوەو تێکەڵیە ناچاریەکاندا واتە ئامادە بونو تێکەڵ بونلەشوێنانێك کەبەویستی خۆت نیە (الإلزامي) وهەر دەبێ بەشدار بێت. مرۆڤ لەم ژیانەدا هەمیشە دوچاری نەخۆشیو بەڵاو ناخۆشیو تەنگو چەڵەمە دەبێتو پێویستی بەسەردانی نوژدارو دکتۆر دەبێتو بەدوای هۆکاری شەرعی دا دەگەڕێت بۆ شیفاو چاك بونەوە، جا کەڕۆیشتە لای نوژدارو چاوەڕوانی چونە ژورەوە دەکات بۆ لای نوژدارەکە. ئالەو ماوە کورتەدا لەگەڵ ژناندا لەهۆڵی چاوەڕوانی دا کۆدەبنەوەو شتێکی ئاشکراشە کە ژنان هەمیشە لەپیاوان کۆمەڵایەتی ترن، بەزۆری وایە لەگەڵ یەکتری دا دەکەونە قسەو گفتو گۆ. باشترین شتێك ئەوەیە کەئافرەتی موسڵمان ئەو جۆرە کۆبونەوەو بەیەك گەیشتنانە بەهەل بزانن ئامۆژگاری ئەوانە بکا کەلەگەڵیاندا بەیەکتری دەگەن. و پێویستە ئەم کارانەی خوارەوە ئەنجام بدات:

- لەگەڵ خۆ بردنی دیاری هێمایی (رمزي) لەکتێبوکاسێتی دەنگیو ڕەنگی بەدیاری ببات بیدات بەو ژنانەی کەلەگەڵی دا لەچاوەڕوانی دکتورداو لەهۆڵی چاوەڕوانی دا دادەنیشن، بەتایبەتیش ئەگەر ئەو کاسێتوشریتانە باس لەحاڵو گوزەرانی نەخۆشوئەو حوکمە شەرعیانەی لەم بارەوە دەدوێن.
- باس کردنو بەیاد هێنانەوەی ئەو چیرۆكو بەسەرهاتانەی کەلەگەڵ نوژدارو نەخۆشەکاندا بەسەری هاتونو بینیونیوپەندو ئامۆژگاریو عەقڵو دەرسیان لێ وەربگرێت.
- باس کردنو بەیاد هێنانەوەی حاڵەتە نەخۆشی یەکانو بەسەر هاتە ناخۆشیەکانی نەخۆشی، ئامۆژگاری کردنیان بەئارام گرتنو پشت بەستن بەخوای گەورە کەدڵ ئارامیو فێنکیو دڵ فراوانیو ئومێد دەخاتە دڵی نەخۆشەکانەوە کەلەگەڵ ئەودا لەهۆڵی چاوەڕوانی دا کۆبونەتەوە

وەك پێشەکیوڕێ خۆش کردنێكو ئەمجار چونە ناو بنەڕەتی مەبەستو ناو ئەو قسەو ئامۆژگاریانەی کەدەیەوێت بیان کاتو مەبەستیەتی بیان گەیەنێتو سود بەخش بن.

- لەگەڵ خۆ بردنی گۆڤاری ئیسلامی باش‌و سود بەخش بۆ ئەوەی بەو کۆمەڵە ئافرەتانەیان بناسێنێت کە پێ یان دەگات‌و لەگەڵیاندا لەچاوەڕوانی دا دەمێننەوە، باسی سودو کەڵکەکانی و خاڵە ئەرێ یەکانی(الأیجابیة) کەچەندە سود بەخش‌وبەسودن‌و پێویستە بیان خوێننەوە.

ـ وەلە کاتی کۆبونەوە سەرپشکیەکاندا: ئەم جۆرە کۆبونەوانە وەك ئامادە بونی ئافرەتە سەر کەوتوەکانی کەلەخولەکانی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز بۆ ژنان ــ ئەو ڕواڵەتە دروستیانەی کەلەم وڵاتە پیرۆزەدا دەستی کردوە بەبڵاو بونەوە — وئامادە بونی ئافرەتی سەرکەوتو یاماموٚستای ئافرەتی هاوبەش یاخود ئامادە بونی خوێندکار ئافرەتی فێرخوازوسود وەرگرە، یامیوانێکی هاندەرە، یاکەسێکی تر بێت. ئیدی لەهەمو ئەم حاڵەتانەدا پێویستە ئافرەتی موسڵمان بونی خۆی لەو جۆرە شوێنانەدا بەهەل بزانێت‌و خۆی بسەلمێنێت جالەهەر بارێك لەهەر ئاستێكدا بێت، مامۆستا بێت یا فێرخواز یا لەهەر توێژێکی تری کۆمەڵایەتی دا بێت کەلەداهاتودا بەدرێژی باس لەبڕگەو بڕیارەکانی دەکەین گەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێت. وەئەگەر بانگەشەکار بو ئەوا دەبێ بەکاری بانگەشەیی خۆی هەڵ بستێت لەم بوارەدا، وەئەگەر میوانێکی هاندەر(زائرة مشجعة) بوو بەسەردان هاتبو تێدەکۆشێ بۆ هاندانی بەڕێوەبەرەکان‌ومامۆستاکان‌و بانگ کردنیان بۆ لای ئایین‌و شەریعەتی خوا دوعا بۆ کردنیان، چونکە ئەمە لەگەورە ترین فاکتەرو پاڵنەرەکانە بۆ سور بون‌و مکوڕی‌و بەردەوام بون لەسەر کارە گرنگو بەرزەکەیاندا، لەبەرز کردنەوەی ئاستی هۆشیاری ئافرەتان لەم بوارەدا.

هەروەها یارمەتی دانی دەزگاکە بەماڵو پارە ئەوەندەی کەلەتوانای دا هەبێت‌و دەستی بڕوات، جابا بەشتێکی کەمیش بێت، چونکە کەم لەگەڵ کەمدا زۆرە، جۆگەو جۆبارو سێڵاوەکانیش لەکۆبونەوەو یەکگرتنی دڵۆپە ئاوەکان پێك دێت[1]. ئەم ئافرەتە بانگەشەکارە هەر کاتێك داوای لێ بکرێت ئەوەی لەتوانای دا هەبێت قسوری ناکات و وەڵام دەداتەوە.

---

(١) کوردیش گوتویەتی: دەریا لەدڵۆپە پێك دێت.وەرگێڕ).

شتێکی بەڵگە نەویستوئاشکرایە کە دەربڕینی ئافرەتی موسڵمان لەئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی ئەم کارە پیرۆزو گرنگانە هەموی دەرگایەکی گەورەوفراوانە لەدەرگاکانی بانگەشە کردنو تێکۆشان لەڕێ ی خوادا وبۆ چاکەو یارمەتیو هاریکاری کردن لەسەر چاکەو خۆ لەخوا پارێزی(التعاون علی البر والتقوی). ئیدی هەمو کۆڕو کۆبونەوەکانی تری ئافرەتان لەسەر ئەم دو کۆڕو کۆبونەوەو بەیەگ گەیشتنانەی ئافرەتان کەباسمان کردن پێوانە دەکرێن واتە پێویستە ئافرەتی موسڵمان بەهەمان شێوە ڕۆڵی خۆی ببینێت لەکارکردن بۆ ئایینەکەیو بانگەشە کردن بۆلای خوای پەروەردگارو بەرز کردنەوەی ئاستی هۆشیاری ئافرەتانی موسڵمان لەم بوارە گرنگەدا.

D – کۆڕو شوێنە گشتی یەکانو ئەرکی سەرشانی ئافرەتی موسلمان تیایاندا:

لەدیاردەو ڕواڵەتەکانی ئەم سەردەمەی کەئێمە تیایدا دەژین کرانەوەیە بەڕوی ڕۆشنبیریە جۆربەجۆرەکاندا، وێڕای بەیەك گەیشتنە زۆرو تێك چڕژانە ڕۆشنبیریەکان (اللقاءات الثقافیة) وزۆری کۆڕو کۆبونەوەو ئاهەنگەکانو گەلێ شتی تری هاو وێنەی ئەمانەو هەر چەندە ناو و زاراوەکانیان لێك جیا بێت.

وەئەوەی کە عەلمانیەکانو هاو شێوەکانیان پێ ی پێشکەوتون واتە دەستی خۆیان پێ پێش خستوەو پروپاگەندەی پێشکەوتن دەکەن بریتیە لەهاندانو وروژاندنو پاڵ نانی سەرچاوەکانی ئافرەتان بۆ خۆخزاندنە ناو شوێنی ئەو کۆڕو بارەگاو نادیانەودابۆشینو دەست بەسەرداگرتنیان بەفیکرە بۆگەنو لادەرەکانی خۆیان. لەهەمو بوارێکەوە دەست پێشخەریان کردوە بۆ دور خستنەوەی موسڵمانانو کۆمەڵگەی موسڵمانان لەسەر ڕێگەی فیترەتی خواییو لەبەرنامەوئایینی پیرۆزی ئیسلامو چەواشە کردنی موسڵمانان بەتایبەتی ئافرەتانی موسڵمان. ئەو دەرگاو پەنجەرەیەش کەگرتویانەتە بەر بۆ پیاهاتنە ژورەوەی مەنزڵگەی ئیسلام وموسڵمانانو ئافرەتانەوە.

بۆیە کاتی ئەوە هاتوە کەئافرەتی موسڵمانی بڕوادارو هۆشیارو چاوکراوە بەئەرکو بەرپرسیاریەتی خۆی هەڵ بستێتو ڕۆڵی خۆی ببینێت لەبەر پەرچ دانەوەی ئەو شاڵاوە بۆگەنەی دوژمنانی ئیسلاموموسڵمانانوهۆشیار کردنەوەو بەرچاو ڕۆشن کردنەوەی ئافرەتانی موسڵمانی هاو ڕەگەزەکەی خۆیو بەم کارە گرنگانەی خوارەوە هەڵ بستێتو

دەستیان بەسەردا بگرێتو چوار دەوری شالاوە فیکریە بۆگەنەکەی ئەو دوژمنانی ئیسلامو دوژمنانی خواو پێغەمبەری خواو موسڵمانان بگرێت ودای بپۆشێت وتەنگیان پێ هەڵبچنێت:

* هاوبەش کردنێکی بنچینەییو کارامەو کاریگەر بۆ ڕون کردنەوەو تێگەیاندنی هەرچی ئاینەکەی داوای لێ دەکات لەعەقیدەو بیرو باوەڕو شەریعەتی خوای گەورە، ورەوشتو ئاکارو شێوازو بەهابەرزەکان لە ئافرەتانی هاو ڕەگەزی خۆی واتە لەئافرەتانی موسڵمانو هۆشیار کردنەوەیان وئاگادار کردنەوەیان لەو هێرشە فیکریو دوژمنکاریەی دوژمنانی ئیسلامو ئاگادارکرنەوەوحاڵی کردنیان لەهەمو شەڕو ئاژاوەو خراپەو فیتنەیەك کەمەترسی هەیە بۆ سەر ئاینو عەقیدەو باوەڕە پیرۆزەکەیان.

* خۆ تێ خزاندن وچونە ناو کۆڕو کۆبونەوەکانو بەشداری کردنو هاندان بۆرێگەی چاکەو خێرو چاکسازیو ئامۆژگاری کردنی ئافرەتانی موسڵمان هۆشیار کردنەوەیان لەفێڵو تەڵەکەی دوژمنانی ئیسلامو موسڵمانانو ئاگادارکرنەوەو دەست گرتنیان لەلادانو پێ هەڵ خلیسکاندنیان لەڕاستە شەقامی ئیسلامو دورخستنەوەیان لەشەڕوخراپەکاریو فیتنەو ئاشوب گێڕیو نەکەوتنە ناوتەڵەی دوژمنانی ئیسلامو موسڵمانانو بەکرێ گیراو کلكو وابەستەکانیانو دو ڕوانو لادەرانی سوکەڵەو بودەڵەکانی کەلە پێستو گۆشتو زمانی خۆمانەن.

* لێدانو پوچەڵ کردنەوەی بەڵگە پوچەڵەکانیان بەبەڵگەی شەرعیو واقعیەکان بەجۆشو خرۆشو پاڵ پشت بەهۆشیاریو بەرچاو ڕۆشنیەوە.

* خستنەڕو وبەرز کردنەوەی ڕاستیە(الحقائق)ئیسلامیە پراکتیکیەکان، کەدەبێتە پێشەنگێك بۆ ئافرەتانی ئامادە بو لەو کۆڕو کۆبونەوەو دواندنگایانەدا بەو ئامۆژگاریو بڵاو کردنەوەی زانیاریە سود بەخشانەی کەپێویستە ئالەو کاتو شوێنە گرنگانەدا ئافرەتی موسڵمان بەئەرکی سەر شانی خۆی هەڵ بستێتو بیان گەیەنێتو بیان خاتە ڕو چ بەشێوەو چ بە ناوەڕۆك.

* هەر نەبێ ئامادە بونی ئافرەتانی هۆشیارو بەرچاو ڕۆشنی موسڵمان لەوشوێن‌و کۆڕو کۆبونەوانە بۆ پتر کردنی ڕەشایی (سواد) ئەهلی خێرو چاکەخوازان‌و چاکەکاران[1].
* هەڵس‌و کەوت‌و ڕەفتارو ئاکارو ڕەوشتی جوان‌و باش کردن لەگەڵ ئەو ئافرەتانەی کەلەو شوێن‌و کۆڕوکۆبونەوانەدا ئامادە بون هەرچیەك‌و هەرچۆنێك بن‌و هەرچەندە لەخراپەکاران (فاسقات) ولە لادەران (منحرفات) بن، چونکە بەئاکارو ڕەوشتی جوان‌و کاریگەر ترو گەیەنەر تر لەقسە کردن‌و گفت‌و گۆو ئاخاوتنی نەرم‌و لەسەرخۆو هێمنانە دڵەکان نەرم دەبن‌و سەرنجیان ڕادەکێشیت، دیارە ئافرەتی موسڵمانیش بەڕەفتارو هەڵس‌و کەوتی جوان وڕێك‌و پێك فرمانی پێ کراوە.
* گەمارۆدانی سەرپێچیەکانی کەلەو کۆڕو کۆبونەوانەدا دەکرێن‌و ڕودەدەن‌و ئاگادار کردنی بەرپرسان‌و پەیوەندیداران بەو خراپەکاری‌و سەرپێچیانەو هاریکاری‌و یارمەتی دان بۆ دانانی سنورێك بۆ ئەو سەرپێچیانەو بڵاو نەبونەو تەشەنە نەکردنیان‌و بەتەواوی ئابڵۆقە دانی ڤایرۆسە کاریگەریەکانیان لەناو کۆمەڵگای موسڵماناندا.

E ـ **کار کردن**، بەشداری کردنی ژنان لەگەڵ پیاواندا، لەم چەرخ وسەردەمانەدا کەتیایدا گۆڕەپان‌و مەیدانەکانی کارکردنی ژنان گەلێك زۆرن، ئافرەتانیش پشکێکی زۆریان لەم گۆڕەپانانەدا هەبوەو هەیە. وخۆی خستۆتە زۆرێك لەم گۆڕەپانانەداو ڕۆڵی خۆی بینیوە، ئێمە بۆ بونی ئەم جێگاو گۆڕەپانانە دو نمونە دێنینەوەو باقی گۆڕەپانەکانی تریش لەسەر ئەم دو شوێن‌و گۆڕەپانانە پێوانە دەکرێن: نمونەی یەکەم: پەروەردەو فێرکردن یا فێرکردن و وانەبێژی: لەگرنگترین ئامۆژگاریەکانی مامۆستای ئافرەت ئەنجامدان‌و ڕاپەڕاندن‌و گەیاندنی پەیامەکەی‌و هەستان بەئەرك‌و بەرپرسیەتی سەرشانی کەلەم خاڵانەی خوارەدا خڕیان دەکەینەوە:

---

(١) واتە: پتر کردنی ژمارە و قەبارەی موسڵمانان وبرواداارانی ئەهلی خێرو چاکەکارو چاکخواز لەبەر دەم ولەبەرچاوی ئەهلی کوفرو خوانەناسان ودوژمنانی ئیسلام وموسڵمانان ودوڕوان وهەڵ گەڕاوەو خۆفرۆشان بەندەکانی دینارو دۆلاری ناوەخۆولەپێست وگۆشت وزمانی خۆمانە.(وەرگێڕ).

- هەست کردن بەگەورەیی‌و بەهەند هەڵ گرتنی ئەرك‌و بەرپرسیەتی سەر شانی خۆی - بەرپرسیەتی پەروەردەو فێرکردن — وهەست کردن بەوەی کەئەرکێکی گەورەی لەئەستۆدایە، وابیر بکاتەوە کەئەو عەقڵە بچوك‌و گەورانە وان لەژێر کاریگەری ئەودا، و هەمیشە دڵنیا بێت کەخوای پاك‌و بێگەردوتاك‌و تەنیا لەو ئەرك‌و بەرپرسیاریەتیەی کەلەئەستۆیاندایە دەپرسێتەوەوهەروا بەهەوەنتە بەسەریاندا ڕانابورێت، ئەو خوای پەروەردگارە لەهەمو شوان‌و لەهەمو بەرپرسێك‌و لەهەمو چاودێرێك‌و سەرپەرشتیارێك دەپرسێتەوەو لەمافی ژێر دەستەکانیان دەپێچێتەوە. پرۆسەو کاری پەروەردەوفێرکردن زۆر گەورەو بەرزو گرنگە، گەورەیی‌و گرنگی ئەم پرۆسەیەش لەوەدا دەردەکەوێت کە پرۆسەو کاری پێغەمبەرﷺ بوە. جاماموستای ئافرەت دەبێ بزانێت کەلەم پلەیەدا میراتی پێغەمبەری هەڵ گرتوە، ئاخر ئەو پەروەردیارێکی گەورەیەو بەکاری دایکایەتی بەڵکو گەورە تریش هەڵ دەستێت ئەویش بەهۆی کاریگەیەتی‌و ڕەنگ دانەوەی ماموستا لەسەر فێرخوازو لەڕواڵەت‌و دڵ‌و دەرونی خوێنکار یافێرخوازو قوتابیەکانی دا لەهەمان کاتیشدا ئەو ئاڕاستەکەرو ڕێنمایی کارە. ئەو ئاراستەو ڕێنماییانەی بەشێوەیەکی بەرفراوان لێ وەردەگیرێت و بەگوێچکەو دەرونی گوێ گرەکانیدا ڕۆ دەچێت‌و بەعەقڵ‌ودەرونەکاندا دەگەڕێ ئەو وێچواندن‌و وێنا گرتنەی کەشەوقی لەم دێرە هۆنراوەیەدا بەسە بۆ ئەرك‌و ڕاسپێریەکانی ماموستا کەگوتویەتی .

قم للمعلم وفيه تبجيلا　　　　كاد المعلم أن يكون رسولا

(واتا: لەبەر ماموستاکەت هەلبستەو هەمیشە ڕیزی بگرە چونکە ئەرك‌و کاری ماموستا زۆر گرنگ‌و بەڕێزو بەرزە وەك کارو ئەرکی پێغەمبەرﷺ وایە.(وەرگێڕ).

ئا لێرەدا دەردەکەوێت کە ماموستای ئافرەت چ ئەرك‌و فرمانێکی قورسی لەئەستۆدایە، پێویستە لەسەری کەبەو ئەرکە هەڵ بستێت‌و سستی تێدا نەکات‌و بێ کەم‌و کوری ئەنجامیان بدات. سەرەتای ئەم ڕاپەڕاندنەش هەست کردنە بە بەرپرسیاریەتی‌و ئەرکی سەرشانی.

- باش ئەنجامدانی ئەرکە بنەڕەتیەکەی سەرشانی کەلەبەرامبەری دا پلەو پایەیەکی هەیەو موچەیەك وەردەگرێت بۆیە پێوستە لەسەری کەزۆر هەوڵ بداتو بیّ وچان تێبکۆشێتو وانەکانی ئامادەو وێنا بکات بۆ گوتنەوەیانو فێر کردنی خوێندکارەکانی بەدڵسۆزانەو بیّ ڕەخاوەتولێبڕاوانە کار بکات بۆ پەیداکردنو بەدەست هێنانی شێوازی باشو دروستیانەی وانەکانو پەیدا کردنی هۆکارە پێوستەکانی وانە گوتنەوەو پەروەردەو فێرکردنی قوتابیانو خوێندکارەکانی بۆپرۆسەی وانە گوتنەوەکانی، چونکە خوای گەورەو بالآ دەست کەسێکی خۆش دەوێت کەکارێك دەکات وبەباشی ئەو کارە وەردەگرێتو لەئەنجامی پراکتیك کردنی ئەو کارەدا پسپۆڕیو شارەزایی تەواوی لیّ بەدەست دێنێتو تیّ ی دا کارامەو زیرەكو لیّ هاتوەو بەدڵسۆزیو نیاز پاکیەوە ڕای دەپەڕێنێتو ئەنجامیان دەدات.
- دەبیّ ئافرەتی موسڵمان لە ڕواڵەتو لەڕەوشتو ئاکارو لەئاخاوتنو جموجوڵو هەڵسو کەوتەکانیدا پێشەنگ بێت بۆ فێرخوازو قوتابیەکانی. پێشتر ڕونمان کردەوە کەکاریگەری و شوێنەواری کاری پراکتیکی(العملي) گەلێك کاریگەر ترو پاراو ترە لەهی لێوەکی (قسەو ئاخاوتن ــ القولي) چونکە شتێکی بەڵگەنەویستو ئاشکرایە زۆرینەی فێرخوازانو خوێندکاران پەیوەستو شوێن کەوتەی مامۆستاکانیانو هەمیشە چاو لەوان دەکەنولاسایی یان دەکەنەوە هەتاکو لەجلو بەرگو پۆشاكو جمو جوڵوچالاکیو هەڵسو کەوتەکانیشو لەشێوەشیاندا . بەڵیّ، ئافرەتی موسڵمانی شکۆمەندهەمو جموجوڵێکیو هەمو ئاخاوتنو قسەیەكو کارو کردەوەو پۆشاکێکی جێگەی تێڕوانینو چاولێکەریە لەلایەن قوتابیەکانیەوە ئەگەر مامۆستاکان باشو ڕێكوپێكو ڕەوشت جوانو ئاکار بەرز بون ئەوا لەقوتابیەکانیشی دا ڕەنگ دەدەنەوەو لەدیدیاندا وێنا دەبیّ وهەمیشە چاوەڕوانی خێرو چاکەو ڕەوشت بەرزیان لیّ دەکرێت، وەبەپێچەوانەوەش گەر مامۆستا خوار خێچ وهیچ لەباردا نەبو بو ئەوا هەمان سیفەت وهەمان ئاکاروشێوەش لەقوتابیەکانیدا ڕەنگ دەداتەوە. دیارە مامۆستای سەرکەوتو ئەوەیە کە دەبیّ حساب بۆ هەمو شتێك بکاتو بیر لەهەمو ئەو کاروبارو ئەرکانە بکاتەوەوبەتەواوی گرنگیان پیّ بداتو نەخشەیان بۆ بکێشێتو

خۆیان بۆ ئامادە دەکات بۆ ئەوەی کاریگەری یان هەبێتو سودبەخش بن بۆ خوێندکارو قوتابیەکانی.ئەم جۆرە مامۆستایانە لە دو ڕووەوە پاداشت وەردەگرنەوە. خوای گەورە نمونەی ئەم جۆرە مامۆستا دڵسۆزو نیازپاکانەهەمیشە پتر بکاتو وایان لێ بکات کەهەمیشە لەم بوارەدا واتە لەبواری پەروەردەو فێرکردندا سورو مکوڕو بێ وێنە بن .

- دەبێ وا دابنێ کەقوتابیانو خوێندکارەکانی هاوڕێو ڕەفیقی خۆنی، بەتایبەتیش لەقۆناغەکانی خوێندنی ناوەندیو دواناوەندی، بەڵام لەقۆناغەکانی سەرەتاییو پێش سەرەتایش وا دابنێ کەئەو دایکی ئەو قوتابیانەیە کەکەسو کاری داویانەتە دەست ئەو و بەویان سپاردوە، پێشتر باسی کارو ئەرکی دایکمان کرد. ئەگەر هاتو مامۆستا ئاوای بیر کردەوەو هەستی بەم هەڵوێستە جوامێرانەیە کرد ئەوا کاریگەریەکی زۆر گەورەترو پتر دەبێت لەسەر قوتابیەکانیو شوێنەوارەکەشی پتر لەدڵو دەرونی قوتابیانو هاو وڵاتیان دا ڕەنگ دەداتەوەو پتریش دەمێنێتەوە.
- باش ڕەفتار کردن لەگەڵ قوتابیەکانی داو هەڵسوکەوت کردن لەگەڵیاندا بەڕەفتارو ئاکاری جوانوڕێك وپێك. گومانی تێدا نیە کەڕەفتاری باشو جوان کاریگەریەکی زۆری هەیە، خۆت بەزلو بەگەورە مەزانە لەبەرامبەر قوتابیەکانتو شانازیان بەسەردا مەکەو، پێویستە لەسەر مامۆستا کەقوتابیە باشوزیرەكو بەئەخلاقەکان هان بداتو سۆزو بەزەییشی هەبێت لەگەڵ قوتابیە بچوكو بێ هێزەکاندا، کێشەو تەنگژەکانیان بۆ چارەسەر بکاتو گرێ کوێرەکانیان بۆ بکاتەوە، چاودێری حاڵو گوزەرانی ماڵەوەشیان بکات، هەروەها چاوەدێریو تێبینی باری دەرونیو ئەو بارودۆخە کۆمەڵایەتیانەیان بکات کەبەسەریاندا دێت. یائاگاداریو چاودێری حاڵەتە دەرونیەکانی قوتابیە کچەکان بکات کەلەکاتی مانگانەدا توشیان دەبێت.
- هاوبەشی کردن لەچالاکیەی کەپێ ی دەگوترێت چالاکی ناپرۆگرامی (اللامنهجی) کەلەنزیکەوە خۆ بەقوتابیە کچەکان دەناسێنیوتێکەڵاویان دەبێتو دەچێتە

ناخیانەوەوهەوڵ دەدات هیواو ئاواتوئارەزوەکانو تواناکانیان بخوێنێتـەوەو بزانێـت.
لەم کارەی دا پشت بەباش ئاراستە کردن ورێنومایی کردنیان دەبەستێت[1].

- کردنەوەی دڵی خۆی بۆ قوتابیەکانی بەشێوەیەك هـیچ شـتێك لەیـەکتری نەشـارنەوە، قوتابیـەکان هەرچـی کێشـەو گـرێ کـوێرەو تەنگـژەو ناخۆشـیەکی خۆیانومالـەوەیان هەیـە بـۆ مامۆسـتاکەیان بـاس بکـەن لێ ی نەشـارنەوەو راوێـژ بەمۆسـتاکەیان بکـەن لەچارەسەر کردنی دا بەتایبەتیش ئەو قوتابیانەی کەکەسو کارەکانیان گوێ یان پـێ نـادەنو بەدویانـدا ناچـنو لێ یـان ناپێـچنەوەو ئاگایـان لەمندالـەکانیان نیـەو وێڵیـان دەکەنو هیچ گرنگیەك نادەن بەچۆنیەتی پەروەردە کردنیان بەشێوەیەکی دروسـتانە بۆیـە ئـەم جـۆرە دایـكو بـاوكو کـەسو کارانـە مندالـەکانیان سـەقەتو بـێ کـەڵك دەردەچن، ئالێرەدا بەرپرسیەتیو ئەرکی سەرشانی ئافرەتی سەرکەوتو گەورەترو پڕ سـود تـر دەبێـت کەبەچـاکە بـچێتە نـاو ئـەو قوتابیانـەو خـۆی لەکێـشەکانیان هـەڵ بقورتێنێتو ڕۆڵی باشو چاکگوزاری خۆی ببینێتو ئامۆژگاریان بکـاتو ڕێنومایـیـەکی دڵسوزانەیان بکـاتو دەسـتیان بگرێـت لـە ڕێگـەی خراپـەوە بـۆ ڕێگـەی بـاشو چـاك وەریان بگێڕێتەوەو تەنگژەو تـەنگو چـەڵەمەکانیان بـۆ حـەل بکـات، چـونکە ئەگـەر کچێك، قوتابیەك یاهەرکەسێکی تر لەدەستی ئەو ڕێنومایی بکرێت بـەرەو ڕێگـەی ڕات بگەڕێتەوەو هیدایەت بدرێت ئەوە بۆ ئەو باشترە لە نیعمەتی سور(حمر النعم) واتە لـە حوشتر هەروەکو لەفەرمودەی ڕاستی پێغەمبەرداﷺ هاتوە[2]

---

(١) واتە: بەجوانترین شێوەو بەنەرم ترین شێواز لەگەڵیاندا ڕەفتـار دەکـاتو نـاخی دەرونیـان دەخوێنێتـەوەو دواتر بەو شێوازانە زانیاری وئامۆژگاریەکانی خۆی ئاراستە ی قوتابیەکانی دەکـات کـەلێ ی تـێ دەگـەن وزۆریـە ئاسانی و بەسنگ فراوانیەوە لێ ی وەردەگرن وکاریگەری خۆی دەبێت لەسەردڵ ودەرونیان.(وەرگێڕ).

(٢) لەفـەرمودەی سـهل کـوڕی سـعید کەگوتویـەتی: پێغەمبـەرﷺ لـەڕۆژی خەیبـەردا بـەئیمامی علـی ی ﷺفەرموە:{ فوالله لأن يهدى اللهُ بكَ رجلاً خيرٌ لك من أن يكون لك حمر النعم} رواه البخاري في الجهاد والسير، باب فضل من أسلم على يديهِ رجل (٣٠٠٩) ، ومسلم في فضائل الصحابة، باب من فضائل على بن أبي طالبﷺ (٢٤٠٦).

واتە: سوێندم بەخوا ئەگەر خوای گەورە پیاوێك، کەسێك لەسەر دەستی تۆ هیدایەت بداتو موسڵمان ببێت باشترە بۆ تۆ لەباشترین وبەنرخترین مێگەلە حوشترێك.(وەرگێڕ)

- قۆستنەوەو بەكارهێنانی كەرستەی زانستی لەكاتی شرۆڤە كردنو گوتنەوەی وانەكانداو ئاراستە كردنو بەكار هێنانی ئەو كەرستە زانستيە بەرەو ئامۆژگاری كردنو بەرەو خێرو چاكەو ڕێنومايی كردنی قوتابيانو كەسانی تر بۆ ڕێگەی هەقی خوايیو بەرەو ڕەوشتو ئاكارو بەها ئيسلاميە بەرزەكان لەبڕيارەكانو لەهەمو هەڵسو كەوتو ڕەفتارەكانی ڕۆژانەی ژيانی مرۆڤدا بەتايبەتيش لەبوارەكانی زانستە شەرعيەكانو عەربیو كۆمەلايەتیو هەتا لەبواری زانستە مرۆييەكانی تريش دا نابێ سستی بكەيت لەئاراستە كردنو ئامۆژگاری پێ كردن بەرەو چاكەو ڕێگەی خێروبەها بەرزەكان، وەدەبێ ئەمەژی بزانين كە ئەم ئاراستەو ئامۆژگاری كردنو دەست گرتنی خەڵكو ڕێنومايی كردنيان تەنيا لەسەر مامۆستای زانستە شەرعيەكان كورت هەڵ نەهاتوەوتەنيا ئەركی سەرشانی ئەو نيە بەتەنياو بەس، هەرچەندە گومانی تێدا نيە كەئەركی سەر شانی ئەو گەورە ترو قورسترە، بەلام ئەمەش وا ناگەيەنێت كەمامۆستاكانی تر لەم ئەرك وبەرپرسياريەتە بێ بەشو هيچ لەئەستۆياندا نەبێتو پالی لێ بدەنەوە. لێرەدا ئێمە چەند نمونەيەك لەسەر ئەم قۆستنەوەو دەست بەسەرداگرتنە بەسودە دەهێنينەوە:

ـ نمونەی يەكەم: پێويستە لەسەر مامۆستا كەسورەتی (القارعة) لەقورئانی پيرۆزدا بلێتەوەو شرۆڤەوڕاڤەی بكات بۆ قوتابيەكانیو پێ يان بلێت، چونكە شتێكی ئاشكرايە كەئەم سورەتی (القارعة) باس لەڕۆژی قيامەتو پێش دەستيە گەورەكانی دەكات لەگۆڕانكاريەكانی باری زەویو چياكانو ئائەنجام مرۆڤ لەبەهەشت يا لەدۆزەخدا جێ گيرو دەگيرسێتەوە. دوای ئەم ڕون كردنەوەو شرۆڤە كردنی واتاكانی سورەتەكە كۆمەلێك پرسياريان ئاراستە بكات وەك: چۆن دەبێتە ئەهلی بەهەشت؟ هۆكارەكانی چونە ناو ئاگری دۆزەخ چين؟ دوای وەلامدانەوەيان لەلايەن قوتابيەكان باسی ڕونكردنەوەيەك لەسەر سيفاتی بڕواداڕانو سيفاتی كافرانو دو ڕوەكان بخاتە ڕو . .. وەهەروەها ئەمجار ئەو سيفەتانە لەسەر ئەمری واقيعی خەڵكەكە ئەنجام بداتو خاڵە ئەرێيیەكان (الإيجابية) و خاڵە نەرێيیەكان (السالب) لەژيانی خەلكی دا ڕون بكاتەوە.

— نمونەی دوەم: کەمامۆستای ئافرەت وانەی فیقھ دەڵێتەوە: بێ نوێژیو خوێنی منداڵ بون (الحیض والنفاس) دوای شرۆڤە کردنو ڕونکردنەوەو گوتنەوەی ماددە زانستیە بڕیار لەسەر دراوەکە (المادة العلمیة المقررة)، دەچێتە ناو چۆنیەتی ئاراستە کردنی گونجاو ولەبارو خستنە ڕوی مەبەستی خۆی، بۆقوتابیە کچەکانی ڕون دەکاتەوە کەئەم بێ نوێژیە خوای گەورە تاتیبەتی کردوە بەژنان جوێ لەپیاوان واتە تەنیا ژنان ئەم حاڵەتەیان بەسەر دا دێتو پیاوان نای بینن، لەبەر ئەوەی چونکە سروشتی ژن جیاوازە لەگەڵ سروشتی پیاو، هەندێ لەجیاوازیو جیاکاریەکانیان بۆ شروڤە دەکات تادەگاتە ئەوەی کەچەندان حوکم هەن کەخوای گەورە تایبەتی کردون بەئافرەتەوە نەك بە پیاوانەوەو پیاوان ناگرێتەوە. هەندێ لەو حوکمانە: خۆدا پۆشینو پۆشاکی شەرعیو دورکەوتنەوە لەشوێنو جێگای پیاوان واتە تێکەڵ نەبون لەگەڵ پیاوانی نامحرەم....تد.

— نمونەی سێ یەم: دەبێ مامۆستای ئافرەت ڕێزمانی (المبتدأ والخبر) بلێتەوە، لێرەدا پێویستەو چاك وایە مامۆستای ئافرەت پرسیاری لەبارو گونجاو هەڵ بژێرێت کەببێتە هۆی چاندنی واتاو چەمکەکانی چاکەو خێرو چاکگوزاری لەدڵو دەرونی کچانی قوتابی دا وەك گوتنو هێنانی ئەم ڕستەو دەستەواژانەی خوارەوە

هند کتێبی خوا(قورئان)ی لەبەر کرد، فاطمة لەوانەکانیدا زۆر بەپەرۆشو زیرەکە، زکیة زۆر زیرەك وبلیمەتە .... وە هەروەها.

نمونەی دوەم لەمەیدانی پراکتیکی (العملي): فەرمانبەرێکی کارگێڕی چ لەقوتابخانەیەك لەقوتابخانەکاندا بێتو چ لەهەر شوێنێکی تردا بێت، هەروەها ئافرەتانی کرێکار(کارگەر) لەیەکێ لەدەزگا تەندروستیەکاندا سستەرە یا نوژدار(الطبیبة) ... یاهەر شتێکی تر بێت.

ئەرکو بەرپرسیاریەتیەکانی سەرشانی ئافرەت بریتیە لە:

- دەبێ هەمیشە وا هەست بکاتو وا بزانێت کەئەو کارە پێویستە(واجبة) لەسەریانو ئەسپاردەیەکە کەلەگەردنیانداو لەبەرامبەردا بڕێك لەماڵو پول وەك موچە وەردەگرنو لەسەر ئەم ئەرکە لێیان دەپێچرێتەوە، بۆیە پێویستە لەسەریان کەزۆر لێبراوانەو دڵسۆزانە ئەرك و بەرپرسیەتی سەرشانیان ئەنجام بدەنو سستیو تەمەڵیو

خۆ دزینەوەی لێ نەکەن. ئاخر ئەوان کەوتونەتە تەنگەبەرێکەوەو ڕاکردن لەدەستیاندا نیەو ڕێگا چارەو ڕزگار بونیان نیە.

- دەرکەوتنی ئافرەتانی موسڵمان بەدیمەنو سەروسیماو ڕواڵەتی ئیسلامیانەوە وای کردوە کەببنە پێشەنگو پێشڕەو بۆ خوشکانی تریان لەهاوڕێو دۆستانیانولەقوتابیان ئەگەر کارگەرو کارمەند بن لەقوتابخانەدا، یا لەنەخۆشخانەکاندا سیستەر یا نوژدار (طبيبات) یا لەهەر شوێنێکی ترو لەهەر پلەو پایەیەکی تردا بن. وەدەبێ ئەمەش بزانن کەئەوان کاریگەری باش (ئەرێ یی — الإيجابي) وخراپی (نەرێ یی ـ السلبي) ی خۆیان هەیە بەگوێرەی هەست کردن و هەست نەکردنی یان بەو دیمەنو بەو ڕواڵەتو سەرو سیمایەی کەلەبەر دەمو لەبەر دیدی خوشکانی ترەوە پێیەوە دیارنو پێ ی دەناسرێنەوە.
- بەهەل زانینو قۆستنەوەی پیشەو فرمانەکەی(الوظيفة) لەخزمەت کردنی خوشکانی تر و ئامۆژگاریو ئاراستە کردنیان بۆ خێرو چاکە کردنو بەها بەرزە ئیسلامیەکانو دور کەوتنەوە لەکارو کردەوەی خراپو قێزەونو سەرشۆڕ کەرەکان، بەتایبەتیش ئەو خوشکانەی کەلە نزیکەوە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بەخەڵکەوە هەیە وەك سیستەرەکانو نوژدارە ئافرەتەکان و پسپۆڕیە کۆمەڵایەتیەکان، بۆ نمونە ئەگەر ئافرەتی موسڵمان نوژدار بێت ئەو کات ئەرکو بەرپرسیاریەتیەکەی گەورە تر دەبێتو کارەکەی وای لێ دەکاتو وادەخوازێ کەپتر خزمەتی خوشکانی خۆی بکات، گەلێ شتو زۆر واتای بەرزو گەورە لەنەفسی خۆی دا هەڵ دەگرێتو دەبێ لەناو ئافرەتانی تری موسڵماندا بڵاویان بکاتەوە، لەو خزمەت کردنو کارانە هێدیو هێمن کردنو ئارام کردنەوەی دەرونی نەخۆشەکانو هیممەتو ورە خستنە ناو دڵی یانو دڵ خۆش کردنیان بەوەی کەچاك دەبنەوەو خوای گەورە شیفاتان بۆ دەنێریو بەم جۆرە هیواو ئومید وگەش بینی خستنە ناو دڵو دەرونی یانەوەو ڕەواندنەوەی ڕەش بینیو بێ ئومیدیو ترسو بیم لە چاك نەبونەوەیان لەبەردەم نەخۆش داو ئەگەر نەخۆشیەکەی ترسناك بو نابێ یەکسەرو ڕاستەوخۆ بەنەخۆشەکە بڵێت بەڵکو دەبێ بڵێ: هیچ نیە ئینشائەڵلا بەم زوانە چاك دەبیتەوەو نەخۆشیەکەت سوکە ورە بەرزیو

ئومێـد بخاتـە دڵـی نەخۆشـەکانیەوە. هـەروەها ئامۆژگـاری کردنـی نەخۆشـەکانیو ڕونکردنـەوەو شـرۆڤە کردنـی پـاکو خـاوێنیو دەسـت پـاکیو دەسـت نوێـژو کردنـی نوێژەکانو گشت ئەرکو فەرزەکانی ترو ئەحکامەکانیان گشت پەرستـشیەکانی تـر بـۆ خوشکانی موسڵمانی.

گرنگترین شتێك کەئاراستەی بکاتو لەخوشکانی بگەیەنێت ئەوەیە کەپێویستە هـەمو کەس تەنیا پشت بەخوا ببەستێتو بـەخواوە خـۆ گـرێ بـداتو لـەخوا بـەولاوە هانـاو بـۆ کەسی تر نەبات وداوا لە کەسی ترو لەهیچ شتێکی تر نـەکاتو داوای شـیفاو چـاك بونـەوە تەنیا لەخوای گەورە بکات، چونکە هەرئەو شیفا هێنەرو ڕزگـار کـەر تـەنیا(اللە) یـەو بـەس بۆیان ڕون بکاتەوەو ئامۆژگاریان بکات ڕو لە هیچ شـوێنو لـەهیچ کەسـی تـر نەکـەن جگـە لەخوای باڵا دەسـتو کاربـەجێ. وەئـەوەی کەمرۆڤ لـە دنیـادا دەیکـات وەکـو پاڕانـەوەو دوعاو داوا کردن تەنیا هۆکارێکەو بەس جاری وا هەیە سودی دەبێت ئەویش ئەگەر خوای گەورە ویستی لەسەر بێتو گەلێ جاریش گـەر خـوای گـەورە ویـستی لـە سـەر نـەبێت بـێ سودو بێ بەرهەمە، چونکە ڕزگـار کـەرو شـیفا هێنـەر تـەنیا زاتـی (اللە) یـەو بـەس، بـەڵێ ئەوەی نوژدارو دکتۆرەکان لەچارەسەریو تیمار کردندا هەوڵی بۆ دەدەن تەنیا هۆکـارێکی نادیارەو ئەگەر خوای باڵا دەست ویستی لەسەر بێت ئەوا چارەسـەریەکانی ئـەوان سـودی دەبێتو نەخۆشەکە چاك دەبێتەوەو شیفای بۆ دێت. دیارە شـتێکی بەڵگـە نەویستە گـەر خوای گەورە ویستی لەسەر نەبێت ئەو نەخۆشـە تەمـەنی کۆتـایی هاتبێـت ئـەوا نەهـەوڵی دکتۆرونوژدارەکانو نەدوعاو پاڕانەوەو داوای منو تۆ سودی دەبێت چونکی هەمو شـتێكو هەمو کاروبارێکی مرۆڤەکان وا لەدەست خوای باڵا دەست وکاربەجێ دایە، بۆیـە پێویـستە لەسەر ئافرەتانی موسڵمان وبڕوادار کەڕۆڵی خۆی لەناو ئافرەتاندا ببینێـت وئەمانـەو گـەلێ سیفاتی تری جـوان وگـەلێ واتـای بـەرز تـرو ئامۆژگـاری سـود بەخـشانە لـەناو خوشـکانی موسڵماندا بڵاو بکاتەوە. وێنەی نـوژدارو دکتۆرەکـانیش سیـستەرو پـسپۆڕو تایبەتمەندیـە کۆمەڵایەتیەکانن کەهـەمان ئـەرکو بەرپرسـیاریەتیان لەئەسـتۆدایەو نـابێ هـەرگیز درێغـی بکەن لەخزمەت دین وژینی موسڵماناندا.

پێویستە ئەمەژی بزانین کەئەو ئەرکو بەرپرسیاریەتیە گەورە ترو گرنگ تر دەبێت ئەگەر ئەو فەرمانبەرە ئافرەتە بەرپرسـێکی کـارگێڕی بێـت وەك بەڕێوەبـەری قوتابخانـەو

خوێنـدنگا یابەڕێوەبـەری بەشـێك لەبەشـەکانی ژنـان بێـت، یـاخود بەڕێوەبـەری بەشـی ڕێنومـاییو ئارسـتە کـردن بێـت. یالەهـەر شـوێنێکی تـر بێـت، ئـەو کاتـە ئـەرکی پەروەردەییوبانگەوازیوڕێنومایی وپەروەردەی کۆمەڵایەتی دەکەوێتە ئەستۆی بەهەمان شێوەو وێنەی کەلەبەشی مامۆستای ئافرەتی بەڕێوەبەرو لەڕابردودا باسمان لێوە کرد.

و ـ لەقۆناغی خوێندن دا:

گومـانی تێـدا نیـە کـەژیانی خـەڵکی ئـەمڕۆ زۆر جیـاوازە لـەهی دوێنـی، لەبابەتـە جیاوازەکـانی ئـەم سـەردەم ولـەژیانی ئـەمڕۆدا خوێنـدنی کچانە (....) بـەڵکو کـەم وایـە کەلەجیهانـدا قوتابخانەیـەکی کـچان هـەبێت هـاو وێنـەی قوتابخانـەی کـوڕان نـەبێت، وەلەلایەنی خێزانیشەوە کەم وایە کچێك هەبێت نەچوبێتە قوتابخانـەو داوای نـەکرد بێـت، ئالێرەدا پێویستە قوتابی کچ کە هاوبەشی بکات لە هەڵگرتنی ئـەرك و بەرپرسـێتی لـەڕوی کۆمەڵگایەکەیداونومەتەکـەی دا، بەتایبـەتی قوتابیـانی کـچ لەقۆناغـەکانی خوێنـدنی پێشکەوتودا (واتـە: لـەقوناغی ئامـادەییو ناوەنـدیو دوانـاوەنی زانکۆوپەیمانگاکانـدا ـــ وەرگێڕ). لێرەدا بـەکورتی هەنـدێ خـاڵ دەخەمـەڕو کـەقوتابی کچ تیایـدا بەرپرسیەتیو ئەرکەکانی خۆیانی تێدا ڕادەپەڕێنن:

- ✓ نیەت پـاکیو نیـاز پـاکی، بـەوەی کـەدەبێ نیـەتی پـاك بێـت بـۆ خـوای گـەورەو بـاڵا دەسـت، لەڕێگـەی خـوادا خوازیـاری زانسـتوزانیاری بێـت، دەبـێ لـەپێناوی ئـەوەدا زانستو زانیاری وەدەست بێنێت بۆ بەهێز کردنو ڕاگیری ئاینو بیرو باوەڕو ئـەخلاق وئاکـارو ڕەوشـتەکانی و دەبـێ لەسـەر بەرچـاو ڕۆشـنیو هۆشـیاریەوە خـوای خـۆی بپەرستێت.
- ✓ دەبـێ قوتـابی کـچ بـەئاکارو ڕەوشـتی خوازیـاری زانستەوە خـۆی جـوان بکـاتو زۆر بەلێبڕاویو سورو مکوڕ بێتو هەمیشە بـیر کـراوەو بـەدوادا چـونو شـێوازی جوانـەوە بەردەوام بێت. بەتایبەتیش کردن لەگەڵ مامۆستاو هاوڕێکانی دا.
- ✓ دەبێ کۆششو هـەوڵی لێبڕاوانـە بـدات بـۆ بەدەست هێنـانی زانسـت، هەمیـشەو زۆر بەچاکی گوێ بۆ مامۆستاکەی بگرێت لەکاتی وانە گوتنەوەدا بەدڵو بەگوێ گـوێ بـۆ وانەکانی بگرێتو ئاگای لێ بێت کەمامۆستاکەی چی دەڵێت، ئینجالەماڵەوەش پـێ ی دابچێتەوەو سەعیان تێدا بکاتەوە ولەبەریان بکـاتو بەئەرکـەکانی سـەر شـانی خـۆی هـەڵ بـستێت واتـە وانـەکانی هـەمو ڕۆژێ ئامـادە بکـاتو لەبـەریان بکـات، تەمبـەڵی وسـستی یـان لێ نـەکات بەسـەر خـۆی دا کەڵەکـەیان بکـاتو دوایـی لـەکاتی تـاقی کردنەوەکاندا نەتوانێت بەسەریاندا زاڵ بێت.

- ✓ دەبێ ڕێزی مامۆستاکانی بگرێت بەچاوێکی ڕێزەوە سەیریان بکات، ومافی مامۆستاکەی لەو فێرکرنو پەروەردە کردنەیاندا بزانێت، بێ سفەت نەبێت بەرامبەریانو دەبێ ڕێزی ئەوە بزانێت کەمامۆستاکانی بەئەرکو کارێکی زۆر گەورە هەڵ دەستن واتە گەلێ بەئەوەوە ماندو دەبن دەبێ ئەویش چاکەیان بداتەوە. چونکە مامۆستاکەی لەجێگەی دایکەیا لەجێگەی باوکە لەپەروەردە کردن وفێرکردنو ئاگا لێ بونیاندا، هەروەها مامۆستا پێشەنگە بۆ قوتابیەکانیو هەرچی کاری خێرو چاکەو باشو کاری خراپو خراپی هەبێت قوتابیو خوێندکارەکانیشی لێ ی وەردەگرن و ئەوە هەڵ دەگرنەوە (واتە مامۆستاکە چ هەڵسو کەوتێکی هەبێت قوتابیەکانیشی ئەو هەڵسو کەوتو ڕەوشتو ئاکارە فێر دەبن، چونکە مامۆستا پێشەنگونمونەی قوتابیانە، مامۆستاکەیان چون بێت ئەوانیش هەمان شت دەردەچن، کورد گۆتەنی جام چی تێدا بێت ئەوەی لێ دەڕژێتە حوار.وەرگێڕ).
- ✓ دەبێ قوتابی کچ لەگەڵ برادەرەکانی دا ڕەفتارو هەڵس وکەوتی باشو جوانوڕێك وپێکی هەبێت، ڕقو کینەو ئیرەیی نەبێتو لەبەرامبەریاندا خۆ بەزل نەزانێتو نابێ قسەو وشەی ناشیرینو دەم شڕو دەم پیس نەبێت لەگەڵیانداو وشەی ڕەق ڕوشێنەر وبریندارکەر لەڕویاندا نەکات، چونکە ئەو لەهەمان کاتدا هەم خوشكو هەم برادەرو دۆستو ڕفیقە لەگەڵیاندا.
- ✓ دەبێ گشت یاساو ڕێساو زانیاریەکانی قوتابخانەو خوێندنگاکەی جێ بەجێ بکات بەتایبەتیش ئەوانەی کەپەیوەستن بەئاکارو ڕەفتارو هەڵسوکەوتی جوانو پۆشاكو جلو بەرگی شەرعی و دیمەنوڕواڵەتو شێوەوە، ئائەمانە لەیاساو ڕێساو زانیاریەکانی ئیسلامن پێش ئەوەی یاساوڕیساو زانیاری قوتابخانەو خوێندنگاکان بن، بۆیە جێ بەجێ کردنولەبەرچاو گرتنیان لەڕوی ئاینو ڕەوشتو ئەخلاقەوەیە.

پێویستە لەو چالاکیەدا بەشداری بکات کەپێ ی دەگوترێت چالاکی ناپرۆگرامی (اللامنهجية) ([1]).

- ✓ بۆ ئەوەی فێری ئەو بابەت وئەو شتانە ببێت کەلە هۆڵ یا لەژوری پۆلدا فێری نەبوەو وەری نەگرتون فێریان ببێتو شارەزایان ببێت. دەبێ هاوبەشیەکی باشوبەرچاوونەرێ یی(الإيجابي) ی بەسودی هەبێت لەوچالاکیانەداو هەمیشە وشەو

(٧٣) واتە: خوێندنەوەی دەرەوەو هو پێ گوتنەوەی ڕۆشنبیریو زانیاریەکانی دەرەوەی بازنەی خوێندنو ناو چوار چێوەی پرۆگرامی خوێندنی بڕیار لەسەر دراو.(وەرگێڕ).

وتــاری بــاش بخوێنێتــەوە یــا قورئــانی تێــدا بخوێنێــت، یــا فــەرمودە لەبــەر بکــات، یالەهەندێ کــارو چــالاکی بــاش وســود بــەخش بەشداری‌وهاوبەشــی بکــات وەك بــەرگ دروبی (الخیاطة)، یاچێشت لێنان وئامادە کردنی خواردن وخواردن ئامادە کــردن .. و گەلێ کــارو چــالاکی تــری لــەم جۆرانــە.چــالاکی نــاپرۆگرامی (اللامنهجیــة) گــەلێ ســودو بەکەلکی هــەن کــەناتوانرێن لــەژوری پــۆل و هــۆڵی وانــە خوێندنــدا دەســتی بکــەوێت‌و فێریان ببێت وەگیریان بێنێت.

✓ دەبێ لەسەر ئامۆژگاری کردن‌و ئاراسـتە کردنـی هاورێکـانی مەشـق‌و ڕاهێنــان بکـات‌و بەتــەواوی ڕاهــاتو بێــت‌و بەشــێوەیەکی گــشتی دەبــێ برادەرو هاورێکـانی ئامۆژگـاری بکات‌و ڕێنوماییان بکات بۆ چاکە کردن‌و ڕەوشـتی جـوان ئـەویش بەقـسەکردن‌و وتـار خوێندنەوە لەپۆل دا بۆ هاورێکانی، یاخود ئامۆژگاری کردنـی ڕاسـتەوخۆ هـەر کاتێـك بینی ئەو ئامۆژگاری کردنە پێویستەولەکاتی خۆی دایە وەك بینینـی کـارێکی خـراپ‌و نابــەجێ لەیــەکێ لــەهاورێکانی یــا لەهــەمویان بەگــشتی‌و ئامۆژگــاری کردنیــان گەرماوگەرم.

✓ دەبێ پێشەنگێکی باش بێت بۆ برادەرەکانی لەبواری لەبەرکردن‌و پارێزگـاری کـردن‌و یادەوەرەکانی‌و لەتێگەیشتن‌و فێر بون‌و فێر کردن دا، نـەك هـەر ئەمـە بـەڵکو لـەجل‌و بەرگ‌و پۆشاك‌و لەشێوەو ڕواڵەت دا، لەقسەکردن‌و گفت‌وگۆو وشـەکانی داو لەمامەڵـە کردن‌وهەڵس‌و کەوت کردن‌و ڕەفتاری دا لەگەڵ کەسانی تردا.

ئەمانە تەنیا کۆمەڵـە کـارو چـالاکیەك بـون کەلەسـەر شـانی ئـافرەتی موسـڵمان بـون کەباسمان کردن و هێنامانەوەو برێك بون لەئەرك‌و بەرپرسـیاریەتی شەرشـانی ئافرەتـان، ئەو ئەرك‌و بەرپرسیاریەتیەش کە باسمـان نـەکردون‌و نـەمان توانیـوە بیـان نوسـین لەبـەر درێژ بونـەوەی بـاس‌و بابەتەکـە لەسـەر ئەمانـە پێوانـە دەکرێن کـەلێرەدا ئامـاژەمـان پـێ کردون.

چوارچێوەی چوارەم: ئەرك وبەرپرسیاریەتی ئافرەتی موسڵمان لەبەرامبەر فێڵ وتەڵەکەبازی دوژمنانی ئیسلامدا:

هەر لەو کاتەوەی کە محمدﷺ ڕەوانە کراوە بۆ سەر تەواوی جیهانیان دوژمنانی ئیسلام لەجولەکەو فەلەکان(النصاری) و باقی کافرەکان بەهەمو شێوەوڕواڵەتەکانیانەوە کەوتنە فرووفێڵ وتەڵەکە نانەوە بۆ ئیسلام وموسڵمانان، وەبۆ ئەم مەبەستە ئەو پەڕو تەواوی هێزو تواناو فروفێڵ و حیلەبازی خۆیان خستۆتە گەڕو بەکاری دەهێنن، هیچ هەوڵێکیان نەماوە کەبەکاری نەهێنن، هیچ ڕێگایەك نەماوە کەنەی گرنە بەر، پێشەواو پێشەنگانی ئەم تەڵەکەبازی ودوژمنایەتیەش بریتین لەشەیتانەکانی مرۆڤ وجنۆکە بۆ ئەم مەبەستەش چەندان تەوەرەو چەندان ڕێگەیان گرتۆتە بەر، هەندێ جار بەهێزو داگیرکاری سەربازیو هەندێ جاریش بەداگیرکاری فیکریو ڕۆشنبیریو بڵاو کردنەوەو چاندنی تۆوی گومانەکان (الشبهات) لەناو ئایینی پیرۆزی ئیسلام، هەندێ جاری تریش بەخراپ کردنو بۆگەن کردنی ناوچە کاریگەریەکان لەناو ئوممەتی ئیسلامدا لەسەر منداڵانو لەسەر ژنان، بەقۆستنەوەو بەکار هینان ودەست بەسەر داگرتنی ڕاگەیاندن وهۆکارەکانی ڕاگەیاندن وپەروەردەو فێر کردنو بوارەکانی ڕۆشنبیریو گەلێ شتی تر بۆ لادان وتێك دان و بۆ گەن کردنی بیرو زادەو هۆشی چین وتوێژەکانی موسڵمانان وهەڵدێران ولادانیان(الإفساد والإنحراف) لەئایینی پیرۆزی ئیسلام.

وەلەم چەرخوسەردەمەداو لەسەرەتای دەست پێ کردنی سەدەی ڕابردو بەچڕبونەوەیەکی زۆر نائاسایی تیشکی خۆیان خستۆتە سەر ئافرەتی موسڵمانوتێ ی دا چڕبونەتەوە، بەڵێ لادانو هەڵوێردنی ئافرەتی موسڵمان لەئایینی ئیسلام ولەموسڵمانان بۆگەن کردن وخراپ کردن وڕوت کردنەوەی ئافرەتی موسڵمانیان زۆر بەجدییانە گرتۆتە بەر بەناوی ئازادیو ئازاد کردنی ئافرەتان وپێچانەوە لەمافی ژنانو یەکسانی لەگەڵ پیاواندا، وفرمێسکی درۆین بۆ مافی خوراوی ئافرەتان دەڕێژن خۆیان گۆتەنی.

دەکرێ کورتەی نەخشەوپلانەکانیان دژی ئافرەتانی موسڵمان لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بگوشین:

١) **گرتنە بەری کۆمەڵێك ڕێڕەو پەنجەرەو تەوەرە** بۆ دزە کردنو پێدا ڕەت بونو چونە ژورەوە بۆ خراپ کردنو گەندەڵ کردنو بۆگەن کردنولادانی ئافرەتی موسڵمان ئەم ڕێڕەوتەورانەش بریتن لە:

أ- **ئافرەت بکرێت بەخاڵی دەست پێ کردنی کێشەکەو بۆ مناقەشەو ملاملانێو ڕکەبەرایەتیەکە**: ئیدی بەم کارەیان ئافرەت دەبێتە پشتیوانێك بۆ ئەوان، ئەویش بەوەی کەئافرەت ستەم لێکراوەو مافی خوراوە، یاخود کۆمەڵگا تەنیا بەیەك لا سی هەناسە نادات، ئافرەت مافەکانی داگیر کراوەو خوراوەو هەرس کراوە، یا ئێمە لەپاشماوەی پاشماوە کۆنەکان دا دەژین، و جڵەوی حوکممان بەدەست خوو نەریتێکی کۆنی بەسەرچوو کات بەسەرچووەوەیە لەمێژودا ڕەش کراوەتەوەو بونی نەماوە، ئا ئەو دوژمنانەی ئیسلام وموسڵمانان بەم جۆرە دروشمە بریقەدارانە پڕ بەدەم هاوار دەکەن، لەڕۆژنامەکانوگۆڤارەکانیاندا دەینوسنو بڵاوی دەکەنەوە، لەزنجیرە تەلەفزیۆنیو کەناڵە ئاسمانیەکان نواندنوشانۆگەری بۆ ساز دەدەنو پەخشو بڵاوی دەکەنەوە[1]. ئەوەی جێگەی سەرنجوسەرسوڕمانە ئەوەیە کەکاتو ساتومێژوی دیاری کراو و تایبەتی خۆیان هەیە کەتیایدا زۆر چالاکانە بەدەر دەکەونو کاری خۆیان دەکەنو زۆر چالاکانە برەوی پێ دەدەن بەتایبەتیش ئەو کاتانەی کەئوممەتی ئیسلام بەتەنگو چەڵەمەو تەنگژەکانیەوە سەرقاڵ دەبێتو ئالەو کاتانەدا هەل دەقۆزنەوەو دزە دەکەنو پیایدا تێ دەپەڕن، یالەکاتێك دا کەقسەیەك یاگوتەیەك لەیەکێ لەبەرپرسێك دەبیستنو دەیقۆزنەوەو خێرا وەری دەگرنو دەیدەنە بەر زەڕە بینو گەورەی دەکەنو دەی جونەوەو دەی هێننو دەیبەنو سەدەها بگرە هەزاران ڕەخنەو پلارو توانج دەگرنو بیانویان دەکەوێتە دەست بۆوروژاندنو چالاك کردنی کێشەو تەنگژەکانو وەك بڵێ ی بەنزین دەکەن بەسەر ئاگرداو ئاگرەکە خۆشتر دەکەن. ئیدی ئەمە گومانو دو دڵی دەخاتە دڵودەرونو

---

(١) ئەمڕۆ نەك ناوە ناوە بەڵکو بەلێشاو کتێبوچاپکراو وڕۆژنامەو گۆڤاری تایبەتی، وێرای گشتی یەکان لەسەر برەو پێدان و تەشەنەو تەنینەوەی ئەم باسوخواسانەو قوڵ کردنەوەو فراوان کردنی ڕکەبەرایەتیەکەو گەندەڵ کردنی چینی ئافرەتانی موسڵمانو بۆگەن کردنو گەندەڵ کردنی کۆمەڵگەی موسڵمانان بەگشی بەلێشاو وهێرشێکی بەربلاو لەئارادایە.(وەرگێڕ).

مێشكی خەڵكەوە بەتایبەتیش ئافرەت كەزو دەوروژێ‌و زو كار تێ دەكرێت وا هەست دەكات كەكێشەیەكی دركاوی‌و ئاڵۆزی هەیە كەپێویستی بەچارەسەر كردن هەیەو دەبێ مشوری لێ بخوات‌و چارەسەرو گرێ كوێرەكەی بۆ بكاتەوە.

بڵاو كردنەوەی خراپەكاری‌و فەسادی‌و فیكری لادەرانە لەناو خەڵكی داو بەگشتی لەناو كۆمەڵگەی موسڵماناندا: ئەویش لەرێگەی راگەیاندنی بینراوو بیستراوو خوێندراوەوە. شتێكی ئاشكراو زانراو وحاشا هەڵ نەگرە كەكۆمەڵگەو تاكی كۆمەڵیش كەیەكەم جارو لەسەرەتادا كەئەم خراپەكاری‌و فەسادیە دەبینێ یا دەیبیستێ یادەی خوێنیێتەوە پێ ی خۆش نیەو لێ ی دەسڵەمێتەوە، بەڵام ئەم پێ ناخۆش بون سڵمینەوە وردە وردە كاڵ‌و سوك دەبێت‌و كەم دەبێتەوە تاوای لێ دێت دەبێتە شتێكی ئاسایی‌و دەستەمۆو شتێكی باوی سەردەم. بۆ نمونە لە بواری راگەیاندندا: بڵاو كردنەوەی وێنەی روت‌و ناسك‌و شۆخ‌و شەنگی وای حەرام، ئەمە سەرباری شكاندن‌و زراندنی حورمەتی پۆشاكی شەرعی‌و گاڵتە پێ كردنی. ئەم دیمەنانە لەهەمو كەناڵەكانی راگەیاندندا دو بارەو چەندان بارە دەكەنەوەو پەخش‌و بڵاویان دەكەنەوە كەهەر بۆ ئەم مەبەستە تەرخان كراون هەتا وای لێ هاتوە لەكۆمەڵگەی موسڵماناندا لایان بۆتە شتێكی ئاسایی‌و باو ورەت نەكەرەوە، ئابەم شێوە سەرشۆری‌و سوكایەتی بڵاو بوەوەو پەرەی سەند بۆ خراپترین‌و دزێو ترین وێنە. بەهەمان شێوە لەرۆژنامەكاندا، كەم وایە گۆڤارو رۆژنامە هەبێت لەسەر بەرگ‌و روپەرەكانی دا وێنەی گەورە كراوو روت‌و رازاوەو ماكیاج كراوی تێدا بڵاو نەكرابێتەوەو تێدا بڵاو نەكرێتەوە. وەهەروەها هۆكارەكانی تری تازە كەبەهۆی ئەو هۆكارانەی راگەیاندنەوە كەهاوردراون بۆ ئێمەو بەجیهاندا خول دەخۆن‌و هەمو كون‌و كەلەبەرو قوژبنێكی ئەم جیهانە پان‌و پۆرە دەگەرنەوە وەك كەناڵە هەوایی یەكان‌و تۆرەكانی ئینتەرنێت.(كەسایتی زۆر بێ ئەخلاق‌و وێنەی روتی ئافرەتیان تێدا پەخش دەكرێت‌و كاری سێكسیان تێدا ئەنجام دەدرێت كەهۆكارێكی زۆر خراپ‌و خێران بۆ فەساد كردن‌و بێ رەوشت كردنی كۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەگشتی‌و موسڵمانان بەتایبەتی‌و بەتایبەتی تریش كچان‌و كورانی گەنج‌و لاوو هەرزەكارەكان. لەرێكلامە جۆربەجۆرەكان هەر ئافرەتی روت‌و قوتەو لەباقی بەرنامەكا جۆر بە جۆرەكانیاندا هەر ئافرەتی لەش روت‌و رازاوە. هیچ كون‌و قوژبنێكیان نەهێشتۆتەوە، لەهەر شوێنێك‌و لەهەمو شتێكدا وێنەی ئافرەتی روتیان تێ خزاندوە. ئاخر من پێویستم بەوێنەی گوڵ‌و گوڵزارو وێنە

سروشتیەکانو زەخرەفەکان بو، ڕۆژێك داوام لەدۆستان کرد کەشریتی سیدیەکەم بدەنێ کەئەم جۆرە وێنانەی تێدا بێت، بەڵێ وەرم گرت، ئەو وێنانەی کەمەبەستم بو تێ ی دا بون. بەکارم هێنان. ڕۆژێك ئەو فایلەی هەرگیز ئەم کردبونەوە بەتقدیری خوا کردمەوە گوتم بزانم ئەمەیان چی تێدایە، کەدەیکەمەوە هەموی وێنەی پیاووئافرەتی ڕوتو قوتو بێ شەرمانە، منیش یەکسەر ئەو فایلانەی کەسود بەخش بونو پێویستم بون دەرم هێنانو شریتە سیدیەکەم وردو خاش کرد. ئائەمەیە پەیمانی شەیتان کەپەیمانی مانەوەی لەخوای گەورە وەر گرت کەدوایین ئەفس بمرێت، خوای گەورە مۆڵەتی داو ئەو نەفرین لێکراوە بەخوای گەورە سوێندی خوارد کەلەهەمو کونو قوژبنو لەهەمو شوێنێك بۆ ئادەمیزادەکان دابنیشێتو تابۆی بکرێت لەخشتەیان بەرێتو لەگەڵ خۆی دا ڕەپێچەکی ناو ئاگری دۆزەخیان بکات. بەڵێ ئائەمەیە هەوڵەکانیو زۆرینەی خەڵکی لەم جیهانەدا سەرگەردان کردوەو کردونی بەسەربازی نەفرین لێکراوی خۆی خوای پەروەردگار پەنامان بدات - وەرگێڕ) هەروەها فیکریش هەمان هۆکاری لەپێناودا بەکار هێنراون، لەمیانەی ستونەکانی ڕۆژنامەکان یا وتارەکانو قسەو گفتو گۆو میزگردو کۆڕو دانیشتنەکانیان لەدەزگاکانی بینین دا. جێگەی داخە کەزۆرێك لەکوڕان وکچانی موسڵمان کەبەزمان حاڵی ئەوان قسە دەکەنوئەم فیکرە بۆگەنە لەناو چین وتوێژەکانی موسڵماناندا پەخشو بڵاو دەکەنەوەو بەتەواوی لایان داوە، نەك هەر ئەمە بەڵکو زۆریش بەجۆشو خرۆشەوە بەپیریەوە چونو دەچن. ئەوەی کەگرتویانەتە بەر بڵاو کردنەوەی ئەو هەموبڕو بیانوو گومانە بێ بەهایانەیە کەپەیوەستن بە ئافرەتانی موسڵمانەوە لەمیدیاکانی ڕاگەیاندنە بینراوەکان(واتە کەناڵە هەواییەکانو تەلەفزیۆنەکان - وەرگێڕ) وەك:

- خوێنی ژن نیوەی خوێنی پیاوە.
- میراتی مێینە نیوەی میراتی نێرینەیە.
- دو ژن بەشاهیدێك حساب دەکرێن لەبەرامبەر پیاواندا.
- ژن نابنە والی ونەدەبنە قازی.
- فرە ژنی.
- ڕێزو توانای پیاو بەسەر ژن دا
- پۆشاك وجل وبەرگی شەرعی و باڵا پۆشی.

ج ـ جاڕدان و ئاشکرا کردنی داوایەك بەدو بانگەشەو مەبەستی بنەڕەتی:

– بانگەشـە کـردن‌و داوا کردنـی (ئـازادی ئـافرەت) مەبەسـتیان لەمـە ئەوەیـە کـە دەبـێ ئافرەت لەبەندایەتی کـردن بـۆ خـوای گـەورە(الله) ئـازاد بکرێـت‌و بەرەوبەندایـەتی کردنـی گیانی خۆی وەرچـەرخێنریت یـا بـۆ بەندایـەتی کردنـی دروسـت کراوەکـانی خـوای گـەورە وەرچەرخێنرێتەوە، چونکە ئەوان بەشەریعەتی خـوا ڕازی نـین، ئـەو خوایـەی کەهـەر ئـەو بەرژەوەندی مرۆڤەکان بەژن‌و بەپیاوەوە دەزانێت .. چـۆن خوایـەك کـەبۆ خـۆی دروسـتی کردون‌و هەمو شـتێکی لەجێگـەی خـۆی دا بـۆ دانـاون، هـەر خـۆی دەزانێـت کـەمرۆڤ چـی لـەتوانادا هەیـەو بەرژەوەنـدی ژن یاپیـاو لەچـی دایـەو چـی شـایەنیەتی. ئـاخر ئەوانـە دەیانەوێ ئافرەت لەزانیاریەکانی شەریعەتی خوا داببڕێت، واتە لەبالا پۆشیو جل وبـەرگی شەرعی ولەڕوسوریەتی‌و حـەیاو حەشمـەت دور بخرێنـەوەو ڕوت‌و قوتیـان بکەنـەوەو بیـان کەن بەکالایەکی هەرزان‌و بێ بەهاوهەمو خراپەکارێك بتوانێت مرخی خۆی لێ ببینێ.

ئـــەم زاراوەیـــەی (ئـــازادی ژنـــان) لـــەدەرگای: یـــاری کـــردن‌و دەم وەردان لەزاراوەکانەوە بەکار هێناوە، بەلام لەدوای ئـەم پـەردەوەش مەبەسـتیان بـلاو کردنـەوەی ئەو فیکرە بۆگەنیە کەخۆیان مەبەستیانە، دیارە ئەم زاراوەیەش زاراوەیەکی جولەکەیـەو لەپرۆتۆکۆلی یەکەمی سەرانی زایۆنیزمی دا هاتوە کەدەلێ: (ئێمە یەکـەمین کەسـێك بـوین لەڕابردوەوە کەبانگەشەو بانگـەوازو هـاواری ئـازادی‌و یەکسانی‌و برایـەتیمان لـەناو گەلـدا کردوە ئەو وشانەو زاراوەو ئەو شتانەی کەپـشت گـوێ خرابـون لەهـەمو کـون‌و قـوژبنێکی ئـەم جیهانـەدا، نەفامـەکان دەی لێین‌ودەیلێینـەوە بـێ ئـەوەی بـیری لێ بکەنـەوەو بـڕێ هۆشیارییان هەبێت. هاوارو بانگەشەی ئێمە بۆ ئازادی‌و یەکسانی‌و برایەتی خەلکی لەهەمو لایەکی ئـەم جیهانـە بـۆ خـۆی ڕاکێشاوە، هـاواری ئێمـەو لایـەنگرانمان کۆمـەلو تیمێکـی تەواوی وا بەباش دەزانێت‌و وای دەوێت کەهیچ سستی یەك نەنوێنێ ئەوە بو زۆری نـەبرد بەوپـەڕی سۆزو حەماسەت‌وغیرەتەوە ئالاو بەیداخی ئێمەیان هەلگرت).

د ــ داواکردنـی یەکسانی بـونی ژن وپیـاو(المساواة مع الرجل): ئەمـەش هـەروەك فـڕو فێلەکانی تریان دەیانەوێ مل ملانێ لەگەل فیترەتی خوای گەورەدا بکەن، ئـەو فیترەتـەی کەخەلك‌و هەمو بونەوەری لە سەر دروست کردوە. خوای گـەورە خـۆی نێـرو مـێ ی بـەدو سروشتی جیاواز دروست کردون. نکۆلی لەوە ناکرێت کەئەمانە دەیانەوێ پەردەی تاریـك‌و لیخن بەسەر دل‌و چاوی ئافرەتی موسلماندا بدەن‌و فیترەتی خوایان لەسەرسۆمای چاوان‌و

ناو دڵان بسڕنەوە، گوایە دەیانەوێ کە ژنو پیاو لەهەمو شتێکدا یەکسان بن، بەڵێ، نکوڵی لەمەش ناکرێت کەیەکسانی لەهەندێ لەبنەڕەتە(أصول)ە گشتی یەکاندا هەیە. وەك یەکسانی لەبنەڕەتی ئەرك خستنە سەر شان (التكليف)، لەوەرگرتنەوەی پاداشتو سزادان ولە خاوەندارێتی، ولەهەڵبژاردنی هاوسەری ژیانی(شريك الحياة).

بەڵام یەکەمین شتێكو یەکەمین هەنگاو وکارێکیان ئەوەیە کەئەو فیترەتەی کە خوای گەورە خەڵکی لەسەر دروست کردوە ڕەت بکەنەوە، ئەمەو سەرباری ڕەت کرنەوەی حیکمەتو شەریعەتی خوای باڵا دەستو کاربەجێ، بەڵام ئەوان ئەم هەمو دروشمە بریقەدارانە بەرز دەکەنەوە بۆ ئەوەی ساویلکەو نەزانەکانو هاو وێنەکانیانی پێ هەڵ بخەڵتێنن، کەتوانیویانە برێ لەو جۆرانە بۆ خۆیان دابڕن.

ئێمە لێرەدا مەبەستمان دەمەقاڵێوبەیەکدا چون نیە لەسەر ئەو پڕو پاگەندانەو وێنەکانیان بەقەد ئەوەی کەمەبەستمان وریاو زرنگ وهۆشیار کردنەوەیە، هەروەها مەبەستمان ئەوەیە کەبزانین پلان گەلێکی تەڵەکەبازی مەترسیدار لەئارادایە بۆ ئافرەتانو بۆ کۆمەڵگەی موسڵمانان.

هـ ـ وێنا کردنی کاری بنەڕەتی ئافرەت لەناو ماڵدا کەگوایە کارێکی لاوەکیو پەراوێزیە:

ئەم پلانە ترسناکەیان بەکار هێنا بۆ ئەوەی لەجیهانی ڕاستەقینەی خۆی دا دەری بهێنن، کەبریتیە لەناو ماڵو لەناو خێزانو لەئەرکی سەرەکی خۆی کەپەروەردە کردنی منداڵەکانو گرنگی دان بەژیانی خۆیومێردەکەیەتی. ئەو ئەرکو ئەو شوێنەی کەخوای گەورە بۆی داناوە لای دەنو دەیانەوێ بیخەنە گێژەنی کارو کاسپی قورسو هاوشانی خۆیان واتە پیاوانو دەستی بکێشن بۆ کارو پیشەیەکی قورس و جەنجاڵو شان بەشانی پیاوانی بێگانەو نامۆ بەئافرەتو هەمو دەم وەك بوکە شوشە لەبەر چاوی پیسی چڵێسی بێتو بیخەنە گێژەنی مل ملانێ ی پیاوانەوە، هاریکاریو هاوبەشی پیاو بێت لەکارگەکانداو

لەشوێنە بازرگانیەکانداو لەوەزیفەی تایبەت بەپیاو ولەگەڵ پیاودا تێکەڵ ببن هەم ئەرکو ئیشەکانی سەرشانی پیاوی پێ سوك بکەنو هەم چاوچنۆکیەتی شەهەوانیوکاری سیکسی خۆیانی لێ ببینن.

و ـ وێنا کردنو گەورە کردنی سەرپەرشتیارێتی پیاو بەسەر ئافرەتدا کەگوایە بریتیە لەدەسەلاتێکی وەحشی گەرانە:

ئەوەی لەبڕگەی(د) دا گوتمان هەمان قسەو گفتارو مەبەستە لەتێك دانی هاوکێشەکانی ڕەوشتو ئاکارو بەها بەرزەکانو تێك دانی ئەو شەرعیەتەی کەخوای گەورە خەڵکی لەسەر دروست کردوە واتە ئەو فیترەتەی کەخوای گەورە بونەوەری لەسەر دروست کردوە.

ز ـ شوێن کەوتنی یابەکار هێنانی سیاسەتی دەسەلاتی باوی سەپاو:

ئەویش بەگرتنەبەری چەند ڕێگاو چەندان کارو بارو چالاکیەکی نادیارو ناڕون بێ ئەوەی مەبەستەکانیان لە ئەنجامدانو گرتنە بەری ئەو کاروبارانە بدرکێنن بەئاشکراو ڕاشکاوی بەکۆمەلانی خەڵك بڵێنو بنچینەوبنەڕەتی مەبەستیان ڕون بکەنەوەو بڵێن ئێمە لەم کارانەماندا مەبەستمان گەیشتنە بەو ئاواتو ئامانجانە. هەندێ جار ئەگەر مەبەستیش بڵێن بەدرۆ وا دەڵێن تەنیا چەواشە کردنی خەڵکەو بەس، بەڵکو مەبەستیان شتێکی ترە کەبەرژەوەندی ژێر بەژێری خۆیانی تێدایەو بەس [1]. بەڵکو لەم پێناوەدا نەفەسێکی دورو

---

(١) وەك ئەوانەی کەلەکوردستانی خۆماندا بینیمانن لەساڵەکانی دوای ڕاپەڕینی ساڵی ١٩٩١ بەقۆستنەوەی باری پشێوی وگرانی و ئاڵۆزی باری ئابوری وڵاتی ئێمە دەستیان کرد بەهێنانو دابەش کردنی هەندێ خۆراکو دەست گیرۆیی خەڵکی کوردستانو ڕشتنی بەزەیی درۆینەی خۆیان بۆ خەڵکی کوردستان بەتایبەتیو خەڵکی عێراق بەگشتیو پیتاك بەشینەوە وەك هەنگوینێکی ژەهراوی و ئەمجار ڕشتنی ژەهری ڕاستەقینەی خۆیان کەبریتی بو لەبۆگەن کردنی کۆمەڵگای موسڵمانان بەتایبەتی ئافرەتانو منداڵان وبانگەشە کردن بۆ کردن بەفەلەو لادانی گەنجانو چینو توێژەکانی تری موسڵمانان لەئایینی پیرۆزی ئیسلامو هەڵگێڕانەوەیان بۆ گاورایەتی لادراووهەڵوەشاوە، ئەوەبو گەنجێکی زۆریان بەپارەو پول هەڵگێڕایەوە، وفرمێسکی درۆیینیان بۆ بێ مافی ئافرەتان هەڵ ڕشت و دەستیان کرد بەبڵاو کردنەوەی بێ ڕەوشتیو بێ ئەخلاقیو بەرەڵاییەکی تەواو دور خستنەوەی موسڵمانان لەدینەکەی خۆیانو هەڵوەشاندنەوەی حوکمو حاکمیەتی شەریعەتی خوای باڵا دەستوکاریەجێ بۆ یاسای بەرەڵاییو بەناو بەجیهانی کردنو بەمەدەنیەت کردنو مافی مرۆڤـوسەدانو هەزاران برو بیانوی تری دژی خواو یاساو ڕێسای شەریعەتی ئیسلامو بەرنامەی پەروەردگاری جیهانیانو گەلێ شتی تر. لەژێر سەدان ناوی سەیر سەمەرەو پەردەی بریقەداری وەك ڕێکخراوی مرۆڤـ دۆستو مرۆڤایەتیو

درێژیان هەیە هەتا دەگەنە بەدەست هێنانی مەبەستەكانی خۆیان كەزۆر لەمێژە نەخشەو پلانی بۆ دادەڕێژن، وەئەگەر خوا نەخواستە جارێك لەجاران شتێكی باشیشیان لەدەست هەڵوەری بێت ئەوا شتێكی قەدەغەو قاچاغی دەخەنە پاڵو ئافرەتی پێ ناچار دەكەن كەنەتوانێت لەداوەكانیان لابداتو بەداواكانیانەوە پابەند بێت بۆنمونە:

١. كردنەوەی چەند بەشێكی تایبەت بەئافرەتان(وەك: كۆلێژو پەیمانگای بەناو هونەرە جوانەكان كەتیایدا فێری گۆرانیو مۆسیقا ژەنینو سەماو سوڕدانو شانۆگەریو جرتو چەقەنەو نواندنو ئەكتەریو وێنەسازیو كاری هەڵكۆڵینو پەیكەر تاشیو بت دروست كردنیان دەكەنو پلەی پسپۆڕیو بڕوا نامەی تایبەتمەندێتی تێدا وەردەگرن كەهەمو كارەكانو پسپۆڕێتیەكانیان حەرامنو دەبنە هۆی تورە كردنی خوای پەروەردگارو سەرپێچیو یاخی بون لەخوای گەورە خوای پەنامان بدات ـ وەرگێڕ)، كەلەڕاستی دا هیچ پێویست ناكات بەكردنەوەی ئەم جۆرە بەشانە وەك كردنەوەی بەشەكانی شانۆگەریوشێوەكانی، دیارە ئەگەر خوێندكاری كچ لەو جۆرە بەشانە دەرچون دەبێ خێراو بەپەلە بەدوای فرمانیْ(الوظیفة)یەك دا بگەڕێت كەلەگەڵ خۆی وتایبەتمەندیەكەی دا بگونجێت تازە تەواو كۆتو زنجیری خۆیان بەبیانوی پسۆڕی تایبەتمەندێتیەوە خستە ملو گەردن. بەوە ئەو قوتابیە، ئەو تایبەتمەندە كچە كەوتە داوی ئەوانەوەو دەكەوێتە كارو پیشەیەكی حەرامەوە توشی نەنگی ڕەزالەت بوو لەسنوری شەریعەتی خوادا دەچێتە دەر.

٢. كردنەوەی پەیمانگاو خولی ڕاهێنان بۆ ئافرەتان بۆ خزمەت كردن وپیشوازی كەرانی میوانان و كرێكارانو كارمەندان لەمیوانخانەكان كەتایبەتە بەئافرەتانەوەولەسەر ئەم خاڵە زۆر سورو مكوڕ بونو زۆریان پێ لەسەر دادەگرتو تەنیا ئەمەیان داوا دەكرد بۆ ئەوەی لەسەرەتادا ڕوبەڕوی بەرهەڵستكاری نەبنەوە،

بەجیهانی كردنو دنیاگەریو چی وچی، نەخێر ئەوانە نێردەی مزگێنی دەرن (البعثات التبشيرية)ن لەژێر ئەم پەردەی مرۆڤایەتی دا خەڵكی موسڵمان گومڕا دەكەن لەڕێگەی خوا پەرستی هەڵیان دەگێڕنەوە بۆ بەندایەتی كردنی خۆیانو لەهەمو ڕویەوە چاو لەدەستی ئەوان بیتو بەم بێنەوەوە هەرچی سەروسامانو دارایی وڵاتان بۆ خۆیان بدزنوهەرچی خەڵكی سەر ڕوی ئەم زەویە هەیە كۆیلەو پیاو وخزمەتكاری ئەوان بێت مەبەستم لە جولەكەی زایۆنیزمی جیهانیو جیهانی گاورایەتیە(وەرگێڕ).

جائەگەر ئەو ئافرەتانە لەو پەیمانگاو خولانە دەرچونو بروانامەیان لەم بوارەدا بەدەست هێنا، گومانی تێدا نیە کەخۆیان بەئارەزوی خۆیان ناچار دەبن داوای کار(الوظیفة) بکەن لەبواری ئەو پسپۆریەی کەبەدستیان هێناوە لەخولەکانیاندا تازە ژەمرەکەیان دەرخوارد دان، ئابەم شێوەیە هەر وەك خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ ٱللَّهُ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلْمَـٰكِرِينَ ﴿٣٠﴾ ﴾ الأنفال:٣٠. (واتا: ئەوان مەکرو فێڵی خۆیان دەکەنوخوای گەورەش فێڵی خۆی دەخاتە گەڕو باش بزانن کە باشترینو باڵا دەسترینو بەدەسەلاّت ترین کەسێکیش خوای گەورە (الله) یەوکەس ناتوانێت خۆی لەقەرە بداتو بەسەر هەمو کەسو بەسەر هەمو شتێك دا زاڵە. بۆ کوێ دەچن ئەی لەخوا نەترسانو ئەی ستەمکارانو ملهوڕان.(وەرگێڕ).ئەوان بەم شێوازو بەم فروفێڵانەیان دەوڵەتی موسڵمانانو کۆمەڵگەو سەرپەرشتیارانو جڵەو بەدەستانو دەم ڕاستانی موسڵمانانو هەتا خودی ئافرەتان خۆشیان بێزارو هەراسان دەکەن.

ح ـ پەروەردە و فێرکردن، ئەم نەیارو دوژمنانەو هەڵ خەڵەتاوان بونەتە ئەڵقە لەگوێ خوێندن و پەروەردە کردنیان کردوە بەهۆکارێكودەلاقەی پێدا چونە ژورەوە:

کردویانەتە دار دەستێك وهۆکارێك بۆ بڵاو کردنـەوەی فیکـرو بۆچـونەکانی خۆیـان لەگەندەڵ کردنو لادانی ئافرەتی موسڵمان، لەوانە دەڵێن هـیچ پرۆگرامێکـی خوێنـدنوفێر کردنو پـەروەردە کردن لەئیسلامدا نیـە کـەگرنگی بـدات بـەئافرەتو ڕۆڵـی ئافرەتـان وەك مافێکی خۆیان، ڕونکردنەوەی کاری دایکایەتی لەناو ماڵو لـەڕوی منداڵـەکانی دا، وڕێگـای پـەروەردە کردنیـان، وهۆکارەکـانی ئەنجامـدانو هەسـتان بەئـەرکو فرمانـەکانی خـۆی، هەروەها ئەو بەرنامەی کەهاریکارن لەکارو فرمانەکەی خۆی دا(وظیفتها).

هەروەها هەوڵی یان داوەوهەمیشە هەوڵ دەدەن بۆ داگیر کردنو دەست بەسـەردا گرتنی پەروەردەو فێرکردن لەگەڵ بواردا، وەك بانگەشە کردن بۆ تێکەڵاو کردنی کوڕو کچ لەپۆلە سەرەتاییەکانەوەو کردنەوەی هەندێ بەشی زانکۆکان بۆ ئافرەتان، کەئافرەت هیچ پێویستیەکی پێ نیە، هەروەها تێکـەڵی پیـاو وئـافرەت لەکارگـەکانی کـار تێـدا کـردن داو لەخوێندنی نوژداریوغەیری نوژداریش، هەروەها داوا کردنو کردنەوەی بەشی وەرزشی بۆ قوتابخانەکانو گەلێ ڕێگەی تر بۆ ئەم مەبەستەیان کە گرتویانەتە بەر.

ك ـ تێخزاندنی ئافرەت لەکارو فرمانەکانی پیاواندا:

ئـەم بـوارە لـەگرنگ تـرین بوارەکانـە کەهێناویانەتـە نـاو مەیـدانو گـەلێ پلانوهۆکارێکیـان بـەکار هێنـاوە بـۆ پـەل کـێش کـردنو تێخزانـدنی ژنـان لـەو بوارانـەدا، هەوڵیان داوەو داوای دەستکێش کردنی ئافرەت دەکەن لەهەمو گۆرەپانەکانی کـار کردنـی کاری پیاوان بێ هەڵاوێردن، هەروەها دەست کێش کردنیان بۆ کار کردن لەمیوانخانـەکانو فرۆکەخانەکانوشوێنە بازرگانیەکانوژورەکانی بازرگانیوکۆمپانیـەکانو گـەلێ شـوێنی تـر. ئەوەی جێگەی پێ کەنینی گریاناویە ئـەو بانگـەوازیو داواکاریانەیـە بـۆ پـەلکێش کردنـی ئافرەتـان بـۆ نـاو پیـشەوەریەکانی وەك کارەبـاییو دارتاشـیو دارشـتەی کانزایی(السباکة)وهەروەها پەلکێش کردنیان بۆ ناوڕیزەکانی سەربازیوپۆلیسیو سەربازی کـردنو بـون بەپۆلیـسی هـاتو چـۆو [1]گـەلێ کـارو پیـشەی تـری لـەم جۆرانـە کەتایبـەتن بەپیاوانەوەو ژنانیان تێ خزاندون. پاكو بێگەردی بۆ خوای گەورە کەئەمە بوختانێکی زۆر گەورەیە[2](سبحانك ربنا هذا بهتان عظيم).

٢ ـ بەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵمان بەرامبەر بەو هەمو هێرشە چڕو پڕانە:

گومانی تێدا کەئـەرکو بەرپرسـیاریەتی لـەڕوی ئـەو هـەمو فیکـرو پلانـە گڵاوانـەدا لـەدژی ئـافرەتی موسـڵمان، ئـەرکو بەرپرسـیەتێکی هاوبەشودەسـتەجەمعیە لـەنێوان کاربەدەستانو ڕیش سپیانو زانایان وخوێندکارانوقوتابیانو فێرخوازانو بانگەشە کارانو

---

(١) لەساڵەکانی ٢٠٠٥ ـ ٢٠٠٦ وڵاتدا ئافرەتیان بەپۆلیسی هاتو چۆو پۆلیسی فەرمانگەکانی تردا دامەزراندنودەست بەکار بون لەسەر جادەو ڕێگا گشتی یەکانولەفەرمانگاکانی تردا. دوای ماوەیەك دەست بەکار بونوکار کردن ڕۆژێ لەگەڵ پۆلیسە پیاوەکاندا دەچنە سەفەرە بۆ سەیرانگاکانولەوێ هەردولا مەست دەبنو دوایی پۆلیسە ئافرەتەکان فەساد دەکەنو بێ ڕەوشتیان لەگەڵ دا دەکەنوئاشکرا دەبنو دوا تر هەر بەپۆلیسی دەیان گوازنەوە بۆ فەرمانگەیەکی ترو ئێستا درێژە بەکاری خۆیان دەدەن.(وەرگێڕ).

(٢) ئەم ڕستەیە بریتیە لەو پلانانە کەبۆ پەل کێش کردنی ئافرەتانو لەماڵ دەرهێنانیان دایان ڕشتوە. بۆ پتر زانیاری سەیری کتێبی (عودة الحجاب) بکە کەتیایدا باسی غەزو کردنی ئافرەتی موسڵمانی لەکۆمەڵگای موسڵمانانو وڵاتە عەرەبیەکاندا کردوە. کەدکتۆر بکر أبو زید لە (حراسة الفضیلة) دا کورتو پوختەی کردوە. خوای گەورە هەموان سەرکەوتو سەرفراز بکات.آمین.

سەرپەرشتیارانی ژنانو ژنان خۆشیان لەو ئەرك و بەرپرسیاریەتیە نیوەی ئەركیان دەكەوێتەسەر شانودەبێ زیرەكو بەتوانا بن لەو ئەركو بەرپرسیاریەتیە گرانو قورسەدا. ئێمە لێرەدا پتر پێ لەسەر بەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵمان دادەگرینو چڕ دەبینەوە لەگەڵ ئەمەش دا ئەمە وا ناگەیەنێ كەبەرپرسیاریەتی ئەوانی تریش واتە پیاوان پشت گوێ بخەین.

ئەركو بەرپرسیاریەتیەكانی سەر شانی ئافرەتی موسڵمان لەم بوارەدا دەكرێ لەم ڕیز بەندیانەی خوارەوەدا ڕیزیان بكەین:

أ- **شورا كردنی نەفسی خۆی بەزانستو زانیاریو فیكریو پراكتیزە كردنی(العملي):** لەبڕیارو مەشخەڵەكانی ئەم شورا كردنە ئەوە بو لەبەرپرسیاریەتی نەفسی ئافرەت دا ئاماژەمان پێ كرد، بۆیە لێرەدا پتر پێ لەسەر كێشەی فێر بونو خوێندنەوەو نوسینوخۆ ڕۆشنبیر كردن (المطالعة والتثقيف النفسي) ی ئیسلامی وگشتی وفێر بون وناسینی هەمو نهێنی وخاڵە شاراوەكانی شەریعەت دادەگرین، پاڵ پشت وپشت ئەستور بەهێزو توانای پتەویەتی ئیمان و بڕوا بون بەخوای پاك وبێگەرد، چونكە خوای گەورە هیچ كارو یاساو ڕێسایەكی بەبێ ژیریوحیكمەت دانەڕشتوەو هیچ داواكاری وتەكلیفێكی نەكردوە كەبەرژەوەندی دروست كراوەكانی خۆی تێدا نەبوبێت.

ب- **لێ حاڵی بونو دەرك كردنی ئەو ڕاستیەی كەدوژمنان هەمیشە وان لەبۆسەدا بۆی:** ئەو دوژمنانە كێن؟ بێ گومان بریتین لەجولەكەی دڵ ڕەشوفەلەكان (النصارى) ودوڕوەكان (المنافقين) ومولحیدانو عەلمانیەكان، زۆر جاری واهەیە ئەوانە لەپێستو گۆشتو زمانی خۆشمانن و لە قوتابخانەكانماندا خوێندویانەو لەهەمو شوێنێك لەگەڵماندان، كەچی ئەوانە لەبری سەربەرزیوپوسوریو داوای هیدایەت گومڕاییو سەر لێشێواویان هەڵبژاردو ئەوجار پاش قولمان دەدەنو دوژمنایەتیمان دەكەنو بونەتە كەوا سوری بەر لەشكرو دەستكێشی دوژمنان دەكەن بۆ ناو خانەو لانەی موسڵمانان، بۆیە ئەوانە سەریان لێ شێواوەو سەریش لەخەڵكی دەشێوێنن. مرۆڤیش پێش هەمو شتێك لەئەمیندارو ڕازگرەكانی سڵ دەكاتەوەو گومان پەیدا دەكات دەبێ هەمیشەو ریاو ئاگادار بێت لێ یان ، بۆ ئەوەی لەوانەوە نەگەزترێتوپێوە نەدرێت هەروەكو گوتراوە: (خۆ پارێزی لەئەمیندارو ڕاز گرەكان لەهەمو كەس لەپێش ترە یالەپێش هەمو كەسێكەوەیە).
بەڵێ، ئەوانە بەڕواڵەتێكی ڕیفۆرمیانەی درۆینەی فرمێسك ڕێژو بەتەنگەوە هاتنی مافی

ئافرەت بەرژەوەندیەکانیەوە خۆ نیشان دەدەن‌و دێنە پێش، بەڵام لەژێر ئەم پۆشاك‌و پەردە زاق‌و بریق‌و ساختەیەدا کەمتیارێکی فێڵبازو دڵ ڕەشن‌و دەیانەوێ سوکایەتی بەو بەستەزمانە بکەن‌و بیخەنە ناو گەروی حەزیای لەناو چون‌وهەڵوەشانەوە بێ ئەوەی هەست بکات‌و بزانێت کەئەوانە درۆ دەکەن‌و فێڵبازو تەڵەکەبازن‌و ماف پارێزی ئەویان ناوێت‌و ئەوان دۆستی ڕاستەقینەی نەك هەر ئافرەت بەڵکو مرۆڤایەتیش بەگشتی نین، بەڵکو دۆست‌و لایەنگری بەرژەوەندیەکانی خۆیانن‌وبەس‌و تەنیا دەیانەوێ گیرفان‌و داوێن پڕ بکەن، وا دەزانێت بەڕاستی‌و سوراو سور بەرگری لەبەرژەوەندیەکانی ئەو دەکەن[1]، دەك خوا لەناویان بەرێت چۆن ئەو فێڵ‌و تەڵەکەبازی‌و بوختانەیان کردو چون هەمیشە دەی کەن‌و وەك ڕێوی فێڵباز چاویان ناکەوێت.

ت- دوابەدوای ئەمانە ناسین‌وحاڵی بون لەهۆکارەکان‌و پلانەکان‌و داواکارو مەبەست‌و ئامانجەکانی ئەو دوژمنانە دێت:

عرفت الشر لا للشر ولـــــكن لتوقيـــــــــه

شەڕو خراپەکاریم ناسی نەك بۆ ئەوەی پەرەی پێ بدەم‌وملی بەخراپەکاری‌و کاری شەڕەوە بنێم، نەخێر بەڵکو بۆ ئەوەم ناسی‌و بەدوای دا گەڕام تاباش بیناسم‌و خۆمی لێ بپارێزم‌و لێ ی دور بکەومەو ەو خەڵکی تریشی لێ بگێڕمەوەو دەستیان بگرم بەرەو چاکەو چاکەکاری.(وەرگێڕ).

بریتیە لەناسینی دوژمنانی ئافرەتی موسڵمان چاوکراوەیی‌ووریایی‌وشارەزایی ئافرەتانی موسڵمان. بێ گومان ناسین‌وحاڵی بون لەو هۆکارانەی کەدوژمنانی ئیسلام‌و بەتایبەتیش ئافرەتی موسڵمان بەکاریان دێنن بۆ هێنانە دی ئامانجە گڵاوەکانی یارمەتی

---

(١) ئافرەتی هەژار وسادەو ساکار وادەزانێ ئەو هاوارە ساختەو درۆینەیان لەپێناو بەرژەوەندی ئەو دایە نازانێت ئەو شینەی ئەوان بۆ هەریسەکەیە واتە بۆ تێر کردنی غەریزە بۆگەنەکەی خۆیانە، ئەو بەستەزمانە زۆر فەقیر حاڵانە بروایان پێ دەکەن و دوایان دەکەون وخۆیان بەدەستەوە دەدەن وتەسلیمیان دەبن هەروەکو چۆن مەڕی گورگ لێدراو دوای گورگ دەکەوێت لەگورگەکانیش خێرا تر لەپێشیانەوە دەبەزن بۆ شوێنی ئارام وئەو شوێنەی کەبێ ترس دەم لەلاشەیان دەنێن زۆر بەئارامی ولەسەرخۆ دەیان خۆن.!!! سەد مەخابن و هەزاران داخ.(وەرگێڕ).

دەرێکە بۆ پتەو بونی شوراو ئامادە باشیو وریا بونەوەو خۆ پـەنا دانو داوێـن پـاکیو ڕو سوریەتی ئافرەتی موسڵمان.

ث- ڕو بەڕو بونەوەی ئەم هێرشە بەربڵاوە بەهەمو هۆکارێکی لەتونادا بو وبەوپەڕی تواناوە: وەدەبێ بەگوێرەی بارو دۆخی ئافرەت خۆی بێت، دەبینی خوازیارو خوێندکاری زانستی ئەرکو بەرپرسیەتیەکەی گەورە ترو قورس ترە لەئافرەتانی تر، هەروەها مامۆستا بەهەمان شێوە پەروەردیاری زارۆکان بەهەمان شێوەو..وتد. هەوڵو ڕێگاکانی ئەم بابەتە بەردەوامونەپساوەن، چونکە ئەم بابەتە، ئەم تەوەرەیە لەهەمو بابەتو تەوەرەکانی تر ترسناك ترو بەهێزترو بایەخدار ترە. باشە چی دەڵێن ئەگەر دوژمنان توانیان هەمو مەبەستو داخوازیەکانی خۆیان هێنایە دی کە ئەمانەی خوارەوە بەشێکن لێ ی:

— ئـافرەتی موسـڵمان وەڵامـی ئـەو گورگـە برسـیانەیان دانـەوەو پـەردەو بـاڵا پۆشـی شەرعی لەڕوی خۆی داماڵی، وقژەکانی ڕوتو قوتوبەرەڵاو ئازاد کردو هەرگوێشی پـێ نەدا[1].

— تـەواوی لەشـیان یاهەنـدێ لەلەشـیان ڕوت کـردەوە(سـفرت) جـلو پۆشـاکێکی ناشیرینونادروسـتو قێزەوەنونـامۆ بەئیـسلامو بـەدەر لەبەرنامـەو شـەریعەتی خـوای گەورەی پۆشیو شەرمی لەخواو لەپێغەمبەری خواﷺ نەکرد.

---

(١) هەروەکو لەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا دەی بینین کـچانو ژنـانی ئێمـەی خـۆ بەموسـڵمان زان بەتـەواوی خۆیان ئاوەڕوت کردۆتەوە هیچیان لەبەر خۆدا نەهێشتوەو بەتەواوی جلو بـەرگو پۆشـاکی شـەرعیان لەخۆ داماڵیوەو وەکو تەیرەکەی مەلای مەزبورەیان لەخۆ کردوەو قـاچو دەنـوك کـراو و ئێـستا لەتـەیر چویان لـەخۆ کـردوە .بەدەگمـەن نـەبێت کـەس نـەماوە دوای هـاوارو چـریکەی کـافران وبـێ بـاوەڕانو لادەرانو دوروانـی ئـاوەخۆ نەکـەوتبنو وەك بوکـە شوشـە خۆیـان بـۆ ڕوتو ئـاوەڕوت نـەکردبن. زۆر بەداخەوە ئافرەتانی مەلاکانو بەناو بنەماڵەی ئاینی پەروەرەکان لەگەڵ ڕێزمـان بۆیـان پێـشەنگی ئـەم بـەدوا کـەوتنی ئـەو هـاوارەی بـێ ئـابڕۆو سـوکەڵەکان بـونو قاوغیـان شـکاندو ئافرەتـانی خانـەوادەو خێزانەکانی تریـشمان شـوێنیان کـەوتنو چـاویان لـەوان کـردو تابـەو دەردە گەیـشتون کەئێـستا دەی بینین. لەهەموشی ناخۆشترو جێ ی داخترئەوەیە خۆیان بەپێشکەوتو دەزانـنو ئـەوانی تـریش بـەدوا کەوتوو نەزان و نەفام.بەڵام نەخێر خۆیان نەزانو نەفامنو بەسەر پاشواندا گەڕانـەوە بـۆ دوای دواوەو بۆ سەردەمی قەومی لوطو سیفەتیان(وەرگێڕ).

- زۆر بێ باکانەو بەبێ شەرمیەوە لەهەمو شوێنێك دا تێکەڵاوی پیاوان بون(خالطت الرجال في كلّ مكان).
- بێ باکانەو بەتەنیاو بەلەشی ڕوتو قوتەوە ئوتومبیل دەئاژوێ (لێ دەخوڕێ).
- وازی لەپەروەردە کردنی منداڵەکانی هێناو دانیە دەست خزمەتکارەکەی یا خود پەروەردیاری بێگانەی بۆ گرتن بێ ئەمین وئەمانەت لەماڵدا.(ئێستا دایەنگای فەرمیان بۆ کردنەوەو دەیابەنە ئەوێ - وەرگێڕ).
- هاوڕێیەتی پیاوی بێگانە دەکاتو شەوانە شەونخونیان لەگەڵ دا دەکاتو لەگەڵیاندا دەمێنێتەوە ڕۆژگارو شەوگار بەسەر دەبات.
- چوە دەرەوەو لەگەڵ پیاواندا هاوبەشی کارەکانیان بوو خۆی بەدوکەڵوتەپو تۆزی کارگەو کۆمپانیاکان پیسو پۆخڵ کردوماندو وشەکەت بو ئیدی نەی توانی منداڵەکانی پەروەردەو گۆش کردوی موسڵمانانەیان بکات.
- خۆی بۆ کەسانی تر ڕازاندەوەو ڕوخساری لەدرو دەرماندا شەلاڵ کردو مێردەکەشی بەرەلا کردو گوێشی پێ نەداو منداڵەکانی واز لێ هێنان[1].

---

(١) بەڵێ، هەمیشە خۆ بۆ پیاوانو کوڕانی بێگانە دەڕازێنێتەوەو خۆ لەدرو دەرمانو ماکیاجە جۆریەجۆرەکانی کۆمپانیا مۆنەپۆڵەکانی ئەواندا شەلاڵ دەکاتو جانتا چەرمینە بچکۆلەکەی بەلاشاندا لار دەکاتەوە زۆر بەدەعیەو نازو خۆ بەزل زانیەوە دەڕواتە دەر بۆ بازاڕەکانو بۆ سەیرانگاو شوێنە قەرەباڵغو ئاپۆرەکانداو قژی لێ بەشانەو ڕەنگاو ڕەنگو جەلاویو بۆن خۆش دەکات و خۆ بادەداتو ماڵو منداڵ بەجێ دێڵێو خۆ ئەوەی هەر بەخەیاڵیشی دا نەیاتو هەر بیریشی لێ ناکاتەوە مێردەکەیەتی. ئەگەر هاتیشەوە جوانو پوخت خۆی دەشواتەوەو جلە جوانەکانی فڕێ دەداتو بۆنەخۆشەکەش لەخو دەکانەوەو بۆر وجرقن دەچێتە بەردەم مێردەکەی. لەم ساڵانەدا گوتیان لەیەکێ لەکەناڵە عەلمانیە ناوخۆییەکان لەناو بازارەکاندا ڕاپرسیەکیان لەگەڵ خەڵکی دا کرد: چی دەڵی ی لەبەرامبەر ماکیاجو خۆڕزاندنەوەی ئافرەتانمان؟ پیاوێك لەوەلامدا دەڵێ: وڵڵاهی هەتا بڵێ ی شتێکی خراپو قێزەونە، چونکە ژن خۆ بۆ پیاوەکەی ناڕازێنێتەوە، بەڵکو بۆ خەڵکە. ئێستا من خێزانەکەم هەمو ڕۆژێ کەدەچێتە دەرەوە بۆ بەرو بازاڕەکان وا خۆ دەڕازێنێتەوەو خۆی شەلاڵ دەکات دەبرسکێتەوە، بەلام کەهاتەوە ماڵو هاتە بەردەمی من دەڵێ ی مەیمونە، هەرچی ماکیاجو ڕازاوەکەیەتی لەخۆی دادەڕنێو بۆن ئارەق نەبێ لێ ی نایە. کەواتە هیچ واتای تێدا نیە سەرەڕای

ـــ ئەمانــەو گــەلێ داخــوازیو داواکــاریو پلانــی تــر کەهەمیــشە کۆتاییــان پــێ نایەت. جالەسەر ئافرەتی موسڵمانی سەرکەوتوو سەرفرازو خوازیاری ڕەزامەندی خوای باڵا دەست و کار بـەجێ پێویـستە کەبەهـەمو توانایەکیـەوە لێبڕاوانـە لەگـەڵ کـچانی هاوڕەگەزی خۆی دا بوێرانەو خۆڕاگرانەو پـێ دامەزراوانـە ڕو بـەڕوی ئـەم هێرشـە بـەر بڵاوانە بوەستنەوەو وەك شاخ لەبەر دەمیاندا قوت ببنەوەو بەرپەرچیان بدەنەوە.

ت ـــ هـەروەها لـەو شـتانەی گـەئافرەتی موسـڵمان سـودی لێ دەبینێـت: شـارەزا بونوحاڵی بونە لە حاڵوکاروبارو ژیانی ئافرەتانی کافرانو ئـەوەی کەدوچـاریان بـوە، وەبێ لەو هەمو نـاکۆکیوگێرەو قەرقەشـەو هاتوهاوارانـە، ئـەو بـارو دۆخـە نـاخۆشو دودڵیونەخۆشـیە دەرونیانــەو ئــەو هــەمو ڕاڕایــیو دڵــەڕاوکێو خــەمۆکیو نائــارمی دەرونیەی کەتیایدا دەژین. ئاخر ئافرەتی ئەوان سوكو ڕیسوا بـوەو دەمـرێو سـەگو پشیلەکەی هەر لەباوەشدایە، لەکاتی جوانیو گـەنجی دا خراپـەکاران توشـی خراپـەی دەکەن، وەك دەسترۆکە یاوەك کلینیکس وایە خۆی پێ دەسـڕنەوەو فـڕێ ی دەدەنـە ناو زبڵدان، وەك گەرماو وایە لەسەر چەقی ڕێگاو هەرچی هات میـزی خـۆی لێ دەکـات وخـۆی تێـدا دەشـواتو دەڕوات، جانەگـەر ئـافرەتی موسـڵمان ئـەم هـەمو ڕاسـتیانە بزانێتو خوانەخواستە ئەم ڕێگـەو ڕێـڕەوە هـەڵ ببـژێرێتو بیگرێتـە بـەرو بـەرەو ئـەو حاڵەتە بڕوات، ئەویش توشی ئەو حاڵەتە دەبێت، خۆ دور دەگرێـت، وەئەگـەر بزانێـت ئەگەر دەست بەپەتی بەخوای خۆیەوە بگرێتو خـۆی بپارێزێـت بـۆ ئـەوەی نەکەوێتـە ئەو قوڕاو وزەلکاوە بۆگەنەوە، خوای گەورە دەی پارێزێت سەرکەوتوسەرفراز دەبێت لە دنیاو لەقیامەت داوژیانێکی خۆشو بەختەوەر دەباتە سەر لەهەردو دنیادا.

و ـ هەستانی ئافرەتی موسڵمان بەڕۆڵی چاکسازی و چاکگوزاری(دورها الإصلاحي):

ئەمــەش لــەڕابردودا ڕونمــان کــردەوە، پێویــستە ئــافرەتی موســڵمان ســەرەتا لەخۆیەوە دەست بکات بەخۆ چاك کردنوڕۆڵـی چـاکگوزاری ببیـنێ، هـەروەها لەماڵـەوەداو لەگەڵ خەڵکی داو لەناو کۆمەڵگەدا. ئەگەر بەم شێوەیە ڕەفتار بکـات ئـەوا ئـەو کـات ئـەو ئافرەتە ڕۆڵی بەرچاو ودیاری دەبێت لـەناو کۆمـەڵگادا وکاریگـەر دەبێـت نـەك کـارلێکراو،

ئەوەی خواو پێغەمبەری خوا لەخۆی تورە دەکاتو دڵی منیش لەخۆی دەڕەنجێنێ، بەڕاسـتی شـتێکی خراپە، دیارە خراپەش هەر خراپەی لەدوایە.(وەرگێڕ).

ودەبێتە چاکگوزار نەك خراپەکار، دەبێتە ئەندامێکی کاراو چالاك نەك پەککەوتەو هیچ لەدستان شین نەبوەوەو دەستوپێ سپیلکە، دەبێتە ئەندامێکی بەکەڵكوبەسود شوێنی دەکەون نەك شوێن کەوتو بێت، بێ گومان پاداشتی خوای گەورە وەردەگرێتەوەو بەچونە بەهەشتو ڕەزامەندی خوای پاکو بێگەردو باڵا دەست کۆتایی دێت.

چەند هەڵوێستێکی خێراو سەرپێ یی لەگەڵ ئەرك وبەرپرسیەتی ئافرەتی موسڵماندا:

دوای گەشتێکی خێرا لەگەڵ ئەرکو بەرپرسیەتی ئافرەت لەنەفسی خۆیو ماڵو منداڵوکۆمەڵگەو لە چاکگوزاریوئاراستە کردنو ڕێنومایی کۆمەڵایەتیو ڕونکردنەوەی بەرپرسیەتی لەکۆمەڵگاداو لەناو چین وتوێژەکانی ئوممەتدا، پێویستە لەسەرمان کەپێشبینی کۆمەڵێك کارو چالاکی بکەین کەکۆتایی توێژینەوەو لێکۆڵینەوەکەمانی پێ بێنین، کەبەڕاستی گرنگیو بایەخێکی گەورەی هەیەو لەچەند هەڵوێستەیەکی خێراو سەر پێ یی دا دەیان خەینە ڕو، کەوەکو پاڵنەرێكو هۆکارێکی یارمەتی دەر وان بۆ سەرکەوتنی ئەم کارەو ئەرکە گەورەیەی کەئافرەتی موسڵمان پێ ی هەڵ دەستێت:

هەڵوێستەی یەکەم: خۆ ئامادە کردنی ئافرەت بۆ ئەم کارو چالاکیە گرنگە:

گومانی تێدا نیە کەئەمە ئەرکوکارێکی زۆر قورس وگەورەیە، کارێکی بەرزە، کەچی هەر بیریشی لێ ناکەنەوە تەنیا ئەو ئافرەتە سەرکەوتوانە نەبێت کەچونەتە ناو چوارچێوەی کار کردن وپێشبڕکێوە بۆ گەیشتن بەدۆندە بەرزەکانی چیا بەرزەکان. ئەم ئەرکە قورس وگەورەیە پێویستی بەخۆ ئامادە کردنێکی لەپێشینەیە هەیە. دەتوانین داواکاری وبڕیارەکانی ئەم خۆ ئامادە کردنە لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بگوشین:

❖ **خۆئامادە کردنی زانستیانە**: مەبەستمان لەزانست زانستە شەرعیەکانە کەلەفێر بونوشارەزایی بونی دا سودێکی زۆر هەیە بۆ فێر بونو شارەزا بونو ڕێنومایی کارو بارە ئایینیەکانی وەك عەقیدەو بیرو باوەڕو بەندایەتیو پەرستشیو(العقیدة والعبادة)و ڕەفتارو مامەڵە کردن (المعاملة)، وئاکارو ڕەوشتی مرۆڤی باڵغ (المکلف)[1].چالەبەر ڕۆشنایی ئەم ڕاستیە پێویستە مرۆڤی باوەڕدار پشکێکی زۆری

---

(١) پێشتر قسەمان لەسەر بەرپرسیەتی زانستی ئافرەت کردو شتێکمان لێ ڕون کردەوە کەپەیوەندی بەم بارەوە هەیە.

لەزانستەکانی وەك بیرو باوەڕو پەرستشی و(العقيدة والعبادة)، ڕەفتارو مامەڵە کردن (المعاملة)، ئەخلاق وئاکارو ڕەوشت وپەروەردەو ئابڕو ڕەفتار، سیرەت وژیاننامەی پێغەمبەرﷺ، ژیاننامەی پێشینەی پیاو چاك لەسەحابەکانوشوێن کەوتانوشوێن کەوتەی شوێن کەوتانو دوای ئەوانیش﷽.

❖ **خۆ ئامادە کردنی کۆمەڵایەتی:** وەك ئەوەی کەکۆمەڵگەیەکی بچوك کراوە بۆ خۆی دروست بکات کەبتوانێت تیایدا بەئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی بانگەشە کردنو بانگەوازی هەڵبستێت بەباشترین شێوە، وەلەگرنگترین شتێك کە لەسەر ئەم کارە گرنگە بێتە ڕێگەی ئەوەیە کەنابێ شو بکات بەکەسێك کەپیاو چاكو پابەند نەبێت بەشەریعەتی خواوە واتە بەقورئان سوننەتەوە بەپێ ی تێگەیشتنی پێشینەی پیاوچاك. بۆ ئەوەی کەشو هەوایەکی لەبارو گونجاوی بۆ بڕەخسێنێت بۆ ئەنجامدانی ئەم ئەرکو کارە گرنگو گەورەیەی سەر شانی، هەروەها دەبێ خۆی وا ڕابهێنێت کەتەنیا لەبوارە چاكو باشەکاندا هاریکاری بکات وەك مەشق کردنو خۆ ڕاهێنان لەسەرئامۆژگاریو ئاراستە کردنوڕێنومایی کردنو وتار خوێندنەوەو دادانی محازەرات. باشتریش وایە هەر لەمنداڵیەوە خۆ لەسەر ئەم حاڵەتە ڕابهێنێت، هەر لەو کاتەوەی کەقوتابیە بۆ ئەوەی بتوانێت کارو ئەرکەکانی سەرشانی خۆی بەتەواوی وبەشێوەیەکی باشتر ڕاپەڕێنێت. وەلەسەر کەش وهەوایەکی کۆمەڵایەتی وکۆمەڵگای ژنانە(المجتمع النسوي) ڕابهێنێت.

❖ **پەروەردەو ئامادەکردنی نەفسی خۆ:** مەبەست لەمە پەروەردە کردنو خۆئامادە کردنی نەفسی خۆ بەشێوەیەکی وا کەتواناو ئامادەییەکی وای هەبێت کەبەبڕوا بەخۆ بونێکی تەواوەوە بتوانێت بچێتە ناو ئەو گۆڕە پانەوە، بەم هەمو متمانەو پێ دامەزراویو نیەتی پۆڵایینونیاز پاکیو عەزمێکی بەرزو بێ کۆتاییودەست پێشخەریو بێ دودڵی ولاوازیوتێشکان، ئامادە بێت ڕو بەڕوی هەمو کەندو کۆسپەو تەنگژە دەرونیەکانو سوکایەتی پێ کردنوگاڵتە پێ کردنو تەشقەڵەیەك ببێتەوە، کەلەکەسێکی تری فاسق یالەدژە فیکری خۆیەوە. یالەدژی ئایینەکەی قسە دەکەن یا هەندێ جار لەدەوروبەرەکەی خۆیەوە دەبیستێو ڕو بەڕوی دەبێتەوەو دوچاری ئازارو تەنگ پێ هەڵ چنین دەبنەوەو پلارو توانجی گاڵتەجاڕی تێ دەگرن. دەبێ ئافرەتی موسڵمان لێرەدا زۆر خۆڕاگرو مەندو سینگ فراوانونەڕوخاو بێت. ئەوەی

لێرەدا یارمەتی دەرو پاڵ پشتی بێت هێزێکی شاراوەی بەهێزو فاکتەرێکی مەعنەوی بەهێزە، هێزی بڕوایە(الإیمان) بەخوای باڵا دەستو کاربەجێ، ونیاز پاکیو دڵ پوختەیی بۆ خوای گەورە لەئەنجامدانی ئەم کارو ئەرکە گرنگە، داوا نەکردنو نەخواستنی هیچ شتێك لەدنیادا بۆ ناوبانگیو لەپێناو ڕوپامایی یا بۆ زاڵ بونو باڵا دەستیو شۆرەت لەبوارێك لەبوارەکانی دنیادا. دەبێ هەمیشە هاوڕێو هاودەمی نیاز پاکیو هێزی سەربەرزیو ورە بەرزیو شانازی کردن بەم ئاینەوە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَلِلَّهِ ٱلْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِۦ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝٨ ﴾ المنافقون:٨.(واتا: عیزەتو ڕێزو زاڵیو دەسەڵاتداریو سەرفرازی تەنیا بۆ خواو بۆ پێغەمبەرەکەیو بۆ تەواوی گرۆهی بڕوادارانە وبەس، بەڵام دوڕو دەغەڵە ملهوڕەکان ئەمە نازاننو ئاگایان لێ نیە، بۆ؟ چونکە ئاخر خۆ ئەوان لەم نازونیعمەتەی خوا بێ بەشنو نەیان چەشتوە، دەی ئەوە بۆیە وایە چونکە ئەوان پەیوەندیان بەسەرچاوەی ئەم نازو نیعمەتەوە نیە کەخوای باڵا دەست وکاربەجێ یەو بڕوایان پێ نیەو بڕواشیان نەبەپێغەمبەرەکەشی هەیەو نەبەبەرنامەکەشی، خوای گەورە پەنامان بدات.آمین.(وەرگێڕ). دەبێ ئافرەتی موسڵمان هەمیشەو بوێرو چاو نەترسو بێت لەئاست هەق دا هەرگیز سازش نەکات، هرگیز دودڵ وڕا ڕا نەبێت، لەبەندایەتی کردن بۆ خوای گەورەو لەکاری بانگەوازی دا خاو خلیچكو سستوتەمبەڵ نەبێتو شتە خەیاڵیو ئەفسانەو ئەندێشە پوچەڵەکان لەمێشکی خۆی دا کۆ نەکاتەوە تابێ ورەوبێ هێزو بێ توانا دەر نەچێت. لەوە نەترسێ کە بەندایەتی کردنی بۆ خواو کاری بانگەوازی و چاکگوزاریەکانی قبوڵ نابێت، گوێ بەوەسوەسەکانو ڕازاندنەوەکانی شەیتان نەداتو خۆڕاگر بێت لەبەرامبەری دا، دەبێ زۆر بوێرانە بێت وسور بێت لەبەرگری کردن لەو هەقەی وا لەدەستی دایە و گرتویەتیە بەر کەبریتیە لەپەیڕەو وپرۆگرامی خوای گەورە. وەدەبێ باش بزانێت کەلەبڕینی ئەو ڕێگەیەی کەگرتویەتیە بەر چەندان کێشەو تەنگژەو وکەندو کۆسپی دێنە ڕێ، دیارە شتێکی بەڵگە نەویستە کەپێشەنگی ئافرەتی موسڵمان پێغەمبەرەﷺ هەمومان دەزانین ئەوەی بەسەری هات بەسەری هات لەو هەمو ئازارو ئەشکەنجەو وکوێرەوەریو ماندو بونو شەکەتیەی لەئەنجامی ڕەت کردنەوەو بەرهەڵستیو بەگژدا چونەوەی

تاوانباران‌و ملهوڕانی بێ باوەڕان‌و مولحیدان‌و دوڕوەکان بەسەری هاتن، ئەو هەمو سزادان‌و ئازارو ئەشکەنجەیەی خۆی‌و هاوەڵە بەڕێزە خۆڕاگرەکانی کەلە سەر دەستی ئەو کافرە خوانەناسانە توشیان هات‌و چەشتیان لەگەڵ ئەوەشدا نوچیان نەداو بوێرانە وەك چیاکان‌و دۆندە بەرزەکانی مەوککەو مەدینەوقەندیل وئیڤەرێست لەبەر دەمیاندا وەستان وچۆکیان دانەداو لەسەر بانگەشەو بانگەوازی خۆیان بۆ لای خوای گەورە بەردەوام بون وساتێ نەسرەوتن وگوێ یان نەدایە ئازارو ئەشکەنجەو گرتن‌و پێدادان‌و دارکاری کردن‌و لەمەنجەڵی ئاوی گەرمدا کوڵاندن‌و شەهید بون .و..وتد تائەنجام خوای گەورە پشتی گرتن‌و سەری خستن‌و پۆل پۆل خەڵکانی سەر ڕوی زەوی دەهاتنە ناو ئەم ئایینە پاك‌و پیرۆزەی ئیسلام‌و دەهاتنە ڕیزی موسڵمانانەوە تا ئایینی ئیسلام گەیشتە سەرتاپای جیهان‌وخوای گەورە لەئەنجامی ئەو خۆڕاگری‌و ددان بەخۆدا گرتنەیان‌ولەبەر ئەو پێ دامەزراوی‌و بەردەوامیەیان (الإستقامة) نازو نیعمەتی خۆی لەدنیاو لەقیامەت دا پێ بەخشین.

❖ خۆ ئامادە کردنی پلانی‌ونەخشەڕێژی‌و زانستی بۆ ئامانجەکانی بانگەوازی‌وشێوازەکانی:

بانگەشەو بانگەوازی ئیسلامی بانگەشەو بانگەوازێکی زانستی پراکتیکی جیهانیە ئەنجامدان‌و جێ بەجێ کردنی پێویستی بەوە هەیە کەدەبێ بەتەواوی لەچیەتی‌و چۆنیەتی‌وناوەڕۆك‌و ئامانج‌و مەبەستەکانی بزانیت‌و شارەزا بیت، جائەنجامدان‌وهەستان بەو بانگەشەو بانگەوازیە لەلایەن ئافرەتەوە پێویستە لەسەری کەدەبێ بەگوێرەی پلانێکی ڕون‌و ئاشکراو بێ پێچ‌و پەناو بێ گرێ‌و گۆڵی نەخشە بۆ داڕێژراو بڕوات بەڕێوە، بۆخۆی ڕەنگی بۆ بڕێژێت یاخود لەگەڵ هەر کەسێکی تردا هاوکاری بکات کەلەگەڵی دا هاوبەشە لەو کاروئەرکە گرنگەدا. دەبێ زۆر بەوەردی بیری لێ بکاتەوە چی دەوێ لەم بانگەشەو بانگەوازیەداو دەبێ چی بکات‌و چی نەکات؟ ئامانج‌و مەبەستە دورو نزیکەکانی چین؟ ئایا شێوازو هۆکارە سەرەکی‌و بەراییەکان‌وسەرکەوتوەکانی چین بۆ گەیشتن بەبەو ئامانج‌ومەبەستان؟ هەمو ئەمانەو شێوەکانی تری دەبێ ئافرەتی موسڵمان پێش ئەوەی بچێتە ناو گۆڕەپانی کار کردنەوە ئامادەو گەڵاڵەیان بکات‌وخۆی کۆك‌وئامادەو تەیار بکات، تالەکارەکەی دا سەرکەوتو بێت‌وتێ نەشکێت‌و شوێنەواری خراپی لێ نەکەوێتەوەوخوانەخواستە سەرکەوتن بەدەست نەهێنێت‌ونەتوانێت ئەو کارەی گرتویەتیە

بەر بگەیەنێتە شوێنی مەبەستوبەناچاری پالی لێ بداتەوە. بەگوێرەی ئەم تاو وتوێوبیروبۆچونانە لەم کاروئەرکە گرنگو بەهادارەی دا ئافرەتی موسڵمان پێویستی بەم هەنگاوانەی خوارەوە هەیەودەبێت:

- دارشتنی پیلانو نەخشەڕێژی بۆ ڕەوتی کاروانی بانگەشەو بانگەوازەکەی بەوێنەو نەخشە ڕێژی بۆ ئامانجو مەبەستە دورو نزیکەکانی.

- هەروەها دەبێ بروانێتە ئەو هۆکارانەی کەلەدەستی دان بۆ بەکارهێنانیان وەك ئافرەتێك، چونکە ئەوەی بەپیاو دەکرێت هەرگیز بەئافرەت ناکرێت ئەمە شتێکی بەڵگە نەویستوحاشا هەڵ نەگرەو هەروەها بەپێچەوانەوەشەوە([1]).

- دەبێ شێوازەکانی ئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی ئەم کارە گرنگە بزانێتوباش شارەزایان بێتو لەبەر دەمی دا ڕون ئاشکرا بن کەدەبنە ئەگەری ئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی بانگەشەو بانگەوازەکەیو ڕاگەیاندنیان لەناوچین وتوێژەکانی کۆمەڵانی خەڵکی دا.

- دەبێ پێشبینی ئەو هەمو کێشەو تەنگژەو تەنگو چەڵەمەو ناکۆکیانە بکات کەلەوانەیە بێنە سەر ڕێگەی لەئەنجامدانی ئەم ئەرکە گرنگەی دا، بۆ ئەوەی بەئاسانی بتوانێت بەسەریاندا باز بداتوخۆیان لێ لابداتو بەسەریاندا زاڵ بێتو بەردەوام بێت لەبانگەشە کردنو بانگەوازەکەی دا تا دەگاتە شوێنی مەبەست وسەرکەوتن.

هەڵوێستەی دوەم: سیفاتەکانی ئافرەتی بانگەشەکاری سەرکەوتو:

یەکەم: نیاز پاکیو دڵسۆزی بۆ خوای گەورەوبالا دەستوکاربەجێ: گومانی تێدا نیە کەبەبێ ئەم نیاز پاکی ودڵسۆزیە دەرئەنجامی کارەکانی هەمو دەبنە تەپو تۆزو بەهەوادا هەڵ دەچنوپەرشوبڵاو دەبن، ئەمەگرنگترین شتێکە کەدەبێ ئافرەتی موسڵمانی بانگەشەکار خۆی بۆ ئامادە بکاتوخۆی پێ چارە سەر بکاتوپێ برازێنێتەوەو بەهەندی هەڵبگرێت.

دوەم: ئارام گرتنو خۆڕاگری، بانگەشە کردنو بانگەوازی کارێکی هەروا سوكوئاسانو سادەو سانا نیەو گەلێ قورسەو کەندو کۆسپەکانی گەلێك زۆرن، بۆیە پێویستی حەتمی بەم ئارام گرتنو خۆڕاگریە هەیە، ئەوەندەی بەسە کەلەقورئانی پیرۆزدا

---

[1]) واتە: لەهەندێ کارو باردا ئەوەی بەئافرەتان دەکرێت بەپیاوان ناکرێت ، وەبەپێچەوانەوەش.(وەرگێڕ).

پتر لەنەوەد شوێن دا دوبارەو چەند بارە بوەتەوەو ناوی هاتوە، کەڕاستەوخۆ داوا لەپێغەمبەرﷺکراوە.

سێ یەم: زانستی وزانیاری تەواو(١).

چوارەم: کرداری چاك ورەوشت وئاکاری باش وبەرزو بەردەوامی لەسەر رەوشت جوانی: دیارە شتێکی بەڵگە نەویست وئاشکرایە لەگرنگترین هەڵوەشێنەرەوەکانی بانگەشەوبانگەوازی کردن و پوچەڵ بونەوەی کارەکان ونەگەیەشتنی خاوەنەکەیەتی بەدەرئەنجامێکی باشو ئەرێیی (الإيجابية) بریتیە لەدژ یەکی قسەو کردارەکان :﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفۡعَلُونَ ۝٢ كَبُرَ مَقۡتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُواْ مَا لَا تَفۡعَلُونَ ۝٣﴾ (الصف:٢،٣))(واتا: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان بەخواو بەپێغەمبەری خوا هێناوە بۆچی ئەوەی بەزمان دەیڵێن بەکردەوە نایکەن؟ ئەدی نازانن خوای گەورە رقی لەو کەسە هەڵ دەستێت کەبەقسە بڵێ ئەوا دەکەم وئەواناکەم ، یان بەخەڵکی دەڵێ ئەوا بکەن وئەوامەکەن وئامۆژگاری خەڵکی بکات وڕێنومایيان بکات کەچی لەلایەکی ترەوە بۆ خۆی ئەو کردەوانە نەکات ولەخراپەکاری ڕانەوەستێت.(وەرگێڕ).یا دەفەرموێ:﴿ أَتَأۡمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلۡبِرِّ وَتَنسَوۡنَ أَنفُسَكُمۡ﴾ (البقرة:٤٤). (واتا: ئایا ئێوە ئامۆژگاری: خەڵکی دەکەن بۆ کاری چاکە کردنو خەڵکی لەخراپە دەگێڕنەوە کەچی خۆتان لەبیر دەچێتو ملتان بەخراپەو خراپەکاریەوە ناوە. ئەمەو لەم بوارەداگەلێ دەقەکان گەلێك زۆرن .

پێنجەم: نەرم ونیانیو هێدی وهێمنی ولەسەخۆیی وپەلەنەکردن وهەڵەشە نەبوونو سینگ فراوانی:

بەڵێ، شتێکی شاراوە نیە کەگەورەترین وگرنگترین شتێك لەژیانی مرۆڤدا بریتیە لەمەندی وهێدی وهێمنی ولەسەرخۆیی وسینگ فراوانی وپەلە نەکردن وهەڵەشە نەبون، ئاخر ڕێگای ئەم ژیانە دورە ، ئەوە نیە هەر کەسێك خانو دروست دەکات ، کەدروستی

---

(١) لەڕابردودا ئاماژەمان پێکرد.

کرد یەکێکی تر تیایدا دادەنیشێت وتیایدا دەحەسێتەوە، دەبێ لەم ژیانەدا زانست وزانیاری فێر بیت ووکەسانی تریش فێر بکەیت و ئەو زانست وزانیاریە بەکەسانی تر بدەیت ، مالێك پەیدا بکەیت دەبێ کەسانی تریش سود وکەلکی لێ وەر بگرن ([1]). بۆ ئەوەی ئافرەتی بانگەشەکار بگات بەمەبەست وئاواتەکانی خۆی لەکاری بانگەوازیەکەی داو لەگرتنەبەری ئەم ڕێگەیەدا پێ دامەزراو بەردەوام بێت دبێ نە سفەتە جوانو بەرزوگەوریە خۆی برازێنێتەوە، پێغەمبەری خواﷺ بە أشج عبدالقيسي فەرمو:{إنَّ فيك خصلتين يحبهما الله، الحلم والأناة}([2])هەرکەسێك نەرمو نیانوسینگ فراوانولەسەرخۆ نەبێت با ئەو سیفەتە لەخۆی دا بێنێتە دی، زانستو زانیاری بەفێر بونوهەوڵ دان دێتە دیوتێکۆشانی دەوێت، هێدیوهێمنیوسنگ فراوانیش بەخۆ جوان کردن بەو سیفەتە بەدەست دەکەوێت.

شەشەم: ڕاستگۆیی بەهەمو جۆرەکانیەوە: ڕاستگۆیی لەگەڵ خوای گەورە لەپەرستشیو بەندایەتی بۆ کردنی دا، لەگەڵ خەڵکی دا، ڕاستگۆیی لەنوسینو لەکردەوەو گفتاردا، هەرگیز نابێ درۆ لەگەڵ خوادا یالەگەڵ پێغەمبەرداﷺ بکات، ئەمەیان گەورە ترین وترسناکترین درۆیە، نابێ درۆ لەگەڵ خەڵکی دا بکات هەتاکو لەگەڵ مندالآن و لەگەڵ گیاندارەکانیش دا بکات، بەڵکو دەبێ نمونەی ڕاستگۆیی بێت.

حەوتەم: ناسین ودەرك کردنی ئەو واقیعەی کەئافرەتی موسڵمان تیایدا دەژیات: نابێ قسە بکات بەوە ئەبێ کەتێ ی گەیشتوەوهۆشیارە واتە بەشێوەیەکی ڕۆشنبیرانە وزانستیانەولەواقیع گەیشتوە ئەگەر ئافرەتی موسڵمان بەشێوەیەکی تایبەتی لەواقیعەتی خەڵكو دەورو بەرەکەی خۆیو واقعیەتی ئافرەت گەیشت ئەوا دەتوانێت بخزێتە ناو دڵیانەوەو چارەسەری کێشەو ئاستەنگ وتەنگژەکانیان بکات، وقسەو گفت وگۆ لەسەر ئەو کێشەو تەنگژانە بکەن کەبەلایانەوە گرنگ وچارەسەر خوازن.

هەشتەم: پێویستە بەڕەوشتو ئاکارە جوانەکانی شەرعی خۆی برازێنێتەوە: بەتایبەتیش ئەوانەی کەواجبن لەسەری وەك: بالآ پۆشیوپۆشاکی شەرعیانە، تێکەڵ نەبون لەگەڵ

([1]) کورد دەڵێ : هەرچی گا بیکات تەنیا گا نای خوات.(وەرگێڕ).

([2]) لەڕابردودا ئاماژەمان پێ کرد.

پیاواندا، نەرمیوسازش نەنواندن لەڕەفتار کردن لەگەڵ پیاواندا، دەبێ شێوەو پۆشاکو جلو بەرگی شەرعیانە بن.

نۆیەم: دەبێ بەرژەوەندی شەرعی سەروی بەرژەوەندی خودی ونەفسی خۆ بێت، بۆیە دەبێ هیواو ئاواتو مەبەستی ئافرەتی موسڵمان ڕێنومایيو دەستگیرۆیی ئافرەتانی تر بێت، وئاکارو ڕەفتاری یان بەشێوەیەکی دروستو ڕاستو ڕەوان بێتو ڕزگار کردنوبەپیرەوە چونی ئەو ئافرەتانەی وا کەوتونەت زەلکاوی سەرلێشێواوانو کەوتونەتە داو وتەڵەزگەی دوژمنانەوە، هەروەها نابێ هیواو ئاواتی ناوبانگيو شۆرەت وباس کردن بێت وداوای شتی دنیایی و پاداشتی دنیایی و ئەو جۆرە شتانە بکات.

دەیەم: شوێن کەوتن وچاودێری بانگەشەی سەرکەوتو([1] **)**: دەی کەواتە پێویستە ئافرەتی موسڵمان بەهەمو ئەو سیفاتانە خۆی برازێنێتەوەو بەو سیفتە جوانانە باس بکرێت نەك بەپێچەوانەوە، بەو سیفەتانەی کەلەچوارچێوەی شەریعەتی خوا دا گرد بونەتەوە، ولەهەمو ئەو سیفەتانەش دور بکەوێتەوە کەلەشەریعەتی خوادا نینو جێگەیان نابێتەوەو شەریعەتی ئیسلام هێڵی سوری بەسەردا هێناون.

هەڵوێستەی سێیەم: ڕاگرەکانی(ضوابط) بانگەشەو بانگەوازی ئافرەتی موسڵمان:هەستانی ئافرەتی موسڵمان بەبانگەشە کردنوبانگەواز بۆ لای خوای باڵا دەستوکاربەجێ دەبێ لەچوارچێوەی فیترەتو مێینەی خۆی دەرنەچێت، لێرەداو لەم بەشەدا هەندێ ڕاگری گرنگ(ضوابط مهمة) هەن یا زۆر پێویستن ڕەچاو بکرێن کەدەتوانین لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

١ـ بنەڕەتو بنچینەی مانەوەو ئۆقرە گرتنی ئافرەتی موسڵمان لەماڵەوەیە: ئەمەتە خوای پاكو بێگەرد لەم بارەوە دەفەرموێ:﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ ٱلْجَـٰهِلِيَّةِ ٱلْأُولَىٰ ﴾ الأحزاب: (٣٣).(واتا: خوای گەورە بەئافرەتان دەفەرموێ : لەناو ماڵی خۆتاندا بمێننەوەو دەرمەچون ، کاروباری ناو ماڵ وخزمەت کردنی مێردو ماڵ

---

(١) بەیارمەتی خوا لەهەڵوێستەی سێ یەمدا ڕونی دەکەینەوە.

ومندالّەكان وپەروەردەی مندالّەكانتان باشترە، خۆت ڕوت مەكەوەو وەك ئافرەتانی سەردەمی نەفامی خۆت مەڕازێنەوە .(وەرگێڕ).هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{المرأة عورة، فإذا خرجت من بيتها استشرفها الشيطان حتى ترجع}(١) (واتا: ئافرەت هەمو لەشی عەورەتە هەركە لەماڵ چوە دەر شەیتان پێشوازی لێ دەكاتو وەری دەگرێتو دەی گرێتە خۆی تا ئەو كاتەی كەدەگەڕێتەوە بۆ ماڵ). وەگێڕ

٢ــ ئافرەت حوكمی تایبەتی خۆی هەیە، گومانی تێدا نیە كەدەبێ چاودێری ئەو حوكمانە بكرێن لەكاتی ئەنجامدانی هەركارێكی بانگەشەیی دا ئەم حوكم وچاودێریانەش بریتین لەم خاڵانەی خوارەوە:

أ- پابەند بون بەپۆشاكی شەرعی بەهەمو مەرجەكانیەوە لەگەڵ داپۆشینی دەم وچاو وهەردو لەپی دەست، چونكە دەمو چاو وروی ئافرەت مەڵبەندو شاشەی جوانیەكەیەتی ولەهەمو شوێنێكی تری سەرنج ڕاكێش ترەو جوانی وشۆخ وشەنگیەكەی لەدەم وچاویەوە دەردەكەوێت شوێنی زانیاریو بەڵگە لەسەر داپۆشینی دەم وچاو گەلێك زۆرن.

ب ـ دروست نەبونی سەفەر كردنی ئافرەت بەبێ مەحرەمی (محرم): بەڵێ شەریعەتی پیرۆزی ئیسلام حەرامی كردوە كەئافرەت سەفەر بكات مەگەر لەگەڵ مەحرەمی خۆی دا بێت. ئەمەتە پێغەمبەری خواﷺفەرمویەتی: {لاتسافر المرأة إلاّ مع ذي محرم}(٢) (واتا: نابێ ئافرەت سەفەر بكات مەگەر لەگەل كەسی خۆی دا نەبێت كەڵێ ی حەرامەواتە مەحرەمی (محرم) بێت.(وەرگێڕ).

ج ــ حەرامە وبەهیچ شێوەیەك نابێ لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا بمێنێتەوە(خلوة) ئەوەتە پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی:{لا يخلون رجل بإمرأة إلاّ مع ذي محرم}(٣) (واتا: نابێ ئافرەت

---

(١) رواه الترمذي في الرضاع ،باب ماجاء في كراهية الدخول على المغيبات (١١٧١).

(٢)رواه البخاري في الحج، باب حج النساء(١٨٦٢)، ومسلم في الحج، باب سفر المرأة مع المحرم إلى حج وغيره(١٣٣٨).

(٣) رواه البخاري في النكاح، باب لايخلون رجل بامرأة إلا ذو محرم(٥٢٣٣)، ومسلم في الحج، باب سفر المرأة مع محرم إلى حج وغيره(١٣٤١).

لەگـــەڵ پیـــاوی بێگانـــەدا بمێنێتـــەوە مەگـــەر لەگـــەڵ مـــەحرەمی خـــۆی دا بێت.(وەرگێڕ).وەلەڕیوایەتێکی تردا فەرمویەتی: {إلاّ كان الشيطان ثالثهما}([1]). (واتا: لەڕیوایەتێکی تردا هاتوە کەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: هەر کاتێك پیاوێكو ژنێك بەیەکەوە مانەوە یا بەیەکەوە وەستان، ئەوە شەیتان سێ یەم کەسیانە، گومانی تێدا نیە کەشەیتان وەسوەسەیان دەدات و توشی خراپەکاریان دەکات جا بەهەر شێوەیەك بێت، هەر لەتەماشا کردنو بینینەوە بگرە هەتا کۆتایی.(وەرگێڕ).

د ـ بەهیچ شێوەیەك دروست نیەو حەرامە کەئافرەت لەگەل پیاوانی بێگانەدا تێکەڵ ببێت، ئەمەتە پێغەمبەرﷺبەئافرەتانی فەرموە: {إستأخرن، فإنَّهُ ليس لكنَّ أن تحققن الطريق، عليكن بحافات الطريق)، فكانت المرأة تلتصق بالجدار، حتى أن ثوبهاليتعلق بالجدار من لصوقها به}([2]) (واتا: لەسەرخۆ بن و جارێ بوەستن وخۆتان دوا بخەن ئەوا بۆتان نیە پانایی ڕێگاکە بگرن، بەڵکو بەلێواری ڕێگاکاندا بڕۆن. جا کاتێ پێغەمبەرﷺ ئەمەی پێ فەرمون ئافرەتان دەست بەجێ خۆیان بەدیوارەکانەوە نوساند و ئەوەندەیان خۆ بەدیوارەکانەوە دەنوساند تاجلەکانیانی دەگرتو شوێنی جلەکانیان یاپارچەی جلەکانیان بەدیوارەکانەوە بەجێ دەما.(وەرگێڕ).

هـ ـ دروست نیە بەبێ مۆڵەتی سەرپەرشتیارەکەی یا مێردەکەی لەماڵ بچێتە دەرەوە. ئەمەو گەلێ ڕاگر(الضوابط) ی تر کەنابێ هەرگیز بشێوێندرێن وپشت گوێ بخرێن .

٣ـ دوژمنانی ئیسلام لەسەر ئەم ژێ یە هەستیارە دەدەن: بەڵێ، دوژمنان ئەم حوکمانە دەکەنە بیانویەكو دەروازەیەك بۆ پیادا هاتنە ژورەوەودەست تێوەردانێكوسەرەتای بانگەوازەکەیان بەوەی کەدەڵێن ئەوەنیە ئیسلام سوکایەتی بەئافرەت کردوەو مافی پێ شێل کردون دەبینین ئەم پڕو پاگەندانەی ئەوانو ئەو هاتوهاوارە درۆینەی کەهێناویانەتە پێش کاری کردۆتە سەر هەندێ لە بانگەشەکارانی ئسلامو بوەتە هۆی پاش گەز بونەوەیان لەم کاروچالاکیە گرنگەو وازیان لەبانگەوازی ئسیلامی هێناوەو پاڵی یان لێ

---

(١) رواه الترمذي في الرضاع ،باب ماجاء في كراهية الدخول على المغيبات (١١٧١)

(٢) رواه أبوداود في الأدب ، باب مشي النساء مع الرجال في الطريق (٥٢٧٢).

داوەتەوە (١). دەبێ ئەو ڕاستیە باش بزانین کەشەریعەتی ئیسلام جەخت لەسەر مافو ڕاستیەتی بانگەشەکارانی ئەهلی سوننە دەکات‌وخوازیاری ئەوەیە کەحەتمەن دەبێ چەندان تەوەرەو ڕاگروکۆڵکەی پتەووفاکتەری ڕێکخەرو ڕاگیری(ثبات) لەم ئاستەدا هەبن، کەبەهیچ شێوەیەك نابێ بکەویتە ژێر کاریگەری دەرەکی وناحەزی و گوێ بەهەواو ئارەزوەکانی ناو کۆمەڵگاو ئارەزوەکانیان بدرێت.

٤ ـ بنەڕەت لەبانگەشە کردن‌وچونە دەرەوەدا بۆ گۆڕەپانەکانی بانگەشەو بانگەوازی ئەرکی سەر شانی پیاوانە: هەروەکو چۆن لەسەردەمی پێغەمبەرﷺو سەحابە بەڕێوەکان دا هەبو، وێڕای ئەو هەمو نمونە زێڕینانەی ژنان کەمێژو بۆمانی دەگێڕێتەوە هیچی وای جیاواز نیە لەگەڵ ئەو نمونانەی کەدەربارەی پیاوان گێڕدراونەوە، ئەمەش ڕاستیەتی فەرمودەکەی پێغەمبەرەﷺ کەفەرمویەتی: {کمل من الرجل کثیر، ولایکمل من النساء إلا: آسیةُ امرأة فرعون، ومریم بنت عمران، وإن فضل عائشة علی النساء کفضل الثرید علی سائر الطعام}(٢)(واتا: زۆرێك لەپیاوان گەیشتنە دۆندی پڕاو پڕی و تەواوی، بەڵام ژنان نەگەیشتنە ئەم پلەیە تەنیا ئاسیای کچی مەزاحم خێزانی فیرعەون‌و مەریەمی کچی عمران نەبێت، وە پلەو پایەو بەرزی عائشە بەسەر ژنانی تری جیهاندا وەك بەرزی‌و جیاوازی‌و بەتامی‌و پلەو پایەی تێکوشە (الثرید) وایە بەسەر باقی خۆراك‌و خواردنەکانی تردا.(وەرگێڕ).

٥ ـ ئەم قسەو بۆچونەشمان ئەوە ناگەیەنێت کەڕۆڵی ئافرەت پشتگوێ بخرێت وبخرێتە پەراوێزو لای لێ نەکرێتەوە: بەڵکو ناتوانرێت نکوڵی لەڕۆڵی ئافرەتان بکرێت لەگۆڕەپانی ژیان وخەبات‌و تێکۆشانی بانگەوازی‌و پەروەردەی ئیسلامی دا بەڵکو بگرە لەڕۆڵی پیاوان پتر بوە لەم بوارەدا واتە لەبواری پەروەردەیی‌و بانگەوازی دا، هەرگیز پشتگوێ ناخرێت

---

(١) دیارە ئەوانە پێ دامەزراو وباش لەپرنسیپەکانی ئیسلام حاڵی نەبون‌و بڕوا دامەزراو نەبون‌و فشۆڵ بون دەنا چۆن بەهات‌و هاواری درۆینەی بێ باوەڕان‌وکافران‌و دوڕو دەغەڵەکان بڕوا دەکەن‌و دەست بەرداری ئایین‌و شەریعەتی خواو بانگەوازی ئیسلامی دەبن؟!!!(وەرگێڕ).

(٢) رواه البخاري في الأنبياء ، باب قول الله تعالی (وضرب الله مثلاً للذین آمنوا...)(٣٤١١) ومسلم في فضائل الصحابة، باب فضائل أم المؤمنین خدیجة رضي الله عنها(٢٤٣١).

لەبیرو ناچێتەوە بەپێچەوانەوە گرنگیو بایەخی تەواوی خۆی هەیە لەمێژوی پڕ سەروەری ئیسلامدا، ئەم قسەو خواسو توێژینەوەیەمان تەنیا بۆ ڕون کردنەوەی ئەم ڕۆڵە گرنگە بو، بەڵام بەپابەند بون بەپرنسیپو ڕاگرو کۆڵەکەکانی تری ڕابردو کەباس کران شتێکی حەتمی وزەروریەتە.

٦ـ لەڕاستیو لەبنەڕەتدا دەبێ ئافرەت لەناو کچان وژنانی هاوڕەگەزی خۆی دا بانگەشەو بانگەواز بکات: دەبێ ئافرەتی موسڵمان لەکاری بانگەوازی دا هەموشێواز وهۆکاروفاکتەرە شەرعیە گرنگەکان بگرێتە بەرو بەتەواوی بەکاریان بێنێتو لێبڕاوانە هەوڵ بدات نابێ لەم فاکتەرو هۆکارو ڕاگرو بنەمایانە لابدات مەگەر بەبنەماو فاکتەرو کۆڵکە شەرعیەکان نەبێت.

هەڵوێستەی چوارەم: هۆکارو شێوازە سەرکەوتوەکان لەبانگەشەو بانگەوازی دا:

لەگرنگترین ئەو شتانەی کەئافرەتی بانگەشەکار پێویستە ئاگاداری بێت ولای لێ بکاتەوە بۆ ئەوەی کاروچالاکیەکانی لەناو ماڵ ولەناو کۆمەڵگاو ئوممەتەکەی دا بەرهەم دار بێت بریتیە لە شێوازوهۆکارو فاکتەرە سەرکەوتوەکان لەکاری بانگەوازی وبانگەشەیی دا کەلەدوای خوای باڵا دەست وکاربەجێ یارمەتی دەرو پاڵ پشتیەتی لەڕاپەڕاندنی پرۆسەی بانگەوازی وگەیشتن بەدەرئەنجامەکانی مەبەست وداخوازیە نەخشە بۆ داڕێژراوەکانی خۆی.

ئەو هۆکارو فاکتەرە سەرکەوتو گرنگانەش بریتین لەوانەی کەخوای گەورە لەم ئایەتە پیرۆزەدا بۆی ڕونکردوینەوەو دەفەرموێ:﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ﴾ النحل:١٢٥. (واتا: بانگەوازی بۆ لای پەروەردگارت بکە بەهێدیو هێمنیو لەسەرخۆییو زۆر ژیرانەو پڕ حیکمەتانەو بەئامۆژگاریو پەند دادان وبەشێوازێکی ژیرانەولەسەرخۆییو باشتر لەقسەو گفتارەکانی بەرامبەرو ژیرانەتر لەوانو نەرمو نیانی بۆ ئەوەی بتوانیت بەو شێوازە جوانو نەرمە حەلیمانە کاری تێ بکەیتو هیدایەت وەر بگرێتو بگەڕێتەوە بۆلای خوای پەروەردگاری هەمو جیهانیان.(وەگێڕ).ئالەم ئایەتە پیرۆزەدا تێکڕای شێوازو هۆکارە سەرکەوتوەکان لەخۆ دەگرێت کەبریتین لە:

◆ دانایی وژیری (الحكمة):مەبەست لەم زاراوەیە دانانی هەمو شتێك لەشوێنی خۆی داو گرتنی جڵەوی نەفسی خۆت وزاڵ بون بەسەری دا، و هێدی وهێمنی ولەسەرخۆیی وپشو درێژی ورەفتار كردن بەشێوەیەكی عەقلانی ولۆژیكی وژیرانە، وبەژیری ودانایی بانگەشە كردن كەبریتین لەمانەی خوارەوە:

ـ هەڵبژاردنی كاتێكی گونجاو بۆ بانگەشەو بانگەوازی كردن.

ـــ هەڵبژاردنی شوێن وزەمینەیەكی گونجاو ولەبار بۆ بانگەوازی تێدا كردن، كەكاریگەریەكی تەواوی لەسەر قبوڵ كردن وڕازی بون هەیە بۆ ئامادە بونی بانگهێشت كراوان .

ـ هەڵبژاردنی بابەتی گونجاو لەبار، چەندە بابەتەكە گرنگ وگونجاو بێت ولەواقعیەتی قسە كردن وگفت وگۆ لەگەڵ كردن وباس كردن لەگەڵ ئافرەتاندا نزیك تر بێت ئەوا ئەو بابەتەو ئەو بانگەوازیە لەپێشترو باشتر لەوەرگرتن وئامادە بونیان ولەتێگەیشتنی ئامادە بوان نزیكترو سادەو سانا ترە.

ـ گرتنەبەری یاساو ڕێسایەك: گرتنەبەرو ڕۆیشتن بەڕێكو پێكی لەسەر یاساو ڕێساو بنەما شەرعیەكانو دامەزراو لەسەر بەڵگەو ڕێنوماییەكانی شەریعەتی خوای گەورەوشوێن كەوتنی ئەو بەڵگانەی لەسەرچاوە زوڵاڵەكەی ئایینی پیرۆزی ئیسلامەوە پێمان گەیشتونو وەرمان گرتون واتە هەڵێنجانو وەرگرتن لەسەرچاوە بنەڕەتیەكانی شەریعەتی خوای گەورە كەبریتین لەقورئان سوننەت .وئاسانكاری بكرێت نەك قورس وگران كردن هەروەكو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{یسروا ولاتعسروا، وبشروا ولاتنفروا}(١). (واتا: هەمیشە ئاسانكاری بكەن بۆ خەڵكی وشتەكان لەخەڵكی قورس وگران مەكەن نەبادا خەڵكی لەئایینی پیرۆزی ئیسلام برەونەوەو دور بكەونەوەو لەدین بێزار ببن، هەروەها مزگێنی خۆشی وخۆش گوزەرانی بەخەڵكی بدەن وخەڵكی دور مەخەنەوە لەبەرنامەكەی خوا.(وەرگێڕ).

---

(١) رواه البخاري في العلم، باب ماكان النبيﷺيتخولهم بالموعظة والعلم كي لاينفروا، ومسلم برقم(١٧٣٢) في الجهاد، باب في الأمر بالتيسير وترك التنفير.

ـ پلە پلەیی وقۆناغیەتی لەبانگەشە کردن وڕاگەیاندن: نەفسەکان هەمیشە پێویستیان بەمەشق کردنو ڕاهێنانە، لەسوکەوە بۆ گرانولەکەمەو بۆ زۆر، ئەوجار بەرە بەرە پتر کردنی، دیارە گەر وا بڕۆیت ئەوە شوێن کەوتنی ئەو زانیاریو ڕێنومایی‌وئامۆژگاریانەن کەلە فەرمودەکەی (معاذ)ەوە هاتوە کەکاتی خۆی پێغەمبەرﷺ بۆ یەمەنی نارد پێ ی فەرمو: {ادعهم إلى شهادة أن لا إله إلاّ الله وأني رسول الله ، فإن أطاعوا لذلك فأعلمهم أنَّ الله افترض عليهم خمس صلوات في كل يوم وليلة، فإن هم أطاعوا لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم صدقة في أموالهم تؤخذ من أغنياءهم وترد على فقرائهم}(١). (واتا: بانگیان بکە بۆ شایەتمانی (ان لاإلە إلاّ الله وأن محمد رسول الله) ئەگەر بۆ ئەمە گوێ ڕایەڵیان کردی وموسڵمان بون. ئەوجار فێریان بکەو پێ یان بڵێ کەخوای گەورە لەشەو ورۆژێك دا پێنج فەرزەی نوێژی لەسەر واجب کردون ودەبێ ئەنجامیان بدەن ،وەئەگەر ئەمەشیان کردو گوێ ڕایەڵیان کرد پێ یان بڵێ: کەخوای گەورە زەکاتی لەسەر واجب کردون ، لەدەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێت ودەدرێت بەهەژارەکانیان. (وەرگێڕ) . پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێ کرد لەبانگەوازو بانگەشە کردن دا پلە پلەیی وقۆناغی بێت ، ئیدی بەم جۆرە بانگەشەکاری سەرکەوتو چ پیاو چ ژن پێویستە پلە پلەیی بێتوقۆناغ قۆناغ هەنگاو هەڵ بنێتو چاودێری شتە بەراییەکان واتە قۆناغەکان لە لەگرنگەوە بۆ گرنگتر دەست پێ بکاتو پلە پلە بیان بڕێتوئەنجامیان بدات.(٢)

ـــ تێبینـــی کردنوچـــاودێری کردنـــی بەرژەوەنـــدیوخراپی (المـــصلحة والمفـــسدة) ژیریوحیکمەتیە، لادانو نەهێشتنی خراپەکاری لەپێش چاکەهێنان وتێکۆشانە بۆ چاکەکاری. جاهەر کاتێك دو بەرژەوەندی تێك گیران دەبێ گرنگترو بەرز ترەکەیان بگیرێتە بەر وەلەکاتی تێ گیرانی دو خراپەو فیتنە وئاشوب دەبێ لەگەورەکەیان

(١) رواه البخاري برقم (١٣٩٥) في الزكاة، باب وجوب الزكاة، ومسلم برقم (١٩) في الإيمان، باب الدعاء إلى الشهادتين و شرائع الإسلام.

(٢) دەربارەی فەرمودەکەی (معاذ) بڕوانە ئەوەی کەلە(الرسالة المستقلة) دا نوسیومەوکەبەدرێژی واتاکەیم ئاماژە پێ کردوە(نوسەر).

زۆرینەکەیان خۆ لا بدرێت، ئیدی بەم شێوەیە، کەواتە: ئافرەتی بانگەشە کاری سەرکەوتو دەبێ بەو کێش و پێوانەیە کێش بکرێت.

◆ ئامۆژگاری چاك: مەبەست لەمە قسەوگفتو لفتی خۆش و شیرین کردن بۆ ئەو کەسانەی کەبانگ دەکرێن بۆ لای بەرنامەکەی خوای گەورە بەنەرم و نیان ترین شێوەوزۆر بەژیرانەو هێدی وهێمنیو حەلیمانەو بەرویەکی گەش و پاراو شەوق و زەوق و چالاکانەو خۆشەویستانە لەڕویانداو هەڵبژاردن و گوتنی وشەو زاراوەو دەربڕینی لەبارو گونجاو لەگەڵ ئەو دەستەی کەقسەیان بۆ دەکرێت کەبە ئاسانی تێ ی بگەن و فەلسەفە نەکردن و خۆ دەرخستن نەبێت لەڕویانداولەقەسەکان بێزار بن و گوێ ی بۆ نەگرن و لەم گوێ یەیان بچێتە ژورو لەو گوێ یەیان بێتەوە دەر. واتەبەگوێرەی ئاستی تێگەیشتن و ئاستی زانستو زانیاریو ڕۆشنبیریوتێگەیشتنی بانکراوان وقسە بۆ کەران قسەیان بۆ بکاتو بابەتیان بۆ هەڵبژێرێت کەلەئاستی ئەواندا بێت، نەك بابەتێك شرۆڤە بکات کەتەقەی سەریان بێتو وابزانن گوێزانیان بۆ دەبڕێرێتو دەبێ قسەو بابەتەکان سود بەخش بن، نەك دور خستنەوەیان.

هەروەها بەستنەوەی قسەو بابەتەکان بەبەڵگەو نمونە هێنانەوە بۆ ترساندن وهەڵنان (الترغیب والترهیب) بەشێکە لەئامۆژگاری کردن بۆ چاکەو چاکەکاری. هەروەها هێنانەوەی چیرۆك و بە سەرهاتو سەرگوزشتەی پیاوچاك وژن چاکان بەشێکی ترە لەئامۆژگاری کردن بۆ چاکەوچاکەکاری. وەك ئەم جۆرە چیرۆك و بەسەرهاتو سەرگوزشتانە لەقورئانی پیرۆزو سوننەت دا زۆر دوبارە بونەوە لەبەر گرنگیو بایەخی ڕۆڵی ئەم سەرگوزشتانە بۆ مرۆڤەکانی سەر ڕوی زەویو پڕن لەپەندو ئامۆژگاریولێ وردبونەوە دەرس وپەندلێ وەرگرتن بۆئێمەی مرۆڤ. ئەوەی کەبەهەڵەدا بچێتو پێ ی بخلیسکێتە ناو جوغزی لادان و دوچاری تۆڵەو سزا ببێت بەهۆی شوێن کەوتنی بەسەرهاتو سەرگوزشتەکانەوە ئەوە هۆی ئەوەیە کە ئەو کەسە شوێن بەسەرهاتو سەرگوزشتەو حکایاتە ئەفسانەییوناڕاستەکان کەوتوەو شوێن قورئان وئەو بەسەرهاتو شەرگوزشتەو ژیاننامانە نەکەوتوە کەلەقورئان و سوننەتەوە هاتون بەکورتی لادان لەبەنامەو شەریعەتی خوای گەورە. هەروەها قسە کردن بەوشەو زاراوەی خۆش لەگەڵ

خەڵکیو لەگەڵ بەرامبەردا بەو وشەو زاراوە جوانانەی کەبەرامبەر پێ ی خۆشەودڵیان پێ خۆش دەبێت وەك ئەوەی کەئافرەتی بانگەشەکار بەئافرەتانی تر بڵێت: ئەی هۆ دایکی فلأنە کەس، ئەی خوشکی خۆم، ئەی بڕواداری ڕاستگۆ. وەئەگەر کۆمەڵێکیش بون پێ یان بڵێت: ئەی خۆشکانی خۆشەویستوبەڕێزم، ئەی خۆشکانی بڕوادار بەخوای گەورە، وەهەروەها.

هەروەها بەکار هێنانی هەندێ شێوازو دەستوری قسەکردنی نەرم کەر(ڕازی کەر ـ المقنعه) وەك دڵنیایی کردنێك ورەواندنەوەی تەمی گومان ودودڵی جابەسوێند خواردن بێت یا دوبارە کردنەوەی وشەو قسەکان لەکاتی پێویستی دا.

◆ دەمەتەقیێ ودایەلۆك بەباشترین وچاکترین شێوازو چاکتر لەهی بەرامبەر: مشتومڕو دەمەقاڵیێ یا دایەلۆك بریتیە لەلێدنو وەلا نانی بەڵگە بەبەڵگە (الحجة بالحجة)، یاخود بریتیە لەدژ یەکیوبەبەر یەکداچون لەڕون کردنەوەومل ملانیێ ی قەسەکردن بۆ بەزاندن وقەناعەت پێ کردنی بەرامبەر،وەهەروەها. دەکرێ دایەلۆکوبەبەر یەکداچون لەگەلێك بواردا ڕو بدەن لەوانە:

ـ لەگەڵ بیرو ڕای پێەوانەدا: وبەگوێرەی ئەو جیاوازیە، ئەگەر هات وئەو دەمەتەقیێ یەلەگەڵ کەسێکدا بو بڕوای بەخوای گەورە هەبون ئەوە ئەو کات بەو بەڵگانە لەگەڵی دا دەدوێیت کەلەسەرچاوەی ئیمانەوە سەرچاوە دەگرن، وەئەگەر ئەو کەسە عەقلانی بو ئەوا بەبەڵگەی عەقلانی لەگەڵی دا دەدوێیت.

ـ دەمەتەقیێ لەگەڵ خەڵکی دا بەو شێوەیە یابەو شێوازە لەگەڵیاندا دەدوێیت کەتیێ ی دەگەن ولیێ ی حاڵی دەبن، وەك ئەوەی بەم شێوە قسەیان لەگەڵ دا بکەیت وبڵیێ ی: ئەگەر قسەکەرێك ئاوای بگوتایە، ئەوە ئەوا دەگوترا.

ـ دایەلۆك ودەمەتەقیێ لەگەڵ قوتابیانی کچ دا بۆ ئەوەی فێری دەمەتەقیو دایەلۆكو ڕوبەڕو بونەوە ببنو ڕابێن لەسەری لێرەدا پێویستە چاوەدێری ئەم ئاکارو ڕەوشتانەی خوارەوە بکرێت لەکاتی دایەلۆك ودەمەتەقیێ دا:

- بەستنەوەی دەمەتەقێکە بەبەڵگەوە واتە هێنانەوەی بەڵگە.
- هێرشوشاڵاو نەبردنە سەر کەسی بەرامبەر(دەمەتەقێکەر) نەبەقسەو نەبەکردەوە.

- قسە لەدڵ نەگرتن وغەرەز هەڵ نەگرتن کەپێویست بەو غەرەزە ناکات.
- درۆ نەکردن لەکاتی دەمەتەقێ داو ڕاستگۆیی وهەق بێژی.
- هێدیو هێمنی ولەسەرخۆییو حەوسەلە بون لەدەمەتەقێو دایەلۆك دا.
- سەلماندنی هەق یا وەرگرتنی هەق بەسینگێکی فراوانەوە.
- دەرنەچون لەبابەتی دەمەتەقێکە .
- گومان بەچاکە بردن واتە گومانی باشت هەبێت بەرامبەر بەو کەسەی ڕوبەڕوی دەبیەوە.
- هەمیشە سور بون وچاودێری کردنی خۆ لەخوا پارێزی، بەوەی کە گومانی تێدانیە دڵنیا بێت کەبەندە لەسەر قسەو کردەوەکانی لێ ی دەپێچرێتەوە ، ئەگەر قسەی باش بکات ئەوە پاداشتی چاکە وەردەگرێتەوە، ئەگەریش هی خراپ بکات ئەوە سزای خراپەکاریەکەی خۆی وەردەگرێتەوە.

هەڵوێستەی پێنجەم: لەبوارەکانی بانگەشەو بانگەوازی ئافرەت دا:

ئەوەی کەدێت بریتیە لەپەخش کردنی هەندێ لەبوارەکانی بانگەشەو بانگەوازی کردنی پێشنیار کراو کەئافرەتی موسڵمان دەیەوێت بانگەوازەکانی تێدا پەخش وپێشکەش بکات کەگرنگەکانیان لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

١. قوتابخانەو خوێندنگاکانی کچانی حکومی وئەهلی.
٢. دەستەو دامەزراوەکانی فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە
٣. قوتابخانەکانو خانەکانی ژنان بۆ لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز.
٤. دامەزراوە تەندروستیە حکومیەکان وئەهلیەکان .
٥. وەبەرهێنانی هۆکارەکانی ڕاگەیاندنەکان (خوێندراوەو بیستراو) ئەوانەی کەلەگەڵ ئافرەت دا دەگونجێن بەهەموبنەماو ڕاگرە شەرعیەکانیەوە.
٦. لەماڵەوە.
٧. لەمزگەوتدا.
٨. لەکۆمەڵەو ڕێکخراوەکانی ئافرەتاندا.
٩. لەکاروانەکانی حەجو گەلێ شوێنی تری لەم جۆرانە.

بەڵام چالاكیە پێشنیار كراوەكان‌وپەخش كردنیان بەچەند خاڵێكی دیارو كورت دا تێ دەپەڕن‌و قابلیەتی گۆڕین‌و چاك كردنیان هەیە بەوشێوەیەی كەلەگەڵ بوارەكان‌و سروشتی كاركردن لەهەمو بوارەكانداو شێوازی گونجاو بۆ هەمو كات‌و زەمینەیەك:

١ـ قوتابخانەو خوێندنگاكانی كچانی حكومی‌و ئەهلی:

لەگەڵ ئەو چالاكیانەی كەلەبەرپرسیەتی مامۆستای ئافرەتدا باسمان كردن، دەكرێ دیارترین چالاكیەكان‌و ئەو شتانەی كەدەتوانرێت پێشكەش بەئافرەتان بكرێت لەمیانەی قوتابخانەو خوێندنگاكانی كچاندا بریتین لەمانەی خوارەوە:

أ- دابەش كردنی هەندێ كاسێت‌و نامیلكەی هەڵبژاردە لەڕێگەی پێشنیار كردنیانەوەو لەلایەن لیژنەی سەرپەرشتیارەوە یان بەهۆی یەكێ لەمامۆستاكانەوە.

ب- هاندانی هەندێ لەمامۆستایانی ئافرەت بۆ خستنەڕوی شێوەی پێشبڕكێكانی وەك لەبەر كردنی قورئان، یاپێشبڕكێ ی ڕۆشنبیری، یا نوسینی توێژینەوە، یاپوختە كردن‌و كورت كردنەوەی هەندێ كتێب..تد.ئەمەو پڕای دەركردنی هەندێ بڵاوكراوەی ئاڕاستەیی‌وپێچراوە وەرزیەكان(مطويات الموسمية).

ت- ڕێكخستنی ئەوەی كەپێ ی دەگوترێت بازارە خێریەكان(الأسواق الخيرية)، كەدەتوانرێت لەم میانەیەدا هەندێ كاسێت یاكتێب پەخش بكرێن‌وبخرێنەڕو، هاریكاری‌وئامادە بونی مێزگردو محازەرەی یەكێ لەمامۆستاكان یائەوانەی وتە پێشكەش دەكەن.

ث- هاندانی هەندێ لەمامۆستایانی ئافرەتی چالاك بۆ دانانی وانەیەكی نەگۆڕوبەردەوام بۆ قوتابی‌و خوێنداكارانی كچان لەنوێژگەی قوتابخانەو خوێندنگاو زانكۆو پەیمانگاكان.

ج-هاندانی یەكێ لەمامۆستاكان بۆ ئامادە كردن‌و دروست كردنی كۆمەڵێكی وا كەپێ ی دەگوترێت گروپ‌و كۆمەڵی نوێژگا بۆ چالاك كردن‌و هەڵسوڕاندن‌و بەگەڕ خستنی لایەنەكانی ئاڕاستەو ڕێنومایی لەقوتابخانەو خوێندنگادا.

ح- بەرپا كردنی بەیەك گەیشتن‌و چاوپێكەوتن(اللقاء) لەنێوان مامۆستایاندا بۆ توێژینەوەو لێكۆڵینەوەی چۆنیەتی دانان‌و نەخشەڕێژی بۆ بەرنامەو پرۆگرامی بانگەشەو بانگەوازی لەقوتابخانەو خوێندنگاكەدا.

خ-دانانی شوێنێك لەخوێندنگاوقوتابخانـەو کۆلێـژو پـەیمانگاکان بـۆ فرۆشـتنی کاسـێتو کتێبو نامیلکەو چاپکراوەبەسودەکان .

د- سود وەرگرتن لەخوێندکارانی کچ لـەزانکۆ وپـەیمانگا لـەکاتی مـاوەی مەشـق کـردنو ڕاهێنانی مەیدانی لەڕێکخستنو نەخشەڕێژی هەندێ لەکاروچالاکی بانگەشەوبانگەوازی چـالاك وئاراسـتەیی گرنگوسـودبەخش زـ هەماهـەنگی وگونجانـدن لەگـەڵ دەسـتەو دامەزراوە ئیسلامیەکان، بـۆ ڕێکخـستن ونەخـشەڕێژی وکردنـەوەی هەنـدێ پیـشانگاو ئاهەنگــە بەیــەکتری ناســاندنەکان (المهرجانــات التعریفیــة) بەکێــشەو تەنگــژەو ناکۆکیــەکانی جیهــانی ئیــسلامی([١])، وەســود وپەنــد وەرگــرتن لێ یــان لەزینــدو کردنەوەوهۆشـیار بونـەوەی هەسـتی ئیـسلامی لای ئافرەتـان لەگـەڵ کۆکردنـەوەی پیتاکەکان.

ذ- پێـشنیار کـردن لـەخاوەنی قوتابخانــەو خوێنــدنگا ئەهلیــەکان بـۆ کردنـەوەودانانو تەرخان کردنـی چەند وانەیـەکی زیـادە بۆقورئـان خوێنـدنو لەبـەر کـردن بـۆ زمـانی عەرەبیو هەروەکو لەهەندی لەقوتابخانەکاندا هەیە([٢]).

---

(١٣٩) واتــە: کردنــەوەی هەنــدێ کــۆڕو کۆبونــەوە بــۆ شــرۆڤە کــردن وڕونکردنــەوەی کێــشەو تەنگژەوناکۆکیەکانی باو وسەردەم لەجیهانی ئـسلامی لـەناو ولاتـان وچـین وتوێـژە ئیـسلامی یەکانـداو هاندانوهەڵنانی موسڵمانان لەهەر کوێ یەك هەبن وگەڕانەوە بۆ شـەریعەتی خـوا کەبریتیـە لـەقورئانو سوننەت بەپێ ی تێگەیشتنی پێشینەی پیاو چاکانمان وەك ڕێگە چارەیەك وتاکە چارەیەك بـۆ بـن بـڕ کردنی ئەو هەمو کێشەو ئـالۆزی نەهامەتیانـەی کەتوشـی موسـڵمانان دێـت لـەم جیهانـە جـەنجاڵ وپـڕ لەسەرکێشیەدا.(وەرگێڕ)

(٢) ئەوەی نوسەر لێرەدا نوسیویەتی مەبەستی ولاتی سعودیەیە. بەلام لەولاتی ئێمەدا زۆر بەداخـەوە وخوا بمان پارێزێ نەك لەقوتابخانەکاندا ئەم جۆرە چالاکیانە نیە بەڵکو ئێستا ئەو بـڕە وانـە ئایینیـەی کەهەش بو نەماو وردە وردە وا خەریکە بەر پاڵە پەستۆیانیان داوە بەرەو کەندەلان خلۆری دەکەنـەوە کەلەسەردەمی ڕژێمی بەعسەوە دەستی پێ کرد وسەرەتا بۆ تـاقی کردنـەوە وەزاریـەکان داخـل نـەبو، ئێستا وا ئەم پرۆژەیە خەریکە تەواو دەکرێت بەیەکجاری وانـەی ئـایین ناهێڵرێـت وبـەرگێکی ئـەوتۆیان بەبەردا کردوە ئـەسڵەن نەسیما ونەبۆنی ئایینی هەر لێ نایات ،ئەگەر هەش بو هەر لەسـەردەمی ڕژێمـی لەناوچو وئێستا خراپتر دەیان دایە دەست مامۆستایەکی ئـەوتۆ کەئەسـڵەن بـڕوای بـەئایین وبـەخواش

ر-سود وەرگرتن لەئیستگەی ناوخۆییەکان لەو بوارانەی کەسود بەخشن چ لەکاتی بەیانیانداو چ لەبەشەکانی (حصص)ی هەندێ چالاکی ناو قوتابخانەو خوێندنگاکاندا بێت.

ز-چاودێری کردنو دەست نیشان کردنی دیاردە خراپەکان، وسەرپێچیە شەرعیەکانی کەلەنێوان خوێندکارانوئامادەکەرانی بڵاوکراوەکان هەنو ڕودەدەن. هەروەها دۆزینەوەی ڕێگەچارەیەك بۆ ئەو دیاردانە، ڕەنگە دیار ترینیشیان کەپێ ی لەسەر دابگیرێتو جەختی لەسەر بکرێتەوە: (بەپێچەوانە واتە بەخراپ بەکار هێنانی تەلەفۆنەکان، پەیوەندیە نائاساییو شازو ڕیز پەڕەکان ونەفامیەکان، لەخۆ بایی بونو بەخۆ نازین، وئاسانکاری وشلی نواندنوکەمتەرخەمی لەپۆشاکی شەرعی دا).

س-هاندانو هەڵنانی خوێندکارانومامۆستایان بۆ هاوبەشی کردنی ساڵانە لەگۆڤارە ئیسلامیەکان دا وەك: گۆڤاری (الدعوة) گۆڤاری (الأسرة) وگۆڤاری(الشقائق)([1]).

ش- بەرپاکردن وکردنەوەی پیشانگای کتێب وکاسێتی ئیسلامی بەشێوەیەکی ساڵانە.

ص- کردنەوەو پاشە کەوت کردنی (جانتایەکی چاوەڕوانی یاپاشە کەوت کردن ـ حقیبة الإنتظار أو التوفیر) لەقوتابخانەو خوێندنگاکاندا بۆ ئەوەی مامۆستایانی ئافرەت سود لەبەشەکانی پاشە کەوتی وەربگرێت. ئەم جانتایە نامیلکەی چیرۆکی وکتێبی پێشبڕکێی بەژمارەی قوتابی و خوێندکاران تێدان. مامۆستا داوا لەقوتابیانو خوێندکاران دەکات کە ئەو نامیلکەو کتێبانە بخوێننەوە یاخود پێشبڕکێ لەنێوان قوتابیاندا ئامادەو سازدەکات، ناوە ناوەش ئەو نامیلکەو کتێبانە یان بۆ دەگۆڕێت.

ئەبو پەنا بەخوا یا دەیان دایە مامۆستایەکی ئافرەتی سفور کەهیچ لەئایین هەر نازانێت ، دەی ئەگەر لەئایین وحوکمەکانی شەریعەتی خوا شارەزا بایە جاری لەپێش هەمو شتێك خۆی ڕوت وسفورو شەڵاڵی دڕو دەرمان نەدەکرد. ئەی کەواتە ئەم جۆرە چالاکیە ئایینیانە چۆن دەبن ؟!!!(وەرگێڕ).

(١) لەکوردستانی خۆشماندا دەتوانرێ هاوبەشی لەگۆڤاری (ڕێگای ڕاست) وگۆڤارە ئیسلامیەکانی تری کە ئێستا لەکوردستان دەردەچن بکرێت کەبەڕاستی بەپێ ی قورئان وسوننەت وبەتێگەیشتنی سەلەفی صالح دەردەچن بکرێت. ئەمە وێڕای ئەو گۆڤارانەی کەلەسەرەوە نوسەر ئاماژەی پێ کردون.(وەرگێڕ).

ض- دانانی ڕێبەرێكی كردەكی(پراكتيكی ـ عملي)نوسراوە كەهەندێ لەو چالاكيانەی تێدا تۆمار دەكرێن كەدەكرێ بەشە بەسودەكانی پێ پڕ بكرێتەوە، یا هەماهەنگی كردنو گونجاندن لەگەڵ هەندێ لەبانگەشەكارو بانگەوازكارانی ئافرەت كەلەميانەی ئەو بەشە پێشبڕكێ یەدا كەلە قوتابخانەكەدا ئامادە دەبن.

ط- پۆشتە كردنی چورەكانی مامۆستايان بەهەندێ لەگۆڤاری ئيسلامی گونجاو وەك: گۆڤاری (الأسرة، الشقائق، الدعوة) سەربارى هەندێ ناميلكەی لەبارو گونجاو وبەسود.

٢ـ فرمان كردن بەچاكەوقەدەغە كردن لەخرا پە :

فرمان كردن بەچاكە وقەدەغەكردن لەخراپە ڕۆڵێكی گەورەی هەیە لەڕێنومایی كردن وئاراستە كردنی ئافرەت ودژايەتی كردنی خراپەكان كەپەيوەستن پێ یەوە ، كەدەكرێ لەم خاڵانەی خوارەوەدا بيان گوشين:

١. ئاراستە كردن وڕێنومایی كردنی ئافرەتی موسڵمان بەو شتانەی كەسود بەخشن لەكاروباری ئاينەكەيداو بۆ بەرچاو ڕۆشنی وهۆشياری كەلەژيانی دا ولەكاروبارەكانی خێزانی كۆمەڵايەتی دا سود بەخشن بۆی.

٢. ڕونكردنەوەو شی كردنەوەی مەترسيەكانی سەفەر كردنوگەشتو گوزار كردن بۆ دەرەوەوئەو
هەمو خراپەكاریو گوناحو بێ شەرعيانەی كەلێ دەكەونەوە.

٣. هاندانی سەرپەرشتياران كەنەهێڵن ژنەكانيانو كچەكانيان بەبێ مەحرەم سەفەر بكەن.

٤. ڕونكردنەوەی مەترسيەكانی هەندێ لەهۆكارەكانی كەناڵە ئاسمانيەكان(الدش)ن ڤيديۆو تەلەفزيۆنوگۆڤارو ڕۆژنامەخراپەكان.

٥. ڕاگەياندنو ڕونكردنەوەی ئەو گوناحوزيان وخراپانەی لەو شوێنانەدا ڕو دەدەن كەئافرەتانی تێدا كۆدەبنەوە وەك(قوتابخانەكان، بازاڕەكان، باخچە گشتی يەكان، شوێنەكانی تێدا ڕابواردن (الملاهي)وسەيرانگاكان.

٦. ڕاگەیاندن وڕونکردنەوەی ئەوەی کەلەخەستەخانەکان ونەخۆشخانەکاندا ڕو دەدەن لەو هەمو سەرپێچی وبێ فەرمانیانەی خوای گەورە.

٣ـ قوتابخانەکان وخانەکانی لەبەر کردنی قورئان بۆ ژنان:

زۆرێک لەقوتابخانەکان وخانەکانی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز لەناوچە جۆربەجۆرەکانی ئەم ولاتە پیرۆزەو ولاتانی تری ئیسلامی دا بلاو بونەتەوەو گەلێك لەئافرەتان بەهەمو تەمەنە جیاجیاکان وئاستە زانستی وڕۆشنبیریەکان ڕوی تێ دەکەن وبەشداری تێدا دەکەن، دەکرێ ئێمە لێرەدا هەندێ لەبوارەکانی بانگەشەکردن وپال پشتی کردن لەمیانەی ئەم چەند خالانەی خوارەوەدا بخەینەڕو:

١. هاندانی ئەهلی خێرو چاکەکاران بۆ پالپشتی کردنی بازنەکانی(حلقات) لەبەر کردنی ژنان وکارکردن بۆ کۆکردنەوەو فەراهەم هێنانی مالێك (أوقاف ـ Fund) بۆ پالپشتی کردنی ئەوبازنانەی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆزوسوننەت.
٢. هاوبەشی کردن وهاریکاری کردن لەئەنجومەنەکانی سەرپەرشتیاری لەسەر ئەو قوتابخانانە، یاهاریکاری کردن لەکارگێڕی وبەڕێوەبردنی دا، یاخود سەرپەرشتیاری کردنی هەندێ لەو بازنانەی لەبەر کردن.
٣. ئامادە کردنی پەیڕەو پرۆگرامێك بۆ خولەکانی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز ودانانی بەرنامەو پلانەکانی بەڕێوەچونی ئەو بازنانە.
٤. بەرپا کردنی کەنالەکانی پەیوەندیو هەماهەنگی کردن لەنێوان ئەو قوتابخانانە لەگەڕەك دا یالەشارو ئاواییو شارۆچکەکان دا.
٥. هاوبەشی قوتابیانوخوێندکارانی زاستی کچ لەهەمو گەڕەکێك لەمحازەرەکانداا لەگەل سود

وەرگرتن لەهەندێ لەئارستەکەرو ڕێنومایی کەرانی سود بەخش وگونجاوەکان لەسەرۆکایەتی دا.
٦. فەرمان کردن وداوا لەمالەوەو لەخوشکان بۆ ئامادە بون لەوانەو محازەرە گوتنەوەو هاوبەشی وبەشداری کردن لەقوتابخانەکانی لەبەر کردنی قورئان.

٧. خولـەکانی بانگەشـە کـردن بـۆ دەرچـون وئامـادە کردنوڕاهێنـانی بانگەشـەکارانو بانگەوازکارانی قورئان.

٨. ئامادە کردنو گەلاڵە کردنی خولەکانی چالاك کردنو ڕاهێنان وئامادە کردنی شەرعیو پەروەردەیی بۆ مامۆستایان وکارگێڕان وکارگەرانی ئافرەت بۆ ئەوقوتابخانانە.

٤ ـ وەبەرهێنانی هۆکارەکانی ڕاگەیاندنی خوێندراومو بیستراو(المقروءة والمسموعة):

باشتریت بی سود تـرین هۆکارەکـانی ڕاگەیانـدنی خوێنـدراوە کەبخرێنـە ڕو وکـار پـێ بکرێن چاك وایە بەگوێرەی ئەم خالآنەی خوارەوە بێت:

- خـستنەڕوی کێـشەسەرەکیەکانی وەك کێـشەی هاوسـەریەتی وکۆمەڵایەتیـەکان کەدەبنەهۆی ڕیشە کەنی کێشەلقیەکانی تر.
- ڕیشە کردنو بن بڕکردنی هەندێ لەکێشەکان کەشەریعەتی ئیسلام بڕیونیەوە وەك کێشەی دەرچونی ئافرەت وکارکردنی لەدەرەوەی ماڵ دا.
- گومانی تێدا نیە کەدەبێ ئەو خستنە ڕوانە بەردەوامو ڕیشەداکوتاو بـن هـیچ کـار دانەوەیکیان نەبێت.
- بـەرز کردنـەوەی دەرئەنجامـەکانی بزوتنـەوەکانی ئـازادکردنی ئـافرەت لەوڵاتـە ئیـسلامیەکانو عەرەبیـەکان داو هـەروەها خـستنەڕوی شـوێنەوارو کاریگەریـە خراپەکانیان.
- جیاکردنـــەوەی نێـــوان حوکمـــە شـــەرعیەکان و خـــو وڕەوشـــت وعادەتـــە کۆمەڵایەتیەکان.
- بەرز کردنەوە وباس کردنی ڕۆڵی باشـی ئافرەتـانی چـاکەکار لـەکاتی دامەزرانـدنی ئـەم وڵاتانـە لـەکاتی دامەزراندنیانولەهـەمان کـاتو لـەدوای دامەزراندنیانـدا وەك هەڵوێـستی خێزانـی پێـشەوا محمـد کـوڕی سـعود کـەهانی مێردەکـەی دەدا بـۆ پشتگیری کردنوهاریکاری کردنی پێشەوا محمدی کوڕی عبدالوهاب ڕەحمەتی خوا لەهەموان لێ بێت.

٥ ـ دام ودەزگاو دامەزراوە تەندروستییەکانی حکومی وئەهلی:

ئافرەتـان ڕۆڵێکـی تایبـەتی وگـەورەیان هەیـە لەهـەمو دام ودەزگـاو دامـەزراوە تەندروستیەکاندا. هـەروەها دو سـازدانی ژینگەیـەکی گونجـاو ولـەبار بـۆ ئافرەتـان هەیـە ئەوەیـە کەکۆمـەڵگای موسـڵمانی خۆپـارێز دەی ڕوانێتـێ. بـەڵام گـرنگترین بوارەکـانی کارکردنی بانگەشەیی لەدەست دابو وئـەوەی لـەتواناادا بێـت دەکـرێ لـەم چـەند خاڵانـەی خوارەوەدا کورتیان هەڵێنین:

- ❖ کار کردن بۆ هێنانە دی نوسینگەکانی ئاراسـتە کردنو ڕێنومـاییو بانگـەوازی کـردن لەنەخۆشـخانە گەورەکانـدا بـۆ ئـەوەی خزمـەتی نـەخۆش ومیوانـان، ومرافقـی نەخۆشـەکان بکـەن، وەدەکـرێ لـەم بـوارەدا سـود لەنوسـینەکانی ڕاژە کۆمەڵایەتیـەکان(الخدمـة الإجتماعیـة) کەئێـستا هـەن لەهەنـدێ لەنەخۆشـخانەکاندا وەربگیرێت.
- ❖ پۆشـتە کردنـی نەخۆشـخانەکانو مەڵبەنـدەکانی تەندروسـتی بەنامیلکـەو وبڵاوکـراوە هەڵواسراو ولکێنراوەکان(الملـصقات) ی بەسـود لەگـەڵ کـار کـردن بـۆ هێنـانو پەیـدا کردنی کۆمەڵێك کتێبی زانستیو ژێدەر(المـصادر) ی گرنگو بەسـود بـۆ کتێبخانـەی نەخۆشخانە بەهەماهەنگی لەگەڵ لایەنەپەیوەدیدارەکان.
- ❖ بەدواد چونی بەردەوامی هەمو ئەو شتانەی کەلە هۆکارەکانی ڕاگەیاندنەوە دەردەچن کـە پەیوەنـدن بەنەخۆشـخانەکانو نوسـین لەسـەر ئـەو بـڵاو کراوانـەوەو بـەر پـەرچ دانەوەیان.

٦ـ کاری بانگەشەو بانگەوازی ئافرەت لەماڵەوە:

ماڵ بریتیە لە گۆڕەپانو کاریگەرترینوگەورە ترین هۆکارێك کەکاریگـەری تـەواوی هەبێت لەسەر پەروەردە کردنو ئامـادە کردنـی مرۆڤـ بـەنێرو بـەمێوە، گومـانی تێدا نیـە کـەخوای گـەورە هـەر یـەکێ لـەژن و مێـردی کـردوە بەشـوانو سەرپەرشـتیار لەماڵەکـەی خۆیانـدا، و دوارۆژیـش خـوای گـەورە دەربـارەی مـاڵ و منداڵوخێزانەکـەی لێ یـان دەپێچێتەوە، فرمانی پێ کردون ماڵو منداڵو خێزانەکەی خۆیان لەئاگری دۆزەخ بپارێزن، هەر کـەم وکوڕیـەك ڕوبـدات لەئـەهلی بەرپرسـانی بانگەشـە کـردن لەمیانـەی هۆکارەکـانی

ترەوە دەبێتە هۆی قورستر کردن وپتر کردنی بەرپرسیاریەتی دایك وباوك، دەبێ ئەمـەژی بزانین کەدایك پشکی گەورەوکاریگەری گەورە ترو پتری لەو بەرپرسیەتیە بـەر دەکـەوێت، هــەروەها ئــەو ئــەرکو بەرپرســیاریەتیانەی کــەپیاو تیایــدا بەشــداره گــەلێك زۆرن کەگرنگـەکانیان ئەمانـەن (بەرپرسـیەتی وئـەرکی پـەروەردە کردنـی بروایـی ٠(الإيمانيـة)، زانــستی،ئەخلاقی، پاراســتن لەشــی (الجــسمية)، دەرونـــی (النفــسية)، کۆمەڵایــەتی، ڕەگەزی(الجنسية)، فرمان کـردن بەچاکەو قەدەغـە کـردن لەخراپـە، بـانگ کـردن بـۆ لای خوای گەورە.

ماڵ لەباقی هۆکارەکانی تر بەکۆکردنەوەو لەباوەش گرتنـی ئەنـدامانی خێـزان بـۆ چەندان دەم ژمێری دورو درێژ و بۆ ماوەی زۆر دورو درێژ جیادەکرێتەوە، گونجاندن وکۆك بونی دەرونیو کۆمەڵایەتی لەنێوانیادا.

کەبەم هۆیەوە دەتوانرێت پێشەنگی چاکخواز بخرێتەڕو، وەگونجاندنو لەیەك نزیك بونـەوەی دەرونـیو کۆمەڵایـەتی لەنێوانیانـدا، بخرێتــەڕو وبناسـێنرێتو لەگـەڵ کاریگـەری بونی لەمیانەی ئاراستەو ڕێنومایی پەخشەری ڕاستـەخۆوە، هـەروەها تێبینـی وچـاودێری بـەردەوام ونەبڕاوە،وسـود وەرگـرتن لەهــەمو هــەلو مــەرج وحاڵەتــەکان، وکاریگەریــەتی پاداتشت(ئاڕاستە کردن - (التوجيه) وسزادان دور لەخەڵکی واتە لەبەر چـاوی خـەڵك سـزا نەدرێت([1]).

٧ـ لەکۆمەڵگادا :

ئەمـەش لەمیانـەی چـاکە کـردن لەگـەڵ خزمـانو دراوسـێکان ولەگـەڵ هـەژارانو دەسـتکورتاندا هــەروەها بــانگ کردنیــان بــۆلای بەرنامەکـەی خــواو ڕێنومــایی کــردن دەستگیرۆییان. بێ گومانـە کەئـەم کارانـە دەبنـە هـۆی لەیـەك نزیـك بونـەوەو بەیەکـەوە گرێدانو یەکتری خۆش ویستنی ئەندامانی ئوممەتوکۆمەڵگە وەك ئەوەی کەیەك لەش بن. هەروەها داڕشتنی چەندان پرۆژەی بانگەوازیو بانگەشەیی وەك:

ـ ناوەندی ڕاوێژکاری خێزانی.

([1]) أ ـ لەڕابردودا بەدرێژی باسی ئەمان کردوە.

ب ـ واتەلەپێش چاوی خەڵکان سزا نەدرێت.(وەرگێڕ).

ـــ ناوەنــدێكى چــاك كــردن وپێــك هێنــانى پەيوەنديــەكانى نێــوان ئەنــدامانى يــەك خێزان‌وهەروەها نێوان ئەندامانى كۆمەڵگە([1]).

ـ سەرپەرشتى‌و چاودێرى كردنى خێزانى بەند كراو وگيراوەكان.

٨ ـ كارى بانگەوازى لەمزگەوت دا :

دروسـتە بـۆ ئافرەتـان كەلەمزگەوتـدا بـۆ ئـەم كـارە ئامـادە بـن بـەڵام بەمۆڵـەتى سەرپەرشـتيارەكانيان لـەو كاتـەدا نـابێ ئـەو سەرپەرشـتيارە قەدەغـەى بكـات ومۆڵـەتى نەداتێ كاتێ داواى مۆڵەتى لێ دەكات بۆ ئەوەى سود لەو وانەو بابەت و وتارانە وەربگرێـت كەلەمزگەوت داو لەلايەن ئافرەتێكى پێشەنگى چاك‌و باشەوە پێشكەش دەكرێن، چـونكە مزگەوت هەميشە كەسـان‌و دەسـتەيەكى باش‌وپوختەوپاڵاوتـەو نمونـەيى لێ كۆ دەبنـەوە، جێگايەكى گونجاويشە بۆ چالاكيە ئايينيـە بەسـودەكانى ژنـان لەبازنـەكانى لەبـەر كردنـى قورئان‌و فێركردنى زانستە شەرعيەكان‌وگەلێ زانستى ترى بەسـود. لـەو چـالاكيە پێشـنيار كراوانەش ئەمانەى خوارەوەن:

- بەرپا كردنى محازەراتى تايبەت بەژنان لەمزگەوتدا كەهـەلێكى بـاش برەخسـێنێت بـۆ كۆبونەوەو ئامادە بونى زۆر ترين‌و گەورەترين ژمارە لەژنان.
- ميواندارى كردنى ئافرەتانى بانگەشەكار كەلەنوێژگاكانى ژناندا وتە يا وتار پێشـكەش بكەن دواى نوێژى تەراويح لەرەمەزاناندا.
- چالاك كردنى خانەى وتار بێژان لەو وتەو وتار خوێندنەوە لەنێوان هەفتەو هەفتەيەكى تر يان لەرۆژانى هەينى دا دەربارەى ئەو كارو بارانەى كەتايبەتن بە ئافرەت وخێـزان‌و پەروەردەو..تد.
- دامەزراندنى پێشبڕكێ خێزانيەكان لەرەمەزان‌و لەهاوين‌و لەبۆنەكاندا.
- چالاك كردنى خانەپەروەردەيى‌و بانگەشەييەكان لەمزگەوتدا.

---

(١) واتە: ئاشت كردنەوەى خەڵك وچاك كردنەوەى نێوانيان لەكاتێك دا لەيەكترى تورەو عاجز بون.(وەرگێڕ).

٩ـ كاركردنی بانگەوازی لەناو كۆمەڵەو ڕێكخراوەكانی ژناندا :

هەندێ هەوڵوكۆششی بەهێزو بەپێزو بەرەكەت هەیە كەلەلایەن ئەو كۆمەڵەو ڕێكخراوانە لەگەڵ هەندێ لەخێزانە هەژارو دەست كورتەكان، وخێزانی گیراو وبەندیەكاندا ئەنجام دەدرێن، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا سنور دارن و وەك پێویست نین ئەگەر پێوانە بكرێن لەگەڵ ئەو هەمو توانا ماددیو مرۆییەی كەلەبەر دەستیاندایە، بۆیە پێویستە ئەم جۆرە كۆمەڵەو ڕێكخراوانە چالاك تر بكرێن لەم بوارانەی كەباس كران و لەگەڵ بواری تریشدا كەئاماژە پێ نەكران.

١٠ ـ كاركردنی بانگەوازی وبانگەشە كردن لەهەڵمەتەكانی حەج دا :

داڕشتن وبەرپا كردنی بەرنامەو پەیرەو پرۆگرامە بانگەوازیو بانگەشەییەكان لەكاتی هەڵمەتەكانی حەج كردندا ـــ لەبەشی ژناندا دەتوانین ئەو چالاكیو بەرنامانەپێشنیار بكرێن كەلەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گردیان بكەینەوە:

١. ماندانی بانگەشە كارانی سەركەوتوی ئافرەت بۆ هاوبەشی كردن لەو هەڵمەتانەدا بۆ ڕون كردنەوەی ئەحكامە شەرعیەكانی حەج كردن وڕێنومایی وئاراستە كردنی ئافرەتان بەوەی كەسودیان لێ وەردەگرن واتە بەو حوكم وزانیاریانەی كەلەو سەفەرەی حەجەدا سودی لێ وەردەگرن.

٢. ئامادە كردنی بەرنامە بانگەشە جۆربەجۆرو جیاجیاكان كەڕێنومایی وئاراستەی ئافرەتان بكات وەك پێشبڕكێكانی كەلەگەڵ ئافرەتاندا بگونجێت، واتە پێشكەش كردن، كاسێتەكان، نامیلكەكان، ونوسراوە پێچراوەییەكان (مطویات) وئەوجار دابەش كردن بەسەر خاوەنی هەڵمەت و حەملەدارەكانو كاروانەكانی حەجوحاجیەكان بەگشتیو ماندانیان كەدابەشیان بكەنو ئەم ئەركە پیرۆزە پرپاداشتە لەلای خوای گەورەو جێ بەجێ ی بكەن.

هەڵوێستەی شەشەم : بابەتەكانی بانگەشەو پەروەردەیی

شتێكی بەڵگە نەویستو بێ گومانە كەئایین بەهەمو ڕوەكانیەوە بابەتێكی تەواو وتێرو تەسەلەكەبانگەشەی بۆ دەكرێت وقسەی لەسەر دەكرێت. بەڵام ئێمە لێرەدا پەنجە بۆ كۆمەڵە بابەتێكی تایبەت بەئافرەتانی بانگەشەكار ڕادەكێشین بۆ ئەوەی دەرگاكانی

لەبەر دەمـدا بکرێنـەوەو بتوانێـت بەئاسـانیو بـێ گرفـت بـچێتە نـاو بەرنامەکانوهاوبەشیوهاوکاری بکات لەبانگەوازو بانگەشە کردنی چالاکانە. دەکرێ ئـەم کۆمەڵە بابەتە تایبەتیانە بۆ ئەم چەند خاڵانەی خوارەوە دابەش بکەین:

بەشی یەکەم: بابەتەکانی دروست کـردنو دامەزرانـدن. ئـەم بەشـەش ئەمانـەی خوارەوە دەگرێتەوە:

* بابەتەکانی بیرو باوەڕ(العقیدة) کەبریتین لە:

- پایەکانی باوەڕ (الإیمان) و ئەو لقانەی کەپەیوەندن بەئیمانو عەقیدەوە لەبابەتو لـە توێژینەوەکانو کێشەو سەرباسەکان.
- تێڕوانینو تێڕامانولێ ورد بونەوەی موسڵمان لەبونەوەرولەژیانو لەمرۆڤ .
- هەڵوەشێنەوەرەکانی بڕوا(الإیمان) ویەکتاپەرستی (التوحید) وەك هاوبەشـی پەیدا کردن بۆ خوای گەورەو دوڕوییو گاڵتە کردنوسوکایەتی کردن بەدروشمە ئایینـەکانو جادو وجادو گەری وگەلێ شتی تری لەم جۆرانە.
- پێداویـستیو داخوازیـەکانی بـاوەڕ(الإیمـان)ویـەکخوا پەرسـتی الله (التوحیـد) وەك خۆشەویستیو داوا لێ کردن (الرجاء)وترس واتە لێ ترسانو ئارام گرتن (الصبر)و نیـاز پاکیو دڵسۆزیو خۆش ویستنو ڕق لێ بونـەوەو ئەسـتۆپاکی (الـولاء والـبراء) و گـەلێ بابەتی تری لەم جۆرانە.

* بابەتەکانی پەرستشی (العبادة): وەك پاكو خاوێنیو دەست نوێژ شوشتنو ئـەو لقانـەی کەپەیوەندن پێیەوە، نوێژ کردنو بابەتـە پەیوەندیـدارەکانی، زەکـاتوڕۆژو، حەجوعـەمرە کردن، نوێژە سوننەتەکانی ڕاتبەکانو ویترو باقی سوننەتە خۆبەخـشیەکانی تـر(التطـوع) لەباقی بەندایەتیوپەرستشی یەکانی تردا، هـەروەها حوکمـەکانی پـاك بونـە لـەبێ نوێـژی (الحیض) وپاك بونەوەوخاوێنی ئەوانەی کەپەیوەندن بەم بابەتەوە.

* بابەتـەکانی خێزانـی (الأسـرة): ئـەو بابەتانـەی کەپەیوەسـتن بـەم بـوارەوە: کۆڵکـەو بنـەماکانی پێـك هـاتنی خێزانێکـی باشوڕێـكو پێـكو بنەماڵـە، مافـەکانی دایـك، بـاوك. منداڵـەکان، مێـرد، ژن (خێـزان - الزوجـة)، خزمـەتکاران، بنـەماو کۆڵکـەکانی لێ دروسـت

کردن‌و پێك هێنانی خێزان، هەڵس‌و کەوت‌و ڕەفتارو ڕێز گرتن وخۆش ویستنی یەکتری لەنێوان ژن‌و مێرد دا.

* بابەتەکانی ئاکارو ڕەوشت: بابەتەکانی ئاکارو ڕەوشت بریتین لە:ڕەفتاری چاك، ڕەوشتی جوان، بەزەیی وڕێزو حورمەت گرتن، ڕاستگۆیی، وەفاداری، ڕوخۆشی ولێو بەبزەیی‌و بەخەندەیی، ڕەوشت وئاکارەکانی ناو ماڵ، ئاکارەکانی قسە کردن و لەگەڵ یەکتری دانیشتن وئا خاوتن، ڕەوشتەکانی خواردن وخواردنەوەو ویردەکانی، ڕەوشت‌و ئاکارەکانی نوستن‌و ویردەکانی([1])، هەروەها دان‌و جێ بەجێ کردنی مافەکانی موسڵمانێتی، مافەکانی دراوسێتی، مافەکانی ناموسڵمانەکان (غیر المسلمین)، مافەکانی ڕێگاو بان.

* بابەتەکانی بەرنامەوپرۆگرامیە بانگەشەییەکان: لەوانە حوکمی بانگەشە کردن‌وئەرکەکانی وهۆکارەکان وشێوازەکان‌و بایەخەکانی، ڕواڵەتەکانی بانگەشەی تەندروستی، ڕوڵەتەکانی بانگەشەی ناتەندروستی، زانست‌و بەرنامە ڕاست‌و دروستەکانی فێرخوازانی زانست (طالبات العلم)، لەنەخۆشییەکانی بانگەشەکارانی ئافرەت، کۆڵکەو بنەما نەگۆڕەکانی بانگەشەکارانی ئافرەت.

بەشی دووەم: بابەتە تایبەتیەکانی ئافرەت:

وەکو: ئامادە بون بۆ نوێژەکان ومحازەرەکان، ژنان وئاهەنگەکانی ژنان، ژن‌و شوێنەکانی بەسەر بردن(المرأة والملهیات)، ژن‌و بازاڕەکان، پۆشاك، ژن‌و وەرزش، پەروەردەی ئافرەت بۆمنداڵەکان، فێڵ‌و تەڵەکەو داوی دوژمنانی ئیسلام سەبارەت بەژنان، ئافرەت لەڕۆژئاواو لەڕۆژهەلات، ڕۆڵی چاکسازی ئافرەت، حوکم‌وڕەفتارەکانی لەو کاری چاکسازیەدا، بەشداری کردن‌وهاریکاری کردنی ئافرەت لە گۆڕەپانەکانی ڕۆشنبیری دا، ئافرەت‌و دروست کردنی نەفسی خۆی بەشێوەیەکی شەرعیانەو زانستیانەو بانگەشی

---

[1] واتە: خوێندنی ویردو زیکرەکانی کاتی نوستن وخواردن وخواردنەوەولەماڵ دەرچون وچونەوە ماڵەوەو چونە سەر ئاو و هاتنە دەرەوە وچونە بازاڕو گشت ویردەکانی تری ڕۆژانەی ژیانی مرۆڤ بەبەردەوامی.(وەرگێڕ).

کارانە، کۆڵەکەو بنەماکانی پێ دامەزراوی ئافرەت وبەردەوامی وخۆڕاگری لەسەر ئایین وبەرنامەکەی خواو گەلێ بواری تر.

بەشی سێیەم: بابەتەکانی بیرو بۆچون وچەمکە هەڵەکان

وەك: کەم تێڕامانو کەم بیر کردنەوەو لێ ورد نەبونەوەی ئیسلامیانەو پشتگوێ خستنیان وهەوڵ نەدانو نەخوێندنەوەو خۆ خەریك نەکردن بۆ پتر شارەزا بون لەحوکەکانی دینەکەیان، نەزانی و نەشارەزایی ئافرەتی موسڵمان بەحوکمەکانی تایینەکەی، لاوازیو پابەند نەبون بەحوکمەکانی ئایین دوری لەدینو کۆشش نەکردن بۆشارەزا بونو دۆزینەوەی کۆڵەکەو بنەماکانی ئەو بێ هێزیولاوازیەو چارەسەریەکانی، بێ ئاگایی لەشەیتانو تەڵەو فڕو فێڵەکانی، تێ نەگەیشتن لەچەمکە هەڵەکانو لەبێ شەرعی چونە دەرەوەو دەرچونی ئافرەت لەماڵ، هەروەها لەگشت کارەکانی دا، داگیر کردن وزەوت کردنی فیکریوئەخلاقی لەلایەن دوژمنانوئەڵقە لەگوێ کانیان لەدوڕوانولادەرانوخوانەناسان ، هێرشی دڕندانە کردنە سەر ئافرەتی موسڵمان خراپ کردنو بێ باوەڕ کردنیان .

بەشی چوارەم: بابەتە زانستیە پسپۆڕیەکان (تایبەتمەندیەکان ـ التخصصية):

ئەم بەشە تایبەتە بەخوێندکاران وفێرخوازانی بەشی زانست وەك: بەرنامەی تایبەتی بەتەفسیر، یاخود خولی تایبەت کە تیایدا زانستەکانی قورئان یا فەرمودە وزانستەکانی دەخوێندرێت، یاخود لەفیقهدا یالەعەقیدەو دژو هەڵوەشێنەرەوەکانی دا، یاخود لەبنەڕەتی (في أصول) ئەم زانستانەدا، هەروەها لەژیاننامەوسەرگوزشتەوسونەت(السيرة)، یالە بابەتەکانی نەحو ووێژەو مێژو دا، یالە ڕۆشنبیری گشتی دا.

وەلە کۆتایی دا دەڵێم: ئەوەی لەسەر شانی ئافرەتی بانگەشەکاری لێبڕاو ودڵسۆز ئەوەیە کەپێویستە لەسەری بەرنامەو پرۆگرامێك هەڵ ببژێرێت لەگەڵ ئەم بابەتانەو باقی بابەتەکانی تردا بێتەوەو گونجاو ولەبار بێت، هەروەها گونجاو بێت لەگەڵ ئەو کەسانەی کەبانگیان دەکات ولەگەڵیاندا دەدوێت ورێنوماییان دەکات بۆ لای خوای گەورە. ئەمە تەنیا بریتین لە چەند نمونەیەك دەنا بابەتەکە گەلێك لەمە فراوان ترو گەورە ترە.

هەڵوێستەی حەوتەم: هۆکارە دیاری کراوەکان و یارمەتی دەرەکان بۆ ئەنجامدان وڕاپەڕاندنی بەرپرسیارێتی وئەرکەکانی سەرشان:

لەکۆتایی دا لەم توێژینەوە کرۆڵەی خۆماندا خێراو بەسەرپێ یی ڕستەیەك لەو هۆکارانە دەخەینە ڕو کەهانی ئافرەتی موسڵمان دەدەن بۆ هەستان وڕاپەڕاندنی ئەرکی سەرشانی خۆی وهەست کردن بەبەرپرسیاریەتی لەڕوی شەرعی وشیاو وگونجاو بەئافرەت کەبریتین لەمانەی خوارەوە:

١. **نیازپاکی کارکردن(إخلاص العمل)** بۆ پاك وبێگەردوبەرزوبێ هاوتاوهەمیشە نوژەن کردنەوەی ئەو نیاز پاکیە، لەخوا پاڕانەوەو دوعا کردن وداوا کردن لەخوای بێگەرد پاكو تاكوتەنیا کەڕاگری وپێ دامەزراویت پێ ببەخشێت، کەپێ دامەزراوی وبەردەوامی سەری هەمو کارێکی سەرکەوتووەو پێشەنگی هەمو سەرکەوتنێکە، وسەرچاوەی ڕاستەقینەی کارەکانە، وبنەماو بناغەی وەرگرتنەوەی پاداشتە لای خوای باڵا دەستو کاربەجێ، کەلەڕابردودا شتێکمان لێ خستە ڕو.

دوعاونزاو پاڕانەوەی بەردەوام لەبەردەم خوای پاك وبێگەرد کەئەو ئافرەتە سەرکەوت وسەر بەرزو سەرفراز بکات لەسەر ئەو ڕێگەیەی کەگرتویەتیە بەرو بەئەرکی سەرشانی خۆی هەڵ بستێت بەبەرامبەر نەفسی لەناومالو لەناو کۆمەڵگاکەیو لەبەرامبەر ئوممەتەکەی دا، و وریا بن ئەم دوعایەتان هەرگیز لەبیر نەچێت ولێ ی بێ ئاگا نەبنو بەڵکو دەبێ بەردەوام مکوڕو بن لەسەری، چونکە هەردوعایەك بەندە لەپەروەردگاری بەرزو بێ

هاوتای بکات قبولٚ دەبێت‌وخوای گەورە سەرت دەخات‌وهیچ دوعایەك ڕەت ناکاتەوە. بەڵگەو دەقەکانیش لەم بەشەدا ئەوەندە زۆرن کەناتوانرێت بهێنرێنەوەوبخرێنە ژێر دەست([1]).

٢. **دانانی بەرنامەیەکی پەرستشی ڕاستەوخۆ** کەپەیوەندیەکانی مرۆڤ لەگەڵ خوای گەورەو پاك‌و بێگەرد بەهێز دەکات. وەك ئەوەی کەبڕێکی باش‌و زۆر لەنوێژە سوننەت‌و ڕێگەپێدراوەکان (المستحبات) بکات‌و وەك بەرنامەیەك بۆ خۆی دابنێت([2]). هەروەها ڕۆژو حەج کردن‌و بەخشینی ماڵ([3])، قورئان خوێندن‌و ویردەکان، چاکە

([1]) بڕوانە کتێبی (الترغیب في الدعاء) لەنوسینی حافظ عبدالغني المقدسي لەتوێژینەوەی خۆم، کەبڕێکی باشی لەدوعاکان تێدان کەخوای گەورە ویستی لەسەر بێت.

(٢) واتە: دانانی بەرنامەیەکی ڕێك وپێك لەئەوەندە ژیانەی کەماوتە لەنوێژەکانی سوننەتی ڕۆژانەو شەوانە.لەڕۆژدا سوننەتە ڕاتبەکان پێش وپاش نوێژە فەرزەکان کە(١٢) دوانزە ڕکاتن دو ڕکات پێش نوێژی بەیانیان ، چوار ڕکات پێش نوێژی نیوەڕۆو دو ڕکات دوای نوێژی نیوەڕۆ و دوڕکات پێش نوێژی عەسرو دوای عەسریش هیچ سوننەت نیە، دو ڕکات دوای نوێژی شێوان(المغرب) ودو ڕکات پێش نوێژی خەوتنان ودوڕکاتیش لەدواوەی. هەروەها سوننەتەکانی چێشتەنگاو کەلە دوای ڕۆژ هەڵاتن بەقەد ڕم هاوێژێکەوە دەست پێ دەکات تا ڕۆژ دەگاتە ناوەڕاستی ئاسمان وخەریکە نوێژی نیوەڕۆ دەبێت. وە دو ڕکات سوننەتی دەست نوێژ هەڵ گرتن و دو ڕکات سوننەتی سەلام کردنی مزگەوت (تحیة المسجد) هەرکاتێك چویتە ناو مزگەوتەوە کەئەمە لەڕۆژو لەشەودا هاوبەشە وە سوننەتی دوای نوێژی هەینی و پێش هەینیش سوننەت نیە ئەوەی بکرێ بیدعەیە. سوننەتی گەڕانەوە لەسەفەر و سوننەتی جەژنەکان و سوننەتی باران بارین وپێداویستی(الحاجة) ودو ڕکات سوننەتی(الإستخارة) ودو ڕکات سوننەتی تەوبە هەروەها دو ڕکات سوننەتی خۆشوشوتن(الإستحمام) هەر کاتێك کەخۆت شوشت.

وەسوننەتەکانی شەو نوێژ: هەشت ڕکات شەو نوێژو سێ ڕکات ویتر هەمو شەوێك بەردەوام دەبێ بیان کەیت بۆ ئەوەی پەیوەندیت بەخوای گەورەوە نەپچرێت.(وەرگێڕ).

(٣) ڕۆژوی سوننەت گرتن بەردەوام شەش ڕۆژوی شەشەکان لەمانگی شەوالدا، هەمو دوشەممەو پێنج شەممەیەك بەردەوام هاوین وزستان چوار وەرزە بەتایبەتیش لەهاویناندا ولەڕۆژە گەرم ودرێژەکاندا

کردنو گوێ ڕایەڵی دایكو باوك، گەیاندنی سیلەی ڕەحمو گەلێکی تر، دیارە ئەمە زادو زەخیرەیەکی گەورەیە کەئافرەتی بانگەشەکاری سەرکەوتولەڕێگەی ژیانی دا هەڵی دەگرێتو دەی گرێتە بەر.

٣. هەمیشە سور بێت لەسەر ئەوەی کەکارێکی تایبەت بەخۆی هەبێت کەلەخوای گەورە بەولاوە کەسی تر پێ ی نەزانێت هەتا نزیك ترین کەسەکانیشی وەك مێردو باوك ودایك ومنداڵەکانیشی بۆ ئەوەی لەوپەڕی نیاز پاکی دا بێت بۆ خوای گەورەوسافترو بێگەرد تر بێت بۆ دڵی، پتەوترینو بەهێزترین پەیوەندی بێت لەگەڵ خوای گەورەدا واتە بەندایەتی کردنوچاکەکانی تا بۆی دەکرێت بانهێنی بن ولای خەڵك زۆر باسیان نەکات، چونکە باس کردنیان دەبێتە هۆی کاڵ بونەوەی دەنگو ڕەنگو پاداشتی بەندایەتیو کارو چاکەکان.

٤. هەمیشە سور بێت لەسەر گەشە پێدانو پاك کردنەوەی نەفسی خۆی، نەك هەر لەئاستو سنورێکدا بمێنێتەوەوبڵێ ئیدی بەسەو کارەکەم تەواو، نەخێر دەبێ تالەژیان دا ماوە بەردەوام بێتو ئەم دەرگایە گەلێك فراوانو والآیە شەیتان زۆر بەئاسانی پیایدا تێپەڕدەبێتو کارەکانت لێ پیس دەکاتونیازەکەت دەشێوێنێو دڵت دەمرێنێ واتە بەردەوامیو پێ دامەزراویو ساردنەبونەوە تامردن.

٥. دانانی بەرنامەیەکی کردەکی(پرۆسەیی ــ عملي)ودابەش کردنی بەسەر کارەکانو کاتەکانداو پابەند بون پێ یەوە، ئەگەر بەتەواویش نەتوانێت بیان خاتە ژێر دەستی خۆیەوەوئەنجامیان بدات زاڵ بێت دەبێ هەر بەردەوام بێتو کۆڵ نەدات باهەندێکیش

پاداشتێکی گەلێك گەورەی هەیە مەگەر هەر خوای گەورە خۆی بزانێت، یا سێ ڕۆژە سپی یەکان(أيام البيض) کەدەکەنە(١٥،١٤،١٣) هەمو مانگێك ،ڕۆژی نۆیەم ودەیەمی وعاشوراو ، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرموی ئەگەر ساڵی داهاتو بژیەم ڕۆژی نۆیەمیش دەگرم بەڵام نەگەیشت، بۆیە دەبێ ئێمە تیایدا بەڕۆژو ببین وفەرمودەی پێغەمبەرەکەمان بێنینە دی هەروەها نۆ ڕۆژی حاجیان (ذی الحجة) بەتایبەتی ڕۆژی نۆیەم کەڕۆژی عەرەفیە.(وەرگێڕ).

ئەنجام بدات لەهیچ باشترەو هەوڵ بدات وردە وردە باشتر ببێت، بەلام ئەوەی هەموی نەزانێ یاهەموشی پێ ئەنجام نەدرێت ولەتوانای نەبێت نابێ سارد ببێتەوەو واز لەکەمەکەش بهێنێت(مالا یدرك كله لایترك جله) کەمیش لەکەمدا یالەناو کەمدا زۆرە وەك ئەوەی کاتێك لەدوای بەیانیان دابنێیت بۆ قورئان خوێندنو ویردەکان، چێشتەنگاویش ئەگەر ئیش دەکات ئەوە بۆ کارەکەی دەبێت بەرپرسیاریەتیو ئەرکەکەی دەخاتە ناو ئەو کاتی کارکردنی چێشتەنگاوان. وەئەگەر ئیشیشی نەدەکردئەوە دەیخاتە گەڵ ئیشەکانی ناومالیو دیارە خوێندنەوەش زاتستێکە لە زانستەکان. دوای نیوەڕۆش بۆ کارو ئیشە سوکەکانی وەك نوسینیو تارو نوسینەکان یاخود بۆ تەلەفۆن کردن و بۆ دایك وباوك یاخود بۆمندالەکانی ئەمانەو دەبێ کاتێکیش بۆ پشو دان وئسراحەت کردن دابنێت. دوای عەسریش بۆ پێداچونەوەو ئامادە کردنوبەسەر کردنەوە. دوای شێوانیش : بۆ راپەراندنی هەندێ لەکارو ئیشەکانی وەك پێشکەش کردنی محازەرەو یاکۆبونەوە لەگەڵ مندالەکانی داو کارکردنی هەندێ بەرنامە لەگەڵیاندا یاخود بەدوادا چونی خوێندنو وانەکانیان سەعی پێ کردنیان. دوای خەوتنانیش: بەدوادا چونی ئەو ئیشو کارانەی کەماونوئەنجام نەدراونو خۆئامادە کردن بۆ خەوتن...تد.هەمویان بەگوێرەی خۆیو بەپێ ی بارودۆخو سروشتی خۆی نەخشەیان بۆ بکێشێت.

٦. دانیشتنو ئامادە بونو کۆبونەوە لەگەڵ ئافرەتانی باشوخواناس بۆ ئەوەی تائەوەی کەلەبیری چوەوە بەبیری بێنیەوەونەوەشی کەنازانێ فێری بکەیت. دەبێ تەنیا گوێ بۆ قسەوراوێژە چاك و باشەکانیان بگرێتو راوێژەکانو چیرۆکە بەسودەکات یا زانستە سود بەخشەکانیان لێ وەر بگرێتو لەخراپەکان گوێ رایەڵیان نەکاتو لێ یان وەرنەگرێت، دیارە هاورێو هاومەجلسیش کاریگەری تەواوی یان بەسەر یەکتریەوە هەیە.

٧. لەنەفسی خۆ پێچانەوەوسەرکۆنە کردنی نەفسی خۆی هەر کاتە ناکاتێک یـا ناوەنـاوە بەخۆی دا بچێتەوە، چ هەفتانە بێتو چ مانگانەیا خولیانەبێت.

٨. چونە پاڵ خانەی ژنان یا لەگەڵ ئەو ژنانەی کەخاوەن ڕێنومایی وئاراستەی باشو بـێ فـڕوفێڵن، دەی هاریکـاریو کۆمـەکی یـەکتری کـردن هاندەرەوشـەیتان دەرکـەرە، بەیارمـەتی خـوا یارمـەتی دەرە لەسـەر هێنانـە دیو بەدەسـت هێنـانی دەرئـەنجام بەرهەمی زۆر ترو باشتر، نابێ هەمیشە کارەکان تاك ڕەوی بن، چونکە بەتەنیا بێـزارو ماندو و شەکەتو سەر نەکەوتو دەبیت. بەیارمەتیو هاوکاری کردنی خەڵکان دەگەنـە خێرو پیتو بەرەکەت بەیارمەتی خوای گەورە.

٩. پێویـستە ئـافرەت هـەمو وزەو توانـاو بـەهرەکانی لـەبواری بانگەشـە کردنـدا بـەکار بهێنێت، چونکە کۆمەڵگا چاوی لەتواناکان وهونەرەکانیەتی، و دەبێتە هۆکارێكو پـێ ی دەگاتـە کۆمـەڵگای نزیـك و دور. لـەو کارانـەش: نوسـین بەهـەمو پۆلەکانیـەوە، پێشکەش کردنی محازەرەکان، هەڵسوڕاندنی مێزگردەکان(لێدوانەکان ـ پەیڤینـەکان)، هەڵسوڕاندنی کۆمەڵـە خەیریـەکانی ژنـان، هەڵسوڕاندنی قوتابخانـەکان، ڕێکخستنی بەرنامەبانگەشەییەکان، ڕێکخستنی چالاکیەکانی ژنان ,.. ,...تد.

هەڵوێستەی هەشتەم: بەستەرو ڕێکخەرەکانی کاری ئافرەتانی موسڵمان:

بنـەڕەت لـەکار کردنـی ئافرەتـدا شـەرعی ودروسـتە، بەڵگـەش ئەوەیـە کەهەنـدێ لـەئافرەتانی سـەرەتای ئیـسلام کاریـان کـردوەو هـەوڵی ژیانیـان داوە، ڕاسـتە کەدروستوشەرعیە بەڵام بەمەرجی چەند ڕاگرو بەستەرو بنەمایـەك، ئەگـەر ئـەو مەرجانـە هەبون وتیایدا بون ئەو کاتە ئەو کـار کردنـە دروسـتەو دەبێتـە کـارێکی شـەرعی قەدەغـە نەکراو.

پوختەی ئەو مەرجو ڕاگرو بنەمایانەش دەکرێ لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

١. هەست کردن بەچاودێری‌وئاگا لێ بونی خوای باڵا دەستو کار بەجێ لەدڵی ئافرەت، بەڵێ دەبێ هەمیشە مرۆڤ بەپیاو وبەژنەوە وا هەست بکات کەخوای گەورە ئاگای لێ یەتی‌و دەزانێ چی لەدڵ دایەو چی دەکاتو چی ناکاتو هەمو شتەکانی بۆ هەژمار(حساب) دەکاتو دوارۆژ دەیخاتەوە بەردەم خاوەنەکەی.﴿ فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُۥ ۞ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُۥ ۞ ﴾ الزلزلة:٧،٨.(١)

٢. پابەند بونی بەپۆشاکی شەرعی فەرز کراو لەسەری بەداپۆشینی دەمو چاویشیەوە، ئێمە لێرەدا نامانەوێ دەلیلەکان لەسەر واجب بونی پۆشاکی شەرعی بهێنینەوە، چونکەلەسەر ئەم بابەتە گەلێك کتێبو چاپکراو نوسراون کەتایبەتن بەپۆشاکی شەرعی، بەڵام تەنیا ئاماژە بەوە دەکەین کەیەکێکە لەمەرجوراگرەکانی دەرچونی ئافرەت بۆ کارکردن، ئەمەتە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ۞ ﴾ الأحزاب:٥٩(٢).

---

(١) واتە: دڵنیا بن کە هەرکەسێك بەقەدەر گەردیلەیەك کاری خێرو چاکە بکات ئەوە لەدوا رۆژدا دەیبینێتەوەو خوای گەورە هەموی بۆ هەژماردەکات ، هەروەها هەرکەسێك بەقەدەر گەردیلەیەك کارو کردەوەی خراپ بکان هەم د یسان دەیبینێتەوەو لەرۆژی قیامەتدا دەخرێتەوە بەردەمی وسزاو پاداشتی خۆی وەردەگرێتەوەو خوای گەورە هیچی لێ ون نابێت وئاگای لەدڵەکان هەیە. هەتاکو یەك خەیاڵ ویەك خەتەرە بەدڵی بەندەکانی دابێت ئاگای لێ یەتی.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: ئەی پێغەمبەرﷺ بەخێزانەکانت وبەکچەکانتو بەژنانی بڕواداران بڵێ کە جلەکانیان بەخۆدا شۆڕ بکەنەوە کەبریتیە لەو پۆشاکە کەهەمو لەشی ئافرەت دادەپۆشی کەمن پێم وایە ئەم عەبایە بێت کەژنانی بڕوادار بەخۆیانی دادەنو بەتەواوی لەشیان دادەپۆشیێو هەروەها پەچەکانیشیان بەسەر دەمو چاویاندا شۆڕ بکەنەوە. کەجاران لەکوردستانی خۆماندا تەواوی ئافرەتان ئەو پەچەیان دادەدایەوە کەدەچونە دەرەوە ئەوە باشترە بۆ ئەوان واتە بۆ ئافرەتانی موسڵمان وبڕوادارو پابەند

٣. دەبێ ئافرەتی موسڵمان لەتێکەڵ بون لەگەڵ پیاواندا دور بکەوێتەوە هەتا ئەگەر لەخزمو نزیکەکانیش بێت، مادام (محرم) نەبێت. بەڵگەو دەقەکانیش لەم بوارەدا گەلێك زۆرن.

٤. بەهیچ شێوەیەك نابێ ئەم کار کردنەی کار بکاتە سەر ئەرکو بەرپرسیەتە سەرەکیەکەی کەبریتیە لەکارو بارەکانی ناو ماڵیو کاروداخوازیەکانی مێردەکەیوهەروەها منداڵەکانیشی، ئەگەر هات
وکاری کردە سەر ئەم ئەرکە بنەڕەتیەی ئەوا لەسنوری ڕێگە پێدانەوە دەردەچێت ودەچێتە سنوری حەرامەوە، شەرعیەتیش وایە واجب لەپێش سونەتەوەیە([1])

٥. دەبێ ئەو کارە لەگەڵ سروشتو سایکۆلۆژیەتی ئافرەتدا بگونجێت، ولەگەڵ سروشتی ئافرەتدا بێتەوە کەخوای گەورە لەسەری دروستی کردوە، نابێ کارێك بکات کەبریتی بێت لەهەڵگرتنی شتی قورس، چونکە ئەمە لەگەڵ سروشتی لەشی ئافرەتدا ناگونجێت، نابێ ئافرەت لەکارگەو کاری پیشەسازیەکاندا کار بکات نەلەناو کارگەی پڕ تەپو تۆزاویو دوکەڵاویەکان دا هەروەها نابێ لەپۆستی پۆلیسی دا کار بکات، یاخود هەر کارێك لەکارەکانی پاك کردنەوەی شەقامو ڕێگاکاندا کار بکات. یاخود شت فرۆشیو بازرگانیو ماملەت لەگەڵ پیاواندا بکات، یالەهەر کارێکی تری کەدەبێتە هۆی خراپەو فیتنەکاریو ئاشوب لێ کەوتنەوەو گەلێ کاری تری لەم جۆرانە. وەلەو جۆرە کارانەی کەئافرەت تێ ی دەکەوێت کەلەڕابردوداو لەپرۆسەی چاکسازی

لەئافرەتانی بێ باوەڕو ناموسڵمان وناپابەند لەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا وجیاکردنەوەی ئافرەتانی ئازاد لەسەردەمی پێغەمبەرو سەحابەکاندا لەگەڵ ئافرەتانی کەنیزە.وەهەروەها بۆ ئەوەی ئافرەتانی بروادارونازاد ئازار نەچێژن بەهۆی ئەوەی کەپۆشاکەکانیان نەپۆشن ولەشیان یادەم وچاویان دیار بێت پیاوان تەماشایان بکەن وبەدوایان بکەون زیانیان پێ بگات لەئەنجامی ئەم کەمتەرخەمیەی خۆیان .خوای گەورە لێ بوردەو بەبەزەییە.(وەرگێڕ).

(١) کوردیش دەڵێ: ئاماڵ پێ ی بوێ لەمزگەوت حەرامە.(وەرگێڕ).

کۆمەڵایەتی دا ئاماژەمان پێ کردکەبریتین لە: وانە گوتنەوە ــ بانگەشە کردنی ئافرەتان بۆ لای خوای گەورە ـ نوژداری کردن وتیمار کردنی ئافرەتان ــ هەر کارو هەر شتێك کەپەیوەند بێت بەئافرەتانەوە ـ کاری خێرو گەلێکی تری لەم جۆرانە لەگەڵ حاڵو سروشتی ئافرەتاندا بێتەوە.

٦. ڕوخسەتومۆڵەت وەر گرتن لەسەرپەرشتیارەکەی چ مێردی بێتو چ باوکی، ئەگەر مۆڵەت وەرگرتن بۆ ئەنجام دانی هەندێ بەندایەتیو پەرستشیە سوننەتەکان لەئافرەت داوا کراو بێت ئەوا ڕوخسەتو مۆڵەت وەرگرتن بۆ کارکردنو چونە دەرەوە لەپێشترو پێویست ترە.

ئامۆژگـاریـەكان(التوصیات):

دوای ئـەوەی ئـەم گەشـتە خێرایـیو سـەرپێ یـە پێمـان باشـە كـەپێ لەسـەر هەنـدێ ئامۆژگاری دا بگرین كە هیوا دارین سود بەخش بێت بەیارمەتیو بەویستی خوای گەورە:

١. بەبەردەوامی گرنگیو بایـەخ دان لەلایـەن ئـەهلی زانسـتوبانگەشەوە بـەو لایەنانـەی كەپەیوەندن بەئافرەتی موسڵمانەوە لەگشت بابەتولەهەمو ڕویەكەوە، بەشێوەیەكی دروست كردنانەو بەرگری كردنوگەلێ لایەنی تر، مل ملانێوزۆرانبازیەكـە بەردەوامـە، دوژمنانی ئیسلامیش هیچ هـەوڵو كۆشـشێكیان نـەماوە نەیخەنـە گـەڕ لەبـەردەوامی ونەسـرەوتن بـۆ گەیانـدنی پـەیامی بۆگـەنی خۆیـانو بـڵاو كردنـەوەی نەخـشەو پلانەكانیان، وهەرگیز بێزارو ماندو وەڕز نەبونو نابنو سورن لەسـەر پلانـی خۆیـان، بۆیە پێویستە لەسەر زانایانو بانگەشەكاران كەبەردەوام بنو سور بن موناقەشـەومل ملانێودایەلۆك بكەن، وریا بـن وهـەرگیز بـێ ئاگـا نـەبنو بریـان نەچـێت بەرگریـەكی لێبڕاوانەو بوێرانە بكەن، وخۆ گێـل نەكـەن، چـونكە كارەكـە زۆر ترسـناك ومەترسـی دارە، خوای گەورە بمان پارێزێت لەخراپەوخراپەكاران وگوناح وگوناحكاران.

٢. بەرپرسیارانوسەرپەرشـتیاران دەبـێ گرنگیـەكی تـەواو ولێبڕاوانـە بـدەن بـەئافرەت بەتایبـەتیش بەرسـیارانو سـەر پەرشـتیارانی نزیكوتایبـەت بـەئافرەتان لـەڕوی پەروەردەو فێركردن وئامادە كردن وڕاهێنانی ئافرەتان لەهـەمو كـارو بـارێكی ژیـانی ئافرەت بەم شێوەو شێوازەی خوارەوە:

ـ وریـا كردنوئاگـادار كردنـەوەی ئافرەتـان خۆیـان لەفرۆفێڵوتەڵەكـەو نەخـشەو پلانـە گڵاوەكانی دوژمنانی ئیسلامو ئافرەتان بەهیچ شێوەیەك نابێ بەرپرسان بهـێڵن ئـەم وڵاتـە پیرۆزە بەرەو ئەوە ڕابكێشرێت كەهەندێ لەوڵاتانی تری جیهانی ئیسلامی بـۆ ڕاكێـشراونو توشی بەلاو نەگبەتیەكەیان كردون([1]).

---

(١) مەبەستی لە وڵاتی سعودیەوبەتایبەتیش مەككەی پیرۆز(وەرگێڕ).

- پێدا چونەوە بەپرۆگرامەکانی فێر کردنو پەروەردەکردنی ئافرەتانو پێدا گرتن لەسەر ئەو لایەنانەی کەتایبەتن بەئافرەتەوە بەشێوەو شێوازێکی وا کەئافرەت وا ئامادە بکرێت کەبتوانێت کارە بنەڕەتیەکانی ناو شانشینەکەی خۆی ئەنجام بدات وبەگوێ وبەهاش وهوش وقرەقرِی دوژمنان نەکات لەشانشینەکەی خۆی بچێتە دەرەوەو دەست لەدەستی پیاوان بنێو شان بەشان وتەك بەتەك کار بکاتو ناو ماڵو دیوانی شانشینیەکەی خۆشی وێرانە ماڵو پشتگوێ بخات.

- ڕوانین وتێرامان تێبینی لێبڕاوانە(النظر بجدية) لەتەمەنی خانەنشینی ئافرەتان بۆ هەوڵ دانی ڕێکخستنو سەر خستنی نێوان ئەرکوبەرپرسیەتیە جۆربەجۆرەکانی ئافرەت.

- دامەزراندنی ئافرەت لەبنکەو بارەگاکانی کەتیایدا دەژیات، نابێ پەنا ببرێتە بەر دور خستنەوەی ئافرەت بۆ شوێنە دورەکان کەلەمەترسیەکانی ژیانی پتر دەکات([1]).

- گشتاندنی هۆکارەکانی گواستنەوە (هات وچۆ) ی بەکۆمەڵ لەلایەن دەوڵەتەوە، پەنا نەبردنە بەر شۆفێرە بێگانەکان کانو وێنەی ئەوان وەك ئوتومبیلی کرێ، لەبەر ئەوەی کەزۆر لەخراپەو خراپەکاری ڕونو ئاشکرای لێ دەکەونەوە([2]).

---

(١) واتە دور خستنەوەی ئافرەت لەماڵ ولەبنکەو بارەگای ئیش وکاری بنەڕەتی فیتری خۆی کەخوای گەورە بۆی دەست نیشان کردوەو بۆی تەرخان کردوە وفەرمانی پێ کردوە کەلەچوارچێوەی ئەو سنورە نەچێتە دەر.خوای گەورە دروست کەرەکەی خۆی پەروەردگاری جیهانیان فرمانی پێ کردوە وئەو جێگەوڕیگە شیاو گونجاو ولەبارەی بۆ داناوە نەك مرۆڤ یان پیاو ماف خۆری ئافرەت وەك چاو چلێس ودڵ ڕەشەکان خۆیان گوتەنی.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: هەمیشە کە دەگوازرێنەوە واتە هات وچۆیان پێ دەکرێت وەك ئەوەی لەماڵەوە بۆ شوێنی کارەکەیان ولەوشوێنی کارەکەشیانەوە بۆ ماڵەوە پێویستە بەکۆمەڵ بن نەك بەتەنیا وبەشۆفێری بێگانە نەگوازرێنەوە ، گەر بشگوازرێنەوە با ئافرەتێك یا دو سێ یەك بەتەنیا نەبن بەڵکو تا ژمارەیان پتر بێت باشترە ، چونکە لەوانەیە شەیتان زەفەریان پێ بەرێت وخوا نەخواستە توشی هەڵە بین وبکەونە داوی شەیتانەوە خوای گەورە پەنامان بدات.هەروەها لەکار کردن دا تێکەڵ بەپیاوان نەبن. بەڵکو بنکەو مەڵبەندی کار کردنی تایبەت بەژنان بکرێنەوەو ئامادە بکرێن بۆیان وەك قوتابخانەو

ـ دانەمەزراندنی ئافرەت لەشوێنە تێکەڵیەکان بەپیاوان لەهەر بارودۆخ وکارو بارێك دابێت.
ـ کەم کردنەوەی دەم ژمێرەکانی کار کردنی ڕۆژانە بۆ ئافرەتان، بۆ ئەوەی پتر دەست بەتاڵ بێت بۆ کاروبارەکانی ماڵ ومنداڵ ومێردەکەی وبۆ ئەوەی بتوانێت بەباشترین شێوە ئەنجامیان بدات، وەك ئەوەی ڕۆژانە تەنیا سێ دەم ژمێر کاری پێ بسپێردرێت، یاخود سێ ڕۆژ لەهەفتەدا.
ـ سور بون لەسەر داوای سەربەخۆیی خوێندنی زانکۆیی (خوێندنی باڵا) بەکردنەوەی زانکۆکانی سەربەخۆ وتایبەت بەکچان[١].

خوێندنگای تایبەت بەکچان و هەروەها خەستەخانەو نەخۆشخانەی تایبەت بەئافرەتان دروست بکرێن وەهەروەها لەهەمو بوارەکانی ژیانی مرۆڤایەتیدا ئەمە کارێکی زۆر شەرعیەو خوای گەورە پێ ی خۆشە.(وەرگێڕ).

(١) واتە: کردنەوەی قوتابخانەو خوێندنگاو زانکۆو کۆلێژەکانی تایبەت بەکچان نەك تێکەڵ لەگەڵ کوڕان هەر چون ئێستا لەولاتانی عەلمانی بەنا وئیسلامی هەمو قۆناغەکانی خوێندن وفێرکردن وپەروەردەیان تێکەڵ کردون، بەڵێ زۆر بەداخەوە بەوەشەوە نەوەستان و نەك هەر تێکەڵ کردنی کوڕو کچ لەقۆناغەکانی خوێندن بەڵکو هەنوکە وا خەریکن وبەئیجباری کوڕو کچێك لەسەر یەك کورسی وتەك بەتەك بەیەکەوە شەتەکیان دەدەن .بەوە دڵیان ئاوی نەخواردۆتەوە کەلەقوتابخانە یالەخوێندنگادا تێکەڵیان کردون چونکە بابای موسڵمانی بڕوادار فیترەتی خوای گەورە وایە پەراوێز هەردەبێت دەسڵەمێتەوە ، بۆیە کچان لەگەڵ کوڕاندا لەناو پۆلەکاندا کەنار گیرو دور دەبون لەکوڕان وتێکەڵی تەواو وەکو ئەوان دەیانەوێ وا نەبون ونەو ڕەفتارو کارە قێزەونانەی کەئەوان دەیانەویست ڕوی نەدەدا بۆیە دەوونیان ڕەحەت نەبو ودڵی یان بەمە ئاوی نەخواردەوە هەستاون ئەم پلانە گڵاوە تازەیان دارشتوە کەدەبێ هەر لەقۆناغی سەرەتایی ولەیەکەمین ساڵی پێ تێ هاویشتنی کوڕان وکچان لەقوتابخانەکاندا دەبێ لەسەر یەك کورسی ولەتەنیشت یەکەوەو بەیەکەوە شەتەکیان بدەن ولەکۆڵی یەکتریان بکەن. دەی بۆچی بەبورغی وبزمار وەك دارو تەختەو پلێت بەیەکەوەیان گرێ نادەن یان وەك دارو تەختە بەهێلم وگیرە(فخة) بەیەکەوە کەبسیان ناکەن.(وەرگێڕ).

٣ ـ دەبێ وەزارەتـی كاروبـاری ئيـسلامی بەڕێوەبـەرێتی گشتی بـۆ بانگەشـەی ژنـان لەبڕگەكانی ولە كاروچالاكی داولەئامانجەكانی ڕێكخستنی بەرنامـەو پرۆگرامـی تايبـەت بەئافرەتانی هەبێت، شتێكی ڕون وئاشكرايە كەهەستان‌و ئەنجامدانی ئەم چالاكيەوئەو ڕۆڵە گرنگەبەرهەمی چەند هێنـدەی لێ دەكەوێتـەوە. ئـاخر ئافرەتـان نيـوەی كۆمـەڵن وبـەڵكو پتريـشيەتی، ئـافرەت هـەم دايكـی پيـاوەو هـەم پەروەرديارىـشيەتی واتــە پەروەردەكەريەتی، دەی كەواتـە كـاتی ئـەوە هاتوەكەبەرنامـەو پرۆگرامـی بانگەشـەو بانگەوازی تايبەتيان بەهەمو هۆكارو بنەماو كۆڵكەكانيەوە بۆ تەرخان بكرێت، خانەی ئافرەتـــان ــــ پيـــشانگاكان ، بەرنامەوپرۆگرامـــەكان لەقوتابخانـــەكان‌و خوێندنگاكان‌وزانكۆكاندا ـ خانە كۆمەڵايەتيەكان‌وگەلێ شتی تری لەم جۆرانە([١]).

٤ـــ پێويـستە خانـەكانی زانـست وزانيـاری كـاری لێبڕاوانـە بكـەن بـۆ دەركـردن وبڵاوكردنـەوەی ژمـارەی پـتر لـەگۆڤارو ڕۆژنامەهۆشـيارييەكانی تايبـەت بـەئافرەتان لەگەڵ كتێب‌وناميلكە گونجاوە جۆربەجۆرەكان بـۆ ئافرەتـان، ئەمـە وێـڕای هاوبەشـی كردن لـەكارەكانی ڕاگەيانـدن لـەهۆكارەگونجاو و لـەبارە جۆربـەجۆرەكانی ڕاگەيانـدن سەبارەت بەئافرەتان لەوانەش تايبەت كردنی شـوێنەكانی ئينتـەرنێت واتـە هاوبەشـی كردن وكار كردن لەتۆڕی ئينتەرنێت دا.

٥ ـ پێويستە هەمو ئافرەتێك لەبەرنامەو پرۆگرامەكانی بانگەشەو پەروەردەيی يەكاندا كار بكات لەو بەرنامەو پرۆگرامانەی كەلەگەڵ خودی ئافرەت خـۆی ولەگـەڵ سروشـتی خێزانەكـەی دا دەگونجێن‌وشـياو لـەبارن‌و لەگـەڵ سروشـتی ئافرەتانـدا دێنـەوە، بـۆ ئەوەی ژيان بێ سودو بێ هودە نەڕوات.

وآخر دعوانا أن الله رب العالمين وصلى الله على محمد وعلى آله وأصحابه

ومن والاه إلى يوم الدين

---

(١) بۆيە دەڵێين لەنيوەش پتر ن چونكە خوای گەورە ڕێژەی ئافرەتانی لەپياوان پتر دروست كردون .(وەرگێڕ).

بانگەوازێك بۆ براو خوشكانی پەروەردیار

نوسینی

محمد بن جميل زينو

پێشەکی وەرگێڕ

مرۆڤ لای خوای گەورە زۆر گەورەو بەڕێزو خۆشەویستە بۆیە گرنگی یەکی تەواو بەپەروەردە کردنی مرۆڤ دەدات ئەوەتە لەئایینی پیرۆزی ئیسلامدا گرنگی تەواو دەدات بەپەروەردە کردنی مندالآن هەتا لەپیش لەدایك بونیەوە ئامۆژگاری باوکان دەکاتو فرمانیان پیێ دەکات کەچاودێری لێبڕاوانەی مندالەکانی بکاتو بەجوانترینو بەباشتر ین شێوە دەریان بهێنێتو پەروەردەیەکی موسلمانانەی ڕاستەقینەیان بکات لەسەر بیروباوەڕی ڕاستو دروستی ئیسلامو لەسەر قورئانو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بەتێگەیشتنی پێشینەی پیاو چاك هەر لەسەری شلکیەوە پەروەردەی دروستیات بکاتو درەختێکی ڕاستوڕێکیان لی دەربهێنێتو دارو کشتوکالێکی بەرداری باشیان لی پەیدا بکات بەویستو بەیارمەتی خوای پەروەردگار هەروەکو خوای پاكو بێگەرد لەقورئانە پیرۆزەکەی خۆی دا دەفەرموێت:﴿ وَٱلْبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذْنِ رَبِّهِۦ ۖ وَٱلَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ ﴾ الأعراف:٥٨. واتا: ئەو زەویەی کەبەپیتو بەرەکەتەو زەویەکی باشە بەویستی خوا دارو درەختو سەوزەو شینایی‌و میوەهاتی زۆری لێ شین دەبێتو دەڕوێتو بەرهەمو ڕۆزیەکی زۆر بۆ خاوەنەکەی بەرهەم دێنێت، بەلآم زەوی خراپو ڕەقەنو بێ پیتو بەرەکەت هیچی لێ ناڕوێت چەندە بارانی لێ بباریێتو ئاوی بەسەردا بکرێت هیچی لێ شین نابێتو هیچ بەرهەمێك نادات بەدەستەوە، دەی مرۆڤی دڵ ڕەقو پوچەڵو خوا نەناسیش بەهەمان شێوە چەندە ئایاتو ئامۆژگاری خوایی‌و فەرمودەی بەسەردا بخوێنیتەوە ناچێتە دڵیەوەو لەم گوێ ی دەچێتە ژورو لەوی تریان دێتەوە دەر، بەلآم مرۆڤی ژیرو دڵ پاكو خواناس بەئایەتو فەرمودەو ئامۆژگاریەکان گۆش دەبێتو ڕێگەی ڕاست دەگرێتە بەر(١). لەپێناو ئەم مەبەستە پیرۆزەشدا خوای

---

(١) بەسود وەرگرتن لەتەفسیری گوڵشەن ب١ل٢٨٧لەنوسینی:نظام الدین عبدالحمید.

گەورە فرمان بەباوکان(پیاوان) دەکات کەسەرەتای ژن هێنانو پێکەوەنانی خێزانو شان دانە بەر بەرپرسیاریەتێکی گەورە لەژیانی مرۆڤایەتیدا کەئافرەتانێکی چاكو موسڵمانو لەخوا ترسو بڕوادارێکی تەواوو کامڵ بۆ خۆیان هەڵ ببژێرین کەلەداهاتودا بەویستی خوای گەورە دەبنە دایکی منداڵەکانیان. ئەم بەرپرسیاریەتیە گەلێك قورسو گرانو لەهەمان کاتیشدا زۆر پیرۆزە چونکە بناغەو بنەمای کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەشێوەیەکی گشتیو کۆمەڵگەی موسوڵمانانی بەشێوەیەکی تایبەتی لەسەر دادەمەزرێنرێت بۆیە فرمانمان پێ دەکات کەلایەنی ئاینو بڕواداری بەخوای گەورەو بەپێغەمبەرەکەی ڕەچاو بکەین لەکاتی هەڵبژاردنی دایکی منداڵەکان، هەروەکو پێویستە لەسەر ئافرەتانیش بەهەمان شێوە باوکێکی بڕوادارو لەخوا ترسو ڕێكو پێكو بەکەسایەتی بۆ منداڵەکانیان هەڵ بژێرن. ئەوەتە لەهەردو فەرمودە ڕاستەکانداو لەأبو هریرة وە ﷺهاتوە کە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{تنكح المرأة لأربع : لمالها ولحسبها ولجمالها ولدينها فاظفر بذات الدين تربت يداك}واتا: ئافرەت بۆ چوار شت دەخوازرێت یامارە دەکرێت: بەهۆیماڵەکەی کەماڵێکی زۆری هەبێت، بەهۆی بنەماڵەو خانەدانیو کەسایەتی ئەو ئافرەتە، وەلەبەر خاتری جوانیەکەو وەلەبەر ئایینەکەی واتا لەبەر دینو ئەخلاقەکەی، دەی تۆ ئەی برای موسڵمانی بڕوادار لایەنی دینو ڕەوشتو ئاکارە جوانەکەی هەڵ ببژێرە چونکە بەرەکەت لەمیان دایە ئەوانی تر هەمویان بۆ دنیان بەڵام ئەمەیان بۆ دنیاو بۆ قیامەتیشتە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە چونکە ژن هێنانو مێرد کردن پایەیەکی زۆر گەورەو گرنگە لەپایەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی مرۆڤدا بۆ هێشتنەوەو بەرپا کردنی چەشن یاتوخمی مرۆڤ بەجوانترینو بەباشترین شێوەو بەتەواو ترین سیستمو هۆکاری شەریفانە بۆ پێکهێنانو دامەزراندنی بناغەی خێزان(الأسرة) کەیەکەمین خانەو شانەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیە کەخوای گەورە زەوی پێ ئاوەدان کردەوە. دەی ئەگەر ژنخوازیو مێرد کردن واتە هاوسەرگیرێتی نەبایە ئاوەکان تێکەڵو پێکەڵ دەبونو ڕەگەزو توخمەکان تێك دەچونو نەدەناسرانەوەو کەس وەچەو جگەر گۆشەی خۆی نەدەدۆزیەوەو نەیدەناسیەوەو منداڵەکان لەدەست دەچونو

کەس منداڵی خۆی نەدەناسیەوە، ئەو کات ڕەحمو سۆزو بەزەیش نەدەبوو مرۆڤیش وەك درندەکانی لێ دەهات.

بۆیە ئایینی پیرۆزی ئیسلام هانی مرۆڤەکان دەدات بۆ هەڵبژاردنو بەستنی هاوسەرگیریەتی لەسەر بنچینەو بنەمای ئاینو بڕوداری چونکە ئەگەر ئافرەت واتە ژنە دایکی منداڵەکان بڕوای بێهێزبێتو بێ دین بێت ئەوا گیانی خۆی ناپارێزێتو داوێنی خۆی لەکارە حەرامەکان ناگێڕێتەوەو ناپارێزێتو خیانەت لەمێردەکەی دەکاتو ڕوی منداڵەکانیشی ڕەش دەکاتو سەرشۆڕیو سوکایەتیان پی دەکاتو کەسایەتیەکی بێ هێزیان لەناو کۆمەڵگەدا لێ دەردەچێتو لەسەر ژیانێکی بەرزو باشو پتەو دروست نابن لەناو ئەو کۆمەڵگەیەی کەتیادا دەژین، بۆیەو لەپێناو ئەمەدا خوای گەورە لەقورئاندا فرمانمان پی دەکات کەگرنگیەکی تەواو بدەین بەدایکی منداڵەکان لەکاتی هەڵبژاردنی ئەو ئافرەتەی کەژیانی لەگەڵدا دەباتە سەرو خێزان یەکەمین خانەو شانەی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی پێك دێنیتو دەبێتە دایکی دوارۆژی منداڵەکان هەروەکو دەفەموێت:﴿ وَأَنكِحُوا۟ ٱلْأَيَـٰمَىٰ مِنكُمْ وَٱلصَّـٰلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَآئِكُمْ ۚ إِن يَكُونُوا۟ فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾ ﴾ النور:(٣٢). واتا: ئەی موسڵمانینە ئافرەتانی بێ مێرد بدەن بەشو، هەروەها ژن بۆ پیاوانی بێ ژن بهێنن، هەروەها ژن بێنن بۆ بەندە چاكو خواناسەکانو کەنیزە چاكو خوا ناسەکان بدەن بەشو کەهەردو لەلاتان کۆیلەن، جائەگەر هەژارو نەدارو دەست کورت بن ئەوە خوای گەورە بەڕەحمەتو بەرەکەتی خۆی لایان لێ دەکاتەوەو یارمەتیان دەداتو پێداویستی یەکانیان بۆ ئامادەو جێ بەجێ دەکات، بەخشندەییو کەرەمی خواش زۆرزۆر فراوانەو هەمیشە زانایە بەدەستکورتیو هەژاریو نەداریتان[١]. هەروەها بەهەمان شێوە خوای گەورە ئافرەتان

---

(١) نظام الدين عبدالحميد، تەفسیری گوڵشەن ب٢ل٩٠١.

هان دەدات بۆ هەڵبژاردنی پیاوێکی بڕوادارو بەدینو پیاوێکی چاك کەبەیانی دەبێتە باوکی منداڵەکانی هەروەکو لەسەرەوە ئاماژەمان پێ کرد. بۆ ئەوەی سبەینێ لەناو کۆمەڵگەدا بەسەر بەرزیو بەدڵێکی پڕ سۆزو ئاسودەوە ژیان بەرێتە سەرو دڵ پڕ لەئومێدو هیواو ئاوات بێت بۆ ژیانی دنیاو بۆ قیامەتی ئەوەتە لەالترمذي ڕیوایەت کراوە کەپێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{إذا خطب اليكم من ترضون دينه وخلقه فزوجوه ، إلا تفعلوا تكن فتنة في الأرض وفساد كبير}واتا: ئەگەر یەکێك هات بۆ داخوازیتانو لەدینو لەئەخلاقەکەی ڕازی بون ئەوە شوی پی بکەنن یاخود بیدەنێو لێ ی ڕامەوەستن، دەی ئەگەر وا نەکەن ئەوە خراپەو خراپەکاریەکی زۆر گەورە لەسەر ڕوی زەوی دا ڕو دەدات. دەبا موسڵمانی ژێر بڕوانێت کچە بەڕێزەکە یان خوشکە بەشەرەفەکەی دەخاتە کوێوەو لەکوێ ی دادەنێت. دەی ئەگەر کچەکەی بداتە فاسقێك یابێ دینێكو بێ ڕەوشتو ئاکار خراپێك ئەوە ئەو کاتە خیانەتی بەو کچەیابەخوشکەکەی کردوەو غەدری لێ کردوەو خراپەیەکی گەورەی لەگەڵ دا کردوەو خۆشی توشی توڕە بونی خوای گەورە کردوە ەبەوەی کەمافی سیلەی ڕەحمی لەگەڵ دا بڕیوەو خراپترین چارەنوسێکی بۆ کچەکەی هەڵبژاردوە چ لە پێناو پارەو پولو چ لەپێناو هەر بەرژەوەندیەکی تردا بوبێت. پیاوێك بە حسنی گوت: چەند کەسانێك داوای کچەکەمیان کردوە بەکامیانی بدەم باشە؟ گوتی: (من يتق الله فانه أن أحبها أكرمها وأن ابغضها لم يظلمها)واتا: بیدە بەو کەسەی کەخۆی لەخوای گەورە دەپارێزێتو لەخوا دەترسێت. ئەوە ئەو کەسە ئەگەر خۆشی ویست ئەوە ڕێزی باشی لێ دەگرێتو لەگەڵی دا زۆر باش دەبێت، خۆ ئەگەر خۆشیشی نەوێتو ڕقی لێ ببێتەوە دڵنیابە هەرگیز لەترسی خوا ستەمی لێ ناکاتو مافەکانی نافەوتێنێت. ئەی براو خوشکی موسڵمانم ئائەمەیە گرنگی دانو چاودێری کردنی ئیسلام بۆ منداڵەکان لەئامادە کردنی زەویەك کەلەداهاتودا تۆوی ئەو منداڵانەی تێدا دەوەشێنرێتو دەبێتە دەفرێك بۆ ڕسکانو تێدا دروست بونو گەشە کردنی ئەو منداڵانە واتە دایکێکی بڕواداری صالح. ئەمەیە چاك پەروەردە کردنو ڕاهێنانی(تأديب) باوكو دایکان بۆ چاوەدێری کردنی

منداڵهکانیان. دوای ئهوهی کهھاوسهرگیریهتیان دروست کردو خوای گهوره منداڵی پی بهخشین ئهمجاریش فرمان بهباوکو دایکان دهکات کهبه جوانترینو بهچاکترین شێوه منداڵهکانیان پهروهرده بکهنو کهسێکی بڕوادارو خاوهن بیروباوهڕێکی موسڵمانانهی ڕاستهقینهیان لێ بهرپا بکهنو کهسێکی بههێزو خاوهن ھیممهتو ئومێدو وره بهرزیان لێ بهرههم بێنن نهك بی باوهڕو سوكو چروكو بێهێزو فشهڵۆكو بی توانا ههروهکو خوای گهوره دهفهموێن:﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قُوٓاْ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا ٱلنَّاسُ وَٱلْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَـٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَّا يَعْصُونَ ٱللَّهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٦﴾ التحريم:(٦) وه ابن عباسﷺگوتویهتی:(اعملوا بطاعة الله واتقوا معاصی الله ومروا أولادكم بامتثال الأوامر واجتناب النواهي فذلك وقاية لكم ولهم من النار) واتا: بهگوێڕایهڵی خوای گهوره کاربکهنو خۆتان لهسهرپێچی یهکانی خوای گهوره بپارێزنو فرمان به منداڵهکانتان بکهن کهفرمانهکانی خوا جی بهجی بکهنو لهسهر تاعهتو خوا پهرستیو دور کهوتنهوه لهبێ فرمانیهکانی خوا پهروهردهیان بکهنو ڕایان بێنن دهی ئهگهر وا بکهن ئهوه پارێزگاری کردنه له خۆتانو لهمنداڵهکانتانو دور کهوتنهوهیه لهئاگری دۆزهخ. وهئیمامی علی(وقال علي كرم الله وجهه) گوتویهتی:(علموا أنفسكم وأهليكم الخير وأدبوهم) واتا: خۆتانو ماڵو منداڵتان فێری چاکهو چاکگوزاری بکهنو بهجوانترینو باشترین ڕهوشتو ئاکار ڕایان بهێننو پهروهردهیهکی موسڵمانانهی بڕواداریان بکهن، خوای گهوره لهم ئایهته پیرۆزهدا داوامان لێ دهکات کهمنداڵهکانمان بهههمو ئاکاره جوانو بهها بهرزهکان پهروهرده بکهیتو دڵو دهرونێکی پاکو خاوێنیان لێ دروست بکهین، چونکه مرۆڤ لهسهرهتای ژیانیهوهو لهسهردهمی منداڵیهتیهوه لهسهر فیترهتی ساغو پاکو دڵو دهرون پاکو پوختهو کاری چاکو خێر کاری تێ دهکات، ههروهها خراپیش کاری تێ دهکاتو وهك ههویرێکی خاو وایه چیت بوێت لێ ی دروست

دەکەیت، ئەخلاق و ڕەوشتی بەرزی لەسەر دروست دەکرێت و هەروەها هی خراپیش. ئاڵەو کاتە ناسکەدا کەپاك و بێگەردەو هەروەکو گوتمان هەویرێکی خاوە ئەگەر یەکێکی نەبێت سەرپەرشتی بکات و پەروەردەیەکی باش و بەسودی بکات و بەجوانی دەری بهێنێت و ڕێگەی بەردەوامی ڕاستی نیشان بدرێت و لەسەر بەرنامەو شەریعەتی خوا گۆش بکرێت و دەست گرتو بێت بەڕێگەی هیدایەتی خواو بەرچاو ڕۆشنی ئەوا کەسێکی ڕاست و دروست و چالاك و کارای لێ دەردەچێت و ئەنجام بۆ خودی خۆشی و بۆ کەس وکاری و بۆ وڵات و گەل و نیشتمانەکەی سود بەخش و مرۆڤێکی خزمەتگوزار و کارا دەبێت و کەسێکی بەختەوەر و سەربەرز و سەرفراز دەبێت، بەڵام ئەگەر کەسێکی نەبێت دەستی بگرێت و پەروەردەیەکی ڕاست و دروستی بکات و پشت گوێ بخرێت و بەرەڵا بکرێتە کۆڵان و سەر شەقامەکان لەگەڵ جۆرەها منداڵی بەدبەخت و شەقاوەو بەرەڵا و ئەوا لەپەروەردەو ئەخلاقی بەرز بێ بەش دەبێت و ئەویش وەك بەرەڵاکانی کۆڵان دەردەچێت کەکەسێکی وایان نیە پەروەردەیان بکات و خوار و خێچ و لار و لەوێر دەردەچن. ئاخر ئەو جۆرە منداڵانە دایك و باوکەکانیشیان بەناشکوری نەبێت خودی خۆشیان کاتی خۆی پەروەردەیەکی دروست نەکراون دەبێ چاوەڕوانی چی لەمنداڵەکانیان بکرێت. ئەوا ئەو کات ئەو منداڵانە بێ ڕەوشت و سەرسەری و بەدبەخت و نەفس پیس و بێ هیوا و بێ ئومێد و ڕوخاو و بێ کەسیەتی دەردەچن نەژیانی خۆیان ژیانە و نەسودیان بۆ ماڵەوە هەیە نەبۆ گەل و وڵاتەکەی و هەمیشە بارێکی قورسە بەسەر شانانەوە. ئەو کات باوك و دایك بەپلەی یەکەم بەرپرسیارن لەبەر دەم خوای گەورەداو منداڵەکانیشی ڕۆژی قیامەت یەخەیان دەگرن کەبۆ پەروەردەیەکی ڕاست و دروستت نەکردوین لەدنیادا تائەمڕۆ بەم دەردە نەگەیشتباین. ئەوەتە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ أن الله تعالى سائل كل راع عنما استرعاه، أحفظ ذلك أم ضيعه؟ حتى ليسأل الرجل عن أهل بيته}((حسن رواه النسائي عن انس)). واتا: لەڕۆژی قیامەتدا هەمو شوانێك، هەمو سەرپەرشتیارێك سەبارەت بەو کەسانەی کەلەژێر دەستی دابون و لێ یان بەرپرس بون دەپێچرێتەوە، هەتاکو سەرەك

خێزان دایکە، باوکە برایە، هەر کەسێکە دەربارەی خاوو خێزانو ماڵو منداڵەکانی لێ ی دەپێچرێتەوە چونی ڕاهێناونو چۆنی پەروەردەو گۆش کردون بۆ ڕێگەی ڕاستی خوایی یان بەرەلای کردون، یان بەرەو ڕێگەی چەوتو شەیتانی بردونی؟!!

دەی کەواتە ئەی باوکان، ئەی دایکان: پەروەردە کردنی منداڵو زارۆکان هەر لەبچوکیانەوە لەسەر چەمکەکانی ئاینی پیرۆزی خوای پەروەردگار گۆشیان بکەن، ڕاهێنانیان لەسەر ڕەوشتو ئاکارو بەها بەرزەکان لەگرنگترینو بەرز ترین ئەو پرسانە دەژمێردرێن کەپێویستە لەسەر باوکو دایکان گرنگی تەواوی پێ بدەنو لای لێ بکەنەوەو زۆر وریا بن، هەروەها لەسەر پەروەردیارانو چاکخوازان پێویستە کەگرنگی پێ بدەنو کاری لێبڕاوانەی لەسەر بکەن، چونکە ژیانو چارەنوسی گەلو نیشتمانی پێوە بەندەو ژیانی گەلی لەدوا ڕۆژدا لەسەر دەخولێتەوەو پێشکەوتنو گەشە کردنو خولگەی سەربەرزیو سەرفرازیو تەواوەتی گەلی لەناو گەلانی جیهاندا پێوە بەندە کەئەویش ڕەوشتو ئاکارو ئەخلاقی بەرزە ئەوەش نایەتە دی تەنیا بەپەروەردەیەکی باشو ڕاستو دروستو موسڵمانانە نەبێت.

ئەگەر بەوردی لەهەمو ئەو ئێشو ئازارو دەردەسەریو ناخۆشیانە کەئەمڕۆ ئێمە هەمومان هاوارمانە بەدەستیانەوە لەو هەمو کاری گەندەڵیو نادادپەروەریو نابەرامبەریەیو کار نەکردن بەبەرنامەکەی خوای گەورەو یان هەر بڕوا نەبون بەقورئانو بەسوننەتو بەد ڕەوشتیو بڵاو بونی ئەو هەمو خراپەو خراپەکاریو سوکایەتی کردنو شکاندنی قەدەغە کراوەکان(المحرمات)و ئەو هەمو خڵتو خاشو زەلو زوری لادانەی وا کەوتۆتە سەر ڕوی پاکی بیروباوەڕەکەمان(العقائد)و ڕوی ڕۆشنو تیشکداری لیخن کردوە، لەو هەمو سستیو تەمبەڵیو پشتگوێ خستنە لەئەنجامدانو ڕاپەڕاندنی فرمانەکانی ئاینەکەمانو پەرتەوازە بونو گروپ گروپیو لێک دابڕانو پشت تێک کردنو لەولاشەوە دەرچونی ئافرەتان لەحەرەمی ماڵەوەیان بۆ دەرەوە بۆ بازاڕەکانو بۆ سەر ڕێگاکانو بۆ گشت شوێنە گشتی یەکانو ئاپۆرەکانو قەرەباڵغەکانی بێ هیچ هۆیەکو بێ ئەوەی

پێویستو زەرور بێت، دەی ئەگەر بەژیرانە تێڕا بمێنن دەبینن کەئەمە هەمووی بەهۆی نەبونی پەروەردەی ئایینیانەو ڕانەهێنان لەسەر بەرنامەو شەریعەتی خوای پەروەردگارو پشتگوێ خستنی پەروەردەی ڕەوشتو ئاکارو بەها بەرزەکانی ئایینی ئیسلامی پیرۆزە لەکاتی خۆی دا واتە لەسەرەتادا منداڵەکان پەروەردە نەکراون لە سەر ئەم ئایینە پیرۆزەو لەسەر ڕەوشتو ئاکارەکانی ئیسلامو پشتگوێ خراون تائەوا بەم جۆرە خوارو خێچ دەرچون، چونکە منداڵ پارچەیەکە لەباوکو دایکو سپاردەو ئەمانەتێکە لەگەردنی باوکو دایك، دەی ئەی گەلۆ خۆتان لەخوای خۆتان بپارێزنو لەخوای پەروەردگارتان بترسن لەبەرهەمو میوەکانی دڵتانو لەجگەر گۆشەکانتانو پشتگوێ یان مەخەنو بەدەستی خۆتان فڕێ یان مەدەنە ناو ئاگری دۆزەخەوە، ئەو ئاگرەی کەسوتەمەنیو خۆراکەکەی خەڵکو بەردی زل زلن، ئەی گەلۆ لەخوا بترسنو خۆتان لەخوای خۆتان بپارێزن لەکوڕەکانتانو لەکچەکانتانو لەنەوەو لەوەچەکانو لەمنداڵەکانتان کەجڵەوی کاروبارەکانیان لەدەستی ئێوە دایەو چاودێریو هەڵسوڕاندنو پەروەردە کردنو ڕاهێنانیان خراوەتە ئەستۆی ئێوەو چارە نوسیان لەدەستی ئێوە دایە، دەی ڕەزامەندی خوایان پێ بەدەستبێنن بۆ خۆتانو بۆ منداڵو نەوەو وەچەکانتان بۆ ئەوەی خۆتانو نەوو منداڵەکانتان کەسو کارو عەشیرەتو گەلەکەشتان لەدنیاو لەقیامەتدا بەختەوەرو سەر بەرزو سەر فراز بن. ئاخر ئایینی ئیسلام پەروەردەیەکی کامڵانەو تەواوی بۆ گرۆهی بەشەریەت هێناوەو باوکانو دایکانو منداڵەکانیانی لەسەر جوانترینو تەواو ترین شێوە پەروەردە کردوەو جوانترین ڕەوشتو ئاکاری فێر کردون پێش چونە لای خێزانو پەیدا بونی جگەر گۆشەکان وای پەروەردە کردون کەخۆیانو ئەو منداڵەشی کەپێ یان دەبەخشێت لەشەیتانی نەفرەت لێکراو پارێزراو بن ئەویش بەپەنا گرتن بەخوای گەورە لەشەیتان هەروەکو پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ لو أن أحدكم إذا أتى أهله قال بسم الله اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا فقضي بينهما ولد لم يضره }واتا: ئەگەر یەکێکتان چوە لای خێزانەکەی بۆ ئەنجامدانی کاری شەرعیو ئەم دوعایەی سەرەوەی

خوێندو بڵێ:{ بسم الله اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا}واتا بەناوی خوای گەورە، ئەی پەروەردگاری ئێمە، ئێمەش‌و ئەو منداڵەشمان لەشەیتان بپارێزیت کەپێمان دەبەخشیت. ئەگەر ئەم دوعایەت خوێند لەکاتێکدا کەدەستت بەکارەکەت کرد ئەوا شەیتان ناتوانێت زەفەر بەخۆشیان‌و بەو منداڵە بەرێت کەخوای گەورە لەو جوت بونەیان بەو باوك‌و دایكەی دەبەخشێت. هەروەها ئیسلام فێری ئەدەب‌و ڕەوشتی بەرزو هەڵس‌و کەوتی باشی باوك‌و دایکانی کردوە لەگەڵ منداڵەکانیان لەکاتی لەدایك بونیان کەدەبێ لەگوێ ی ڕاستی کۆرپەڵە تازە لەدایك بوەکەیان بانگ بدەن‌و لەگوێ ی چەپی قامەت بکەن. بەپێ ی ئەو کارەی پێغەمبەرﷺ بۆ حسینی کوڕی ئیمامی عەلی کرد کاتێ لەدایك بو، هەروەها یەکێکی تر لەئەدەب‌و ڕەوشتی باش لەگەڵ منداڵەکان ناو لێنانێکی خۆش‌و پڕ واتایە بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کەفەرمویەتی{إنكم تدعون يوم القيامة بأسمائكم فأحسنوا أسمائكم } رواه أبو داود. واتا: ڕۆژی قیامەت ئێوە بەو ناوانەوە بانگ دەکرێن کەلەدنیادا لێتان نراوە، جاهەوڵ بدەن ناوی خۆش‌و پڕ واتا لەخۆتان بنێن‌و لەمنداڵە جگەر گۆشەکانتان بنێن. خوای گەورە سەرخەرو پشتیوان‌و یارمەتیدەرە([1]).

نەك وەك ئەم پەروەردە سەقەتەی کەئەمڕۆ لەولاتی ئێمەدا هەیە کەسەرتاپا دژی ئایینی ئیسلام‌و دژی خوای گەورەیەو هەرچی پەیوەندەیەکی بەئایینەوە هەبێت نایهێڵن لەڕەگ‌و ڕیشەوە دەری دەهێنن، تەنیا یەك وانەی ئایینی هەبو هەر لەزوەوەو لەسەردەمی حیزبی بەعسەوە تاکو بەئیستاش دەگات‌و بەڵکو لەجاران خراپتریش کەوتنە وێزەی ئەو دەرسەو وردو وردە لق‌و چڵ‌و پۆپیان کردو هەڵیان پەرداوت‌و وایان لێ کردوە ئێستا ئەوەی سیماو بۆنی دین‌و ئیسلام هەیە پێیانەوە نەهێشتوە. ئێستا بوەتە دەرسێکی ڕوت‌و قوتی کۆمەڵایەتی‌و بەس. هەرشتێك ئایەت‌و فەرمودەی تێدا هەبێت یەکسەر لای دەبەن‌و چاویان پێ هەڵ نایەت‌و دڵ‌و دەرونیان پێ ناکرێتەوە. پەروەردەیەك دور لە

([1]) بۆنوسینی ئەم پێشەکیە سود لە(أدب الأسرة – الأدب مع الاخوة والأخوات) لەنوسینی:(الشيخ / عبد الظاهر عبد الله علي) وەرگیراوە.

ئەخلاق‌و دور لەڕەوشتی ئیسلامی. ئاخر من خۆم گوێم لەبەڕێوەبەرێكی پەروەردەیەك بوبەیەكێ لەبەڕێوەبەرەكانی ئامادەییەكانی گوت: ئێوە سەیرن، وەرە بەقسەم بكە، كچ‌و كوڕەكان تێكەڵاو بكەو لێ یان بگەڕێ بایەكتری ماچ بكەن‌و یەكتری بگوشن، هانیان بدە بزانە داخۆ شەویش دێنەوە ماڵ!!!!

یەكێ لەمامۆستاكان لێ ی هاتە وەڵام و گوتی: باشە مامۆستای بەڕێز، ئەدی ڕەوشت‌و ئەخلاق چی لێ هات؟!!. من لەو پەروەردەیەی كەدەوامی تێدا دەكەم چەند ئایەت‌و فەرمودەیەكم لەپشت سەری خۆمەوە هەڵواسیی بون كەپەیوەندیان بەزانست‌و زانیاری‌و پەروەردەو فێركردنەوە هەبو، هەروەها برایەكی تریش لەبەشێكی تردا بەهەمان شێوە، كاتێ بەڕێوەبەری پەروەردەكە دێتە بەشەكەی من‌و ئەو بەشەی ئەو برایەی لێ یەو چاوی بەو ئایەت‌و فەرمودانە دەكەوێت دەرونی تێك دەچێت‌و دڵی تێك هەڵ دێت‌و بەرچاوی تاریك دەبن. فیتنە گێڕەكانیش فتیلەو دەستەچیلەی ئاگری فیتنە فو لێ دەكەن‌و دایدەگیرسێنن بۆیە ڕۆژێك ئەو بەڕێوەبەرە كارگێڕیەكەی خۆی بانگ دەكات‌و پێی دەڵێ:

- ئەوە بۆ وا بێئاگای پەروەردەكەیان داگیر كردوەو ئاگاشمان لەخۆمان نیە! !برۆ هەر ئێستا ئەو ئایەت‌و فەرمودانە لێ بكەوە.

كابرای كارگێڕ دەچێت ئەوانەی ئەو برایە لێ دەكاتەوەو دەڵێ : من هی كاك ئەحمەد لێ ناكەمەوەو دەچم بەخۆی دەڵێم بابۆخۆی لێ یان بكاتەوە. ئەوەبو هات بۆ لام‌و منیش پێم گوت: من لێ یان ناكەمەوەو كێش دێت لێ یان بكاتەوە بابێت!

ئەنجام جەنابی بەڕێوەبەر گوتبوی: من خۆم دەچم لێ یان دەكەمەوە. منیش وتم بابێت: ئەوە بو نەهات. حەز دەكەم یەكێ لەئایەت فەرمودەكان بنوسم تا خوێنەری بەڕێز بەچاوی خۆی بیان بێنێت ئایا ئەم فەرمودەو ئایەتانە چ هەڕەشەیەكی بۆ ئەوان‌و بۆ بەرژەوندیەكانی ئەوان تێدایە جگە لەئامۆژگاری‌و هەڵنان بۆ پەروەردو فێر كردنێكی ڕاست‌و دروست‌و بەئەخلاقانە تەنیا ئەوە نەبێت دژی ستەم‌و ستەمكاری‌و گەندەڵی‌و

دەست پیسی‌و داوێن پیسین. ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ۝٩﴾ سورة الزمر: (٩).

فەرمودەکەش: {معلم الخير يدعوا له كلّ شيءٍ حتى الحيتان في البحر}وەباقی فەرمودەکانی تریش لەو بازنەیەدا دەخولێنەوە، هەر چەندە هەرچی ئایەتی قورئان هەیەو هەرچی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ هەیە هەمو لەسودو کەڵکی مرۆڤایەتی دایەو فرمان کردنە بەچاکەو قەدەغە کردنە لەخراپەو ئاژاوەگێڕیو لەدەستپاکیو لەداوێنپاکیو دژە گەندەڵیو دزیو بێ ئەخلاقیە. دەی پەروەردەو فێرکردنێك ئاوەها بێت دەبێ چ شاییەکت پێ هەبێت.

ئیسلام فێرمان دەکات کەمنداڵەکان وا پەروەردە بکەین کەهەر یەکێ لەبراکانو خوشکەکان ڕێزو ئەدەبیان هەبێت لەقسە کردنو لەهەڵسو کەوتو لەبەیەکەوە ژیان لەنێوان خۆیاندا لەناو خێزاندا، و لەسەریان واجب دەکات کەچاکە لەگەڵ یەکتریدا بکەنو یەکتریان خۆش بوێتو ڕێز لەیەکتری بگرنو ڕێزی باوكو دایکیان بگرنو گەورە بەزەیی بەبچوك دا بێتەوەو بچوکیش ڕێزی گەورەیان بگرێتو دەست بخەنە ناو دەستی یەکتری تائەو خێزانە کەشو هەوایەکی پڕ لەخۆشەویستیو تەبایی‌وڕێکیو هۆگریو یەککگرتنو دڵ پاك لەگەڵ یەکتریو یەك ڕیزو یەك پۆل بن وەك دیواری کۆنکریتی یەکتری ببەستنەوە بۆ ئەوە دوژمنان نەتوانن زەفەریان پێ بەرن(کالبنيان يشد بعضهم بعضاً)بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺکە فەرمویەتی: {بر أمك وأباك وأختك وأخاك ثم أدناك فأدناك} واتا: ڕێز گرتنو چاکە کردنو گوێڕایەڵی باوكو دایكو براو خوشكو ئەمجار خەڵکانی تر پلە بەپلە بەرەو خوار پێویستە لەسەر هەمو کەسێك. هەروەها بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ: {حق كبير الاخوة على صغيرهم كحق الوالد على ولده} واتا: مافی برا گەورە بەسەر برا بچوکەوە وەك مافی باوكو دایك وایە بەسەر منداڵەکانیەوە. برایەتی لەئاییندا لەهەمو برایەتیەکانی دایكو باوکی لەپێشترو واجبترو پلە بەرز ترە. کەبریتیە

لەپەیوەستیەکی کۆمەڵایەتی کەهیچ وێنایەکی نیە لەپەیوەندیەکانی ترو خۆی لەقەرە نادات، بۆیە دەبینین کەلەئیسلامدا باوك جەنگ لەگەڵ کوڕی دا دەکاتو مێرد شەڕ لەگەڵ ژنەکەی دا دەکاتو برا دوژمنایەتی برا دەکاتو خۆشی ناوێت لەپێناو بەدەست هێنانی ڕەزامەندی خوای گەورەدا نەك لەپێناو بەرژەوەندیە تاکیەکانی دنیاو دنیا خۆری. چەدە بنوسین کۆتایی نایە، ئیدی بەمەندە کۆتایی دێنین بەم پێشەکیە ئومێدەوارم سودی هەبێت.

وآخر دعوانا أن الحمدلله رب العالمين وصلّى الله على محمد وعلى آله وصحبه ومن والاه إلى يوم الدين وسلم تسليماً. وەرگێر

پێشەكــی نوسەر

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له.وأشهد أن لا إله إلاالله وحده لاشريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.

أما بعـــد:

ئەركی پەروەردیار گەلێ گەورەو گران وقورسە، ئەركی ئەو بەرزترین وگرنگترین كارێكە گەر تیایدا دڵسۆزو كارامەو پسپۆڕ بێت، نیاز پاكی(الإخلاص)ی بۆ خوای باڵا دەست وكار بەجێ هەبێتومنداڵو قوتابیەكانی بەپەروەردەیەكی ئیسلامیانە پەروەردە بكاتو كەسانێكی بڕوا داری سینگ فراوانی دوا ڕۆژیان لێ دروست بكات.

پەروەردیار چ پیاو بێت وچ ژن، مامۆستای سەرەتایی بێت، یاناوەندی وئامادەیی ودواناوەندی و زانكۆكان بێت وچ دایك وباوك بێت و هەر كەسێك چاودێری وسەرپەرشتی منداڵان بكات ویا بەخودی پەروەردەكەوە هەڵ بستێت تادەگاتە پلەو قۆناغی پێگەیشتن وقۆناغی كۆتایی ومرۆڤێكی باڵغ وكادرێكی بەخۆڕاپەڕمونی لێ دەردەچێت جیاوازیان نیەو هەموان دەگرێتەوە وبەهەموان دەڵێن پەروەردیار.

ئەمانە هەمویان پەروەردیارو پێگەیەنەری بەرەكانی دوا ڕۆژن، چاكی وخراپی بەدینی بێ دینی كۆمەڵ پەیوەستە بەوانەوە. ئەوان چ فیكرو بیرو بۆچون وئایدیۆلۆژیەتێك هەڵ بگرن وچیان لەمێشك دا هەبێت لەمنداڵ وقوتابی وبەرەكانی داهاتودا ڕەنگ دەداتەوە. ئەگەر هاتو بەڕاستی ودروستی بەئەركی سەر شانی خۆیان هەڵ بستن ودڵسۆزی كارەكەی خۆیان بن وقوتابیان، منداڵەكان لەسەر بەرنامەكەی خوای پەروەردگار پەروەردە بكەن و بەرەو ئایین وئەخلاقی جوان ئاراستەو ڕاهاتویان بكەن، ئەوا هەم مامۆستا خۆیشی و هەم قوتابیان وهەم كۆمەڵگا خۆشیان بەختەوەری دنیاو

قیامەت دەبن. هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ بەکوڕە مامەکەی خۆی علی کوڕی أبی طالب ﷺ فەرمووە: { فواللهِ لأن یهدي اللهُ بك رجلاً واحداً خیرٌ من حمر النعم}([1]).

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: {معلّمَ الخیر یستغفر لهُ كلُّ شیءٍ حتی الحیتـان البحر}([2]) . بەڵام ئەگەر مامۆستا ئەرکی سەرشانی خۆی پشت گوێ خست وئەرکی خـۆی جـێ بـەجێ نـەکرد. یـاخود منـداڵ وقوتابیـەکان بـەرەو خراپـەکاری وخوانەناسـی ولادان لەڕێگەی ڕاستی خوایی دەست کێش بکەن وبەرەو داڕوخان وڕەوشتی خراپ وبـەد بـەختی ئاڕاستە بکەن، پەنا بـەخوا ئـەو کـات هـەم هـەمو قوتابیـان وهـەم مامۆسـتاکان خۆشـیان وکۆمەڵگەکەشـیان بـەد بـەخت وچـارە ڕەش دەردەچـن و ئۆبـاڵی هەموشـیان دەکەوێتـە ئەسـتۆی مامۆسـتاکان لەبـەر دەم خـوای بـەرز وبـێ هاوتـا دا لێپرسـراو دەبـن. هـەروەکو پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: { كلكم راعٍ، وكلكم مسئولٌ عـن رعیتـه}([3]). دەی کەواتـە هـەر

---

(١) أ ـ متفق علیه.

ب ـ واته : سوێندم بەخوا ئەگەر خوای گەورە ڕێنومایی وهیدایەتی کەسێك لەسـەر دەسـتی تـۆ بـدات وموسڵمان ببێت یا بێتەوە سەر ڕێگای ڕاست گەلێك باشترە بۆ تۆ لەمێگەلـە حوشـترو مـەڕو ماڵاتێـك ، کەئێستا ئوتومبیلی دوایین مۆدێل وکۆشکی بەرز بەرز کەسەرەشکێنەی پێ لەگەڵ ئاسمان دەکەن، یـا دەفتەری سەد وەرەقەی دۆلاری دەگرێتەوە.(وەرگێڕ)

(٢) أ ـ صحیح رواه الطبراني وغیره.

ب ـ واته: مامۆستای چاك وسود بەخش هەمو شتێك داوای لێ خۆش بونی بۆ دەکەن هەتاکو نەهەنگ وماسی یەکانیش لەدەریادا.·وەرگێڕ)

(٣) أ ـ متفق علیه.

ب ـ واته: ئێوە هەموتان بـەرپرس وچـاودێر وشـوانن، وەهـەموتان بـەرس وچـاودێرو سەرپـەرشـتیارن بەسەر ئەو کەسانەی وان لەبەر دەستتدا لەهـەمو چـین وتوێـژەکانی مـرۆڤ و کۆمـەڵگا . پیـاو بەرپرسـە لەئەندامانی خێزانەکەی ، مامۆستا لەقوتابیەکانی ، دایك لە منداڵ ومێردو ماڵی مێردەکەی ئەمینـدارە، سەرکردە وبەرپرس سەروماڵ وگیان وعەرزوناموسی وڵات و هاو وڵاتیـانی لەئەسـۆدایە .. وە هـەروەها. (وەرگێڕ).

بۆیەش مامۆستا شوانە لەقوتابخانەکەی خۆی دا وبەرپرسە بەرامبەر بەقوتابیەکانی ودەبێ بەباشترین شێوە پەروەردەیان بکات وفێری زانستوزانیاریان بکاتو فێری رەوشتو ئەخلاقی بەرزو پیرۆزیان بکاتولەخراپە بیان گێرێتەوە.

کەواتە ئەی پەروەردیارو ئەی مامۆستای بەرێز پێویستە لەسەرت پێش هەمو شتێكوپێش هەمو کەسێك بەر لەهەمو هەنگاوێكو لەهەنگاوی یەکەمتدا خۆت چاك بکەیتوخۆت بەسیفەتی جوانو بەئەخلاقی بەرز برازێنیتەوە. دەبێ لەپێش چاوی قوتابیو منداڵەکان رەفتاری باش بکەیتوجوانترین قسەوگفتار بەگوێچکەیاندا بچرپێنیو باشترین ئاکار بنوێنیو ئەنجام بدەیت، قسەی فشقیاتو حەلەقو مەلەق لەگەڵ قوتابیانو منداڵەکاندا مەکەو کەسایەتی بەرزی خۆت بنوێنە، بۆ ئەوەی ئەو کەسایەتی وهەیبەتو ئەخلاقی خۆت بەجوانی نیشان بدەیتو رێزو خۆشەویستیت لەدڵو دەرونولەمێشکی ئەواندا تۆمار بکەیتو وێنەی تۆ لەچاوی قوتابیەکاندا تۆمار ببێتو رەنگ بداتەوە، چونکە هەمیشە قوتابیانو زارۆکەکان لاسایی مامۆستاو پەروەردیارو گەورەکانی خۆیان دەکەنەوە([1]). گرانیوسەنگینیو رەوشت پاکی پەروەردیار وەك باوكو دایکان باشترین پەروەردەو چاو لێ کردنە بۆ قوتابیان ومنداڵە خنجیلەو چاو گەشەکان([2])

---

١) کوردیش دەڵێ: گەورە ئاو دەرێژێ وگچکەش پێ ی رێ دەخشێنێ.(وەرگێڕ).

٢) بەڵێ، رەوشت وئەخلاق وهەڵس وکەوتی باوك ودایك ومامۆستاوپەروەردیار چۆن بێت وێنەی قوتابی ومنداڵەکانیش هەمان وێنەی ئەوان دەردەچێتەوە. ئەوان رەوشت پاك وخواناس وئیماندار و خۆ داپۆش بن بەپۆشاکی شەرعی پر لەحەیاو حەشمەت منداڵ و قوتابیەکانیش وەك ئەوان ئیماندارو لەخوا ترس ورەوشت بەرزو بەئەخلاق دەردەچن ، خوا نەخواستە ئەوان بێ باوەرو شەقاوەو بێ رەوشت و روت وسفورو خۆ رازاوە بن قوتابیانو منداڵەکانیشیان هەر وا دەبن. وەبەپێچەوانە کەشی راستە هەروەکو لەسەرەوە باسمان کرد. ئەوەتە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {کلُ مولودٍ یولد علی فطرتە فأبواه یهودانە وینصرانە ویمجوسنە...} واتە: هەمو لەدایك بوێك بەموسڵمانێتی لەدایك دەبێت . بەڵام دوایی دایك وباوکی یان چ بن ئەوانیش دەبن بەو دین ورێبازو رەوشتە، جولەکە بن جولەکەن، فەلە بن فەلەن،

بێ گومان ئەم نامیلکەیەم بۆ خوشك‌و برا مامۆستاکانم نوسیوە دوای کۆکردنەوەو نوسین‌و ماندو بون‌و ئەزمون‌وزانیاریەکی زۆر لەکات‌وساتەکانی پەروەردەو فێرکردنمدا کەنزیکەی چل ساڵانێکی خایاند. هیوادارم کەسود بەخش بێت لەبواری پراکتیکی(کردەکی ــ عملی) دا، مامۆستایان و پەروەردیاران و دایکان‌وباوکان کەڵکی لێ وەربگرن، مامۆستایانی نمونەیی وباش‌و سەرکەوتویان لێ دەربچێت.

لەخوای گەورەم داوایە کەسودو کەڵکی بۆ برایانی موسڵمانم هەبێت‌و بیکاتە کارێکی پوختەو نیاز پاك لەڕوی خوای گەورەو بەرزو بەخشندەدا.

نوسەر

ئاگر پەرست بن ئاگر پەرستن، مەگەر ئەوەی خوای گەورە مەبەستی بێت بیهێنێتە سەر ڕێگەی ڕاست هۆکارەکانی بۆ دەگونجێنێ. کوردیش دەڵێ : گیا لەسەر پنجی خۆی دەڕوێتەوە.(وەرگێڕ).

ئەرکی پەروەردیاری سەرکەوتوو

شتێکی بەڵگەنەویست وتەیئوریە کەئاوات وئامانجەکانی پەروەردەو فێرکردن بریتیە لەدروست کردنی کەسیەتیەکی بەرزو نمونەیی لەنێو کۆمەڵگای مرۆڤایەتی دا، ئەو کەسیەتیە نمونەییەش ئەو کاتە دێتە دی کەپەیوەست بێت بەدروست کارەکەی خۆی، واتە بەپەروەردگاری باڵا دەستو هەرچی سیستەمو کەتەلۆکی ژیانی هەیە لەو خوایە بەرزو بێ هاوتایە وەری بگرێتو ئەمجار کۆمەڵگاکەی خۆی پێ ڕاست بکاتەوەو چەمکەکانی ژیانی کۆمەڵگاکەی لەسەر ئەو بنچینەو بنەما ڕاستەقینە خواییانە دابمەزرێنێت، ئائەمەیە ڕێبازو ئامانجی دروستو ڕاستەقینە لەپەروەردە کردنوفێرکردندا لەدروست کردنی مامۆستاو پەروەردیاردا.

شتێکی ئاشکرایە کەپەروەردەو فێر کردن چەندان بنچینەو بنەمای هەیە کەلەسەری دادەمەزرێت، لەکۆمەڵێکەوە بۆ کۆمەڵێکی ترو بەگوێرەی چەمکو بیرو زیهنی ئەو کۆمەڵگایە دەگۆڕێت. ئەگەر لەکۆمەڵگای کۆمۆنیستی بێت ئەوا بنەماکانی پەروەردە لەسەر بنچینەی مادیەتو ددان نەنان بەبابەتە ڕوحی یەکانو پچڕانی پەیوەندی مرۆڤ بەپەروەردگارەوە دادەمەزرێت. وەلەکۆمەڵگای ڕۆژئاوادا لەسەر بنچینەو بنەمای داگیر کردنو خۆویستیو داهێزران دادەمەزرێت، بەڵام لە کۆمەڵگای ئیسلامی دا پرینسیپەکانی پەروەردەو فێرکردن لەسەر بنچینەیەکی بەهێزو پتەوو لەسەر بناغەو بنەمای بیروباوەڕێکی (عقیدة) ڕاستو دروستو سۆزە بەرزو بەها بەرزو پۆڵایینەکانو ئاکارورەوشتە جوانوبەرزەکان دادەمەزرێت کەپەیوەندی قوتابی یامرۆڤ بەگشتی بەخوای پەروەردگارەوە توندو تۆڵو تۆکمەیە، ئەمە وێڕای پەیوەندی خۆشەویستی لە نێوان مامۆستاو برا قوتابییەکانیو لەنێوان بەڕێوەبەرو مامۆستایانو بەڕێوەبەرایەتی قوتابخانەکەیو دواتریش پەیوەندی خۆشەویستیوڕێز بەخێزانەکەی توندو تۆڵ تر دەکات، ئەمەسەرباری پەیوەندی ڕوحی خوایی لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگاکەی ڕۆژ بەڕۆژ

پتەوترو بەهێز تر دەبێتو ڕەوڕەوەی ژیانی کۆمەڵایەتیو برایەتیو تەباییو یەك ڕیزو یەك دەستی خێراترو خێراتر دەخولێتەوە([1]).

ئەگەر ویستمان ئەم کەسیەتیە لەواقیعی کارکردندا بهێنینە دی ئەوا دەبێ پەروەردیارێکی سەرکەوتو و کارامە لەبواری پەروەردەو فێرکردندا بەم شێوەیەی کەلەسەرەوە باسمان کرد دروست بکەین. دیارە دەبێ ئەم پەروەردیارە چەندان مەرجو ئاکاری جوانی تێدا بێنە دی هەتاکو بتوانێت ببێتە پەروەردیارێکی چاكو مامۆستایەکی بەکەڵكو سەرکەوتوو.

---

[1]) خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾واتە: موسڵمانان ، بړواداران برای یەکترین، دەی باهەمیشە نێوانی یەکتری چاکتر بکەن وئیسلاح لەنێوان خۆیان دا بەرپا بکەن وپەروەردەوفێرکردنو ئامۆژگاری یەکتری بکەنو یەکتری بەرەو چاکەو چاکەکاری هەڵ بنێن تا یەکتریتان خۆش بوێت وبەختەوەرو بەختیار بژینوتاخوای گەورەو سۆزو بەزەیی پێتان دا بێتەوە و لە دنیاو لەقیامەتدا سەربەرزو سەرفرازتان بکات. هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ﴾ واتە: هەمیشە هاریکاری ویارمەتی یەکتری بدەن لەسەر چاکەو چاکەکاری و ئامۆژگاری یەکتری کردن ودەستگیرۆیی نەك لەسەر خراپەو خراپەکاری وملی یەکتری شکاندنو چاڵ بۆ یەکتری هەڵ کەندن ولەبەر یەك بردنی خانەو شانەکانی کۆمەڵگا کەخێزانەومامۆستاو خوێندکاران وقوتابیان پۆلو ژووری بەڕێوەبەرو مامۆستا بکەنە شەرگەو وکورسی مێزەکان لەیەکتری بکەن بەسەنگەرو مەتەرێز. بەناوی حیزبایەتی وڕێکخراوی مامۆستایانوقوتابیان و خوێندکاران ونازانم چی وچی ..هەروەکو ئەمڕۆ لەواقیعی حاڵی خۆماندا لەعێراق بەگشتی ولەکوردستانی خۆماندا بەزەقی وبەتایبەتی دەبینین (وەرگێڕ).

مەرجەکانی پەروەردیاری سەرکەوتوو

١. دەبــێ لەکارەکــەی دا کارامــەو پــسپۆڕ بێــت، هەمیــشە لەشــێوازە فێرکاریوپەروەردەکاریەکانیدا داهێنەر بێت ویست و ئارەزو خۆشەویستی بۆ کارەکەی هەبێتومنـدالآنو قوتابیـەکانی خـۆش بـون، هـەوڵێکی لێبڕاوانـە بـدات بـۆ پـەروەردەو فێرکردنیـان بەشـێوەیەکی دڵسۆزانەو زۆر چـاك ودروست، بەرژەوەنـدی گـەلیان لەچـاوی قوتابیەکانەوە سەیر بکەنو زانستوزانیاریو ئامۆژگاری بەکەڵکیان پـێ ببەخشن، لەسـەر ئەخلاقو ڕەوشتی جوانوبەرز ڕایان بێنن، هەوڵێکی بێ پایـان بـدات بـۆ دور خـستنەوەیان لەخو وڕەوشتی ناشیرینوبێزراو، چونکە ئەو لەهەمان کاتدا پەروەردیارو فێرکاریشە. هـەم زانستوزانیاری بەسود فێـری قوتابیانونـەوەی دوارۆژ دەکاتوهـەم پـەروەردەو ڕاهێنـەرو پێك هێنـەری مرۆڤێکـی ڕاسـتو دروسـتە لەسـەر ئـەو ئامانجـەی کـەخوای گـەورە مرۆڤـی لەپێناودا دروست کردوە.

٢. دەبێ پێشەنگێکی بـاشو بەکـەڵك بێـت، لەقـسەکانیدا، لـەکردارەکانی دا، لـەخوو ڕەوشتی دا، لەڕاپەڕاندنی کارو ئەرکـەکانی سەرشـانی دا بەرامبـەر بـەخوای پـەروەردگاری خۆی، هەروەها بەرامبەر بەگەلەکەیو بەرامبەر بە قوتابیـەکانیو دەبـێ ئـەوەی بـۆ خـۆی ومالّومنداڵەکـەی دەی خوازێـت بـۆ قوتابیەکانیـشی بیـەوێ، گیـانی بـەزەییولێ بـوردەیی هەبێت ونەرم ونیان بێت لەگەڵیاندا، ئەگەر ناچـاری سـزادانیان کـرد بـا بـەڕەحم وبـەزەیی بێـت. هــەروەکو پێغەمبــەرﷺ فەرمویــەتی:{ لایـؤمن احـدکم حتـی یحـب لأخیـە مایحـب لنفسە}([1]).

٣. لەمەرجەکانی مامۆستای سەرکەوتو ئەوەیە دەبێ قوتابیەکانی بەگوێرەی بنچینەو بنەماکانی زانستوپەروەردەو ئەخلاقی جوان ڕابهێنێ کەلەسەر چەمكوبنەماکانی ئیسلام

---

(١) أ ـ متفق علیە.

ب ـ واتە: بڕوای نیە هەرکەسێك لەئێوە هەتاکو ئەوەی بۆ خـۆی دەیـەوێ وپـێ ی خۆشـە بـۆ بـرا موسڵمانەکەشی بخوازێت وبیەوەێ.(وەرگێڕ).

دامەزراوە. دەبێ زۆریش ئاگادار بێت قسەو کردارەکانی یەك بنولێك جیا نەبن وتێك نەگیرێن. گوێ بگرە بۆ خوای گەورە وبالا دەست چیمان پێ دەفەرموێت:﴿ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ ﴾ سورة الصف:٣.(١)

دیارە ئەمە بەرپەرچ دانەوەی ئەو کەسانەیە کەهەر قسەیان هەیەو بەس وبەکردەوە هیچیان لەدەست هەڵ ناوەرێت.هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { اللهم إني أعوذُ بك من علم لاينفع}(٢) . واتە کاری پێ ناکەم و بەخەڵکیشی ڕانەگەیەنم وخڵکی فێری ئەو زانستە خراپە ناکەم ولای خۆم حەشاری بدەم تا لەگەڵ خۆمدا دەیبەمە ژێر گڵەوەو لەدنیادا ڕەوشت وئەخلاقی خۆمی پێ نەڕازێنمەوە.

هەروەها گۆتـــەی شـــاعیر:

یـــا أیهــــا الرجل المعلــم   هَلاّ لِنَفسِـــكَ كــــان ذا تعلیـم(٣).

٤ . مامۆستا پێویستە بزانێ کەئیشی ئەو وەك ئیشی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) وایە کەخوای گەورە ناردونیە خوار بۆ ڕێنومایی‌و دەست گیرۆیی مرۆڤ وفێرکردن‌وپەروەردە کردن وپێ ناساندنی پەروەردگارو دروستکەری خۆیان.. هەروەها مامۆستا لەجێگەی باوك‌ودایكە لەسۆزو خۆشەویستی دا بۆ قوتابیەکانی و بەرپرسە

---

(١)واتە: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان بەخواو بەپێغەمبەرﷺ هێناوە بۆچی ئەوەی بەدەم دەی ڵێن بەکردەوە نای کەن، ئەدی نازانن خوای گەورە زۆر ڕقی لەو کەسانە هەڵ دەستێت کە ئەوەی بەدەم دەی ڵێن بەکردەوە ئەنجامی نادەن وتەنیا قسەیان هەیەو بەس ، خوا زۆر زۆر ڕقی لەم جۆرە کەسانەیە.(وەرگێڕ).

(٢) أ ـ واتە: خوایە گیان پەنا دەگرم بەتۆ لەزانستێك کەسود بەخش نەبێت.

ب ـ رواه مسلم.

(٣) ئەی ئەو کەسەی کەمامۆستایت، دەی شتێك لەزانستو ڕۆشنبیری بۆ خۆت کۆ بکەرەوە کەبتوانیت فێرخوازەکانتی پی فێر بکەیتو پەروەردەیەکی پاك‌و پوختیان بکەیت.(وەرگێڕ).

بەرامبەر بەو قوتابیانە لە ئامادە بونیان، لەگرنگی دان بەوانەکانیان. نەك هەر ئەمەش بەڵکو دەبێ یارمەتیشیان بدات لەحەل کردن وکردنەوەی گرێ کوێرەکانی کێشەو تەنگوچەڵەمەکانیان‌و هەستان بەهەمو کارو فرمانێك کەلەسنوری ئەرك وکارەکانی ئەو دەژمێردرێن. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: { کلکم راعٍ، وکلکم مسئولٌ عن رعیته }([1])

با مامۆستایان چاك بزانن کەئەوان لەقوتابیەکانیان بەرپرسن لەبەردەم خوای گەورەدا کەچی فێر کردون‌وچی فێر نەکردون. وەئایا دڵسۆزو جیدی بوە لە بەدوادا چونی کێشەکانیان‌ولەتوێژینەوەو لێکۆڵینەوە لەئاستەنگەکانیان‌و گەڕان بەدواتی ڕێگە چارە ئاسانەکان‌ورێنومایی کردن ودەست گرتن وگێڕنەوەیان لەخراپەکاری وئاراستە کردنیان بەرەو چاکەو چاکخوازی. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ إنَّ الله سائلٌ کل راعٍ عما إسترعاه، أحفِظْ ذلك أم ضیعه؟ حتی یسأل الرجل عن أهل بیت}([2])

هەروەکو پێویستە لەسەر مامۆستا یاپەروەردیار کەبەو شێوە زمان وزاراوە قسەیان لەگەڵ دا بکات کەتێ ی دەگەن وبەگوێرەی پلەی تێگەیشتنیان بیان دوێنێ و وانەکانیان بۆ ڕاڤەو شرۆڤە بکات. علی ﷛ گوتویەتی: (حدثوا الناس بما یعرفون، أتحبون أن یکذب الله و رسوله؟([3]) .

---

(١) متفق علیه

(٢) أ ـ حسن رواه النسائی عن أنس.

ب ـ واتە: خوای گەورە لەهەمو شوانێك دەپرسێتەوە لەو شتانەی کەشوانەتی بەسەردا کردون، ئایا باشی پاراستون وهەقی خۆی داونێ، یاباشی لەوەڕاندون وخزمەتی کردون یابەپێچەوانەوە ، هەتاکو پیاو دەربارەی ماڵ ومنداڵەکانی خۆشی لێ ی دەپێچرێتەوە، ئایا لەسەر بەرنامەو ڕەوشت ورێساکانی ئیسلام پەروەردەی کردون یابەپێچەوانەوە...تد. (وەرگێڕ).

(٣) أ ـ أخرجه البخاری فی العلم، باب خص قوماً دون قومٍ فی العلم.

ب ـ واتە: بەو زمان وبەو شێوە قسە لەگەڵ خەڵکی بکەن کەتێ ی دەگەن ودەی زانن و بەگوێرەی ئاستی هۆشیاری وزانستی ئەو کەس وکۆڕو کۆمەڵە قسە یان لەگەڵدا بکەن، ئایا حەز دەکەن کەدرۆ لەگەڵ خواو پێغەمبەری ﷺ خوادا بکەن؟(وەرگێڕ)

٥ ـ مامۆستا بەهۆی کارەکەیەوە لەنێو قوتابیانێك دا دەژیا کەپلەی تێگەیشتن وزانیاری وئەخلاق وپەروەردەو زیرەکیان جیاوازە.

بۆیە دەبێ لەگەڵ هەمواندا هەر کەس بەئەخلاقی خۆی هەولیان لەگەڵ دا بدات. چونکە ئەو وەك باوك وایە بۆیان ولەجێگەی باوك دایە ودەبێ بەچاوی باوکایەتی سەیریان بکات بەگوێرەی فەرمودەی پەروەردیاری گەورەمان پێغەمبەر محمد ﷺ کەفەرمویەتی: {إنما أنا بمنزلة الوالد أعلمكم}(١)

٦ ـ پێویستە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو کەهاریکاری ویارمەتی برادەرەکانی بکات، ئامۆژگاریان بکات وڕاوێژیان پێ بکات لەو کاروبارانەی کەپەیوەندی بەکاروبارو بەرژەوەندیەکانی قوتابیەکانیانەوە هەبێت، بۆ ئەوەی ببێتە پێشەنگێکی بەکەڵك ودروست بۆ قوتابیەکانی ودەبێ هەمو مامۆستایان شوێن کەوتەی پێغەمبەرﷺ بن وچاو لەو بکەن کاتێ خوای گەورە دەربارەی ئەو پێغەمبەرەﷺ ڕادەگەیەنێ ودەفەرموێ: ﴿لقد كان لكم في رسول الله أُسْوَةٌ حسنة﴾(٢)

٧ .هەر چەندە زانابی خۆت بەکەم بزانە(التواضع العلمي): ددان نان پێ لە بەڕاستی نان سەربەرزی ومایەی ڕەوشت وئەخلاقی بەرزە، گەڕانەوە بۆ ڕاستی وهەق وسەرکەشی نەکردن لەسەر هەڵەو تاوان چاکترەو زۆریش چاکترە لەخول خواردنەوەت لە خولگەی تاوان وخراپەوسور بونو پێدا گرتن لەسەر خراپەوخراپەکاری وخوانەناسی.

---

(١) أ ـ صحيح رواه أحمد وأبو داود.

ب ـ واتە: من بۆ ئێوە وەك باوك وام وفێری ئایینی خواو بەرنامەکەی خواتان دەکەم وخوای گەورەتان پێ دەناسێنمو پەروەردەیەکی ئیسلامیانەتان دەکەم.(وەرگێڕ).

(٢) أ ـ الأحزاب :٢.

ب ـ واتە: پێغەمبەرﷺبۆ ئێوە نمونەو پێشەنگێکی باش وچاکە، دەی لەکارو کردەوەکانتاندا چاو لەو بکەن وشوێن پێ ی سونەتی ئەو هەڵ بگرن ودوای ئەو بکەون وبەمو لێ ی لامەدەن.(وەرگێڕ).

لەسەر مامۆستا پێویستە کەشوێن کەوتەی پێشینەی پیاو چاك (السلف الصالح) بێت لەهەمو هەنگاوەکانی ژیانی داو لەئاست ڕاستی دا و پێ لەهەڵەکانی خۆی بنێت وملکەچ وخۆبەکەم زان بێت، هەر کاتێك ڕاستی بۆ دەرکەوت وزانی ئەو هەڵەیە، دەبێ دەستەوستان پێ لەهەڵەکانی خۆی بنێت جابا ئەو کەسەی بۆی ڕاست دەکاتەوە قوتابیەکی خۆشی بێت. بەڵگەش لەسەر ئەمە ئەوەیە کە(إبن أبي حاتم) لەکتێبەکەی خۆی دا(مقدمة الجرح والتعديل) ئاماژەی پێ کردوە کاتێ کەبەسەر هاتەکەی مالك ﷺ دەگێڕێتەوە کەفتوای لەسەر شتێك دابو، بەڵام لەدوایی دا فەرمودەی لەسەر دیوە کەئەو هەڵە بوە، کەبەم شێوە دە گێڕێتەوە:﴿باب ماذكر من إتباع مالك لآثار النبيﷺونزوعه عن فتواه عندما حُدِّثَ عن النبيﷺخلافه﴾: قال إبن وهب: سمعت مالكاً سُئِلَ عن تخليل أصابع الرِجْلَيْنِ في الوضوء فقال: ليس ذلك على الناس. قال: فتركته حتى خف الناس، فَقُلْتُ له: عندنا في ذلك سنّة، فقال وماهي؟قُلْتُ: حدثنا الليث بن سعد وإبن لهيعة، وعمرو بن الحارث عن يزيد بن عمرو المعافري عن أبي عبدالرحمن الحبلي عن المستورد بن شداد القرشي:قال رأيت رسول اللهﷺيدلك بخنصره مابين أصابع رِجليه، فقال: إن هذا الحديث حسنٌ، وما سمعت به قط إلاّ الساعة، ثمّ سمعته بعد ذلك يُسأل فيأمر بتخليل الأصابع﴾(١)

---

(١) أ . بروانة (مقدمة الجرح والتعديل ص٣٠)

ب . دوای ئەوەی ئەم فەرمودەیەیان بۆ گێڕایەوە هەروەکو لەسەرەوە نوسیمان: پوختەی فەرمودەکەش ئەوەیە کەپێغەمبەرﷺکاتێ دەست نوێژی هەڵگرتوە بەپەنجە توتەی پەنجەی ناوە بەنێوانی پەنجەکانی قاچی دا دوای ئەوەی ئاوی پێدا دەکردن واتە نێوانی پەنجەکانی قاچی بەپەنجە توتەی تەڕدەکرن وپێ دادەهێنان.کەئیمامی مالك ﷺ ئەم فەرمودەیەی پێ دەگات ودەی بیستێ دەڵێ: ئەم فەرمودەیەم نەبیستوەو، ئەمە یەکەمجارە بیبیستم وفەرمودەیەکی چاکە(حسن) ەو ئیدی لەوکاتەوە هەر کەسێك پرسیاری لەئیمام مالك بکردایە، دەی گوت: پەنجەتان لەنێوان قامکەکانی پێتان ڕابهێنن وپاکیان بکەنەوە.وەفتوا کۆنەکەی خۆی وەلا ناو ددانی بەڕاستیەکاندا هێنا.(وەگێڕ).

ئەگەر بێت وبەڵگەو نمونەکانی ژیانی پێشینەی پیاو چاك(السلف الصالح) بێنینەوەو بیان خەینەڕو ئەوا لەم چەند لاپەڕەیەدا جێ یان نابێتەوە. بۆیە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو پێویستە کەدەیەوێ لەکارەکانی دا سەرکەوتو بێت دەبێ بۆ هەق وڕاستی هەمیشە مل کەچ بێت وددان بەڕاستیەکاندا بێنێت و لەکەللە ڕەقی خۆی دابەزێت وپێ لەهەڵەکانی خۆی بنێت و بەکردەوەش بیسەلمێنێ ئەگەر هات وبینی وەڵامی قوتابیەك لەوەڵامی ئەو ڕاست تر بو، یاڕاو بیرو بۆچونی کەسێکی تر یاقوتابیەکەی لەهی ئەو ڕاست تر بو، باڕای بگەیەنێ کەوەڵامی ئەو قوتابیە لەهی ئەو ڕاست ترە وکار بەهی ئەو بکەن وسەرکەشی نەکات لەسەر هەڵەکەی خۆی وپێ دابگرێت وبڵێ: نەخێر هەر وەڵامی من ڕاسترە لەکاتێکیش دا ئەو هەڵەیە. وەپێویستە لەسەری ئەم ڕەوشتە بەرزو گەورەیە کەبریتیە لەگەڕانەوە بۆ هەق وڕاستی ودان نان بەهەڵەی خۆداو مل کەچ بون بۆ ڕاستی لەمندالآن وقوتابیەکانی بگەیەنێ. دیارە کەوای کرد پتر متمانە وخۆشەویستی قوتابیەکان بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ.

نزیکەی چل ساڵێك دەبێ لەناو مامۆستایاندا وەك مامۆستایەك و پەروەردیارێك ژیانم بردۆتە سەر، ئەگەر هەمو شتێکم لەبیر بچێتەوە، ئەومامۆستایەم لەبیر ناچێتەوە کەلەخوێندنەوەی فەرمودەیەکدا هەڵەی کرد، هەندێ لەقوتابیەکانی کاتێ قوتابیەکان بۆیان ڕاست کردەوە ئەو ددانی پێدا نەدەهێناو لەسەر هەڵەکەی خۆی سور بو ودەم بەدەمەی لەگەڵ دەکردن. ئەمە وای کرد کەئەو مامۆستایە کەکەسیەتی خۆی لەبەر دەم قوتابیەکانی لەدەست بدات ئیدی متمانەیان پێ نەماو ئەو ڕێزەی جارانی نەماو وەك پێویست گوێ یان بۆ وانەکانی شل نەدەکرد.

ئێستاش هەندێ لەهەڵوێستی مامۆستا ڕاستگۆکانم لەبیرە کەلەڕای خۆیان دادەبەزین وهەمیشە پێ یان لەهەڵەی خۆیان دەنا بەرامبەر بەقوتابیەکانیان ولەبەرامبەریشدا خۆشەویستی ومتمانەی قوتابیەکان بۆ ئەو مامۆستایانەپتر دەبو وجێگەی ڕێزو شانازی قوتابیەکانی یان بون.

خۆزگایەکو هەمو مامۆستایان و ئەندامانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەگشتی ڕێگەی ئەوانەیان دەگرت ولەسەر ڕێبازی ئەوان دەڕۆیشتن لەگەڕانەوەیان بۆ هەق وهەقخوازی و بۆ دادپەروەری وڕاستی بگەڕانایەوەو بەپەیڕەو وپرۆگرامی خواو بەقورئانی پیرۆز کەکەتۆلۆکی ژیانی مرۆڤایەتیە لەسەری دەڕۆیشتن ولەسەر ڕوی زەوی حوکمیان دەکردو تەنیا قورئان وسوننەتیان دەکردە سەرمەشقی ژیانی خۆیان نەوەکو بەرنامە دەست کردە بۆگەنەکانی دنیاو دەست بەرداری ڕێگەی شەیتان دەبون.

٨ . **ڕاستگۆیی وپابەند بون بە پەیمانەوە (الصدق والوفاو بالوعد):**

پێویستە مامۆستا هەمیشە لەقسەو گفتارەکانی دا بەڕاستیەوە پابەند وڕاستگۆ بێت، چونکە ڕاستگۆیی هەموی هەر خێرو بەرەکەتە، ڕاستیش تەنیا ئەوەیە کەلەگەڵ بەرنامەکەی (الله عزوجل) دا یەك بگرێتەوە، نەك ئەوەی لەگەڵ بەرنامە شەیتانیەکاندا بێتەوە لێت تێك نەچێت. بۆ نمونە: مامۆستایەك هاوڕێکەی جگەرە کێشەو لەو بارەوە لەلایەن قوتابیەکانیەوە پرسیاری لێ دەکرێ، لەبری سەرزەنشتی برادەرەکەی بکات کەچی ئەو بەرگری لێ دەکات ودەڵێ: هۆی جگەرە کێشانی ئامۆژگاری دکتۆرێکە بۆ ئەو. دیارە ئەم ڕەفتارەی قوتابیەکانی دەخاتە گومانەوە بەرامبەر بەو مامۆستایەیان، کاتێ کەلەپۆل دێنە دەرەوە قوتابیەکیان دەڵێ: کوڕینە بینیتان مامۆستا چۆن درۆیەکی زلی لەگەڵدا کردین؟

خۆزگایەکو ئەو مامۆستایە لەوەڵامەکەی دا ڕاستی بکردایەو پاساوی بۆ برادەرەکەی لەبەردەم قوتابیەکانی دا نەهێنابایەوە، لەبری ئەمە بۆ قوتابیەکانی ڕون بکردایەوە کەجگەرەکێشان حەرامەو کارێکی خراپ وناڕەوا و نابەجێ یە چونکە زیان بەلەش دەگەیەنێت وئازاری دەرو دراوسێ دەدات.ماڵ لەناو دەبات، ئەگەر ئەمەی بکردایە متمانەی قوتابیەکانی وەدەست دەهێناو خۆشەویستیان بۆی پتر دەبو. ئەو مامۆستایە دەیتوانی بەقوتابیەکانی بڵێ: ئەم مامۆستایە تاکێکە لەمرۆڤ ونیشانەکانی مرۆڤایەتی تێدان، مرۆڤەو هەڵەش دەکات وچاکەش دەکات چونکە مرۆڤ پارێزراو(معصوم) نیە.

دیارە ئەم جگەرە کێشانەش یەکێکە لەهەڵەکانی وهیوادارین وازی لێ بێنێ تۆبە بکات. ئەمەتەپێغەمبەری خواﷺ ئەمەلەفەرمودەیەکی دادەسەلمێنێ کەدەفەرمویێ: {کلُّ بنی آدم خطاءٌ وخیرُ الخطائین التوابون} ([1])

ئەم مامۆستایە دەیتوانی ئەم پرسیارەی قوتابیەکەی بکاتە سەر مەشقێك بۆ هەمو قوتابیەکانی وڕونکردنەوەی زیان ومەترسیەکانی جگەرە نەك هەر بۆ قوتابیەکانی بەڵکو بۆ هەمو خەڵکی ، لەڕوی شەرعی و فەرمودەکانی پێغەمبەرﷺ ورای زانایان ونوژداران و پسپۆڕانەوە ڕون بکردایەتەوە وهەمو بەڵگەکانیشی بخستایە ڕو. بەمە دەیتوانی سود لەپرسیاری قوتابیەکە وەربگرێت ولەپەروەردەو فێرکردنی دا ڕۆژانە لەپۆل ولەدەرەوەی پۆلیش ئاراستەی هەمو قوتابیەکانی تر وخەڵکانی تری دەرەوەی قوتابخانەکەشی بکردایە. پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی :{ ومایزال الرجل یتصدق ویتحری عن الصدق حتی یکتب له عندالله صدیقاً، ومایزال الرجل یکذب ویتحری للکذب حتی یکتب له عندالله کذاباً}([2]).

ڕاستگۆیی ڕەوشتێکی بەرزە، پێویستە مامۆستاو پەروەردیار لەدڵی قوتابیەکانی دا تۆوی ڕاستی وڕاستگۆیی بوەشێنێت ولەپێش چاوی قوتابیان شیرینی بکات ولەسەر ڕاستگۆیی ڕایان بهێنێ بۆ ئەمەش دەبێ لەگفتارو قسەو کردەوەکانی خۆیاندا ڕەنگ بداتەوە. نابێ هەرگیزاو هەرگیز درۆ بەزمانیدا بێت بەتایبەتی لەپۆل داو لەبەردەم

---

(١) أ . واتە: هەمو کەسێك قابیلی هەڵە کردنە، بەڵام باشترینی هەڵەکاران تۆبەکارانن.(وەرگێڕ).

ب. صحیح رواه أحمد

(٢) أ. متفق علیه.

ب. واتە: کەسێك ڕاستگۆیە وتەنیا ڕاستی دەڵێت وهەمیشە بەدوای ڕاستی دا دەگەڕێت تا خوای گەورە بەبەندەی ڕاستگۆی دەنوسێت ، وە کەسی تریش هەیە هەر درۆ دەکات وهەمیشە لێرەوە لەوێ تەنیا بەدوای درۆو درۆ کردندا دەگەڕێت تا وای لێ دێت خوای گەورە لای خۆی بەدرۆزن ناو زەدی دەکات ودەی نوسێت.(وەرگێڕ).

قوتابیانی دا. هەتاکو لەگاڵتە کردنیشدا دەبێ ڕاستگۆ بن، وڕاست واقیعیش بێت، دەبێ ئەوە بڵێن چونکە هەروەکو گوتمان قوتابیەکانیش چاو لەوان دەکەن و ڕوی دوەمی ئەوانن، پێغەمبەرﷺ ئەگەر سوحبەتیشی دەکرد شتی ڕاستی دەگوت([1]). جابا مامۆستایان لەدرۆ کردن زۆر وریا بن بەتایبەتیش لەگەڵ قوتابیاندا، ئەگەر سوحبەتیشی کرد دەبێ ڕاستیی بێت واتە ئەوەی باسی دەکات دەبێ ڕوداوی ڕابردو یاداهاتوی ڕاست و واقیع بن نەك درۆو هەڵبەستی زمان وفیکری خۆی بێت. ئەگەر پەیمانی بەقوتابیان ومنداڵەکان دا دەبێ پەیمانەکەی وەك خۆی بێنێتە دی، و وەفا لەگفتارو کردەوەکانی دا بەدی بکرێت هەتاکو بەڕاستگۆی بزانن ومتمانەیان پێ ی هەبێت، چونکە قوتابیەکانی ڕاستی ودروستی بەباشی لێك جیادەکەنەوە باڕوبەڕوش شەرم بکەن ولە ڕوی مامۆستایەکەیان نەدەنەوە هەروەکو لەبەسەر هاتی ئەو مامۆستایە بیستمان کەلەسەرەوە ئاماژەمان پێ کرد کەپاساوی بۆ برادەرە جگەرە کێشەکە هێنایەوە، یەکسەر هەستیان بەدرۆی مامۆستایەکەیان کرد.

٩. ئارام گرتن وخۆڕاگــری:

پێویستە لەسەر مامۆستا کەدەبێ خۆڕاگرو ئارام گر بێتولەکارەکانیدا پێداگرو ڕاوەستاوی (إستقامة) هەبێت بەتایبەت لەبەردەم کێشەوئاستەنگەکانی قوتابیانو پرۆسەی فێر کردن وپەروەردەداو لەماندو بونو کوێرەوەریەکاندا پشو درێژ بێت. چونکە پشو درێژیو خۆڕاگری باشترینو بەهێزترین هۆکارێکە لەبەر دەم ئەو کارە پیرۆزەی

---

(١) پێغەمبەرﷺ جارێکیان پیرێژنێکی گریاند، کاتێ پێ ی فەرمو پیرێژن ناچنە بەهەشت پیرێژنەکە کەئەمەی بیست دەستی کردە گریان وگوتی: ئەی قوڕم بەسەری مادام پێغەمبەرﷺ وابفەرموێ تازە تەواو من ناچمە بەهەشت . چونکە پێغەمبەرﷺ دەزانێ، بەڵام پیرێژن نەی دەزانی کەمرۆڤ وجنۆکەکان بەپیری ناچنە بەهەشتەوە. ئەمجار پێغەمبەرﷺ فەرموەی: نەنەگیان مەگری (إنشاء الله) دەچیە بەهەشت تۆ بەگەنجی دەچیە بەهەشت، چونکە هەمو کەس لەڕۆژی قیامەتدا گەنج دەبنەوەو پیری نامێنێ.ئەمجار پیرەژنەکە فەرامۆشی هاتەوە بەرو ژێر بوەوە.(وەرگێڕ).

کەئەو پێ ی هەڵ دەستیۆسەرکەوتن بەسەری دا. خوای باڵا دەست و کاربەجێ دەفەرموێ:﴿ وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِۚ وَإِنَّهَا ﴾(١)

هەروەها پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ المؤمن الذي يخالط الناس ويصبر على أذاهم خيرٌ من المؤمن الذي لايخالط الناس ولايصبر على أذاهم}(٢)

---

(١) أ. البقرة: ٤٥.

ب. واتە: لەکاتی تەنگ وچەڵەمەو ناخۆشی وماندو بون ومەشەقەت وشەکەتیەکاندا پشت بەخۆڕاگری وئارام گرتن و نوێژ کردن وسوپاس گوزاری ویادی خوا ببەستن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أحمد.

ب. واتە: ئەو بڕوادارەی کەتێکەڵاوی خەڵکی دەبێت وخۆڕاگرو پشو درێژە لەسەر ئەو هەمو ئازارو ئەشکەنجەو ئێش وئازاردانی دەرونیەی کەلەو خەڵکەوە توشی دەبێت وپێ ی دەگات لەکاتی بانگەشە وبانگ کردنیان بۆ دینی خوا گەلێك باشترەوخێر ترە لەو کەسەی کەتێکەڵ بەخەڵك نابێت ولەترسی ئەو ئازارو ئەشکەنجەیەی ئەنجامی بانگ کردن وگرتنی بەرنامەکەی خوا خۆڕاگر نیەو کەنار گیر دەبێت وئەو پاداشتە زۆرەی خوای گەورە لەکیس خۆی دەدات . موسڵمانێك دەیەوێ سوننەتی خواو پێغەمبەر جێ بەجێ بکات ڕیش دێڵێتەوە ، یاخوشکێك پۆشاکی ئیسلامی ولەچك دەپۆشێ لەناو خەڵکی داو لەپێش چاوی ئەو خەڵکە دەبێت بەبەرازو بەچاوێکی نامۆو بەبێگانە وجۆرەها زاراوەی ناشیرینی بۆ دادەتاشن، ئەوە تیرۆریستە، توند ڕەوە. ئەها تیرۆریست وتوند ڕەوەکان هاتن. سەد مەخابن بەدوای پیاو خەراپاندا ناگەڕێن ، بێ ئەخلاق بێ، مەی خۆرەوە بێ، دز بێ،زیناکەر بێت هەرچی دەبێ بابێ، تەنیا موسڵمان نەبێت وپۆشاکی شەرعی پۆش نەبێت وریش دار نەبێت وبەڕاستی سوننەتی خواو پێغەمبەری نەگرت بێت کێشە نیە، بەڵام ئێستا کارەکە گەیوەتە ئەو ڕادەیەی کەئەگەر موسڵمانان نەك هەر بێگانەکانیان بەڵکو خزم وکەس وکارو براو مام وئامۆزاو پورزاکانیش سەردان وهات وچۆی یەکتریان کردو سیلەی ڕەحمیان بەگوێرەی سوننەتی خواو پێغەمبەر جێ بەجێ کرد ئەوا ئەوکەسانە نیشانەی پرسیاریان دەکەوێتە سەر ودەبێ بکەونە ژێر چاوەدێری وموراقەبەوە. هەر کەیەکێکیان لەماڵی خۆی پێ ی هێنایە دەر ئەوە لەژێر ڕەحمەتی دور بین وئامێرەکانی چاوەدێری ئەوان دا دەبێت تادەگەڕێتەوە ماڵی خۆی وهەزاران ڕاپۆرت وقسەو قسەلۆکی بۆ هەڵ دەبەستن. ئاخر

ئەرکی مامۆستا

ئەرکی مامۆستا تەنیا ئەوە نیە مێشکی قوتابیەکان بەزانست وزانیاریەکان بئاخنێت وبەس، بەڵکو پەل بۆ پەروەردەیەکی چڕو پڕو گشتی دەهاوێ کەلەسەر پالاوتن وپاك کردنەوەی عەقیدەو خووڕەوشت وئاکارە خراپەکان دەوەستێت. کەدژی ئایینی ڕاستەقینەو بەرنامەی خوای بالادەستن وپێچەوانەی قورئانی پیرۆزن، بۆیە پێویستە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو وابکات کەقسەوگفتارو کردەوەو ئاکارەکانی خۆی وقوتابیەکانی لەهیدایەت وڕێنومایی ڕاستەقینەی پێغەمبەری نازدارﷺوەرگیرا بن. خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴾(١)

بۆچی ئەو موسڵمانە تا ئێستا وا ڕیشی بەر نەدابۆوە ؟ دیارە ئێستا شتێکی لەبن سەردایە، یاهەزارەها گێچەڵ بەخوشکانی موسڵمانی لچك بەسەر وپۆشاك پۆشی شەرعی دەکەن بەتایبەتی لەزانکۆ وپەیمانگاو خوێندنگاو قوتابخانەکان وفەرمانگاکاندا. جۆرەها شەڕی دەرونیان لەگەڵ دا دەکەن. برایەکی موسڵمان لەشارێکە ئەوی تریش لەشارێکی تر مام وبرازان زاواو خەزورن کەسەردانی یەکتری دەکەن. هەر لەو چرکەیەی کەلەماڵی خۆیان دەر دەچن بەنیازی سەردانی یەکتری دەیان خەنە ژێر چاودێری وموراقەبەوە هەر لەبازگەکان ودەزگا حیزبیەکان وئاسایش ودام ودەزگا حکومیەکانەوە تادەگاتە خودی کەسایەتیەکانیانەوە. ئەوانە بۆچی هێندە هات وچۆی یەکتری دەکەن ؟ دیارە پلانێکیان لەبن سەردایە ! ! بەلاش نیە . ئاخر ئەمە شتێکی چاوەڕوان نەکراونیە، چونکە دوژمنانی ئیسلام هەمیشە هەوڵ دەدەن کۆمەڵگای موسڵمانان لەبن وبێخەوە دەربهێنن و ئەو پەیوەندیە تونذو تۆڵەی وا لەنێوانیاندا هەیە کەئایینی پیرۆزی ئیسلام لەنیاوانیاندا بەهۆی ئیمانی پتەوەوە دروستی کردوە نەی هێڵن بۆ ئەوەی بتوانن ئەو کۆمەڵگا ئیسلامی وپیوەندیە تونذو تۆڵە لەبەر یەك هەڵ بوەشێنن وتۆوی فیتنەو فەسادی تێدا بروێنن. یان ئەو موسڵمانەی کەسەر بەحیزبی دەسەلات نەبێت تەنیا یاریدەدەری بچوکترین بەڕێوەبەریشی پێ ڕەوا نابینن کەبەڕێوەبەری قوتابخانەیە لەدور ترین گوندو لادێ ی دادەنێن... ئەمەو گەلێ کاری دزێوی تری لەم جۆرانە.(وەرگێڕ).

(١) أ. آل عمران: ٣١.

ژیان ورەوشت وسەرگوزشتەی پێغەمبەرﷺ دەی سەلمێنێ کەچ پەروەردیارێکی گەورەو کارامەو ژیربێژو ڕاستگۆو هەقخوازو خۆ ڕاگرو پشو درێژ بوە، چ مامۆستاو ڕێبەرێکی لێهاتو بوە. چ خۆشەویست ودڵسۆزو بەبەزەیی بوە.

جاپێویستە لەسەر مامۆستاو پەروەردیاران کەخۆیان بەو سیفاتانە برازێننەوە بەتایبەتی دڵسۆزیەتی، کەزۆر پێویستە لەکارو ئەرك وئیشەکانیان دا گەلێك دڵسۆزو بەبەزەیی بن وتەنیا لەکارەکانیاندا مەبەستیان خوا بێت، با چاو نەبڕنە ماڵی دنیا ئەگەر موچەکەشیان کەم بێت بالەئەرکی سەر شانیان سستی نەکەن وسوپاسگوزاری خوا بن. خۆ ئەگەر هیچیشی پێ نەدرێت با خۆڕاگرو پشو درێژ بێت ودڵنیا بێت کەخوای گەورە ڕۆزی دەدات ولەبرسان نایکوژێت، ولەقیامەتیشدا کرێ وپاداشتی خۆی وەردەگرێتەوە.

ب. واتە: ئەی محمد بەموسڵمانان، بەمرۆڤەکان بڵێ: ئەگەر ڕاست دەکەن خواتان خۆش دەوێت، ئەوا بەدوای من بکەون واتە شوێن سوننەتی من بکەون خوای گەورە خۆشی دەوێن ولەگوناحەکانتان خۆش دەبێت،(وەرگێڕ).

لە ئەرکەکانی مامۆستا

١. سەلام کردن

لەسەر مامۆستا پێویستە ئەگەر هاتە ژووری پۆل سەلام بکات لەقوتابیەکانی وبڵێ:(السلام علیکم ورحمةُ الله وبرکاته) [١] باهەمو لا چاك بزانن کەئەم ڕەوشت ودروشمە ئیسلامیە بەهێزترین بۆندی خۆشەویستی یەو پتەو ترین پەیوەندی کۆمەڵایەتیە لەناو موسڵماناندا کە هەمیشە خۆشەویستیو برایەتی لەنێوان ئەندامانی کۆمەڵگەدا دەڕوێنێتومتمانە لەنێوان مامۆستاو قوتابیاندا، وەلەنێوان خۆشیاندا خۆشەویستی بەهێز ترو توندو تۆڵتر دەکات. بۆیە مامۆستا ئەرکی سەرشانیەتی کەقوتابیەکانی لەسەر ئەم ڕەوشتو دروشمە بەرزە ئیسلامیە ڕابهێنێت. پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی:{أولا أدلکُم علی شيءٍ إذا فعلتُمُوهُ تحاببتُم، أفشوا السلام بینکم}[٢]

---

(١) بەڵام بەداخەوە ئێستا لەناو ئێمەی موسڵماندا کەخۆمان بەموسڵمان دەزانین ولەناسنامەکەماندا نوسراوە(مسلم) واتەموسڵمان. ئەگەر مامۆستایەك ئەم دروشمە زیندو بکاتەوە وبێتە پۆلەوەوسەلام بکات بەکابرایەکی بێگانەو نامۆو دوا کەوتو وشوێن کەوتەی چەرخە سواوەکانی دەزانن هەروەکو خۆیان گۆتەنی . سەدو بیست وپێنج برِو بێنو وبەهانەی لێ دەدۆزنەوەو. دروشمی (السلام علیکم) لەدژی خۆیان دەژمێرن وبێزەرەکەشی بەبێگانەو خۆفرۆش ونازانم چی وچی حساب دەکەن. بەڵکو لاسایی کردنەوەی کافران ودوژمنانی ئیسلام بەهی خۆیان دەزانن ودروشمەکانی عەلمانیەت بەڕاست دەزانن. ئاخر ئەوان ئەگەر نەڵێت (بەیانیت باش ، یارۆژ باش) ئەسڵەن بەسەلام کردنیشی نازانن. یان ئەگەر قوتابیەك هاتە پۆلەوەو گوتی:(السلام علیکم) مامۆستاکەی نەك هەر وەڵامی ناداتەوە، بەڵکو لەوانەش دا دەری دەکاتە دەرەوەو لەوانەی ئەو ڕۆژەدا بێ بەش ومحرومی دەکات. سەد مەخابن بێگانە خاوەن ماڵن وخاوەن ماڵیش بێگانە. إنا لله وإنا إلیه راجعون.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: ئایا شتێکتان پێ بڵێم یافێریکەم، ئەگەر لەناو خۆتاندا ئەنجامی بدەن یەکتریتان خۆش دەوێت، هەمیشە سەلام لەیەکتری بکەن.(وەرگێڕ).

نابێ لەبری سەلام وشەی بەیانیت باش‌و ئێوارە باش بەکار بهێنن. بەڵام دەکرێ لەدوای سەلام وشەی بەیانی باش‌وئێوارە باش بەکار بهێنن وەك بڵێن: خوا بەیانیت بەخێر بکاتەوە، یا خوا بەیانیت باش بکات. چونکە ئەم شێوەیان لەشێوەی نزاو پاڕانەوە دایە.
لێرەدا ئاگاداریەك هەیە کەپێویستە مامۆستایانی لێ ئاگادار بکەینەوە، کەزۆرێك لەمامۆستایان تێ ی دەکەون ئەوەش ئەوەیە کەدەکەونە ژێر کاریگەری عاداتو ڕەوشتی کۆمەڵگەو کیبرو خۆبەزل زانی دەکەوێتە دڵیانەوەو قوتابیانیان وا ڕاهێناوە و وەك ڕێسایەك دایان ڕشتوە گوایە بۆ ڕێزی مامۆستاکەیانە، کەمامۆستا هاتە ژور دەبێ بڵێن: هەستن . قوتابیەکانیش بەرزە پێ هەمو لێکڕا لەبەر مامۆستاکەیان هەڵ دەستن. دیارە ئەمە لەشەریعەتی خوادا نیەو لەئایینی ئیسلامدا جێ ی نابێتەوە، مەگەر لەفەرهەنگو تورەکەی ئەو کەسانەدا هەبێت کەبەربەرەکانی شەریعەتی خوا دەکەن‌و بەرنامەی خوایان قبوڵ نیەو ڕەتی دەکەنەوە.هەروەکو لەئەنەس کوڕی مالك دەگێڕنەوە دەڵێ: { ماكان لشخصٍ أحب إليهِم من رسول اللهﷺ ، وكانوا إذا رأوهُ لم يقوموا له لما يعلمون من كراهيته لذلك.}([1]).

هەروەها پێغەمبەرﷺخەڵکی لەخوی خراپی لەبەر هەڵستان ئاگادار دەکردەوەو دەی فەرمو:{ من أحب أن يتمثل له الناس قياماً، فاليتبوأ مقعده من النار}([2]).

بەڵام دروستە خاوەن ماڵ لەبەر میوانەکەی هەڵ بستێت وبەپێشوازیەوە بچێت. هەروەها کاتێك یەکێك لەسەفەر دێتەوە شان بەشان (المعانقة) ی لەگەڵدا بکەن([1]).

---

(١) أ. صحيح رواه الترمذي.

ب. واتە: سەحابەکان کەسیان لەپێغەمبەرﷺخۆشتر نەدەویست کەچی کەدەهاتە لایان یان بەلایاندا تێ دەپەڕی لەبەری هەڵ نەدەستان، چونکە ئەوان دەیان زانی کەچەندی پێ ناخۆشە کەلەبەری هەڵ بستن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أحمد.

ب. واتە: هەر کەسێك پێ ی خۆش بێت کەخەڵکان لەبەری هەڵ بستن باجێگەی خۆی لەناو ئاگری دۆزەخدا دابنێت یا مسۆگەر بکات.(وەرگێڕ).

چونکە سەحابەکان ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێ بێت ئەمەیان کردوە، وەئەمە ئادابێکە لەئادابەکانی ڕێز گرتن وپێشوازی کردن لەمیوان وبەخێر هێنانی کەسێکە کەسەردانت دەکات. قسەی ئەم شاعیرە بێ هودەیە کەدەڵێ:

قُــم للمعلم وفِّــهِ تبجيلاً   كـــاد المعلم أن يكون رسولاً(٢)

بەهۆی پێچەوانەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کەپێ ی ناخۆش بوە لەبەری هەڵ بستن، وەهەڕەشەشی لەو کەسە کردوە کەپێ ی خۆشە لەبەری هەڵبستن، چونکە ڕێز گرتن بریتی نیە لە لەبەر هەستان، بەڵکو ڕێز گرتن بریتیە لەفەرمانبەری وگوێ ڕایەڵی کردنی بەرنامەی خوا بەسەلام لەیەکتری کردن وتۆقە کردن وڕەوشتە جوانەکانی تر دەبێت.

٢- پشت بەستن تەنیا بەخوا(الإستعانة بالله):

پێویستە لەسەر مامۆستا کەقوتابیەکانی وا فێر بکات کەتەنیا هانا بۆ خوا بەرن ولەو بەولاوە داوای یارمەتی وسەرخستن لەکەسی ترو لەهیچ شتێکی تر نەکەن.

---

(١) شان بەشان لەناو ئێمەی کورددا نیە، بەڵکو لەناو عەرەبەکاندا باوە.پێغەمبەرﷺ لەفەرمودەیەکی دا کاتێ لێ یان پرسی: فەرموی نابێ یەکتری ماچ بکەن کاتێ کەتوشی یەکتری دەبن{ عن حنظلة بن عبدالله السدوسي قال ثنا أنس بن مالك قال: فقال رجلٌ يارسول الله احدنا يلقي صديقه أينحني له" قال ﷺ : لا،فليلتزمه ويقبله؟ قال: لا، قال: فيصافحه؟ قال: نعم، ولفظ إبن ماجة نحوه وفيه(لا، ولكن تصافحوا} رواه الترمذي وإبن البيهقي وأحمد ((حسن))،واتە:پیاوێك بەپێغەمبەری گوت: ئەی ڕەسولی خوا کاتێك یەکێك لەئێمە لەڕێگا لەهەر شوێنێك بەدۆست وبرادەرو خزمی خۆی دەگات ئایا بۆی بچەمێینەوە؟ فەرموی : نەخێر ئەوجار گوتی: ئەدی باوەشی پێدا بکەین وماچی بکەین ؟ فەرموی: نەخێر، گوتی : ئەدی تۆقەی لەگەڵ دا بکەین؟ فەرموی: بەڵێ. لەڕیوایەتی إبن ماجەدا هاتوە: فەرموی: بەلام تۆقەی لەگەڵ دا بکەن.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: لەبەر مامۆستاکەت هەڵ بستە، چونکە ئەمە ڕێزلێنان وبەبەرز زانینی ئەوە، مامۆستا ئەوەندە بەرزە ، خەریکە بڵێم وەك پەیامبەرە.(وەرگێڕ).

وەفەرمودەکـەی (إبـن عبـاس رضي الله عنه) یـان بـۆ بێنێتـەوە کەپێغەمبـەر ﷺ فەرمویـەتی:﴿ إذا سألت فاسأل الله وإذا إستعنت فاستعن بالله)(١)

٣ـ هاوبەش پەیدا نەکردن بۆ خوا(الشرك):

پێویستە مامۆستایان ئاگاداری قوتابیەکان بکەنەوە کەزۆر وردو وریا بن لەهاوبەش وهاوتا دانان بۆ خوای گەورە. کەبریتیە لەگوێ ڕایەڵی وبەندایەتی کردن بۆ غەیری خوا وەك پاڕانەوە لەپێغەمبەران وپیاو چاکان وگۆڕستانەکان، چونکە ئەمانە کارێکی ترسناك و مەترسی دارن و عەقیدەو بیروباوەڕی لەدڵی موسڵمانان دا دەمرێنێ. بەکار کردن بەو ئامۆژگاریەی کەلقمان بۆ کوڕەکەی دەکرد کەخوای گەورە بۆمانی دەگێڕێتەوە:﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴿١٣﴾ ﴾(٢)

٤ـ نـــوێژ کردن:

پێویستە لەسەر مامۆستا کەقوتابیـەکانی لەقوتابخانـەدا فێـری نوێـژ بکـات وبیـان باتە مزگەوت بۆ ئەوەی نوێژی بەکۆمـەڵ(الجماعـة) بکـەن، بـۆ خـۆی چـاودێری یـان بکـات وئادابەکانی مزگەوتیان فێر بکات، بەڕێك وپێکی بێ دەنـگ بـچنە مزگـەوت، دەنگـە دەنـگ وژاوە ژاو نەکەن سەر لەنوێژکەران تێك بدەن. سەرەتا دەست نوێژ شوشـتنیان فێـر بکـات وئەوجار نوێژیان فێر بکات هەر لەتەمەنی حەوت ساڵیەوە چ کچ بن وچ کـوڕ(٣). هـەروەکو

---

(١) أ. رواه الترمذی وقال حسن صحیح.

ب. واتە: ئەگەر داواو هانات برد تەنیا داواو هانا بەرە بەر خوای گەورە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. لقمان: ١٣.

ب. واتە: ئەی کوڕی شیرینم هەرگیزاو هەرگیز هاوبەش وهاوتا بۆ خوا دامـەنێ، چـونکە هاوبـەش پەیدا کردن بۆ خوا ستەمێکی گەلێك گەورەیە.(وەرگێڕ).

(٣) بەڵام بەداخەوە ئێستا لەوڵاتی ئێمەدا مامۆستاکان خۆیان نازانن نوێژو دەست نوێـژ چـی یـەوئایین چی یە؟!! و هەرێ ی لەفرێ ناکەنەوە، نەك هەر نازانن بەڵکو بڕواشیان پێ ی نیـە پـەنا بـەخوا. ئـەی چۆن قوتابیەکانی فێری نوێژ بکات، بەڵکو فێری مۆسیقاو سەماو سوڕدان وڕەوشتی خراپیـان دەکـات.

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {علموا أولادكم الصلاة إذا بلغوا سبعاً وأضربوهم عليها إذا بلغوا عشراً، وفرقوا بينهم في المضاجع }(١).

٥ـ پشت بەستن بەخوا(التوكل):

لەسەر پەروەردیارو مامۆستا پێویستە کەمنداڵانوقوتابیەکانی وا فێر بکات کەتەنیا پشت بەخوا ببەستنوبەس، پشتو پەناهیان تەنیا بەزاتی(الله) وە بێت. هەروەکو موسا (عليه الصلاة والسلام) بەگەلەکەی گوت:(لو أنّكم توكلون على الله تعالى حقَّ توكله لرزقكم كما يرزق الطيرُ تغدو خماساً وتروح بطاناً)(٢)

لەمەش ڕۆژی ڕەشتر هەر لەسەرەوەڕا گرنگی بەوانەی ئاینی نادرێت وبەوانەیەکی لاوەکی وبێ سودی دەزانن و ئێستا هەر کتێبو سەرچاوەیەك کەپەیوەندی بەوانەی ئاینیەوە هەیە هەمویان خڕ کردونەوەو بردویانن بۆ مزگەوتەکان یان سوتاندویانن، ئەگەر هەر سەکێك لەئێوە چوە مزگەوتەکان باسەیرێکی ڕەفتەو کتێبخانەی ئەو مزگەوتە بکات ئەم قسەیەکی ئێمەی بۆ ڕون دەبێتەوە کەڕاست دەکەین، هەر لەسەردەمی حیزبی بەعسەوە وانەی ئاینیان داوەتە دەستو دەیدەنە مامۆستایەك کەئەسڵەن بەدین نیە، یا سفورو شەلاڵە لەسوراو وسپیاو ونازانن پیتێکیش لەئایەت وفەرمودەکان بخوێننەوە. لەولاوەش وانەی هەرزەکاریان داناوە گرنگیەکی تەواوی پێ دەدەن. باسی کۆمەڵە بابەتێکی وروژێنەری ڕەگەزی(الجنسي)تێدا دەکەن کەقوتابیان بەرەو لادان دخزێنێ.(وەرگێڕ).

(١) أ. رواه البزار وأنظر صحيح الجامع.

ب. واتە: ئەگەر منداڵەکانتان گەیشتنە تەمەنی حەوت ساڵان فێری نوێژیان بکەن، وەکەگەیشتنە دە ساڵی و نوێژیان نەکرد لێ یان بدەن، جێگایان بۆ جیا بکەنەوە واتە کوڕو کچان لەیەکتری جیا بکەنەوە لەکاتی خەوتن داو ژوریان بۆ جیا بکەنەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أحمد والترمذي.

ب. واتە: ئەگەر ئێوە تەنیا وبەتەواوی پشت بەخوا ببەستن ئەوا خوای گەورە ڕۆزیتان دەدات هەروەکو چون ڕیزقی ئەو باڵندەیە دەدات کەبەیانیان بەسکی برسیەوە دەڕواتە دەرو ئێوارانیش بەسکی پڕەوە دەگەڕێتەوە بۆ هێلانەکەی خۆی.(وەرگێڕ).

دەست گرتنیش بەهۆو هۆکارەکان(الأسباب) واجبە هەروەکو پێغەمبەرﷺ بەخاوەنی وشترەکەی فەرمو: {وشترەکەت ببەستەوە ئەوجار پشت بەخوا ببەستە ـ إعقلها وتوکل علی الله}.

٦ ـ قوربانی دان وتێکۆشان (الجهاد والتضحية):

هەروەها لەسەر مامۆستا (معلم أو مدرس) و پەروەردیار پێویستە کەگیانی قوربانیو تێکۆشان لەڕێگەی خوادا لەدژی دوژمنانی ئیسلام جولەکەو کافرو گاورەکان لەدڵودەرونی قوتابیەکانی دا بروێنیٚوبیرو هۆشو زیهنی قوتابیەکانی پیٚ گۆش بکاتو بەلای پێشینەچاکەکان (السلف الصالح) و غەزاکانی پێغەمبەرﷺ بکێشێتوپیٚ یانەوە ببەستێتەوە، هیواو ئاواتەکانیان بەڕەوشتو ئیمانی پێغەمبەرﷺو سەحابەکان تێر بکات. لەسەر ڕەوشتی قورئان وسوننەت جۆشیان بکات وبڕواداریێکی پتەولەسەر عەقیدەی پاکی ئیسلامیان لیٚ دروست بکات.

٧ - هەروەکو لەسەر مامۆستایان پێویستە کەوا لەقوتابیەکانی بگەیەنیٚ کەعەرەب(وهەمو گەلانی موسڵمان ـ وەرگێڕ) گەلێکن کە خوای گەورە(الله) بەئیسلام سەر بەرزی کردون. هەر کاتێك بیانەویٚ بەغەیری ئیسلام سەر بەرزو سەر فراز بن، ئەوا خوای گەورە ڕیسواو سەر شۆڕیان دەکات. هەروەکو ئیمامی عمرﷺ فەرموی :(نحن قومٌ أعزنا الله بالإسلام" وإذا ابتغينا العزة بغير الإسلام آذلنا الله).[1]

---

(١) واتە: ئێمە گەلێکین خوای گەورە بەئیسلام سەر بەرزی کردوین، خۆ ئەگەر بمانەویٚ عیززەت وسەر بەرزی لەغەیری ئیسلام وەدەست بێنین ئەوا خوای گەورە سەرشۆڕو ڕەزیلمان دەکات. دیارە لێرەدا ئیمامی عومەر مەبەستی تەنیا لەگەلی عەرەب نەبوە، بەڵکو ئەو مەبەستی لەگەل وئوممەتی ئیسلام بوە بەهەمو زمانە جۆربەجۆرەکانی جیهانیەوە. نەك هەر گەلی عەرەب بەڵکو هەر گەل وکۆڕو کۆمەڵێك بیەویٚ بەغەیری ئیسلام سەر بەرزو سەر فراز بێت، ئەوا بەپێچەوانەوە نەك هەر سەربەرز نابێت ، بەڵکو سوك وڕیسواو سەر شۆڕیش دەبێت . چونکە ئیسلام بۆ هەمو گروهی مرۆڤە لەسەر ڕوی ئەم زەمینەدا. ئەوانەی کەئیسلامیان ناویٚ هەمیشە سەر شۆڕو بودەڵەو ڕیسوان، هەمیشە مل کەچی وژێر دەستەیی بەشیانە. جائەگەر نوسەر تەنیا مەبەستی لەگەلی عەرەب بێت ئەوا بەهەڵە داچوە.(وەرگێڕ).

سەرکەوتن بەسەر کافراندا نابێت تەنیا بەگەڕانەوە نەبێت بۆ لای خوا، بۆ حوکم کردن بەکتێبی خوا واتە بەقورئانی پیرۆزو بەسوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ وحوکم پێ کردیان لەهەمو بوارەکانی ژیانماندا ولەهەمو کارو بوارەکانی ژیانی ڕۆژانەماندا، هەروەها بەختەوەری لەهەمو کاروبارەکانی ژیانماندا تەنیا گەڕانەوەیە بۆ لای خوا ، ئەوجار دەست گرتن بەهۆو هۆکارەکان لەئامادە کردنی هێزو چەکی تازەو پێشکەوتو، ئامادە کردنی گەنجی موسڵمانی ڕاهێنراو ومەشق پێ کراو، لەسەر پیاوەتی وئازایەتی و پاڵەوانێتی بەجەرگیو بوێریو ئیمانی پتەوو قاییم پەروەردە کراو، پابەندی پەیڕەو وپرۆگرامی ڕاستی خواییو عەقیدەی ئیسلامی پاك وپوخت.

لەبەر ئەوە دەتوانین بڵێین مامۆستا گەر پابەندی بەرنامەکەی خوا بێتو عەقیدەو بیرو باوەڕی لەسەر عەقیدەی ئیسلام دامەزرابێتو لەکارەکانی دا دڵسۆزو نیاز پاك بێت لەو پەروەردە کردنو فێر کردنەی دا دەتوانێت پاکترینو بەهێز ترینو پتەو ترین وبەئیمان ترین بەرە پێك بهێنێت کەبتوانێت دوژمنانی ئیسلامو داگیر کەرانو دەست درێژیکاران وەدەر بنێنو ڕایان بماڵنو بەیداخی یەکتا پەرستیوخواناسی بەرزو شەکاوە بکاتو شورەو قەڵای پتەوی هەڵ گەڕاوانو کوفرو هاوتا پەیدا کاران بهەژێنێ. مرۆڤایەتی لەو سەرلێشێواویو گومڕایی یە ڕزگار بکاتو بەرەو پەروەردگاری تاكو تەنیا وەریان چەرخێنێو ڕێنومایی یان بکاتوتاکە خوای دروستکاری خۆیان پێ بناسێنێولەو هەمو ستەم و چەوسانەوەیە ڕزگاریان بکات کەتیایدا دەژین. هەر بۆیە خوای گەورە بەپێغەمبەرەکەی دەفەرموێ:﴿ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ۝١ ﴾[1]

---

(١) أ. إبراهيم: ١.

ب. واتە: ئەم قورئانە کتابێکە بۆ تۆمان ناردۆتە خوار بۆ ئەوەی دەستی خەڵکی پێ بگریت ولەشەوەزەنگی نەفامی وتاریکی وستەمکاریەوە بەرەو ڕوناکی یان ڕێگەی ڕاستی هیدایەتی خواییان

وەپێغەمبەریش ﷺ دەربارەی خۆی فەرمویەتی: {إنّما أنا رحمة مهداة}(١) . بۆیە لەسەر مامۆستا پێویستە کەپێغەمبەری خوا ﷺ بکاتە پێشەنگو سەرمەشقی خۆی بۆ پەروەردە کردنوفێر کردنی منداڵو قوتابیەکانی. ئەو پێغەمبەرەی کەخوای گەورە بۆ هەمو خەڵکی سەر ڕوی زەوی بەگشتی هەڵبژاردوەو بەڕەحمەت بۆ هەمو گروهی مرۆڤ ناردوە هەروەکو خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾(٢).

٨ ـ چەمك وئایدیۆلۆژیە ڕوخێنەرەکان (المبادئ الهدامة):

لەسەر مامۆستا پێویستە کەقوتابیەکانی لەبیرو بۆچونی قرچۆكولابەلاو چەمكو ئایدیۆلۆژیە ڕوخێنەرەکان بپارێزێتو ئاگادارو دوریان بخاتەوە، وەك کۆمۆنیستی لادەرو ماسۆنیەتولیبرالیەتو جولەکەو سۆشیالیستی مارکسیوعەلمانیەتی بێ دینیو داڕنراو لەهەمو بەهاو ڕەوشتێکی ڕەسەن و ئایینیو نەتەوە گەرێتی دور لەدین کەناموسڵمانانی عەرەب خۆ بەسەر موسڵمانانی ناعەرەبدا (المسلم الأعجمي)بەرز تر دەکات. هەرکەسێك ئاینو بەرنامەکەی خوا نەگرێت هەر چیەکی تر بگرێت لێ ی وەرناگیرێت. هەوەکو خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٨٥﴾ سورة آل عمران: (٨٥)(٣)

بەریت بەیارمەتی خوای گەورە بۆ ڕاستە شەقامی یەکتا پەرستی وتەنیا یەك خوا پەرستی دەست کێشیان بکەیت.(وەرگێڕ).

(١) أ. صحيح :بروانة (صحيح الجامع:٢٢٤٥)

ب. واتە: من ڕەحمەت وڕێنومایی کارم بۆ ئێوە .(وەرگێڕ).

(٢) أ. الأنبياء: ١٠٧.

ب. واتە: ئێمە تۆمان نەناردوە مەگەر بەڕەحمەت وبەرەکەت وبەزەیی بۆ هەمو خەڵکی سەر ڕوی زەوی.(وەرگێڕ).

(٣) واتە: هەرکەسێك جوێ لە لەئایین وبەرنامەکەی خوا هەر ئایین وبەرنامەیەکی تر بگرێت ئەوا خوای گەورە لێ ی وەر ناگرێت ولەڕۆژی قیامەتدا لەزیان مەندو سەخارەتمەندانە.(وەرگێڕ).

هەروەها دەبێ قوتابیەکانی لەدیکتاتۆریەتو دیموکراسیەت کەبەرنامەی خوا وەلا دەنێن وبەبەرنامەی دەست کرد کار دەکەن. ئاگادار بکاتەوەو هۆشیاریان بکاتەنەوە لەمەترسی ئەو تاوانەو دەست گیرۆییان بکاتو نەهێڵێ بکەونە ناو ئەو زەلکاوە بۆگەنانە. هەرچی ئەم فیکرە بۆگەنەی چوە سەریەوە سەری بۆگەن دەبێ.

٩ ـ تورە کردن وئازار دانی دایك وباوك(عقوق الوالدين):

پێویستە لەسەر مامۆستا کەقوتابیەکانی لەئازار دان وتورە کردنی دایكو باوکان وریا بکاتەوەو هەڵی یان بنێ لەسەر گوێ ڕایەڵیو فەرمانبەرێتی دایكوباوك لەچوارچێوەی شەریعەتی ئیسلامدا. بەڵام کەفەرمانی پێدا سەرپێچی خوا بکات باگوێ ڕایەڵیان نەکاتو بەقسەیان نەکات. هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۚ إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ ٱلْكِبَرَ أَحَدُهُمَآ أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَٱخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ ٱلذُّلِّ مِنَ ٱلرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ٱرْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ ﴾ سورة الإسراء: (٢٣،٢٤) ([١])

---

(١) واتە: خوای گەورە فەرمانمان پێ دەکات کەلەو بەولاوە بەندایەتی وپەرستشی بۆ کەسی ترو بۆ هیچ شتێکی تر نەکەین ولەگەڵ دایك وباوکیشماندا باش بین،ئەگەر یەکێکیان یا هەردو کیان پیر بون هەرگیز نابێ ئۆفەیان لەبەر بکەین ودەریان نەکەین ولێ یان هەرگیز بێزار نەبین و قسەی ڕەقیان لەگەڵ دا نەکەین ، بەڵکو هەمیشە قسەی نەرم ولەسەرخۆیان لەگەڵ دا بکەین وباڵی ملکەچی خۆمانیان بۆ ڕابخەین و لەگەڵیاندا هێدی وهێمن وبەبەزەیی بین. وەلەبەر خوا بۆیان بپاڕێینەوە و بڵێین: ئەی پەروەردەگاری من ڕەحمیان پێ بکەیت ولەژێر دەریای بەزەیی خۆتدا نقومیان بکەیت و پاداشتی یان بدەیتەوە هەر وەك چۆن ئەوان لەمەلۆتکەیی وبچوکیەوە منیان پێ گەیاندوە وگەورەیان کردوم وکردیانم بەم مرۆڤە جوان وبەتوانایەی ئێستام.خوایە بەهەشتی بەرین ونەبڕاوەیان بەنەسیب بکەیت.... آمین.

ئامۆژگاریەکانی لوقمان ﷺ بۆ کوڕەکەی

خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ:﴿ وَإِذْ قَالَ لُقْمَـٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ﴾(١) سورة لقمان: (١٣) . بەڵێ کاتێ لقمان ئامۆژگاری کوڕەکەی دەکرد، ئەم ئامۆژگاریانەی بۆ ئێمەی مرۆڤ زۆر بەسودو بەکەڵکن کەخوای گەورە لەسەر زمانی دەگێڕێتەوە:

١. ﴿ يَـٰبُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ ﴾ (٢)سورة لقمان: (١٣). زۆر وریا بە لەهاوبەشی پەیدا کردن لەبەندایەتی کردنوپەرستشی خوای گەورە(الله). وەکو پاڕانەوە لەمردوان و پێغەمبەرانو کەسانی نادیار ئەوەتە ﷺ فەرمویەتی:{ الدعاء هو العبادة} (٣) وەلە قورئانی پیرۆزدا هاتوە:﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾﴾(٤)

---

(١) واتە:کاتێ لقمان بەکوڕەکەی دەگوت وئامۆژگاری دەکرد.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: ئەی کوڕی خۆم وریابە هەرگیز هاوتاو هاوبەش بۆ خوای گەورە دانـەنێ ی، وەکـو پاڕانـەوەو هانا بردن بۆ مردوەکان وکوڕی پێغەمبەران وپیاو چاکان وکەسانی نادیار، چونکە هاوتا پەیدا کردن بـۆ خوای گەورە ستەمێکی گەلێك گەورەیە بۆ سەرمافەکانی خوای گەورە لەپەرستن وپەروەردگارێتی ئەوو ناو وسیفەتە پیرۆزەکانی دا..(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه الترمذي حسن صحيح.

ب. واتە دوعاو نزاو پاڕانەوە خۆی بەندایەتی کردنەو بەشێکە لەبەندایەتی کردن.(وەرگێڕ).

(٤) أ. سورة الأنعام: (٨٢)

ب. واتە: ئەو کەسـانەی کـەئیمانیان هێنـاوەو بڕواکـەیان بەهاوتاوشـەریك پەیـدا کـردن بـۆ خـواو بەستەم وستەمکاری تێکەڵ نەکردوە ئەوانە سەرفرازو سەرکەوتو دەبن وخوا لێ یان ڕازیە. ابـو جعفـر دەڵێ: ڕاڤە کەرانو شرۆڤەکەرانی قورئـانی پـیرۆز لەلێکدانـەوەو شـی کردنـەوەی ئـەم ئایەتـە پـیرۆزەدا جیاوازن هەندێکیان دەڵێن: ئەم ئایەتە جیاکردنەوەو حوکم کردنە لەنێوان ئیـبراهیم خۆشەویـستی خـوا وهاوبەش پەیداکەرانی کاتی خۆی کەپێ ی گوتن: باشە چۆن من خۆم دەترسم بەهۆی ئـەوەی کـەئێوە هاوبەش بۆ خوای گەورە پەیدا دەکەن کەلەدنیاو لەقیامەت خوای گەورە سـزامان بـدات لـەدنیا توشـی

بێ گومان ئەمە کارێکی قورس بو بۆموسڵمانان، گوتیان جاکێ هەیە کەستەمی لەخۆی نەکردبێت؟ پێغەمبەرﷺ فەرموی :{ ليس ذلك، إنَّما هو الشرك ألم تسمعوا قول لقمان لإبنه:﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ﴾(١)

٢ ـ {وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ}(٢)

بەلاو نەهامەتی و قات وقڕیمان بکات ولەقیامەتیش بەئاگری دۆزەخ سزامان بدات کەچی ئێوە هەر گوێشتان لێ نیەو ناترسن، باشە کام گروپمان شایەنی پاراستن وپەنادانە لەلای خوای گەورە؟ جا خوای گەورە بەم ئایەتە حوکمی لەنێوان هەردولا دا کردو لێکی جیا کردنەوەو فەرموی: ئەو کەسانە شایەنی پاراستن وبەزەیی خوان کەبەدڵسۆزی بەندایەتی وپەرستشی بۆ خوا دەکەن ولەگەڵ خوادا کەسی تر ، هیچ بەرنامەیەکی دەستکردی تر ناپەرستن وئیخلاسیەتیان تەنیا بۆ خوای گەورەیە و هاوبەش بۆ خوا پەیدا ناکەن وستەم وستەمکاری ناکەن. بەڵام ئەوانەی لەگەڵ خوای گەورەدا هاوبەش پەیدا دەکەن وئیخلاسیەتیان بۆ خوا نیە شتی پروپوچی تری تێکەڵ دەکەن ئەوان بالەسزای خوا ئەمین نەبن چ لەدنیاو چ لەقیامەتدا خوای گەورە سزای سەختیان دەدا خوای گەورە پەنامان بدات.(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق عليه.

ب. مەبەست لەوە نیە، بەڵکو مەبەستی لەهاوبەش پەیدا کردنە بۆ خوای گەورە، ئەدی گوێتان لەلقمان نی یە بەکوڕەکەی دەڵێ : ئەی کوڕی خۆم هاوبەش بۆ خواپەیدا مەکە، چونکە هاوبەش پەیدا کردن بۆ خوای گەورە ستەمێکی گەورەیە لەمافەکانی (الله) گیان دەکرێت. واتای ئایەتەکەشمان پێشتر نوسی (وەرگێڕ).

(٢) أ. سورة لقمان: (١٤).

ب. واتە: ئامۆژگاری مرۆڤمان کرد کەڕێزی باوك ودایك بگرن و تورەیان نەکەن، بەڵکو سوپاسیان بکەن وچاکەیان لەگەڵدا بکەن وچاکەیان بدەنەوە چونکە ئەوان بەتایبەتیش دایك ماوەیەکی زۆر لەناو سکی خۆی دا هەڵی گرتویت وئازارو ئەشکەنجەو ناخۆشی یەکی زۆی پێوە چێشتون ولاوازی بەسەر لاوازی دا لەئەنجامی ئەو هەڵ گرتنەی دا بەپێستی سکی بینیویەتی، دوای ئەوەی داشی ناویت لەماوەی دو ساڵ شیردان و پەروەردە کردن وبەخێو کردن وشەونخونی وپاك کرنەوەو خاوێن کردنەوەو خاوێن ڕاگرتنی و خۆراك پێدانت ودیسانەوە ماندو بونێکی زۆری پێوە چەشتویت بێ ئەوەی منەتت بەسەردا بکات و هەست بەهیچ بکات وئاسودەو بونی منداڵەکەی ئاسودە بونی گیان ودەرونی خۆیەتی.جابۆیە پێویستە لەسەر منداڵ سپڵە نەبێت ولەکاتێ کەگەورە بو و دایك وباوکیشی پیر بون

إبن كثير گوتویەتی: كاتێ كەلقمان كوڕەكەی ئامۆژگاری دەكرد ئامۆژگاریەكەی بەگوێ ڕایەڵی دایك وباوكی بەستەوە بەگوێ ڕایەڵی وبەندایەتی كردن بۆ خوای گەورەو هاوبەشی پەیدا نەكردن بۆ خوای گەورە.بۆچی؟ هەموی لەبەر گەورەیی وقورسایی ڕێزی باوك ودایك، چونكە باوك ودایك زۆر بەمنداڵەكانیانەوەماندو دەبن هەر لەكاتی كەوتنە سكی دایكیەوەو هەتا دەگاتە كاتی پێ گەیشتنی ئەو منداڵە . دەبینی دایكی هەژار ئەو كۆڵی منداڵە بەچ ناخۆشی وئازارو ئەشكەنجەیەكەوە بەسكی خۆی هەڵ دەگرێت.باوكیش بەم لاو بەو لادا بەگەرماو بەسەرما ڕادەكات كە ڕزق وڕۆزی بۆ ماڵ ومنداڵەكەی پەیدا بكات هەزاران تاڵ وسوێری دەچێژێ لەپێناو پێگەیاندنی منداڵەكانی دا دەی كەواتە مافی ئەوەیان هەیە كەمنداڵەكانیان سوپاس گوزار بن بۆ یان وگوێ ڕایەڵیان بكەن

٣ ـ ﴿ وَإِن جَـٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ ﴾(١)

چاكەیان بداتەوە هەر چەندە ئەگەر شەوو ڕۆژ لەكۆڵی یان بكەیت بەتایبەت دایك ئێستاش بەقەد ژانێك نابێت كەئەو دایكە بەتۆیەوە بینیوە، یابە شەونخونیەك نابێت. كەخەڵكی هەمو خەوتون وئەویش بەزاقە زاقی منداڵەكەی خەوی لەچاوان دەزڕێ وهەڵ دەستێ و دەست لەپیسایی منداڵەكەی دەنێ وپوخت وخاوێن دەی شواتەوە وئەمجار مەمكیشی دەداتێ.پاك وبێ گەردی بۆ خوا ئەم هەمو سۆزو بەزەیی ولەخۆ بوردیەی داوەتە ئەو دایكە تائەم مرۆڤە سپڵەیە پێ بگات كەچی سەركەشی دەكات وهاوبەش بۆ خوا دادەنێ، خوای گەورە هەڕەشەمان لێ دەكات ئەگەر هاوبەش بۆ خوا پەیدا بكەین ولەگەڵ دایك وباوكیشمان چاك نەبێن ودواڕۆژ هەر بۆلای من دەگەڕێنەوەو بۆ خۆم دەزانم چیتان لێ دەكەم.(وەرگێڕ)

(١) أ. سورة لقمان: (١٥).

ب. واتە: ئەگەر باوك ودایكت هانیان دایت كەهاوبەش بۆ خوا پەیدا بكەیت، یاهەر بێ فەرمانیەكی خوات پێ بكەن كەتۆ لێ ی بێ ئاگای وزانیاریت نیە كەخراپە یان نا لەوكاتەدا تۆ گوێ ڕایەڵیان مەكەو

إبن کثیر گوتویەتی: واتە زۆر بەوریایی یەوە شوێن ئـایین وڕەوشـتی باوکودایکـت بکەوەو زۆریش وریا بیت لەئایینی خوا لانەدەن، هەر کاتێك لایـان دا لێ یـان قبـوڵ مەکـە. وەئەگەر فرمانیان پێ دایت بە خراپە کردنو سەرپێچی خوا ئەوا ئـەو کـات تـۆ بەقسـەیان مەکـەو لـەدنیاش دا هاریکـاریو دۆسـتایەتیان بکـە بەچـاكو ڕێزیـان بگـرە واتـە ڕێـزی دایكوباوکایەتیو شوێن بڕواداران وموسڵمانان بکەوە کەلای خوایان گرتـوە. چـونکە خـوای گەورە گـوێ ڕایـەڵی دایكوبـاوکی بەسـتۆتەوەو بەبەندایـەتیو پـەرستـشی خۆیـەوە، ئیـدی فەرمان کردنی باوك ودایك بەڕۆڵەکانی ڕێگر نیە لەبەردەم ئەوەی کەتۆ چاکەیان لەگـەڵ دا بکەیت لـەدنیادا، دەی دەبـێ تـۆ ڕێگـەی بـڕواداران بگریـت وشـوێن کەوتـەی ئـەوان بیـت. دەڵێم: ئەم فەرمودەیەی پێغەمبەرﷺ ئەم ڕایە دەسەلمێنێ کەفەرمویەتی:{ لاطاعة لاحد في معصية الله، إنَّما طاعة في المعروف}(١)

٤ ـ ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٖ مِّنۡ خَرۡدَلٖ فَتَكُن فِي صَخۡرَةٍ أَوۡ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ يَأۡتِ بِهَا ٱللَّهُۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٞ ﴾(٢)

بەقسەیان مەکە لەگەڵ ئەوەشدا تـۆ لـەدنیادا هـاوڕێ یـەتی و هاریکـاری وڕێزیـان بگـرە بەچاکە کـردن لەگەڵیاندا ودوای ئـەو کەسـانە بکـەوە کـە بـۆ لای خـوا گەڕاونـەوەو خواپەرسـتی دەکـەن. ئاگـادار بـن گەڕانەوەتان هەر بۆ لای منەو هیچ پەنای تـر نیـە ومنـیش نامـەی کردەوەکانتـان دەخەمـە پـێش چـاو وهەرچی لەدنیادا کردوتانە هەواڵی هەموتان پێ دەدەم وبەچاوی خۆتان هەمو دەخوێننەوە(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: لەسەرپێچی کردنی(الله) دا گوێ ڕایەڵی کەس مەکەن، چونکە گوێ ڕایەڵی تـەنیا لـەکاری چاکەو خوا پەرستی دایەو دروستە.لەڕیوایەتێکی تردا(لاطاعة لمخلوق في معصية الخالق) (وەرگێڕ)

(٢) أ. سورة لقمان: (١٦).

ب. ئەی کوڕی شیرینم، هەر کارو کردەوەو قسەیەکت کرد بێت لەهەر شوێنێك دا بێت لە نـاو شـاخ ودارو بەرد و ئاسمانەکان دابێت ئەگەر بەقەد گەردیلە ئەتۆمێك یـا بەقـەد دەنکـە خەرتەڵەیـەکیش بێـت

إبـن كـثیر دەڵـێ: واتــە ستەم یـا گونـاح كـردن هــەر چـەندە بەقـەد گەردیلـە خـەردەلێكیش بـچوك بێـت خـوای گـەورە لـەڕۆژی قیامەتـدا دەی هێنێتـەوە بـەردەمتو نیـشانتی دەداتـەوە لەكاتێكـدا كەتـەرازوی دادوەری و دادگـایی خـوا دادەنرێـتو بـەڕێوە دەچێت. جائەگـەر خێـر بێـت یـان شـەڕ دەخرێتـەوە بـەردەمتو بەچـاوی خـۆت هـەموان دەبینیەوە.

٥ ـ ﴿يَـٰبُنَىَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ واتە: نوێژەكانت بەهەمو پلەو پایەو واجباتەكانیو سوننەتەكانیەوە بەئاگایی وترس‌وملكەچیو ئامادە بونی گیانو لەشەوە ئەنجامیان بدەوهەرگیز نوێژت مەچوێنە.

٦ ـ ﴿وَأْمُرْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾واتە: فرمان بەچاكە بكەو خراپەش قەدەغە بكە زۆر بەنەرمی ولەسەر خۆیی وژیرانە ودور لەهەڵچون وتوندو تیژی.

٧ ـ ﴿وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ﴾ شتێكی بەڵگە نەویستە هەر كەسێك فرمان بەچاكە بكاتوقەدەغە لەخراپە بكات توشی ئازارو ئەشكەنجەو قوربانی دان بەگیانو بەخوێنیش دەبێت(١) . بۆیە فرمانی پێ دەكات كە خوڕاگرو بەئارامو پشو درێژ بێت.پێغەمبەرﷺ

خوای گەورە دەی هێنێتەوە بەردەمتو گوم نابێتو بەفیڕۆ ناڕوات، چونكە خوای گەورە زاناو دانایەكی زۆر بەڕەحم ونەرم وبەبەزەیی و داناو پسپۆڕە.(وەگێڕ).

(١) بەڵگەی ڕاستی ئەم ڕایەشمان هەزاران هەزار شەهیدی ئەم مەیدانەیە هـەر لەسـەرەتای ئیـسلامەوە تائەمڕۆ كەبەچاوی خۆمان دەبینین لەجیهاندا موسڵمانانی بانگـەواز خـوازو دەسـگیرۆكەران بـۆ ڕێگـای خوا چۆن خوێنیان بەناهەق دەڕێژرێت هەر لەبەر ئەوەی بانگەواز بـۆ دینەكـەی خـوا دەكـەن ودەسـتی خەڵكی بۆ لای بەرنامەكەی خوا دەگـرن ولـەبێ فـەرمانی خـوا هوشـیارو ئاگاداریـان دەكەنـەوە دوایـین نمونەشمان شـەهید كردنـی مامۆسـتا عبـدالله قەسـرێ وهاوڕێكـانی بـو كەلەبازگـەی تاسـڵوجە لـەڕۆژی ٢٠٠٣/٣/٤ ـ ١/محرم/١٤٢٤ شەهید كران.

فەرمویەتی: {المؤمن الذی یخالط الناس ویصبر علی أذاهم، أفضل من المؤمن الذی لایخالط الناس ولایصبر علی أذاهم}(١) ﴿إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ۝١٧﴾واتە: ئەم ئارامگری وپشو درێژیە یەکێکە لەهەرە کارە گرنگ وبەنرخەکان.

٨ ـ﴿وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ﴾ واتە: ڕوت لەخەڵکی وەرمەگێڕە . إبن کثیر دەڵێ: واتە ڕوت لەخەڵکی وەرمەگێڕەولێو لەخەڵکی بامەدەوبەسوکی سەیری خەڵکی مەکەو خۆت بەزل مەزانە لەکاتی قسەکردن لەگەڵ خەڵکی خۆت بەسەر ئەواندا ڕامەدەو ڕێز بۆ ڕاو قسەکانی یان دابنێ وبەنەرم وشلی وبەڕویەکی خۆشەوە قسەیان لەگەڵ دا بکەو بیان دوێنە. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {تبسمك فی وجه أخیك صدقة}(٢)

٩ ـ ﴿وَلَا تَمْشِ فِي ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ﴾واتە: بەفیزو دەمارو کەشخەو خۆ بەزل زانیەوە بەسەر زەوی دا مەڕۆ . چونکە خوای گەورەلەخۆت توڕە دەکەیتو خۆشی ناوێیت ئەوەتە خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۝١٨ ﴾واتە: خوای گەورە خۆ بەزل زانانی خۆش ناوێ وسزای بەسفتوسێ ی بۆ ئامادە کردون لەڕۆژی قیامەتدا(٣)

---

(١) أ. صحیح رواه أحمد وغیره.

ب. واتەئەو بڕوادارەی کەتێکەڵی خەڵکی دەبێت وسوننەتەکانی پێغەمبەرﷺ ی پێوە دیارن بانگەشە بۆ دینەکەی خوا دەکات لەسەر خەم وئازارو ئەشکەنجەی لەشی ودەرونی یەکانیان خۆڕاگرو بەئارام وپشو درێژە باشترە لەو بڕوادارەی کەتێکەڵی خەڵکی نابێت و لەترسی ئازارو ئەزیەتی دەستی خەڵکی وخۆڕاگرو بەئارام نیە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحیح رواه الترمذی وغیره.

ب. واتە: زەردەخەنەت لەڕوی برا موسڵمانەکانتدا بە خێرو چاکە بۆ دەنوسرێت.(وەرگێڕ).

(٣) لەإبن کثیر وەرگیراوە.

١٠ ـ﴿وَٱقۡصِدۡ فِي مَشۡيِكَ﴾ واته: لەسەرخۆو هێدی وهێمنی برۆ بەڕێوە، ڕۆیشتنێکی مام ناوەندی نەزۆر خێراو نەزۆرلەسەرخۆوبەلەنجەو لار([1])

١١ ـ ﴿وَٱغۡضُضۡ مِن صَوۡتِكَ﴾واته: دەنگت زۆر بەرز مەکەوەو لەسەر خۆ قسان بکەو زۆر بڵێ مەبە بەسەر خەڵکیش دا مەشیرێنەو ئازاری خەڵکی مەدە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَنكَرَ ٱلۡأَصۡوَٰتِ لَصَوۡتُ ٱلۡحَمِيرِ ﴿١٩﴾﴾([2]) . مجاهد دەڵێ: ناخۆشترین‌و بێزراو ترین دەنگ دەنگی گوێ درێژە، دیارە ئەم پێ چواندنەش بەدەنگی گوێ درێژ نیشانەی خراپی‌و حەرام بون‌و ئەو پەڕی ناشیرینی‌و بێ شەرمی‌وسوکایەتیە، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ لیس منَّا مَثَلُ السوءِ، العائدُ فی هبته کالکلب یعود فی قیئه}([3]) هەروەها دەفەرموێ:{إذَا سَمعتُم أصوات الدیکة فسلوا اللهَ من فضله، فإنّها رأت ملکاً، وإذا سمعتُم نهیق الحمار فتعوذوا باللهِ من الشیطان، فإنَّها رأت شیطاناً}([4]).

---

(١) إبن کثیر.

(٢)واته: ناخۆشترین دەنگ دەنگی گوێ درێژە. جانەوەرانەی دەنگ بەرز دەکەنەوە لەقسە کردنیاندا و بەسەر خەڵکی دا دەشیرێنن وخۆیان بەزل دەزانن وخۆ بەسەر خەڵکی دا ڕادەدەن. دەنگیان وەك زەڕەی گوێ درێژ ناخۆشە.

(٣) أ. رواه البـخـاری.

ب. واته: لەئێمە نیە کەسێکی واخراپ کەشتێك ببەخشێت، دیاریەك بدات بەکەسێك دوایش کوڵێك منەتی بەسەردا بکات وچاوی لەوەلامدانەوەی بێت، هەروەکو چۆن سەگ دەگەڕێتەوە سەر ڕشوەکەی خۆی و لێ ی دەخواتەوە. دیارە ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوەی کەهەر کەسێك ببەخشێ یا دیاری لەماڵی خۆی بدات بەکەسێك دروست نیە بۆی کەمنەتی بەسەردا بکات ولەشوێنان باسی بکات . بەو سەگەی چواندوە کەڕشایەوە ودواتر دەگەڕێتەوە سەری لێ ی دەخواتەوە. ئەمە هەڕەشەیەکی گەورەیە بۆ ئێمەی موسڵمان.(وەرگێڕ).

(٤) أ. متفق علیه، أنظر تفسیر إبن کثیرج٣/٤٤٦.

لەڕێنومایی وسودەکانی ئەم ئایەتانە

- دروست بونی ئامۆژگاری کردنی باوکودایك بۆ کوڕەکەی بەشتێك کەلەدنیاو لەقیامەت دا سودی پیّ بگەیەنیّ وخواش لیّ ی ڕازی بێت.
- سەرەتا فەرمان کردن بەیەکتاپەرستی خواو وریا کردنەوە لەهاوتاو هاوبەش پەیدا کردن بۆ خوا، چونکە ستەمێکە هەمو کردەوە باشەکانی مرۆڤ دەسڕێتەوە.
- پێویستی سوپاس گوزاری وگویّ ڕایەڵی وفەرمانبەرداری بۆ(الله) گیان، دوای ئەویش بۆ باوك و دایكو پێویستی چاکە کردن لەگەڵیانداو گەیاندنی سیلەی ڕەحم لەگەڵیاندا.
- گویّ ڕایەڵی نیەبۆ دروست کراوەکان(المخلوقات) لەسەرپێچی کردنی دروستکەرەکەی(الخالق) ی خۆیان، بەڵکو گویّ ڕایەڵی تەنیا لەکردەوەی چاك وسەرپێچی نەکردن لەفرمانەکانی خوادا دەبێت.
- پێویستە شوێن کەوتەی بڕوادارانی یەکتاپەرست بین ودوای داهێنەران (المبدعین) نەکەوین، چونکە شوێن کەوتن وگویّ ڕایەڵی یان حەرام وسەرپێچی یە لەفرمانەکانی خوا.
- باباش بزانین کەخوای گەورە بەنهێنی وبەئاشکرا چاودێرە بەسەرمانەوەو ئاگای لێمانە، باچاکەو خراپە بەکەم نەزانین هەر چەندە بچوك وکەمیش دیار بن, هیچ لای خوا ون نابێت.

پێویستە لەسەرمان فەرمان بەچاکەوقەدەغە لەخراپە بکەین بەو پەڕی نەرمی ولەسەر خۆیی وژیرییەوە ئەوەندەی بۆمان بکرێت. ئەوەتە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:

ب. واتە: ئەگەر گوێتان لەدەنگی کەڵەشێر بو، ئەوا سوپاسی خوا(الحمدلله) بکەن وداوای بەخشینی خوا بکەن چونکە ئەوە فریشتەی دیون بەڵام ئەگەر گوێتان لەدەنگی زەڕەی گویّ درێژ بو بڵێن (أعوذ باللهِ من الشیطان الرجیم) چونکە ئەوە شەیتانی دیوە.(وەرگێڕ).

{من رأى منكم منكراً فليغيرهُ بيده فإن لم يستطع فبلسانه وإن لم يستطع فبقلبه وذلك أضعف الإيمان}(١)

- پێویستە نوێژەکانمان بەهەمو پلەو پایەو سوننەتەکانیەوە بەترس لەخواو مل کەچی بۆ خوا(الخشوع والخضوع) ئەنجام بدەین.
- ئارامگریوخوڕاگری وپشو درێژی لەبەرامبەر ئەو هەمو ئێش وئازارو کوێرەوەریانەی کەلە ئەنجامی فرمان کردن بەچاکەو نەهی کردن لەخراپە لەلایەن خەڵکانێکی نەفامو نەزان ستەمکارو لەدین دورولەدین حاڵی نەبوەوە توشت دەبێت، چونکە ئەم کارە قورسترین کارێکە کەمرۆڤی بڕوادار ئەنجامی دەدات، لەهەمان کاتدا باشترینو بەفەرترینو پیرۆزترین کارو ئەرکێکە کەبابای بڕوادار پێ ی هەڵ بستێت بۆیە ئارامیو خۆڕاگریو لەخۆ بوردویی دەوێت. هەروەکو قوربانی دانو ددان بەخۆ داگرتنو لێ بوردەیی دەوێت.
- حەرامی خۆ بەزل زانی ولەخۆبایی بونو بەدەماریو کەشخە لێدان لەکاتی ڕۆیشتن دا.
- مام ناوەندیو لەسەرخۆیی لەڕۆیشتن دا، نەزۆر بەپەلە بڕۆیو نەزۆریش هێواش.
- دەنگ بەرز نەکردنەوە لەڕادەی پێویست لەکاتی قسە کردن دا، چونکە ئەمە پیشەو سیفەتی گوێ درێژە ﴿إِنَّ أَنكَرَ ٱلْأَصْوَٰتِ لَصَوْتُ ٱلْحَمِيرِ ﴿١٩﴾﴾.

(١) أ.رواه مسلم.

ب. واتە: ئەگەر یەکێکت بینی خراپەیەك، گوناحێك دەکات بابەدەست بیگێڕێتەوە ونەهێڵێ ئەو کارە خراپە بکات، کەبەدەست نەیتوانی بابەزمان پێ ی بڵێ : ئەمە بێ شەرعیە وگوناحە وازی لێ بێنەخۆ ئەگەر ترسا بەزمانیش پێ ی بڵێ، باهەر نەبێ با بەدڵ پێ ی ناخۆش بێت دیارە ئەمەش بێ هێز ترین ئیمانە وتەنیا تروسکاییەك ئیمانی هەیە وبێ هێزترین پلەیە. دەنا ئەگەر موسڵمان بڕوای پتەوی هەبێت نابێ بترسێ وڕاستیەکان وەك خۆی بڵێ.(وەگێڕ).

ئامۆژگاریە گرنگەکانی پێغەمبەرﷺ بۆ منداڵان

لەسـەر پـەروەردیار پێویـستە چ پیـاو بێـتوچ ژن مامۆسـتا بێـت یـا بـاوكو دایـك کەمنداڵـەکانیان یاقوتابیـەکانیان فێـری ئامۆژگاریـە بەسـود وبەکەڵکـەکانی پێغەمبـەرﷺ بکـەن ولەسـەریان گـۆش وجـۆش بکـاتو لەسـەر پارچـە تەختەیـەك یالەسـەر تەختـە ڕەشەبۆیان بنوسێت، بۆ ئـەوەی ئـەوانیش لـە دەفتەرەکانیانـدا بیـان نوسنەوەو دوایـش لەبەریان بکەن و ڕەچاوی ئامۆژگاریەکان بکەن ولـەژیانی ڕۆژانـەی خۆیانـدا وەك پێویـست بەکار بهێنرێن، کەلەفەرمودە ڕاست ودروستەکانی پێغەمبـەرەوەﷺ وەرگیراوەکەئەمـەش دەقەکەیەتی:{ عن إبن عباس ﷺ قال:کنـت خلـف رسـول الله یومـاً فقـال لی: یـاغلام إنّـی أعلمك کلمات﴾([1]):

١. ﴿ إحفظ الله یحفظك﴾ واتە : خوا بپارێزە ئەویش دەت پارێزێ . ئەویش بـەوەلاّم دانەوەو جێ بەجێ کردنی فرمانـەکانی خـوا دەبێـت. هـەروەها بـەدور کەوتنـەوە لەوکارو کردەوە خراپانـەی کـەخوای گـەورە لێ ی قەدەغـە کردویـت. ئەگـەر تـۆ بەئەرکی سەرشانی خۆت هەستایت بێ گومـان خـوای گـەورە لـەدنیا ولەقیامـەت دەت پارێزێ وسـەربەرز وسـەرفرازت دەکـات. ئەگـەر تـۆ بەڕۆیـشتن بـۆ لای ئـەو بچیت ئەو بەڕاکردن بەرەو لات دێت.(سبحان الله).

٢. {إحفظ اللهَ تجـده تجـاهك}.مافـەکانی خـوا بپـارێزە دەبینـی بـەرەو ڕوت دێـت. سـنورەکانی خـوا مەشـکێنە وچـاودێری مافـەکانی خـوا بکـە، خـوای گـەورەش هاریکاریت دەکات لەژیانی دنیاو قیامەت سەرکەوتو وسەرفرازت دەکات.

٣. {إذا سـألت فاسـأل الله، وإذا إسـتعنت فاسـتعن بـالله}.واتـە: ئەگـەر داوای دەستگیرۆیی ویارمەتیت کرد لەکارێك لەکاروبارەکانی دنیا وقیامەت دا تـەنیا داوا لەخوای گەورە بکەو بەس گەر هانات برد تەنیا هانا بۆ لای خوا بـەرە بەتایبـەتی

---

(١) واتە: ئەی گەنج من دەمەوێ چەند وشەیەك وچەند ئامۆژگاریەکت فێر بکەم.(وەرگێڕ).

لەو کارو کاتانەی کەلەخوای گەورە بەولاوە کەس دەسەلاتو توانای بەسەردا نەشکێت وەکو چاك بونەوەی (شفاء) ی نەخۆش، وداوای ڕزق وڕۆزی ...تد. ئەوانەی کەپەیوەندن بە(الله) ی تاك وتەنیاو بالا دەست وبەخشندەو میهرەبان.[١]

٤. {واعلم أنَّ الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيءٍ لم ينفعوك إلاّ بشيءٍ قد كتبه الله لك، وأن إجتمعوا على أن يضروك بشيءٍ لم يضروك إلاّ قد كتبه الله عليك، رُفعت الأقلام وجفت الصحف}[٢] لەسەر موسڵمان پێویستە بڕوای تەواوی بەقەزاو قەدەری خوا هەبێت خێرو شەڕی.

لەسودەکانی ئەم فەرمودەیە

١. خۆشەویستی پێغەمبەر ﷺ بۆ منداڵان وسوار کردنی کوڕی عباس(إبن عباس) لەدوای خۆی وبانگ کردنی بەئەی غلام واتە ئەی گەنج ئەی لاو.

٢. فرمان کردن بەمنداڵان کەتەنیا بەندایەتی بۆ خوا بکەن وگوێ ڕایەڵی خوا بن ولەسەرپێچی و بێ فرمانەکانی خوا دور بکەونەوە بۆ ئەوەی لەدنیا وقیامەتدا بەختەوەر بن.

٣. خوای گەورە بڕواداران لەکاتی تەنگانەدا دەپارێزێ، ئەگەر بێتو لەفرمانەکانی خوا دەر نەچن ومافو سنورەکانی خوا نەشکێنن، مافی خەڵکانیش پێ شێل نەکەن لەکاتی خۆشی و تەندروستی ودەوڵەمەندی وهەژاریدا.

---

(١) بڕوانە شەرحی فەرمودەکە کەلە((الأربعينية النووية)) ی نەوەوی.

(٢) أ. رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.

ب. واتە: ئەگەر هەمو خەڵکی سەر زەوی کۆببنەوە بیانەوێ زیانێکت پێ بگەیەنن ناتوانن مەگەر ئەوە نەبێ کەخوای گەورە بۆی نوسیوی ، وەئەگەر هەمو کۆ ببنەوە وبیانەوێ سودێکت پێ بگەیەنن ناتوانن مەگەر خوای گەورە بۆی نوسیبی.بۆیە دەبێ مرۆڤی موسڵمان وبڕوادار بڕوای بەقەزاو قەدەری خوا هەبێت چ خێرو چ شەڕی. (وەرگێڕ).

٤. چاندن ووەشاندنی تۆوی بیروباوەڕی یەکتاپەرستی(الله) لەدڵ ودەرونی منداڵاندا وعەقیدەو بیروباوەڕی ئیسلامی لەمێشك ودڵ ودەرونیاندا بچەسپێنن. فێریان بکەن کەنزاو پاڕانەوەو داوا کردنیان تەنیا لەڕوی خوا بێت و تەنیا لەو بپاڕێنەوە.

٥. جۆش دان وچەسپاندنی عەقیدە لەدڵی منداڵاندا، بەبڕوا بون بەقەزاو قەدەری بەخێرو بەشەڕیەوە کەیەکێکە لەبنچینەو بنەماکانی ئیمان.

٦. پەروەردە کردنی منداڵان لەسەر گەشبینی وهیوا بون (التفاؤل) ، بۆ ئەوەی پێشوازی لەژیان بکات بەگیانێکی پڕ لەهیواو ئازایەتی وبازویەکی توندو تۆڵ وپتەوەوە، تا ئەنجام ببێتە ئەندام وتاکێکی بەسودو بەکەڵك وکارامە لەئوممەتی ئیسلامدا.

لەڕەوشتەکانی ئیـســـــلام - من آداب الإسلامية

تـۆ بگـە ئـەی بـرای موسـڵمانم خـوای گـەورە ڕێنومـایی تـۆش وئێمـەش بکـات ــ کـەئايينی پــيرۆزی ئيـسلام بەکۆمــەڵێك ئــاداب ورەوشــتی جوانــەوە هاتۆتــە مەيــدان کەدەستەبەری تاکی موسڵمان وکۆمەڵگەی ئيسلامی دەکات ولەدنياو لەقيامەتدا بەختەوەر ەسەربەرزو سەرفرازمان دەکـات ئەگـەر ئێمـە دەسـت بەبەرنامـەی خـواو ئـاداب ورەوشـتە ئيسلاميەکانەوە بگرين ولەچوار چێوەو سنوری ئيسلام دەر نەچـين. ئەمـەش ئـەو ئـاداب ورەوشتە بەرزانەن کەلەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا کورتيان هەڵ دێنين:

١. **پاك وخاوێنی (النظافة)**: برای موسڵمان ئەی برای پەروەردیار پاك وخاوێن بە لەماڵەکەتدا، لەجێگەی کارو فرمانتدا، لەجل وبەرگ وپۆشاکتدا، لەلەشدا بەتايبەتيش کەدەچيتە مزگەوت بۆ بەندايەتی ونوێژ کردن. بەتايبەتی لەکاتی نوێژی هەينی دا خۆت بشۆ وباشترين وپاکترين جلت لەبەر بکەو بۆنی خۆش لەخۆت بدە، بەجل وبەرگی پيس وبۆنی ناخۆش وبەگۆرەوی و قاچی پيسەوە مەچۆ بۆ مزگەوت و بەپێ ی پيسەوە پێ لەبەڕەو ڕايەخەکانی مزگەوت مەنێ، چونکە پيس وبۆگەنی ناخۆش بەڕايەخەکانەوە بەجێ دێڵی وموسڵمانانيش لەکاتی کڕنۆش (سجدة) بردن دا نێوچاوانی خۆيانی لەسەر دادەنێن وپێ ی قەڵس دەبن وبەهۆی تۆوە ئازاريان پێ دەگات ولەوانەيە هەر بەم هۆيەوەچەندان کەس لەمزگەوت بتۆرێن و واز لەمزگەوت ونوێژ کردن بەکۆمەڵ بێنن وتۆش گوناحێکی گەورەت دەگاتێ. هەروەکو پێويستە سيواك بەکار بهێنی، بەتايبەتيش لەکاتی دەست نوێژ شوشتن ونوێژ کردندا چونکەپێغەمبەرﷺئوممەتەکەی لەزۆر لە فەرمودە کانی دا هان داوە بۆ بەکار هێنانی سيواك لەوانە: { السواك مطهرةٌ للفم، مرضاةٌ للرب}([1]) ئاگادار بە پێش ئەوەی

(١) أ. صحيح رواه أحمد.

ب. واتە: سيواك کردن ناو دەم پاك دەکاتەوە وخواشت لێ ڕازی دەبێ.(وەرگێڕ).

کەبچیتە مزگەوت سیرو پیاز نەخۆی بۆ ئەوەی نوێژکەران وئەوانەی وا لەتەنیشتتەوەن بەبۆنەکەیان هەراسان وئازار نەدەیت پێغەمبەرﷺ لەو بارەوە فەرمویەتی(من أكل ثوماً أو بصلاً فليعتزل مسجدنا، وليقعد في بيته)([١]) . بۆ زانینتان ئەو بۆن خڵتەو بۆن دوکەڵەی جگەرە کەلەهەندێ لەنوێژکەرانەوە دێت گەلێك لەبۆنی سیرو پیاز ناخۆشترو قێزەوەن ترە. بۆیە زاناکان جگەرەیان حەرام کردوە لەبەر ئەو هەمو زیان ومەترسیانەی کەبۆ لەشی مرۆڤ ومالْ ودراوسێ وهاوڕیزەکانی هەیەتی. جگەرە لەو شتە پیسانەی کەخوای گەورە لێ ی حەرام کردوین ولێ ی ئاگادار کردوینەوەو دەفەرموێ:﴿ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيۡهِمُ ٱلۡخَبَٰٓئِثَ ﴾([٢]) و پێغەمبەرﷺ

٢. فەرمویەتی:{لاضرر ولاضرار}صحيح رواه أحمد.واتە نەزیان بەخەڵکی بگەیەنەو نەخەڵکیش زیان بەتۆ بگەیەنێت. دیارە جگەرە کێشان هەم زیان بەلەشی جگەرەکێش دەگەیەنێت وهەم بەهۆی جگەرەکێشانەکەیەوە زیان بەخەڵکانی تری نزیك لەخۆی ودەوروبەری دەگەیەنێت. ماڵ بەفیڕۆ دەدات، بۆیە ئاگادار بە ئەی برای موسڵمان هەرگیز نەکەیت جگەرە بخۆیت چونکە گوناحەو لەگوناحە گەورەکانە.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: هەر کەسێك سیر یاپیازی خوارد بالێمان نزیك نەبێتەوەو بانەش یەتە مزگەوت ولەماڵەوە دابنیشێت ونوێژی خۆی لەماڵ بکات، چونکە بۆنی سیرو پیازی لێ دێت ونوێژ خوێنان و فریشتەکان هەراسان د دەکات.(وەرگێڕ).

(٢) أ. الأعراف:١٥٧.

ب. واتە: هەموشتێکی پاك وخاوێنیان لێ حەلالەو هەمو شتێکی پیسیشیان لێ حرامەو نابێ بیخۆن.(وەرگێڕ).

٣. مامەڵە كردن لەگەڵ خەڵكی دا (المعاملة مع الناس):

أ- چت بۆخۆت دەوێت دەبێ ئەوەشت بۆ برا موسڵمانەكەشت بوێ، پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ لايُؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه مايحب لنفسه}((متفق عليه))([1]) .

ب - لەكڕین وفرۆشتن دا لێ بوردەو بەویژدان ولەسەرەخۆ بە: پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ رحِم الله عبداً سمحاً إذا اشترى، سمحاً إذا قضى، سمحاً إذا اقتضى}([2]).

ج - تێكەڵاوی لەگەڵ خەڵكی دا بكەو ئامۆژگاریان بكە: خۆڕاگرو پشو درێژ بە بەرامبەر بەئێش وئازارەكانت كەلەدەستی هەندێ لەنەفام وناحاڵی لەئاین توشی دەبیت، هەتاكو لەو كەسانە بیت كەپێغەمبەرﷺلەبارەیانەوە فەرمویەتی:{ المسلم الذى يخالط الناس ويصبر على أذاهم، أفضل من المسلم الذى لايخالط الناس ولايصبر على أذاهم}((رواه الترمذى وإسناده صحيح))

٤. بونی ویژدان وقبوڵ كردنی هەق: (الإنصاف وقبول الحق):

ڕاستی لەڕاستبێژەوە وەر بگرە، هەر چەندە لەخۆشت بچوك تر بێت جا بادوژمنیشت بێت. وریابە هەرگیز هەق بە سەرچاوی خەڵك دامەدەوەو بەسوكی سەیری مەكە واتە هەق لەخەڵك وەربگرەو بەوپەڕی سینگ فراوانیەوە، پێغەمبەری خواﷺ ئێمەی لەم كارە خراپە ئاگادار كردۆتەوە وفەرمویەتی:{ لايدخل الجنّة من كان في قلبه مثقال ذرةٍ من كبر، قيل: إن الرجل أن يكون ثوبه حسناً، ونعله حسنة،

---

(١) واتە: ئیمانی نیە ئەوەی كەبۆخۆی دەیەوێت بۆ برا موسڵمانەكەشی نەی خوازێ.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه البخارى.

ب. واتە: ڕەحمەتی خوا لەو كەسە بێت كەلێ بوردەیە و بەویژدانە لەكڕین وفرۆشتن دا، نەرم ولەسەرخۆو بەویژدانە لەكاتی بەرپرسیێتی دا لەكاتی داوەری كردن وفرمان كردن ولەكاتێك دا كەفەرمانی بەسەردا دەكرێت.(وەگێڕ).

قال: {إنَّ اللهَ جميلٌ يحبُ الجمال، الكبر بطرُ الحق، وغمط الناس}(١) (بطرالحق: نەسەلماندنی هەق، غمط الناس: خەڵك بەسوك سەیر کردن وخەڵك بەکەم زانین).

٥. **ددان نان بەهەڵەدا (الإعتراف بالخطأ):** ئەگەر هەڵەت کردن ددان بەهەڵەکانی خۆتدا بێنە وداوای لێ بووردن بکەو کەللە ڕەق مەبە، ددان بەهەڵە دانان گەلێك لەوە باشترە کەلەزۆلکاوی ناڕاستی و ناهەق دا گێژاو بخۆیتو مەلە بکەیت، چونکە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {كلُّ بنى آدم خطاءٌ وخيرُ الخطائين التوابون}(٢)

٦. **دادپەروەری وهەقبێژی(العدل وقول الحق):**

(أ) دادپەروەر بە بالەناو دوژمنەکانیشت دابێت، ناحەزی ودوژمنایەتیت لەگەڵ کەسانێك دا وات لێ نەکات کەغەدریان لێ بکەیت. خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُواْ ۚ ٱعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝٨ ﴾ (٣).

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هەر کەسێك بەقەد گەردیلەیەکی ئەتۆمی خۆ بەزل زانی ولەخۆ ڕازی بون وڕوح زلی(الکبر) لەدڵ دا بێت ناچێتە بەهەشتەوەو لێ ی حەرامە. سەحابەکان گوتیان: باشە ئەی ڕەسولی خوا ئەدی پیاو حەز دەکات گرنگی بەخۆی وبەپۆشتەو پەرداخ وجوانی جل وبەرگ ولەشی خۆی بدات وحەز دەکات جوان بن، هەوڵ دەدات پێڵاوەکانی جوان بن ئەدی چی بکەین کەحەرام بێت ونەچینە بەهەشت؟ فەرموی: ئەمە ئەوە ناگەیەنێ چونکە خوای گەورە جوانەو جوانیشی خۆش دەوێت، پاك وبێگەردەو پاکیشی خۆش دەوێت، بەڵکو خۆ بەزل زانی وکەللە ڕەقی وکەللە پوتی ئەوەیە کەهەق نەسەلمێنێ وبەچاوی سوکەوە سەیری خەڵکی بکات. وخۆی بەسەر خەڵکی دا بابدات خۆی پێ باشتر و زیرەك تر و موسڵمانتر وگۆیندە تر بێت وکەچی واش نەبێت.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه الترمذي وحسنه محقق الجامع الأصول.

ب. واتە: هەمو کەسێك قابیلی هەڵە کردنە بەلام باشترینی هەڵەکاران تۆبەکارانن.، کەپێ لەهەڵەکانی خۆیان دەنێن.(وەرگێڕ).

(٣) أ. سورة المائدة: (٨)

(ب) ڕاستی بڵێ هەر چەندە لەسەر خۆشت بێ، یابا لەسەر خزم وکەس وکارەکانی خۆشت بێت هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُواْ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓاْ أَوْ تُعْرِضُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴾(١).

٧. وەرگرتنی فرمانەکانی ئایین(الإستسلام لأوامر الدين):

مل کەچی فەرمان‌وحوکمەکانی ئایینی خوا بە: وشەی ئیسلام لەئاشتی‌وخۆبەدەستەوەدان بۆ فرمان‌و حوکمەکانی خوا لەسەر زەوی دا داڕێژراوە، حوکمەکانی ئایین وبەعەقڵ‌و بەزیری خۆت مەپێوە چونکە ئایین بەبەڵگەیە نەك بەعەقڵ‌ورای تاك‌وکۆمەڵ، چونکە عەقڵ سنورێکی دیاری کراو ودەست نیشان کراوی هەیەو کۆتایی دێت، زۆر جاران هەن کەعەقڵ هەڵە دەکات‌و لەزۆر کێشە و ئاستەنگ دا دەستە وستانە، وناتوانێ کارو کێشەئایینیەکان لێك بداتەوەو شی یان بکاتەوە ئەوەتە ئیمامی علی (کرم الله وجهه)گوتویەتی:(لوكان الدين بالرأي لكان المسح على أسفل الخُفِ أولى من المسح على أعلاه)(٢) .

ب. واتە: ناحەزی وناتەبایی لەگەڵ کەسانێك واتان لێ نەکات کەنادادپەروەر بن ، ڕاست و داد پەروەر بن ، چونکە ئەمە نزیکترە لەتەقواو خواپەرستی، لەخوا بترسن چونکە خوای گەورە ئاگای لەهەمو کارو کردەوەیەکتان هەیە.

(١) أ. سورة النساء: (١٣٥)

ب. واتە: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان بەخواو بەبەرنامەکەی خوا هێناوە دادپەروەر بن وبەردەوام بن لەسەر دادگۆیی وڕاستی وداد بڵێن، شایەتی ڕاستی و دادوەری بەرگری لێ بکەن جابا لەگەڵ نەفسی خۆیان وباوك ودایك وخزم وکەس وکارو هەژارو دەوڵەمەندانیش دابێت، خوا لەپێشترە لەوانەی کەباسمان کردن، دوای هەواو ئارەزوەکان مەکەون ودادپەروەر بن ئەگەر پشت هەڵ بکەن دادپەروەرو ڕاست بێژ نەبن خوای گەورە زاناو داناو ئاگادارە به کردەوەکانتان.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه أبو داود، صححه محقق جامع الأصول.

موسڵمانی ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کەهەمو فرمانەکانی شەریعەتی خوا ئەنجام بدات بێ ئەوەی لەهۆو هۆکارەکانی بکۆڵێتەوە ، وەکو سەربازێك وایە کەفەرمانی ئەفسەرەکەی خۆی جێ بەجێ دەکات بێ ئەوەی بڵێ بۆچی؟ چونکە دەزانێ ئەفسەرەکەی لەو زانا ترە. کاتێ کەئیسلام گۆشتی بەراز حەرام دەکات موسڵمانان یەکسەر بێ لێکۆڵینەوە لەهۆیەکەی گوێ ڕایەڵی فەرمانی خوا دەکەن و هیچ پرسیارێکیان نەکرد هەتاکو لەدوای (١٤) سەدە نوژداری نوێ زیانەکانی گۆشتی بەرازی دۆزیەوەو زانیمان کەکاتی خۆی خوای گەورە لەبەر ئەو زیانانە بوە لەموسڵمانانی حەرام کردوە.

٨. **داد پەروەری لەوەسیەتدا(العدل في الوصية):**

هیچ کامێك لەوەرسەکان لەبەشە میراتی خۆی بێ بەش مەکە، بەو حوکمە ڕازی ببە کەخوای گەورە بۆی داناوی ن بەو شێوە دابەش کردنەی کەدای ناوە، بەهەواو ئارەزوی خۆت نابێت، بەوە نابێت کەمەیل وخۆشەویستیت بۆ یەکێکیان پتر بێت بەشی بۆ دابنێ ی یاخود ئەوانی تر بێ بەش بکەیت. ئەم ڕەفتارو کارە نابەجێ یە بەهیچ شێوەیەك لەشەریعەتی خوادا نیەو دروست نیە بکرێت. لەنعمانی کوڕی بەشیرەوە دەگێڕنەوە کەگوتویەتی:{ تصدّقَ عليَّ أبي ببعض ماله، فقالت أمي﴿ عمرة بنت رواحة﴾ لاأرضى حتى تشهد رسول اللهﷺ، فانطلق أبي إلى النبيّ ليشهد على صدقتي، فقال: أفعلت هذا بولدك كلّهم؟ قال: لا، قال: إتقوا الله وأعدلوا بين أولادكم}([1]) لەڕیوایەتێکی تردا

ب. واتە: ئەگەر ئایین بەڕاو بیرو بۆچونی مرۆڤ بوایە، دەبوایە بنی گۆرەویەکان (مسح) بکرایەن نەك پشتی گۆرەوی یەکان .(وەرگێڕ).

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: باوکم پێش مردنی هەندێ ماڵی خۆی بەمن بەخشی واتە وەسیەتی کرد، بەڵام دایکم کەناوی(عمرە کچی رواحە) بوبەمە ڕازی نەبو گوتی: ڕازی نابم هەتا ئەمە بەپێغەمبەری خواﷺ ڕانەگەیەنیت. بۆیە باوکم چوە لای پێغەمبەرﷺو ئەمەی پێ ڕاگەیاند وئەویشﷺ فەرموی: ئەمەت بۆ هەمو منداڵەکانت داناوە؟ گوتی: نەخێر. فەرموی: لەخوا بترسن ولەنێوان منداڵەکانتاندا دادپەروەر بن

ﷺفەرمویەتی: {فلا تُشهدني إذن، فإنِي لاأشهد على جورٍ} أخرجه مسلم والنسائي.
چەندان لەو كەسانەی وەسیەت دەكەن ومالّەكەیان بۆ هەندێك لەوەرەسەكانیان دەدەنێن وهەندێكیشیان بێ بەش دەكەن وتۆوی دوبەرەكی ورق وكینەو حەسودی لەدلّی وەرەسەكانیان دا دەوەشێنن. ئەنجام بۆ ستاندنەوەی مافی خۆیان پەنایان بردۆتە بەر دادگاو دادگایی كردن ومالّێكی زۆریشیان لەپێناو گرتنی پارێزەرو هات وچۆو خەرجی كردن بەفیرۆ داوە.ئەم هەمو هەلّە ناشیرین ناشەرعیانە بەهۆی نەفامی و حالّی نەبون لەدینەكەمان ڕو دەدەن . جا پێویستە لەسەر پەروەردیاران چ پیاو وچ ژن ، چ مامۆستایان وچ باوك ودایكان ئەم هەمو ڕێنومایی ئەرك وكارە گرنگ وبەبایەخانە لەمندالآن وقوتابیەكانیان بگەیەنن وپەروەردەیەكی دروست وڕاستیی شەرعیانەیان بكەن.

٨ ـ مافی دراوسێتی ((حقوق الجار)):

بڕای موسلّمان زۆر وریابە لەئازاردانی دراوسێكانت چ بەقسەو چ بەكردەوە.
چونكە پێغەمبەری خواﷺزۆر بەتوندی لەئازار دان ودلّ هێشاندنی دراوسێ ئاگادارمان دەكاتەوەو دەفەرموێ: {واللهِ لایؤمن، واللهِ لایؤمن، واللهِ لایؤمن من لایؤمن جاره بوائقه}([1])
هەروەها پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {من كان یؤمن باللهِ والیوم الآخرِ فلا یؤذي جاره}([2]).
پاشماوەی پیسی وبەرماوەكانی خۆتان فڕێ مەدەنە سەر ڕێگەی خەلّكی بەتایبەتیش دراوسێكانتان وەك: توێكلّە مۆزو پەلّكە كالّەك وشتی تر كەدەبێتە هۆی ئازاردانی

و وەك یەك سەیریان بكەن. لەڕیوایەتێكی تردا فەرموێ: كەواتە مەم كەن بەشاهید ویێم ڕامەگەیەنن، چونكە من شاهیدی لەستەم وخراپی نادەم وڕێگەی كاری بێ شەرعی نادەم.(وەرگێڕ).

(١) أ. رواه البخاري.

ب. واتە: پێغەمبەرﷺ سێ جار سوێندی بەخوا خوارد كەئەو كەسەی دراوسێكەی لەدەست وزمان وداوێنی پارێزراو نەبێت ئیمانی نیەو ناچێتە بەهەشت.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه البخاري.

ب. واتە: هەر كەسێك بڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هەبێت با دراوسێكانی ئازار نەدات.(وەرگێڕ).

ڕێڕەوان. جارێکیان پیاوێك بەهۆی توێکڵە مۆزێکەوە قاچی شکاو شەش دانە مانگ لەسەر پشت لەجێگەدا بۆی کەوت. هەمیشە هەوڵ بدە شت وچڵپ وچاڵ لەسەر ڕێگەی خەڵکی لابدەیت بەتایبەتی ڕێگەی دراوسێکانت، چونکە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {وتميط الأذى عن طريق صدقة}([1])

ئەگەر دراوسێکەت نەخۆش بو هاریکاری بکەو ئەگەر توشی بەڵاو تەنگ وچەڵەمەو کێشەیەك بو چاودێری هەست ونەستی بکە، سەردانی بکەو دڵی بدەوەو لەغەم وپەژارەی کەم بکەوە.

هەندێ کارو هەڵس وکەوتی وانەکەیت کەهەستی برینـدار بکەیت وەك بەرز کردنەوەی دەنگی ڕادیۆو تەلەفزیۆن. ڕێگە بەماڵو منداڵومیوانەکانت مەدە دەنگە دەنگ وژاوە ژاوی بەرز بکەن لەدڵی ئەوان کاریگەر بکات وهەراسانیان بکات بەتایبەتیش لەبەرئەوانەی نەخۆشیان هەیە.

٩ـ وەفا کردن بە پەیمان(الوفاء بالوعد):

کەپەیمانت بەهەر کەسێك دا با منداڵیش بێت ولەکات وساتی خۆی دا وەفا بەپەیمانەکەی خۆت بکە.هەمو کرین وفرۆشتنێك بەرێك کەوتن وپەیمانێك دادەمەزرێ، پێویست بەهیچ پێشەکی و ئاسان کاریەك ناکات واتە برێك پارە وەك بارمتە بۆ مسۆگەری ودڵنیایی دابنرێت بۆ پابەند بون بەکڕین وفرۆشتنەکەوە. تەنیا بەپەیمان دان وگرێ بەستی یەك هەمو شتێك دادەمەزرێ. مرۆڤی بڕوادار هەر شتێکی گوت وبڕیاری لەسەر دا پابەند وراستگۆ دەبێت و وەفا بەپەیمانەکەی خۆیەوە دەکات. هەر کەسێك پێچەوانەی پەیمانەکەی خۆی بوەستێتەوە ئەوا یان ئیمانی نیە یان ئیمانەکەی بێ هێزەو بەدو

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: هەمیشە ڕێگەی موسڵمانان پاك بکەرەوە، ئەگەر چقڵێك ، شتێك لەسەر ڕێگەی موسڵمانان کەوتبو ئەگەر لای بدەیت بەخێرو چاکە واتە سەدەقە بۆت دەنوسرێت ولەقیامەتدا پاداشتەکەت وەر دەگریتەوە.(وەرگێڕ).

ڕو(المنافق) دادەنرێت.پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ آيةُ المنافق : إذا حدَّثَ كذَّ بَ، وإذا وعد أخلف، وإذا اُتُمِنَ خان}(١)

١٠ـ دەستورەکانی سەردانی نەخۆش (آداب عيـــادة المريــض):

ئـاینی پـیرۆزی ئیـسلام موسـڵمانان زۆر هـان دەدات بـۆ سـەر دانـی نـەخۆش بەتایبـەتیش ئەگـەر نـەخۆش لـەخزم وخـوەیش ونزیـك وكـەس وكـارو دراوسـێكان بێـت، پێغەمبەری خواﷺ گرنگی یەكی زۆری بەم بابەتە داوەو فەرمویەتی: إنَّ اللهَ عزَّ وجلَّ يقـو يوم القيامة: ياإبن آدم مرضتُ فلم تعدني، قـال: يـاربُّ كيـف أعـودك وأنـت رب العـالمين؟ قال:أما علمت أن عبدى فلاناً مرض فلم تعده، أما علمت أنك لو عدته لوجدتني عنده}(٢)

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: نیشانەكانی دو ڕویی سیانن: ئەگەر قسەی كردن درۆیانی تێدا دەكـات وەئەگـەر وەعـد وپەیمانی دا وەفای پێوە ناكـات وپێـچەوانەی پەیمانەكـەی دەوەسـتێتەوە، وەئەگـەر ئەمانـەتێكی پـێ سپێردرا بەجێ ی ناگەیەنێ وخیانەتی تێدا دەكات.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە:خوای گەورە لەڕۆژی قیامەتدا بەبەندەی خۆی دەفەرموێ: ئەی كـوڕی ئـادەم مـن نـەخۆش بوم سەردانت نەكردم بەندەكەش دەڵێ: ئەی پەروەردگاری من تۆ چـون نـەخۆش دەبیـت وچۆن بێمـە لات وسەردانت بكەم لەكاتێكدا تۆ پەروەردگاری جیهانیانی؟ خوای گەورەش دەفەرموێ: ئەدی نەتزانی كەفلان كەس نەخۆش بو ونەچویتە سەردانی و، ئەدی نەتزانی ئەگەر بچوبایتە لای منت لـەوێ دەبینـی .یا لەوێ منت دەدیت.(وەرگێڕ).

لەڕەوشتەکانی سەردانی نەخۆش

- دەبێ سەردانی نەخۆش کورت بێت وزۆر دانەنیشیت بۆ ئەوەی نەخۆش بێزار نەبێت، چونکە لەوانیە پێویستی بەحەسانەوە وخەوتن وچونە سەر ئاو هەبێت لەکاتێك دا بەدیار تۆوە دانیشتوەو لەبەر تۆ پێ ی عەیب بێت هەڵ بسنێت.
- پێویستە لەگەڵ نەخۆشدا زۆر قسە نەکرێت، داوای گێڕانەوەی نەخۆشیەکەی لێ نەکەیت چۆن بو یان چۆن نەبو؟
- دڵخۆشی نەخۆش وکەس وکارەکەی بدەوە وبەختەوەری و هیواو خۆڕاگری بخەرە بەر دڵی نەخۆشەکەوەو هیوای چاك بونەوەی بۆ بخوازەو دڵی خۆش بکە بەوەی کەپێ ی بڵێ ی : (إنشاءالله) زو چاك دەبیتەوە، سوپاس بۆ خوا بەرەو باشی ڕۆیشتوی وهیچ نیەو چاك دەبیتەوە.﴿(لابأس طهوراً ، شفاك الله) پێ ی بڵێ ی کەفارەتی گوناحانە(إنشاء الله) ، خوا ئەجرو پاداشتت بداتەوە و لەم جۆرە قسە دڵخۆش کەرانە.وەرگێڕ﴾
- نەخۆشیەکەت چ نیە بەویستی خوا بەم زوانە چاك دەبیتەوە، کەفارەتی گوناحانە و خوا پاداشتت بداتەوە. ئیدی لەم جۆرە قسانە کەنەخۆش دڵی پێ یان خۆش دەبێت و ئارام دەبێتەوە. وەپێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ من عاد مریضاً لم یحضر أجله، فقال سبع مرات أسأل الله العظیم رب العرش العظیم أن یشفیك. إلاّ عافاه الله} ([1]).

١١ ـ ڕەوشتەکانی سەیر کردن (آداب النظـــر):

ئەگەر ژنێکی ڕوت وسافرەت دیت ڕوی لێ وەر بگێڕەو سەیری مەکە، چونکە چاویش زینا دەکات وزینای چاو سەیر کردن وتەماشا کردنە، سەیر کردن وتەماشا کردنی

---

(١) أ. صححه الحاکم ووافقه الذهبي .

ب. واتە: هەر کەسێك سەردانی نەخۆشی کرد ئەجەلی نەهاتبێت و حەوت جاران ئەم دوعایەی بۆ بخوێنێت کەلە سەرەوە نوسیمان . ئەوا خوای گەورە شیفای بۆ دەنێرێ وزو چاك دەبێتەوە.(وەرگێڕ).

ئەو شتانەی خوای گەورە قەدەغەی كردون . پێغەمبەرﷺبەئیمامی علی فەرمو: {یا علی لاتتبع النظرة النظرة، فإنَّ الأولى لك، وليست لك الثانية}(١).

ئەم سەیر كردنە لەژانی دەرونی وئازارو ئەشكەنجەو حەسرەت وپەشیمانی بەولاوە هیچی ترت پێ نابەخشێ، چونكە شتێك دەبینی وبۆت نایەتەدی وئەو خۆراكە جنسیەت دەست ناكەوێت بۆیە توشی ژانی دەرونی دەبیت وچیدی نا. خۆ ئەگەر ژنیشت هەبو، ژنێكی جوان ترت لەهی خۆت بینی ئەوا نەفست دەكەوێتە دڵە ڕاوكێ ودڵت تێك دەدات ودڵت لەسەر ژنەكەی خۆت نامێنێ وئەنجام توشی دڵ تەنگیوناخۆشیت لەگەڵ ژنەكەتدا دەكاتو وردەوردە كێشەو تەنگژەكان سەر هەڵ دەدەنوساردی دەكەوێتە نێوانتانەوەو لای یەكتر ناشیرین دەبن وناخۆشی دەكەوێتە نێوانتان ، كەپێش ئەو تێكەڵاوی وسەیر كردن وتەماشا كردنی ژنانی بێگانە تەباو ڕەبا بون وهیچ ناخۆشیەك وساردیەكتان لەنێواندا نەبو ویەكتریشتان زۆر خۆش دەویستو بەیەكتری ڕازی بون. زۆر جار ئەمە بوەتە هۆی لەیەكتری جیا بونەوە .

وەئەگەر ژنیشت نەهێنا بێت ئەوا ئەم تێكەڵی وسەیر كردنەت دەبێتە هۆی وروژاندنی ئارەزوەكانت ولەوانەیە شەیتان ئەمە بقۆزێتەوەو بەرەو ئەنجامدانی كاری خراپەو بێ شەرعی وزینا كردن پاڵت پێوە بنێتو توشی بێ ئەخلاقیت بكاتو خواشت لێ بڕەنجێت. بۆیە خوای گەورە فرمان بەبڕواداران دەكات ودەفەرموێ:﴿ قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ

---

(١) أ. رواه أحمد وغيره، وحسنه الألباني في صحيح الجامع.

ب. واتە: ئەی علی تەماشای ئافرەتان نەكەیت ، یەكەم جار گەر بەرچاوت كەوت بەدەست خۆت نەبو، ڕوی لێ وەر بگێڕەو جاری دوەم وەردی مەدەوەو بگەڕێیتەوە سەری ومرخی خۆتی لێ ببینی ، چونكە پێغەمبەرﷺبەئیمامی علی فەرمو : سەیر كردن وتەماشا كردنی یەكەم بۆ تۆیە واتە گوناحت ناگاتێ وهیچت لەسەر نیە، بەڵام تەماشا كردنی دوەم بۆ تۆ نیەو لەسەرت دەنوسرێت و چاوت زینا دەكات . بۆیە دەبێ جاری دوەم نەگەڕێیتەوە سەری وتەماشای بكەیت.(وەرگێڕ).

يَغُضُّواْ مِنْ أَبْصَٰرِهِمْ وَيَحْفَظُواْ فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ ﴾([1]).

هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ ماتركتُ فتنة من بعدي أضرَّ على الرجال من النساء}([2])

١٢ ـ رەوشت وشێوازەكانی ئامۆژگاری كردن: ـ

پێغەمبەرﷺ رێنوماییمان دەكات بۆ ئامۆژگاری كردنی خەڵك ورێنومایی كردنیان بۆ لای خوای گەورە و دەفەرموێ:{ الدين النصيحة : قيل لمن يارسول الله ؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله، ولأئمة المسلمين وعامتهم} ([3])

بەڵام ئامۆژگاری كردن دەستورو یاساو رێساو شێوازی خۆی هەیە دەبێ چاودێری بكرێن و لەپەروەردیاری گەورەو سەروەرمان محمد ﷺ وەریان بگرین و شوێن

---

(١) أ. سورة النـور: (٣٠)

ب. واتە: ئەی محمدﷺبەبرواداران بڵێ باچاویان لەئاست ئافرەتان دانەوێنن وتەماشایان نەكەن واتە هەرچی خوای گەورە لێ ی حەرام كردون وسەیر كردن وتەماشا كردنیانی لێ حەرام كردون چاوی خۆیانیان لەئاست دانەوێنن وسەیریان نەكەن ودامێنی خۆیان بپارێزن، چونكە ئەمە بۆ ئەوان باشترو پاكترە، خوای گەورە زانایە بەو كارو كردەوانەی كەبەئاشكراو بەنهێنی دەیكەن.تفسير الطبري،(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هیچ فیتنەیەكم لەژنان بەولاوە لەدوای خۆم بەجێ نەهێشتوە كەزیان بەخشتر بێت بۆ پیاوان.(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: ئایین ئامۆژگاریە: گوتیان بۆ كێ ئەی رەسولی خوا؟ فەرموی : بۆ خوای گەورە وبۆ پێغەمبەرەكەی وبۆ هەمو پێشەوایانی ئوممەتی ئیسلامی و بۆ سەرجەمی موسڵمانان واتە عامەكەیان.(وەرگێڕ).

كەوتەی ئەو بين نەك بچين لەم لاو لەو لاو لەجولەكەو فەلەو خوانەناس وكۆمۆنيستەكان و عەولەمەو نازانم چی و چی وەر بگرين وچاو لەبێگانەو غەيرە دينەكان بكەين . ئێمە موسڵمانين وبەرنامەی تايبەتی خۆمان هەيە وپەروەردگاری و دروستكەری هەمو بونەوەر بۆی دارشتوين.

أ- فعن أنس بن مالك ﷺ قال: (بينما نحن في المسجد مع رسول الله ﷺ إذ جاء أعرابي، فقام يبول في المسجد، فقال أصحاب رسول الله ﷺ مه مه ﴿ لاتفعل﴾ قال: قال رسول الله ﷺ لاتزرموه﴿ لاتضروه﴾ دعوه، فتركوه حتى بال ثمَّ إنَّ رسول الله ﷺ دعاه فقال له إنَّ هذه المساجد لاتصلح لشيءٍ من هذا البول ولا القذر، إنَّما هي لذكر الله عزوجلَّ والصلاة وقراءة القرآن، أو كما قال رسول الله ﷺ، قال: فأمر رجلاً من القومِ، فجاء بدلو من ماءٍ فشنهُ عليه،﴿فصبه عليه﴾)(١)

ب - روى مسلم عن المعاوية بن الحكم السلمي قال: بينما أنا أصلي مع النبي ﷺ إذ عطس رجلٌ من القوم فقلتُ: يرحمك الله، فرماني القوم بأبصارهم ، فقلتُ: وا ثكل أُماهُ ماشأنكم تنظرون إليَ ؟! فجعلوا يضربون بأيديهم على أفخاذهم، فلما رأيتهُم يصمتونني لكنني سكتُ، فلما صلّى رسول الله ﷺ، فبأبي وأُمي ما رأيتُ معلماً قبلهُ

---

(١) أ. رواه الشيخان.

ب. واتە: لە أنس كوڕی مالك دەگێڕنەوە كەگوتويەتی: (لەكاتێك دا ئێمە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لەمزگەوت دانيشتبوين عەرەبێكی دەشتەكی هات ولەمزگوتدا دەستی كرد بەميز كردن. سەحابەكان بەسەرياندا شيراندو گوتيان: نەكەی كوڕە نەكەی ميز لەوێ نەكەيت. بەڵام پێغەمبەر ﷺ فەرموی: نالێ ی گەڕێن باميزەكەی تەواو بكات ، جا كەلەميزەكەی بوەوە، پێغەمبەر ﷺ بانگی كردە لای خۆی وفەرموی: مزگەوتەكان جێگەی ميز لێ كردن وپيسی تێ فرێدان نين، بەڵكو ئەم جێگايانە پاكن وتەنيا جێگەی نوێژ كردن وزيكری خواو قورئان تێدا خوێندنن. ئەمجار بەيەكێ لەسەحابەكانی فەرمو: برۆ دەولكەيەك ئاو بێنەو بەسەر جێگەی ميزەكەی دابكە وپاكی بكەوە. ئەمجار دەولكە ئاوەكەيان هێنا بەشوێنەكەيان داكردو وپاكی يان كردەوە. (وەرگێڕ)

ولا بعدهُ أحسن تعليماً منهُ، فوالله مانهرني ولاضربني ولا شتمني، ثمَّ قال:{ إنَّ هذهِ الصلاة لايصلح فيهِ شيءٍ من كلام الناس، وإنَّما هي التسبيح والتكبير وقراءة القرآن}([1])

جا خوشك وبرایانی پەروەردیار چ مامۆستایان وچ باوك ودایكان دەبێ ئەم خاڵانەی كەلەسەرەوە باسمان كردن لەمنداڵەكان یا قوتابیەكانیان بگەیەنن وزۆر باش وزۆر جوان لەسەر ئەم ڕەوشت و ئاكارو بەها بەرزانە پەروەردە ڕایان بهێنن بۆ ئەوەی لەدوارۆژدا ئەندامێكی پاك وخاوێن وكارامە وچالاكیی خواپەرستیان لێ دەر بچێت.

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: موسلم لەمعاویەی كوڕی حەكەمی سولەمی دەگێڕێتەوە كەدەڵێ: لەكاتێك دا من نوێژم دەكرد، پیاوێك پشمی ومنیش گوتم : ڕەحمەتی خوات لێ بێت، كەچی ئەوانەی لەوێ بون هەمو بەسەیرێكەوە سەیریان دەكردم: منیش گوتم: دەك خوا دایكی بێوەژن بكات چی یە بۆ وا سەیرم دەكەن؟! ئەوان هەمو بەدەست لەڕانی خۆیان دەدا و كاتێ بینیمن بێ دەنگیان دەكردم، من دەنگم نەكرد. كاتێ پێغەمبەرﷺلەنوێژ بوەوە گوتم: دایك وباوكم بەقوربانت بێت وەڵلاهی تاكو ئێستا هیچ مامۆستایەكم دەست نەكەوتوەكەلەمە باشترم فێر بكات. وەڵلاهی نەسەرزەنشتی كردم ونەلێ ی دام و نەقسەشی پێ گوتم ئەوجا پێ ی گوتم: { لەنوێژ كردندا بەهیچ شێوەیەك نابێ قسەی خەڵكی (مرۆڤ) ی تێدابێت.، بەڵكو هەموی دەبێ تەسبیحات و(الله أكبر) و خوێندنی قورئان بێت.}(وەرگێڕ).

لەڕەوشتەکانی سەردان و ڕوخسەت وەرگرتنی چونە ژورەوە

(من آداب الزيارة والإستئذان)

١. قال تعالى: ﴿ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾ ([1]).

٢. ئەم ئاکارو ڕەوشتە شەرعیانە خوای گەورە بەندە بڕوادارەکانی خۆی پێ ڕازاندونەوە وفەرمانی پێ کردون کەئەنجامیان بدەن، یەکێ لەو ئاکارو ڕەوشتە جوانانە ئەوەیە کاتێ کەدەچینە سەردانی مالآن دەبێ لەدەرگا بدەین و بوەستین تارێگەی چونە

(١) أ. سورة النور: (٢٨،٢٩). إبن عباس ﷺ دەڵێ : (الإستئناس) بەواتای مۆڵەت وەرگرتن وڕوخسەت وەرگرتن دێت.(ذکره إبن کثیر).

ب. واتە: ئەی ئەو کەسانەی کەبڕواتان هێناوە مەچنە ناو ماڵانێك کەماڵی خۆتان نەبێت هەتاکو ڕێگەی چونە ژورەوەتان پێ نەدەن. کەڕێگە دران واتە ڕوخسەتتان وەرگرت بچنە ژور وسەلآو وسەلآمیان لێ بکەن چونکە ئەوا جوانترو پاکترە بۆ ئێوەو بۆ ئەوانیش وەهەروەها بۆ ئەوەی زیکرو یادی خوا بکەنەوە، ئەگەر چۆل بون وکەسیان تێدا نەبو مەچنە ژورو بگەڕێنەوە هەتاکو مۆڵەتی چونە ژورەوەتان پێ نەدەن ، وەئەگەر گوتیان بگەڕێنەوە و بوارمان نیە ئەوا ئێوە یەکسەر بگەڕێنەوە، نەکەن تورە ببن وپرتە پرت وبۆڵە بۆڵ بکەن ولەشوێنان باسی یان بکەن بەخراپە، چونکەئەوان ماڵی خۆیانەو بۆیان هەیە ڕوخسەتتان نەدەن ومافی شەرعی خۆشیانە، دەی ئاوا بۆ ئێوە باشترو بەڕەوشت ترو پیرۆز ترە وخوای گەورەش ئاگادارە بەهەر کارو بەهەر شتێك کەئێوە بەنهێنی وبەئاشکرا ئەنجامی دەدەن. وەگوناحیش نی یەئەگەر بچنە شوێنێك، جێگایەك کەکەل وپەلی ئێوەی لێ بێت وەك دوکان وئەو جۆرە شوێنانە. هەروەها خوای گەورە ئاگای لەهەمو شتێکی نهێنی وئاشکرا هەیە و هەرچی ئێوە بەپەنهانی وبەدزیەوە بیکەن وبتانەوێ بیشارنەوە خوای بالآ دەست وکاریەجێ ئاگای لێ یەتی.(وەرگێڕ).

ژورەوەمان دەدەن، جاکەفەرموی چونە ژورەوەیان لیٚ کردین و چوینە ژورەوە دەبیٚ سەلام لەدانیشتوانی ناو ئەو ماڵە بکەین. سوننەتیشە دەبیٚ تا سیٚ جاران لەدەرگا بدەین وداوای چونە ژورەوە بکەین، خۆ ئەگەر کەسی لیٚ نەبو، نابیٚ بچینە ژورەوە ودەبیٚ بگەڕێینەوە، وەئەگەر لەماڵ بون وڕێگەی چونە ژورەوەیان پیٚ نەداین، پێویستە بگەڕێینەوەو ونەچینە ژورو عەنتەرانە خۆت پێدا نەکەیتە ژورو تورە نەبین وبڵێین بەخوا ماڵێکی ناکەس بەچەن وخۆ دەرگا لەکەس ناکەنەوە، کەی ئەوانە بەشەرن نەخێر ، دەبیٚ بەسینگێکی فراوانەوە بگەڕێینەوەو لای کەسیش باسیان نەکەین وگلەیی وگازاندەیان لیٚ نەکەین، ماڵێکی سوکن ووان و وان، چونکە لەوانەیە ئەوان لەو کاتەدا بواریان نەبێت سەرقاڵی ئیشی تایبەتی خۆیان بن. هەروەکو لەسوننەتی ڕاستدا هاتوە کە:أبا موسا کاتیٚ لەماڵی عمردا ﷺ سیٚ جار لەدەرگای داو داوای چونە ژورەوەی کرد، بەلاّم کەس وەلاّمی نەدایەوە، بۆیە ئەویش گورج گەڕایەوە. عمر گوتی: ئەوە گوێتان لەدەنگی عبدالله کوڕی قبس نی یە داوای هاتنە ژورەوە دەکات؟ دەفەرموی بکەن با بێتە ژورەوە، کاتێك کەچون سەیریان کرد لەویٚ نەمابو، دوایی عمر ﷺ پیٚ ی گوت:

- ئەوە بۆ ڕۆیشتبوی ونەهاتیە ژور؟

ـ سیٚ جاران لەدەرگام دا وداوای هاتنە ژورەوەم لیٚ کردن کەس وەلاّمی نەدامەو فەرموی نەکردم بۆیە منیش گەڕامە دواوە.

منیش گوێم لەپێغەمبەرﷺبوە کەدەی فەرمو:{ إذا إستأذن أحدكم ثلاثاً ولم يؤذن له فلينصرف} ([1]) ئەمجار ئیمامی عمر ﷺ گوتی: دەبیٚ ئەمە کەگوتت بۆم بێنی ویەتەواوی بۆم شی بکەیتەوە یان بەلێدان ئازارت دەدەم، أبا موسا چوە ناو کۆمەڵی

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: ئەگەر سیٚ جار لەدەرگات داو داوای چونە ژورەوەت کردو ڕێگەیان پیٚ نەدای وفەرمویان نەکردیت بگەڕێوە.(وەرگێڕ).

پشتیوانان(الأنصار) وئەوەی عمر پـێ ی گوتبـو بـۆی گێڕانـەوە، ئـەوانیش گوتیـان: بچوکترین کەسمان گەواهی(شاهد) یت بۆ دەدات. ئـەمجار أبـو سـعید الخـدری هەسـتا لەگـــەڵی دا ڕۆیـــشتو ئـــەم هەواڵـــەی بـــەعمـــر ڕاگەیانـــد. ئیمامی عمر گوتی: سەرقاڵیم لەبازاڕدا لەمـەی بـێ بـەش کـردم. (متفـق علیـه) (واتـە: موسـلم وبوخـاری ڕیوایـەتیان کـردوە).پێویـستە لەسـەر پـەروەردیاران منـداڵان وقوتابیانیان لەسەر ئەو ئاکارو ڕەوشـتە بـەرزە ئیـسلامیانە پـەروەردە بکـەن وڕایـان بهێنن بۆ ئەوەی لەدوا ڕۆژدا کەسێکی ڕێك وپێك وبڕوا پتـەوو پـێ دامـەزراویان لەسـەر قورئان وسننەت لێ دەربچێت.

لەسودەکانی ئەم ئایەت وفەرمودانە

- پێویستە هەر کەسێك دەچێتە سەردانی مـاڵان پـێش ئـەوەی لـەدەرگا بـدات ومۆڵـەتی چونە ژورەوە وەر بگرێت نابێ یەکسەر خۆ بەژوردا بکات وبچێتە ژورەوە، بەڵکو دەبێ مۆڵـەتی چـونە ژورەوە لـەو خانەوادەیـە وەربگرێـت وفـەرمو بکرێـت، دەنـا دەبـێ بگەڕێتەوە.
- کەفەرمو کراو چوە ژورەوە بـەم شـێوەیە سـەلامیان لێ بکـات وبڵـێ: { الـسلام علـیکم ورحمة الله وبرکاته} چونکە خوای گـەورە دەفـەرموێ:﴿ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُبَـٰرَكَةً طَيِّبَةً﴾(١)
- مجاهد گوتویەتی: ئەگەر چویتە ناو مزگەوت بڵێ: (الـسلام علـی رسـول الله) وەئەگـەر چویتەوە ناو ماڵ ومنـداڵی خـۆت سـەلامیان لێ بکـە، ئەگـەر چـویتە نـاو ماڵێـك، خانویـەك کەسی لێ نەبو بڵێ: (السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین). قتادەش ئەمەی بۆ خـستۆتە

---

(١) أ. سورة النور:٦١.

ب. واتە: ئەگەر چونە هەر ماڵێك سەلام لەخۆتان بکەن، بەسەلامێك لەلایەن خوای گەورە کەپیرۆزو باش وبەبەرەکەتە.(وەرگێڕ)

سەر (إن الملائكة ترد عليه) ([١]) . جیاوازی لەنێوان پیاو وژندا نیە بۆ سەلام کردن. ژنێك کەگەیشتە ژنان وخزم وکەس وکاری خۆی لەپیاوانێك کەلێ ی حەرامن واتە(محرم) ن وەك براکانی و کوڕەکانی سەلامیان لێ دەکات. پیاویش سەلام لەژنان دەکات کەلێ ی حەرامن(محرمات عليه).

• ژنان بۆیان نیە بچنە ماڵی کەسەوە بەبێ مۆڵەتی چونە ژورەوە هەروەکو لای زۆرێك لەژنان ئەم ڕەوشتە باوە، چونکە لەوانەیە ئەو پیاوە لەو کاتەدا ڕوت بێت وخەریکی خۆ گۆڕین بێت، یان لەگەڵ خێزانەکەی دا خەوت بێت.

• وریابەخێزان و یامنداڵەکان یاقوتابی یەکانت لەسەر درۆ کردن ڕانەهێنی، بەوەی کەپێ یان بڵێ ی ئەگەر یەکێك هات ولەدەرگای داو داوای منی کرد بڵێن لێرە نیە، چونکە ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی کەمنداڵەکانت یاقوتابیەکانت لەسەر ئەم سیفەت ڕابێن ولاسایی تۆ بکەنەوەو چاو لەتۆ بکەن ولەسەر ئەم سیفەتە پەروەردە ببن، باشتر وایە ئەگەر پێت ناکرێت یا حەز ناکەیت ئەو کەسە ببینی داوای لێ بوردنی لێ بکەیت کەناتوانی لەگەڵی دا بچیتە دەر ئەگەر ئیشی هەبو یاخود ببینی، چونکە ئەمەت باشترە لەدنیاو لەقیامەت لەدرۆ کرنەکەت گوایە لەماڵ نیت. دیارە پێویستە لەسەر هەمومان کەعوزر قبوڵ بکەین، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِن قِيلَ لَكُمُ ٱرْجِعُوا۟ فَٱرْجِعُوا۟ ۖ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾﴾ النور:٢٨.

• نابێ ڕاستەوخۆ لەپشت دەرگاکەوە بوەستیت، بەڵکو لەسیلەی ڕاستی یاخود چەپی دەرگاکەوە بوەستە.هەروەها نابێ لەسەر دەرگاوە یا لەکونی دەرگاوە سەیری ناو ئەوە ماڵە بکەیت، وەدەبێ مۆڵەتی چونە ژورەوە وەربگریت.. پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {مَنْ أطلع في بيت قومٍ بغير إذنهم، فقد حلَّ لهم أن يفقؤو عينيه}([٢]) پێغەمبەرﷺئەگەر لەدوای

(١) واتەك فریشتەکان وەلامی دەدەنەوە. (تەماشای تەفسیری إبن كثير بکە)

(٢) أ. رواه مسلم.

دەرگای هەر ماڵێکەوە بوەستایە، ڕوبەڕوی دەرگاکە ڕانەدەوەستا بەڵکو لەسیلەی ڕاستی یاهی چەپی دەرگاکە دەوەستاو دەی فەرمو:{السلام علیکم، السلام علیکم} .((صحیح رواه أحمد))

- نابێ بچینە ناو ماڵێك کەخاوەنەکەی یا یەکێ لەکوڕەکانی لەماڵ نەبن چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِن لَّمْ تَجِدُواْ فِيهَآ أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ..﴾(١).

- لەکاتی سەردانی ماڵی خزماندا پێویستە پێش چونە ژورەوە ئیزن وەر بگریت وەك ماڵی مامو خاڵ وبراو هەتاکو سوننەت وایە لەخوشکەکانیشت مۆڵەت وەربگریت ئەوجار بچیتە ژورەوە. إبن جریج گوتی: گوێم لەعطاء کوڕی رباح بو کەهەواڵەکەی لەإبن عباسەوە دەگێڕێتەوە کەگوتویەتی: سێ ئایەت هەن پشت گوێ یان خستون، کەخوای گەورە فەمویەتی:﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ ﴾(٢) گوتی: دەڵێن: بەڕێزترینتان لەلای خوا ئەو کەسانەیە کەجوانترین ماڵو گەورە ترین خانوی هەبێت ڕاستی وڕەوشتە جوانەکان خەڵکی هەمویان شاردۆتەوەو ڕەوشتی خراپیان هێناوەتە جێ، گوتی: گوتم ئایا مۆڵەت لە خوشکە هەتیوەکانیشم کەلەماڵەوە لەگەڵ خۆم دان ولەیەك ماڵ داین وەربگرم؟ گوتی: بەڵێ، زۆرم دوبارە کردەوە گوتم بەڵکو ڕێگەم پێ بدات، بەڵام ڕێگەی نەداو فتوای بۆ نەدام گوتی: ئایا دەتانەوێ بەڕوتی بیبینی ؟ گوتم: نەخێر. گوتی: دەی کەواتە ئیزنی لێ وەر بگرە ئەمجار بچۆرە ژور.هەروەها ژنی براو خاڵ ومام وخوشکی ژنەکەت بەهیچ شێوەیەك نابێ لەگەڵ هیچ کامێکیاندا بەتەنها بمێنیتەوەو لەگەڵیاندا کۆ ببیتەوەو بەڕازاوەیی و سفوری وماکیاجەوە بیان بینی. پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ إيَّاكُم والدخول على النساء} فقال رجُلٌ من الأنصار: یارسول

ب. واتە: هەر کەسێك تەماشای ماڵی خەڵکی بکات بەبێ مۆڵەتی ئەوان، ئەوا بۆیان هەیە چاوی کوێر بکەن و هیچیشیان لەسەر نیە.(وەرگێڕ).

(١)النور:٢٨.

(٢) أ.سورة الحجرات: (١٣).

الله، أفرأيت الحمو؟ قال: الحمو الموت}([1]) (الحمو) واتە: برای مێرد یاخزمەکانی تری مێرد.

- ئەگەر چویتەوە ماڵی خۆت وچویتە ژور بەدەنگی خۆت ئاگاداریان بکەوە بەگوتنی وشەی(سبحان الله) یا هەر نەبێ بەوەی کەبکۆکی یادەرگاکە تۆزێ بەهێز پێوە بدەیت. وەکەچویتە ژور سەلام لەماڵ ومنداڵەکانت بکە. بەگوێرەی قسەی جابر کوڕی عبدالله: (إذا دخلت على أهلك فسلِم عليهِم تحيةً من عِندِ اللهِ مباركة طيِّبَةً)([2]) کاتێ عبدالله کوڕی مسعود لەسەر پێشاو دەهاتەوە و دەگەیشتە بەردەرگا مینگەمنگی دەکرد تفی ڕۆ دەکرد تامنداڵەکانی ئاگادار بکاتەوە، ئەوەکا لەکاتێکی وادا بچێتە ژور منداڵەکانی خەریکی کارێکی وابن پێ یان ناخۆش بێت و دروست نەبێت بەو حاڵە بیان ببینێ.([3])

---

(١) أ. رواه البخاري .

ب. واتە : بەڕێز ترینتان لای خوای گەورە ئەو کەسەیە کەخۆ لەخوا پارێزە واتە: گوێ ڕایەڵ وفەرمانبەرداری خوای گەورەیەو لەسەر قورئان و سوننەت دەڕوات بەڕێوە بۆ دنیاو بۆ قیامەتیشی.(وەرگێڕ).

ب. واتە: ئاگادارتان دەکەم کەهەرگیز مەچنە لای ژنان وبەتەنها لایان مەمێننەوەو تێکەڵیان مەبن، چونکە ئەمەتان لێ حەرامە. یەکێك لەپیاوانی پشتیوانان(الأنصار) گوتی: ئەدی بۆ ماڵە خەزوران دەڵێی چی ئەی ڕەسولی خوا؟ فەرموی: ئەوە هەر مردنە مردن. واتە مردن باشترە لەوەی کەشوبرا یا هەرکەسێکی تری خزمی مێردەکەی بەتەنها لەماڵ دا یا لەهەر شوێنێکی تردا بێت بمێننەوە. جا چ جای بۆ سەفەر لەگەڵی دا بچێت !!(وەرگێڕ).

(٢) أ. ذكره إبن كثير.

ب. واتە: ئەگەر گەڕایتەوە ماڵ وچویە ژور سەلام لەماڵ ومنداڵەکانت بکە بەسەلامێکی خوایی پیرۆز ومبارەك وجوان وخۆشنود.(وەرگێڕ).

(٣) إبن كثير لەتەفسیرەکەی خۆی دا هێناویەتی و دەڵێ ئەم فەرمودەیە ڕاستە(صحيح) ە.

- منداڵەکانت هەر لەبچوکیەوە وا ڕابێنە کەچونە هەر ماڵێك، مۆڵـەتی چـونە ژورەوە وەر بگرن جابا مـاڵی خزمەکانیـشت بێـت. ئەگـەر چـونە ژورەوەش باسـەلام لەئەنـدامانی ئـەو خێزانەو ئەو ماڵە بکەن.
- بـاش وایـە سـەردانەکانتان کـورت بێـت و تانیوەشـەو یاتابـەرە بـەیان کەشـەو بـو ، وەتابەرەبەری ئێوارە مەمێننەوە ئەگەر ڕۆژ بوچونکە لەوانەیە ئەو ماڵە ئیشیان هەبێتن یـا وەعدو پەیمانێکیان لەگەڵ ماڵ یا کەسانی تردا هەبێت. ئەوەتە خوای گـەورە لـەم بـارەوە ئامۆژگاری موسڵمانان دەکـات ودەفـەرموێ:﴿ فَإِذَا طَعِمۡتُمۡ فَٱنتَشِرُواْ وَلَا مُسۡتَـٔۡنِسِينَ لِحَدِيثٍۚ إِنَّ ذَٰلِكُمۡ كَانَ يُؤۡذِي ٱلنَّبِيَّ فَيَسۡتَحۡيِۦ مِنكُمۡۖ وَٱللَّهُ لَا يَسۡتَحۡيِۦ مِنَ ٱلۡحَقِّۚ﴾(١).
- بەبێ ئیزنی براکـەت تەماشـای کتێـب یانامـەکانی ئـەو مەکـە چـونکە لەوانەیـە چـەند نهێنی یەك هەبێت کەپێ ی ناخۆش بێ تۆ بیان بینی .

دیارە لەسەر پەروەردیار پێویستە چ باوك ودایك وچ مامۆستا و چ پیاو وچ ئافرەت پێویستە قوتابیانو یامنداڵەکانی لەسەر ئـەم سیفەتورەوشـت و بـەها بەرزانـە پـەروەردە وڕابهێنێــت بــۆ ئــەوەی لــە دوا ڕۆژدا کەســێکی کــاراو چــالاك وبەســود وبــەدینی لێ دەربچێتوخزمەت بەئایین وبەنیشتمانەکەی بکات.

کەی چونە ژور بێ مۆڵەت وەر گرتن دروستە؟

- لەکاتی ڕودانی هەر کارەساتێکی ناخۆش ولەپڕ دروستە بەبێ مۆڵەت وەرگرتن بچیتە ئەو ماڵە وەك ئەوەی بۆ ڕزگار کردنی منداڵەکان، باڕزگار کردنی پارەو مـاڵ وسـامان و شتی گرنگی تر.

---

(١) أ. سورة الأحزاب: (٥٣)

ب. واتـە: ئەگـەر لـەماڵی پێغەمبـەرﷺداوەت کـران هـەر کـەنانتان خـوارد بـلاوەی لێ بکـەن وبـڕۆن، چاوەڕوانی قسەو گفتار مـەبن و لێ ی پـاڵ بدەنـەوە، چـونکە پێغەمبـەرﷺشـەرمتان لێ دەکـات بـەلام خوای گەورە لەسەر هەق هەرگیزشەرم ناکات.(وەرگێڕ).

- دروستە بێ مۆڵەت بچیە ئەم شوێنانە: (ئوتێلەکان، مزگەوتەکان، ئەو خانانەی کەگەشتیاران لێ ی دادەبەزن، میوانخانەکان، فەرمانگەو دام ودەزگا حکومیەکان ، دوکانەکان و شوێنە گشتی یەکانی تر). خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ لَّيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٌ أَن تَدۡخُلُواْ بُيُوتًا غَيۡرَ مَسۡكُونَةٍ فِيهَا مَتَٰعٌ لَّكُمۡۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا تَكۡتُمُونَ ﴿٢٩﴾ ﴾ سورة النــور: (٢٩)

ڕێگای ڕاست ودروست بۆ وەرگرتنی مۆڵەتی چونە ژوری شەرعی

١. ئەگەر ویستت سەردانی کەسێك بکەیت، پێویستە لەسەرت کەلەسەرخۆ لەدەرگا بدەیت، ئارام بگرەو لەلای ڕاستی دەرگاکە بوەستە بۆ ئەوەی کەدەرگاکەت لێ کرایەوە ناو ماڵەکە نەبینی، لەوانەیە ئافرەتێك دەرگات لێ بکاتەوە و سەیر کردنی لێت حەرام بێت، ئەگەر کەس وەڵامی نەدایتەوە. جارێکی تر لەدەرگا بدەوە کەمێك ڕابوەستە، ئەمجار جاری سێ یەم لەدەرگا بدەوە.. هەمیشە وایە لەدوای سێ یەم جار وەڵامت دەدەنەوە. ئەوەتا پێغەمبەری خوا ﷺفەرمویەتی:{ إذا إستأذن أحدكم ثلاثاً فلم يؤذن له فليرجع} متفق عليه.(واتە: ئەگەر یەکێك لەنێوە چوە ماڵێك و سێ جار داوای چونە ژورەوەی کرد وکەس وەڵامی نەدایەوە بابگەڕێتەوە.(وەرگێڕ).)

٢. باشتر وایە چاوەڕوانیت لەنێوان لێدانی یەکەم ودوەم بۆ ماوەی ئەوەندە بێت کەخاوەن ماڵ لەنوێژ دەبێتەوە ئەگەر لەنوێژدا بو. وەدەبێ لێدانەکان بەهێز نەبێت و لەسەرخۆ لەدەرگا بدەیت ویەك لەدوای یەك نەبن، وابێ خاوەن ماڵ بترسێ وبشڵەژێ.

٣. ئەگەر گوتیان تۆ کێ ی ، یاکێ یە؟ بڵێ: (من فلان کەسم) وناوی ڕاستی خۆت ونازناوەکەشت بڵێ تا بت ناسن .(منم). کێ دەزانێ منم کێ یە؟. (عن

جابرﷺقال: أتيتُ النبيﷺ، فدققتُ الباب، فقال:{من ذا؟ فقلتُ: أنا، فقال:ﷺأنا، أنا،:أنَّهُ كرهها}(١)

إبن كثير گوتی: ئەوەی بۆیە پێناخۆش بوچونکە بەو وشەیە کابرا ناناسرێت کێ یەو کێ نیە. تاکو ناوی تەواوی خۆی و نازناوەکەشی نەڵێت کەپێ ی بەناوبانگە لەناو خەڵکی دا(٢) . دەی ئەم دەربڕینە ی ئەو کەسەی لەدەرگا دەدات بەوشەی (من - أنا) هیچ واتایەکی مۆڵەت وەرگرتنی چونە ژورەوەی تێدا نیەو ، فرێ بەسەر ئەو ئامۆژگاریانەوە نیەکەخوای گەورە لەئایەتەکەدا داوامان لێ دەکات .(تەفسیری إبن کثیر ج٣/ ٢٧٩).

٤.ئەگەر خۆت یاخود یەکێ لەکوڕەکانت لەماڵ بون باخێزانت یاکچەکانت بۆ دەرگا کردنەوە لەمیوان نەچن، بەڵام ئەگەر کەس لەماڵ نەبو، قەیدی نیە ئافرەتان لەدوای دەرگاوە وەڵام بدەنەوە بۆ ئەوەی پیاوی بێگانە نەیان بینێت. بابلێ کەسمان لەماڵ نیە. بەڵام ئەگەر ژن بون دیارە هیچی تێدا نیە ئەگەر فەمویان بکات . وەڵامەکەش دەبێ بەوشەی (کێ یە؟)و بەدەنگێکی ناسكو ونەرمی پێوە دیار نەبێت، بۆ ئەوەی سەرنجی بیسەران ڕانەکێشێت و بەو دەنگە توشی خراپە وئاشوب بێن. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِٱلْقَوْلِ فَيَطْمَعَ ٱلَّذِى فِى قَلْبِهِۦ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ ﴾(٣). وەنابێ ژنان

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: جابر دەڵێ:هاتمە بۆ ماڵی پێغەمبەرﷺو لەدەرگام دا فەرموی: کێ یە؟ گوتم: منم، فەرمی : منم ،منم . لاسایی کردمەوە وەك ئەوەی پێ ی ناخۆش بێت.(وەرگێڕ)؟

(٢)هەتاکو لەناو ئێمەشدا باوە بەوشەی(خۆمانین) وەڵام دەدەنەوە. خۆمانین چ واتایەکی هەیە. ئەمە هیچ واتایەکی مۆڵەت وەر گرتنی چونە ژورەوەی تێدا نیە.(وەرگێڕ).

(٣) أ. سورة الأحزاب : (٣٢)

ب. واتە : بائافرەتان قسەو گفت وگۆی نەرم ونیان ولەنجە ومەکری تیا نەکەن، بۆ ئەوەی لەلای ئەو کەسانەی کەدڵی یان نەخۆشەو هەمیشە چاو برسی و داوێن برسین لەبۆسە دان نەی قۆزنەوە

بچن دەرگاکە بکەنەوە لەو کەسەی کەلەدەرگا دەدات، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾([1])

مۆڵەت وەرگرتنی منداڵان و ڕەنجبەرو خزمــــان

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِيَسْتَـْٔذِنكُمُ ٱلَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا۟ ٱلْحُلُمَ مِنكُمْ ثَلَٰثَ مَرَّٰتٍ مِّن قَبْلِ صَلَوٰةِ ٱلْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُم مِّنَ ٱلظَّهِيرَةِ وَمِنۢ بَعْدِ صَلَوٰةِ ٱلْعِشَآءِ ثَلَٰثُ عَوْرَٰتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ طَوَّٰفُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾﴾ سورة النــور: (٥٨)

إبن كثير گوتویەتی: ئەم ئایاتانەی سەرەوە باس لەڕەوشت وئاکاری بەرزی مۆڵەت وەرگرتنــی چــونە ژوورەوە دەکــات بــۆ خزمــان ولــەنێوان خۆیانــدا. خــوای گــەورە فرمــان بەبڕواداران دەکات کەدەبێ خزمــەتکارو منــداڵان کەنەگەیــشتونە تەمــەنی بــاڵق(بــالغ) بــون مۆڵەتی هاتنە ژورەوە وەر بگرن لەسێ حاڵەتاندا:

١. پێش نوێژی بەیانیان: چونکە لەو کاتەدا خەڵکی لەناو جێگەی خۆیاندا خەوتون.

توشی خراپەو ئاشوب وگوناح وتاوان نەبن . خۆتان بپارێزن لەقسەی خراپ وحەلەق ومەلەق وسوك وبێ واتا کەسەر بکێشێت بۆ خراپەکاری و قسەو گوفتاری باش وبەڕێزانە بکەن.(وەرگێڕ).

(١) أ. سورة الأحزاب: (٥٣).

ب. واتە: ئەگەر داوای هەر شتێك ، هەر پێویستیەکتان لە ئافرەتان کرد لەدوای پــەردەوە داوایــان لێ بکە،، چونکە ئەمە باشترو سەلامەت تــر و پــاکترە بــۆ دڵــی ئێــوەو بــۆ دڵــی ئــەوانیش. شــەیتان بــواری خۆتێوەردانی نامێنێ وەسوەسەتان بخاتە ناو دڵ وتوشی کاری خراپ وناشیرینتان بکات.(وەرگێڕ).

٢. لـەکاتی نێـوە ڕۆیانـدا(فـی وقـت القیلولـة) : چـونکە مرۆڤـەکان لـەو کاتـەدا لەگـەڵ خێزانـەکانی خۆیانـدا جلـەکان دادەکـەنن واتـەخۆیان دەگـۆڕن و خـەریکی ئیـستراحەت وپشودانن.

٣. لەدوای نوێژی خەوتنان(فی وقت العشاء): چـونکە ئـەو کاتـە، کـاتی خەوتنە،خـەڵکی دەچنە ناو جێگەو پێخەکانی خۆیان بۆ خەوتن وئیستراحەت کردن.

فرمان بەڕەنجبەرەکانتان بـدەن کەلـەو سـێ کاتانـەدا نەچـنە ژوری خـاوەن مـاڵ، هەروەها پەروەردەی منداڵەکان وزارۆکانتان بکەن ورایان بێنن کەلەو کاتانەدا خۆ بـەژوری تایبەتی باوك ودایکاندا نەکەن ونەچنە ژور وەئەگەر پێویستیەك هـەبو کـەدەبێ هـەر بـچن فێریان بکەن لەدەرگا بدەن وداوای مۆڵەتی چونە ژورەوە بکـەن وئـەمجار کەمۆڵـەت دران بابچنە ژورو ئیشەکەیان جێ بەجێ بکەن و خێرا بگەڕێنەوەو ئەوێ بەجێ بێڵن.نـەبادا لـەو کاتەدا ئەو پیاوە لەگەڵ خێزانەکەی دا بێت. جوێ لەو سێ حاڵەتانـەدا ئەگـەر بشـچنە ژور قەیدی نیە وگوناح نیە. هەروەها پێویستە بـاوك ودایکـانیش نـابێ لـەو سـێ کاتانـەدا خـۆ بکەن بەژوری تایبەتی منداڵـەکانیان چ کـچ وچ کـوڕ، بـەڵکو دەبـێ مۆڵـەتی چـونە ژورەوە وەربگـرن ئـەمجار بۆیـان هەیـە بـچنە ژورەکـەیان. هـەروەها خـاوەن مـاڵ چ ئافرەتـان وچ پیاوان بۆیان نیە لەو کاتانەدا خۆ بکەن بەژوری تایبەتی خزمەتکارانیان چ ژن بن وچ پیاو، مەگەر دوای مۆڵەت وەر گرتن. بەبێ مۆڵەت نابێ بچنە ژورەکەیان .

٤ ـــ منـداڵان ئەگـەر گەیـشتنە تەمـەنی بـاڵق بـون دەبـێ لەهـەمو کاتێـك دا مۆڵـەتی چونەژورەوە وەربگرن.((سەیری تەفسیری إبن کثیر ج٣/ ٣٠٢ بکە)).

منیش دەڵێم: لەسـەر خوشـك وبرایـانی پـەروەردیار پێویـستە کەمنـداڵان وباڵقـان وخزمـەتکاران فێـری ئـەو ڕەوشـتە کۆمەڵایەتیانـە بکـەن کەئیـسلام بـۆی هێنـاوین کـاتێ کەدەچنە ژوری دایکان وباوکان بۆ پاراستنی ئـەخلاق وڕەوشـتیان تابەشـێوەیەکی وایـان نـەبینن کـە بۆیـان دروسـت نیـە. خۆزگایـەکو دەزگاکـانی ڕاگەیانـدنی دەوڵـەت لـەوڵاتانی ئیسلامی دا بەگشتی بەفێر کردنی گەوران ومنـداڵان و هـەمو چـین وتوێـژەکانی کۆمـەڵگای موسڵمانان بەڕەوشـتە ئیـسلامیەکان هـەڵ دەسـتان بەتایبـەتی تەلـەفزیۆن و کەناڵـەکان و

گـشت سـايتەكان وگۆڤارەكـان بـۆ پـاك وخـاوێن ڕاگرتنـی ئـەخلاق وڕەوشـتی ئوممـەتی ئيسلامی بەگشتی.

بـەلاّم زۆر بەداخـەوە، بەپێـچەوانەوە دەبيـنين نـەك هـەر منـدالاّن بـەڵكو گـەنج ولاوەكانيش مێشك بۆگەن دەكرێن بـەهۆی بانگەشـە كردنـی بـێ ئـەخلاقی وبـێ ڕەوشـتی لەكەناڵ وتەلەفزيۆنەكانی ولاّتانی ئيسلامی دا چـەندان شـتی بـێ شـەرعی و بـێ ئـەخلاقی هەڵفريوێنـەر وبۆگـەن دەبيـنن لـەبێ ئـەخلاقی سێكـسی(جنـسية) كەئـەخلاق وڕەوشـتی كۆمەڵگا بۆگەن وپيس دەكەن وبەئاشكرايی وبـێ شـەرمانە بانگەشـەی بـەرەلاّيی دەكـەن. كـوا شـەرم كـوا ئـەخلاق، كـوا ڕەوشـت وشـەرەف هيـچی نـەماو بـو بەكـەفی سـەر دەريـا وڕۆيشت؟!!! زۆر بەداخەوە!! بۆيە ئەمڕۆ ڕۆڵ. ڕۆڵی باوكو دايكانە كەچاكی مەردايەتی لێ بكـەن بـەلاداو قـۆڵی لێ هـەڵ بمـاڵن وزۆر پێويـستە لەسـەريان كەهـەنگاوی يەكـەمی پەروەردەيی بنێن و كچ وكوڕەكانيان لەسەر ئەخلاق وڕەوشتە ئيـسلاميەكان پـەروەردەو ڕا بهێنن وكەسايەتيەكی برواداريان لێ بەرهەم بهێـنن و كەگەيـشتنە تـافی پێگەيـشتن كـچ وكوڕەكانيان بۆ مێرد كردن وژن هێنان هان بدەن. وەخۆشيان و كچەكانيشيان هان بـدەن كەداوای مارەيی وخەرجی زۆر نەكەن كەئەركی قورس نەخەنە ئەستۆی گەنجەكان و داوای ئاهەنگی ناشەرعی و بانگی تيپی مۆسيقاو شتی نابەجێ ی وا نەكـەن كـە هەڵنەسـوڕێن. و دەبێتە ئەگەری ئەوەی كەزۆرێك لەگەنجان ولاوان نەتوانن ژن بهێنن وهاوسـەرگيرێتی پێـك بێنن و واز لەژن هێنانی شەرعی بێنن و لەولاوە پەنا بەرنە بەر زيناو كـاری ناشـەرعی وبـێ ئەخلاقی خوانەخواستە.

هەروەها لەسەر ڕۆڵەو جگەرگۆشەكان ، كوڕان وكچان پێويستە كەداوای ژن هێنان وشو كردنـی شـەرعی لـەباوك ودايكـانی خۆيـان بكـەن ومـارەيی وتێـچونی كـەم داوا بكـەن وئاسانكاری يەكی تەواوبكەن لەپێناو دامەزراندنی ماڵ وخێزانی شەرعی دا كەخوای گەورە پـێ ی ڕازی بێـت و لـەبێ ئـەخلاقی وپيـسی وچـەپەڵی و داهێزرانـی دەرونـی ولەشـی وكۆمەلاّيـەتی دەيـان پارێزێـت و تەندروسـتی وسـاخلەميان دەپارێزێـت و لەنەخۆشـيە مەترسـی دارەكـانی وەك ئايـدزو سـوزەنەك و...تـد دور دەگرێـت وسـەربەرزی ئـايينی و شەرەفيان سەربەرزو پاك وخاوێن ڕادەگرێت.

لەڕەوشتەکانی برایانو خوشکانی مامۆستایانی پەروەردیار

شتێکی زۆر چاکە ئەگەر خوشك وبرایانی مامۆستا لەکاتی وانە گوتنەوەکانیاندا چاودێری ئەم خاڵانەی خوارەوە بکەن:

١. کاتێ کەچویتە ناو پۆل پێویستە سەلام لەقوتابیەکان بکەیت(السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته) نابێ بەیانی باشیان لێ بکەیت، چونکە لەشەریعەتی ئیسلامدا ئەمە نەهاتوە، هەر کارو کردەوەو هەر شتێکیش لەشەرعیەتی ئیسلامدا نەهاتبێت بۆ ئێمەی موسڵمان دروست نیە ئەنجامیان بدەین. بەڵام لەدوای سەلام کردن دروستە ئەم (بەیانیت باشە) و هەر شتێکی تری دروست وبەجێ بێت بەکار بهێنرێت وبگوترێت. وەلەسەر قوتابیەکانیش پێویستە بەم شێوەیە(وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته) وەڵامی مامۆستاکانیان بدەنەوە. وەپێویستە لەسەر خوشکان وبرایانی مامۆستا بەهیچ شێوەیەك نەهێڵن لەکاتی هاتنە ژورەوەی پۆل قوتابیان لەبەریان هەڵبستن، چونکە لەنامەی مامۆستاو ئەرکەکانی یاندا(واجباتهم) قەدەغە کراوە ولەشەریعەتی پیرۆزی ئیسلامیشدا قەدەغەو دروست نیە لەبەر هەڵسان، چونکە نیشانەی بەگەورە کرتن وپیرۆزیە.

٢. پێویستە لەسەر مامۆستایان کەبەڕویەکی خۆش وزەردەخەنەو ناوی خۆشەوە پێشوازی لە قوتابیان بکەن. چونکە پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی:{ تبسمك في وجه أخيك صدقة}(١)

٣. دەست پێ کردنی وانەکان ووانە گوتنەوە بە(خطبة الحاجة) دەست پێ بکەن، وەك سوننەتێکی پێغەمبەرﷺ چونکە هەمیشە وتارو قسە کردنو وانەکانی بەو خوتبەیە دەست پێ دەکردنو سەرەتاکەی پێ دەکردنەوە کەبریتیە لە:{إنَّ الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا من يهده الله فلا

---

(١) أ. صحيح رواه الترمذي وغيره.

ب. واتە : زەردەخەنەت لەڕوی برای موسڵمانت خێرو چاکەیە(صدقة). (وەرگێڕ).

مضل له، ومن يضلل فلا هادي له . وأشهد أن لاإله إلاّ الله وحده لاشريك له، وأشهد أن محمداً عبده رسوله. أما بعدُ : فإنَّ أصدق الحديث كلام الله تعالى ، وخير والهدى هديُ محمد ﷺ... إلى آخر الخطبة}.

٤. بەکار هێنانی وشەی جوان وڕێك وپێك لەگەڵ قوتابیاندا و پاراستنی کەسایەتی خۆی لەناو قوتابیان ومامۆستایان وهەتا لەماڵەوەو لەناو خەڵکیش دا بەگشتی ڕێزو خۆشەویستی لەنێوان قوتابیان و مامۆستایاندا پتر دەکات. بەقوتابی زیرەك وباش ورەوشت بەرز بڵێ: ئافەرین ، دەست خۆش، خوا بەرەکەت بخاتە تەمەنت (أحسنت، بارك الله فيك). وەبە قوتابی خراپ وتەمبەڵیش بڵێ: خوا چاکت بکات و ڕێنومایت بکات. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ والكلمة الطيِّبَةُ صدقة}([1])

٥. دور کەوتنەوە لەقسەی خراپ و بریندار کەرو ڕوشتێنەرو ناشیرین و گاڵتەجاڕی ، کەدەبێتە هۆی سوك کردنی خاوەنەکەی لای بەرامبەرەکەی چ مامۆستا بن وچ قوتابی یاکەسانی تر و دابەزینی پلەی کەسایەتی خۆی. چونکە قوتابیان کردەوەو قسەی باش وخراپ لەمامۆستاکەیان فێر دەبن وچاو لەو دەکەن. مامۆستا ئاوێنەیەو وێنەی قوتابیەکانی دەداتەوە. بۆ خۆی چۆن بێت قوتابیەکانیشی ڕوی دوەمنی.

٦. ئاگادار کردنەوەی ئەو قوتابیانەی کەلەپۆل دا دەخەون یا بەشتێکی تری دەرەوەی وانەکەیان خۆ سەرقاڵ دەکەن، یا وس کردنی ئەو قوتابیانەی کەلەپۆل دا قسەو هۆسەو غوڵبە غوڵب دروست دەکەن.

٧. ڕێك خستنی پرسیار کردنەکان لەوانەدا، نابێ مامۆستا ڕێگە بەقوتابیان بدات کەلە پرسیار کردندا بیکەن بەهۆسەو هەر کەس لەبەر خۆیەوە پرسیار بکات وهیچ قوتابیەك بەبێ مۆڵەت وەر گرتن پرسیار بکات و وەڵامی ئەم جۆرە پرسیارانە نەداتەوە و سەرەیان بۆ دابنێت وبەسەرەوە وەڵامیان بداتەوە.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: هەتاکو گوتنی قسەیەکی خێرو باشیش لەهەر شوێن ولەهەر کێشەو تەنگژەیەکدا بێت خێرو چاکەیە واتە(صدقە) یە.(وەرگێڕ).

٨. پێویستە لەسەر مامۆستایان کەچاودێری ڕەوشتە ئیسلامی یەکان لەناو خۆیان ولەناو قوتابیەکانیاندا بکەن وخۆیانی پێ برازێننەوە، بۆ ئەوەی قوتابیان وئەندامانی تری کۆمەڵگاش لەوانەوە فێر ببن وچاو لەوان بکەن، چونکە هەروەکو لەپێشەوە گوتمان مامۆستا ئاوێنەی تیشك دەرەوەیە لەناو کۆمەڵدا. بۆ نمونە: ئەگەر مامۆستایەك پشمی بابڵێ: (الحمدالله) .. ئەوانەشی وان لەتەنیشتیەوە پێ ی بڵێن: (یرحمك الله). ئەوەی پشمیوە وەڵام بداتەوەو بڵێ: (یهدیکم الله ویصلح بالکم) . وەئەگەر مامۆستایەك باوێشکی دا بادەستی چەپی لەسەر دەمی دابنێت وبڵێ: (أعونو بالله من الشیطان الرجیم) با یەك بەخۆی دەم نەکاتەوەو هاوار بکات و بڵێ: (هـا..هـا.. هـا..) . چونکە پێغەمبەرﷺئەم سیفەتەی قەدەغە کردوە وفەرمویەتی:{ إذا تثاءب أحدکم فلیضع یده علی فمه، فإنَّ الشیطان یدخل مع التثاؤب}(١).

٩. لەسەر خوشك وبرایانی مامۆستا پێویستە کەگرنگی بەپاك وخاوێنی خۆیان وجل وبەرگ وپۆشاکیان بدەن، دەبێ لەبەر دەمی قوتابیاندا بەشێوەیەکی جوان وڕواڵەتێکی قەشەنگەوە بێ خۆ بەزل زانی و لەخۆبایی بونەوە دەر بکەون. بەکار کردن بەفەرمودەی پێغەمبەرﷺکەفەرمویەتی:{لایدخل الجنَّةَ من کان في قلبه مثقال ذرةٍ من کبر، قیل : إنَّ الرجل یحب أن یکون ثوبه حسناً ونعله حسنة، قال:إنَّ اللهَ جمیلٌ یحب الجمال، الکبر بطر الحق وغمط الناس} أي إحتقارهم.. رواه مسلم . واتای ئەم فەرمودەیە لەپێشتر لێکمان داوەتەوە.

١٠. پێویستە لەسەر مامۆستایانی ناوەندی ودواناوەندی یەکان کوڕان وکچان(المدرسین والمدرسات)ئەگەر لەقوتابخانە تێکەڵاوەکاندا بون کەکوڕو کچی تێدا بون لەقوتابیان

---

(١) أ. متفق علیه.

ب.واتە:هەر کەسێك پشمی بادەستی لەسەر دەمی دابنێت و بڵێ:(أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) هەر چەندە ئەمە هیچ دەقێکی لەسەر نیە، چونکە شەیتان لەگەڵ باوێشك دا دەچێتە ناو دەمی مرۆڤەوە.(وەرگێڕ).

ولەمامۆستایان کەئەمەش پێچەوانەی شەریعەت وبەرنامەی ئیسلامی پیرۆزە هەروەکو هەمو لایەك دەزانن ئەگەر خۆ گێل نەکەن، کەکوڕان لەپێش کچان دابنێن و کچەکان لەدواوە بن لە پۆل دا بۆ دور کەوتنەوە لەفیتنەو ئاشوب وکێشەو ئاستەنگ. هەروەها لەسەر مامۆستایان پێویستە کەڕێگا نەدەن کوڕەکان تێکەڵی کچەکان ببن و قسەیان لەگەڵ دا بکەن مەگەر بۆ مەبەستی ئامۆژگاری وپێویستی بێ، بەتەنها مانەوە لەگەڵ یەکتری داو لەپشت پەردەش دەبێ گفتو گۆ بکەن. هەروەها پێویستە لەسەر مامۆستایانی کوڕو کچ تێکەڵ بەکتری نەبن و لەژوری جیادا دابنیشن بۆ پاراستنی شەرەفو ڕوسوری‌و دور کەوتنەوە لەتێکەڵ بونی نێرو مێ کەخوای گەورە دروستکەری زەوی‌و ئاسمانەکان‌وهەمو بونەوەر. ئەرکێکی پێویستە لەسەر وەزارەتی پەروەردە کەقوتابخانەکانی کوڕان وکچان لەیەکتری جیا بکاتەوە، وەپێویستە بەچەمك وزانیاریەکانی بەرنامەکەی خوا، شەریعەتی ئیسلام کار بکەن و بەڕێوە بچن ئەگەر خۆ بەموسڵمان دەزانن.

ئەوەتە لەوڵاتی سعودیەدا ئەمە جێ بەجێ کراوەو تێشی دا سەرکەوتو بون وسەرۆکایەتی پەروەردەو فێر کردنیان دامەزراندوە بۆ ڕاپەڕاندن‌و چاودێری کردنی پەروەردەو فێر کردنی کچان و کوڕان لەهەمو قوتابخانەکانی پەروەردەو فێرکردنداو قوتابی کچیان لەهەمو کێشەودەردە سەریەك ومەینەتەکانی تێکەڵ بونی نێرو مێ پاراستوە.

سیفەتی قوتابخانەی تێکەڵ وەك ئەم ڕاستیە وایە کەشاعیر لەم دێڕە شیعرەدا دەڵێ: ألقاه في اليم مكتوفاً ثم قال له إيّاك إيّــاك أن تبتل بالمـــاءِ[1]

---

(١) واتە: بەدەست وپێ بەستراوی فڕێت داوەتە ناو ڕوبارو پێشی دەڵی ی : ئاگات لەخۆت بێ و گەلێك وریابە ئاو تەڕت نەکات.(وەرگێڕ).

لە ڕەوشتو ئاكاری خوشكو برایانی قوتابی

لەسەر خوشك وبرایانی قوتابی پێویستە كەچاودێری ئەم ڕەوشت وئاكارانەی خوارەوە بكەن لەپۆل داو لەكاتی وانەكانیاندا:

١. ڕێز گرتنی مامۆستاكانیان چ پیاو وچ ژن، چونكە مامۆستا قوتابیان فێری ڕەوشتی جوان وزانست وزانیاری دین ودنیا دەكەن ([1]) جوێ لەمەش لەئێوە گەورەترو بەتەمەنترن، پێغەمبەری نازدارمان ﷺ ئامۆژگاری كردوین كەڕێزیان بگرین هەر وەكو فەرمویەتی: {ليس منا من لم يجل كبيرنا، ويرحم صغيرنا، ويعرف لعالمنا حقه}([2])

٢. گوێ گرتن بۆ مامۆستا لەكاتی وانە گوتنەوەدا ، بێ دەنگیت زۆر پێویستە بۆ سود وەرگرتن لەوانەكان.

٣. قسە نەكردن لەوانەدا مەگەر بەئیزنی مامۆستا بێت، هەتاكو دەرسەكە نەبێتە هۆسەو ئاژاوەودەرسەكە بەهێدی وهێمنی ولەسەر خۆ و وەك پێویست بڕوات بەڕێوە وهەمو قوتابیان سودی لێ وەر بگرن .

٤. كەپرسیارت هەبو بەبێ مۆڵەتی مامۆستاكەت پرسیار مەكە، زۆریش پرسیاری بێ هودە وبێ سود مەكە بۆ ئەوەی كاتی وانەكە بەفیڕۆ نەڕوات و دەرسەكە بەتەواوی بگوترێتەوە.

---

(١) بەڵام ئێستا دەڵێین بەداخەوە كەنەك هەر مامۆستاكە، بەڵكو سیستمی خوێندن وپەروەردەو لایەنی فەرمانڕەواو دەسەڵاتدار دژی دین وزانیاری وچەمكەكانی ئیسلام وپەروەردە كردنی ئەمرۆ هەموی پێچەوانەی بەرنامەی خواو ئەو چەمكانەی كەخوای گەورە بەدی هێنەری زەوی وئاسمانەكان و هەمو ئەوانەشی كەوان لەناویاندا. بەڵكو بانگەشەی تەواوە لەدژی بەرنامەكەی خواو قورئانی پیرۆز وچەمكە پیرۆزە خواییەكان، جاچ گلەیی لەمامۆستاو تاكەكانی كۆمەڵ دەكرێت. ئەگەر جۆگەلەكان لەسەرچاوە وكانیەكەوە شلوێ بن هەرگیز چاوەڕوانی ڕون بونەوەیان لێ ناكرێت.(وەرگێڕ).

(٢) أ.حسن رواه أحمد.

ب. واتە: لەئێمە نیە ئەو كەسەی ڕێزی گەورەمان ناگرێت وبەزەیی بەبچوكەكانماندا نایەتەوەو مافی زاناو مامۆستاكانیشمان نادات واتە ڕێزیا لێ نانێت.(وەرگێڕ).

٥. گـوێ ڕایـەڵ بـە بـۆ فرمـانی مامۆسـتاکانت، بەسـینگێکی فراوانـەوە زانیـاری وئامۆژگاریـەکانی مامۆسـتاکانت وەر بگـرە، گـەر لەچوارچـێوەی شـەریعەتی خـوادا بـون ولەسەرپێچی خوای گەورەدا نەبن.

٦. خۆ سەرقاڵ نەکردن بەشتێکی تری بێ سود کەپەیوەندی بەوانەکەتەوە نەبێت.

٧. سەرنج دانی تەواو بۆ ئەو ماددەی کەمامۆستا بۆتی باس دەکات ونابێ لـەدەرس دا بخەوی یاخەوت بێت وخەواڵو و وەنەوزە بتباتەوە.

٨. تۆمار کردن ونوسینەوەی هـەمو خاڵـە گرنگـەکان وخـاڵ بەنـدی وانەکـە لەدەفتـەرێکی تایبەتدا بۆ ئەوەی دوایی پێ ی دابچیتەوەو لەبەریان بکەیت وئیدی لەبیرت نەچنەوە.

٩. قوتابی ئەگەر لەدەرس دواکەوت دەبێ مۆڵەت لەمامۆستاکەی وەربگرێت ئینجا بـچیتە ژور، کەچوە ژور دەبێ سەلام لەمامۆستاو برا قوتابیەکانی بکات.

١٠. پێویـستە لەسـەر خوشـك وبرایـانی قوتـابی کەلەقوتابخانەیـەکی تێکـەڵ دا بـون، کەمامۆستای ناوەندی و دواناوەندی وانەی تێدا دەڵێتەوە(المـدرس والمدرسـة) دیـارە ئـەم تێکەڵیەی نێرو مێ یـە پێچەوانەی شـەریعەتی خواوچـەمکە قورئانیەکانـەو دژی سیـستمی پەروەردەو فێرکردنی ئیسلامە کەتیایدا شەرەف وڕوسوریەتی کـچان پـارێزراوە، هـەروەها شەرەف وڕوسوریەتی خێزان وکۆمەڵگاش لەم شەریعەتە پاك وبێگەردەدا پارێزراوە بەهۆی تێکەڵ نەبونی نێرو مێ، کەبەداخەوە ئەم دیاردە دزێو وناشەرعیە لەزۆربەی زۆری ، بگـرە لەهەمو وڵاتانی ئیسلامی ئێستادا ئـەم سیفەتە قێـزەون وبۆگەنـە بـاوە. جـا لێـرەدا بـەبرا قوتابیەکان دەڵێین کەزۆر خۆ بپـارێزن لەتێکـەڵی لەگـەڵ کـچان بەتێکـەڵی نەچـنەوە ژورو نەیەنە دەرەوە, قسەی سوك وبێ شەرمیانەو بێ شەرعیانەیان لەگەڵ دا نەکەن وتێکـەڵیان نەبن ولێ یان دور بکەونـەوە. ئەگـەر لـەکوڕێك بپرسـیت: ئایـا پێـت خۆشـە کوڕێـك لەگـەڵ خوشکەکەتدا ڕابوەستێ وقسەی لەگەڵ دا بکات؟ یالەگەڵی دا بەیەکەوە بەناو باخـچەکانو پارکەکاندا پیاسە بکەن وڕازو نیازی خۆیان ئاڵوگۆڕ بکەنو تێر تێر سەیری خوشـکت بکـات ودەست بازی لەگەڵ دا بکات؟ بێ گومان دەڵێ:نەخێر، چۆن شتی وا دەبێـت. وەهـەروەها

پێ ی خۆش نیە خوشکی ئەویان خۆش بویّ وئـەوین وئەویـنداری لەگـەڵ دا بکـەن. ئـەدی کەواتە چۆن جەنابت ویژدانت هەڵ دەگرێت ئەم هەمو بەزم ورەزم وکەین وبەینە لەگەڵ کچ وخوشکی خەڵکی دا بکەیت وناموس وشەرەفی بزرێنی. هەروەها لەسەر خوشکانی قوتابی پێویستە کەحیجاب وپۆشاکی بەحـەیاو بەحەشمـەتی ئیسلامی بپۆشـن و خـۆ لـەپیاوان و لەکوڕانی قوتابی بەدور بگـرن و تێکـەڵاویان نـەبن وتوشـی قسەوقـسەڵۆکی ناشـیرین نـەبن وکەسـایەتی وشـەرەفو ڕوسـوریەتی یـان خوانەخواسـتە لەکـە دار ببێـت ولەئاسـتی کەسایەتیان کـەم بکاتـەوەو کـار بکاتـە سـەر کـچان لـەکاتی شـوکردنیاندا ونەبێتـە پـەڵـەو لەکەیەك بەنێو چاوانیانەوە(ئاخر کچانمان بەتایبەتی ئـافرەت بەگشتی زۆر ناسـك و پـاك وڕونـن زو دەڕوشـێن ودەشـکێن هـەروەکو کـورد گوتـەنی: ((ئـافرەت شوشـەیە زو دەشکیّ))وەرگێڕ) .

١١. هەروەها لەسەر کچانی قوتابی پێویستە کەحیجاب بپۆشن ولەبەرچاوی کوڕانی قوتابی وهەتا لەبەر چاوی مامۆستاکەشی قژو سەرو سینگ ولەش ولاری ڕوت نەکات ودەر نەکەون بەتایبـەتیش لـەقۆناغی ناوەنـدی ودواناوەنـدی وزانکۆوپـەیمانگاکان ودواتـریش لـەکاتی دامەزراندنیانـدا لەفەرمانگـەو ودام ودەزگـا مـیری ونامیریەکانـدا، حەرامـە کـەدەم وچـاو ونینۆکەکانیان بۆیەو ماکیـاج بکـەن و خـۆ برازێننـەوە خـۆ لـەدرو دەرمانـدا شـەلاڵ بکـەن وشلّپەیان بێت وبەبۆنی عەترو دروودەرمـانی ماکیاجەکـەیان ئـەو کـوڕو گـەنج ولاو وپیاوانـە هەتا پیرەکانیش کـاس و وڕو گێـژ بکـەن.دیـارە دەبـیّ ئـافرەت ئـەم ڕاسـتیە زۆر بەباشـی بزانێت کەئەمانەی باسمان کردن تـەنها وبـەس دەبـیّ بـۆ مێردەکـەی ولەماڵـەوە بـەکاریان بێنێـت، بـۆ دەرەوە حەرامـە. سـەبارەت بـەبۆن وبەرامـەش بـۆ ژنـان بـەهیچ شـێوەیەك لەدەرەوەو بۆ غـەیری مێـرد دروسـت نیـە بـەکاری بێنێـت ولـەخۆی بـدات، لـەکاتی چـونە دەرەوەی لەماڵ بۆ پیاوانی بێگانـە بـۆن لـەخۆدان حەرامـەو نـابیّ لـەخۆی بـدات. چـونکە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{أيما إمرأةٍ أستعطرة، ثمَّ خرجت، فمرت على قـومٍ ليجـدوا ريحهـا

فهي زانية وكلُّ عين زانيةٌ}(١) هەروەها بەهیچ شێوەیەك دروست نیە كەئافرەتان وكچانی قوتابی تەوقە لەگەڵ پیاوان وكوڕانی قوتابی بێگانەدا بكەن، بۆ پاراستنی سومعەوشەرەف وكەسایەتی وڕوسوری خۆیان هەروەكو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {لأن يطعن في رأس أحدكم بمخيط من حديد خيرٌ له أن يمس أمرأة لاتحل له}(٢)

---

(١) أ. حسن رواه أحمد.

ب. واتە: هەر ئافرەتێك بۆنی خۆش لەخۆی بداو لەماڵ بچێتە دەرو بەناو خەڵكی دا بڕوات بۆ ئەوەی پیاوان وگەنجان بۆنەكەی وەربگرن وخەڵكی بەبۆن و بەرامەكەی كاس وویڕ ببن، ئەوە ئەو ئافرەتە زینای كردوە، هەمو چاوێكیش زینا دەكات، هەروەكو لەفەرمودەیەكی تردا هاتوە دەفەرموێ زینای چاویش سەیر كردن وتەماشا كردنە (النظر) .(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه الطبرانيٌ وغيره.

ب. واتە: بەسیمی ئاسن یا بەزنجیری ئاسنی ئەستور لەسەرت بدەن ، یاخود بەچەكوچ بزماری پۆلات لەسەرسەری دابكوتن باشترە لەوەی كەدەستت بەدەستی ژنێكی بێگانە بكەوێت، یاپێستت بەپێستی ئافرەتی بێگانە بكەوێت كە(محرم)ی یەكتری نین.(وەرگێڕ).

مامۆستای موسلمانی بانگەوازیکار

لەسەر مامۆستای موسڵمان پێویستە کەلەناو برا مامۆستاکانی دا بانگەوازکار بێت، ئامۆژگاریان بکات، ڕێنومایییان بکات ودەستیان بگرێت بەرەو ئایینی پیرۆزی ئیسلام وخوا پەرستی ویەکتاپەرستی ڕایان بکێشێت و داوایان لێ بکات کەتەنیا بەرنامەکەی خوا بگرن و لەبەرنامەی ئیسلام بەولاوە دەست بەهیچ بەرنامەیەکی تری دەست کرد نەگرن و تەنیا کار بەقورئان وسوننەت وئەخلاقە بەرزەکانی ئیسلامی پیرۆز بکەن، دەبێ بانگەوازیەکەی دەمارگیریانەو توندو تیژ نەبێت، لەسەرخۆو هێمنانەو ژیرانە بانگە خەڵك بکات. بەکار کردن بەفەرمودەی خوای باڵا دەست وکاربەجێ:﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ ﴾(١)

هەروەها خوای گەورە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ:﴿ ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ ﴾(٢)(١٢٥) سورة النحل.

---

(١) أ. سورة آل عمران: (١٥٩).

ب. واتە:خوا ڕەحمی پێ کردویت ودڵی تۆی نەرم کردوە بەرامبەر بەمرۆڤەکانو لەدەورت کۆبونەوە، خۆ ئەگەر بێت ولەگەڵیاندا دڵ ڕەق بایت هەمویان لەدەورەت بڵاوەیان دەکردو لێت دور دەکەوتنەوە، لەهەڵەو سەرکەشی یەکانیان ببورەو داوای لێ خۆش بونیان بۆ بکەو لەکارو فرمانەکانت دا ڕاوێژیان پێ بکە. ئەگەر ویستت هەر کارێك، هەر غەزایەك، هەر بانگەوازێك بکەیت پشت بەخوا ببەستەو دەستی پێ بکە، خوای گەورە ئەو کەسانەی خۆش دەوێن کەپشت بەخوا دەبەستن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. سورة النحل: (١٢٥).

ب. واتە: زۆر بەهێدی وهێمنانە وزیرەکانەو ژیرانە وزۆر بەحیکمەتەوە بانگەواز بۆ لای خوا بکەو ئامۆژگاری باش وپڕ بەسودیان بکەو ، تۆ بەباشترین وبەنەرمترین شێواز دیالۆك ودەمەتەقێ یان لەگەڵ دا بکە.(وەرگێڕ).

ئەم بەیەك داچون ودیالۆکە موسڵمانان‌وناموسڵمانانیش دەگرێتەوە. ئەگەر لەناو مامۆستایان‌و قوتابیاندا ناموسڵمان هەبو، دەبێ بەباشترین شێوە مامەڵەیان لەگەڵ دا بکرێت. دەبێ زۆر ژیر بێژانە ئامۆژگاریان بەچاکە بکەین‌و بۆ ئیسلام بانگیان بکەین. هەروەها دەبێ کار بەئایەتەکانی خوا بکەین‌و بەنەرمی دەمەتەقێو کێ بەرکێ یان لەگەڵ دا بکەین کەدەفەرموێ: ﴿ وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡۖ وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴿٤٦﴾ ﴾(١)

وەبۆ جێ بەجێ کردن‌وئەنجامدانی چەمکەکانی قورئانی پیرۆز ئەم چیرۆك‌وداستانە واقیعی وڕاستانە دەخەینە ڕوو بەردیدی خوێنەرانی ئازیزو خۆشەویست:

١- پێشتر لەسوریە مامۆستا بوم، لەقوتابخانەکەماندا مامۆستایەکی فەلە هەبو(نصرانی)، ناوی (جودت) بو، زۆر بەنەرمی مشت‌و مڕم لەگەڵ دا کردو پێم دەگوت:

ـ ئایا تۆ لەگەڵم دا ڕێکی کەپێغەمبەران هەمو بران؟

ـ بەڵێ...

ـ موسڵمانان بڕوایان بەعیسی سەلامی خوای لەسەر بێت هەیە، هەر وەها بەمریەمی دایکی لە قورئانیش دا سورەتێك بەناوی مریەمەوە هاتوە من شایەدی دەدەم کەلە(الله) بەولاوە هیچ خوایەکی تر نین کەشایەنی پەرستن بێت وەشایەدی دەدەم کەمحمدﷺ نێردراوی خوایە، وەشایەدی دەدەم کەعیسی نێردراوی خوایە: گوتی:

---

(١) أ. سورة العنكبوت: (٤٦).

ب.واتە: مل ملانێ ودەمەتەقێ لەگەڵ ئەوانەی کتابیان بۆ هاتۆتە خوار لەجولەکەو فەلەکان بەباشترین شێوە وبەجوانترین ڕێگە و بەبەر چاو ڕوشنی و بەبەڵگەوە لەگەڵیاندا بدوێن، ئەو کەسانەیان نەبێت کەستەم دەکەن وقۆڵ لەکراسی دێننە دەرو ڕێ گری لەبانگەشەی ئیسلام وڕاگەیاندنی ئایینی ئیسلام دەکەن وئیمانیان نیە، ئەوانەی بڕوا بەئایینی ئیسلام ناهێنن، پێ یان بڵێن: ئێمە بڕوامان بەو قورئانە هەیە کەبۆ ئێمە هاتۆتە خوار و بەو بەرنامەیش کەبۆ ئێوە هاتۆتە خوار خوای ئێوە و خوای ئێمە هەر یەکن کە(الله)جل جلالهُ وئێمە خۆمان داوەتە دەست ئەو. بڕوامان بەهەمو پێغەمبەران هەیەو بڕوامان بەهەمو کتێبە ئاسمانیەکانیش هەیە.(وەرگێڕ).

ـ منیش شایەدی دەدەم کەلە(الله) بەولاوە هیچ خوایەکی تر نین کەشایەنی پەرستن بێت وەشایەدی دەدەم کەمحمدﷺ نێردراوی خوایە.

٢ ـ لەقوتابخانەیەك دا وانەم دەگوتەوە قوتابی(نصرانی) ی تێدا بو، هەندێ چیرۆك وبەسەرهاتم بۆ گێرانەوە دەربارەی عیساو مریەمی دایکی سەلامی خوایان لێ بێت کەلەقورئانی پیرۆزدا هاتون.زۆری پێ خۆش بو، بۆیە زۆری خۆش دەویستم. ئەمجار لەوانەکانی ئاییندا ئامادە دەبو، هەرچەندە بۆشی هەبو نەیەتە وانەی ئایینەوە چونکە موسڵمان نەبو، لەپێش قوتابیە موسڵمانەکان دەرسەکانی ئایینی لەبەر دەکرد، منیش زۆرم هان دەدا ، تائەنجام باوکی پێ ی زانی وزۆر نامەردانەو دەمار گیریانە نەی هێشت کورەکەی چیدی لەوانەی ئایین دا ئامادە بێت .

٣ ـ قوتابیەکی مەسیحی (فەلە) لەگەڵ قوتابیانی موسڵماندا دەی خوێند، منیش وانەی ئایینم پێ دەگوتن. زۆریش پابەندی دەرس بو، زۆریش حەزی لەو چیرۆکە قورئانیانە بو، کەباسیان لەعیسی ومریمی دایکی دەکرد. بەوە دڵخۆش بو کەئیسلام ئەو هەمو رێزەی لێ گرتون، چونکە ئەوان بەپێچەوانەوە حاڵی کرابون و پەردەی رەشیان بەسەر چاوان دادابون، ئیدی لەم بارانەوە پرسیاری زۆری دەکردن.

٤ ـ پێویستە لەسەر شانی موسڵمانان ئەگەر خەڵکی ناموسڵمانیان لەگەڵ دا بو، مامەڵەی چاکی یان لەگەڵ دا بکەن وبەباشی تێ یان بگەیەنن و بانگی یان بکەن بۆ ئیسلام. لەئوتێل دا کرێکارێکی دورزیم لەگەڵ دا بو، داوام لێ کرد نوێژ بکات، بەڵام لەبەر نەفامی داوای لێ بوردنی لێ کردم، واتە نەی دەزانی نوێژ بکات، ئەو جار فێری دەست نوێژو دەستنوێژ هەڵگرتنم کردو بەردەوام دەچوە مزگەوت ونوێژەکانی دەکردن([1])، لەمزگەوت

(١) موسڵمانان زۆر لەدینەکەیان دور کەوتونەوە.. وعەلمانیەت بەسەر فیکرو زیهنی موسڵماناندا زاڵ بوە، دوژمنانی ئیسلام لەمێژ ساڵە هەوڵی شوشتنەوەی دەماغ وفیکری ئیسلامی دەدەن. ئێستا نەك هەر نوێژ نازانن ، بەڵکو هەر بڕواشیان پێ ی نەماوە. زۆرێکیش لەسەرەتاوە لەدینەکەی حاڵی نەبوە چونکە کەسانێك نەبون پەروەردەو ئامادەیان بکەن و بەجوانی لەحوکم ورەوشتەکانی ئایینی پیرۆزی ئیسلامیان بگەیەنن.(وەرگێڕ).

دا گوێ ی بۆ دەرس خوێندن دەگرت، ئەمجار هەمو جارێ لەدەرگاکەی دەداو کەبچین بۆ نوێژی بەکۆمەڵ (الجماعة).

٥ ـ پێویستە لەسەر پەروەردیار کەشارەزاییەکی تەواوی لەسیرەت وژیانی پێغەمبەرﷺدا هەبێت بۆ ئەوەی بنوانێت منداڵەکان وقوتابیەکانی لەسەر ئەو سیرەتە فێر بکات وکۆشیان بکات وڕایان بهێنێت چونکە بەڕاستی زۆر گرنگە لەژیانی مرۆڤدا هەم بۆ دنیاو هەم بۆ قیامەت تێبکۆشێت.

دەوڵەتی ئیسلامی چۆن بەرپابوو؟

هەنگاوی یەکەم : بانگەشە کردن: پێغەمبەرﷺ سەرەتای بانگ کردنەکەی لەمەکەوە دەست پێ کرد ، کەسانێکی کەم بڕوایان پێ هێناو دوایی وردە وردە ژمارەیان پتر بو.

١. پێك هێنانی دەستەو کۆمەڵی موسڵمانان: دوایی پێغەمبەرﷺ توانی لەمەککە کۆمەڵێك دابمەزرێنێت، ئەم کۆمەڵەی لەسەر بیرو باوەڕێکی پوخت وجوانی یەکتاپەرستی خواو زۆر پتەوانە پەروەردە کردو ڕاهێنا لەسەر چەمکی(لاإله إلاّ الله) واتە هیچ پەرستراوێك نین کەشایەنی پەرستن بێت بیجگە لە(الله)، چونکە لەو بەولاوە هەموپەرستراوەکانی تر ی سەر ڕوی زەوی ناڕاست و بێ ناوەڕۆکن، پەرستراوی ڕاست وبەهەق تەنیا خوا (الله) ی بالاّ دەست و کاربەجێ یە. بەڵگەی ئەم ڕاستیەشمان فەرمودەکەی خوای گەورەیە﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾﴾(١)

پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: {الدعاءُ هو العبادة}(٢). پێغەمبەرﷺو هاوەڵە بەڕێزەکانی خۆڕاگرو پشوو درێژیەکی زۆریان هەبو بەرامبەربەوهەمو ئازارو ئەشکەنجەی دەستی کافرو بێ باوەڕەکان وزۆر بەئارام بون تاخوای گەورە سەری خستون و دینەکە یان سەرکەوتوەو تیشکی زێڕینی پیرۆزی ئیسلام باڵی بەسەر هەمو جیهاندا کێشاوە. ئەم

---

(١) أ. سورة الحج: (٦٢)

ب. واتە: تەنیا(الله) هەق وڕاستەو شایەنی پەرستنە، هەر شتێکی تر جوێ لەخوا کەهاواری بکەنێ و داوای لێ بکەن وبیپەرستن ناڕەوایە ودروست نیە وبێ ناوەڕۆك و باتڵن ، هەر خوا بالاّ دەست وبەرزو کاربەجێ یەو خاوەن دەسەڵاتە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ الترمذيُ قال حسن صحيح.

ب. واتـە: نـزاو پاڕانـەوە و داوا لێ کـردن خـۆی لـەخۆی دا بەشـێکە لەبەندایـەتی کـردن وپەرستشی.(وەرگێڕ).

ئایینە پیرۆزە هەمیشە موسڵمانان لەسەر ئارامگری و خۆڕاگری وپشو درێژی لەهەمو بوارەکانی ژیاندا پەروەردەو هەڵ دەنێ بەتایبەت لەبەردەم ئازارو سوکایەتی پێ کردنی کافران وبێ باوەڕان وعەلمانی وخوانەناسەکاندا تاسەرکەوتنی کۆتایی وهەمیشەیی.

٢.فراوان کردنی کۆمەڵی موسڵمانان: دوای ئەوەی کەکۆمەڵی موسڵمانانی لەمەککە پێك هێنا یا پێك هاتن، ئەوجار بەدوای کۆمەڵێکی تردا گەڕا لەشاری مەدینەدا، بۆ ئەم مەبەستە لەڕۆژەکانی وەرزی حەج کردن دا پەیوەندی بەخەڵکی مەدینەوە کردو داوای لێ کردن بۆ ئیسلام بون، ولەبەیعەتی(العقبة) ی یەکەم و دوەمدا پەیمانی لێ وەرگرتن.

٣.گرنگی دان بەیەکتاپەرستی : لەسەرەتادا ولەقۆناغی یەکەمی سەرهەڵدانی ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا پێغەمبەری خوا ﷺ گرنگی یەکی سەرەکی وبێ پایانی بەیەکتاپەرستی دەدا، ئەمەش بەڕونی لەناردنی (معاذ) دا بۆ یەمەن دەردەکەوێت کەپێ ی فەرمو: {فليكن أول ماتدعوهم إليه شهادةُ أن لاإله إلاّ الله، وفي رواية إلى أن يوحدوا الله}([1]) . جاهەر کەسێك دەیەوێ دەوڵەتی ئیسلامی بەرپا بکات باسەرەتا لەعەقیدەی ئیسلامی وهەنگاوی یەکەم لەیەکتاپەرستی یەوە دەست پێ بکات و شوێن پێ ی پێغەمبەرﷺهەڵ بگرێت، هەر کەسێك پێچەوانەی ئەو ڕێچکەیە بێت بازۆر چاك دڵنیا بێت کەچارەنوسەکەی لەبەر یەك هەڵوەشان وسەرنەکەوتن وتێ چون دەبێت. چونکە پێچەوانەی قورئان وسوننەت وڕێگەی پێغەمبەری ﷺکردوە لەبەرپا کردنی دەوڵەتی ئیسلامی دا. شتێکی بێ گومانە کەدەبێ سەرەتا دەوڵەتی ئیسلامی لەدڵەکاندا بچەسپێ وبنج دابکوتێت کەبنچینەو بنەماکەی عەقیدەی پاکی ئیسلامی یە تائەنجام بتوانرێت لەسەر زەوی دا ئەم دەوڵەتە ئیسلامی یە دابمەزرێنرێت. لەیەکێ لەبانگەوازکارانی سەردەم دەڵێ: (ئەگەر دەتانەوێ

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: یەکەم هەنگاو ویەکەم شتێك کەبانگیان دەکەن بە شایەتمانی (لاإله إلاّ الله) بێت ، لەڕیوایەتێکی تردا هاتوە : تا خوای گەورە بەیەك دەزانن وتەنیا لە وبەولاوە هیچ شتێکی تر ناپەرستن.(وەرگێڕ).

دەوڵەتی ئیسلامی لەسەر ڕوی زەوی دا بنیات بنێن، ئەوا دەبێ وپێویستە سەرەتاو هەنگاوی یەکەم لەدڵەکانی خۆتاندا بەرپای بکەن ئەوجار دەتوانن لەسەر زەوی دا بەرپای بکەن.

پرسیار ــ هەندێك دەڵێن : دەبێ ئیسلام لەڕێگەی حوکم وحاکمیەتەوە بگەڕێتەوە، هەندێکی تریش دەڵێن:دەبێ لەڕێگەی جۆماڵ کردن وخاوێن کردنەوەو ڕاست کردنەوەی عەقیدەو بیرو باوەڕو پەروەردەیەکی دروستی کۆمەڵایەتیەوە لەچوارچێوەی ئیسلام وشەریعەتی ئیسلامەوە بگەڕێتەوە، ئایا کامیان ڕاسترە؟

وەڵام: بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە، بانگەوازکاری ناسراومحمد قطب ڕەزای خوای لێ بێت لەمحازەرەیەك دا کەلە(دار الحديث المكية) لەمەککەی پیرۆز دای وەڵام دەداتەوەو دەڵێ: چۆن ولەکوێوە ئەم حاکمیەی ئیسلام دەگەڕێتە سەر زەوی مادام چەند بانگەشەکارێك چاکی مەردایەتی لێ نەکەن بەلاداو بیرو باوەڕو عەقیدەی ئیسلام پاك نەکەنەوەو نەیهێنەوە سەر سککەی بنەڕەتی خۆی وئەم عەقیدە تێکەڵ بوەی بەجۆرەها چڵك وخڵت وخاش وپیس و پۆخڵی بێ باوەڕی ولادان وبیدعەو بیدعەکاری پاك نەکرێتەوە، ئیمان وبیروباوەڕێکی پاك وپوختە هەڵ نەگرن، لەسەر ئەم هەوڵ وتێکۆشان وبانگەوازی وبانگ کردنەیان توشی ناخۆشی وئازارو ئەشکەنجەو جۆرەها تاقی کردنەوە نەبن وسەبرو ئارام وخۆڕاگرو پشو درێژ نەبن لەسەری، لەپێناو خوادا هەموشتێك بنۆشن وهەوڵ وتێکۆشانی بەردەوام ونەپساوە نەدەن لەپێناو خوادا ، ئابەم خۆڕاگری وپێدامەزراوی وپشو درێژیە لەسەر دینی خوا و فرمان کردن بەچاکەو قەدەغە کردن لەخراپە گەڕانەوەی حوکمی خوا وحوکمی ئیسلام مسۆگەرەو دەگەڕێتەوە.

گومانی تێدانیەو شتێکی ڕون وئاشکرایە کەحاکم وسەرکردە لەئاسمان نایەتە خوارو لەگەڵ ئەوەشدا کەهەمو شتێك لەئاسمانەوە دێتە خوارو لەلایەن خوای گەورەوەن بەلام نەبوەتە سوننەتی خوا کەهەمو شتێکت لەئاسمانەوە ببارێت، بەڵکو سوننەتی خوایە دەبێ مرۆڤ خۆی هەوڵ بدات وخوای گەورەش سەرکەوتن وبەرەکەتت بۆ دەنێرێتە خوار، خوای گەورە لەسەر مرۆڤی فەرز کردوە هەوڵ بدات و تێ بکۆشێت وخوای گەورەش سەرکەوتن وسەرفرازیت پێ دەبەخشێت.(کورد دەڵێ: گەر هەوڵ نەدەیت لەئاسمانەوە

بۆت نابارێت. یان دەڵێ:حەرەکەت لەتۆ وبەرەکەت لەخوا.وەرگێڕ).خوای گەورە دەفەموێ:﴿ وَلَوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَٱنتَصَرَ مِنۡهُمۡ وَلَٰكِن لِّيَبۡلُوَاْ بَعۡضَكُم بِبَعۡضٖۗ ﴾ (١)

٥ـ کۆمەڵگایەکی باش وساڵح (المجتمع الصالح):

پێغەمبەرﷺ لەمەدینەدا پێش کۆچ کردنی کەش وهەواو دەورو بەرێکی باشی هێنابوە کایەوە، کاتێ کۆچی بۆ کرد کۆمەڵگایەکی موسڵمان و بڕوا پێەو لەکۆچکردوان ولەیاریدەدەران(پشتیوانان - المهاجرين والأنصار)لەسەر بنچینەیەکی یەکتاپەرستی وخۆشەویستی خوا دروست کردو برایەتیەکی توندو تۆڵی لەناو موسڵماناندا دروست کردو دەوڵەتی ئیسلامی لەجیهاندا ڕاگەیاند، بەم جۆرە دەوڵەتی ئیسلام بەسەرۆکایەتی پێغەمبەری خواﷺهاتە کایەوە کەلەسەر بنچینەو بنەماکانی قورئان وسوننەت کاری دەکرد. دوای کۆچی دوایی کردنی پێغەمبەریش هەر چوار خەلیفەکانی ڕاشیدین لە سەر هێڵی ئەو حوکمیان کردو چەندان شوێنو وڵاتانی تریان خستە سەر دەوڵەتی ئیسلامی و ئائەم ئایینەیان بەکاملی وبەتەواوی گەیاندە ئێمە کەهەمیشە سەرکەوتن لایەنگریان بو.

---

(١) أ. سورة محمد: (٤)

ب. واتەك ئەگەر خوای گەورە بیویستایە یەکسەر سەرتان بخات سەری دەخستن چونکە ئەم کارە لای خوا زۆر ئاسانە ئێوە هەر پەیشی پێ نابەن ، بەڵام حیکمەتی خوا وایە کە هەندێکتان بەهەندێکتان بەتاقی بکاتەوە داخۆ چەندە بیرو باوەڕو ئیمانتان بەخوای گەورە هەیەو چەندە خۆتان لەپێناو خوادا دەبەخشن لەسەر دینی خوا چەندە خۆتان دەبەخشن و خۆڕگرو پشو درێژ دەبن لەبانگەوازو بانگەشە کردن بۆ چەسپاندنی شەریعەتی خواو بنج داکوتانی حوکمی خوا لەسەر زەوی وتاکوێ شایەنی خەلیفایەتین بۆ خوای گەورە لەسەر زەوی. بەڵێ ئەگەر خوا بیویستایە بەبێ هیچ هۆیەك سەری دەخستن و ئەو بەرنامەیەی بەبێ ماندو بون وتێکۆشانی ئێوە دەیگەیاند، بەلام ویستی خودای گەورە خۆڕاگری وئارامیو پلەی ئیمانی ئێوە بەتاقی دەکاتەوە و هەروەها پلەو پاداشتێکی بۆ ئێوەش تێدا بێت لەقیامەت ولەدنیاشدا. هەروەها بێ باوەڕو کافرانیش بەدەستی ئێوە بەتاقی دەکرێنەوەو هەر لەسە ردنیا ئازارو ئەشکەنجە لەسەر دەستی ئێوە بچێژن بۆ ئەوەی هەندێکیان بەخودا بچنەوەو باوەڕ بێنن.(وەرگێڕ).

پەیڕەو و پرۆگرامی بانگەوازی سەلەفیانە

لەوڵاتانی ئیسلامی دا گەلێك گروپ ولایەنی ئیسلامی هەن کەبانگەواز بۆ ئیسلام وحوکم کردن بەشەریعەتی خوا دەکەن وهەوڵی بەرپا کردنی دەوڵەتی ئیسلامی دەدەن لەشێوەی حوکمی سەردەمی خەلیفەکانی ڕاشدین . وە لەدوای ئەوانیش ئەم حوکمە بەرێوە چو، بۆ گێڕانەوەی شکۆمەندیو هێزو تواناو سەربەرزیو سەرفرازی موسڵمانان.

١. پێغەمبەرﷺموسڵمانانی بانگ دەکردن و فرمانی پێ دەکردن کەتوند دەست بەقورئانی پەروەردگاری خۆیانەوە بگرن و سوننەتی پێغەمبەرەکەیان بەرنەدەن وجێ بەجێ ی بکەن و دەوڵەتی ئیسلامی یان توند ڕا بگرن کەلەسەردەمی پێغەمبەرﷺدا دامەزراوەو پەرەیان پێدا و چەندان وڵاتی تری دیکەشیان خستە سەر دەوڵەتی ئیسلامیو ئایینە پیرۆزەکەی ئیسلامیان بەتەواوی ڕاگەیاند تاگەیوەتە دەستی ئێمەوخوای گەورەش پشتی گرتون وبەسەر هەمو کەندو کۆسپەو ئەستەنگێك دا سەری خستون وکافران و بێ باوەڕانی بۆ سەر شۆڕو زەلیل کردون.

٢. ئەوەی پێویستە لەسەر موسڵمانان دەبێ لەسەر ڕێڕەوی پێشینانی پیاو چاکان بڕۆن و ڕێگەی ئەوان بەر نەدەن، کەبریتین لەپێغەمبەرﷺو سەحابەکانیﷺوشوێن کەوتوانی، بۆ ئەوەی خوای گەورە پشتیان بگرێت و سەریان بخات، دەنا بەپێچەوانەوە سەرشۆڕو ڕیسوایان دەکات. هەروەك ئەمڕۆ دەی بینین. جاهەر کەس وکۆڕو کۆمەڵێك بانگەشە بۆ دەست گرتن بە قورئانەکەی خوا(الله) وسوننەتی پێغەمبەرەکەیﷺبەقسەو بەکردەوە بکات، ئەوە بێ گومانە کەکۆمەڵی سەرکەوتو(الطائفة المنصورة) وکۆمەڵی سەلەفی دەبن وئەوان لەئەهلی سوننەت و کۆمەڵ (أهل السنة والجماعة) دەبن و ئەوان دوستەی ڕزگار بون (الفرقة الناجية).

٣. کۆمەڵی پێشینە(الجماعة السلفية)

ئەم کۆمەڵە چاکترین وپاکترین و نزیکترین کۆمەڵ وگروپێکن بۆ جێ بەجێ کردنی ئەحکامەکانی قورئان وسوننەت و گرنگی دانی تەواو بەعەقیدەو یەکتاپەرستی خوا کەقورئانی پیرۆز گرنگی یەکی تەواوی پێ دەدات و پێ ی لەسەر دادەگرێت و فرمان

بەموسڵمانان دەدات کەلەهەمو ڕکاتەکانی نوێژەکانیاندا دوبارەو چەند بارەیان دەبکەوە کەبریتین لەفەرمودەکانی خوای گەورە لەسورەتی (الفاتحة)دان ﴿ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٢﴾[١].

٤-سەلەفیەکان توند دەست بە سوننەتەوە دەگرن:

فەرمودە ڕاستو دروستو بێ هێزو دانراوەکان هەمو لەیەکتری جیادەکەنەوە، فرمان بەبڕواداران دەکەن کەتەنیا کار بەفەرمودە ڕاستو دروستەکان بکەنو واز لەبێ هێزو دانراوەکان بێنن. بەکارکردن و بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرمویەتی: {من قال عليَ مالم أقُل فليتبوأ مقعدهُ من النار}[٢]

سەلەفیەکان ئەوانەن کەدەگەڕێنەوە سەر پێشینانی پیاو چاك کەبریتین لە لەپێغەمبەر ﷺوسەحابەکانﷺ وشوێن کەوتوانی ئەوانوسەر بەهیچ کەسوگروپ ولایەنێك نینو لەبنچینەو بانگەشیان :

- تێگەیشتنو حاڵی بون لەقورئانی پیرۆزو سوننەت بەگوێرەی تێگەیشتنوحاڵی بونی پێشینانی پیاو چاك.
- ئەگەر بەڵگەی نەقلی لەقورئانو سوننەت بەڕاستی زانی ئەوا عەقڵیش شاهیدی بۆ دەدات واتە بەڕاستی دەزانێ.

پێچەوانەشی نیە (إذا صح النقل شهد العقل ولاعكس).

---

(١) واتە تەنیا هەر تۆ دەپەرستین وبەندایەتی تەنیا هەر بۆ تۆ دەکەین ئەی خودای گەرەو وپەروەردگارمان وداوای یارمەتی کۆمەك ودەستگیرۆیی تەنیا هەر لەتۆ دەکەین و تەنیا هەر بۆ لای تۆ دێین.(وەرگێڕ).

(٢) أ. حسن رواه أحمد.

ب. واتە: هەر کەسێك شتێك بەزمانی منەوە هەڵ بەستێت وبیڵێ ومنیش نەم گوتبێت با ئەو کەسە جێگەی خۆی لەناو ئاگری دۆزەخ دا دابخات.(وەرگێڕ).

- گوێمان لێ بو وفەرمانبەرداریمان کرد(سمعنا وأطعنا) . خۆشەویستی پێغەمبەرﷺ بەقسەو بەکردەوەش ئەنجام دەدەن.
- ئایینی ئێمە ئایینی شوێن کەوتنە نەك ئایینی داهێنان.
- بنچینەو وبنەڕەت وبنەماو بنەوان لەعەقیدەو بەندایەتی کردندا چاوەڕوان کردنە هەتا بەڵگەیەك دەست دەکەوێت، بەڵام لەمامەڵە کردن وخواردن و خواردنەوەدا ڕێگە پێدانە(مباح) هەتاکو بەڵگەی حەرامی پەیدا دەبێت ودەست دەکەوێت.
- هەر کەسێك لەسەر پەیڕەو وپرۆگرامی قورئانی پیرۆزو سوننەت وسەحابەکان بڕوات ئەوە سەلەفیەو دەچێتەوە سەر پێشینەی پیاو چاکان کەبریتین لەسەحابەکان و شوێن کەوتەکان وپێشەوایانی تێکۆشەر(الأئمة المجتهدون)ﷺ. وەئەوانە ئەهلی سوننەت و جەماعەتن. واتە سەلەفیە بەخۆی بزانێت یان نان بیەوێت یان نەیەوێت، پێ ی خۆش بێت یان نا.

دەربارەی گروپی ڕزگار بو(الفرقة الناجیة) پرسیاریان لەشێخ عبدالعزیز کوڕی باز کرد: فەرموی: هەر کەسێك لەسەر پەیڕەو وپرۆگرامی پێشینانی پیاو چاك بڕوات جا لەهەر کۆڕو کۆمەڵێك بێت ئەوە لەکۆمەڵی ڕزگار بوانە(الفرقة الناجیة)(پرسیارەکەش و وەڵامەکەیشم لەحەرەمی مەککەی پیرۆز گوێ لێ بوە)

ئامۆژگاری گشتی:

١. لەسەر موسڵمانان بەگشتیو پەروەردیارانو هەمو گروپە ئسلامی یەکان بەتایبەتی پێویستە کەلەسەر ڕێوشوێنی پێغەمبەرﷺ برۆن، هەر وەك ئەو سەرەتا بانگ کردن بۆ یەکتاپەرستی خوا دەست پێ بکەن بۆ پتر کردنو گەورە کردنی کۆمەڵگەی ئیسلامی، ئەوجار دەورو بەرو کۆمەڵگایەکی چاك پێك بهێنن، هەتاکو کۆمەڵگەیەکی باشو چاکخواز پێك نەهێننو شوێن کەوتەی قورئانوسوننەت نەبن سەرکەوتو نابن، جائەگەر هەلو مەرجە شیاو وباشەکان هاتنە دەست ئەوا حاکمێکی موسڵمانی باشو دادپەروەر دابنرێت کەحوکم بەقورئانوسوننەتی پێغەمبەرﷺبکاتوئاواتو ئامانجەکانو عیزەتوسەرفرازی بۆ موسڵمانان بێنێتەوەو سەرکەوتنی یەکجارەکی دۆستو پشکی موسڵمانان بێت، ئەویش بەدامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی ڕاستەقینە.

٢. ئەرکی سەر شانی موسڵمانان بەگشتی و بانگەوازکاران بەتایبەتی ئەوەیە کەپێویستە لە سەریان پێشەکی حوکمی ئسلام لەسەر خۆیانو خاو وخێزانوخزمانوکەسو کاری خۆیان جێ بەجێ بکەن، پێش ئەوەی داوا لەحوکمڕانان بکرێت بۆ جێ بەجێ کردنی - بۆ ئەوەی خوای گەورە سەرکەوتنیان بۆ بنوسێویارمەتیان بدات، بینیومانە زۆرێك لەگروپە ئیسلامیەکان حوکمی ئیسلام لەکاتی هەڵسوکەوتی یان لەگەڵ خەڵکی دا ڕەچاو ناکەنوکاتێك بەحوکمی ئیسلام حوکمیان بەسەردا بکرێت قبوڵی ناکەنو ڕازی نین، ئەمەی کەباسی دەکەین لەهەندێ لەتاکەکانیان دا ڕو دەدات.

٣. هەول دانو تێکۆشان بۆ چەسپاندنی حوکمی خوا لەسەر زەوی بەگوێرەی ئەو بەرنامەیەی کە خوا بۆی نادوینە خوار، ئەم تێکۆشانەش لەسەر شانی هەمو موسڵمانان پێویستە. دەبێ ئەم حوکم کردنەبەنەرمیو ژیریێژیو ئامۆژگاری باشوچاك بێت، بەپێ ی فەرمودەی خوای گەورە بێت کەدەفەرموێ:

﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ﴾(١)

---

(١) سورة النحل: (١٢٥)

٤. نابیّ بەهیچ شێوەیەك توندو تیژیو خۆپیشاندان بکرێت لەپێناو کار کردن بەحوکمی شەریعەتی ئیسلامی، چونکە ئەمە لەئیسلامدا جێگەی نابێتەوەوئاواتو ئامانجەکان ناهێنێتە دیوهەمیشە پشت گویّ دەخرێتو وەلاّم نادرێتەوە، سەرباری ئەمەش زەرەرو زیانێکی بەرجەستە بەسەر تاك وکۆمەڵی موسڵمانانوگروپە ئیسلامی یەکاندا دێنێت. ئەم دیاردەیە لە زۆرێك لەولاّتە عەرەبیەکانو ئیسلامیەکاندا هاتۆتە دیوبەکاریان هێناوە، کارێکی زۆر نامۆو بەڵکو زۆر دلّ ناخۆش کەریشە کەخۆپیشاندانی ژنان لەولاّتێکی عەرەبیوموسڵماندا دەرژێنە ناو بازارو خۆپیشاندان دەکەن بۆ جیّ بەجیّ کردنی قورئانو پۆشاکی شەرعی بیّ ئاگا لەوەی کەسەرپێچی قورئانیان کردوە کەفرمانیان پیّ دەکات کەلەژور نەچنە دەر هەروەك خوای گەورە دەفەرمویّ:﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ ((الأحزاب: ٣٣)) واتە لەماڵەکانی خۆتاندا بمێننەوە ومەچنەدەر.

٥. ئەو کەسانەی کەئەم ئایەتە ﴿ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾ ﴾ سورة المائدة(٤٧).دەکەنە بەڵگە بۆ کافر کردنی موسڵمانان. إبن عباس دەڵیّ: هەر کەسێك بڕیاری کافر بونی واتە دەرچون لەدین بەم ئایەتە بدات ئەوە ستەمکارە(فاسق)ە، هەروەها إبن جرير هەمان هەڵبژاردەو وبۆچونی هەبوە و عطاء دەڵیّ: بڕیار دان بەو ئایەتە واتە هەرکەسێك بەحوکمی خوا کار نەکات کوفری ژێر کوفرە واتە: پیّ ی کافر نابێت بەلاّم کوفر کردنێکە لەکوفری گەورە بچوکترەو پیّ ی لەئیسلام دەرناچێت.

أ‌ــ هــەر حکومــەت وپێــشەواو دادوەرێــك(الحــاكم) بەغــەیری ئــەو بەرنامەیــەی کــەخوا ناردویەتیە خوار حوکم بکات وپێشی ڕازی بێت و ددانی پێدا بنێت ئەوە ستەمکارو فاسـقە پێویستە ئامۆژگاری بکرێت و دوعای چاکی بۆ بکرێت کەبگەڕێتەوە، یابانگی گەڕانـەوە بـۆ حـوکمی خـوای لیّ بکرێـت وداوای واز هێنــان وفڕێـدان ودور کەوتنــەوە لــەو بــیرو بــاوەڕە پوچەڵەی لیّ بکرێت.

ب ـ بەلاّم پەنا بەخوا ئەگەر بڕوای پیّ نەبێت لەبەر ئەوە کاری پیّ نەکات کەیاسایەکی تری دەستکردی مرۆڤی پیّ باشتر بێت ولەجێگەی حوکمی خوای دای بنێت و پیّ ی وابیّ

ئەو دەستورو یاسایە لەدەستورو یاسای خوای گەورە چاکترەو یاسای خوا بەکەڵکی سەردەمی ئێستای پێشکەوتن وتەکنۆلۆژیا وەك خۆیان گوتەنی نایەت پەنا بەخوا ئەوە کافرەو لەدینی خوا هەڵ گەڕاوەتەوەو لەم دینە پاکە دەرچوە. ئەمەش دەبێ ئامۆژگاری بکرێت دەبێ بگەڕێتەوە بۆ حوکمی خوای پەروەردگارمان، بەکار کردن بەو فەرمودەیەی خوای بالاّ دەست وکاربەجێ کەبەموساو هارونی برای فەرمو: بچن بۆ لای فیرعەون وئامۆژگاری بکەن بەڵکو بگەڕێتەوە بۆ حوکمی خوای گەورە ، ئەو فیرعەونە ملهوڕەی کەداوای خوایەتی دەکرد خوا پەنامان بدات ﴿ٱذۡهَبَآ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ إِنَّهُۥ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلٗا لَّيِّنٗا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ ﴿٤٤﴾﴾(١)

٦. لەسەر بانگەوازکاران پێویستە کەپشو درێژو خۆڕاگر بن لەپێناو دروست وکردن وبەرپاکردنی دەوڵەتی ئیسلامی دا، دەبێ ئارام بگرن لەسەر ئەو هەمو نەهامەتی ودەردی سەریەو گێرەو قەرقەشەیەی دێتە ڕێگەیان لەسەر دەستی کافران وبێ باوەڕان وهەڵ گەڕاوان لەدینی خوا هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ لەئازارو ئەشکەنجە وکێشە وئەستەنگ ودڕك ودالّەکانی ڕێگە سڵ نەکەنەوە ولەبانگەشەی خۆیان نەکەون وسارد نەبنەوە بۆ یەکتاپەرستی (الله) لەبەندایتی کردن ونزاو پاڕانەوە وحوکم گێڕان و بانگ کردنی خەڵکی بۆ ئیسلام وڕاگەیاندنی دینەکەیان وحاڵی کردنی موسڵمانان لەدینەکەیان بەردەوام بن. و دەست گیرۆیی ئەوانە بکەن کەلاڕێ وچەواشەکراون وهەوڵی دەرهێنانەوەیان لەزۆلکاوی بێ ئیمانی ونەفامی دا بدەن، هەروەها بەردەوام بن لەتێکۆشان وجەنگ کردن لەڕێگەی خواداو پەروەردە کردن وفێردنێکی ئیسلامیانە بۆ هێنانە دی کۆمەڵگایەکی چاك وپاك

---

(١) أ. سورة طـه:٤٣ ـ ٤٤)

ب. واتە: بچن بۆ لای فیرعەون وئامۆژگاری بکەن، بەڵکو بیر بکاتەوەو لەخوا بترسێت،بەنەرمی و لەسەرخۆ و ژیرانە قسەی لەگەڵدا بکەن وئامۆژگاری بکەن ، بەڵکو بگەڕێتەوە .(وەرگێڕ)

وخاوێن کەحوکم بەقورئان وسوننەتی پێغەمبەرەکەی خوا ﷺ بکات لەهەمو بوارەکانی ژیاندا.

چالاکی قوتابخانە (النشاط المدرسي)

چالاکی قوتابخانە سودی زۆرو ڕۆڵێکی بەرچاوی هەیە بۆ قوتابیان، سەدەها سودو کەڵکی بۆ لەش ودڵ ودەرونی مرۆڤ هەیە.

١. **وشەی جوان وبەکەڵك (الكلمة الطيّبة)**

باش وایە پێش ئەوەی بچنە پۆلەوە قوتابیان لەگۆڕەپانی قوتابخانەدا کۆبکرێنەوەو مامۆستا یا یەکێ لەقوتابیان هەندێ لەئایەتەکان وفەرمودەی پێغەمبەرﷺو لێکدانەوەیەکی کورتی قورئان وفەرمودەیان بۆ بخوێندرێتەوە[1]

٢. **بەسەرهات وچیرۆك (القصة):**

قوتابیان هەمیشە حەزیان لەبەسەرهات وچیرۆك گێڕانەوەیە، بۆیە لەسەر برایان وخوشکانی مامۆستای پەروەردیاری موسڵمان پێویستە ئەم بەسەرهات وچیرۆکانە لەوتەی بەیانیاندا بۆ قوتابیان زۆر بخوێندرێتەوە، هەروەها لەکاتی وانە گوتنەوەو گەشتە قوتابخانەییەکان وکاتەکانی تردا بۆیان بگێڕدرێتەوە بەتایبەتی ئەو بەسەرهات وچیرۆکانەی کەبیرو باوەڕ و عەقیدەی پاك لەدڵ و دەرونی قوتابیاندادەچەسپێنێ.ئێستاش بەیارمەتی خوای گەورەهەندێ لەوچیرۆك و پەخشانانەتان بۆدەگێڕمەوە کەلەسوننەتی پاکی پێغەمبەردا هاتون:

عن معاوية بن الحكم السلّمي ﷺقال: (.. وكانت لي جارية ترعى غنماً لي قِبَل أُحد و الجوانية، فاطلعت ذات يوم، فإذا الذئب قد ذهب بشاةٍ من غنمها، وأنا رجلٌ من بني آدم

---

(١) بەڵام بەداخەوە لەوڵاتی ئێمەدا دین شتێکی لاوەکی و خراوەتە پەراوێزەوە. ئەوەی بەخەیاڵ دا نەیات دینە جاچ جای ئەوەی کۆبکرێنەوەو ئایەت وفەرمودەیان بۆ بخوێندرێتەوە، خوای گەورە ڕێنومایی هەمو لایەکمان بکات.آمین .. (وەرگێڕ).

آسفُ كما يأسفون، ولكني صككتها صكة(ضربتها ولطمتها) فأتيتُ رسول الله ﷺ فعظَّمَ ذلك عليَّ، قلتُ يارسول الله، افلا أعتقها؟ قال: (إئتني بها، فقال لها: أين الله؟ قالت: في السماء، قال: من أنا؟ قالت: أنت رسولُ الله، قال: إعتقها فإنَّها مؤمنة) ([1])

سودەکانی ئەم فەرمودەیە :

أ) سەحابەکان لەهەمو کێشەو تەنگ وچەڵەمەیەك دا دەگەڕانەوە بۆ لای پێغەمبەرﷺبۆ حەل کردنوچارەسەری کێشەو تەنگژەکانیان بەحوکمی خواو پێغەمبەری خوا ئەویش سەرەداو وگرێ کوێرەی کێشەکانیانی بۆ دەکردنەوەو چارەسەری بۆ دەدۆزینەوە.

ب) ڕازی بون بەحوکمی خواو پێغەمبەری خوا هەروەك خوای باڵا دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ ﴾([2])

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: لەمعاویەی کوڕی حکم السلمی یەوە دەگێڕنەوە کەگوتویەتی: (جاریەکم هەبو لەلای کێوی ئوحود وناوچەی جەوانیە مەڕەکانی منی دەلەوەڕاندن. ڕۆژێکیان چومە سەردانی ودیتم کە گورگ مەڕێکی خواردوە منیش توڕە بوم و لێم داو بەر مشتە کۆڵانم دا. دوایی بۆ پێغەمبەرم گێڕایەوە، زۆری لێ قورس کردم منیش گوتم: ئازادی نەکەم ئەی ڕەسولی خوا؟ فەرموی بچۆ بۆم بانگ بکە، منیش بۆم بانگ کرد. لێ ی پرسی: خوا لەکوێ یە؟ گوتی: لەئاسمانە. فەرموی من کێم؟ گوتی: تۆ پێغەمبەری خوای. ئەوجار فەرموی: ئازادی بکە ئەوە بڕوادارە.دیارە ئەویش لەسەر فەرمودەی پێغەمبەرﷺئازادی دەکات.(وەرگێڕ)؟

(٢) أ. سورة النساء :(٦٥)

ب ــ واتە: سوێند بەپەروەردگاری تۆ ئەوانە بڕوایان نیە هەتاکو ئەو کێشەو ناکۆکی یانەی کەلەنێوانیاندا ڕو دەدات نەی هێننە لای تۆو بەحوکمی خوا ڕازی نەبن، کاتێکیش کەهاتنە لات و بەو حوکمە کەتۆ بۆت کردون ڕازی نەبن و بەتەواویش تەسلیمی خوا نەبن واتە لەدڵ ودەروندا

ج) قایل نەبونی پێغەمبەرﷺو قبوڵ نەکردن لەسەحابە معاویە کەلەجاریەکەی بدات وئەم کارەی بەگوناحێکی گەورە دانا. دەبا پەروەردیاران بەمە بەئاگا بێنەوەو لەمە وریا بن و شوێن پێ ی پێغەمبەرﷺ بگرنە بەر لەپەروەردەو فێر کردنیاندا لەژیانی رۆژانەیاندا.

د) پێویستە بڕواداران هەمیشە پرسیار لەیەکتا پەرستی و عەقیدەو ئەحاکامەکانی شەریعەتی ئیسلام بکەن، لەوانەش بەرز ڕاگرتنو لەسەرەوە بونی (علو)و بەپیرۆز ڕاگرتنی بەسەر دروستکراوەکانی خۆی دا، بەڵکو واجبە لەسەر هەمو کەسێك هەمیشە بەدوای ڕاستیەکاندا بگەڕێن وچی یان لەدڵ دا بو با لەزنا تر لەخۆیان بپرسن.

ه) دروستە موسڵمانان پرسیار بکەن کەخوا لەکوێ یە؟ ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ لە جاریەکەی پرسی: خودا لەکوێ یە؟

و) دروستەو شەرعیە وەڵام بدرێتەوە کە(الله) لەئاسمانە(واتە لەسەروی ئاسمانەکانەوەیە). بەپێ ی وەڵامدانەوەی جاریەکە بۆ پێغەمبەرﷺ.

ز) بڕوا بون بەوەی کەخوا لەئاسمانە بەڵگەی دروست بونی ئیمانە، کەئەمە لەسەر هەمو موسڵمانێك واجبە. خوای گەورەش لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ:﴿ ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ أَن يَخۡسِفَ بِكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ۝ ﴾(١) إبن عباس دەڵێ: (من في السماء) ئەوەی لەئاسمانە مەبەستی لەزاتی (الله) یە.

ح) دروست بونو کامڵ بونی ئیمان بەشایەتی دان بەمحمدﷺکەنێردراوی خوایە.

بەحوکمەکەی تۆ ڕازین هەروەکو پێغەمبەر لەفەرمودەیەکی دا فەمویەتی:{ والذی نفسی بیدیة لایؤمن أحدکم حتی یکون هواه تبعا لما جئتُ به} تەفسیری إبن کپیر.(وەرگێڕ)

(١) أ. سورة الملك: (١٦)

ب. واتە: ئایا پێوە لەخۆتان ئەمینن کەخوای گەورە لەسەروی ئاسمانەکانەوە بەزەویتان دا ڕۆ بەرێتە خوار؟(وەرگێڕ).

ط) هەڵەیەو بەهەڵە داچوە هەر کەسێك بڵێ: خوا بەخودی خۆی لەهەمو شوێنێکە، ڕاستیەکەی خوا بەخودی خۆی لەئاسمانەو بەزانیاری وزانستی خۆی لەگەڵماندایە و دەمان بینێ ووگوێ ی لێمانە.

ی) داوا کردنی جاریەکە لەلایەن پێغەمبەرﷺ بۆ تاقی کردنەوەی کەبڕوای هەیە یان ن؟بەڵگەیە کەپێغەمبەر نهێن زان نیە([1]) . هەروەکو سۆفی یەکان دەڵێن گوایە پێغەمبەرﷺغەیب دەزانێ.

ك) ئازاد کردن بۆ بڕوادارە نەك بۆ کافر، چونکە پێغەمبەرﷺجاریەکەی بەتاقی کردەوە، دوای ئەوەی بۆی ڕون بۆوە کەئیمانداره فرمانی بەمعاویە دا کەئازادی بکات.

٣. **گۆڤار یا بڵاو کراوەی سەر دیوار(مجلة الحائط):**

یەکێ لەکارو چالاکیەکانی تری قوتابخانە بریتیە لە بڵاو کردنەوەی سەردیوار کەلەقوتابخانەدا لەشوێنێکی بەرزدا هەڵ دەهەا وەسرێت، کەتیایدا جۆرەها بابەت و زانیاری وزانستی بەکەڵکی تێدا بڵاو دەکرێتەوە. وەك ئامۆژگاریەکان، پەندی پێشینان وقسەی نەستەق، هەواڵەکان، پێشبڕکێکان و کاتەکانی تاقی کردنەوەوگەلێ زانیاری تری بەسودو بەکەڵك. لەئامادە کردنی ئەم گۆڤارەدا قوتابیان بەسەرپەرشتی مامۆستا بەشداری تێدا دەکەن. ئەو قوتابیانەی کە خۆشنوسن هەڵ دەبژێردرێن بۆ نوسینی وتەی ڕۆژانە وهەفتانە. لەئایەتی قورئان یا فەرمودەی پێغەمبەرﷺیاخود دێڕە شیعر، کەباسی ئەخلاقی بەرز یاسودی پەروەردەیی تێدا بێت ، هەروەکو شاعر دەڵێ:

والأم مدرسةٌ إذا أعدتها أعدتَ شعباً طيب الأعراق ([2])

---

(١) واتە: ئەگەر پێغەمبەرﷺئاگای لەغەیب بایە ئەوا جاریەکەی بانگ نەدەکرو پرسیاری لێ نەدەکرد وبەتاقی نەدەکردەوە داخۆ بڕوادارە یان کافر. یەکسەر بەمعاویەی دەگوت: ئەو جاریە بڕوادارە و بڕۆ ئازادی بکە ! !(وەرگێڕ).

(٢) واتە: دایك وەك قوتابخانە وایەن ئەگەر باش و پڕ ئیمان پەروەردە بکرێت ئەوا گەلێکی ڕەگ وریشاڵ داکوتاو وپتەوت ئامادە کردوە.(وەرگێڕ).

هەروەها شاعرێکی تر دەڵێ:

الله أسأل أن يفرج كربنا   فالكرب لايمحوه إلاّ الله([1])

٤. **پێشبڕکێ ی ئایینی وخەم ڕەوێنی یەکان(المسابقات الدينيه والترفيهيه):**

یەکێکی ترلەچالاکیەکانی پەروەردیاران پێشبڕکێ یە کەڕۆڵێکی گرنگی هەیە لەچالاك کردنی بیرو زیهنی قوتابیان. بەتایبەتی کاتێ مامۆستا پرسیاریان ئاراستە دەکات لەچەند بابەتێکی جۆراو جۆرداو قوتابیانیش لەوەڵامدانەوەی دا پێشبڕکێ دەکەن(بەتایبەتیش کەوەڵامەکە خەڵاتی پلە(درجة) ی تێدا بێت - وەرگێڕ) باشتر وایە لەو کاتەدا مامۆستایان خەڵاتی ماددی و مەعنەوی بۆ هانداتی قوتابیان بدات بەو قوتابیانەی کەبەشداری پێشبڕکێ یەکە دەکەن.

٥. **گەشت وسەردانەکانی قوتا بخانە :**

لەسەر قوتابخانەکان پێویستە کەهەندێ گەشت وسەردان بۆ قوتابیان ساز بکەن کەتیایدا قوتابیان سەردانی مزگەوتەکان، کێڵگە کشتوکاڵی یەکان، گۆڕستانو کارگەو قوتابخانەکانی تری دراوسێ بکەن لەدەڤەرەکەدا، بۆ ئەنجامدانی یەکتری ناسینو ئاڵ وگۆڕ کردن و لەیەکتری وەرگرتنی زانست وزانیاریە جۆربەجۆرەکان وچاو کرانەوەی قوتابیەکانو مامۆستایان. هەروەها پێویستە ساڵانە قوتابخانەکان بەچەند گەشتێك بۆ گوندو لادێ نزیکەکان وبۆ هەندێ شوێنی تری وەك ڕوبارو دەریاکان بۆ فێر بونی مەلە کردن لەلایەن قوتابیانەوە کەزۆر گرنگو تەندروستی یە، هەروەها بۆ پێ دەشت وقەد پاڵە جوان و قەشەنگودڵڕفێنەکان.

٦. **سەردانی دایك وباوکان (زيارة الآباء والأمهات): -**

لەقوتابخانەکان دا پێویستە کەدایکان وباوکان بۆ سەردانی قوتابخانەبانگ هێشت بکات بۆ ئەوەی لەنزیکەوە هاریکاری مامۆستایان بکەن بۆ حەل کردنی کێشەکان ئەگەر هەبون، وەبۆ پەروەردە کردنی کوڕو کچەکانیان، ئەوەی لێرەدا زۆر گرنگە ئەوەیە

---

(١) واتە: خوایە داوات لێ دەکەم کەتەنگ وچەڵەمەو نەهامەتیەکانم لەسەر لابەری کەتۆ نەبێ کەسی تر ناتوانێت لەسەرمان لابەرێت ورزگارمان بکات.(وەرگێڕ).

هەڵوێستی باوکان ودایکان ومامۆستایان یەکتری دەگرنەوە لەڕوی قوتابیاندا وهەڵوێستەکانی ماڵەوە و قوتابخانە یەکتری نابڕن و ئەمانەش هەمو کار لەژیان و ڕەوشتی قوتابیان دەکات. پێویستە لەسەر باوکان ودایکان ئەگەر ڕەوشت و هەڵوێستێکی خراپیان لەمامۆستایەك لەقوتابخانەدا بینی بالای کوڕو کچەکانیان دەری نەخەن و با بێ ئەوەی منداڵەکانیان بزانن سەردانی قوتابخانەکە بکەن وچارەسەری کێشەکە بکەن بۆ ئەوەی ڕێزو خۆشەویستی لە نێوان قوتابی ومامۆستایاندا بەردەوام بێت. هەمو لایەك دەزانین کەهەمو کەسێك قابیلی هەڵە کردنە تەنیا خوای گەورە نەبێت، باشترینی هەڵەکەرانیش ئەوانەن کەتۆبە دەکەنو جارێکی تر ناچنەوە سەر هەڵەکانیان هەروەکو لەفەرمودەی ڕاستی پێغەمبەرداﷺ هاتوە.

پێشبڕکێ لە قوتابخانە دا

چاك وایە مامۆستایان لەقوتابخانەکاندا پێشبڕکێ ی زانستی لەنێوان قوتابیەکانیاندا ئەنجام بدەن، چونکە پێشبڕکێ توانای بیر کردنەوەو لەبەر کردنی قوتابیان پتر دەکات و بیرو زیهنی یان بۆ زانیاریەکان دەکرێتەوەو زۆری پێ کەیف خۆش‌و دڵخۆش دەبن . پێشبڕکێش گەلێ جۆری هەن، پێویستە لەسەر مامۆستایان گرنگترینیان پێش گرنگیان بخەن، بەم شێوەی خوارەوە:

١) پێشبڕکێ ی لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز:

پێویستە مامۆستایان لەم بوارەدا پێشبڕکێ یەك ساز بکەن کەبەشێك لەقورئان، یان چەند ئایەتێکیان بداتێ کەلەبەری بکەن. ئەوجار پێشبڕکێ یەکە لەنێوان دو یا سێ قوتابی دا ئەنجام بدات ونیشانەی باش یا ئافەرین یاخود خەڵات بۆ سەرکەوتوان دابنێت([1]).

---

(١) وەك ئەم پێشبڕکێ یە پەروەردیاران لەهەر شوێنێك بن، یا باوکان ودایکان لەماڵەوە لەنێوان منداڵەکانیاندا ساز بکەنو دوایش خەڵات بەسەر سەرکەوتوانو یەکەم ودوەم وسێ یەمەکان دا دابەش بکەن بەپێ ی پلەو ئاستی سەرکەوتنەکەیان بۆ ئەوە قوتابیان یامنداڵەکان هان بدەن کەئەوپەڕی هەوڵو کۆششی خۆیان بخەنە گەڕ بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی زانست وزانیاریەکانیان . ئەوانەی پلەی

هیوای باشتر بون بۆ سەرنەکەوتوەکانیش بخوازن و هانی پتر هەوڵ دانیان بۆ بدات. وە هەر ئەم پێشبڕکێ یە دەتوانرێ فراوان تر بکرێت لە نێوان دو پۆل یا لەنێوان دو قوتابخانەدا بکرێت. هەروەها لەنێوان مامۆستایان و خۆیان دا یالەنێوان دو وڵات یا چەند وڵاتێك دا ئەنجام بدرێت. هەروەکو شانشینی عەرەبی سعودی لەمیانەی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی دا ئەنجامی دەدات:

(أ) بەرنامەیەکی ئیستگەیی لەژێر ناو نیشانی(ناشئ في رحاب القرآن) لەتەلەفزیۆنەوە منداڵان نیشان دەدات کەمنداڵان ئەوەی لەبەریان کردوە دەی خوێننەوە، ئەمە هۆکارێکە بۆ هاندانی قوتابیان ومندالان کەقورئانی پیرۆز لەبەر بکەن، هەروەها بۆ وەرگرتنی ئەو خەڵاتانەی کەبەم بۆنەیەوە وەری دەگرن.

(ب) پێشبڕکێ یەکی جیهانی کەوەزارەتی حەج وئەوقاف ساڵانە پێ ی هەڵ دەستێت بۆ لەبەر کردنی قورئانی پیرۆز وتەفسیر کردنی قورئان وجوان خوێندنەوە(تجوید) . هەروەها خەڵاتی ڕێز لێنانی ماددی ومەعنەوی یان دەدرێتێ بۆ هاندانیان، ئەمە وێڕای ئەو پاداشتە زۆرەی کەلەئەنجامی لەبەر کردنی قورئان لەڕۆژی قیامەتدا کەدەیان درێتەوە([1])

(ج) بەرنامەیەك بەناوی(أبناؤ الإسلام - ڕۆڵەکانی ئیسلام) کەبریتیە لە لەبەرنامەیەکی ئیسلامی سەرکەوتو کەپەیوەندی ئیسلامی جیهانی پێ یەوە هەڵ دەستێت.

٢) لەبەر کردنی فەرمودەی پیرۆز:

هەروەهامامۆستایان چ پیاو وچ ژن پێویستە کەچەند پێشبڕکێ یەك بۆ لەبەر کردنی فەرمودە پیرۆزەکانی پێغەمبەرﷺ ساز بکەن، چونکە زۆر گرنگ وپێویستەودوەمین

کەمتریان هێناوە پێش ئەوانی تر بکەونەوە یان هەر نەبێ بگەن بەوان، هەروەها جۆری ئەم پێشبڕکێ یانە خۆشەویستی لەنێوان قوتابیانو پەروەردیاراندا زێدە تر دەکات.(وەرگێڕ).

(١) بەمەرجێ نیاز پاکی (الإخلاص) یان تەنیا بۆ خوابێت، نەك هەوڵ دانو خۆماندو کردنەکەیان لەپێناو بەدست هێنانی ئەو خەڵاتەدا بێت کەلەدنیادا لەمامۆستا یان لەهەر کەسێ، یا لەهەر داموو دەزگاو دامەزراوەیەك وەری دەگرن(إنّما الأعمال وبالنيات) .(وەرگێڕ).

سەرچاوەیە لەتەشریع وبەرنامەی خوادا دوای قورئانی پیرۆز وسود بەقوتابیان دەگەیەنێت لەدنیاو لەقیامەتدا.

٣) زمـــــانی عەرەبی:

پێویستە لەسەر خوشك وبرایانی پەروەردیار کەلەگەڵ قوتابیاندا بەعەرەبی قسە بکەن و هانیان بدەن کەبەعەرەبی قسە بکەن وپێشبڕکێ لەنێوانیاندا دروست بکەن بۆقسە کردن بەزمانی عەرەبی لەگەڵ مامۆستایان وبرادەرەکانیاندا.وەهانی سەرکەوتوەکان بدەن کەعەرەبی ڕەوان(الفصحی) باش دەزانن بەو شێوە زمانە قسە بکەن نەك شێوە عامی یەکە([1]) .

٤) لەبەر کردنی هۆنراوە(الشعر):

پێویستە قوتابیان هان بدرێن بۆ لەبەر کردنی چەندان دێڕ هۆنراوەی پڕ واتاو بەسود کەبانگی یەکتاپەرستی وتێکۆشان (الجهاد) دەکات. پێغەمبەرﷺکاتێ خەندەکی لەگەڵ سەحابەکان دا لێ دەدا ئەم دێڕە شیعرانەی (إبن أبی رواحة)ی دەگوتنەوە:

والله لـــولا الله مااهتدینـــــا ولا تصــــدقنـــا ولا صلّینـــــا
فـــأنزلن سكینة عـــلینـــــا وثبــــتِ الأقدام إن لاقینـــــــا
والمشـركـون قد بغوا علینـــا إذا أرادوا فتنَــــة أبینـــــــا([2])

(وە وشەی دواییان دووبارە دەکردەوە (أبینا أبینا) ودەنگیان لەگەڵدا بەرز دەکردەوە.

---

(١) ئەمە سەبارەت بەو قوتابیانەی کەعەرەبن یالە وڵاتە عەرەبیەکاندان وتەنیا عەرەبن بەڵام سەبارەت بەئێمەی کوردیش شتێکی باشە کەهەمان مەبەست بگرینە بەر بۆ فێر بونی زمانی عەرەبی لەلایەن قوتابیانی کورد وپێویستە کەزمانی عەرەبی فێر ببن چونکە لەژیانی دنیاماندا سودێکی زۆری لێ وەردەگرین وبەتایبەتیش کەزمانی قورئان وئاینی ئیسلام زمانی عەرەبیە، وەهەروەها لەبەر ئەوەی زمانی عەرەبی زمانێکی سەرەکی جیهانیە و ڕۆشنبیریەکانی پێ دەنوسرێنەوە.(وەرگێڕ).

(٢) واتە: وەڵڵاهی ئەگەر(الله) نەبوایە ئێمە هەرگیز ڕێگەی ڕاستمان نەدەدۆزیەوە. نەچاکەمان دەزانی و نەنوێژیشیمان دەکردن.(دەی خوایە هەر کاتێك ڕوبەڕوی کافران وهاویەش پەیدا کەران و دوژمنانی ئیسلام بوینەوە ئارامی وخۆ ڕاگری و پێدامەزراویمان پێ ببەخشیت و هاریکاریمان بکەیت وپێکانمان لەگۆڕەپانی جەنگ دا توند ڕابگریت و ئەو خوایەی قاچمانی چەقاند، بێ باوەڕانو هاویەش پەیداکەران وکافران ستەمیان لێ کردین ، هەر کاتێك ویستیان ئاشوبمان بۆ بنێنەوەو شەڕمان پێ بفرۆشن پێشمان پێ گرتن و نەمان هێشتن. (جائەم وشەی دوایی بەدەنگی بەرز دوجار دەگوتنەوە ـ نەمانە هێشتن، نەمان هێشتن).وەرگێڕ).

چۆن قورئان بلێینەوە؟:

١) مامۆستا باسورەتەکە، یائەو ئایەتانەی کەمەبەستە لەبەر بکرێن لەسەر تەختە ڕەشەکە یان لەسەر وەرەقەیەك بەخەتێکی جوان وڕونو سەرو ژێری یان بۆ بکات وبینوسێتەوەبەدیوارو لەشوێنێکی بەرز هەڵی یان بهاوەسێت، یاخود لەسەر قورئانەکە بیان خوێننەوە.

٢) بەدەنگی جوانو ڕونو بەرز لەگەڵ (ترتیل) و نەرم کردن وخۆش کردنی دەنگی دەی خوێنێتەوە، ئەمجار دەنگی دەبڕێت واتە ڕادەوەستێت، بەواتا ئایەتێك دەخوێنێتەوەو لەکۆتایی ئایەتەکە دەوەستیّ. بەگوێرەی فەرمودەی (أُم سلمة) کاتیّ پرسیاریان لیّ کرد، ئایا خوێندنەوەی پێغەمبەرﷺچۆن بوە؟ گوتی: (کانﷺ یقطع قُرآنه آیة آیة) ([1]) ﴿ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَـٰلَمِينَ ۝ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ ۝ مَـٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ ۝ ،....﴾

٣) هیچی تیا نیە ئەگەرقوتابیەکان بچوك بون ئایەتەکان لەگەڵ مامۆستادا بلێنەوە بۆ ئەوەی لەگۆکردنی ئایەتەکاندا زمانیان ڕابێت. بەلاّم ئەگەر گەورە بون پێویست بەوە ناکات.

٤) ماوەیەك بدرێت بەقوتابیان بۆ ئەوە لەبەر خۆیانەوە بەسرپە سرپو بیّ دەنگە دەنگو ژاوە ژاو دروست کردن ئایەتەکان لەبەر بکەنو بۆ ئەوەی کار لەیەکتری نەکەنو بەیەکتریەوە سەر قاڵ نەبن. چونکە پێغەمبەرﷺئەمەی قەدەغە کردوە کەفەرمویەتی: {لایجهر بعضکم علی بعض فی القرآن}([2])

---

(١) أ. صحیح رواه البحاری.

ب. واتە خوێندنەوەی پێغەمبەرﷺ ئایەت ئایەت دەی خوێندەوەو لەسەری دەوەستا.(وەرگێڕ)

(٢) أ. رواه البخاری.

ب. واتە دەنگ بەسەر یەکتریەوە بەرز مەکەنەوە لەکاتی قورئان خوێندندا.

٥) نـابێ لـەکاتی قورئـان خوێنـدن دا پەلـە پـەل بکـەن‌و خێـرا بخوێننـەوە . إبـن مسعود﷛گوتویەتی: (لاتنثروا نثر الرمل، ولاتهذوهُ هذَّ الشعر، قفوا عنـد عجائبـهُ، وحرِّكوا به القلوب، ولايكن همَّ أحدكم آخر السورة) (الهذُّ: الإسراع في القراءة)(١)

٦) مامۆستا باقوتابیان وافێر بکات کـە(صـدق اللهُ العظـيم) نەکـەن کـاتێ کـە دەسـت لـەقورئان خوێنـدن هـەڵ دەگـرن، چـونکە ئەمـە هـیچ بەڵگـەیـەکی شـەرعی لەسـەر نەهاتوە. قورئـان خوێنـدنیش بەندایـەتی کردنـەو بەندایـەتیش نـابێ هـیچ شـتێکی زیـادی بخەیتـە سـەرو بیدعـەی تێـدا بکـەیت باقوتـابی وا نـەزانێ کەئەمـە شـتێکە لەقورئان.

---

(١) أ. رواه البغوي.

ب. واتە:هێندە بەپەلە قورئان مەخوێننـەوە وەك چـەنگە لیـو پـەرش وبـڵاوی بکەنـەوە، نـەوەك هۆنراوەش بەلەراندنـەوە و بەپەلـە بیخوێننـەوە. لەشـوێنە سـەرنج ڕاکێشەکاندا بوەسـتن و تێبینـی لێ بکەن، بەخوێندنەوەیـەکی وا بیخوێننـەوە کـەدڵی خـەڵکی ڕاچڵەکێنن‌و کەمەنـد کێش بکـەن. بائـاوات ومەبەستتان ئەوە نەبێ کەخێراو زو تەواوی بکەن و بگەنە کۆتایی سورەتەکە یا بۆ تەواو کرنـی خـەتم پەلـە پـەلتان پـێ بکـەوێت وهـیچ لەخوێندنـەوەی قورئانەکـە سـود وەرنـەگرن و پەنـدو عیبرەتـی لێ وەنەگرن.(وەرگێڕ).

وەرزشی لەش(الرياضة البدنية)؛

قوتابخانەکان گرنگی یەکی تەواو بەوەرزشی لەشی دەدەن، بۆ وانەی وەرزش مامۆستای تایبەتمەند هەیە چ لەسەرەتایی یەکانو چ لەناوەندیو ئامادەیی ودواناوەندیو زانکۆکاندا بێت. پێویستە لەسەر خوشك وبرایانی مامۆستاو پەروەردیاران بۆ قوتابیتان ڕون بکەنەوە کەئایینی ئیسلام چ گرنگی یەکی بەپەروەردە کردنی ئایینی داوە ئەو گرنگی یەشی داوە بەپەروەردە کردنی وەرزشی لەشی ولەش ساغی، بۆ ئەوەی موسڵمانانی بەهێزو بەتوانا بەرهەم بهێنیێ، چ لەڕوی ئاینەوە بێت وچ لەڕوی هێزی بازو ولەشەوە بێت. بەکار کردن بەفەرمودەی پێغەمبەرﷺ:{ المؤمن القوى خيرٌ وأحبُ إلى اللهِ من المؤمن الضعيفِ، وفي كلٍ خير، إحرص على ماينفَعكَ، إستعن بالله، ولا تعجز، فإن أصابك شيءٍ فلا تقول لو أنِّي فعلت... كان كذا وكذا، ولكن قُل قدَّر اللهُ ما شاء فعل، فإن لو تفتح عمل الشيطان}([1])

چونکە موسڵمانی بەهێزو لەش ساغ هەمیشە بەتوانا ترە لەبەندایەتی لەشی یەکان بۆ خوای گەورە وەك نوێژ کردن و ڕۆژو گرتنو حەج کردنو تێکۆشان (الجهاد)

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: موسڵمانی بەهێزو بەتواناو لەش ساغ گەلێك لەموسڵمانی لاوازو بێ هێزو بێ ورەو ئیمان لاواز خێر ترو باشترە،ئەگەر شتێك بەلایەك ، ناخۆشیەك، یانەخۆشیەکت توش بو مەڵێ ئەگەر ئەوام بکردایە وا نەدەبو، یا ئەگەر نەچوباما بۆ فلان شوێن توشی ئەم قەدەرە نەدەبوم، نەخێر ئەمە هەرگیز وا نیە ئەگەر نەش چوبای ئەو ناخۆشی یا ئەو بەلایەت هەر بەسەر دەهات، لەبری ئەوە بڵێ زۆر سوپا س بۆ تۆ ئەی خوای پەروەردگارم ئەوە قەزاو قەدەری تۆیە و هەر دەبێ بێت وگەڕانەوەی نیە مەگەر خۆت ویستت لەسەر بێت. تۆ لەسەر ئەو شتە سور بە کەسودی بۆ دین ودنیا تێدایە پشت بەخوا ببەستەو داوای یارمەتی وسەرکەوتنی لێ بکەو دەست بەئیشەکەت بکەو هەرگیز پەکت نەکەوێت و ورە بەر نەدەی جا هەر شتێکت هاتە ڕێ نەڵێ ی ئەگەر وام نەکردایە توش نەدەبوم و وادەبو یا وانەدەبون بەڵکو بڵێ ئەمە قەدەری خوایە هەر دەبوایە بهاتایە و چونکە خوای گەورە هەر شتێك ویستی لەسەر بێت دەی کات .ئەو خەتەرەو خوت خوتانە کاری شەیتانن گوێ یان پێ مەدەن.(وەرگێڕ).

لەبڕواداریێکی لەش ناساغ وبێ هێزو لاوازو ڕوتەڵە . بۆیە پێویستە ڕاهێنەری وەرزشی سەرکەوتوو سودەکانی بەندایەتی کردنە لەشی یەکانو پەیوەندیان بەبەهێز کردنی لەشی مرۆڤەوە بۆ قوتابیانی ڕون بکاتەوە:

(١) نوێژ:

بریتیە لەبەندایەتی کردن بۆ خوا لەگەڵ ئەمەشدا سودو کەڵکێکی زۆری هەیە بۆ بەهێز کردنی لەشی مرۆڤ، چونکە وەستان و بەچۆك داهاتنو کڕنۆش بردنو ئەم جموجوڵانە سودێکی زۆریان هەیە بۆ بەهێز کردنی لەشی مرۆڤ.

(٢) ڕۆژو (الصیام): ـ

ڕۆژو بەندایەتی کردنێکە بۆ خوای گەورە. سەرباری ئەمەش نوژداران سەلماندویانە کە سودێکی زۆری هەیە بۆ تەندروستی لەشی مرۆڤ، چونکە گەدەو کۆئەندامی هەرس بەهێز دەکاتو جگەرو ئەندامەکانی تری ناو هەناوو لەشی مرۆڤ چالاك دەکاتو سودێکی یەکجار زۆری بۆ سەرتاپای لەشی مرۆڤ هەیە.

(٣) حـــــەج :

حەج کردن سەرباری ئەوەی بەندایەتیو مل کەچ کردنێکە بۆ خوای گەورە چەندان وەرزشی بۆ مرۆڤ تێدایە وەك:

(أ) خۆشوشتن پێش ئیحرام بەستن:

چالاکی یەکە هێز بەسوڕی خوێن دەدات، پاکو خاوێنیشە بۆ لەشی مرۆڤ وپاکو خاوێنی پێستو موەکان،هەروەکو خۆشوشتن لەکاتی(جِماع) کردنو ڕۆژانی هەینیو دستنوێژ هەڵ گرتن، ئەمانە هەمویان چەند کارو چالاکیەکی وەرزشی بەکەڵکن بۆ لەشی مرۆڤ.

تـــەواف:

ئەمیش بەندایەتیەکە بۆ خوای گەورەو ڕۆیشتن‌وگورگەلۆقە(ترمل)و ڕاکردنی تێدایە، کەبریتیە لەچەند هەنگاوێکی خێرا تر لەڕۆیشتنی ئاسایی. پێغەمبەرﷺبۆیە فەرمان بەئەنجام دانی ئەم تەوافەدەکات، وەبۆ ئەوەی کافران‌و بێ باوەڕان هێزو توانای موسڵمانان ببینن.

(ج) سەعی: بەندایەتی کردنێکە بۆ خواو ڕۆیشتن بۆ ماوەیەکی درێژی تێدایە، لەگەڵ ڕاکردن لەنێوان دو میل دا. هەروەها سەرکەوتن بۆ تەپۆلکەی صەفاو مەروە، ئەمانەش خۆی لەخۆی دا بریتین لەچەند جۆرە چالاکی یەکی وەرزشی.

(د) هـات وچـۆو گواسـتنەوەو ڕۆیـشتن لـەمینا(منـی) وە بـۆ عـەرەفاتو گەڕانـەوە بـۆ مزدەلیفەو مانەوە لە(منی) و وەشـاندنی (الحجـرات) واتـە ڕەجـم کردنـی شـەیتان لەچـەند ڕۆژێك دا.

(هـ) ڕەمی کردنی شەیتان(رمی الجمار): ئەمەش بەندایەتی کردنێکە بۆ خوای گەورە، سودێکی وەرزشی زۆریشی بۆ لەشی مرۆڤ هەیە. هەروەها سودێکی زۆری سەربازیشی هەیە بۆ موسڵمانان بۆ فێر بونی ڕەمی کردن، خوای گەورەو باڵا دەست فرمانی بەبڕواداران کردوەو دەفەرموێ:﴿ وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن قُوَّةٖ وَمِن رِّبَاطِ ٱلۡخَيۡلِ تُرۡهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمۡ ﴾ ([1]) ئەمەتە پێغەمبەریشﷺ هێزو تواناو سودی

---

(١) أ. سورة الأنفال: (٦٠)

ب. واتە:ئەوەندەی دەتوانن هێزو تواناو چەكو چۆڵە و ئامرازو كەلو پەلـەكانی جـەنگ ئامـاد بكـەن‌و مەشـق‌و ڕاهێنان لەسەر چەكو سوار چاكی وبەكار هێنانی ئەسپ بكەن كەئەو كاَت ئەسپ باو بو لەجەنگ ولەسواری دا، بەلاَم ئەمڕۆ تۆپ وفڕۆكەو تانك وزرێ پۆش‌و ڕۆكێت‌وچەكە سوكەكان‌و گەلێ كەلو پـەلو ئـامێری تـری جـەنگی هەن موسڵمان پێویستە خۆیان لەسەر بەكار هێنان یان ڕابهێنن‌و هەمیشە مەشقی لەسـەر بكـەن‌و هەمیـشە خـۆ تـەیارو ئامادەباش بكەن، بۆ ئەوەی هەمیشە دوژمنانی خوای گەرەو دوژمنانی خۆتانی پێ بترسێنن.(وەرگێڕ).

ڕەمی کردنی بۆ لێك داوینەوەو فەرمویەتی:{ألا إنَّ قوة الرمي، ألا إنَّ قوة الرمي}(١) .
هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ هەمیشە موسڵمانان هەڵ دەنێت بۆ فێر بونو مەشق کردنو بەرز کردنەوەی ئاستی سەربازیو پەروەردە کردنی سەربازانو بەرز ڕاگرتنو برەو پێدانی هونەری سەربازیو جەنگ، لەم بوارەوە فەرمویەتی:(من تعلَّمَ الرمي ثمَّ نسيهُ فليس منا، أوقد عصى)

هەتاکو لەڕۆژگاری ئەمڕۆشماندا بەڵکو پتریش لەجاران فێر بونو ڕاهێنان لەسەر چەکەکانو فێر بونی زانستەکانی جەنگ پێویست وکارێکی حەتمی وفەرزە لەسەر موسڵمانان لەهەمو جیهاندا بەتایبەتی کەئێستا هەمو جیهان دوژمنی موسڵمانانو ئایینی پیرۆزی ئیسلامە، چونکە فڕۆکەو ڕۆکێتو تۆپە دور هاوێژەکان پێویستی یەکی زۆریان دەوێ بۆ فێر بونو دروست کردنیانو ڕاهێنانو کار کردن پێ یانو دەبێ دەرسی نەزەریو پراکتیکی(عملي) یان لەسەر بخوێندرێت هەتاکو موسڵمانان بەباشی فێری ببنو بەکاریان بهێنن بەبێ گرفت وکێشە دروست بون.

(٤) ئەسپ (**الخـــيل**):

ئەسپ لەکاتو سەردەمی سەرەتای ئیسلامدا یەکێك بوە لەئامرازە هەرە پێویستی یەکانی تێکۆشانو جەنگ لەپێناو خوای گەورە بۆ بەرپا کردنی دەوڵەتی ئیسلامی. هەتاکو ئێستاش زۆرێك لەوڵاتان پێشبڕکێ ی ئەسپ دەکەنو ئەنجامی دەدەنو هانی سوار چاکی و برەو پێدانی دەدەن. دیارە ئەمە شتێکی حاشا هەڵ نەگرە کەسودو کەڵکێکی وەرزشی زۆریشی بۆ لەشی مرۆڤ تێدایە. زۆر لە دەوڵەتە بیانیەکان گرنگی یەکی زۆر بەسوار چاکی ئەسپ دەدەن.

---

(١) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هێز لەخۆ ئامادە کردنو ڕاهێنانو مەشق کردن بەچەکەکانو فێر بونی زانستو تاکتیکەکانی جەنگ دایە. هێز لە پەروەردە کردنو مەشقو ڕاهێنانی جەنگاوەرانو ئامادە کردنی جۆرەکانی چەكوپێداویستی یەکانی جەنگ دایە ئەویش لەپێناو خوادا.(وەرگێڕ).

(٥) پێشبڕکێ (السباق):

ئەمەشیان جۆرێکی تری بەسودە بۆ لەش جوانی لەشی مرۆڤ، پێغەمبەرﷺ پێشبڕکێی غاردانی لەگەڵ عائشە خاتونڕضي الله عنها دا کردوە عائشەش لەگەڵ ئەودا رای کردوە.

پوختەی کار

پێویستە لەسەر مامۆستای سەرکەوتو بەتایبەتی تایبەتمەندانو پسپۆڕانی وەرزشی کە ئیسلام گرنگی پێداونو هێناونی بۆ خزمەتی قوتابیانو تێ یان بگەیەنێتو بۆیان ڕون بکەنەوە کەزۆربەی زۆری کاتە زێڕینەکانی خۆیان بە دەوری یاری تۆپی پێ وبەدەوری تۆپەوە بەفیڕۆ نەدەن، بەتایبەتیش ئەگەر کاتی نوێژ کردن هات ، نوێژەکانیان لەسەر نەچوێنن، هەروەها لەئەنجامی مل ملانێ ی یاری دا لە گۆڵێن دا ڕق بەرقەو دو بەرەکیو کینەو دوژمنایەتی ڕو دەدات. لەخستەخانەی (النور) لەشاری مەککە گەنجێکم دیت کەقاچی توشی(عضال ـ خزین) ببو، کاتێ پرسیارم لێ کرد:

ـ ئەوە بەچی توش بوی؟

ـ یەکێك لەیاریکەران، لەیاریەکماندا کاتێ بینی بەسەریدا زاڵ بوم خۆی بەقاچم کێشاو قاچم شکا، هێنایانم بۆ خەستەخانەو ئێستاش چاك بونەوەم زۆر زەحمەتە.

ڕێگا پەروەردەییە سەرکەوتووەکان

لەسەر خوشكو برایانی مامۆستا پێویستە لەسەر ئەو ڕێگە پەروەردەی یانە بڕۆن کەقورئانی پیرۆزو سوننەتی پێغەمبەرﷺبۆ پەروەردە کردنو دروست کردنی بەریەکی ڕەوشت بەرزو ئازاو بەجەرگو بەرگری کار لەئایینو ئوممەتی ئیسلام هێناونی . کەدەتوانین لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا بیان گوشین:

ترس وئومێد: (الخوف والرجاء):

پێویستە لەسەر مامۆستایان کەترس‌وئومێد لەخوای گەورە لەدڵی قوتابیەکانیاندا بروێنن. چونکە خوا تۆڵە ئەستێنێکی زۆر توندە بۆ ئەو کەسانەی کەسەرپێچی فرمانەکانی دەکەن‌و فرمانەکانی ئەنجام نادەن، پەیمانی ئاگرێکی سوتێنەرو بە ئازارێکی سفت‌و سوێ ی بەو کەسانە داوە لەدۆزەخ کەسەرپێچی دەکەن‌و بەرنامەی خواناگرن‌و ڕازی نین قورئان‌و سوننەت بەرنامەوکەتەلۆکی ژیانیان بێت لەدنیادا. لەبەرامبەر ئەمانەشدا خوای باڵا دەست پەیمانی بەبڕواداران‌و گوێ ڕایەڵانی خۆی‌و ئەو کەسانەی مافەکانی خوا ئەنجام دەدەن‌و بەرنامەی خوا دەکەنە سەرمەشقی ژیانی دنیایان‌و بەهیچ بەرنامەیەکی تری ناڕاست‌و دەستکرد ڕازی نین، بەبەهەشتێك کەپاداشتی کردەوەکەی خۆیانەپڕیەتی لە جۆگاو جۆبارو دارو درەخت‌و میوەو میوەجات‌و حۆری جوان‌و گەڵێ نازو نیعمەتێك کەبڕانەوەیان بۆ نیە، نەهیچ نەفسێك‌و نەهیچ چاوو نەهیچ گوێ یەك ئەم نازو نیعەمەتانەی بینیوەو بیستوەو نەبەخەیاڵی کەس داهاتوە.هۆکارو ڕێگەی بەدەست هێنانی ئەمانە هەموی بونی ترس‌و ئومێدە لەدڵی موسڵمانانی بڕواداردا، واتە: موسڵمانان دەبێ هەمیشە لەنێوان ترس‌و هیوداری دا بن. ئەوەندە بترسن لەخوا کەئەو بەندایەتی‌و پەرستشی یەی کەکردویانە لێ ی وەرگرتون یاخود نا. ئەوەندەش ئومیدی هەبێت کەهەمو بەندایەتی وپەرستشی یەکەی لێ وەر گرتون‌و دەیان باتە بەهەشت، ئەوەندەش زیادە ڕەوی نەکەن کەپەنا بەخوا لەخۆ بایی ببن‌و منەت بەسەر خوادا بکەن‌و توشی تاوان ببن تێ دا. لەم ئایەت‌و فەرمودانەی خوارەوەدا دەردەکەوێت:

(أ) خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ ۞ نَبِّئْ عِبَادِىٓ أَنِّىٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝٤٩ وَأَنَّ عَذَابِى هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ۝٥٠ ﴾(١)

---

(١) أ. سورة الحجر (٤٩، ٥٠)

ب. واتە: هەر من لێ بوردەو بەخشندەم، وەهەر عەزابی منە بەهێزو توندو تیژو بەسفت‌و سوێ یە.(وەرگێڕ)

وەهەروەها دەفەرموێ:﴿ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ ﴾[1]

لەم ئایەتەدا خوای گەورە فەرمانمان پێ دەکات کەداوای لێ بکەینو لەبەری بپاڕێینەوە. نزاو پاڕانەوەش بەشێکە لەبەندایەتی .. بەترسان لەئاگری دۆزەخوتەماحو ئومێد بون بەبەهەشتەکەی، بۆ ئەوەی بابای موسڵمان هەمیشە لەنێوان ترسو ئومێد (الخوف والرجاء) دا بێت. بەمە قوتابی ڕەوشت و ئاکاری ڕاست دەبێتەوەو پاكو خاوێن دەردەچێتو بەردەوام دەبێت.

(ب) لەفەرمودەدا هاتوە: {اللهُمَّ إنِّي أسألك الجنَّةَ، وأعوذُ بِكَ مِن النار} ([2]) . ئەم ئایەتانەوئەم فەرمودەیە بەرپەرچ دانەوەیەکی خوایی‌و سوننەتەبۆ سۆفیگەرێتی کەدەڵێ: ئێمە بەندایەتی‌و پەرتشی خوا لەپێناو بەهەشتولەترسی ئاگری دۆزەخ ناکەین. هەروەکو لەبابان دی بیٚو نەبارانوئەوقورئانو فەرمودانەی کەلەمەو بەر باسمان کردن نەبیستبیٚ.

---

(١) أ. سورة الأعراف: (٥٦)

ب. واتە: خراپەکاری‌و بیٚ فەرمانی خوا مەکەن دوای ئەوەی ئەم زەویە پاکە پڕ لەخێرو بێرەی بۆ دروست کردون پێغەمبەرانوچەندان بەرنامەی خوایی بۆ ناردونە خوار کەدوایەمینیان قورئانی پیرۆزو جارێکی تر ئیدی ئەم زەویە پیس مەکەنەوە. هەروەها بەترسو سەرێکی کزۆڵەوەو لەنێوان ترسو ئومێدەوە(الخوف والرجاء) لەخوا بپاڕێنەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح رواه أبوداود.

ب. واتە: خودایە گیان داوات لێ دەکەم بەهەشتم پێ ببەخشی، وە پەناشت پێ دەگرم لەئاگری دۆزەخ.(وەرگێڕ).

چیرۆكو بەسەرهـــاتە گرنگەکـــان

چیرۆكو بەسەرهات کاریگەریەکی زۆر گرنگی لەسەر دەرونی مرۆڤدا هەیە، بۆیە لەسەر براو خوشکانی پەروەردیار پێویستە کەزۆرێك لەو چیرۆكو بەسەرهاتانەی کەلەقورئانی پیرۆزو سوننەتی پاکی پێغەمبەرﷺدا هاتون بۆ قوتابیەکانی بگێڕێتەوە کەئێمە هەندێك لەو چیرۆكو بەسەرهاتانە لەم چەند ڕیز بەندیەی خوارەوەدا گرد دەکەینەوە:

(أ) چیرۆکی یارانی ئەشکەوت(اصحاب الکهف): پەندو دەرس وەرگرتنو ئامۆژگاریەکی زۆری بۆ ئێمە تێدایە. ئەمانە دەستەیەکی بڕوادارو خاوەن بڕوایەکی پتەوویۆلایین بون بەخوای گەورەو پەروەردگار. ئامانج لەبۆ گێڕانەوەی ئەم بەسەرهاتە پێك هێنانو دروست کردنی بەرەیەکی بڕوادارە بەخوای گەورە(الله) گیان، کەهەمیشە حەزو ئارەزویان یەکتاپەرستی خوای گەورەیە، هەمیشە زۆریشیان ڕەق لەهاوبەشی پەیدا کردنە.

(ب) چیرۆكو بەسەرهاتی عیسا(علیە الصلاة والسلام)، مەبەستو ئامانج لەم بەسەرهانەدا دان نانە بەوەی کەعیسی بەندەو نێردراوی خوایە نەك کوڕی خوا هەروەکو فەلەکان(النصاری) دەڵێن.

(ج) چیرۆكو بەسەرهاتی یوسف (علیە الصلاة والسلام) : لەئامانجەکانی هێنانەوەی ئەم بەسەرهاتە ئاگادار کردنو وریا کردنەوەی موسڵمانانە لەدور کەوتنەوەو تێکەڵیو بەتەنها مانەوە لەگەڵ ئافرەتانداو خۆڕاگریو پاراستنی داوێنە لەکاری خراپەو بێ شەرعیو فاحشەدا کەچارەنوسەکەی تێچونو داڕزانە، هەروەها خۆڕاگریو ئارامیو سوپاسگوزاری خواو خیانەت نەکردن وتەبایی ویەك ڕیزیە.

(د) چیرۆكو بەسەر هاتی یونس سلامی خوای لەسەر بێت: پەندوئامۆژگاریەکانی ئەم بەسەر هاتەش بریتیە لەوەی کەتەنیا پەنا بردنو هانا بردنە بۆ خوای بالا دەستو کاربەجێ(الله) بەتایبەتیش لەکاتێك دا کەتوشی بەلاو موسیبەتو نەهامەتیەك ببیت تەنیا پشت بەخوا ببەستریّ.

(هـ) چیرۆکی یارانی غار(أصحاب الغار): ئەم بەسەر هاتە پێغەمبەرﷺ بۆ سەحابەکانو بۆئێمەی گێڕاوەتەوە بۆ ئەوەی فێری ئەوەمان بکات کەلەکاتی پاڕانەوەدا کردەوەکانی خۆمانو ڕەزامەندی باوکو دایك و داگیر نەکردنی مافی کەسانی ترو زینا نەکردن لەترسی خوا بکەین بەهۆ(الوسیلة) واسیتە لەڕوی خوای گەورەدا. سوننەتی پێغەمبەرﷺ پڕیەتی لەم چیرۆکو بەسەر هاتە بەکەڵکو سود بەخشانە.

پوختەی کار

لەسەر هەمو پەروەردیاران پێویستە کەئەم چیرۆکو بەسەر هاتە بەسودانەبۆ قوتابیەکانیان بگێڕنەوە، چونکە باشترین یارمەتی دەرێکن بۆ پەروەردە کردنی بەرەکانی دواڕۆژ. وەلەچیرۆکو بەسەرهاتە خراپو پیسو بۆگەنەکان بیان پارێزنو بیان گێڕنەوە کەهەمیشە بەرەو خراپیو خراپەکاریو دزیو قۆڵ بڕیو لادانو ڕەوشت نزمیو خراپیوشەڕواڵ پیسیو سەر گێژ کردن پەل کێشیان دەکات. منیش دەڵێم:(واتە مامۆستا جمیل زینۆ...وەرگێڕ)کۆمەڵە کتێبێکی بەسودم بۆ گەنجو لاوان دەرکردون کەدەتوانن سودیان لێ وەربگرن بەم ناونیشانانەی خوارەوە:

١. من بدائع القصص النبوی الصحیح.
٢. معجزة الإسراء والمعراج، نشر دار المنار فی الخرج.
٣. قطوف من الشمائل المحمدیة والأخلاق النبویة والآداب الإسلامیة(مطبوع سابقاً) وغیرها من الکتب المفیدة.
٤. الصوفیة فی میزان الکتاب والسنة.
٥. معلومات مُهمة من الدین لایعلمها کثیرٌ من المسلمین.
٦. أرکان الإسلام والإیمان.
٧. العقیدة الإسلامیة فی الکتاب والسنة الصحیحة.
٨. الوهابیة علی ضوء الکتاب والسنة.

٩. شهادة الإسلام لاإله إلاّ الله.

١٠. تحفة الأبرار فى الأدعية والآداب والأركان.

١١. التحذير الجديد من مختصرات الصابونى فى التفسير.

١٢. فضائل الصلاة والسلام غلى محمد خير الأنام.

پاراستنی نوێژەكان و كردنیان بە كۆمەڵ(الجماعە)لە مزگەوتدا :

نوێژ كردن بەكۆمەڵ لەمزگەوتدا واجبە لەسەر پیاوان، بۆیە لەسەر مامۆستایان وباوكانو دایكان پێویستە كەقوتابیانو منداڵانیان لەسەر نوێژ كردن بەكۆمەڵ (الجماعة) لەمزگەوتدا هان بدەنو ڕایان بهێنن بۆ ئەوەی هەر لەئێستاوە فێر ببن وڕاببێن كەگەورەش بون بەردەوام بچنە مزگەوتو قورس نەبێت و تەمەڵی تێدا نەكەن. بۆ ئاسانكاریو سەركەوتنی ئەم كارەش باش وایە ئەم نەخشەی خوارەوە لەسەر تەختە ڕەشەكە بنوسنەوە تاقوتابیانیش لای خۆیان لەدەفتەرەكانیاندا بینوسنەوە. ئەمجار هەمو نوێژەكان بچنە مزگەوت و نوێژەكانیان بەكۆمەڵ بكەنو نەخشەكەش لەگەڵ خۆیاندا بەرن، باپێشەوا(إمام) ی ئەو مزگەوتە یاخود بانگ دەرەكە ناوی خۆی بنوسیّو بۆیان ئیمزا بكات كەئامادەی جەماعەت بون، هەمو ڕۆژێ خشتەكە لەگەڵ خۆیاندا بێننەوە بۆ قوتابخانەو مامۆستا لەجێگەی تایبەتی خۆی دا بۆیان ئیمزا بكات و نیشانەی باشیو نمونەیی یان بەپێ ی ئامادە بونیان لە جەماعەتەكانیاندا لەبەشی خوو ڕەوشتو پەروەردەی ئیسلامی دا بۆ دابنێتو خەڵاتیان پێكەش بكات.

ناوی قوتابی:..

ناوی ئەو مزگەوتەی کەنوێژی تێدا دەکات :......................

ڕۆژەکان	نوێژی بەیانی	نیوەڕۆ	عەسر	نوێژی شێوان	نوێژی خەوتنان	واژۆی مامۆستا
شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
یەك شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
دو شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
سێ شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
چوار شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پشەوا	
پێنج شەممە	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	
هەینی	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	پێشەوا	

تێبینـــی: بـــەڵام قوتابیـــانی کـــچ لـــەماڵی خۆیـــان نوێـــژەکانیان دەکـــەن و بەخێوکەرەکانیان لەبری پێشەوا واژۆیان بۆ دەکەن بۆ مامۆستای دەبەنەوە.

گێڕانەوەی قوتابیان و منداڵان لە کاری خراپ:

هەڵس و کەوتە خراپەکان:

لەسەر مامۆستای سەرکەوتو پێویستە کەقوتابیەکانی لەڕەوشتو هەڵس و کەوتی خراپو ناشیرینەکان بپارێزێ: وەك نوسین بەدەستی چەپو چەمینەوە لەکاتی نوسینو فڕێ دانی کاغەزو پاشەڕۆی قلم دوای دادانی لەسەر زەویو هەڵکێشانی پەڕی دەفتەرو پیس کردنی بەمەرەکەب، نوسین بەخەتێکی ناشیرینو تێکەڵو پێکەڵو خراپ، قسەی ناشیرین کردنو شەڕە جنێووئەم جۆرە ڕەوشتە خراپانە. هەروەها گێڕانەوەیان لەخراپترینو بێزراو ترین ڕەوشتێك کەبریتیە لەجگەرە کێشان کەبەشێوەیەکی زۆر ناشیرینو بەربڵاوو ترسناك لەناو قوتابیاندا تەشەنەی کردوە. بۆیە لەسەر مامۆستایانو پەروەردیاران پێویستە بەهەمو شێوەیەكو بەهەمو ڕێگە جۆربەجۆرەکانو بەوپەڕی توانو لێبڕاویەوە بەر لەشاڵاوی نەگریسی ئەم ئاکارەناشیرینەو ناهەموارەو موسڵمانان بەتایبەتیش هی منداڵانو قوتابیان بگیرێتو دەستیان بگیرێت نەکەونە ناو زۆلکاوی ئەم پەتا کوشندەیەو نەخنکێن تیٚ ی دا هەروەکو گەورەکان تیٚ ی کەوتون. پێویستە لەسەر مامۆستایان کەزیانو مەترسی یەکانی جگەرە بۆ قوتابیان ڕون بکەنەوە کەبۆنێکی پیسو هەراسان کەری هەیەو دەبێتە هۆی زەرد هەڵگەڕانی ددانو سمێڵو پەنجەکانی جگەرە کێش، وەهەروەها کەڵەکە بونی نیکۆتینو قەترانو پڕ کردنی سی یەکانو ئەنجام دەبێتە هۆی مردنی ناوەخت. بەم کارەشی نەفسێکی کوشت کەخوای گەورە حەرامی کرد بو. هەروەها کارێکی پێویستە ئەوەی کەلیژنەی نوژدارانی جیهانی دەربارەی جگەرەو زیانەکانی ڕای گەیاندوە کەدەبێتە هۆی سەرەتانی سی یەکانو جگەرو خوێنو گەلیٚ نەخۆشی تر بۆ قوتابیەکان ڕون بکاتەوە.

بەڵام ئەو مامۆستایانەی کەبەم ژەهرە گیرۆدە بون، پێویستە لەسەریان کەلەناو خەڵکیو لەناو قوتابیەکانیدا جگەرە نەکێشن، هەروەکو لەفەرمودەی پێغەمبەرداﷺ

هـاتوه: { كـلُّ أمَّتـی معـافی إلاّ المجـاهرین}(١) بـەڵكو پێویـستە لەسـەر جكەرەكێـشان كەبەیـەكجاری واز لەجگـەرە كێـشان بهێـنن. هـەروەها لەسـەر مامۆسـتایان پێویـستە كەقوتابیانیان تێ بگەیەنن كەبابای جگەرەكێش زیان بـەو كەسانەش دەگەیـەنێت كـەوان لەتەنیـشتیەوەو ئـازاری ئـەو دو فریـشتەیەش دەدات كـەخوای گـەورە لەسـەری تـەرخان كردون بۆ نوسینی چاكەو خراپەكان. دیارە ئازاردانی خەڵكیش لەئایینی پیرۆزی ئیسلامدا قەدەغەو حەرامە. جائەگەر مامۆستا توانی قوتابیەكانی قەناعـەت پـێ بكـات، و بەتـەواوی لەزیانـەكانی جگـەرە هوشـیاریان بكاتـەوەو ئـەوەی كـەئامۆژگاری قوتابیـەكانی دەكـات لەخۆشـی دا ڕەنـگ بداتـەوە ئـەو كـات ئـەو قوتابیانـە لێ ی دور دەكەونـەوە متمانەشـیان بەمامۆستاكەیان دەبێتو بەڕاستگۆی دەزانن، بەڵام ئەگەر مامۆستاكەیان ببیـنن كەڕاسـت ناڵێو كردەو قسەكانی تێك ناكاتەوە ئـەوا متمانـەیان لای قوتابیـەكان نـامێنێو بـەدرۆزنی لەقەڵەم دەدەن.

١) سـنەماو تەلەفزیـۆن:

ئەوەی كەلەبەهێزترینو گرنگترینو كاریگـەر تـرین هۆكارەكـانی غـەزو كـردنو ڕەش كردنەوەی كلتوری لەوڵاتانی موسڵمانانـدا دەژمێردرێت كەلەلایەن كـافرانو بـێ باوەڕانـەوە بـەدیاریو خـەڵات بـۆ ئێمـەی موسـڵمان هێنـراوە بـۆ هـەرەس پـێ هێنـانی ئەخلاقیـەتو ڕەوشتو بـەها بـەرزەكان سـینەماو تەلەفزیۆنـە. كەبەڕاسـتی لـەژێر نـاوو لـەژێر پـەردەی ئـازادیو دیمـوكراتیو گـەلێ شـتی تـری لـەم نـاوە زاقو بریقانـەی كەڕواڵـەتو بـەرگی دەرەوەیـان ڕەحمـەتو نـاوەڕۆكو ناپۆشەكەشـیان عـەزابو دەردەسـەریە بەتـەواوی ئەخلاقیەتو ڕەوشـتی موسـڵمانان دادەهێزرێنـیو بەسـەر یەكدا داتـەپاوەو دادەتـەپێنێ.

---

(١) أ. متفقٌ علیه.

ب. واتە: ئوممەتی من هەمویان دەبەخشرێن تەنیا ئەوانە نەبێت كەبەئاشكرا گوناحو تاوان ئەنجام دەدەن.(وەرگێڕ).

ئیمپریالیستی داگیرکەر زۆرێك لەم فیکریەیان لەگەڵ خۆدا بەدیاریو خەڵات بۆ وڵاتانی موسڵمانان هێناوە. دیارە یەکێ لەو دیاریە بۆگەنانە دیاری غەزوی فیکریو داهێزەری ئەخلاقیەت بۆ وڵاتانی موسڵمانان بەتایبەتی بۆ وڵاتانی جیهان بەگشتی کەڕۆڵی خراپی بەرچاوی هەیە سینەماو تەلەفزیۆنە، کەزیانێکی یەکجار مەترسی بۆ سەر گەنجانو لاوانی موسڵمان هەیە.

ترسناکی یەکەی لەوە دایە کەدەبێتە هۆی بڵاو کردنەوەی سەر شۆڕیو سوکایەتی پێ کردن. ئامانجەکانیشیان لەوە دایە کەگەنجو لاوان بەرەو شتێك دەست کێش دەکەن کەزیانی هەبێت نەك قازانج، بۆ ئەوەی سود لەوزەو تواناو هێزی بازوی خۆیان وەرنەگرنو سودی بۆ ئایینو بۆرۆڵەکانی ئوممەتی موسڵمانانو نیشتمانەکەی خۆیان نەبێت، نەك بەدیوی سودو قازانجەکانی دا، چونکە ئەم دو دەزگایە دو سەرین واتە دێوێکیان بەسودو قازانجە ئەگەر لەو ڕوەدا بەکاری بێنیت وئەوی تریان زیانێکی یەکجار زۆری هەیەو پڕیەتی لەژەهری کوشندە گەر بەو ڕوەدا بەکار هێنرا. ئەمە یەکێکە لەنەخشە گڵاوەکانی جولەکەو سەهیۆنیەتی جیهانیو دەمێکە پێ یەوە خەریکە. شتێکی سەیرە کەبەرپرسان بەهیچ شێوەیەك ورياو بەخۆ نایەنەوەو بەئاگا نایەنەوە بۆ ڕزگار بون لەم میحنەتە بۆگەنە سڵ ناکەنەوە. ئەگەر فیلمی زانستیو ئەخلاقیو ئاسایی پێ لێ بدرێت قەیدی نیەو هیچ کێشەیەکمان نابێت، وەك فیلمی فێرکاری بۆ فێر کردنی قوتابیان چۆن دەست نوێژ هەڵ بگرنو چۆن نوێژ بکەن، هەروەك پێغەمبەرﷺ کردویەتی. هەروەها فلمێك قوتابیان فێر بکاتکەچۆن گوێ ڕایەڵی و ڕێز لەدایكو باوكو مامۆستاکانیان دەگرن. یان فلمێك لەبواری فیزیاو کیمیاو هەر وانەیەکی تر بێت، ئەمانە هەمویان کارێکی باشو ئاکارێکن بۆ قوتابیان سود بەخشن.

لەسەر مامۆستاو پەروەردیاری سەرکەتو پێویست ئەوەیە کە زیانە بۆگەنەکانی سنەماو تەلەفزیۆنو ڤیدیۆیان تێ بگەیەنن و لێ یان وریا بکەنەوە ئەگەر بەدیوی خراپەکەیدا بەکار هێنرا.وەبۆیان ڕون بکاتەوە کەئەو فیلمە ڕوتە ئابڕۆ بەرانە چەندە

ترسناكو مەترسی دارنوچۆن پیاوەتیو ڕێزو كەرامەت لەدڵو دەرونو ویژدان نەك هەر قوتابیان بەڵكو سەرجەم تاكوتەواوی ئەندامانی كۆمەڵگا دەكوژێتو چۆن فێری بێ ئەخلاقیو دزینو ئەنجام دانی چەندەها تاوانی نابەجێ یان دەكات، چەندان تاوانبارو دز دانیان بەوە داهێناوە كەهەمو ئەو كردەوە خراپو بۆگەنانەی وەك دزیو بێ ئەخلاقیو پیاو كوژی هەیە لەو فیلمە ڕوت وخراپانەوە فێر بون كەئەو سینەماو تەلەفزیۆنو ڤیدیۆیانە پەخشیان دەكەن. چیرۆكو بەسەرهاتە واقعیی یەكانیش كەلەم ڕووەوە بەچاوی سەری خۆمان دەیان بینین پتر ئەم ڕایەمان دەسەلمێنن. ئەمە سەرباری ئەوەی كەچاوەكانو كۆمپیوتەری مێشكی مرۆڤەكان ماندو شلو شەكەت دەبن لەئەنجامی سەیر كردنی ئەم هەمو فیلمە بۆگەنو شاشە تیشك دەرەوەكانی ئەم دەزگایانەو سەرباری بەفیڕۆ دانی كاتوتوشی ژەهراویو پیس بونی هەوای پەنگ خواردوی بۆگەنی هەناسەو بۆنی دوكەڵی جگەرەی ئەو هەمو خەڵكە دەبن. هەروەها تێكەڵ بونی نێرو مێو ئەنجام كاری ناشیرینو لاسایی كردنەوەی ڕوداوە ناشیرینو بێ ئەخلاقی یەكانی ناو ئەو فیلمە ڕوتو جنسی یانەی كەلەشاشە سینەماكانەوە نیشانو پەخش دەكرێن.

بۆیە زۆر پێویستە لەسەر مامۆستایان كەئەم ڕاستیانە بۆ قوتابیەكانیان شەرح بكەنو تێ یان بگەیەنن، كەئەگەر قوتابی یاهەر كەسێكی تر بێت لەبری ئەم كارە دزێوو نابەجێ یە كتێبێكی بەسودی زانستی یاچیرۆكێ كەبەكەڵكو پڕ لەپەندوئامۆژگاری بكڕێتو بۆ خۆی بیخوێنێتەوە گەلێك باشترو بەسود ترە بۆی لەم كارە خیانەتكاریەو خوای گەورەش پاداشتی دەداتەوەو كاتەكەشی بەفیڕۆ ناچێت. خوای گەورە وڵاتی سعودیەی لەو ئامێرە سینەما بۆ گەنانەو ئەوەیشی دەبێتە هۆی تێكەڵ بونی پیاوو ژن پاراستوە.

٢) قومارو یانەسیب (المیسر والیانصیب):

پێویستە لەسەر مامۆستای سەركەوتو لەپەروەردە كردنو فێر كردندا كەهەمیشە چاوەدێری قوتابیەكانی بكاتو سەرنجیان بدات لەهەڵسو كەوتو ڕەوشتە ناشیرینەكان نزیك نەكەونەوەو حاڵی یان بكات كەیاری كردن لەسەر حەلواو چكلێتو شیرینیەكانیش

هەر بەشێکن لەقومارو حەرامن هەر کەسێك بیان کات توشی ڕقو تورە بونی خوای گەورە دەبێتو هەمیشە گیرفان بەتاڵو ئیفلاس دەبێت. وەئاگادارو وریایان بکاتەوە کەهەر کەسێ دەست لەو قومارە وردانە وەر بدات بەرەو قوماری گەورە سەر دەکێشێت، نەك هەر بەماڵ بەڵکو بەناموسیش دەکەوێتە ناو زەلکاوی ئەم ڕەوشتە پیسو بۆگەنەوە واتە سەرو ماڵو ناموسیشی دەدۆڕێنێو هیچی پێ نامێنێو قەلاش دەبێت. زۆرێك لەم ڕوداوانە ڕوی داوە. کچەکەی خۆی فرۆشتوە یادۆڕاندویەتی . ئەوەتە جارێکیان یەکێك لەقومارکەران دەست لەقومار هەڵ ناگرێ هەتا سەرو ماڵی دەدۆڕێنێو هیچی پێ نامێنێ، لەسەر قومار هەڵ ناستێ هەتا کچەکەشی دەدۆڕێنێ، بەمەش ناوەستێ هەتا لیترێك لەخوێنی خۆشی دەدۆڕێنێ. پاش ماوەیەك بەمردویی لەیەکێ لە ئوتێلەکانی بیروت دیتیانەوە([1]).

ئەگەر لەقومار کردنداومەی خواردنەوەدا خێرو چاکە هەبایە خوای گەورە لێمانی قەدەغە نەدەکرد کەدەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٩٠﴾

---

(١) لەم جۆرە کەسانە لەوڵاتی ئێمەشدا زۆرن، چەندان کەس هەن دوای ئەوەی هەرچی پارەو پولی هەبوە هەموی دۆڕاندوە ئەم جار موڵكو خانوەکەشی فرۆشتوە. بەوەشەوە نەوەستاوە کچەکەشی فرۆشتوە سەر شۆرش ماوەتەوە. زۆرێك هەن کەسایەتیان داهێزراوو داڕزاوە. یەکێك هەبو دەمناسی و لەگەڕەکی خۆمان دراوسێمان بو شەوێکیان لەبەر سەرخۆشیو ئیفلاس بونی لەقوماردا ئاگای لەخۆی نەمابو بەگەڵو لینگی ڕوتیەوە هاتەوە ناو ماڵو منداڵەکەی خۆیو پانتۆڵەکەی لەبازاڕ فڕێ دابو. لەگەڵ ژنەکەی لێ یان بو بەهەراو قیژە قیژ . ژنەکەی دەی گوت: ئەبڕۆ پیاوەکە ئەوە بۆ وات لێ قەوماوە ئەدی کوا پانتۆڵەکەت، ئەوە فەسادیان کردوی؟ ئیدی بەو نیوە شەوە هەرچی قەوم وقبیلە هەبو لەگەڵ دراوسێکان لێ کۆ بونەوەو تابەیانی کردیانە ژورێکەوەو بەندیان کرد.(وەرگێڕ).

﴿إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيْنَكُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ فِي ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِ فَهَلْ أَنتُم مُّنتَهُونَ ۝٩١﴾ (١)

هەروەها پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { من لعب بالنردشیر فکأنّما غمس یدَهُ فی لحم الخنزیر ودمهُ}(٢) لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کەدروست نیە یاری کاغەزو تاوڵەوشەترەنج بکرێت، هەرچەندە لەسەر خۆشیش بێت واتە لەسەر شت بردنەوە نەبێت. چونکە ئەمەش سەر دەکێشێت بۆ قومارو دەبێتە هۆی دەمە تەقێ ودەم بەدمەوبەیەکدا

---

(١) أ. سورة المائدة: (٩٠، ٩١)

ب. واتە: ئەی بڕواداران مەی خواردنەوەو قومار کردنو بت پەرستیو تیرو پشك هاویشتن کارێکی خراپەو لەکردەوەکانی شەیتانن لێ یان دور بکەونەوە بۆ ئەوەی سەرکەوتو بن. شەیتان بەهۆی ئەو کارانەوە دەیەوێ دوژمنایەتیو ڕقو کینەتان بخاتە نێوانو دەیەوێ لەبەندایەتیو زیکرو ویردی خواو لەنوێژ دورتان بخاتەوە. ئەوە هەتا کەنگێ ئاقڵ نابن و کەی دەگەڕێنەوە.

زاراوەی (المیسر) بەواتای قومار دێت. لەعلی کوڕی أبی طالبە وەﷺ: قومار مەبەستی لەشەترەنجە . هەروەها قاسم کوڕی محمد گوتویەتی: هەر یاریەكو هەر شتێك لەزیکرو ویردی خواو لەنوێژ کردن بێ ئاگات بکات ئەوە قومارە. هەتاکو یاری منداڵان بەگوێز وات گوێزانێو کەلایەنێ (هەلماتێن) وکلاوێنو ڕەسمێنو باقی یاریەکانی منداڵان هەمویان قومارن و حەرامن جا چ جای ئەو هەمو یاریو قومارو مەیسرەی کەپیاوان لەسەر پارە یا لەسەر هەر شتێکی تر بێت دەکەین هیچ جیاوازی نیە ئەگەر لەسەر شتیش نەبێت هەر حەرامە مادام لەزیکرو ویردی خواو لەنوێژ کردن بێ ئاگات دەکات . تفسیری إبن کثیر(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: هەرکەسێك بەنەردەشێر کەمەبەست لەتاوڵەیە یاری بکات، ئەوە وەك ئەوە وایە کەدەستی لەگۆشتو خوێنی بەراز وەردابێت، دیارە مەبەستی لەخواردنی گۆشتی بەرازە. کەواتە وەك ئەوە وایە کەگۆشتی بەرازی خواردبێت. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە کردنی یاری تاوڵە حەرامەو دروست نیە (وەرگێڕ).

چۆنو ناخۆشی و ناحەزی پەیدا بون لەناویاندا، ئەم بەو دەڵێ فێڵت کردوەو ئەو بەم دەڵێ: نەخێر تۆ فێڵت کردوەو داشەکەت جوڵاندوەو بەسەر یەکتریدا دەشێرێنن. سەدان جار سوێندی بەدرۆو سویند بەتەلاقان بایی پولێکە. ئەنجام قسەیان لەیەکتری وەرگرتوەو یەکتریان نەدواندوە هەر چەندە دراوسیێو خزمیش بو بن.

٣) جنێودانو دەم لەدەمی یەکتری نان (السب والتشاجر):

زۆر لەمێژ نیە کەدیاردەیەکی ناشیرین لەناو قوتابیاندا بڵاو بوەتەوە کەبریتیە لەدەمە قاڵێ کردنی قوتابیانو جنێو دان بەیەکتری، بەجۆرێك هەیان بوە جنێوی بەئاین داوە خوای گەورە پەنامان بدات. بۆیە پێویستە لەسەر سەرپەرشتیارانو بەخێوکەرانی منداڵان کەگرنگی یەکی تەواو بەمنداڵەکانیان بدەنو ڕێگایان پێ نەدەن لەم بوارەدا. پێشینە بەڕێزەکانمان ئەم هەڵسو کەوتە ناشیرینانەیان نەبوەپێویستە مامۆستایانو دایکانوو باوکان بەیەکەوە هاوبەشی یەکتری بکەن بۆ ڕیشەکێش کردنی ئەم ڕەوشتە ناشیرینانەو باقی کێشەکانی تر لەبنو ڕەگەوە بەئامۆژگاریو ژیر بێژیەکی چاك چارەسەری ئەم سیفەتانە بکەن. ماوەیەك بو دەم دیت قوتابیەك هەمیشە جنێوی بە ئایینی برادەرەکەی دەدا، منیش لێ ی نزیك بومەوەو پێم گوت:

ـ ناوت چی یە؟ ولەکام پۆلیو لەکام قوتابخانەی؟ دوایش پێم گوت: کێ تۆی دروست کردوە؟

ـ (الله) منی دروست کردوە.

ـ ئەدی کێ چاوو گوێو زمانی پێ بەخشیوی‌و خۆراکو میوەو سەوزەی پێ بەخشیوی؟

ـ (الله) پێ ی بەخشیوم.

ـ ئەی کەواتە چ لەسەر تۆ پێویستە بەرامبەر بەو هەمونازو نیعمەتەی کەبەتۆی بەخشیوە؟

ـ سوپاسگوزاری بۆ خوای گەورە.

ـ ئەدی پێش کەمێك چیت دەگوت؟

كەبیری هاتەوە جنێوی بەبرادەرەكەی داوە تەریق بوەوەو گوتی:

ـ برادەرەكەم تەعدای لێ كردمو خەتای ئەو بو كەجنێوەكانم پێ دان ! !

ـ خوای گەورە دەست درێژی(تعدی) لەكەس قبولْ ناكات هەروەكو خۆی دەفەرموێ:﴿ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ١٩٠ ﴾(١) بەلاّم پێم بلێ كێ ئەم وەسوەسەی خستە دلّی برادەرەكەتو وای لێ كرد لێت بدات؟

ـ شەیتان وای لێ كرد لێم بدات.

ـ كەواتە چاك وابو جنێو بەشەیتانەكەی بدەیت(٢) نەك بەئاییەنەكەی، ئەمجار(نەفرینی لەشەیتانەكەی كرد) و پێم گوت:

ـ پێویستە لەسەرت تۆبە بكەیتو داوای لێ خۆش بونو لێ بوردن لەخوای گەورە بكەیتو ئیدی جارێكی تر نەگەڕێیتەوە سەر ئەم كارە خراپانە چونكە تۆ جنێوت بەئایینەكەی ئەو داوە.

ـ أستغفر الله وأشهد أنَّ لا إله إلاّ الله وأشهد أنَّ محمد رسول الله.

ئەمجار منیش سوپاسم كردو داوام لێ كرد ئیدی جارێكی تر نەگەڕێتەوە سەر ئەم خراپانەو ئامۆژگاری برادەرەكانیشی بكات كەهەرگیز گوناحی لەم جۆرە نەكەنەوە.وەئەو بەیەكدا چونو چنگەپرچەی لەنێوان قوتابیاندا دەكرێت ئەركی سەر شانی مامۆستایانە كە

---

(١) أ. البقرة:١٩٠

ب. واتە: دەست درێژی مەكەنە سەر یەكتری چونكە خوای گەورە دەست درێژی كارانی خۆش ناوێ. (وەرگێڕ).

(٢) باشتر وایە بابای موسلْمان لەكاتی توڕە بوندا پەنا بەخوابگرێت لەشەیتان(أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) بلێت . هەروەها خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيۡطَٰنِ نَزۡغٞ فَٱسۡتَعِذۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ٣٦ ﴾ سورة فصلت: (٣٦). وەپێغەمبەر ﷺ توڕە بو دەفەرموێ:{إنِّی لأعلم كلمةً لو قالها لذهب عنه الغضب أعوذُ بالله من الشيطان الرجيم} متفق عليه.

ئامۆژگاری قوتابیەکانیان بکەن‌و لێ یان حاڵی بکەن‌و تێ یان بگەیەنن کەئەوان برای یەکترین یاخوشکی یەکترین و دروست نیە برا برا، یاخوشك خوشك بکوژێت([1]) یاجنێوی پێ بداتو لێ ی بدات. پەروەردیاری گەورەمان محمدﷺلەم کارە خراپ‌و دزێوانە قەدەغەی کردوین‌و فەرمویەتی:{ سباب المؤمن فسوقٌ وقتالهُ كفرٌ}([2])

پێویستە لەنێوان قوتابیاندا کەش‌و هەوایەکی برایانە دروست بکەن‌و یەکتریان خۆش بوێت‌و لەسەر مامۆستایانیش پێویستە کەقوتابیان لەسەر برایەتی و خۆشەویستی ڕابهێنن‌و گیانی برایەتی‌و پشتی یەکگرتنیان لەدڵدا بروێنن پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ أولا أدلكم على شيءٍ إذا فعلتموهُ تحاببتُم، أفشوا السلام بينكم}([3])

دەستخۆشی‌و خەڵاتکردن‌و سزادتن(المكافأ والعقوبات):

مامۆستای سەرکەوتو کەم وایە پەنا بۆ سزادان‌و لێدان بەرێت، مەگەر لەکاتی زۆر پێویست دا نەبێت، بەڵکو هەمیشە بەخۆشی‌و بەنەرمی‌و دەست خۆشی کردن‌و خەڵات پێشکەش کردن پێش سزادان دەخات، چونکە ئەمەهەمیشە قوتابیان بەجۆش‌و خرۆش تر بەرەو فێر بون‌و پەروەردەیی هان دەدات. بەپێچەوانەی سزادان کەهەمیشە شوێنەواری خراپ لەسەر دڵ‌و دەرونی قوتابیان بەجێ دێڵێ‌و دەبێتە بەر بەستێك لەنێوان قوتابی‌و

---

(١)دیارە لێرەدا مەبەست لەبرای دینیە نەك برای باوك‌و دایکی چونکە برای نەسەبی ئەگەر لەدین دەرچ‌و دژی دینی خوا وەستا یا کافر بو ئەوا ئەو کاتە کوشتنی دروستە بەپێ ی شەریعەتی ئیسلام .(وەرگێڕ).

(٢) أ. متفقٌ عليهِ.

ب. واتە:جنێو دان بەبڕوادار گوناحی گەورەیەو کوشتنی کوفرە.(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: ئایا شتێکتان فێر بکەم ئەگەر ئەنجامی بدەن یەکتریتان خۆش دەوێت و برایەتی دەکەوێتە نێوانتانەوە بایەکتریتان خۆش بوێ‌و هەمیشە سەلام لەیەکتری بکەن بیناسی یا نەی ناسی. لەوانەیە نەناسینەکە خێرو پاداشتی پتر بێت.(وەرگێڕ).

تێگەیشتن‌و زانست‌و گیانی پەروەردەیی‌و گیانی بەردەوامی‌و بەرەو پێش چون‌و گەشە کردن لەدڵ‌و دەرونی قوتابیدا دەکوژێت، هەر بەم هۆیەوەش زۆرێك لەقوتابیان قوتابخانە بەجێ دەهێڵن‌و دەست لەخوێندن هەڵ دەگرن. چونکە گیانی بێ ئومێدی لەدڵیاندا دەرسکێ بەهۆی هەندێ توندو تیژی و ستەم کەلەهەندێ لەمامۆستایان دەی بینن. وەزۆرێك لەقوتابیان ئەو مامۆستایانەی کەتوندو تیژن لەناو خەڵکی‌و قەتابیانی تردا زۆر باسیان دەکەن‌و بەستەمکاریان ناودەبەن.

دەبا هەمیشە دەست خۆشی کردن‌و پاداشت‌و خەڵات کردن پێش سزادانەکان بخرێن، چونکە ئەم بنچینەترو ڕەسەنترو بەکەڵك ترەو بۆندی برایەتی‌و خۆشەویستی‌و یەکتری خۆش ویستن لەدڵەکاندا دەرسکێنی‌و ڕیزی موسڵمانان بەهێزترو بەتین ترو بەگورتر دەکات وەهەمیشە پێشەنگی هەمو شتێکە. هەروەکو لەم خاڵ بەندیەی خوارەوەدا دەیان بینین:

١. **ناو دەرکردن یا باس کردن بەباشی(الثناء الجميل):**

پێویستەلەسەر مامۆستا کەهەر کارێکی باشۆ دەست پێشخەری جوانی لەقوابیان دیت‌و لەوانەکانی دا زیرەك‌و سەرکەوتو بون ڕەوشت‌و ئاکاری جوان‌و ڕێك‌و پێکی هەبو، هەمیشە ستایشی بکات‌و بەباشی باسی بکات‌و دەست خۆشی لێ بکات، هەر قوتابیەك وەڵامەکانی باش بون پێ ی بڵێ:{ئافەرین، دەستت خۆش بێت‌و خوای گەورە بەرەکەت بخاتە تەمەنتەوە((بارك اللهُ فيك))}. وەلەناو قوتابیاندا بەتایبەتی‌و لەناوخەڵکی دا بەگشتی بەباشی باسی بکات‌و بڵێ فلان قوتابی باشترین‌و زیرەك ترین قوتابیە لەقوتابخانەکەماندا بۆ ئەوەی قوتابیانی تریش چاو لەو بکەن‌و وەك ئەو دەربچن([1]). ئائەم

---

(١) لەساڵەکانی شەستەکاندا بو لەپۆلی چوارەمی سەرەتایی دا بوم قوتابیەکی زیرەك‌و ڕەوشت‌و ئاکار بەرز بوم مامۆستاکان یادیان بەخێر بێت زۆریان ڕێز لێ دەگرتم ، یەکێ لەوانە مامۆستا کمال علی حسن بو کەبەکەماڵە سور بەنابانگ بو بەڕێوەبەرمان بو، هەروەها مامۆستا کمال صابرکەلەبەرنامەی کەشکۆڵی تەلەفزیۆنی یەکیەتی دوای ڕاپەڕین ناوی ساڵە نیوە زمان بو ئەویش هەر بەڕێوەبەرمان بو

هەڵسو کەوتە لەڕێز لێنانو باش باس کردنو خەڵات کردنە قوتابیان هان دەداتو یانی مەعنەویان واتە ورەیان بەرز دەکاتەوەو شوێنەوارێکی چاك لەدڵو دەرونی قوتابیاندا بەجێ دەهێڵێ، وا لەقوتابیان دەکات کەئەو پەڕی هەوڵی خۆیان بدەن تاسەرکەوتو بنو لەلایەکی ترەوە دەبێتە هۆی پتەو کردنی پەیوەندی وخۆشەویستی لەنێوان مامۆستاو قوتابیاندا، هەروەکو مێشکوبیری قوتابیان بۆ دەرسەکانیان فراوانترو والاَ تر دەبێتو ئاسودە ترو ورە بەرز تر دەبن، لەهەمان کاتیشدا هاندەرێکە بۆ قوتابیەکانی تری هاوەڵیان کەچاو لەوان بکەن هەوڵی خۆ چاك کردنو تێکۆشان پتر بدەن بۆ ئەوەی ئەوانیش وەك ئەو قوتابیانە زیرەکو بەڕەوشت بنو ستایشو سوپاسو خەڵات بکرێن. کەواتە لەسزادانو سەرکۆنە کردنو لێدان باشترە کەدوچاری برێ لەقوتابیان دەبێت.

٢) **پاداشتو خەلاَتی ماددی(المكافات المادية):**

سروشتی منداڵ وایە هەمیشە حەزی لەخەڵات کردنە. حەزی لێ یەو هەمیشە هەوڵی بۆ دەدات بۆیە پێویستە لەسەر مامۆستایان کەوەلاَمی ئەم حەزەیان بدەنەوەو لەبۆنەکاندا خەلاَتیان بکەنو بەسەر ئەو قوتابیانەدا کەزیرەکو بەڕەوشتو ئاکار

یەك لەدوای یەك ، دەیان گوت: تۆ ئەگەر بەپەنجە چاومان دەر بێنی پێمان ناخۆش نیە مادام قوتابیەکی زیرەك و ڕەوشت بەرزی . هەروەها ڕۆژێك لەکاتی کۆ کردنەوەی بەیانیان واتە ڕیز بونی بەیانیان لەساحەکە لەپێش چاوی هەمو قوتابیانی قوتابخانەی چوارقورنەی سەرەتایی دەریان هێنام و گوتیان: لێرە بەولاوە أحمد چاودێری گشتی قوتابخانەکەیە لەناو قوتابخانەو لەدەرەوەی قوتابخانەو نوێنەری ئێمە دەبێ وەك ئێمە ڕێزی بگرن . ئیدی برا ئەمە بۆ من بو بەهاندەرێك بۆ پتر هەوڵ دان و تێکۆشان وبو بەپاڵ پشتێك بۆمن لەلای قوتابیان کەڕێزم لێ بنێن . هەروەها ئەمە وای لەمن کرد کەهەمو ساڵێك بەیەکەم دەر بچم تا گەیشتمە سێ ی ناوەندیو لەوێ باوك ودایکم بەتایبەتی دایکم توشی ژن هێنانیان کردم وکێشەکەیان بۆ نامەوە ئیدی کێشەو ئاستەنگی خێزانیم بۆ خوڵقاو لەوانەکانمدا یەك دو ساڵ دابەزیم وتادوایی هەر چۆنێك بێت گورم نایەوە بەر خۆمو تا ئەنجام لەکۆلێژی ئادابی موستەنسریە لەبەغداد بەشی کتێبخانەکانم تەواو کرد زۆر سوپاس بۆخوای بالاَ دەست و کاریەجێ.(وەرگێڕ).

بەرزوجوانن، ئەوانەی کەئەرکی سەر شانیان بەرامبەر بەپەروەردگاریان ئەنجام دەدەن لەنوێژ کردن‌و باقی بەندایەتیەکانی ترو کارە خێریەکان‌و ئەرکەکانی قوتابخانەکەیان هەڵ دەستن دابەش بکەن. کەئەم خەڵاتانە لەبەر دەم هاوەڵەکانیاندا وەر دەگرن زۆری پێ کەیف خۆش دەبن‌و لەدڵو دەرونیاندا غەریزەو خۆشەویستی وماڵداری‌و هەبون لەدەرونیاندا دەرووێنی‌وتێر دەکات. سەرباری ئەمەش پێویستە مامۆستاکان کەنیشانەی باشیەتی‌و پلەی بەرزیان بۆ لەبەشی ڕەوشت(السلوك)و ئەو وانانەی تیایاندا باشە بۆ قوتابی دابنێت.

٣) نــزاو پاڕانەوە (الدعاء):

پێویستە لەسەر مامۆستا هەر قوتابیەك زیرەك‌و هەوڵ دەرو بەئەخلاق‌و نوێژکەری باش‌و پابەندی بو دوعای خێری بۆ بکات‌و بڵێ : خوای گەورە سەرت بخات‌و هیوادارم کەپاشەڕۆژێکی باش‌و پرشنگدارت هەبێت (وفقك الله أرجو لك مستقبلاً باهراً). هەروەها دوعا بۆ قوتابیانی تەمبەڵو خراپیش بکات‌و بڵێ:(خوای گەورە باشت بکات و ڕێنومایت بکات ـ أصلحك الله وهداك).

٤) تەختەی ڕێز لێنان (لوحة الشرف):

کارێکی زۆر باش‌و بەجێ یە کەلەقوتابخانەدا لەوحێکی گەورەی ڕێز لێنان هەبێت‌و لەشوێنێکی بەرزدا هەڵ بهاوەسرێت، ناوی ئەو قوتابیانەی تێدا بنوسرێت کەزیرەك‌و ڕەوشت بەرزو بەتواناو پاك‌و خاوێنن. ئەم ڕاگەیاندنە پاڵ نەرێکی باش‌و هۆکارێکی گرنگە بۆ هاندانی قوتابیانی تر کەئەوانیش چاو لەقوتابیە زیرەك‌و باشەکان بکەن. بکەونە مل ملانێ‌و قۆڵی هەوڵ دان‌و تێکۆشان‌و خۆچاك کردنی لێ هەڵ بکەن.

٥) چاکە لەگەڵ دا کردن (الإستحسان):

لەکاتی هەستانی قوتابی بۆ سەر تەختە ڕەشە بۆشەرح کردنی دەرس یاگوتنی سرودێك، یا شی کردنەوەو حەل کردنی پرسیارێك یاخوێندنەوەی سورەتێکی قورئانی پیرۆز، لەسەر مامۆستا پێویستە دەست لەشانی قوتابیەکە بدات‌و پێ ی بڵێ:{ بەرەکەتی

خوات لێ بێو هەر سەرکەوتو بیت ـ بارك الله فيك} هەروەها ئافەرین و هەر بژی لێ بکات، چونکە ئەمە هاندەرێکە بۆ قوتابیان بۆئەوەی پتر هەوڵ بدەن وتێ بکۆشن،(وەك بەنزین بکەیت بەسەر ئاودا.وەرگێڕ).

٦ ـ خــۆ جیـــانەکردنەوە(الإعداد):

پێویستە مامۆستا هەمیشە خۆ بەیەکێ لەقوتابیە زیرەكو باشەکان بزانێتو وای دابنێ کە یەکێکە لەوانو هەرگیز خۆی جیانەکاتەوە. ئەمەش دیسان خۆی لەخۆی دا پاداشتو خەڵاتێکی ترە لە دڵی قوتابیاندا. پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{ لولا الهجرة لكنتُ إمرأً من الأنصار}([1]) ئەم زاتە بەڕێزە خۆی لە موسڵمانان جیا نەکردۆتەوە نەلەپشتیوانانو نەلە کۆچکەران، ئەدی بۆ دەبێ ئێمە هێندە لەخۆبایيو خۆ بەزل زان بینو خۆمان بەسەر موسڵماناندا هەڵ بدەین؟!!.

٧) ئامــۆژگاری (التوصية):

پێویستە مامۆستا هەمیشە ئامۆژگاری باشی قوتابیانو مامۆستایان بکات بۆگەڕانەوە لەخراپەو ئەنجام دانی کاری چاکەو چاك گوزاری. وە دەست نیشانی قوتابیانی باش بکات وئاماژە بۆ زیرەكو ڕەوشت بەرزەکان بکات وەك هاندانێك بۆ ئەوانی تر کەچاو لەو باشانە بکەنو هەوڵی خۆچاك کردن بدەن.

٨) هاوڕێیەتی کردنو تێکەڵ بون (المصاحبة)

مامۆستا چاك وایە هاوڕێ یەتیو شان بەشانی ئەو قوتابیانە بڕوات کەحەز دەکەن لەگەڵ مامۆستاکەیاندا بڕۆن بۆ مزگەوت، بۆ گەشتە قوتابخانەییەکان، کەقوتابیان ئەمە بەخەڵات کردنێك دەزانن، و شانازی پێوە دەکەن کەمامۆستاکەیان شان بەشانیان دەڕواتو زۆری پێ کەیف خۆش دەبن.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: ئەگەر کۆچ کردنی تیادا نەبایە من پیاوێك دەبوم لەپشتیوانان(الأنصار).(وەگێڕ).

٩) ئامۆژگاریو ڕاسپاردەکانی کەس و کاری قوتابی (توصیة أهل الطالب):

هەروەها مامۆستا دەتوانێ نامە بۆ کەسو کاری قوتابی بنوسێتو هەر بەقوتابیەکە خۆشی دا بینێرێت. زیرەکیو چاکیو ڕەوشت بەرزی قوتابیەکەیانی تێدا بنوسێت بۆ ئەوەی مامەڵەی باشی لەگەڵ دا بکەن، ئەمەش هۆکارێکی ترە بۆ هاندانی قوتابی بۆ هەوڵ دانی پترو بەرەوپێش چونو گەشەکردنو ڕەوشت بەرزی لەماڵو لەقوتابخانەدا، هەروەها بەردەوام بونیان لەسەر نوێژەکانیان بەکۆمەڵ (الجماعة). وەداوا لەبەخێو کەری قوتابیان بکەن کەلە ئیمامی مزگەوتەکە هەڵوێستی کوڕەکەیانو لەخۆشیان هەڵوێستی کچەکەیان بۆ بێنن. ئەگەر بەپێچەوانەوەش بو بابەهەردولا قوتابخانەو ماڵەوە هەوڵی ڕاست کردنەوەی قوتابیەکان بدەن.

١٠) دەست گیرۆیی هەژاران (مساعدة الفقراء):

لەسەر مامۆستایان پێویستە کەلیژنەیەك لەقوتابیان پێك بێنن بۆ کۆکردنەوەی پیتاكو باربۆیی هەژارانو بۆ ئەم مەبەستە سنوقێکی خەیری دابنێن. هەروەها هاریکاریان بکاتو دەست پێشخەری بکات لەبەخشین بۆ ئەو سندوقە بۆ ئەوەی قوتابیان چاو لەو بکەنو ماڵ ببەخشن. دابەش کردنی ماڵە کۆکراوەکە قوتابیان لەژێر چاوەدێری مامۆستادا بەسەرقوتابیە دەست کورتەکاندا پێ ی هەڵ بستن بۆ کڕینی هەندێ لەپۆشاكو خۆراكو کتێبو کەلو پەلی قەتابخانەو دابەش کردنیان بەسەریاندا. هەروەها پێویستە لەسەر مامۆستایان سوپاسی هەمو ئەو قوتابیانە بکەن کەهاریکاری کۆکردنەوەی پیتاك و بەخشینی ماڵیان داوە لەپێش قوتابیەکانی تر کەهاریکاریان نەکردوەنەکردوەو پارەیان نەبەخشیوە بۆ هاندانیان تاجارێکی تر ئەوانیش هاریکاری بکەنو ببەخشن. وەبۆیان ڕون بکەنەوە کەپاداشتێکی زۆریان هەیە لەلایەن خوای باڵا دەستو کاربەجێوە. چونکە ئەو ماڵەی کەدەی بەخشن کەم ناکاتو خوای گەورە جێگاکەیان پڕ دەکاتەوەو سەرباری ئەمەش لەڕۆژی قیامەتدا پاداشتێکی بێ شوماریان وەدەست دەکەوێت. ئەم ئایەتە

پیرۆزەی خوارەوەشیان بۆ بخوێنێتەوە کەدەفەرموێ:﴿ وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۥ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿٣٩﴾ ﴾(١)

مامۆستا یا بەڕێوەبەر دەتوانێ لەو سندوقە هەندێك دیاری بۆ قوتابی یە زیرەكو گوێ ڕایەڵەکانو ڕەوشت بەرزەکانو پاكو خاوێنەکان بکڕێت و بیان داتێ.

١١) سزادانو زیـــانەکـانی (العقوبات وأضرارها):

لەسـەر مامۆسـتای سـەرکەوتو پێویـستە کەلەسـزا ماددیـەکان دور بکەوێتـەوە، چونکە هەم بۆ قوتـابیو هـەم بـۆ مامۆسـتاش خـراپو زیـان بـەخشو بـەفیڕۆ دانـی کاتـە، چونکە لەوانەیە قوتابی لەو لێدانەی مامۆستا زیانی پـێ بگـاتو شـوێنێکی سـەقەت ببێـت وقوتابی بترسێو ببێتە کەندو کۆسپەیەكو بوغزێك لەنێوان قوتابیومامۆسـتادا، سـەرباری ئەمـــەش مامۆســتاکە لەبـــەردەم سەرپەرشــتیاری پـــەروەردەییو دادگـــا ســـزاییەکانو بەخێوکـەرانی قوتابیـان لێ بپرسـرێتەوەو لەمانـەش هـەمویان قورسـتر لەبـەردەم خـوای گەورەدا لەڕۆژی قیامەتـدا بـەرپرس بێـتو سـزایەکی قورسـی بـدات. ئـەمجار ببێتـە هـۆی نەمانو دابەزینی سـومعەو کەسـێتی مامۆسـتاکە لـەناو کۆمەڵداو ڕۆڵـی لەخزمـەت کردنـی کۆمـەڵگادا نـزم ببێتـەوە. دواتـر مامۆسـتاکە پەشـێمان ببێتـەوە کاتێـك پەشـیمانی دادی نـادات. ئەمـەش لەئـەنجامی سـزاو لێـدانی قوتـابی لەلایـەن مامۆسـتاوە دێنـەدی. بۆیـە بەرپرسیاران ناچار بون ئەم جۆرە سزایە هەڵ بگرنو قەدەغەی بکەنو بڕیاریانـدا کۆتـایی بەم شوێنەوارە بهێننو پەنای نەبەنە بەر مەگـەر لـەکاتێکی زۆر پێویـستی دا نـەبێتو لـەو ڕێگەچارەیە بەولاوە هیچ شتێکی تر دادی نەدات بۆ سەر زەنـشت کردنـی قوتابیـە لاسـارو لادەرەکـان یـا بـۆ پاراسـتنی هەیبـەتو کـەشو هـەواو پـشێویو پاراسـتنی سیـستمی

---

(١) أ. سورة سبأ : (٣٩)

ب. واتە: هەر شتێك لەڕێگەی خوادا ببەخشن، خوای گەورە جێگەکەی پڕ دەکاتەوە، هـەر خـۆی ڕۆزی دەرو بەخشندەیە.(وەرگێڕ).

وانەکە.لەدوای ئەوەی مامۆستا زمانی ئامۆژگاریو پەندی خستەڕوی ئەو قوتابیە لاسارانە، بەڵام هیچ دابی نەدانو گوێ یان پێ نەدا ئەمجار پەنا بەرێتە بەر لێدان. هەروەکو لەپەندێکی عەرەبیدا هاتوە: (آخر الدواء الكي)([1]).

زیانەکانی سزادانی ماددی واتە لێدان:

١) شێواندنی ڕێڕەوی وانە گوتنەوەو دواخستنی قوتابیان بەگشتی.
٢) هەڵچونو تورە بونی مامۆستاو قوتابی لەکاتی لێدانو سزاداناو کاریگەری لەسەر هەردو لایان.
٣) زیان گەیاندن بەلەشی قوتابی لێدراو لەدەمو چاووگوێو شوێنەکانی تری لەشی ئەو قوتابیە.
٤) پچڕانی دەرس وەرگرتنو زنجیرەی بیری قوتابی سزادراوو تەریق بونەوەی.
٥) پچڕانی زنجیرە بیرۆکەکانی مامۆستا بەهۆی ئەو لێدانەوە.
٦) بەرپرس بونی مامۆستا لەبەردەم دادگاو خەڵکیو سەرپەرشتیاری پەروەردەیی.
٧) بەفیڕۆ چونی کاتی قوتابیانو کارتێکردنیان بەوەی کەلەدەرسەکەیاندا ڕو دەدات.
٨) نەمانی ڕێزو کەرامەتو خۆشەویستی لەنێوان قوتابیو مامۆستادا.

سزا قەدەغەکراوەکان(العقوبات الممنوعه):

ئەگەر مامۆستا هەندێ جار ناچار بو سزا بداتولەقوتابی بدات دەبێ هەندێ جۆری سزاو لێدان هەیە خۆیانی لێ بپارێزنو لێ ی دور بکەونەوە کەبریتین لەمانەی خوارەوە:

١) لێدان لەدەمو چاو:

ئەمە کارێکی بڵاوو شیاوە لەناو مامۆستایان، کەلەسەرو چاوی قوتابیان دەدەن بەتایبەتی بەشەقازلە، کەزیان بەدەمو چاوو گوێ ی قوتابی دەگەیەنێتو دوایش دوچاری

---

(١) واتە: دواین چارەسەرو دەرمان داغ کردنە.(وەرگێڕ).

بەرپرسێتیو دادگایی کردن دەبێتەوەو توشی تۆڵەدان دەبێت. دوریش نیە ببێتە هۆی لەدەست دانی یەکێ لەهەستیارەکان(الحواس) یالەکار خستنی، بۆیە پێغەمبەری نازدارﷺئەمەی قەدەغە کردوە هەروەکو فەرمویەتی: {إذا ضرب أحدكُم خادمه فليتقِ الوجه }([1])

٢) **دڵ ڕەقی و توندو تیژی (القسوة الشديدة):**

مامۆستای دڵ ڕەق و توندو تیژو بێ بەزەیی قوتابیان ناوێکی پێوانەیی‌و پڕ بەپێستی خۆیان لێ ناوەو پێ ی دەڵێن: فلان مامۆستا ستەمکارە(ظالم) دیارە ئەم ناوەش بیزراو ترین‌و خراپترین ناوێکە لەسەر ڕوی زەوی کەلەمرۆڤ بنرێت. لەدوای ستەم‌و دڵڕەقیش هیچ شتێکی تر نیە پەشیمانی نەبێت. زۆرێك لەمامۆستایانمان دیون کەداوای لێ بوردن لەکەس‌و کاری قوتابیان دەکەن لەدوای ئەوەی کەلەکوڕەکەیان یاخود لەکچەکەیان داوە.

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { من يُحرم الرفق يُحرم الخير كلَّـهُ}([2]) هەروەها فەرمویەتی: {ماكان الرفق في شئ إلاّ زانه، ولا ينزع من شئ إلاّ شانهُ}([3])

٣) **قسەی ناشیرین (الكلام السئ):**

پێویستە لەسەر مامۆستا لەهەندێ قسەی ناشیرین‌و نابەجێ دور بکەوێتەوە کەدەبێتە هۆی سڵ بوەو لادان‌و دورکەوتنەوەی قوتابی‌و لەوانەیە ببنە هۆکارێك بۆ لاداو پێ خلیسکاندنی قوتابیان ومەیل چونی بەلای تاوان‌و تاوانکاری لەدوا ڕۆژدا. ئەو وشە

---

(١) أ. حديث حسن أنظر صحيح الجامع ١٨٥.

ب. واتە: هەر کەسێك کەلەخزمەتکارەکەی دا ، بالە دەم‌وسەرو چاوی نەدات.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: هەر کەسێك سۆزو بەزەیی نەبێت هیچ چاکەو خێرێکی لێ چاوەڕوان ناکرێت.(وەرگێڕ).

(٣) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: سۆزو بەزەیی لەهەر شتێك دا بو ئەوا بەڕێزو بەنرخ‌وخۆشەویست دەبێت، وەلەهەر شتێکدا نەما بێ ڕێزوبێ نرخ‌و سوك‌و چروك‌و ڕیسوا دەبێت.(وەرگێڕ).

ناشیرینانەش وەك گوتنی: { پیس، نەفرەت لێکراو، تاوانبارو... گەلێ شتی تری ناشیرینی دڵ ڕەقانە بەقوتابی گوتن} کەدەبنە هۆی هەستو شعوورودڵ بریندار کردنی قوتابی. ئەویش دواتر لەمامۆستاکەیەوە فێر دەبێتو بەهاوەڵە قوتابی یەکانو برادەرەکانی لەدەرەوەو بەبراو خوشکەکانی لەماڵەوە دەڵێت.

بێ گومان گوناحو بەرپرسیارێتی دەکەوێتە ئەستۆی ئەو پەروەردیارە کەقوتابیەکانی ئاوا فێر کردوەو ڕای هێناونو ئەم قسە ناشیرینانەی پێ گوتون کەهەرگیز ئەم جۆرە قسانە لایەق نین لەدەمی مامۆستاوە بێنە دەرو دەربچن. لەفەرمودەی ڕاستدا هاتوە: {... من سنَّ سنَّةً سيئة فعليهِ وزرها ووزر من عمل بها من غير أن ينقص من أوزارهم شيئاً} (١)

٤) **لێــــدان لەکاتی توڕەیی دا (الضرب عند الغضب):**

پێویستە لەسەر مامۆستایان کەلەکاتی توڕە بونیاندا دەدان بەخۆیاندا بگرنو لەقوتابیان نەدەن چونکە لەو کاتەدا شەیتان لەگەڵت دا دەست دەوەشێنێ. قال أبو مسعود: كنتُ أضرب غلاماً لي بالسوط، فسمعتُ صوتاً من خلفي: ((إعلم أبا مسعود)) فلم أفهم الصوت من الغضب، قال: فلما دنا مني إذا هو رسول اللهﷺ، فإذا هو يقول: { إعلم أبامسعود } قال: فألقيت السوط من يدي.فقال:{إعلم أبا مسعود أن الله أقدرُ عليك منك على هذا الغلام، فقلتُ لاأضرب مملوكاً بعدهُ أبداً.} (٢)

---

(١) أ. رواه مسلم وغيره.

ب. واتە: هەر کەسێك سوننەت یاکارێکی خراپ لەئیسلامدا دابهێنێت ئەوا گوناحی خۆشیو وگوناحی هەمو ئەو کەسانەشی دەگاتێ کەکار بەوسوننەتەی ئەو دای هێناوە بەبێ ئەوەی لەگوناحی هیچیان کەم بکاتەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواه مسلم.

ب. واتە: أبو مسعود گوتی: لەکاتێك دا لەخزمەتکارەکەی خۆم دەدا، گوێم لەدەنگێك بولەدوامەوە دەی گوت: (بزانە ئەی أبا مسعود) بەلام من لەتوڕەییو لەکەللە گەرمیاندا دەنگەکەم نەناسی ، گوتی: کاتێ لێم نزیك بوەوە دیتم پێغەمبەری خوایەﷺو دەی گوت: { بزانە ئەی أبامسعود، بزانە ئەی أبامسعود} .گوتی: قامچی یەکەم لەدەست کەوتە خوار.ئەوجار پێ ی گوتم: { بزانە أبو مسعود خوای

٥) لــێدان بەشەق و پێلاقە یا لێدانی پاشە لوشکە (الرفس بالرجل):

هەندێ لەمامۆستایانم بەپێلاقەوبەنەعلوبەپێلاو لەقوتابیان دەدەن یا جوتـەیان لێ دەدەن. دور نیە بەو لێدانە شوێنێکی ترسناکی ئەو قوتابیە توش ببێت و ببێتە هۆی لـەناو بردنی ژیانی ئەو قوتابیەو ئەوجار تـێ ی دا بەرپرسـیار ببێـت و پەشـیمان ببێتـەوە کەئـەو کات پەشیمانی دادی نادات. خۆ ئەگەر ئەمەش نەبێت جوتەو پێلاقە لەسیفات و کردەوەی مرۆڤـ نیە.

٦) تــورە بــون و هەڵچونی توند(الغضب الشدید):

پێویستە مامۆستا هەمیشە لەکاتی وانـە گوتنـەوەدا بەسـەر مێـشك و دەمارەکـانی (الأعصاب)ی خۆی دا زاڵ بێت و جڵەوی بۆ شل نەکات حساب بۆ هەست و تەبیات و نەفـسی منداڵان بکات و ئەوە لێك بداتەوە کەمنداڵان ناتوانن بەسەر نەفس و عەقڵیـەتی خۆیانـدا زاڵ بـبن و رێـشمەی ئارەزوەکانیـان بگـرن بۆیـە دەبـێ چـاودێریان بکـات و لێ بـوردنی هـەبێت بەرامبەر بەهەڵس و کەوتەکانیان. بابگەرێتەوە دواوەو بۆ سـەردەمی خـۆی و تـافی منـداڵی خۆی بیر بێتەوە، کـاتێ لەقوتابخانـەدا قوتـابی بـوە، لەوانەیـە خـراپترین هـەڵس و کـەوتی هـەبوبێت. جـا هـەر کـاتێ مامۆسـتا بـیری لـەوە کـردەوە ئـەوا تـورە بـون و هەڵـچونەکەی دادەبـەزێت و کـەم دەکاتـەوە، ئەوسـا بەسـەر نەفـسی خـۆی دا زاڵ دەبێـت، کەبەراسـتی ئازایەتیـشی دەوێـت. پـەروەردیاری گـەورەمان محمـدﷺفەرمویـەتی: {لـیس الـشدید بالصرعة، إنما الشدید الذي یملك نفسه عند الغضب}([1])

گەورە گەلێك لەسەر تۆ بەدەسەلات ترە وەك تۆ بە سـەر ئـەو خزمەتکارەتـدا هەتـە لـەخوا ناترسـی لەتۆڵەی ئەو غولامە لێت بداتەوە، جاگوتم: لێرە بەولاوە تۆبەو ئیـدی هـەرگیزاو هـەرگیز لەخزمـەتکارم نادەمەوە.(وەرگێر).

(١) أ. متفق علیه.

ب. واتە: پاڵەوان ئەو کەسە نیە کەلەزۆرانبازی دا دەبیاتەوە بـەڵکو پاڵـەوان ئـەو کەسـەیە کەلـەکاتی تورە بوندا نەفسی خۆی دەگرێت و بەسەر خۆی دا زاڵ دەبێت.(وەرگێر).

- با پەروەردیاران چ مامۆستا بن‌و چ باوك‌و دایك وریا بن لەكاتی تورە بوندا سزای قوتابی و منداڵەكانیان نەدەن‌و ترش‌و دۆشاو تێكەڵ نەكەن نەبادا لەئەنجامی ئەم لێدان‌و سزادانەدا توشی زیان ببن‌و ئەنجامەكەی باش نەبێت. لەسەر مامۆستایان پێویستە ناوی قوتابیە سەرپێچی كەرەكان بنوسێت‌و هەڵی یان بگرێت بۆكۆتای دەرس‌و ئەو كاتە سزایان بدات. من مامۆستایەكم دەناسی لەكورەكەی تورە بو ، چو كەلێ ی بدات، بەڵام كورەكەی لەترسان رای كردو لەئەنجامی راكردنەكەی دا قاچی زامدار بو و شكاو بەپەلە بردیان بۆ لای بەیتاڵ بۆ هەڵ ببەستنەوەو تیماری بكەن. دوایش باوكەكە پەشیمان بوەوە(١).

هەندێ لەمامۆستایان لەكاتی تورە بونیاندا لەقوتابیان دەدەن‌و جنێویان پێ دەڵێن‌و كوفریش دەكەن. دیارە ئەمە كارێكی ناشیرین و نابەجێ یەو قوتابیانیش بەچاوێكی سوكەوە سەیریان دەكەن.جائەگەر ئەم تورە بونەی مامۆستاو پەروەردیاران هەڵچوو چەند جارە بوەوەو بەسەر قوتابیاندا شیراندی‌و تەندو تیژو تۆسن‌و جنێو فرۆش بون .(٢)

چارەسەری توورەبوون‌و هەڵچوون(علاج الغضب والإنفعال):

ئەگەر پەروەردیار دوچاری تورە بون‌و هەڵچون هات با پەنا بۆ ئەو دەرمانە چارە سەرهێنەرە بەرێت كەلەنوژداری پسپۆر محمدﷺوەرگیراوەو بۆی باس كردوین كەفەرمویەتی:

---

(١) لەساڵەكانی شەستەكاندا بو باوكی رەحمەتیم لەگەڵ چەند وەستاو كرێكارێك دا دیواری حەوشەیان دەكرد ، منیش منداڵ بوم بانگی كرد بوم منیش گوێم لێ نەبو، ئەویش تورە دەبێ‌و بەردێك هەڵ دەگرێت‌و دای دەوەشێنێتە من یەكسەر بەلوتم كەوت‌و خوێن فیچقەی كردو سەرم تاساو گێژ بوم‌و لەبابەرۆم داو بەلادا هاتم. ئەو جار رای كردە سەرم هەی دەستی بابت بشكێ، هەی دەستی بابت بشكێ.. پەشیمانی دادی نەدا. خێرا بردیانم بۆ لای دكتۆرو تەداویان كردم.(وەرگێر).

(٢)(كوردیش دەڵێ، گەورە ئاو دەرێژێ‌و گچكەش پێ ی لێ دەخشێنێ. یا دەڵێ: گیا لەسەر پتجی خۆی دەروێتەوە. وەر گێر).

(أ) { إذا غضب أحدكم فقال:أعوذ بالله، سكن غضبه } ([١]) وەلەفەرمودەیەکی تردا فەرمویەتی:

(ب) { وإذا غضب أحدكم وهو قائم فليجلس، فإن ذهب عنه الغضب وإلاّ فليضطجع}([٢])شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە کەتورە بونو ڕق هەستانو هەڵچونی مرۆڤـ لەشەیتانەوەیە، پێویستە مرۆڤـ لەو کاتەدا پەنا بەخوای پەروەردگار بگرێت لەشەیتانی نەفرین لێکراو بۆ ئەوەی ڕقەکەی بنیشێتەوە. دیارە لەکاتی بەپێوە بوندا سودێکی زۆری هەیە بۆ دابەزینی پلەی تورە بونو ڕق هەستانو نیشتنەوەی، بەتایبەتیش دەست نوێژ هەڵ گرتن پڕیەتی لەدەرمانی بەکەڵك بۆ سارد کردنەوەی گڕی تورە بونو هەڵچون، چونکە تورە بون ئاگرەولەشەیتانەوەیە ئاگریش بەئاو دەکوژێتەوە.

سزا پەروەردەییە بەسوودەکان(العقوبات التربوية المفيدة):

گەلێك سزای پەروەردەیی بەکەڵكو سود بەخشو سەرکەوتو هەن، کەپێویستە مامۆستا بەرامبەر بەسەرپێچی کەران بەکاریان بێنێت بۆ هێمن ڕاگرتنی ئادابەکانی وانە گوتنەوەو ڕێزو پلەو پایەی مامۆستا، کەبریتین لەو سزا پەروەردەیی یانەی کەهیچ زیانو خراپەکاریەکیان لێ ناکەوێتەوەو بەیارمەتی خوای گەورە سەرکەوتنیشیان مسۆگەرە، کەئەمانەی خوارەوەن:

➢ **ئامۆژگاریو ڕێنومایی کردن (النصح والإرشاد):**

بریتیە لەڕێگەیەکی بنچینەیی پەروەردەو فێرکردنو بەهیچ شێوەیەك ناتوانرێ دەست بەرداری ببیت. پەروەردیاری پێشەنگو گەورەمان پێغەمبەرﷺئەم ڕێگە چارسەریەی لەگەڵ منداڵانو لەگەڵ گەورانیشدا بەکار هێناوە بەم شێوەی خوارەوە:

---

(١) أ. صحيح: أنظر صحيح الجامع ١٧٠٨.

ب. واتە: ئەگەر هەر یەکێك لەئێوە تورە بو بابڵێ (أعوذ بالله) تورەییەکەی دەنیشێتەوە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحيح: بڕوانە (صحيح الجامع: ١٧٠٧).

ب. واتە: هەر یەکێك لەئێوەکەتورە بو بەپێوە بوبادابنیشێت ئەگەر تورەییەکەی نەما ئەوە باشە دەنا با ڕابکشێ.(وەرگێڕ).

➢ (أ) لەگەڵ منداڵاندا: پێغەمبەرﷺ مێرد منداڵێکی بینی بەناشیرینی دەستی لەقاپە چێشتەکەی ڕۆ دەکردو دەی خوارد، ئەویش ڕەوشتی خواردنی فێر کردو پێ ی گوت: { یاغلام سمِّ اللهَ، وکل بیمینیك وکلْ مما یلیك}(١)

باکەس نەڵێ، ئەم ئامۆژگاریانە بۆ منداڵان هیچ سودو کاریگەریەکی نیە، نەخێر، من خۆم چەند جار بەتاقیم کردۆتەوە باشترین کاریگەری هەبوە. هەروەکو لەمەو بەر لەبابەتی ئاگادار کردنەوەدا لەهەندێ کارو پیشەی خراپو لەچیرۆکی ئەو کوڕەی کەجنێوی بەئایین دابو، کاتێ ئامۆژگاریم کرد، ئامۆژگاریەکانی وەرگرتو پەشیمان بوەوە.

جارێکیان لەگەڵ مامۆستاکان بەشەقامێکدا دەڕۆیشتین وا ڕوی دا دیتمان لەناوەڕاستی شەقامەکەدا منداڵێك میزی دەکرد. مامۆستایەك بەسەریدا شیڕاندو گوتی: هاوار بۆ تۆ، هاوار بۆ تۆ، کوڕە هۆو میز لەوێ نەکەیت، منداڵەکە لەترسان میزەکەی پچڕاندو ڕای کرد. بەو مامۆستایەم گوت:

ـ لەکیست داین ئامۆژگاری ئەو منداڵەمان بکردایە.

ـ باشە ئەدی دەبێ وازی لێ بێنم لەبەر چاوی ئەو خەڵکە لەسەر شەقامەکە میز بکات؟

ـ نــا..

ـ ئەدی دەتەوێ لەمە پتر چی بکەیت؟

ـ وازت لەمنداڵە هێنا با هەتا لەمیز کردنەکەی دەبوەوە، ئەوجار بۆ منت بانگ بکردایە، خۆم پێ دەناساندو پێم دەگوت: کوڕم ئەم شەقامە بۆ بەسەردا ڕۆیشتنی خەڵکی دروست کراوە، نابێ میزی لەسەر بکەیت، چونکە پیس دەبێت.. ئەوەتە لەنزیك خۆتەوە ئاودەست و جێگەی پیسایی کردنو دەست بەئاو گەیاندن(دورة المیاه)ی لێ یە وریابە جارێکی تر

---

(١) أ. متفق علیه.

ب. واتە: ئەی کوڕ یای ئەی لاوە پێش ئەوەی دەست بەخواردن بکەیت ناوی خوای گەورە بێنەو بەدەستی ڕاستت بخۆو لەپێش خۆتەوە بخۆو دەست بەملاو بەولادا مەگێڕەو دەست بۆ لای بەرامبەرەکەت درێژ مەکەو مافی هاو خوانەکەت مەخۆ.(وەرگێڕ).

میـز لەسـەر شـەقام نەکـەیت، تـۆ کـوڕێکی جـوانو ئاقڵوڕێـکو پێکـی، داوای ڕێنومـاییو سەرکەوتنت بۆ لەخوا دەخوازم. ئەمجار گوتی:

ـ ئەم ڕێگەیە بەڕاستی ڕێگەیەکی ژیرو یەکەڵکە.

ـ ئەم ڕێگەیەڕێگەی پەروەردیاری مرۆڤایەتی محمـد کـوڕی عبـدالله یـەﷺئـەمجار بەسـەر هاتی ئەعرابیەکەم بۆ گێڕایەوە کەلەخاڵی (ب) دا باسی دەکەین.

(ب) ئامۆژگاری کردنو ڕێنومایی گەوران (النصح والإرشاد البالغين):

بۆ ئامۆژگاری کـردنو ڕێنومـایی گـەوران باشـترین نمونـە، نەمونـەی ئـەو عەرەبـە دەشتەکیەکەیە (الأعرابی) کەلـەم فەرمودەیـەدا هـاتوە: عـن أنـسﷺقـال: بينمـا نحـن في المـسجد مـع رسـول اللهﷺإذ جـاء أعرابـي فقـام يبـول في المـسجد. أصـحاب رسـول الله: (يـصحون بـه) مـه مـه٠أي اتـرك). الرسـول: لاتزرمـوه (لاتقطعـوا بولـه). (يـترك الـصحابة الأعرابي يقضي بوله ثم يدعو الرسول الأعرابی). الرسول(للأعرابي): (إن المساجد لاتصلح لشيء من هذا البول والقذر إنَّماهي لذكر الله، والصلاة، وقراءة القُرآن). الرسـول (لأصـحابه): (إنما بثعتُم ميسرين، ولم تبعثوا معسرين، صبوا عليه دلو من الماء).

الأعرابی: اللهُمَّ أرحمني ومحمدا، ولا ترحم معنا أحداً. الرسولﷺ (لقـد تحجـرت واسـعاً) (أي ضيقت واسعاً).[1]

---

(١) أ.متفق عليه.

ب.واتە: لە(أنـس) ەوەﷺدەگێڕنـەوە کەگوتویـەتی: لـەکاتێك دا ئێمـە لەگـەڵ پێغەمبـەرداﷺ لەمزگەوتـدا بـوین عـەرەبێکی دەشـتەکی هـاتو هـەر لـەناو مزگەوتەکـەدا دەسـتی کـرد بـەمیز کـردن. سـەحابەکان بەسـەریاندا شـیڕاندو گوتیـان: هـۆی، کـوڕە نەکـەی لـەوێ میـز نەکـەیت. بـەلام پێغەمبەرﷺفەموی: لێ ی گەڕێن بامیزەکەی تەواو بکات.

کـاتێ کـابرا لەمیزەکـەی بـۆوەو تـەواوی کردپێغەمبـەرﷺبـانگی کـردە لای خـۆیو پـیّ ی فـەرمو: (مزگەوتەکان بۆ میز تێدا کردنو پیسایی تێدا کردن و تێدا فڕێ دان نابنو دروست نیە، مزگەوت جێگەو شوێنی ویردی خواو نوێژ کردنو قورئان تێدا خوێندنن).

➢ **خۆ لێ تورە کردن وخۆ لێ مۆر کرنەوە (التعبیس):**

مامۆستایان بۆیان هەیە خۆ لەرووی قوتابیاندا سوربکەنەوەولەکاتی دروست کردنی قیژە قیژو قاوەقاودا خۆیان لێ تورە بکەن بۆ پاراستنی سیستەمو هێمنایەتی دەرس. باەلسەرتادا ئامۆژگاریان بکات ئەگەر دابی نەدا باخۆیان لێ مۆر بکاتەوەو هەرەشەیان لێ بکات.

❖ **تەریق کرنەوەو سەرکۆنە کردن(الزجــر):**

زۆر جــاری وا هەیـــە مامۆســـتاو پـــەروەردیاران یـــەکێ لـــەقوتابیان لـــەکاتی بێعاری‌وهارەبەتانی‌و قاوەقاو زۆر پرسیار کردنی بێ جێ‌و بێ تامو ئاژاوە نانەوە دا بۆ مەبەستی دواخستنی وانەکە تەریق دەکاتەوە. زۆر جار هەبوە ئەگەر مامۆستا بەسەر قوتابیدا شیراندو یەتی‌و تەریقی کردۆتەوەبەخۆی دا شکاوەتەوە و بێ دەنگ دانیشتوە. ئـەم رێگەیـە پێغەمبـەر ﷺ بـەکاری هێنـاوە کـاتێ کـەبینی پیاوێـك وا حوشـترێك لێ دەخورێت‌و پێش خۆی داوە:پێغەمبەر ﷺ: سوار بە (إركبها).

پیاوەکە: ئەوە حوشترە(إنها بدنة) .

پێغەمبەرﷺ: سواری بە(إركبها). ((رواه البخاری))

پیاوەکە سواری حوشترەکەی بوو لەچەپی پێغەمبەرەوە دەرۆیشت.

ئەوجار بە سەحابەکانیشی فەرمو:ئێوە بۆیە نێردراون کەکار ئاسانی بۆ خەڵکی بکەن، نەك کارگرانی‌و بار لێ قورس کردن‌و سەر لێشێواندنی خەڵکی ، برۆن دەولکەیەك ئاو بێنن‌وبەسەر شوێن میزەکەی دابکەن‌و پاکی بکەنەوە.

ئەوجار کابرای دەشتەکی گوتی: خوایە رەحم بەمن‌و بەمحمد بکەیت‌و لەئێمە بەولاوە رەحم بەکەسی تر نەکەیت.

پێغەمبەرﷺفەرموی:بەراستی یەکجار زۆرت تەنگەبەرکردەوە و واشی لێ مەکە وا بەیەکجاری تەنگەبەری بکەیتەوە.بەڵکو بڵێ خوایە رەحم بەئێمەو بەبڕواداارانیش بکەیت.(وەرگێر).

❖ **بێ دەنگ کردن(الکف عن العمل):**

کاتێ قوتابیان لەپۆل دا ژاوە ژاوو دەنگە دەنگ دەکەن‌و بێعاری دەکەن بەدەنگێکی بەرز پێ یان بڵێ: بێ دەنگ بن! پێغەمبەری خواﷺبەو کەسەی گوت کەلەلای بەرێزیان قرقێنەی دەهاتنێ فەرموی: (کُفَّ عنا جشاءك)([1])

❖ **لەڕودان (الأعراض):**

پەروەردیار ئەگەر منداڵەکەی یاخود قوتابیەکەی درۆی کرد، یا پرسیاری نابەجێ ی زۆری دەکرد، یاهەر کارێکی تری نابەجێ ی دەکرد دەتوانێ لەڕوی بداتو لەدەمی بداتەوە، بەڵکوئەو منداڵە یا ئەو قوتابیە لو سەرزەنشتو لەڕو دانەوەیەی باوکی یاماموٚستایەکەی هەست بەخۆی بکاتو لەهەڵەکەی خۆی واز بهێنێت ئاقڵ ببێت.

❖ **دەنگ لێ وەرگرتن‌ونەدواندن (الهـجـر):**

لەسەر پەروەردیار پێویستە خۆ لەقوتابیەکەی زیور بکاتو دەنگی لێ وەر بگرێت ئەگەر بێعاری‌و لاساری کرد، وەك ئەوەی واز لەنوێژ کردن بێنێ، یابچێ بۆ سینەماو ڤیدیۆخانەو شوێنە خراپەکان، یالە کاتی دەرسدا بێعاری و ئاژاوە بنێتەوەو دەرسەکە بشێوێنێ .. ماوەی دەنگ لێ وەر گرتنیش زۆر ترینی سێ ڕۆژە. پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ لایحل لمسلم أن یهجر أخاهُ فوق ثلاث}([2]) . خۆ لێ زیور

---

(١) أ. حسن: بڕوانە ((صحیح الجامع٤٣٦٧)).

ب. واتە: بەسە چیدیمان قرقێنە بەسەردا مەکە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحیح، بڕوانە (الجامع).

ب. واتە: دروست نیە بۆ موسڵمان کەلەسێ ڕۆژ پتر دەنگ لەبرای موسڵمانی خۆی وەربگرێت.(وەرگێڕ).

کردن جۆرە پەندو ئامۆژگاریەو عیبرەتێکی بۆ منداڵ تێدایەو دەبێتە هۆی تەریق بونەوەو ئاقڵ بونی هەروەك شاعیر دەڵێ:

یا قلب صبراً على هجرٍ لأحبة لا   تجزع لذاك فبعض الهجر تأديبٌ [1]

❖ سەر کۆنە کردن (التوبيخ):

پەروەردیار بۆی هەیە هەر کاتێك منداڵەکەی یاقوتابیەکەی هەڵەیەکی کردو ئامۆژگاری و ڕێنومایی کردن چارەسەری نەکرد، سەرکۆنەی بکات بۆ ئەوەی لەو هەڵەیەی خۆی دابەزێت.

❖ **سزادان بەباوکی (معاقبة الأب):**

ئەگەر مامۆستا دەروەستی قوتابی نەهاتو بەردەوام بێعاری دەکرد یاتەمبەڵ بو دەتوانێ بەدوای بەخێوکەرەکەی دا بنێرێت حاڵی قوتابیەکەیانی تێ بگەیەنێتو داوای هاریکاری وئامۆژگاری کردنو ئەمجار سزادانو چاك کردنی منداڵەکەیانی لێ بکات . بەم کارەش هاریکاری لەنێوان قوتابخانەو ماڵەوەدا دروست دەبێت .

❖ **هەڵتروشکاندن (جلوس القرفصاء):**

ئەگەر قوتابی بیعاری کرد، یا تەمبەڵو پیسو پۆخڵ بو، مامۆستا دەتوانێ لەجێگاکەی خۆی دەری بێنێو لەبەر دەم قوتابیەکانی دا بەشێوەی هەڵتروشکاندنو دەستەکانی بۆ سەرەوە یا بەپێوە لەسەر یەك قاچو دەستەکانی بۆ سەرە وە (القرفصاء) بیوەستێنێ یا دای بنیشێنێ، قوتابیەکە بەمە ماندو دەبێتو سزایەکی دەرونی دەخوات، و پەندی لێ وەر دەگرێتو پەشیمان دەبێتەوە. ئەمە گەلێك لەلێدان بەدارو بۆکس و شەقازلە بەسود ترە.

---

(١) واتە: ئەی دڵ ئارام بە لەسەر زیور بونی خۆشەویستانو دڵ ناڕەحەت مەبە لەو زیور بونو دور کەوتنەوەیە، چونکە هەندێ زیور بونو دورکەوتنەوە جۆرە پەندو ئامۆژگاریەکی خێرو بەخۆدا چونەوەیەکی خۆ ڕاست کردنەوەی تێدایە بۆ مرۆڤەکان.(وەرگێڕ).

❖ **هەڵواسینی دار یاقامچی (تعلیق العصا):**

بۆ مامۆستاو پەروەردیارانو باوکان دروستە کەقەمچیەك یان دارێك کەپێ ی لێ دەدرێت بەدیوارەوە هەڵ بهاوەسن بۆ ئەوەی قوتابیان یان منداڵان ببیننو بترسن کەلێ یان بدەن. یامامۆستا کەدێتە دەر یا دەچێتە پۆلەوە داری بەدەستەوە بێت. چونکە پێغەمبەرﷺفەمویەتی: {علّقوا السوط حیث یراهُ أهل البیت فإنَّهُ أدبٌ لهم} (١)

إبن الأنباری دەڵێ: پێغەمبەرﷺلێرەدا مەبەستی لێدان نەبوە، چونکە هەرگیز فەرمانی وای بەکەس نەداوە، هەر کەسێکی بینیبێ کەلەمنداڵەکەی یا لەقوتابیەکەی دەدات قەدەغەی کردوەو نەی هێشتوە لێ ی بدات هەتاکو لەگەڵ گیاندارانیش، بەڵکو مەبەستی لەم هەڵواسینی قامچی یان دار ئاقڵ کردنو ترسانو بەڕەوشت بونو بێ دەنگ بونو ژاوە ژاو دروست نەکردن بوە. کەدەفەرموێ: {فإنَّـهُ أدبٌ لهم} واتە: لەئەنجامی هەڵواسینی قەمچیەکەو بینینیان لەلێدان بترسنو ببێتە هۆیەك بۆ گەڕانەوەو ئاقڵ بون، خۆ جوان کردنو بەئەخلاقو ئاکاری جوانو سیفەتی باش..لە(المناوی فی فیض القدیر ج٤/٣٢٢)ی وەرگیراوە.

❖ **لێدانێکی سوك(الضرب الخفیف):**

ئەگەر ئەم کارانەی ڕابردو سودی نەبو، پەروەردیارانو باوکان بۆیان هەیە کەبەلێدانێکی سوك لەقوتابی یالەمنداڵەکانیان بدەن نەك بەلێدانێکی قورس کەزیان بەلەشیان بگەیەنێت بەتایبەتی لەسەر نوێژ نەکردن کاتێ تەمەنیان گەیشتە دەساڵان، بە گوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ: {علّموا أولادکم الصلاة إذا بلغوا سبعاً وأضربوهُم علیهاإذا بلغوا عشراًوفرقوا بینهُم فی المضاجع } (٢)

---

(١) أ. حسنه الألبانی فی صحیح الجامع.

ب. واتە: لەماڵەوە قەمچیەك یا دارێك هەڵ بهاوەسن بۆ ئەوەی منداڵەکان ببیننو لێ ی بترسنو بیعاریو هارە بەتانی نەکەن، چونکە ئەمە هۆیەکە بۆ ئاقڵ کردنو بێ دەنگ بونیان.(وەرگێڕ).

(٢) أ. صحیح رواهُ البزار وغیرهُ.

ب. واتە: منداڵەکانتان فێری نوێژ بکەن کەگەیشتنە حەوت ساڵان.وەلەدەساڵی دا ئەگەر نوێژیان نەکرد لێ یان بدەنو جێگەشیان لەگەڵ خۆتانو لەگەڵ خوشکەکانیان لێك جیا بکەنەوە واتە کوڕو کچان لەیەك جیا بکەنەوە دروست نیە بەیەکەوە لەژورێك دا بەیەکەوە بخەون.(وەرگێڕ).

جیاکردنەوە لەنێوان کوڕان و کچاندا کارێکی زۆر گرنگە، بۆ ئەوەی باوك‌ودایکان بتوانن منداڵەکانیان لەلادان و پێ هەڵ خلیسکان ڕزگار بکەن و بیان پارێزن لەکەل کەڵەی شەیتان بەتایبەتیش کاتێك منداڵان ئەو هەمو فیلم و زنجیرەسێکسی و ڕوتە بێ ئەخلاقیانە لەسینەماو کەناڵە تەلەفویۆنی و ڤیدیۆیی یەکانەوە دەبینن، کەهۆکارو پاڵنەرێکی کاریگەرە بۆ گەنج و هەرزەکارە تازە هەڵچوەکان وەك بەنزین بەسەر ئاگردا بکەیت! !.
بۆیە پێویستە باوکان و دایکان لا لەم بابەتە گرنگە بکەونەوە و وریا ببنەوە. ئەگەر هەر چاریان نەکرا با پەردەیەك لەنێوانیاندا دروست بکەن و لەیەکیان جیا بکەنەوەو چاودێریان بکەن[1] هەرنەبێ لێکیان دور بخەنەوەو هەر کەس لەسەر پێخەف و جێگەی خۆی جیا بێت و چاودێری و ئاگاداریان بکەن.

ئەو هەڵانەی کە دەبێ ڕاست بکرێنەوە(أخگاو يجب تصحيحها):

گەلێك هەڵەی ناشیرین و کاری ناشەرعی لەنێوان خەڵکی دا بڵاو بونەوە بەتایبەتیش لەنێوان مامۆستایان بەگشتی و فەرمانبەران و کرێکاران و باقی چین و توێژەکانی تری کۆمەڵگادا کەبەکارو باری گشتی و بەرژەوەندیەکانی گەل هەڵ دەستن. بۆیە پێویستەئەم هەڵە وبیرو بۆچونانە ڕاست بکرێنەوە.بارو ڕەوشت‌وئاکارو هەڵس‌و کەوتیان ڕاست بکرێنەوە. چونکە ئەوانە بەتایبەت لێ پرسراون لەبەر دەم خوای گەورەدا هەروەکو خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ :﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا

(١) نمونە لەم بارەو لەم بابەتەوە زۆرن کەهەرزەکاران دوای ئەوەی لەکەناڵە تەلەفزیۆنیەکان‌و لەسینەماکان ئەم جۆرە فیلمە بێ ئەخلاقیانەیان بینیوە هێزی ئارەزوەکانیان هەڵچوەو هێرشی بۆ هێناون کاتێ گەڕاوەتەوە ماڵەوە دەست درێژی کردۆتە سەر خوشکی خۆی یادایکی خۆی، یەکێ لەو نمونانە مامۆستا إبراهیم النعمة پێشەواو پێش نوێژی مزگەوتی( ) لەموصڵ دەی هێنێتەوە کەهەرزەکارێك دوای ئەوەی لەسینەما گەڕاوەتەوە دەست درێژی کردۆتە سەر خوشکێکی بچکۆلەی‌و لەئەنجامی خوێن بەربونی(النزيف) خوشکەکەی مردوە, لەکوردستانی خۆشماندا لەم جۆرەمان زۆرن هەروەکو دەماو دەم دەیان گێڕنەوە.(وەرگێڕ).

يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾[١] هەروەها پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی: {إنّ اللهَ سائلٌ راعٍ عما إسترعاهُ: أحَفِظَ ذلك أم ضيَّعَهُ؟}[٢]

---

(١) أ.سورة الحجر : (٩٢،٩٣)

ب. واتە: سوێند بەپەروەردگاری تۆ ئەی محمد هەمویان واتەمرۆڤەکان هەر قسەو گفتارو کارو کردەوەیەك بکەن لەڕۆژی دوایی دا لێ یان دەپرسرێتەوە. چاکەکەیان پاداشتی چاکە وەردەگرێتەوە، خراپەش سزای خراپەی خۆی وەردەگرێتەوە.

(٢) أ. حسن رواهُ النسائي .

ب. واتەك خوای گەورە لەهەمو شوانێك، سەرپەرشتیارێك، لەهەمو سەرکردەو بەرپرسیارێك دەپێچێتەوە لەوەی کەلەژێر دەستو چاو دێری یان دایە، ئایا وەك پێویست پاراستویانو هەقی خۆیانیان داونەتێ یا بەپێچەوانەوە؟

هەڵەکانی هەندێ لە مامۆستایان و فەرمانبەران

بزانـە ئـەی بـرای موسـڵمان - خـوا ڕێنومـایی ئێمـەش و ئێـوەش بکـات - کـەزۆرێك لەمامۆستایان و فەرمانبـەران هـەن کەمتـەر خـەم و هەڵـەیان زۆرەو پێویـستی یـان بـە دەستگیرۆیی وئامۆژگاریی و ڕێنومایی و گێڕانـەوە هەیـە کەلـەم چەند خاڵانـەی خـوارەوەدا گرد دەبنەوە:

١) لەدەوام و لەکاتی دیاری کراودا دوا مەکەون. ئەمە زیان بەخەڵکی دەگەیەنێت و دەبێتـە هـۆی دوا خـستنی کارەکانیـان. ئـەو مامۆسـتاو فەرمانبەرانـەی کەلـەدەوام دوا دەکـەون و لەکارەکانی خۆیاندا ئەو موچەیەی کەوەری دەگرن بەقەدەر ئەوەندەی کەمتـەر خـەمی لێ دەکـەن لێ یـان حەرامـە. جێگـەی داخـە کەلەفەرمانگاکانـدا کەسـێك نیـە چـاودێری فەرمانبـەران و مامۆسـتایان بکـات. بـۆ ئـەوەی ئەوانـەی لـەدەوام دوا دەکـەون یـا لەکارەکانیانـدا کەمتەرخـەمی دەکـەن سـزا بـدرێن. زۆرێـك هـەن لـەکاتی ئـیش کـردن و قەڵەباڵغی دا دەڕۆنە دەرو دوای بەرژەوەندی یەکانی خۆیان دەکەون یان لەبازاڕەکاندا بێ هـودەو بـێ ئـیش دەسـوڕێنەوەو ئـەو هـەمو خەڵکـەش وا لـەپاش دەرگـای ژورەکـەی دا چاوەڕێ ی دەکەن. لەخوا ناترسن و کارەکانیان بـۆ ڕاناپـەڕێنن و چـەندان ڕۆژ هـەر بەفـشە هات و چۆیان پێ دەکات. هەیانە لەڕێگـەی دورو لەشـوێنە دورەکانـەوە دێـن و خەرجیـەکی زۆریش خەرج دەکەن و کارەکانیشیان بۆ جێ بەجێ ناکرێت. ئەگـەر بێـت و لێ پرسـینەوەو چـاودێری هـەبێت ئـەم کەمتـەر خەمیانـە ڕو نـادەن. سـەیر لـەوە دایـە زۆرێـك لەسـەرۆك فەرمانگەو بەرپرسیاران خۆیان بەئـەرکی سەرشـانی خۆیـان هەڵناسـتن، ئـەی گلـەیی چـی لەفەرمانبەرانی ژێرەوە دەکەیت و چۆن بەئەرکی سەرشانیان هەڵ دەستن.

٢) کاتـەکانی خـۆت بەخوێندنـەوەی ڕۆژنامـەو گۆڤارەکـان و پێـشوازی کـردن و دانیـشتن لەگەڵیانداو هەر کارێکی تر کەدەبێتە هـۆی دواخـستنی کارەکانـت بـەفیڕۆ مـەدە، چـونکە ئەوانە دەبنە هۆی دواخـستنی کارەکانـت و کـاری ئەوانـەی کاریـان لای تۆیـە لـەهاوڵاتیان

بەتایبەتیش لەكاتێك دا كەخەڵكێكی زۆر ئیشی یان بەتۆ بێتو چاوەڕوانت دەكەن. یاخود قوتابیان لەپۆل دا چاوەڕوانی تۆ بكەن كەوانەیا پێ بڵێیت. زۆر جاری واهەیە فەرمانبەر میوان لەدوای میوانی هاتوەو بردویەتیە ژورو ماوەیەكی زۆر بەچەند قۆڵی یابەدو قۆڵی قسەو باسی درێژ درێژیان كردوەو خەڵكانێكی زۆریش لەپاش دەرگا چاوەڕوانی جەنابین ئیشەكانیان بۆ جێ بەجێ بكات. هی وا هەیە تەنیا ئیمزایەكی دەوێ. وای لێ هاتوە لەگەڵ دۆستو خزمەكانیاندا كاتی دەوامی تەواو بوەو خەڵكەكەی بۆ بەیانی ئیزن داونەوە و ڕۆیشتون.

ئەمە لەزۆرێك لەفەرمانگاكان ڕوی داوە، كاتێك بابای بەرپرس میوانی هاتوە بەكابرای بەردەستی گوتوە دەرگاكە دابخەو بڵێ: كاك فلان كەس جارێ میوانی هەیەو كەس مەكە ژورێ. تا خەڵكێكی زۆر لەو ماوەیەدا كۆ دەبنەوەو لەسەر پێ یان وەستاونو ئێشو ئازاری دەرونیان لەسەر یەك كەڵەكە بوەو هێندەی چاوەڕوان بونو پیشیان خواردۆتەوە. زۆر جار لەئەنجامی ئەم كارە نابەجێ یە ناچاری بەرتیل دانودیاری بۆ بردن بون بە كابرای بەردەست هەر ئەوەندە بیان كاتە ژور یاخود وەرەقەكانیان لێ وەر بگرێتو بۆ جەنابی فەرمانبەری بەڕێوەبەر یابەرپرسیان بەرێت و ئەویش تەنیا بەهەوای نەفسێكەوە ئیمزاكەیان بۆ بكات، یان زۆر جاریش بەرتیل بۆ كاكی فەرمانبەرو بەردەست بەیەكەوە هاوبەش دەبن. بێ ئەوەی گوێ بدەنە ماندو بونو كوێرەوەری ئەو خەڵكە(مراجعین) انە كەئاپۆرەی خەڵكەكەش دەبینی خۆ بەزوردا دەكەن لەناچاریان، ئەویش بەسەریاندا دەشیرێنێتو دەڵێ: بەسەرە وەرنە ژور، كەچی بۆ خۆی لەولاوە كاتەكەی بەقسە كردن لەگەڵ دۆستەكانی دا دەباتە سەرو بەفیڕۆی دەدات و كەسیش بەسەر ئەودا ناشیرێنێ، لەسەر سەریشی نوسیوە(سەردانی تایبەتی قەدەغەیە ــ الزیارات الخصوصیة ممنوعة) . ئەم كارە نابەجێو پڕ خەماویانە هەندێ لەبەرپرسان لێ ی بەرپرسن كەنەرمی لەگەڵ ئەوانی ژێر دەستی خۆیانو بەردەستەكانیاندا دەی نوێنن.

.١

یاخود خۆیان ئەنجامی دەدەن. ئەوەتە عثمان ﷺ فەمویەتی :(إنَّ اللهَ ليزع بالسلطان مالايزُع بالقرآن)(١).

٣) خوای گەورە چاودێری کردەوەکانی تۆ دەکات‌و ئاگای لێتە چ بلێ ی‌و چی بکەیت دادوەر (الحاكم) بیت، مامۆستا بیت یافەرمانبەر بیت، یان هەر شتێکی تر بیت.ئاگات لەبرا هاوڵاتیەکانت(المراجعين) بێت‌و سۆزو برایەتیت هەبێت بۆیان، بەشێوەیەکی باش‌و دروست هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵدا بکە، هەروەك چۆن خۆت پێت خۆشە هەڵس‌و کەوتت لەگەڵ دا بکەن، چیت بۆ خۆت پێ خۆشە ئەوەشت بۆ ئەوان پێ خۆش بێت، کارەکانیان بۆ جێ بەجێ بکەو ئاسانکاریان بۆ بکەو کاریان لێ قورس مەکەو ئامۆژگاریان بکەو خەڵکی لە هەڵە بیان گێڕەوە. بڕوانە فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەفەرمویەتی:{الدِّين نصيحةٌ، قلنا لمن يارسول الله؟ قال: للهَ ولكتابه، ولرسولهِ، ولأئمة المسلمين وعامتهم}(٢) ئامۆژگاری کردن‌و گێڕانەوەی موسڵمانان تەنیا ئەرکی سەرشانی زانایان‌و وتار بێژان نیە کەلەمزگەوتدا خەڵکی ئامۆژگاری دەکەن ، بەڵکو ئەرکی سەرشانی هەمو موسڵمانێکە لەئاست خۆیەوە بەتایبەتیش مامۆستایانی سەرەتایی‌و ناوەندی‌و دواناوەندیەکان‌و ...تد.

ئاخر چەندان فەرمانبەر هەن ڕێنومایی مراجعەکانیان ناکەن‌و ڕێگەی ڕاستیان نیشان نادەن پێ یان نالێن کارەکەیان چی دەوێ‌و چی ناوێ، بەسەری زمان وەڵامیان دەدەنەوەو هەر وێڵیان دەکەن. چەندان جار بەنەشارەزایی ئەم شارو ئەو شارو ئەو

---

(١) واتە: هەندێ کاروشت هەن بەقورئان لاناچن، خوای گەورە بەهێزو دەسەڵات لایان دەبات. بۆیە ئەگەر بەر پرسان لێ پێچانەوەو هەست بەبەرپرسیارێتیان هەبێت فەرمانبەران ناتوانن وا بکەن.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: ئاینین ئامۆژگاری‌و گوێ ڕایەڵیە. گوتمان بۆ کێ ئەی ڕەسولی خوا؟ گوتی: بۆ خوای گەورە بۆ قورئانی پیرۆز و بۆ پێغەمبەرو بۆ زاناو پێشەواو بەرپرسانی موسڵمانان‌و بۆ هەمو خەڵکی موسڵمانان بەگشتی.(وەرگێڕ).

فەرمانگەو ئەو فەرمانگەیان پێ دەکەن‌و خەرجیەکی زۆریشیان پێ خەرج کردون. ئەمە لەئەنجامی ڕێنومایی نەکردنی کاکی فەرمانبەر! ! ڕاستیەکانیان پێ نەگوتون کەچی پێویستە بیکات، زۆر جار فەرمانبەری وا هەیە لەناو خودی فەرمانگەکەدا پێ ی نالێ : کاکە بیبە بۆ فلانە شوێن یا بۆ فلان کەس‌و فلان بەشی فەرمانگەکە. ناچار کابرای مراجع ماوەیەکی باش خولی خواردوەو لەم‌و لەوی پرسیوە تادۆزیویەتیەوە بەتایبەتی ئەوانەی نەخوێندەوارن .

٤) خۆت بەزل مەزانەو خۆت بەسەر مراجعەکان دا بامەدەو لەخۆت بایی نەبیت‌و خۆت لەوان بەزلتر مەزانە، چونکە هەر چەندە گەورە بی تۆ لای خوای پەروەردگاری جیهانیان بچوك‌و بێ دەسەلاتیت. تۆش هەر یەکێکیت لەو خەڵکەو ئەندامێکی لەوان واتە ئەندامێکی ئەم گەلەی‌و ئەوانیش برای تۆن و هیچت لەوان پتر نیە. تەنیا شارەزایی‌و زانیاریت نەبێت لەو بوارەدا، موچەش لەبەرامبەر ئەو کارەدا وەردەگریت‌و بەبەلاش ئیش ناکەیت‌و بۆ خزمەتی ئەو خەڵکە بەکرێ گیراوی‌و بەخێری خۆت کاریان بۆ ناکەیت. بۆ ڕاپەڕاندنی بەرژەوەندیەکانی هاوڵاتیان لەسەر ئەو کورسی‌و جێگەیە دانراوی وریابە خۆت لێ نەگۆڕێت‌و سەرت لێ نەشێوێت. دەی ئامۆژگاریەکەی لقمان بێنەوە بەر چاوی خۆت کەخوای گەورە لەسەر زمانی لقمانەوە بۆمانی دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ:﴿ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾﴾ (١)

---

(١) أ.(سورة لقمان: ١٨)

ب. واتە: هەرگیز ڕوت لەخەڵکی وەر مەگێڕەو خۆت لەخەڵکی بەزلتر مەزانەو لێو لەخڵکی هەڵ مەقرچێنەو یالێویان لێ بامەدەو تێزو لێو ولچکیان لێ مەگرە، و بەفیزو ڕوح زلیەوە بەسەر زەوی دا مەڕۆ و لەخۆت بایی نەبێت چونکە خوای گەورە ڕوح زل لەخۆبایی بو وئەو کەسانەی خۆش ناوێن کەشانازی بێ شەرعیانە بەخۆیانەوە دەکەن.(وەرگێڕ)

ئەرکی کرێکارو خاوەنکار (واجب العامل وصاحب العمل):

١) بەدڵسۆزی ئیش بکەو بێ کار کاتی خۆت بەفیڕۆ مەدە، هەر کاتێك ئیشت بۆ هەر کەسێك کرد، بۆ ئەوەی کرێ یەکی حەڵاڵ وەر بگریت بەدڵسۆزی و بەپاکی بێ کەمتەر خەمی و بێ خیانەت ئیشی بۆ بکە.

٢) ئامۆژگاری خاوەنکار بکە، و فێڵی لێ مەکە باناموسڵمانیش بێت بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ کارەکەی بۆ بکەکەدەفەرموێ: { من غشنا فليس منا }([1]).

٣) پێویستە لەسەرت لەئیشەکاندا کارامەو شارەزاو لێزان بیت چونکە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: { إنَّ اللهَ يحب إذا عمل أحدكم عملاً أن يتقنَهُ }([2])

٤) زۆر سور بەلە جێ بەجێ کردنو بەجێ گەیاندنی پەیمانو وەعدو وەفاییت هەبێت و پێچەوانەی وەعدەکانت مەبە، بۆئەوەی متمانەی خەڵکی بۆ خۆت وەدەست بێنیتو برِوایان پێت هەبێت، بۆ ئەوەی نەکەویتە ناو گوناحی گەورەوە. پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: {آيةُ المنافقِ ثلاثٌ: إذا حدَّثَ كذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أؤتمن خان}([3])

---

(١) أ. صحيح رواه الترمذي .

ب. واتە: هەر کەسێك فێڵمان لێ بکات لەئێمە نیە واتە موسڵمان نیە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. حسن رواهُ البيهقي.

ب. واتە: خوای گەورە ئەو کەسەی خۆش دەوێت کەئەگەر کارێك بکات ئەوا لێ ی دەخەفتیٚو بەشارەزای و بەلێزانانە ئەو کارە دەکات نەك بەنەزانی و بەهەڕەمەکی ملی پێوەنێت و ئیشەکەش لەخاوەن کارەکە تێك بداتو زیانی پێ بگەیەنێت.(وەگێڕ).

(٣) أ.متفق عليه.

ب.واتە: نیشانەکانی دوڕویی سێ شتن: ئەگەر قسە دەکات درۆیانی تێدا دەکات، وەئەگەر وەعدو پەیمانێکی دا پێچەوانەی پەیمانەکە دەجوڵێتەوەو موخالەفە دەکات، وەئەگەر ئەمانەتو سپاردەیەکی پێ سپێردرا خیانەتی تێدا دەکات .(وەرگێڕ).

٥) پێویستە لەسەر خاوەنكار كەكرێ ی تەواو بەقەدەر ئەو كارەی بۆ كردوە بداتە كرێكار. بەتایبەتی ئەگەر ڕێك كەوتنێك لە نێوانیاندا هەبو، وەنابێ كرێ یەكەی دوا بخات لەگەڵ لەكارەكەی بوەوە باخێرا كرێ یەكەی بداتێ و نەهێڵێ ئارەقی نێو چاوانی وشك ببێتەوە. ئەوەتە پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ مَطلُ الغنی ظُلمٌ}(١)

لاسایی كردنەوەی كوێرانە زیانبەخشە(التقلید الأعمی ضارٌ):

لەو هەمو خەوش‌و هەلانەی كەلەناو موسڵماناندا بلاوو تەشەنەی كردوە، دەبێ چارە سەری لێبڕاوانەو بەپەلەی بۆ بكرێت، یەكێ لەو هەڵە گرچو بڕانە بریتیە لەلاسایی كردنەوەی كوێرانە. لەهەندێ لە موسڵمانان خوا چاكی بكات‌و ڕێنوماییمان بكات هەن هەروەك توتی ئاسا لاسایی كوێرانەی ڕۆژهەلات‌و ڕۆژئاوا دەكەنەوە. هەر كارو كردەوەو گۆتەیەك كەلەوێ دەكرێت یادەگوترێت بێ ئەوەی لەواتاكەی بگەن‌و لەبێژنگو لە تەتڵەی بدەن. بەداخەوە لێرە دەست بەجێ كاوێژ دەكرێتەوەو دوبارە دەكرێتەوەو كوێرانە لاسایی دەكەنەوە بەناوی شارستانیەت‌و پێش كەوتنەوەوە، بەرلەوەی لەوێ بكەوێتە مەیدانی كار پێ كردنەوە، لێرە لێ ی بونەتەوە، ئەمەش كارێكی زۆر خراپ‌و ترسناك‌و پڕ مەترسیە.

١) زۆر وریاو ورد بن بە ئەی برای موسڵمان، هەر شتێك تابەتەواوی نەچیە بنجو بناوانی لاسایی كوێرانەی مەكەوە، بەتەرازوی ئیسلام و بەرنامەكەی خوا بیكێشە ئەگەر لەگەڵ بەرنامەی خوا هاتەوە ئەوا جێ بەجێ ی بكەو كاری پێ بكە، چونكە لەوانەیە لەئیسلامدا جێگەی نەبێتەوە: یەكێ لەو كارانە ئەڵقەی بوك‌و زاوایەتی(ژن‌و مێردایەتی ..) كەئاهەنگی ناشەرعی بۆ دەگێڕن‌و كچە(بوكە خان) لەپێش چاوی ئەو هەمو ئاپۆرەی خەڵكە تێكەڵە

---

(١) أ. متفق علیە.

ب. واتە: هەر كەسێك پارەی هەبوو قەرزەكانی نەدانەوە ئەوە ستەمكارە.(وەرگێڕ)

لەپیاوو لەژن، لەکورو لەکچ ئەڵقە لەپەنجەی کورە(کاکی زاوا) دەکات گوایە بەمە دەزگیران یامێردەکە لە تێکەڵی لەگەڵ ژنان و کاری خراپە دەگێڕێتەوەو کورت بەستویەتیەوە، نازانێ کە مێردەکەی خوانەخواستە خراپ و شەڕواڵ پیس بێت هەر کەلەو دور کەوتەوە ئەڵقەکەی لەپەنجە دەر دێنێ و بەکەیفی خۆی دەتوانێ کەین وبەینان بکات و بێ ئەوەی ژنەکەی ئاگاشی لێ بێت. ئەم نەریتە هی موسڵمانان نیە و لەفەلەکان (النصاری) وەرگیراوە بەتایبەتیش کەئەڵقەکە یان ئەنگوستیلەکە لەزێڕ دروست کرابێت، ئەوە لەم حاڵەتەدا هەر حەرامەودروست نیە لەپەنجە بکرێت.. پێغەمبەرﷺقەدەغەی کردوە کەچاو لەکارو کردەوەو گفتارەکانی کافران بکەین و خۆ بەوان بچوێنین هەروەکو فەرمویەتی: { مَنْ تشبهَ بقومٍ فهوَ منهُم}([1])

٢) لاسایی کردنەوەی شتە بێزراوو بۆگەنەکان کەسەرشۆڕی و مل کەچی و نەهامەتی بۆ موسڵمانان دێنێت، بەهۆی کار کردن و حوکم کردن بەیاساو دەستوری ڕۆژئاوایی دژو پێچەوانەی یاساو دەستورەکانی ئیسلام و واز هێنان لەشەریعەتی خوای بەرزو باڵا دەست کەموسڵمانان لەسەر دەمی چەرخی پێغەمبەرایەتی و سەحابەکان وشوێن کەوتوانی پێ سەر بەرزو سەرفرازو بەختەوەرو بەعیززەت بون.

٣) وریابە زێڕ لەدەست و لەپەنجە نەکەیت چونکە بۆ پیاوان حەرامەو بۆ ژنان حەڵاڵ:{ فعن إبن عباسؓ، أنَّ رسول اللهﷺرأى خاتماً من ذهب في يد رجلٍ، فنزعهُ فطرحهُ، وقال:{يعمد أحدكم إلى جمرةٍ من نار، فيجعلها في يده} فقيل للرجل بعدما ذهب رسول اللهﷺ : خُذ خاتمك إنتفع بهِ، قال: لاوالله لاأخذهُ أبداً وقد طرحهُ رسول الله}([2])

---

(١) أ. صحيح رواهُ أبو داود.

ب. واتە: هەرکەسێك خۆ بەهەر کەس وگەڵ و کۆڕو کۆمەڵێك بچوێنێت ئەوە لەوانە.(وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: پێغەمبەرﷺ ئەنگوستیلەیەکی زێڕی لەپەنجەی پیاوێك دا بینی دەری هێناو فڕێ ی دا. فەرموی: ئایا ئێوە بەدەستی خۆتان حەز دەکەن پشکۆیەکی ئاگر لەدەستی خۆتان بکەن؟ ئەو

لەم فەرمودەدا ئەم حوکمو سودانەی خوارەوە وەردەگرین:

- هەرکەسێك خراپەکارێکی بینی کەوا خراپە دەکات پێویستە قەدەغەی بکاتو بیگێڕێتەوە، وەك ئەوەی لەنمونەی سەرەوە بینیمان واتە لەدەست کردنولەپەنجە کردنی زێڕ. هەروەکو پێغەمبەرﷺ لەم فەرمودەیەدا ڕونی کردۆتەوە کەفەرمویەتی:{ من رأى منكم منكراً فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الأيمان}(١)
- پێغەمبەرﷺ زێڕی بەپشکۆیەکی ئاگر چواندو فەرموی لەڕۆژی قیامەتدا دەبێتە پشکۆیەکی ئاگرو لەپەنجەتان دەکرێت، ئەمە خۆی لەخۆی دا ئەوە دەگەیەنێت کەلەگوناحە گەورەکانە.
- ئەگەر ئەنگوستیلەی زێڕت هەبو دەتوانی بیفرۆشیتەوەو سود لەپارەکەی وەر بگرێت، ئەویش بەگوێرەی قسەی سەحابیەکە کەلەفەرمودەکەدا هاتوە: (ئەنگەستیلەکە هەڵ بگرەوەو سودی لێ وەر بگرە).
- ڕازی بونی سەحابیەکە بەقسەی پێغەمبەرو فڕێ دانی ئەنگوستیلەکە لەپەنجەی داو بەو پەڕی سنگ فراوانیەوە فەرمانی پێغەمبەری قبوڵ کردو ناڕازی

ئەنگوستیلە زێڕە لە ڕۆژی قیامەت دەبێتە پشکۆیەکی ئاگرین لەدۆزەخداو دەکرێتە پەنجەتان. دوای ئەوەی پێغەمبەرﷺ ڕۆیشت بە کابرایان گوت: بڕۆ ئەنگوستیلەکەت هەڵ بگرەوەو بڕۆ بیفرۆشەو پارەکەی بۆماڵەوە خەرج بکەو سودی لێ وەر بگرە، گوتی: نەبە خوا هەڵی ناگرمەوە مادام پێغەمبەرﷺ فڕێ ی دا و فەرموی حەرامە تازە من نامەوێتەوەو هەڵی ناگرمەوە.(وەگێڕ).

(١) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: هەرکەسێك خراپەکارێکی دیت خەریکی گوناح کردنە با بەدەست بیگێڕێتەوو نەهێڵێ ئەو خراپەیە، ئەو گوناحەیە بکات، خۆ ئەگەر بەدەستو بەدەسەلات نەیتوانی با بەزمان پێ ی بڵێ و ئامۆژگاری بکات، ئەگەر بەم ڕێگەیەش نەیتوانیو لەوە ترسا کەتوشی فیتنەو ناکۆکی دەبێت هەرنەبێ بابەدڵ پێ ی ناخۆش بێت. دیارە ئەمەش نیشانەی بێ هێزی پلەی ئیمانەو تەنیا گەردیلەیەکیش ئیمانی لەدڵ دا نیە دەنا نابێ موسڵمان ئەوەندە بێ هێز بێت کەنەتوانێ ئامۆژگاریش بکات.(وەرگێڕ).

نەبو،دواتریش هەڵ نەگرتنەوەی هەر چەندە سەحابیەکی تر پێ ی گوت هەڵی بگرەوەو بیفرۆشەو سودی لێ وەر بگرە, ئەمە خۆی لەخۆی دا بەهێزی ئیمان و قوربانی دانە لەپێناو دینەکەیدا دەسەلمێنێت.

پوختەی کار(تاخلاصە):

گەنجولاوی موسڵمانان گەر حەزیان لێ بو ئەنگوستیلە بکەنە دەستیان دەتوانن ئەنگوستیلەو ئەڵقەی زیو لەپەنجە بکەن. لەزێڕیش جوانترەوشێوەی زیوینی درەوشاوەیی هەیە، سەرباری ئەمەش نرخەکەشی کەمترەو ئایینی پیرۆزی ئیسلام بۆ پیاوانو بۆ ژنانیشی حەڵاڵ کردوە.

جارێکیان ئامۆژگاری برایەکی موسڵمانم دەکرد کاتێك دیتم ئەنگوستیلەیەکی زێڕی لەدەستدا بو، ئەم فەرمودەیەی پێغەمبەرم ﷺ بۆ باس کرد، ئەویش زۆر بەسینگ فراوانی وەڵامی دامەوەو ئەنگوستیلەکەی داکەندودای بەمنو منیش چومە بازاڕو بۆیم فرۆشتو ئەنگوستیلەیەکی تری زیوم بۆ کڕیو باقیەکەی ترم دایەوە دەستی وزۆریشی پێ کەیف خۆش بو، هەمو مامۆستاکانی تریش چاویان لەو کردو زێڕەکانیان فرۆشتەوەو هی زیویان کڕی. فەرمودە بۆندارەکەی پێغەمبەر ﷺ زۆر ڕاستە کەفەرمویەتی: { من سنَّ سُنة حسنة فلهُ أجرها وأجر من عمل بها من غير أن ينقص من أجرهم شيء}([1])

١) ئێمەی موسڵمان پێویستە لەسەرمان تەنیا لەو شتانەدا لاسایی ڕۆژئاواییەکان بکەینەوە وەك دۆزینەوەو داهێنانە تازەکان لە بواری تەکنۆلۆژیای پێداویستی یەکانی ژیانی دنیایی وەك: فرۆکەو زرێ پۆشو ژێر دەریایۆك(الغواصة) وگەلێکی تر لەم چەکە پێش کەوتوانە، تائێمە پێویستیمان بەوان نەبێتو خۆمان دروستیان

---

(١) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: هەرکەسێك لەئیسلامدا سوننەتێکی باش دابهێنێت ئەوە پاداشتی ئەوە پاداشتی خۆشیو پاداشتی ئەوانەش وەردەگرێتەوە کەلەدوای خۆی کار بەو سوننەتە دەکەن بێ ئەوەی لەپاداشتی هیچیان کەم بکاتەوە.(وەرگێر).

بكەينو بەرگری پیَ لەئايينو نيشتمانو خاكو نيشتمانو خاكوخۆڵو زێدی باوكو باپيرانی خۆمانی پیَ بكەين وبيپارێزين. نەك لەخۆڕازاندنەوەو سەماو سوڕدانو بانگەشەو بڵاو كردنەوەی بیَ ئەخلاقیو ڕوت كردنەوەی ئافرەتانو گەلێكی تر لەو كردەوە بۆگەنە زيانَ بەخشانەدا لاسايی كوێرانەيان بكەينەوە، ئەمە خزانو داهێزران و لادانە بۆ موسڵمانان. ڕاستی گوتوە شاعیر كەگوتويەتی:

قلّدوا الغربي، لكن بالفجور وعن اللب إستعاروا بالقشور([1])

٢) ئايينی ئيسلام نەك هەر لەمە قەدەغەی كردوين، بەڵكو لەناو خۆشماندا قەدەغەی كردوين لاسايی يەكتری لەكردەوە خراپەكاندا نەكەينەوە. هەروەكو (إبن مسعود) فەرمويەتی: (لايكن أحدكم إمَّعة، يقول: إنَّ أحسن الناسِ أحسنت، وإن أساء الناس أسأت، ولكن وَطّنوا أنفسكم على أن تحسنوا إذا أحسن الناس، وألاّ تظلموا إذا أسأت الناس)([2])

جێگەی داخە هەندیَ كەس كەئامۆژگاری دەكەيت و پیَ يان دەڵێيت فێڵ مەكەنو درۆيان مەكەنو كچانتان و ژنانتان باڕوت (سفور) و بەرەڵا نەبن و بۆ بێگانە لەبەرو

---

(١) واتە: لاسايی ڕۆژئاواييەكان دەكەنەوە، بەلاَم لەچيدا؟ لەكاری خراپو فيتنەو لەتاوانو بیَ ئەخلاقیو فاحشەو ئاوەڕوت كردنی ئافرەتانوسفوری دا، لەبری ئەوەی لەكارە باشو كاكڵەو كرۆكو ناوەڕۆك وبەسودەكاندا لاسايان بكەنەوە لەشتی پوخڵو توێكڵی بیَ سوديان لیَ وەردەگرن (وەرگێڕ)

(٢) واتە: هەر يەكێك لەئێوە وا نەبێت بڵێ: ئەگەر خەڵكی باش بون وكردەوەی چاكيان كرد ئەوا منيش باش دەبمو كردەوەی باش دەكەم، وەئەگەر خەڵكی خراپ بو و كردەوەی خراپی كرد منيش خراپ دەبمو كردەوەی خراپ دەكەم، بەلاَم ئێوە بەپێچەوانەی ئەم ڕايە بن، هەميشە نەفسی خۆتان وا لیَ بكەن كە خەڵكی چاكەيان كردو لەگەڵتدا باش بون تۆش باشتر وەلاَميان بدەوەو لەگەڵياندا باشتر بە، يان تۆ لەخەڵكی باشتر بە موسڵمانێكی كردەوە باش وخۆ لەخوا پارێزی بڕوادار بە، وەئەگەر خەڵكی خراپ بون وكردەوەی خراپيان دەكرد تۆ وامەبە مرۆڤێكی بڕواداری داد پەروەرو باش بە، يا ئەگەر خەڵكی لەگەڵ دا خراپ بون تۆ بەپێچەوانەوە چاكەيان لەگەڵ دا بكەو ستەمكار مەبە ئەگەر خەڵكی خراپ بون، واتە لەهەقی خۆت پتر دەست درێژی مەكە چونكە خوای گەورە دەست درێژی كارانی خۆش ناوێ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾

بازاڕەکان خۆ نەڕازێننەوەو بۆنو بەرامەی خۆش لەخۆ نەدەنو دەمو چاو لەدەرمانی ماکیاجو ڕەنگاڵە سورە نەڕازێننەوەو دەر بچن بۆ دەرەوەو خەڵکی بەتایبەتی گەنجو لاوانو هەرزەکاران بەخۆیانەوە گوناح بار نەکەن، چونکە ئەوانە وێڕای گوناحی خۆیان هی ئەوانیشیان دەگاتێ، کەچی ئەو بەڕێزانە لێوت لێ هەڵ دەقرچێننو لوت بەرزانە دەڵێن: کاکە ئەو خەڵکە هەمویان بەلێشاو درۆیان دەکەن، فێڵو فێڵبازی دەکەن، مۆدیلە هەمو کەسێك ژنو کچەکانیان ڕوتن خۆ من لەوان پتر نیم...

دەیانەوێ هەمویان لاسایی یەکتری بکەنەوە، نەخێر براکەم ئاگاداربە لەگەڵ کاروانی بیرۆکە بۆگەنەکاندا بەڕێدا مەڕۆ ولاسایی کوێرانەی خراپو خراپەکاریان مەکەوە.

٤) لاسایی جلو بەرگو پۆشاکی بێگانە مەکەنەوە، ئەو پانتۆڵە تەسکو بێ شەرعیانە لەبەر مەکەن کە هەمو عەورەتی مرۆڤ دەردەپەڕێنێت چ هی ژنانو چ هی پیاوان. باائافرەتەکانتان سەر ڕوتو قوتوسفور نەبن و پۆشاکی شەرعی لەبەر بکەن،و لاسایی ڕۆژئاوایو فەڕەنسی یەکان مەکەنەوە(البرنطية) کەدروشمێکی کافرانو جولەکەو فەلەکانە ڕەچاو مەکەن. ئەو فەرمودەی کەدەفەرموێ: { من تشبه بقومٍ فهو منهُم}([1])

موسڵمان پێویستە لەسەری کەخۆی بەپێغەمبەرﷺو سەحابەکانو پیاوچاکان بچوێنێتو شوێن کەوتەی ئەوان بنو چاو لەو کەسانە نەکەین کە دەستیان بە غەیری بەرنامەی ئیسلامەوە گرتوەو موسڵمان نین. دژایەتی بەرنامەکەی خواو موسڵمانان دەکەنو بەبەرنامەی خوای باڵا دەستو کاربەجێ ڕازی نین.

---

(١) أ. صحيح رواه أبو داود.

ب. واتە: هەر کەسێك خۆ بەهەر کەسو گەلێك بچوێنێت ئەوە لەوانەو لەئێمە نیە واتە موسڵمان نیە.(وەرگێڕ).

بۆ خوشكانى مامۆستا لە سەرەتايىو قۆناغەكانى ترى خوێندن(الى المعلمات والمدرسات):

ئەو زانيارىو رێنماييانەى كەئاراستەى مامۆستايانو پەروەردياران پياو كراوە، ئاواش ئاراستەى پەروەردياران‌ومامۆستايانى ئافرەت كراوە، وەلێ هەندێ ئەركو پێداويسى تر هەن پەيوەندن بەخوشكانى مامۆستاو فەرمانبەرو پێويستە ڕەچاويان بكەنو بەو پەڕى ڕەزامەندىو سنگ فراوانيەوە جێ بەجێ يان بكەن، دەنا لەبەردەم دادگاى دادوەرێتى خوداى دادپەروەردا لەدنياو لەقيامەتدا بەرپرس دەبنو خواى گەورە لێ يان دەپێچێتەوە.هەندێ لەو ئەركو پێويستى يانە بريتيتن لەمانەى خوارەوە:

پۆشاكى شەرعيانە(الحجاب الشرعي):

پێويستە لەسەر خوشكانى موسڵمان بەتايبەتى مامۆستايانو پەروەردياراني ئافرەت چ لەقۆناغى سەرەتايىوچ ناوەندىو دواناوەنىو زانكۆكانو پەيمانگاكاندا كەبەپۆشاكى شەرعى تەواوە بچنە قوتابخانەو پۆلەكانيانەوە ، دەنا خۆيان بەرپرسيار دەبن لەبەر دەم خواى گەورەدا، باشتريش وايە پۆشاكە ڕەنگى ڕەش بێت، چونكە لەهەمو ڕەنگەكانى تر دورە فيتنە ترە. أم سلمة گوتى: كاتێ ئەم ئايەتە هاتە خوار كەدەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ﴾ (١)

---

(١) أ. سورة الأحزاب: (٥٩).

ب. واتە: ئەى پێغەمبەرﷺ بەخێزانەكانتو بەكچەكانتو بەژنانى برواداران بڵێ: با لەچكو بالاّ پۆشەكانيان بەسەر سەرو شانو ملو بەسەر گشت گيانيان دا شۆڕ بكەنەوە تالەبەر چاوى خەڵك ديار نەبن وەك لەتەفسيرەكاندا هاتوە دەفەرمون لەشارى مەدينەدا پياو خراپ و داوێن پيس زۆر بون كاتێ شەوانە ئافرەتانى دەچونە دەرەوە بەكەنيزە(الإماء)و بەئافرەتانى ئازادەوە(الحرائر) بۆ ئەنجام دانى

ژنـانی ئەنـسار هاتنـەدەرو لەسـەر سـەریان کۆمـەڵێك پۆشـاكو لـچكی شـەرعیو بەحەیاو حەشمەتیان لەسەر کردبوو هەر دەتگوت پۆلە قاژوەیەکی ڕەشو بەویقاری ئـارام گرتوو بێ جمو جوڵ لەسەر سەریان نیشتونەتەوە.

مامۆسـتای خـانم ئەگـەر بەپۆشـاکی شـەرعی بـەویقارو بەحەشمـەتو دور لەخۆڕازاندنەوەو سورو سپیاو کردنو ماکیاج کـردن بـچنە قوتابخانـەو نـاو پۆلەکانیانـەوە دەبنـە نمونەیـەکی کردەکـی (عملـي) زینـدو بـۆ قوتابیـە کـچەکانو ئـەوانیش چـاو لەمامۆسـتاکانی خۆیـان دەکـەنو شـوێنیان دەکـەون لەپۆشـینی پۆشـاکی ئیـسلامی بـاڵا پۆشدا، چونکە هەروەکو پێشتریش ئاماژەمان پێ کرد مامۆستا ئاوێنەی باڵانوما یا وێنەی دوەمی مامۆستاکانیانن، ئەوانە بەپێچەوانەی ئـەو مامۆسـتا خانمانـەی کەبـەڕوتو قـوتیو سفورەوە یابەپانتۆڵی تەسك لەبەرو بەلێوو بەنینۆکی سورو دەمو چـاو شـەلاڵ لەسـوراو و سپیاوەوە کەهیچ ڕواڵەتێکی بەحەیاو بەحەشمەتیان پێوە دیار نیە دەچنە قوتابخانەو نـاو پۆلەکانیانەوە بۆلای قوتابیەکانیان. دیارە ئەمانە خراپترینو بۆگەنترین وشەڕترین نمونەی چاو لێکەری بۆ کچە قوتابی یەکانیان و بەتەواوی لاسایان دەکەنـەوەو دەبنـە نمونەیـەکی هەڵفریوێنەر و لەخشتەبەرو خزانو لادانی ئەو نەفسە پاك وبێ گەردانەی کەهێشتا نینۆکی ڕەشی بۆگەنی شـەیتانیان نەگـەیوەتێو وەك خۆیـان بۆگـەنوپیس نـەبون. دیـارە ئەوانـە

پێداویستیەکانی خۆیان ڕێ یان پێ دەگرتنوخراپەیان داوا لێ دەکردن. بۆیە ژنانی بڕواداری ئـازاد ئـەم سکالایەیان بـەرز کـردەوە کـە پێویـستە پۆشـاکی ئافرەتـانی ئـازاد جیـا بێـت لـەهی کـەنیزەکان واتـە نائازادەکان تا ئەمەگەیشتە پێغەمبەرﷺ دوایش ئەم ئایەتە هاتـە خـوار وەکو لەسـەرەوە واتاکـەیمان لێـك دایـەوە ئیـدی لـەو ڕۆژەوە ئافرەتـانی ئـازاد ئـەو (جلبابـة) کەئـەو عەبایـەی ئێـستا دەگرێتـەوە کـەئافرەتان بەسـەر خۆیـان هـەڵ دەکێـشن لەسـەر هـەمو جلەکانیانـەوە و تـەنیا چـاوی چـەپیان دەردەخست بۆ بینینـی ڕێگـا ئیـدی لـەو ڕۆژەوە ئـەو خراپـەکارە داوێـن پیـسانە کەئـەو ئافرەتانـەیان دەدیت کەعـەبایان بـەخۆدا داوە دەیـان زانـی کـەئافرەتانی ئـازادن خۆیـان تـێ نەدەگەیانـدن و تـەنیا گێچەڵیان بەکەنیزەکان دەکرد.(تفسیر إبن کثیر، القرطبي، الآلوسي، البغوي ، الطبري، ..)(وەرگێڕ).

گوناحی خۆشیانو گوناحی ئەو خونچە گوڵانەشیان لەئەستۆدایە، چونکە بەهۆی ئەوانەوە توشی گوناحو بێ فرمانی خوای گەورە بون، بۆیە:

١) پێویستە لەسەر مامۆستایانی ئافرەت کەقوتابیانو کچەکانیان هان بدەن بۆ پۆشینی پۆشاکی ئیسلامی شەرعی، کەبریتیە لەدروشمێکی سەربەرزانەی ئافرەتی موسڵمان واتە دروشمێکی ئیسلامی شەرعیە بۆ ئافرەتانی بڕواداری موسڵمان. وەپێویستە لەسەریان کەمەرجەکانی پۆشاکی ئیسلامی شەرعیان بۆ ڕون بکەنەوە کەبەرژەوندی ئافرەتی موسڵمانی تێدایە، زرێ پۆشێکەو لەتیرو گوللەی ژەهراوی چاوی چاو پیسو داوێن پیسو شەڕواڵ پیسان دەیان پارێزێت، هەروەها ڕێز لێنانێکە بۆ ئەوانو پاراستنی شەرەفو کەرامەتی ئافرەتانی موسڵمان.

٢. دەبێ پۆشاکەکە وابێ هەمو لەشی ئافرەت دابپۆشێت هەتاکو دەستو دەمو چاویشی.وەنابێ تەسکو تەنگەبەر بێت وەك ئەو بانتۆڵو شانتۆڵو ستریچانەی ئەمڕۆ لەبەری دەکەن. پێویستە ڕەنگەکەشی ڕەش بێت هەروەکو لەڕابردودا باسمان کردو نابێ جلەکانی ژێر پۆشاکەکەی تێڕا دیار بن واتە تەنكو ڕون نەبن هەمو گیانی ئافرەتەکەی وەك خۆی تێڕا دیار بێت.

٣. نابێ پۆشاکی شەرعی ئافرەتان بەپۆشاکی پیاوان بچێت. لەبەر ئەوەی لەفەرمودەدا هاتوەو قەدەغەی لێکراوە: {لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال}(١)

٤. نابێ ڕەنگی پۆشاکەکە زاقو بریقو ڕازاوە بێت واتە: ڕەنگاو ڕەنگو ڕازاوە بێت بەشێوەیەکی وا سەرنجی خەڵکی بۆ لای خۆی ڕابکێشێت، بەتایبەتیش گەنجانو هەرزەکاران.

٥. دەبێ ئەو ژنە جولەکەو فەلانەی کەمێرد بەموسڵمانان دەکەن هەمان پۆشاکی شەرعی ئیسلامی لەبەر بکەن. بەگوێرەی فەرمودەی خوای گەورە کەدەفەرموێ:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ ﴾ سورة الأحزاب: (٥٩) .

---

(١) أ. رواه البخاري. ب. واتە: نەفرەت لەو ژنانەی کەخۆ بەپیاوان دەچوێنن، هەروەها بەپێچەوانەوەش.(وەرگێر).

٦. لێرەدا ئایەتەکە بە(نكرة) واتە(نساء المؤمنين) هێناویەتی واتە ژنانی بڕواداران نەك بە(معرفة) واتە(النساء المؤمنات) واتە ژنە بڕوادارەکان کەدەست نیشانی ئافرەتانی بڕواداری نەکردوەو لەبێ باوەڕەکانی جیا بکاتەوە واتە بە(علم) نەی هێناوە.

٧. لەسەر مامۆستای ئافرەتی موسڵمان پێویستە کەفرمان بەقوتابیانی کچ بکات کەهەر کاتێك تەمەنی گەیشتە حەوت ساڵان سەری خۆی داپۆشێت و لەچك لەسەری خۆی بکات بۆ ئەوەی کاتێك گەورە بۆ بەتەواوی لەسەری ڕابێتو سەر ڕوت نەکاتو سەرپۆش لەسەر بکات. هەروەك چۆن لەتەمەنی حەوت ساڵیدا دەبێ فێری نوێژ بکرێنو فرمانی نوێژ کردنیان پێ بکەن. هەروەکو پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: { مروا أولادكم بالصلاة وهم أبناء سبع سنين، واضربوهم عليها وهم أبناء عشر سنين، وفرقوا بينهم في المضاجع}[1]

---

(١) أ. حسن رواهُ أحمد وغيرهُ.

ب. واتە: هەرکاتێك منداڵەکانتان گەیشتنە تەمەنی حەوت ساڵی فێری نوێژیان بکەن و فرمانی نوێژ کردنیان پێ بکەن، وەلە تەمەنی دەساڵی دا لێ یان بدەن ئەگەر نوێژیان نەکرد، ژورو جێگەی نوستنیان لێك جیابکەنەوە واتە لەنێوان کوڕو کچدا، مەبەست لەلێدان لێدانێکی سوکەو دور لەدەمو چاو و نابێ بریندارکەر بێت.(وەرگێڕ).

پوختەی ئەم کتێبە(خلاصة الرسالة):

لەسەر پەروەردیاران پێویستە لەسەر کاری پەروەردەو فێرکردندا زۆر ژیرو کارامەو بوێرو لەخۆ بوردو بن، پێش هەمو شتێك دەبێ خۆشەویستیو دڵسۆزی یان بۆ کارەکەی خۆیان هەبێتو خۆشەویستی و دڵسۆزی بۆ برادەرانیو قوتابیەکانی هەبێت تائەوانیش ئەویان خۆش بوێت وبۆی دڵسۆز بن وپێویستە ئامۆژگاری ورێنومایيان بکات، زۆر بەنەرمیو لەسەر خۆییو ژیرانە هەروەك خوای گەورەدەفەرموێ:﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦۖ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ١٢٥ ﴾(١)

دەبێ مامۆستا چاك لێ حاڵی ببێت کەئیشەکەی ئەو باشترین و پیرۆز ترین ئیشەو دوا ڕۆژی ئوممەتو ئاینو نیشتمانەکەی لەسەر بەندەو چاوەڕوانی ئاسۆی ڕونە لەسۆنگەی ڕێنومایی و پەروەردەو فێرکردنی ئەوەوە، کەئاراستەی قوتابیەکانی دەکات. هەر ئامۆژگاریەکانی ئەوە کەگەنجو لاوانی باوەڕدار و دڵ پڕ سۆزو خۆشەویستی یان بۆ ئاینو ئوممەتەکەیان دروست دەکاتو ڕۆڵەی بەجەرگو لەخۆ بوردو بڕوادری پتەو بەرهەم دێنێت. کەشانازی بەباوكو باپیرانیانەوە دەکەن کەئەم ئاینە پیرۆزەی ئیسلامیان بەجیهان گەیاندو دەوڵەتێکی ئیسلامیان بەرپا کردو وڵاتێکی زۆریان خستە سەر ئەو دەوڵەتە ئیسلامیە. کێ دەزانێ لەو قوتابیانەی کەئەو مامۆستایەپێ ی گەیاندون چی یان لێ هەڵ دەکەوێت؟ سەرۆکی دەوڵەت، سەر لەشکر، یا هەر کارو پیشەیەکی وەدەست دەگرن کەدوا ڕۆژی ئوممەتی ئیسلامی چاوی تێ بڕیوە، بەتایبەتیش کەئێستا

---

(١) أ. سورة النحل : (١٢٥)

ب. واتە: زۆر بەژیریوبەهێمنیو بەچاکی بانگەشە بۆ ڕێگەی پەروەردگارت بکەو بەباشترین شێوە دەمەتەقێو قسەیان لەگەڵ دا بکە.(وەرگێڕ).

ئێمە وا لەبەر دەم دەروازەکانی شەڕێکی دژواری یەکلایی کەرەوەین لەگەڵ ئیسرائیلی سەهیۆنیەتو کوفری جیهانی داپێویستیمان بەئامادە کردنی بەرەیەکی بڕواداری ئازاو بەجەرگ و لەمردن سلّ نەکردنەوەو شەهیدی خوازو ئاواتی هەرە سەرەکی شەهید بونە لەڕێگەی خواداوئازاد کردنی خاکی داگیر کراوی موسڵمانان لەهەرکویّ یەك بێت.

وەلەسەر مامۆستای پێویستە کەنوێنەری کەسایەتیەکی ئیسلامی خۆشەویست بێت لەپێش چاوی هەم دوژمنانو هەم برادەرانو قوتابیانی دا، بۆ ئەوەی ببێتە پێشەنگێکی باش لەقوربانی دانو تۆڵە سەندنەوە، وەبەئەرکی سەرشانی خۆی هەڵ بستێتو ڕێزو ڕەوشت بەرزومامەڵە لەگەڵ کردنو هەڵسو کەوت کردندا نمونەی پێشەنگە بۆ ئەوەی ئەم سیفاتە لەسەر ڕوپەڕی پاكو بیّ گەردی دڵو دەرونی قوتابیو برادەرانی دا وێنا ببێتو بەچاو ببینە ڕەحمەتو بەرەکەتو یارمەتی خوای گەورە کەدەفەرمویّ:﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۝٩٢ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ۝٩٣ ﴾ (١)

هەروەها خوای گەورە دەفەرمویّ: ﴿وَٱجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ۝٧٤ ﴾ سورة الفرقان: (٧٤){واتە: ئەی پەروەردگارا بمان کەیتە پێشەنگو پێشەوای بڕواداران.(وەرگێڕ)} هەروەها فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ:{كلكم راعٍ وكلكم مسؤلٌ عن رعيتهِ} متفق عليهِ واتەکەیمان پێشتر ئاماژەپیّ کرد.دەی کەواتە مامۆستا شوانە لەقوتابخانەکەی داو بەر پرسە لەقوتابیەکانی هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {فوالله

---

(١) أ. الحجر:(٩٢,٩٣) .

ب. واتە: سوێند بەپەروەردگاری تۆ ئەی محمد لەهەمو شتێکی مرۆڤەکان دەپێچینەوە کەلەدنیادا ئەنجامی داون لە گفتارو لەکردەوە.(وەرگێڕ).

لأن يهدي الله بك رجلاً واحداً خيرٌ لك من حُمر النِعمِ}([1]) هەروەها فەرمویەتی: {إذا مات الإنسان إنقطع عملهُ إلاّ من ثلاث: صدقة جارية، أو علم يَنْتَفِعُ به، أو ولد صالح يدعو لهُ}([2])

دەی مامۆستاش ئەو قوتابیانە گەر فێری زانستێك بكات كەشەرعیو ڕێگە پێدراو(مباح) بن لەدوای مردنی خێری دەگاتێ، ئەگەر قوتابیەكانی ببنە مامۆستاو هەر شتێكی فێری قوتابیانی تر كردو هەروەها بەم پێ یە هەتا دنیا دنیایە ئەو زنجیرە خێرە بەردەوام دەبێتو لەخێری هیچیشیان كەم نابێتەوە یەك بەیەك تادەگاتەوە مامۆستای یەكەم خێرەكە كۆو كەڵەكە دەبێت.خوایە بمان كەیتە یەكێك لەوانە...آمین.

اللهُم علمنا ماينفعنا، وأنفعنا بما علمتنا وزدنا علماً. وصلى الله على محمد وعلى آله وسلم..آمين.

واتە: خوایە زانستێكمان فێر بكەیت كەسودی هەبێت بۆمان، وەلەوزانستەی فێرت كردوین كەڵك وەر بگرینو زانستمان فێر بكەیت. ئامین. سەلاتو سەلامیش بەسەر گیانی پاكی محمدو خاو وخێزانو یارو یاوەرانی دا تا ڕۆژی قیامەت.

---

(١) أ. متفق عليه.

ب. واتە: سوێند بەخوا ئەگەر خوای گەورە یەكێك لەسەر دەستی تۆ ڕێنومایی و هیدایەت بدات گەلێك باشترە بۆ تۆ لەیەك مێگەل حوشتر یاخود لەمەڕو ماڵاتو وڵساتو لەماڵی دنیا. (وەرگێڕ).

(٢) أ. رواهُ مسلم.

ب. واتە: ئەگەر مرۆڤ مرد كردەوەكانی هەمو دەپچڕێنو نامێنن تەنیا لەسێ بواردا نەبێت: خێرێكی نەبڕاوە، وەك ئەوەی لەدنیادا مزگەوتێكی دروست كردبێت، پردێكی دروست كردبێت ، بیرێكی لیدا بێت یا نەمامو درەختی چاند بێت،. یاخود زانستو زانیاریەك كەلەدنیادا خوێندویەتی و ئەوجار كەسانی تری فێر كردبن هەتا دنیا دەبڕێتەوە خێری ئەو زانستوزانیاریەی دەگاتێ دەست بەدەستو بێ ئەوەی لەخێری هیچیان كەم ببێتەوە، بێ گومان زانستێك كەبێ شەرعی نەبێت، دەنا بێ شەرعیەكان بەپێچەوانەوە گوناحی دەگاتێ هەتا هەتایە. یاخود منداڵی صالحی لەدوا بەجێ بمێنێت چ كوڕو چ كچ دوعای چاكو خێرو خێراتی بۆ بكەن ئەو دوعاو پاڕانەوەو خێرو خێراتەی بۆ دەچێتو خوای گەورە لەگوناحەكانی دەبورێتو پلەی بەرزی پێ دەبەخشێت.(وەرگێڕ)

چەند نزاو پاڕانەوەیەك لە قورئانی پیرۆز دا

١. ﴿إِذْ أَوَى ٱلْفِتْيَةُ إِلَى ٱلْكَهْفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾﴾(١).

٢. ﴿رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْـَٔاخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿٢٠١﴾﴾(٢).

٣. ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْوَهَّابُ ﴿٨﴾﴾(٣).

---

(١) أ.سورة الكهف: (١٠) .

ب. واتە: ئەی پەروەردگاری ئێمە لەلایەن خۆتەوە بەزەیی‌و ڕەحمەت‌و بەخشندەیی خۆتمان پێ ببەخشەو لەگوناحەکانمان ببورە لەدنیاو لەقیامەت سەرفرازو سەرکەوتومان بکە، وەلەلوتف‌وبەخشندەیی خۆت ڕێگاوڕۆشنایی‌و ڕێنومایی یەکی وامان نیشان بدە کەپێ ی بگەینە ئەو مەبەستەی کەهەمانە ئەویش گەیشتن بەدیداری پڕ سۆزی لوتفی خۆتە ئەی پەروەردگارمان.(وەرگێڕ).

(٢) أ.سورة البقرة: (٢٠١)

ب. ئەی پەروەردگاری ئێمە، لەدنیاو لەقیامەتدا چاکەمان لەگەڵ دا بکەو ڕێنومایی‌مان بکەو خێرو بەرەکەتی خۆتمان بەسەردا بڕێژەو لەئاگری دۆزەخمان بپارێزە.(وەرگێڕ).

(٣) أ.سورة آل عمران: (٨).

ب. واتە: ئەی پەروەردگاری ئێمە غەل‌و غەش‌و دو دڵی نەخەیتە دڵەکانما نەوە دوای ئەوەی ڕێنومایی‌ت کردوین‌و هیدایەتیت داوین‌و هێناوتینە سەر ڕێگەی ڕاستی بەرنامەکەی خۆت. وەڕەحمەت‌و بەزەیی خۆتمان پێ ببەخشی تۆ بەهرە بەخش‌و بەخشندەی.(وەرگێڕ).

٤. ﴿وَالَّذِينَ جَاءُو مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾ ﴾(١).

٥. ﴿رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾ (٢).

---

(١) أ. سورة الحشر: (١٠).

ب. واتە: ئەی پەروەردگاری ئێمە لەئێمەو لەو برایانەشمان خۆش ببە کەلەپێش ئێمەدا بڕوایان بەتۆو بەبەرنامەکەی تۆ هێنا بو، وەهیچ جۆرە ڕقو کینەو غەلو غەشێك نەخەیتە دڵمانەوە بەرامبەر بەو کەسانەی کەبڕوادارن خوایە گیان، ئەی پەروەردگارمان تەنیا هەر تۆی بەخشندەو میهرەبانو بەبەزەییو لێ بوردەی، دەریای ڕەحمەتوبەزەیی تۆ فراوانە فراوان.(وەرگێڕ).

(٢) أ. سورة البقرة: (٢٨٦).

ب.واتە: ئەی پەروەردگارا هەر گوناحێکمان کردو لەبیرمان چو واتە بەنەزانی یا لەبیرمان چو بوەوە کەگوناحە، یاخود بەهەڵە کردمان لێمان نەگریو ئەو بارە قورسەی کەخستوتە سەر ئەو گەلانەی کەپێش ئێمە ڕۆیشتون نەی خەیتە سەر شانی ئێمەش، وە شتێکمان نەخەیتە سەر شان کەنەتوانین هەڵی بگرینو لەتوانامان دا نەبێت، خوایە لێمان خۆش ببە، ڕەحمو بەزەیت پێمان دابێتەوە تۆ سەروەرو گەورەو پەروەردگاری ئێمەی دەی خودایە گیان بەسەر کافرانو ستەمکارانو ملهوڕانو تاغوتانو خوانەناسانماندا سەر بخەیت ئەی پەروەردگاری جیهانیان.(وەرگێڕ)

٦. ﴿رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ ۝٤﴾[١].

٧. ﴿رَبَّنَا ٱفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْفَٰتِحِينَ ۝٨٩﴾ [٢]

٨. ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٨٥ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ۝٨٦﴾ [٣].

٩. ﴿رَّبَّنَا ٱكْشِفْ عَنَّا ٱلْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۝١٢﴾ [٤].

١٠. ﴿رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ۝١٢٦﴾[٥]

---

(١) أ. الممتحنة: ٤.

ب. واتە: پەروەردگاری ئێمە تەنیا پشتمان بەتۆ بەستوەو هەر بۆ لای تۆ دەگەڕێینەوە و هەر بۆ لای تۆ دێین‌و لەبەرنامەکەی تۆ بەولاوە شوێن هیچ بەرنامەیەکی تر ناکەوین.(وەرگێڕ)

(٢) أ. سورة الأعراف: (٨٩)ز

ب. واتە: ئەی پەروەردگارا ئاشتی‌و ئارامی‌و ڕێکخستنەوە و سوڵح‌وئاشت بونەوە لەنێوان ئێمەو گەلەکەمان یالەنێوان ئەندامانی خێزان‌و گەلەکەمان بخەیتەوە،و ناکۆکی‌و دوبەرەکیمان لەنێواندا هەڵ بگریت، چونکە باشترین دادوەرێك‌و سوڵح کەرێکی لەدنیاو لەقیامەتدا.(وەرگێڕ).

(٣) أ.سورة یونس: (٨٥،٨٦).

ب. واتە: ئەی پەروەردگارا هەرگیز نەمان کەیتە فیتنەو تاقی کردنەوەی دەستی ستەمکاران‌و بەڕەحمەت و بەزەیی خۆت لەگەڵی کافرانمان بپارێزە.(وەرگێڕ).

(٤) أ. سورة الدخان: (١٢).

ب. واتە: ئەی پەروەردگارمان ئازارو ئەشکەنجەو عەزابمان لەسەر لابەری ئێمە بڕوامان بەتۆ هێناوە. لەتۆ بەولاوە کەسی تر ناپەرستین و لەبەرنامەکەی تۆ بەولاوە هیچ بەرنامەیەکی ترمان قبوڵ نیە.(وەرگێڕ).

(٥) أ. سورة الأعراف: (١٢٦).

إلهى أنت المغيث وحدك- خودايا تەنيا تۆ فريا ڕەسى

يامن يرى مافي الضمير وسمع — أنت المُعضدُ لكـــل مـايتوقـع

يامن يرجى للشدائد كلـهـــا — يامن إليهِ المشتكـــى والمـفزع

يامن خزائن رزقه فى قول كـن — أُمنن فإن الخير عـــندك أجمـع

مالى سوى فقرى إليك وسيـلة — فبالأفتقار إليـك فقرى أدفــع

مالى سوى قرعى لبابك حيـلة — فلئن رُددتُ فأىُّ فضلك باب أقرع

ومن الذى أدعو وأهتف باسمَه — إن كـان فضلك عن فقيرك يُمنع

حاشا لجودك أن تُقَنِّطَ عاصياً — الفضلُ أجزل والمواهب أوســع

ثم الصلاة على النبى وآلــه — (من جاء بالقرآن نوراً يسطــع).

إلهى أنت عونى- خودايا هەر تۆ يارمەتيدەرى منى

إلهى ليــس لى إلاك عونٌ — فكن عونى على هذا الزمـــان

إلهى ليــس لى إلاك ذخرٌ — فكن ذخرى إذا خلـت الـيدان

إلهى ليــس لى إلاك حصنٌ — فكن حصنى إذا رامٍ رمـــاني

إلهى لـــيس لى جـــاهفك — جاهى إذا هاجٍ هجـــــاني

إلهى أنت تعلم مابنفـــسى — وتعلم مايجيش بـه جنــــاني

فهب لى يارحيم رضاً وحلماً — إذا مازلَّ قلبى أو لســـــاني

إلهى ليس لى إلاك عـــزٌ — فكن عزى وكن حصـن الأماني .

ب. واتە: ئەی پـەروەردگارا سـەبرو ئـارامو پـشو درێـژیمان بەسـەردا برێـژێت و بەموسـڵمانەتی بمـان مرێنی.(وەرگێڕ).

لا تدعوا مع الله أحداً- جوێ لە خوا هاوار مەكەنە كەسی تر

قولوا لمن يدعو سوى الرحمـــــن متخشعاً فى ذلة العبـــ،،،دان

يـــــــاداعياً غير الإله ألا إتئـد إن الدعاء عبـادة الرحمــــان

أنسيت أنك عبدهُ وفقيـــــــرهُ ودعاءهُ قد جاء فى القـرآن

الله أقرب مًن دعـــــــوت بكرية وهو المُجيبُ بلا توسط ثـــان

هل جـــــاء دعوة غيرهفى سنَّة؟ أم أنت فيـه تابع الشيطـان؟

إن كنت فيما تدعيهِ على هـــدى فلتأتنا بسواطع الـبرهـــــان

واللهِ مادعت الصحـــــــابة غيرهُ يتقربون بهِ كذِى الأوثـــــان

لكن هذا الفعل كـــــان لديهـمو شركاً، وفـروا منـهُ للإيمـــان

ليس التوسل والتقرب بالهـــوى بل بالتُقى والـبر والإحســان

هذا كتاب اللهِ يفصل بينـنــــا هل جاء فيـهِ توسلوا بفـــلاك

إن التوسل فى الكتاب واضـــحٌ وإذا فطنت فإنَّهُ نـوعــــــان

الشيخ عبدالظاهر أبو السمح ـ ـ ـ. مدير دار الحديث بمكة المكرمة.

ئەم بانگەوازە(هذا النداء):

ئاڕاستەیە بۆ هەمو خوشكو برایانی موسڵمان بەگشتیو بەتایبەتیش ئاڕاستەیە بۆ:

١. هەمو خوشكو برایانی پەروەردیارو بەرپرسانی پەروەردەو فێر كردنی ڕۆڵەكانمان بۆ ئەوەی بەئەركی سەرشانی خۆیان هەڵ بستن لەپەروەردەو فێركردنی كوڕانو كچانمان.

٢. هەمو مامۆستایانی پیاوانو ژنان كەخوای گەورە زانستی پێ بەخشیون و ئەم شەرەفەیان وەرگرتوەو دەیانەوێ ڕۆڵەكانمان پەروەردەو فێر بكەن.

٣. هەمو مامۆستایانی ناوەندیو دواناوەندیو قۆناغەكانی تر كەگرنگی دەدەن بەدەرس گوتنەوە بۆ ڕاپەڕاندنی ئەو ئەمانەتەی كەلە ئەستۆیاندایە.

٤. دایكانو باوكان كەداوای پەروەردەو فێر كردنێكی باش و ڕاستو شەرعیانەی ڕۆڵەكانی یان دەكەن بۆ ئەوەی لەژیانی دنیاییو لەدوای مردنیشیان لەڕۆژی قیامەتدا سودیان لێ وەر بگرن. هەروەكو پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{ إذا مات الإنسان إنقطع عمله إلاّ من ثلاث: صدقة جارية، أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له) رواه مسلم.

٥. خوشك و برایانی خزمەتكار كەبەكاری پەروەردەو فێر كردنی ڕۆڵەكان هەڵ دەستن.

٦. خوشكو برایانی قوتابی كەحەزیان لێ یەو دەیانەوێ لەدوا ڕۆژدا سەركەوتوو سەرفراز بنو ئەوانیش بتوانن لەدوا ڕۆژدا خزمەتی گەلەكەی خۆیان بكەن.

٧. كوڕانو كچان كەبەختەوەریو سەر بەرزیو سەرفرازی بۆ خۆیانو بۆ ئەندامانی خێزانو ئوممەتی ئیسلامی دەخوازن لەدنیاو لەقیامەتدا.

لەكۆتایی دا داوا لەخوای باڵا دەستو كار بەجێ دەكەین كەهەمو لایەكمان بۆ كارێك كەبۆ خۆی پێ ی ڕازیەو خۆشی دەوێت یارمەتی و هاریكاری بكات... ئامین.

فیقهی بێ نوێژی و خوێنی منداڵبوون و خوێنی سروشتی ئافرەتان

نوسینی
شیخ محمد صالح عثیمین

وەرگێرانی
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

بەشی یەکەم

واتای بێ نوێژی و حیکمەتەکەی

بێ نوێژی(الحيض) لەزماندا : لەبەر ڕۆیشتنی شتێك و بەردەوام بونی.

لەزاراوەی شەرعدا: لەبەر ڕۆیشتنی خوێنی سروشتی مێینە بەبێ هیچ هۆکارێك و لەچەند کاتێکی دیاریکراودا. خوێنێکی سروشتیەو بەهۆی نەخۆشیەوە یابرینداربون و کەوتن و منداڵ بونەوە ڕو دەدات. جالەبەر ئەوەی کەخوێنێکی سروشتیە بەگوێرەی حاڵ و بارو گوزەرانی مێینەکەو شوێن و ئاوو هەوا دەگۆڕێت و جیاوازن تیایدا. بۆیە ئافرەتان تیایدا جیاوازو هەمە چەشنەن.

حیکمەتی ئەو بێ نوێژیە: لەبەر ئەوەی منداڵ لەناو سکی دایکی دا ناتوانێت خواردن وەربگرێت و بیخوات وەك چۆن لە دەرەوەی سکی دایکی دا دەستی دەکەوێت و دەیخوات. وەهیچ کەس و بەبەزەیی ترین دروست کراوێك ناتوانێت ئەو خواردنە لەناو سکی دایکی دا بگەیەنێتە ئەو کۆرپەلەیە. ئالەو کاتەدا خوای باڵا دەست و کار بەجێ بۆ دروست کراوەکەی خۆی و لەناو بۆشایی لەشی مێینەدا چەند ڕژێنەیەکی خوێنینی دروست کردون بۆ خواردنی ئەو کۆرپەلەیە لەناو سکی دایکی دا بێ ئەوەی پێویستی بەخۆراك خواردن و هەرس کردن هەبێت، لەرێگەی ناوکەوە ئەو ڕژێنە خوێنینانە دەگوازرێنەوە بۆ ناو لەشی کۆرپەلەکەو خوێن بەهەمو دەمارەکانی دا دەڕوات و دەبێتە خۆراك و خواردن بۆ ئەو کۆرپەلەیە. بەرزو پیرۆزی بۆ خوای گەورە باشترینی دروستکاران﴿فتبارك الله أحسن الخالقين﴾.

ئائەمە بو حیکمەتی دروست بون‌و ڕودانی بێ نوێژی لەمێینەدا. بۆیە ئەگەر ئافرەت سك پڕ بو ئەو بێ نوێژیە دەوەستێت‌و ڕو نادات‌و کەم وایە ئافرەتان بێ نوێژی ببینن.

هەروەها لەکاتی شیر دانیشدا کەم وایە ژنان بێ نوێژی ببینن بەتایبەتیش لەسەرەتای کاتی شیر پێدان.

بەشی دووەم

کاتی بێ نوێژی و ماوەکەی

کاتی بێ نوێژی بەدو پێگەدا دەڕوات:

پێگەی یەکەم: لەو تەمەنەدا کەبێ نوێژی ئاسایی تێدا ڕو دەدات:

ئەو ساڵو تەمەنانەی کەبێ نوێژی ئاسایی تێدا ڕو دەدات بەزۆری دەکەوێتە نێوان دوازدە ساڵیو پەنجا ساڵی یەوە. وەدەش بێت مێینە پێش ئەو تەمەنو دواتریش بکەوێت لەبێ نوێژی دا بەگوێرەی حاڵو گوزەرانو ژینگەو ئاوو هەواکەی کەتیایدا دەژیات.

* زانایان ڕەحمەتی خوایان لێ بێت جیاوان لەوەدا: کەئایا ئەو تەمەنەی کەتیایدا بێ نوێژی سەرهەڵ دەدات سنورێکی دیاریکراوی هەیە، بەوەی کەمێینە پێش ئەو تەمەنە یادوای ئەو تەمەنە توشی بێ نوێژی نابێت. وەئەو خوێنەی کەپێش ئەو تەمەنە یادوای ئەو تەمەنە دێت ئەوە خوێنی پیسو نەخۆشیە نەك خوێنی بێ نوێژی؟ زانایان لەمەدا جیاوازن. (الدارمي) دوای هێنانەوەی هەمو جیاوازیو جیاڕاکان گوتویەتی:

ـ ئەمانە هەمویان لای من هەڵەن! چونکە سەرچاوەی بۆ گەڕانەوەی هەمو ئەوانە بونە(الوجود) واتە ڕودانی ڕوداوەکە ، ئەوە چ قەدەرێکە لەهەر حاڵەتێك و تەمەنێکدا کەپێویستە بێ نوێژی دروست بکرێت یابیبێت؟ خوای گەورەش لەهەموان زاناترە.(المجموع شرح المهذب:٣٨٦/١).

ئەوەی (الدارمي) دەیڵێ ئەوە ڕاستە، هەر ئەمەش هەڵبژاردەی شێخی ئیسلام(إبن تيمية)یە، جاهەر کاتێك مێینە بێ نوێژی دی یاکەوتە بێ نوێژیەوە ئەوە کەوتۆتە عادەتی سروشتی خۆیەوەو بێ نوێژە جابا تەمەنی لەنۆ ساڵیش کەمتر بێت، یاخود تەمەنی لەپەنجا ساڵی پتر بێت، چونکە حوکمەکانی بێ نوێژی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی

پەیوەستیان کردوە بەبونی خۆی واتە بەڕودانی بێ نوێژیءو خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی هیچ تەمەنێکی دیاریکراویان بۆ دانەناوە، جا بۆیە لەم کێشەدا پێویستە بگەڕێینەوە بۆ بونءو ڕودانی ئەو حاڵەتە کەحوکمەکانی پێوە پەیوەست کراون، وەدەست نیشان کردنءو دانانی تەمەنێکی دیاریکراو بۆ ڕودانی بێ نوێژی پێویستی بەبەڵگە هەیە لەقورئان یا لەسوننەتدا، دەی بەڵگەش نیە.

پێگەی دووەم: لەماوەی بێ نوێژی دا:

زانایان دەربارەی ئەم ماوەیە زۆر جیاوازن کە نزیکەی شەش یاحەوت گۆتەی لەسەرن: إبن المنذر گوتویەتی: دەستەیەك لەزانایان گوتویانە :(نەبۆ کەمترین بێ نوێژیءو نەبۆ زۆر ترینی سنورێك نیە بەڕۆژ بژمێردرێت)). گوتم: ئەم قسەو گۆتەیە وەك هەمان گۆتەی ڕابردوی(الدارمي) وایە، کەئەمە ڕای شێخی ئیسلام(إبن تیمیة)شە و گۆتەو ڕایەکی ڕاستە چونکە قورئانءو سوننەتءو ئیعتبارو پشت ڕاستی دەکەنەوەو بەڵگەیان هەیە:

بەڵگەی یەکەم: فەرمودەی خوای باڵا دەستءو کار بەجێ:﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَٱعْتَزِلُوا۟ ٱلنِّسَآءَ فِى ٱلْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾(١). لەم ئایەتەدا خوای گەورە کۆتایی قەدەغە کردنەکەی بەپاك بونەوە بەستۆتەوەو نەی فەرموە تاشەوو ڕۆژێك یاتاسێ ڕۆژان یاتا پانزە ڕۆژانءو کاتی دیاریکراوی بۆ دانەناوە. ئەمە وادەگەیەنێ کەدەردو بەڵگەی حیکمەتەکە بریتیە لە بێ

---

(١) أ ـ سورة البقرة: (٢٢٢).

ب ـ واتە: پرسیارت لێ دەکەن دەربارەی بێ نوێژی ئافرەتان تۆ لەوەلامدا پێ یان بڵێ: ئەوە ئازارێکەو توشی ئافرەتان دەبێت، ئێوە لەو کاتەی بێ نوێژی دا کەنارگیر بن لەگەڵ ژنەکانتانداو نزیکیان مەکەونەوە واتە لەگەڵیاندا جوت مەبنءو جیماعیان لەگەڵ مەکەن هەتاکو ئەو کاتەی کەپاك دەبنەوەو بێ نوێژیەکەیان تەواو دەبێت. وەرگێڕ.

نوێژی لەبونو نەبونی واتە ڕودانو کۆتایی هاتنی، جاهەر کاتێك بێ نوێژیەکە سەری هەڵ دا ئەوە حیکمەتەکە جێگیر دەبێت واتە حیکمەتەکە هەیە، وەهەر کاتێکیش کۆتایی هاتو نەما ئەوە حیکمەتەکەش لەگەڵ ئەودا دەڕواتو نامێنێ.

بەڵگەی دووەم: ئەوەی لە(صحیح) مسلم دا هاتوە کەپێغەمبەرﷺبەعائشەی فەرموە: کاتێ لەعەمرە کردندا بەرگی ئیحرامی پۆشیوەو توشی بێ نوێژی بوە :{افعلي مایفعل الحاج غیر ألاَّ تطوفي بالبیت حتی تطهري. قالت: لما کان یوم النحر طهُرَتْ}(١). وەلە(صحیح البخاري) دا هاتوە کەپێغەمبەرﷺبەعائشەی فەرموە :{إنتظري فإذا طهرتِ فاخرجي إلی التنعیم}(٢). جا پێغەمبەرﷺکۆتایی قەدەغە کردنەکەی بەپاك بونەوە و تەواو بونی بێ نوێژیەکەی بۆ داناو کاتێکی دیاریکراوی بۆ دانەنا. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت یابەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەحوکمەکەی پەیوەست کرد بەبێ نوێژیەکەو سەرهەڵدانو تەواو بونی. واتە بونو نەبونو کۆتایی هاتنی بێ نوێژیەکە.

بەڵگەی سێیەم: ئەو خەملاندنو دانانو درێژە پێدانانەی کەهێنرانەوە کەلەزانایانو فیقهزانانەوە دەربارەی ئەم کێشەیە هێنرانەوە هیچیان نەلەکتێبی خوای باڵا دەستو کار بەجێو نەلەسوننەتی پێغەمبەر ﷺی خوا دا نەهاتون، لەگەڵ ئەمەشدا پێویستە زۆریش پێویستە کەڕون بکرێنەوە. ئەگەر ئەمە وەك ئەوە پێویست باکەپێویستە لەسەر بەندەکانی خوا تێ ی بگەنو لێ ی ورد ببنەوەو بەندایەتی پوختە بۆ خوای گەورە بکەن ئەوا خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی بەڕون کردنەوەیەکی دیارو بەرچاو بۆ هەر یەکێ

(١) أ ـ الحدیث(٣٠/٤).

ب ـ واتە:حاجیەکان چی دەکەن تۆش ئەوە بکەو تەنیا تەوافی دەوری بەیت مەکە. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ ٦١٠/٣ باب أجرة العمرة علی قدر النصب/ صحیح البخاري.

ب ـ واتە: چاوەڕوان بە هەتا پاك دەبیتەوە ئەوجار بچۆ بۆ تەنعیم لەوێ ئیحرام ببەستە تەلبی یە بکەو دەست بەتەواف بکە. وەرگێڕ.

لەئێمە ڕونیان دەکردەوە، وەلەبەر گرنگی ئەو حوکمانەی کەلەسەر ئەمە خال بەند دەبن لەنوێژو ڕۆژوو نیکاح و مارە بڕین، تەلاقو میراتو گەلێ حوکمی تر. هەروەکو چۆن خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی ﷺ ژمارەی نوێژەکان و کاتەکانی و ڕکوع و کڕنۆشەکانیان بۆ ڕون کردوینەوە، هەروەها زەکاتو ماڵەکەی و بڕەکەی و ئەسابەکەی و دەدرێ بەکێ، وەرۆژوو ماوەکەی و کاتەکانی و، هەروەها حەج...تد. و هەتا ڕەوشتو ئاکارەکانیی خواردن و خواردنەوەو ونوستن و کۆبونەوە لەگەڵ خێزان و دانیشتن و چونەوە ماڵو دەرچون لێ ی و ڕەوشتەکانی چونە سەر ئاو، و هەتاکو ژمارەی ئەو بەردانەی کەبۆ خۆ پاك کردنەوە کەسوننەتە ژمارەیان سێ بەرد بن لەکاتی چونە سەر ئاو ونەبونی ئاوداو گەلێك ڕون کردنەوەو کاری وردە کاری و کارە زلەکانیان بۆ ڕون کردوینەوە کەخوای گەورە ئاینەکەی خۆی کۆتایی پێ هێناوەو نازو نیعمەتی خۆی بەسەر بڕواداراندا تەواو کردوە کەبریتیە لەم ئایینی ئیسلامەیە. هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ تِبْيَـٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ﴾(١). هەروەها دەفەرموێت:﴿ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَـٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ﴾(٢).

کاتێك کەئەم هەڵ سەنگاندن و شی کردنەوەو درێژە پێدانانە لەکتێبی خوای پەروەردگارو بەتەنێ و لە سوننەتی پێغەمبەرﷺدا نەبێت ڕون دەبێتەوە کەهیچ متمانەی

---

(١) أ ـ سورة النحل: (٨٩).

ب ـ واتە:ئێمە ئەو قورئانەمان بۆ ناردویتە خوار کەلێك دانەوەو شرۆڤە کردن و ڕون کردنەوەی هەمو شتێکی تێدایە. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة یوسف: (١١١).

ب ـ واتە: ئەم قورئانە شتێکی هەڵ بەست نیە بەڵکو پاڵشت و بەڕاست گێڕانی ئەو بەرنامەیە کەلەژێر دەستی پێغەمبەردایەﷺو ڕون کردنەوەو شی کردنەوەو درێژە پێدانی هەمو شتێکە. وەرگێڕ.

پێ ناکرێت‌و باوەڕی پێ ناکرێت، بەڵکو متمانە بەزاراوەی بێ نوێژی یەکە دەکرێت کەحوکمە شەرعیەکانی پێوە بەندن بەبون‌و نەبون..وەئەمەش بەڵگەیە، مەبەستم ئەوەیە کە نەبون‌و باس نەکردنی حوکم لەقورئان‌و لەسوننەتدا بەڵگەیە لەسەر پشت پێ نەبەستن‌و گوێ پێ نەدانی کەلەم سەرەباسەو لەم کێشەو سەرە باسە زانستیەکانی تردا سودی لێ دەبینیت، چونکە حوکمە شەرعیەکان دانامەزرێن مەگەر بەبەڵگەی شەرع لەقورئان‌و لەسوننەتی پێغەمبەردا ﷺ، یاخود بەکۆڕای ڕون‌و ئاشکراوو ناسراو یاخود بەپێوانە(القیاس)ی ڕاست. شێخی ئیسلام(إبن تیمیة) لەبنەماو دەستورێکی دا گوتویەتی: (لەوانە بێ نوێژی خوای گەورە گەلێك حوکمی جۆراو جۆری جوێ لەقورئان‌و سوننەت پێوە پەیوەند کردوە. برو ماوەی کەمی‌و زۆری بۆ دیار نەکردوە، و پاك بونەوەش لەنێوان دو بێ نوێژی دا نیە، لەگەڵ ئەوەشدا کەزۆربەی زۆری بەلای ئوممەت واتا زانایانەوە لەوەوەیەو زۆریشیان پێویستی پێ یەتی. وەزمانیش جیاوازی نێوان برێك‌و برێکی تر ناکات، هەر کەسێك سنورێك بۆ ئەمە دابنێت ئەوە پێچەوانەی قورئان‌و سوننەت دەجولێتەوە) قسەکانی إبن تیمیە تەواو بون[١]..

بەڵگەی چوارەم: بەڵگەی متمانەو بڕوا پێکراو واتە پێوانەی ڕاست(القیاس الصحیح)، ئەمەش لەبەر ئەوەیە چونکە خوای پەروەردگاری بەرز بنەڕەتی بێ نوێژی بەوە پێناسە کردوە کەبریتیە لەئازارو ناڕەحەتیەك، هەر کاتێك ئافرەت توشی بێ نوێژیەکە دەبێت، ئەو ئازارو ناڕەحەتیەشی توش دەبێت. جیاوازی لەنێوان ڕۆژی دوەم‌و ڕۆژی یەکەمدا نەکردوە، وەنەجیاوازیشی لەنێوان ڕۆژی چوارەم‌و سێ یەمدا کردوە، وە نەجیاوازیشی لەنێوان ڕۆژی شانزەهەم‌و ڕۆژی پانزە هەمدا کردوە،نەجیاوازیلەنێوان ڕۆژی هەژدەهەم‌و ڕۆژی حەڤدەهەمدا کردوە. بێ نوێژی هەر بێ نوێژیە، ئازارو ناڕەحەتیش هەر ئازارو ناڕەحەتیە.

(١) رسالة في أسماء التي علق الشارع الأحكام بها ص٣٥.

کەواتە دەردەکە لەهەردو ڕۆژەکاندا وەکو یەك هەیە، ئەی کەواتە چۆن دەتوانرێت جیاوازی لەنێوان حوکمی هەردو ڕۆژەکەدا بکرێت لەگەڵ ئەوەشدا کەهەردو ڕۆژەکە لەدەردونەخۆشیەکەدا یەکسانن‌وهیچ جیاوازیەکیان نیە؟ ئەدی ئەمە پێچەوانەی پێوانەی ڕاست(القیاس الصحیح) نیە؟ یاخود قیاسی ڕاستەقینە هەردو ڕۆژەکان یەکسان دەکات لەحوکم دا لەبەر ئەوەی هەردو ڕۆژەکان لەدەردەکە(العلة) دا یەکسانن؟

بەڵگەی پێنجەم: جیاوازی لەنێوان گوتەی سنور دانەرانو پشتیوانەکانیان، ئائەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەلەکێشەکەدا هیچ بەڵگەیەك نیە بۆی بگەڕێینەوە، بەڵکو تەنیا حوکمی هەوڵو تێکۆشانی (الإجتهاد) ی دوچار بەهەڵەو بەڕاست واتە هەڵە دەکەنو ڕاستیش دەکەن هیچیان لەهیچیان باشتر نین کەشوێنیان بکەویت. بەڵکو ژێدەرو سەرچاوەی ڕاستەقینەی چارەسەری کێشەکە تەنیا قورئانو سوننەتەو بەس.

ئەگەر بەهێزی ڕاو قسەکە دەر کەوت کەسنور بۆ کەمترینو زۆر ترینی بێ نوێژی نیەو ئەو کات ڕاو قسە ڕاست ترینی ڕاکانە، بزانە ئەوەی کە ئافرەت دەیبینێ لەخوێنی سروشتیو هیچ هۆکارێکی نەبو لەنەخۆشی یابرینداربونو ئەو جۆرە شتانە ئەوە خوێنی بێ نوێژیە(الحیض) بێ ئەوەی هیچ کاتو تەمەنێکی بۆ دابنێت، مەگەر ئەو خوێنە بەردەوام لەبەر ئافرەت بڕواتو پسانەوەی نەبێت، یاخود ماوەیەکی کەم بوەستێت وەك ڕۆژێك یان دو ڕۆژ لەمانگ دا، ئەوە ئەو حاڵەتە خوێن لەبەر ڕۆیشتنی دەمارە(الأستحاچە)یە نەك بێ نوێژی(الحیض) گەر خوا ویستی لەسەر بێت لەداهاتودا باسی دەکەین.

شێخی ئیسلام إبن تیمیە گوتویەتی:((بنەڕەتی هەمو ئەو خوێنەی کەلەمنداڵ دانەوە دێتە دەر بێ نوێژیە(الحیض) تائەو کاتەی کەبەڵگەی بونی خوێن لەبەر ڕۆیشتن(الإستحاضة) دەکەوێتە دەست. ئەو کاتە(الإستحاضة)یە نەك بێ نوێژی(الحیض)).

هەروەها گوتویەتی:((هەر خوێنێك كەدەكەوێتە خوار بێ نوێژیەوە، ئەگەر نەزانرا كەئەو خوێنە خوێنی دەمار(الإستحاضة)ە یاخود بەهۆی بونی برینەوە پەیدا دەبێت))([1]).

وەئەم قسەیە هەروەكو لەڕوی بەڵگەوە ڕاستو دروستە وەلەڕوی تێگەیشتنو لێ حاڵی بونیشەوە نزیك ترەو بەكار هێنانو جێ بەجێ كردنیشی ئاسانترە هەروەكو سنور دانەران ئاماژەیان پێ كردوە، بێجگە لەمانەش پتر لەدڵدا دەچەسپێو بیرو هۆش قبوڵیەتی ، چونكە لەگەڵ ڕوحی ئایینی ئیسلامو بنكەو بنەماكانی دا دێتەوە، كەئەویش نەرمیو ئاسانكاریو گیانی لێ بوردنە(الیسر والسهولة). ئەوەتە خوای باڵا دەستو كار بەجێ دەفەرموێت:﴿ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ﴾([2]) واتە: ئەم ئایینە هیچ قورسكاریو زەحمەتی تێدا نیە هەر هەموی ئاسانكاری یەو ئەنجامدانو جێ بەجێ كردنی فرمانو ئەحكامەكانی هەرهەموی سوكو ئاسانو هیچ بەزەحمەتو قورس نین. وەرگێڕ. بەسود وەرگرتن لە تەفسیری گوڵشەن ب٢ل٨٦١..(هەروەها پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی: {إنَّ الدين يُسرٌ ولن يشادَّ الدين أحدٌ إلاَّ غلبهُ، فسددُوا وقاربُوا وأبشرُوا}([3]).(واتە: ئاینی ئاسانكاریە، ئایینی ئیسلام توندو تیژیو تەنگی بەكەس هەڵ نەچنیەوەو ئاسانكاری كردەوەو توانیویەتی بەنەرمیو بەهێدیو هێمنی تێ ی بگەیەنێتو بڕوا بەو ئایینە بهێنێتو لەخۆی بگرێت، جاهەر كەسێك نەسەر خۆی گران كرد بەسەری دا زاڵ دەبێت؛ دەی كەواتە ئێوەش ئەی بڕواداران ئەم ئامانجە بپێكینو ڕێگەی ڕاست بدۆزنەوەو خۆنزیك بكەنەوەو نەرمو لەسەرخۆو هێمن بنو ئاسانكاری بكەنو توندو تیژ مەبنو مزگێنی دەر بن بۆ خەڵكی بەژیرانە لەگەڵ خەڵكی دا هەڵسو كەوت بكەن تاهەمو خەڵكی لەدەوری ئیسلامدا كۆببنەوە. وەرگێڕ). وەلەڕەوشتو ئاكارەكانیﷺئەوە بو

---

(١) ا.ه (المصدر السابق ص٣٦-٣٧).

(٢) سورة الحج: (٧٨).

(٣)رواه البخاري.

لەنێوان دو شتاندا سەر پشك کراوە، نەرمو نیانیو ئاسانکاریو توندو تیژی دیارە ئەوە نەرمو نیانیو ئاسانکاری هەڵبژاردوە ئەگەر گوناحو بێ فەرمانی خوای گەورەی تێدا نەبوبێت.

بێ نوێژی دوگیان = سك پڕ(حيض الحامل)

زۆربەی زۆری مێینە وایە کەئەگەر دوگیان بو بێ نوێژی نامێنێ، ئیمامی أحمد ڕەحمەتی خوای لێ بێت گوتویەتی:(إنما تعرف النساء الحمل بانقطاع الدم) واتە: ژنان بەوە دەزانن کەدو گیان بون، کاتێ خوێنی بێ نوێژی(الحیض) نابینن‌و دەوەستێت. ئەگەر ژنی دوگیان پێش منداڵ بون بەماوەیەکی کەم دو ڕۆژ یاسێ ڕۆژ خوێنی بینی‌و ژانی لەگەڵ دا بو ئەوە خوێنی منداڵ بونە نەك هی بێ نوێژی (الحیض)، وەئەگەر پێش منداڵ بون بەماوەیەکی زۆر یان کەم بەڵام ژانی لەگەڵ دا نەبو ئەوە خوێنی منداڵ بون نیە، بەڵام ئایا ئەوە خوێنی بێ نوێژیە(الحیض)کەحوکمەکانی بێ نوێژی بەسەردا بچەسپێت، یاخود خوێنی پیسەو حوکمی بێ نوێژی بەسەردا ناچەسپێت واتە خوێنی نەخۆشیە ؟

لەمەدا جیاوازی‌و جیاڕا لەنێوان زانایاندا هەیە، بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە کەخوێنی بێ نوێژیە(الحیض) بەمەرجێ ئەو ژنە لەباری ئاسایی بێ نوێژی خۆی دا بێت(المعتاد في حیضها)، چونکە لەبنەڕەتدا ئەو خوێنەی کەتوشی ژن دەبێت ئەوە بێ نوێژیە ئەگەر هیچ هۆکارێك قەدەغەی ئەو بێ نوێژیە نەکات‌و لەبەردەمدا بەربەست نەبێت، وەلەقورئان‌و سوننەتدا هیچ هۆو هیچ بەڵگەیەك نیە کەبەربەستی بێ نوێژی ژنی دوگیان بکات‌و قەدەغەی بکات.

ئائەم ڕایە ڕاو ڕێبازی ئیمامی مالك‌و ئیمامی شافعیەو هەروەها هەڵبژاردنی شێخی ئیسلام(إبن تیمیة) شە لە(الإختبارات ص٣٠) هێناویەتی‌و باسی دەکات‌و (البیهقی)ش دەی گێڕێتەوە بەڕیوایەتی أحمد، بەڵکو دەگێڕێتەوە کەئەو بۆ ئەو سەرچاوە گەڕاوەتەوەو لەوێ ی هەڵێنجاوە(أ.ه). وەلەسەر ئەم بنچینەو بنەمایەدا جێگیر بوەو سەلمێنراوە کەئەوەی بۆ بێ نوێژی(الحیض)ە بۆ بێ نوێژی دو گیانیش جێگیرو سەلمێنراوە.. واتە ئەوەی کەخوێنی بێ نوێژی ئاسایی ژنانە دەبینێ ژنانی دوگیانیش واتە سك پڕیش دەی بینن. تەنیا لەدو ڕوەوە نەبێت:

١- ئازاد کردن(الطلاق): تەڵاق دان ژن بێ بەش دەکات لەپابەندی بێ نوێژی لەوەی کەلەژنانی تری ناسك پڕدا هەیە. واتە ئەو ماوە(عدة)ی کەژنانی ناسك پڕ دەبێ پێوەی

پابەند بن کەلەکاتی بێ نوێژی دا تەلاق دراون، ئەوا ژنانی سك پڕ ناگرێتەوە چونکە تەلاق دان لەکاتی بێ نوێژی داو لەژنانی ناسك پڕدا پێچەوانەی فەرمانو فەرمودەی خوای گەورەن کەدەفەرموێ:﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ﴾([1]). بەلام تەلاق دانی ژنانی سك پڕ و لەکاتی بێ نوێژی دا ئەم سەرپێچی یە نایانگرێتەوە واتە سەرپێچی فرمانی خوای گەورە نیە، چونکە هەر کەسێك ژنی سك پڕ تەلاق بدات، بۆ ماوەی خۆی تەلاق دەدات واتە تا ماوەیەکی شەرعی تەلاقی ناکەوێت، جائەو ژنە لەبێ نوێژی دا بێت یاخود لەکاتی بەنوێژی واتا پاکی دا بێت چونکە ماوەکەی تائەو کاتەیە کەمنداڵەکەی دەبێت جالەبەر ئەوە حەرام نیە کەلەدوای لەگەڵ کۆبونەوە(الجماع) تەلاقی بدات بەپێچەوانەی ژنانی تری ناسك پڕ.

٢ـ دو گیانی(الحمل):

ماوەی سك پڕی هەڵ ناوەشێتەوەو کۆتایی نایەت تەنیا بەدانانی سکەکەی نەبێت، جالەبێ نوێژی دا بێت یان نا.. بەپێ ی فەرمودەی خوای گەورە کەدەفەرموێ: ﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾([2]).

(١) أ ـ سورة الطلاق: (١).

ب ـ لەماوەی خۆیان دا ئازادیان بکە، وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة الطلاق: (٤).

ب ـ واتە: ئەو ژنانەی کەسك پڕن و تەلاق دەدرێن ماوە (عدة) کەیان دانانی منداڵەکەیانە. وەرگێڕ.

بەشی سێ یەم

بێ نوێژی لە پڕ(الطواريء)

* بێ نوێژی لەپڕ چەند جۆرێکی هەن کەلەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گردیان دەکەینەوە:

یەکەم: کەمیو زۆری وەك ئەوەی کەعادەتی ئافرەت شەش ڕۆژ بێت، وبەردەوام بێت تاحەوت ڕۆژ، یاخود عادەتی ئاسایی ئافرەت خۆی حەوت ڕۆژ بێت بەڵام ئەو شەش ڕۆژان ببینێت.

دووەم: پێش کەوتن: وەك ئەوەی کەعادەتی ئاسایی خۆی لەکۆتایی مانگ دابێت، بەڵام ئەولەپڕ لەسەرەتای مانگ دا توش ببێت. یاخود بەپێچەوانەوە عادەتەکەی لەسەرەتای مانگ دا بێت، کەچی ئەو لەکۆتایی مانگ دا ببینێت. ئەهلی زانستو زانیاری لەحوکمی ئەم دو جۆرەدا جیاوازن. بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە هەر کاتێك خوێنی بینی ئەوە خوێنی بێ نوێژیە(الحیض) وەکەی پاك بوەوە چ لەعادەتی ئاسایی خۆی پتر بێت یاخود کەمتر بێت. وەدوا بکەوێت یاخود پێش بکەوێت کەلە پێشتر بەڵگەکەیمان هێنایەوە لەبەشی پێشو تردا، کە خوای گەورە حوکمەکەی پەیوەست کردوە بەبونی بێ نوێژیو نەبونیەوە.

ئەم ڕایەش ڕێبازو ڕای ئیمامی شافیعیەو شیخی ئیسلام(إبن تیمیة)ش ئەم ڕێبازو ڕایەی هەڵبژاردوە. وەخاوەنی (المغني)ش ئەم ڕایەی بەهێزو پشت ڕاست کردوەو پاڵپشتی دەکاتو دەڵێت:(ئەگەر ئەو عادەتی بێ نوێژیە ی بەو شێوەیەی ناوبراو باسی کردوە موعتەبەر بێت لەو ڕێبازەدا ئەوە پێغەمبەری خواﷺ بۆ ئوممەتەکەی ڕون کردۆتەوە، لەوەی کەڕون کردنەوەی دوا کەوتوە ، کەنابێ لەکاتی خۆی دوا بخرێت.

کەکاتێك کەخێزانەکانیو ژنانی تری غەیری خێزانەکەی خۆی لەهەمو کاتێکدا داوای ڕون کردنەوەو بەڵگەی ڕونکردنەوەیان کردوە، کەنابێ ڕون کردنەوەکان پشت گوێ بخرێنو لەیاد بچێتەوە، وەئەوەی لەئەوەوە ﷺهاتوە عادەتی بێ نوێژیە نەك ڕونکردنەوەکانی تەنیا دەربارەی خوێنی نەخۆشی (المستحاضة) دا نەبێت.(أ.ە. المغني ١/٣٥٣).

سێیەم : ڕەنگ زەردیو تاریکی(لێڵی) خوێن(الصفرة والکدرة):

بەشێوەیەك کەڕەنگی خوێنەکە زەردباو بێت وەك ئەو ئاوە زەردەی کەلەبەر برین دەڕوات، یاخود ڕەنگی مەیلەو تاریك بێت لەنێوان زەردیو ڕەشی دا واتە لێڵ بێت. ئەگەر ئەم خوێنە لەکاتی بێ نوێژی دا بو، یاخود پێش بێ نوێژی بو بەسەر یەکەوە لەگەڵ خوێنی بێ نوێژی دا ڕوی دا ئەوە هەر بێ نوێژیەو حوکمی بێ نوێژی بەسەردا دەچەسپێ، بەلاَم ئەگەر دوای بێ نوێژی بو ئەوە بێ نوێژی نیە، بەپێ ی گوتەی دایکی عگیە رچی الله عنها کە گوتویەتی:(کنا نعدُّ الصفرة والکدرة بعد الطهر شیئاً)([1]).(واتە: ئێمە لەکاتی عادەتی ئاسایی خۆماندا ڕەنگی زەردباوو تاریکیو لێڵی خوێنمان لەدوای پاك بونەوە بەکەمێك دەبینیو دادەنا بەماوەی بێ نوێژی. وەرگێڕ).

أبو داود ڕیوایەتی کردوە هەروەها بوخاریش بەلاَم بەبێ دەستەواژەی(بعد الطهر) واتە دوای پاك بونەوەو لەبەشی(باب الصفرة والکدرة في غیر أیام الحیض) دا هێناویەتیو لەشرۆڤە کردنەکەی خۆی دا دەڵێ: (ئاماژە بەکۆکردنەوەی فەرمودەی عائشە کەپێشتر باس کرا کەگوتویەتی(حتی ترین القصة البیضاء) واتە خوێنی بێ نوێژی بەردەوامە هەتاکو ئاوی سپی دەبینن، هەروەها فەرمودەکەی دایکی عگیە کەلەم بەشەدا باس کرا، ئەگەر ڕەنگی زەردو لێڵی بینرا لەکاتی بێ نوێژی دا ئەوا بەگوێرەی فەرمودەکەی عائشەیەو پشت بەو دەبەسترێت، بەلاَم جوێ لەم حاڵەتەو لەحاڵەتەکانی تردا بەگوێرەی فەرمودەکەی دایکی عگیە دەڕۆین بەڕێوەو پشت بەو دەبەسترێت. أ.ھ.

---

(١) رواه أبوداود بسند صحيح، ورواه أيضاً البخاري بدون قولها بعد الطهر.

هەروەها فەرمودەی عائشە کەئاماژەی پێکرا ئەوەیە کەبوخاری بابەتەکەی پێوەپەیوەست کردوەو بڕیویەتیەوە . لەپێش ئەم بەشەدا کەدەڵێ: ژنان تارادەیەکی زۆر دەیان ناردە لای عائشە ئایا بۆیان دروستە کەشتێك بەکار بهێنن کەپارچە لۆکەیەك(الكرسف)ی تێدا بێت بۆ ئەوەی خۆیانی پێ بپشکنن، داخۆ شوێنەواری بێ نوێژیان پێوە ماوە، یاخود ئەو پارچە پەڕۆیە بە لۆکەیان بەکار دەهێنا کەڕەنگی زەردی پێوە دیار بو، عائشە پێ ی دەگوتن:(لاتعجلن حتى ترينَ القصة البيضاء) واتە: پەلە مەکەن هەتاکو ئەو کاتەی کەئاوێکی سپی دەبینن.(القصة البيضاء) ئاوێکی سپی یە لەمنداڵدان لەدوای نەمانی بێ نوێژی(الحيض) فڕێ ی دەدات.

جۆری چوارەم: پچڕ پچڕی خوێن ڕۆیشتن لەکاتی بێ نوێژی دا (تقطع في الحيض):

ئەم حاڵەتە ئەوەیە کە ڕۆژێك خوێن دەبینێت، ڕۆژێك نا و بەردەوام ئاوا دەبێت. ئەمەش دو جۆری هەیە:

حاڵەتی یەکەم: وا دەبێ کەئەم حاڵەتە لەهەمو کاتەکاندا لەگەڵ مێینەدا هەمیشە بەردەوام دەبێت، ئەوە خوێنی بێ نوێژی نیە بەڵکو خوێنێکی ترە کەپێ دەگوترێت(الإستحاضة). جا هەر ئافرەتێك ئەمەی بینی ئەوە حوکمی(الإستحاضة)ی بەسەردا دەچەسپێ واتە(أستحاضة)یە نەك بێ نوێژی.

حاڵەتی دوەم: لەم حاڵەتەدا ئەم خوێن لەبەر ڕۆیشتنە بەردەوام نیە، و هەندێ کات لەبەری دەڕواتو هەندێ جاریش نا، پاك بونەوەی ڕاستەقینەی هەیە، واتا ناوە بەناوەیە. زانایان ڕەحمەتی خوایان لێ بێت لەم پاك بونەوەیەدا(النقاء) جیاڕانو جیاوازن:

- ئایا ئەمە پاك بونەوەیە، یان حوکمەکانی بێ نوێژی(الحيض)ی بەردا دەچەسپێن؟.

ڕاو ڕێبازی ئیمامی شافعی لەڕاسترین دوڕاکانی دا ئەوەیە کەئەو ئافرەتە حوکمی بێ نوێژی لەسەر دا دەچەسپێنو بەبێ نوێژی دەژمێردرێت. ئەم ڕایە هەڵبژاردەی شێخی ئیسلام(إبن تيمية)و خاوەنی(الفائق) و ڕێبازی أبی حنیفەیە. ئەمەش لەبەر ئەوەی چونکە ئاوی سپی (القصة البيضاء)ی تێدا نابینرێت، هەروەها لەبەر ئەوەی ئەگەر بەپاك بونەوە

بژمێردرایە ئەوە دەبوایە لەبەرایییەکەی دا بێ نوێژی هەبایەو هەروەها لە دواوەشی دا هەر بێ نوێژی هەبایە، وەهیچ گۆتەیەکیش نیە دەنا ماوەکە(العدة)بەپێنج ڕۆژ نامێنێت. وەئەگەر پاك بونەوەش بێت ئەوە ئەو ئافرەتە توشی بێزاریو ماندوو بار قورسیەك دەبێت لەخۆ شوشتنەوەو (غوسلاَ) دەرکردنو گەلێ شتی تری لەم جۆرە هەردو ڕۆژ جارێك. دیارە بار قورس کردنو ئازار دانیش لەشەریعەتی ئیسلامدا کارێکی بێزراوو نەخوازراو و قەدەغەیە سوپاسو شتایش بۆ خوای گەورە.

- ئەوەشی لەمەزهەبە حەنبەلیەکان دا هەیەو باوە ئەوەیە کەخوێنی بێ نوێژیو پاکی(النقاء) پاك بونەوەیە. بەڵام ئەگەر کۆی هەردو حاڵەتەکە لەو ماوە ئاسایی یەی بێ نوێژی ئەو ئافرەتە پتر بو کەهەمیشە دەی بینێت، ئەوە ئەو ماوە زیادەیە بەخوێنی (الإستحاضة) دەژمێردرێت. وەلەکتێبی(المغنی)دا گوتراوە: کەوەستانی خوێن هەر کاتێك لەیەك ڕۆژ کەمتر بو ئەوە بەپاك بونەوە(الطهر) ناژمێردرێت بەگوێرەی ئەو ڕیوایەتەی کەلەبەشی خوێنی منداڵ (النفاس)دا هێناومانەتەوە. چونکە بەهیچ شێوەیەك ئاوڕ لەو پچڕانی خوێنەکە لەکاتی بێ نوێژی دا نادرێتەوە کەلەڕۆژێك کەمتر بێتو ئەمەش ڕای ڕاستو دروستە- إنشاو الله - چونکە سروشتی خوێن وایە ماوەیەك دەڕواتو ماوەکیش دەوەستێت. وەفەرز بونو پێویست بونی خۆشوشتنەوە لەسەر ئەو ئافرەتانەی کەلەم حاڵەتانەدا پاك دەبنەوەو دەبێ هەر کات ژمێرێك نا کات ژمێرێكو هەر کاتە ناکاتێك خۆشوشتنەوە کارێکی زۆر قورسو گرانو ناخۆشەو گوناحەو شەرع ئەوەی قبوڵ نیە بەگوێرەی فەرمودەی خوای باڵا دەستو کار بەجێ کەدەفەرموێت:﴿ وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖۚ ﴿٧٨﴾ ﴾(١). جالەسەر ئەم بنەمایە وەستانی خوێن بۆ

---

(١) أ - سورة الحج: (٧٨).

ب - واتە ئایینی پیرۆزی ئیسلام هیچ قورسی و گرانی نەخستۆتە سەر شانی مرۆڤەکان. وەرگێڕ.

کەمتر لەڕۆژێك بەپاك بونەوە ناژمێردرێت، مەگەر شتێك ببینێت کەپاك بونەوە بسەلمێنێت، وەك ئەوەی کەئەم وەستانی خوێنە لەکۆتایی عادەتی ئاسایی خۆی دا ببینێت، یاخود ئاوی سپی (القصة البیضاء) ببینێت. أ .هـ.

بەمە ڕای خاوەنی(المغني)دەبێتە ناوەندێك لەنێوان هەردوگوتەکاندا یان هەردو ڕاکاندا.

خواش لەهەموان باشتر ڕاستیو دروستیەکان دەزنێت.

جۆری پێنجەم: وشکێتی خوێن(جفاف في الدم):

ئەم جۆرەشیان ئەوەیە کەئافرەت لەکاتی بێ نوێژی دا تەنیا تەڕیەك(رطوبة) دەبینێت، ئەوە ئەگەر لەکاتی ئاسایی عادەتی خۆی دا بێت یاخود هەر بەسەر کاتی بێ نوێژیەوە بێت پێش پاك بونەوە ئەوە هەر بەبێ نوێژی دەژمێردرێت، بەڵام ئەگەر لەدوای پاك بونەوە بو ئەوە بەبێ نوێژی ناژمێردرێت. لەبەر ئەوەی کە ئەوپەڕی حاڵەتەکە ئەوەیە کەبەڕەنگی زەردو تاریکی(لێڵی) خوێن کۆتایی بێت واتە ڕەنگی زەردو تاریکی(الصفرة والكدرة) خوێن پاشکۆی کاتی بێ نوێژیەکەی بێتو هەر ئەمەش حوکمەکەیەتی.

بەشی چوارەم

حوکمەکانی بێ نوێژی

* بێ نوێژی گەلێك حوکمی هەن کەپترن لە بیست حوکمو لێرەدا تەنیا ئەوانە ئاماژە پێ دەکەین کە گرنگن‌و وزۆر پێویستن‌و دەتوانین لەم چەند خاڵانەی ژێری دا بیان گوشین:

یەکەم: نوێژ: هەر ئافرەتێك کەوتە بێ نوێژیەوە ئەو نوێژ کردنی لەسەر حەرام دەبێت بەفەرزو بەسوننەتەوە. هەروەها نوێژی لەسەر واجب نابێت هەتاکو ئەو کاتەی کەپاك دەبێتەوە واتە ماوەی ئاسایی‌و بێ نوێژیەکەی کۆتایی هات‌و بەبڕی یەك ڕکات لەماوەی شەرعی ئەو نوێژە مابو، ئەوە دەبێ ئەو نوێژە بکات دوای ئەوەی پاك دەبێتەوەو خۆی پاك دەشواتەوە. جا ئەوە چ لەدوای ماوەی کاتی نوێژەکەدا بێت یاخود لەپێش ماوەی شەرعی نوێژەکەدا بێت.

نمونە بۆ سەرەتای کاتەکە: ئافرەتێك لەدوای ڕۆژ ئاوا بون بەبڕی ماوەی یەك ڕکات پێش نوێژی شێوان دەکەوێتە بێ نوێژیەوە، ئەوە ئەو ئافرەتە دەبێ نوێژی شێوان(المغرب) بکاتەوە دوای ئەوەی لەبێ نوێژیەکەی پاك دەبێتەوە، چونکە لەکاتی شەرعی ئەو نوێژەدا ماوەی یەك ڕکاتی مابو پێش ئەوەی بکەوێتە بێ نوێژیەکەی.

نمونە بۆ کۆتایی کاتەکە: ژنێك پێش هەڵ هاتنی ڕۆژ بەبڕی ماوەی یەك ڕکات لەزەیستانی(النفاس)و بێ نوێژی (الحیض) پاك دەبێتەوە. ئەو ژنە پێویستە لەسەری دوای پاك بونەوەی لەزەیستانی یابێ نوێژی کەنوێژی بەیانی بکاتەوە، چونکە لەماوەی شەرعی نوێژی بەیانی دا بڕێکی مابو کەدەتوانرێت ڕکاتێکی تێدا ئەنجام بدرێت واتە: بڕێکی لەو کاتەدا مابو کەدەتوانرێ ڕکاتێکی تێدا بکرێت ئەو ژنە لەبێ نوێژیەکەی دا پاك بوەتەوە.

* بەڵام ئەگەر هەر ژنێك كەوتە زەيستانیو بێ نوێژیەوە ئەو ماوەی كەتێ ی كەوت بەشی ئەنجامدانی ڕكاتێك نەدەبو، وەك ئەوەی كەلەنمونەی یەكەم تێ ی كەوتبو لەدوای ڕۆژ ئاوا بون بەكاتێكی زۆر كەم(بلحظة)و وەك ئەوەی كەلەنمونەی دوەم دا تێ ی دا پاك بوەوە پێش ڕۆژ هەڵات بەكاتێكی زۆر كەم(بلحظة) ئەوە ئەو كاتە پێویست ناكات ئەو نوێژە بكەنەوەو لەسەریان واجب نابێت. بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺكەفەرمویەتی:{من أدرك ركعة من الصلاة فقد لأدرك الصلاة}(١). جا هەر كەسێك زانی یابۆی ڕون بوەوە كەبەكەمتر لەڕكاتێك ڕاگەیشتوە ئەوە ئەو كاتە بەنوێژەكەی ڕانەگەیشتوە.

* وەئەگەر بەیەك ڕكات لەنوێژی عەسر ڕاگەیشت واتە كەوتە بێ نوێژیەوە ئایا كردنەوەی نوێژی نیوەڕۆیەی لەگەڵ عەسر لەسەر واجب دەبێت؟ یاخود بەڕكاتی كۆتایی نوێژی خەوتنان(العشاء)ڕاگەیشت ئایا نوێژی شێوان(المغرب)و نوێژی عیشای دەكەوێتە سەر؟

لەوەڵامی ئەم پرسیارەدا زانایان جیاڕان، بەڵام ڕاستیو دروستیەكەی ئەوەیە كەلەسەری پێویست نیە، مەگەر لەكاتی خۆی دا توشی ببێت كەبریتین لە نوێژی عەسرو كۆتا ڕكاتی نوێژی خەوتنان(العشاء) بەگوێرەی فەرمودەكەی پێغەمبەرﷺ كەفەرمویەتی:{من أدرك ركعة من العصر قبل أن تغرب الشمس فقد أدرك العصر}(٢).

---

(١) أ ـ متفق علیە.

ب ـ واتە هەرچی بەڕكاتێك ڕاگەیشت ئەوە بەنوێژەكەی ڕاگەیشتوە. واتە هەر كەسێك بەیەكێ لەڕكاتەكانی نوێژەكە ڕاگەیشت لەجەماعەتدا ئەوە بائەو ڕكاتە لەگەڵ جەماعەتو ئیمام بكاتو دوای سەلام دانەوەی ئیمام باهەستێتەوەو باقی ڕكاتەكانی تری نوێژەكەی بكاتەوە ئەوە نوێژو جەماعەتەوە بۆ دروستە. ئیدی بۆ ئافرەتانیش لەكاتی زەیستانی دا بەهەمان شێوە. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ متفق علیە.

ب ـ واتە: هەركەسێك بەیەك ڕكاتی نوێژی عەسر ڕابگات پێش ئەوەی ڕۆژ ئاوا ببێت ئەوە بەنوێژی عەسر ڕاگەیشتوە. واتە ئەگەر بەماوەی یەك ڕكات مابێت ڕۆژ ئاوا ببێت ئەوا بانوێژی عەسر بكاتو بۆی دروستە. وەرگێڕ.

لێرەدا نەی فەرموە بەنوێژی نیوەڕۆو عەسر ڕاگەیشتوە، و باسی لە پێویست (فەرز) بونی نوێژی نیوەڕۆشی نەکردوە. ئیدی بنەڕەتو ڕاستیو دروستی قسان ئەوەیە کەلە نوێژی نیوەڕۆ ئەستۆ پاکە واتە لەسەری پێویست نابێت نوێژی نیوەڕۆ بکاتەوە بەڵکو دەبێ تەنیا نوێژی عەسر بکات ئەمە ڕای ئیمامی أبی حنیفەو مالکە کەلە (شرح المهذب ٣ـ٧٠)دا لەهەردو ئیمامەکەوە هێناویەتی.

* بەڵام زیکرو ویردو یادی خوا سوپاسو ستایش (التسبیح والتحمید)و بەگەورە دانانی خوا(التکبیر) واتە الله أکبر کردن وسبحان الله والحمدلله کردنو باقی ویردەکانی ترو (بسم الله) کردن لەکاتی خواردنو خواردنەوەدا([1]). و خوێندنەوەی فەرمودەکانو فیقەو دوعاو نزاو پاڕانەوەو(آمین) کردن بۆ دوعاکانو گوێ گرتن بۆ قورئان، ئەمانە هیچیان تێدا نیەو بۆی دروستنو حەرام نین. ئەمە لەهەردو فەرمودە ڕاستەکان(الصحیحین)و لەوانی تریشدا چەسپاوە کەپێغەمبەرﷺلەژورەکەی عائشەدا رضي الله عنها ئانیشکی داداوەو قورئانی خوێندوەو عائشەش لەبێ نوێژی(الحیض)دا بوە.

وەهەروەها لەهەردو فەرمودە ڕاستەکان(الصحیحین) داو لەدایکی عطیة رضي الله عنها دەگێڕنەوە کەگوێ ی لەپێغەمبەر ﷺ بو دەی فەرمو:{یخرج العواتق وذوات الخدور والحُیَّض - یعني إلى صلاة العیدین - ولیشهدون الخیر ودعوة المؤمنین، ویعتزل الحُیَّضُ المصلی}([2]).

---

(١) کەلەزمانی عەرەبیدا پێ یان دەگوترێت:((التکبیر والتسبیح والتحمید والتسمیة على الأکل وغیره والتأمین على الدعاء)) وەرگێڕ.

(٢) واتە: ژنانی ئازادو ژێر پەردە یالەکەژاوەدان(ذوات الخدور) و زەیستانداروبێ نوێژ لەگەڵ ئێمەدا لەنوێژەکانی جەژن دا ئامادە دەبونو گوێ یان بۆ وتارو هەواڵەکانو ئامۆژگاریەکانو بانگەشەی ئیسلام دەگرتو ژنانی بێ نوێژ لەجێگەی نوێژ کردن(المصلی) پەناگیر دەبونو نوێژیان نەدەکرد.وەرگێڕ

* بەڵام ئافرەتی بێ نوێژ(زەیستاندارو عادەتی ئاسایی مانگانە) بۆ قورئان خوێندن ئەگە تەنیا بەچاو سەیری بكاتو بەدل وەری بگرێتو بیخوێنێتەوە بەبێ گۆكردنی وشەكان وەك ئەوەی كەقورئانەكە یالەوحەكە(١) دابنێتو بەچاو تەماشای ئایەتەكان بكاتو بەدڵ بیخوێنێتەوە ئەوە هیچی تێدا نیەو بۆی دروستە. ئەوەوی لە((شرح المهذب ٣٧٢/٢))دا گوتویەتی:(جائز بلا خوف - واتە بەبێ ترس دروستە) بەڵام ئەگەر خوێندنەوەكەی بەزمانو بەگۆ كردنی وشەكانی بێت ئەوا جەماوەری زانایان واتە زۆرینە زانایان لەسەر ئەو ڕایەن كەقەدەغەیەو دروست نیە.

(بوخاری‌و إبن جریر الطبري و إبن المنذر)یش دەڵێن دروستە، وەلەمالكو لەشافعی یەو لەگوتەیەكی كۆندا گێڕدراوەتەوە و لە(فتح الباري)شدا لێ یان گێڕدراوەتەوە. هەروەها بوخاری وەك سەرنج‌و توانجێك لەسەر إبراهیم النخعی باسی كردوە چی تێدا نیە كەئایەتێك بخوێنێتەوە.

وەشێخی ئیسلام (إبن تیمیة)ش لە(الفتاوى مجموعة إبن قاسم)دا دەڵێ:((ئەوەی كەئافرەتی بێ نوێژ لەقورئان خوێندن قەدەغە دەكات لەسوننەتدا بنەڕەتی نیە یا سوننەت نیە، چونكە فەرمودەكەی(لاتقرأ الحائض ولاالجنب شیئاً من القرآن)(٢). فەرمودەیەكی بێ هێزو لاوازە بەكۆڕای ئەهلی زانستو زانیاری فەرمودە واتە فەرمودە ناسان. بەدڵنیاییەوەلەسەر دەمی پێغەمبەرﷺئافرەتان دەكەوتنە بێ نوێژیەوەو ئەگەر قورئان خوێندنیان لێ حەرام بایە وەك نوێژ ئەوە پێغەمبەرﷺبۆی ڕون دەكردنەوەو بۆ ئوممەتەكەی شرۆڤەو شی دەكردەوەو دایكانی بڕواداران فێر دەكردن‌و لەوانیشەوە بەناو خەڵكی دا بڵاو دەبوەوە.. مادام كەس لەپێغەمبەرەوەﷺئەمەی ڕانەگواستوەو هیچ قەدەغەیەك نەبوە كەئەوە دروست نیەو حەرام بكرێت، شتێكی ڕون‌و ئاشكراشە كەئەوﷺقەدەغەی لەمە نەكردوە، وەكە قەدەغەی نەكردوە وێڕای بونی ئەو هەمو بێ

(١) دەبێ مەبەستی ئەو لەوحە بێت كەقورئانی لەسەر نوسراوەتەوە .(والله أعلم) وەرگێڕ.

(٢). واتە ئافرەتی بێ نوێژ نابێ هیچ لەقورئان بخوێنێتەوە. وەرگێڕ.

نوێژیە لەکاتی پێغەمبەرﷺخۆی دا دیارە ئەو زانیویەتی کەحەرام نیە بۆیە قەدەغەو حەرامی نەکردوە)). أ. هـ.(١٩١:٢٦).

* جادوای ئەو هەمو جیاڕاییو بگرەو بەردەی نێوان زانایان (أهل العلم) ئەوەی کەپێویستە بگوترێ ئەوەیە کە: باشتر وایە ئەوەی کەوتە بێ نوێژی یەوە باقورئانی پیرۆز بەگۆکردنو بەزمان نەخوێننەوە مەگەر زۆر پێویست بێتو هەر دەبێ بیخوێنن. وەك ئەوەی کەمامۆستایەو وانە دەڵێتەوەو خەڵکی فێر دەکات دەبێ بۆ فێرخوازەکانی هەر بخوێنێتەوەو گۆی بکات تائەوانیش گۆکردنی ئایەتەکانو پیتو وشەکانو زاراوەکان فێر بن. یاخود لەکاتی تاقی کردنەوەدا خوێندکار پێویستی بەخوێندنەوەی ئایەتەکان هەیە کەمامۆستاکەی دەبێ هەر بۆی بخوێنێتەوە تا بتوانێت تێ ی بگاتو گەلێ بابەتی تری لەم جۆرانە.

دوەم: ڕۆژو:

ئافرەتی بێ نوێژ ڕۆژو گرتنی لەسەر حەرامە چ فەرزو چ سوننەتو دروست نیە بیگرێت. بەڵام ئەوەی لەسەری پێویستە ئەوەیە کەدەبێ فەرزەکانی بگرێتەوە بەگوێرەی فەرمودەی عائشە رضي الله عنها: ((كان يصيبنا ذلك - تعني الحيض - فنؤمر بقضاء الصوم ولانؤمر بقضاء الصلاة))[1].

ئافرەت هەر کاتێك کەوتە بێ نوێژی یەوەو بەڕۆژو بو ئەوە ڕۆژوەکەی بەتاڵ دەبێتەوە جابا یەك لەحزەشی مابێت بۆ کاتی ڕۆژ ئاوا بون، و دەبێ ئەو ڕۆژوە بگێڕێتەوە ئەگەر هاتو فەرز بو. بەڵام ئەگەر هاتو هەستی بەجوڵەو تەزوی بێ نوێژی یەکەی لەناو جەستەی خۆی دا کرد لەپێش ڕۆژ ئاوا بون بەڵام هیچ نەهاتە دەرو هیچی نەبینی تادوای

---

(١) أ - متفق عليه.

ب - واتە: ئێمە کەتوشی بێ نوێژی دەبوینو فەرمانمان پێ دەکرا بەگێڕانەوەی ڕۆژوەکانمان، بەڵام فرمانمان پێ نەدەکرا بەگێڕانەوەی نوێژەکانمان. واتە: ئافرەتی بێ نوێژ دەبێ ڕۆژوەکان بگێڕنەوە بەڵام نوێژەکان نەو . وەرگێڕ.

رۆژئاوا بون([1]). ئەوە بەپێ ی گوتەی راست(القول الصحيح) رۆژوەكەی بەتاڵ نابێتو رۆژوی تەواوی بۆ هەیە، چونكە لەو كاتەدا خوێنەكە هەر لەناو بۆشایی ناوەوە دا بوەو دەرنەچوەتە دەرەوە هیچ حوكمێكی لەسەر نیە، وەلەبەر ئەوەی پێغەمبەرﷺكاتێ پرسیاری لێ كرا لەلایەن ئافرەتێكەوە دەربارەی ئەوەی كە پیاو لەخەودا دەی بینێت بینیویەتی ئایا خۆشوشتنەوەی لەسەرە ([2]). لەوەلامدا فەرموی:{نعم إذا رأت الماء}(٣). جالێرەدا پێغەمبەرﷺحوكمەكەی بەبینینی تۆو (المني) بەستۆتەوە نەك بەگواستنەوەو جمو جوڵو راچەنین لەناوەوە، دەی كەواتە بێ نوێژی ئافرەتانیش بەهەمان شێوەیەو حوكمەكانی ناچەسپێن تاوەكو دەرچەیەك نەبینێت. نەك بەجموجوڵو هەست پێ كردنو خزینی خوێن لەناوەوەی لەش دا، كەی خوێنی دەرچوو بینی ئەو كات حوكمەكانی دەچەسپێن.

* وەئەگەر بەری بەیان دەرچو كەوتە بێ نوێژیەوە ئەوە رۆژوی ئەو رۆژەی دروست نیە هەر چەندە دوای بەری بەیان بەیەك ساتە وەختیش(للحظة) پاك بوبێتەوە.

---

(١) واتە پێش رۆژئاوا بون هەستی بەخۆی كرد كەوا خەریكە توشی بێ نوێژی دەبێت بەلام تادوای رۆژئاوا بون هیچ دەرنەچوو خوێنی نەبینی، بەڵكو دوای رۆژئاوا بون ئەمجار خوێن هاتە دەرو بینی. وەرگێر.

(٢) واتە: لەكوردەواری خۆماندا پێ ی دەگوترێت(شەیتانی بون) كەلەخەودا بەزۆری پیاو دەیبینێتو لەشی پیس دەبێتو دەبێ خۆی بشواتەوە واتەغوسڵ بكات. وەرگێر.

(٣) واتە: بەڵێ ئەگەر ئاوی بینی بێتو لەشی تەڕ بوبێت. ئەمەش بەچی دەزانیت كاتێ كەلەخەو هەستایتو شەو خەوت بینی بو كەشەیتانی بویت. بیكە بەعادەت كەلەخەو هەستایت دەست لەخۆت بكوتە ئەگەر لەشو جلو بەرگی دەورویەری دامێنت تەڕبو جاخەونت بینی بێت یان نا ئەوە لەشت پیس بوەو دەبێ خۆت بشۆیتەوە. وەئەگەر تەڕ نەبوو هیچ ئاوو تەڕایت هەست پێ نەكرد و مجلەكانتو لەشت تەڕ نەبو ئەوە ئەو كات لەشت پیس نەبوەو پێویست ناكات خۆت بشۆیتەوەو لەسەرت واجب نابێت جاخەونت بینی بێت یا نەت بینی بێت. وەرگێر.

* وەئەگەر پێش بەری بەیان پاك بو بێتەوەو بەڕۆژو بێت ئەوە ڕۆژوەکەی تەواو دروستە، باهەتاکو دوای بەیانیش خۆی نەشورد بێتەوە وەك لەش پیسی، کەنیەتی بۆ ڕۆژو گرتن هێناوەو لەشیشی پیسەو تادوای بەری بەیان(الفجر)خۆی نەشوشتۆتەوەو ڕۆژوەکەشی تەواوو دروستە، بەگوێرەی فەرمودەکەی عائشە رچی الله عنها کەگوتویەتی:(کان النبيﷺيصبح جنباً من جماع غير أحتلام ثم يصوم في رمضان)([1]).

سێ یەم: سوڕانەوە(الطواف) بەدەوری ماڵی خوادا(الكعبة):

ئافرەت کەکەوتە بێ نوێژی یەوە دروست نیە بە دەوری ماڵی خوادا بسوڕێتەوە(الطواف البيت)، چ فەرزەکەیو چ سوننەتەکەی. وەئەگەر بیکات لێ ی وەرناگیرێتو دروست نیە. بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەبە عائشە خاتونی فەرمو کاتێك کەوتە بێ نوێژی یەوە:{إفعلي مايفعل الحاج غير ألاّ تطوفي بالبيت حتى تطهري}([2]).

* بەڵام دەتوانێت باقی کارەکانی تری ئەنجام بدات وەك هەوڵو تێکۆشان(السعي) لەنێوان سەفاو مەروەو وەستان لەکێوی عەرەفەو شەو مانەوە لەموزدەلیفەو مینادا، ووەبەرد هاویشتن(رمي الجمار) و باقی بەندایەتیەکانی تری حەجو عەمرە و حەرام نیەو بۆی دروستە، لەسەر ئەم بنەمایە ئەگەر مێینە تەوافی کردوو پاك بو، و ڕاستەوخۆ دوای تەواف کەوتە بێ نوێژیەوە، یاخود لەکاتی هەوڵ دان(السعي) واتە لەسەفاو مەڕوەدا کەوتە بێ نوێژیەوە ئەوە چی تێدا نیەو تەوافەکەو حەجەکەی تەواوو دروستە.

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: پێغەمبەرﷺبەیانی کردۆتەوەو لەشیشی پیس بوە بەهۆی جیماعەوە نەشەیتانی بون، ڕەمەزانیش بوەو بەڕۆژوش بوە. واتە: لەڕەمەزاندا بەڕۆژو بوەو شەو لەگەڵ خێزانیشی دا جوت بوەو تابەری بەیانیش (الفجر) خۆی نەشردۆتەوە. وەرگێڕ.

(٢) تخريج و واتاکەیمان لەڕابردودا نوسیوە. وەرگێڕ.

چوارەم: لەسەر لاچونی تەوافی خوا حافیزی(طواف الوداع):

ئەگەر ئافرەت بەندایەتیو دروشمەکانی حەجو عەمرەی هەمو تەواو کردنو کەوتە بێ نوێژیەوە پێش ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ شوێنو وڵاتی خۆیو کەوتە بێ نوێژیەوە و بەردەوام بو تادەرچونی لەمەککە، ئەوا ئەو کاتە دەگەڕێتەوەو تەوافی خوا حافیزی ناکات. بەگوێرەی ئەو فەرمودەیەی إبن عباس رضي الله عنهما:{أُمِرَ النَّاس أن يكون آخر عهدهم بالبيت، إلاّ أنهُ خفف عن المرأة الحائض}([1]).

* هیچ پێویست ناکات ئافرەتی بێ نوێژ لەماڵی خواو لەکاتی حەجو عەمرەداو لەتەوافی خوا حافیزی دا بچێتە بەردەرگای مزگەوتی حەرامو دوعا بکات، چونکە ئەوە لەپێغەمبەرەوەﷺنەهاتوەو بەندایەتیەکان بەندن بەو سوننەتەی کەلە پێغەمبەرەوەﷺبۆمان هاتونو ئەمەش پێچەوانەی ئەو سوننەتەیە. لەچیرۆکی (صفية رضي الله عنها)دا هاتوە کەکاتێ لەدوای تەواڤی ئیفاضة (طواف الإفاضة) پێغەمبەرﷺپێی فەرموە:{فَلْتَنْفُر إذن}([2]). فەرمانی پێ نەکرد بچۆ بەردەرگایو دوعا بکە. ئەگەر ئەوە شەرعی بایە ئەو کاتە بۆی ڕون دەکردەوەو پێ ی دەگوت بچۆ بۆ بەردەرگای مزگەوت و دوعا بۆ خۆت بکەو بۆ ئێمەش دەبو بەسوننەت.

* بەڵام تەوافی حەجو عەمرەی لەسەر لاناچێتو دەبێ هەر کاتێك پاك بوەوە لەبێ نوێژیەکەی تەوافەکەی بکات.

---

(١) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: خەڵکی کەمەبەستی لەحاجیەکانە بەژنو بەپیاوەوە فرمانیان پێ کراوە کەدەبی کۆتا کاریان سوڕانەوەی خوا حافیزی بێت بەدەوری ماڵی خوادا(طواف الوداع) بێت، تەنیا ئافرەتانی بێ نوێژو زەیستاندار نەبێت لەسەریان سوك کراوە کەبۆیان هەیە تەوافی خوا حافیزی نەکەن. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: مادام کەوتویتە بێ نوێژیەوە دەرچو تەوافی خوا حافیزی مەکە. وەرگێڕ.

پێنجەم: مانەوە لەمزگەوت دا(المكث في المسجد): مانەوە لەمزگەوتدا بۆ ئافرەتی بێ نوێژ حەرامەو دروست نیە هەتاکو لەنوێژگای جەژنەکانیشدا حەرامە بمێنێتەوە. بەپێ ی ئەو فەرمودەی دایکی عطیة رضي الله عنها کەگوێ ی لەپێغەمبەرﷺبوە کەفەرمویەتی:{يخرج العواتق وذوات الخدور والحُيَّض)، وفيه (يعتزل الحُيَّضُ المصلى)}(١).

شەشەم: جوت بون لەگەڵ مێرد(الجماع):

ژنی بێ نوێژ دروست نیەو حەرامە مێردەکەی لەگەڵی دا جوت بێتو نابێ ئەو ژنە بهێڵێت مێردەکەی لەگەڵی داکۆببێتەوە. بەگوێرەی فەرمودەی خوای پەروەردگار کەدەفەرموێت ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَٱعْتَزِلُوا۟ ٱلنِّسَآءَ فِى ٱلْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ ٱللَّهُ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ ﴾(٢).

مەبەست لە(المحيض)کاتو شوێنی بێ نوێژیەکەیە واتە توخن نەکەوتنی ئافرەت لەکاتی بێ نوێژی دا لەپێشەوەی (الفرج)و ئافرەتو بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ:{إصنعوا كلَّ شيءٍ إلاَّ النكاح }(٣).

---

(١) أ ـ متفق علية.

ب ـ واتە: باناقرەتانی ئازادو کچانی ماڵەوە (ذوات الخدور) و بێ نوێـژانیش دەرچـن بـۆ نوێـژی جەژنو بێنە نوێژگا، هەروەها لەفەرمودەکەدا هاتوەکەدەفەرموێت : باژنافرەتانی بێ نێژ کەنارگیر بنو نەیەنە ناو نوێژگاو لەدەری نوێژگا دابیشنو تنیا باگوێ لەوتارو ئامۆژگاریەکان بگـرنو بانوێـژ نەکـەن. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة البقرة: (٢٢٢).

ب ـ واتە: واتاکەیمان پێشتر ڕون کردۆتەوە. وەرگێڕ.

(٣) واتە: هەمو شتێك لەگەڵ خێزانی خۆتدا بکە لەکاتی بێ نوێژی دا تەنیا جوت بون نەبێت لەپێشەوەی(الفرج) نەبێت. وەرگێڕ.

* وەلەبەر ئەوەی موسڵمانان لەسەر حەرام بون‌و دروست نەبونی جوت بون لەڕێگەی دامێنی(الفرج)ی ژنی بێ نوێژ کۆکن، بەهیچ شێوەیەك نابێ‌و دروست نیە بۆ پیاوێك کەبڕوای بەخواو بەڕۆژی دوایی هەبێت دەست پیشخەری ئەم کارە خراپە بکات‌و ئەنجامی بدات. واتە حەرامێکی براوەیەو نابێ پیاو لەڕێگەی(فەرجی) خێزانیەوە لەکاتی بێ نوێژی دا جوت بێت‌و جیماعی لەگەڵ دا بکات، چونکە قورئانی پیرۆزو سونتەتی پێغەمبەرﷺو کۆڕای موسڵمانان قەدەغەو حەرامیان کردوە. هەر کەسێك ئەوە بکات ئەوە فەرمانی خواو پێغەمبەرﷺەکەی شکاندوە. وشوێن ڕێگایەك کەوتوە کەدورە لەڕێگەی بڕواداران. ئیمامی (النووي) لە(مجموع شرح المهذب ٢/٣٧٤)دا نوسیویەتی، ئیمامی شافیعی گوتویەتی:(من فعل ذلك فقد أتى كبيرة)([1]). هاوەڵانمان‌و غەیری ئەوانیش دەڵێن: (من استحلَّ وطء الحائض حكمَ بكفره)([2]) . أ. ه. قسەکانی نەوەوی.

* ڕێگە دراوە بەپیاو سوپاس بۆ خوا کەئارەزوەکانی خۆی دابمرکێنێتەوەو بەبێ ئەوەی جوت بون(الجماع) بکات، وەك ماچ کردن‌و بەخۆوە گوشین‌و کار لەگەڵ کردن لەشوێنی تر نەك لەدامێنەوە(الفرج). وەباشتریش وایە تخونی نێوان ناوك‌و ئەژنۆی نەکەوێت مەگەر لەپشت پەردەیەکەوە یان بەربەستێکەوە بێت. بەگوێرەی فەرمودەکەی عائشە رضي الله عنها :((كان النبي يأمرني فأتَّزر فيباشرني وأنا حائض))([3]).

حەوتەم: تەلاق دان(الطلاق):

دروست نیە پیاو ژنی خۆی لەکاتی بێ نوێژی دا تەلاق بدات بەگوێرەی فەرمایشتی خوای گەورە کەدەفەرموێت:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا طَلَّقۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ

---

(١) هەر کەسێك ئەم کارە بکات ئەوە گوناحێکی گەورەی کردوە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: هەر کەسێك جوت بونی ئافرەتی بێ نوێژ حەڵاڵ بکات ئەوە بەکوفر حوکمی دەدرێت. وەرگێڕ.

(٣) أ ـ متفق عليه.

ب ـ واتە: پێغەمبەرﷺپێ دەکردمکەشتێك بەسەر خۆم دابدەم‌و ئەویش کاری لەگەڵ دەکردم لەکاتێکدا من لەبێ نوێژی دا بوم. وەرگێڕ.

﴿لِعِدَّتِهِنَّ﴾(١). واتە لەو حاڵەتەدا پێشوازی یاخود چاوەڕوانی ماوە(عدة)ی خۆی دەکات. ئالەو کاتەدا تەلاق دان نابێتو دروست نیە، مەگەر لەکاتی سك پڕیو لەکاتی پاك بونەوەی دا تەلاقی بداتو بێ ئەوەی لەگەڵی دا جوت ببێت، چونکە ئەگەر لەکاتی بێ نوێژی دا تەلاق بدرێت ئەوا چاوەڕوانی ماوە(العدة)ناکات چونکە ئەو ماوەی بێ نوێژیەی لەماوەی چاوەڕوانی ناژمێردرێت، وەئەگەر لەدوای پاك بونەوەو دوای لەگەڵ دا جوت بونی تەلاق درا، ئەوا ئەو کات ماوەی چاوەڕوانی(العدة)کەی دیار نیە چونکە نازانێت داخۆ بەو لەگەڵ جوت بونە(الجماع) سکی پڕ بوە یان نا ئەوە ئەو کاتە کەگرتبێتی ئەوا ماوەی چاوەڕوانی(العدة) کاتی سك بڕیەکەیەتی، وە ئەگەر نەشی گرتبو ئەوە ماوەی چاوەڕوانی(العدة)کەی ئەو ماوەیە تاتوشی بێ نوێژی دەبێتەوە. جا کەدڵنیا نەبێت لەجۆری ماوەی چاوەڕوانیەکەی ئەوە ئەو کات تەلاق دان حەرام دەبێتو دروست نیە هەتاکو کارەکە ڕون دەبێتەوە.

کەواتە تەلاق دانی ژنی بێ نوێژ حەرامە بەگوێرەی ئەو ئایەتە پیرۆزەی ڕابردو. وەلەبەر ئەوەی لەهەردو فەرمودە ڕاستەکاندا(الصحیحین) و غەیری ئەوانیش چەسپاوە. لەفەرمودەی إبن عمر دا هاتوە کەژنەکەی خۆی لەکاتی بێ نوێژی دا تەلاق دابو، ئەمەی بەپێغەمبەرﷺڕاگەیاند، پێغەمبەرﷺتوڕە بوو فەرموی:{مرهُ فَلْيُراجعها ثمَّ ليمسكها حتى تطهر، ثمَّ تحيض، ثمَّ تطهر، ثمَّ إن شاء امسك بعد، وإن شاء طلق قبل ان يمس، فتلك العدة التي أمر الله أن تطلق لها النساء}(٢).

---

(١) أ ـ سورة الطلاق: (١).

ب ـ واتە: واتاکەیمان لەڕابردودا شی کردۆتەوە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: برۆ بیگێڕەوەو بیهێنەوە لای خۆتو لێ ی گەڕێ تاپاك دەبێتەوە،و ئەمجار دەکەوێتەوە بێ نوێژی و دیسان پاك دەبێتەوە، جائەوجار گەر ویستت بیهێڵیتەوە ئەوە بیهێڵەوە، وەئەگەر ویستیشت تەلاقی بدەیت، تەلاقی بدە، ئائەمەیە ماوەی چاوەڕوانی(العدة) کەخوای گەورە لەتەلاق دانی ژنان فرمانمان پێ دەکات. وەرگێڕ.

* ئەگەر هەر پیاوێك ژنەکەی خۆی لەکاتی بێ نوێژی دا تەڵاق بدات ئەوە گوناحبارە، پێویستە لەسەری تۆبە بکاتو بگەڕێتەوە لای خوای بالاّ دەستو کار بەجێ، وژنەکەی بگێڕێتەوە لای خۆیو بەتەڵاقێکی شەرعیانەو بەگوێرەی فەرمانی خواو پێغەمبەرﷺ تەڵاقی بدات، لەدوای هێنانەوەی باوازی لێ بێنێت تاکو بێ نوێژیەکەی تەوا دەبێت کەتیایدا تەڵاق دراوە، وەجارێکی تریش بکەوێتەوە بێ نوێژیو لەو بێ نوێژیەش پاك ببێتەوەئەمجار ئەگەر ویستی لەژێر نیکاحی خۆی دا بیهێڵێتەوە بابیهێڵێتەوە، وە ئەگەر ویستیشی تەڵاقی بداتو بەیەکەوە نەگونجان ئەوە باپێش ئەوەی بچێتە لای تەڵاقی بدات.

سێ شتو سێ حاڵەت هەن لەحەرامیو نادروستی تەڵاقدان لەکاتی بێ نوێژی دا هەڵاوێردراون کەبریتین لەمانەی خوارەوە:

یەکەم: ئەگەر تەڵاق دانەکە پێش لەگەڵ مانەوەو دەست لێدانی بێت ئەوە هیچی تێدا نیە ئەگەر لەکاتی بێ نوێژیش دا تەڵاقی بداتو بۆیان دروستە، چونکە لەو کاتەدا ماوەی چاوەڕوان(العدە)ی لەسەر نیەو ئەو کاتە تەڵاق دانەکەی پێچەوانەی فەرمانو فەرمودەی خوای گەورە نیە کەدەفەرموێت:﴿ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ ﴾ (١).

دوەم: ئەگەر هاتو بێ نوێژیەکە لەکاتی دو گیانی (الحمل)دا بو ، کەهۆیەکەیمان لەڕابردودا ڕون کردەوە.

سێیەم: ئەگەر تەڵاق دان لەسەر قەرەبو(عوض) بو ئەوە قەیدی نیە ئەگەر لەکاتی بێ نوێژی دا تەڵاقی بدات.

---

(١) أ ـ سورة الطلاق: (١).

ب ـ پێشتر واتاکەیمان نوسیوە. وەرگێر.

وەکو ئەوەی کەلەنێوان ژنو مێردا کێشەو خراپ هەڵسو کەوت کردنو لەیەك تێنەگەیشتن لەنێوانیاندا هەبو، مێردەکە قەرەبویەك لەبری تەڵاق دانی ژنەکەی وەر دەگرێت، ئەو تەڵاق دانە دروستە ئەگە لەکاتی بێ نوێژیش دا بێت.بەپێ ی فەرمودەی إبن عباس رضي الله عنهما کەژنی ثابت کوڕی قیس کوڕی شماس هاتەلای پێغەمبەرﷺو پێ ی گوت: ئەی ڕەسولی خوا من هیچ گلەییم لەڕوی دینو ئاکاروڕەوەشتەوە لەمێردەکەم نیە، بەلاّم من لەئیسلامدا ڕقم لەکوفرە) پێغەمبەر ﷺفەرموی:{أن تردّين عليه حديقته؟} فقالت: نعم. فقال:{ أقبل الحديقة وطلقها تطليقة}([1]). پێغەمبەر ﷺنەی فەرمو ئایا بێ نوێژە یان پاکە، وەلەبەر ئەوەی ئەو تەڵاقدانە خۆ بەخشیو قوربانیەکە لەژنە خۆیەوە واتە خۆکڕینەوەکە کەخۆی پێ دەکڕێتەوە، ئەوە لەکاتی پێویستی دا دروستە لەهەر حاڵو گوزەرانو بارێك دا بێت.

لە(المغني)دا گوتراوە کەدروست بونی دەست لێ هەڵگرتن(الخلع) لەکاتی بێ نوێژی دا شی کردۆتەوە (٥٢/٧) بەم جۆرە: ((دروست نەبونی تەڵاق دان یا دەست لێ هەڵگرتن لەکاتی بێ نوێژی دا لەبەر ئەو زیانەی کەبەر ئافرەت دەکەوێت لەئەنجامی درێژ بونەوەی ماوەی چاوەڕوانی(العدة)، جا ئەو دەست لێ هەڵ گرتنە بۆ قەرە بو کردنەوەی ئەو زیانەیە کەلە ئەنجامی ڕەفتاری خراپو هەڵسوکەوتو ئەو جێگە ناخۆشەی کەتێ ی دایەو پێ یەوە ناڕەحەتو دل تەنگو بێزارەو حەزی پێ ناکات، دیارە ئەمەشیان گەورە ترە لەدرێژ بونەوەی ماوەی چاوەڕوانیەکە (العدة) جابۆیە دروستە زۆرەکەیان بەکەمەکەیان لابرێت.

---

(١) أ ـ رواه البخاري.

ب ـ واتە:ئەو باخچەیەی کەدابوی بەتۆ لەبری مارەیی دەی دەیتەوە؟ گوتی: بەڵێ، پێغەمبەرﷺفەرموی: دەبڕۆ باخچەکەتی لێ وەربگرەوەو تەڵاقی بدە واتە ئازادی بکە بەئازاد کردنێکی تەواو. وەرگێڕ.

بۆیە پێغەمبەرﷺلەحاڵی دەست لێ هەلگیراو (المتخلعة)ی نەپرسی چۆنەو چۆن نیە)) تائێرە قسەکانی تەواو بون.

* بەلام گریێ بەستی هاوسەرێتیو مارە برینی ژن لەکاتی بێ نوێژی دا هیچی تێدا نیەو دروستە چونکە بنەڕەت حەلاڵ بونەو هیچ بەلگەیەکیش لەسەر دروست نەبونی نیە. بەلام چونە لاو جوت بونی مێردەکەی لەگەڵی دا(أدخال) لەکاتی بێ نوێژی دا تەماشا دەکرێ ئەگەر دڵنیا بن لەوەی بەهۆی ئەو جوت بونەی زیان بەئافرەتەکە ناگات ئەوە چی تێدا نیەو دروستە، بەلام ئەگەر توشی زیان ببێت ئەوە نابێ بچێتە لایو دەبێ چاوەڕوان بکات تاکو پاك دەبێتەوە لەترسی ئەوەی نەوەکو بکەوێتە حەرامی و قەدەغە کراوەکانەوە.

هەشتەم: ڕەچاو کردنو گرنگی دان بەماوەی چاوەڕوانی(عدة) تەلاق واتە بێ نوێژی(الحیض):

ئەگەر پیاو ژنەکەی تەلاق دا دوای ئەوەی کەچوە لای یا لەگەڵی دا نوستبو پێویستە ئەو ژنە هەتا سێ بێ نوێژی تەواو دەبینێ چاوەڕوانی بکات، ئەگەر هاتو ئەو ژنە لەبێ نوێژدارەکان(الحُیَّض) بوو دوگیانیش نەبو بەگوێرەی فەرمایشتی خوای گەورە کەدەفەرموێت:﴿ وَٱلۡمُطَلَّقَٰتُ يَتَرَبَّصۡنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَٰثَةَ قُرُوٓءٖ ﴾(١).

بەلام ئەگەر دوگیان بون ئەوە ماوەی چاوەڕوان کردنەکەیان دانانی سکەکانیانە، جائەو ماوەیە درێژ بێت یان کورت، بەگوێرەی فەرمایشتی خوای پەروەردگار دەدەفەرموێت:﴿ وَأُوْلَٰتُ ٱلۡأَحۡمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعۡنَ حَمۡلَهُنَّ ﴾(٢). بەلام ئەگەر

---

(١) أ ـ سورة البقرة: (٢٢٨).

ب ـ واتە: تەلاق دراوەکان بۆ ماوەی سێ بێ نوێژی تەواو دەبێ چاوەڕوان بکەنز وەرگێڕ.

(٢) أ ـ سورة الطلاق: (٤).

ب ـ واتە: ژنانی دوگیانی تەلاق دراو ماوەی چاوەڕوانیان دانانی سکەکانیانە.وەرگێڕ.

تەلاق دراوەکە لەو ئافرەتانە بو کەبیٚ تویٚژ نابن وەك ئەوەی کەکچی بچوكو منداڵ بیٚتو هیٚشتا نەکەوتبیٚتە بیٚ نویٚژیەوە، یاخود لەو ژنو پیرە ژنانە بو کە لەسەر وعوزر شوشتن کەوتونو بیٚ ئومیٚد بونو و ئیدی بیٚ نویٚژیان بەسەر دا نایەت، جا بەهۆی تەمەن زۆریەوە بیٚت یاخود لەو ژنانە بیٚت کەزامالٚ(الرحم)یان دەرهاتوە، یاخود بەهەر هۆیەکی ترەوە بیٚت کەبیٚ نویٚژی نابینن ئەوانە ماوەی چاوەڕوان کردنیان سیٚ مانگە بەگویٚرەی فەرمودەی خوای گەوری :﴿ وَٱلَّٰٓـِٔي يَئِسْنَ مِنَ ٱلْمَحِيضِ مِن نِّسَآئِكُمْ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ أَشْهُرٍ وَٱلَّٰٓـِٔي لَمْ يَحِضْنَ ﴾(١).

بەلاّم ئەگەر لەو ژنانە بون کەبیٚ نویٚژیان لەسەر لاچوە یاوەستاوە بەهۆی نەخۆشیەوە یابەهۆی شیردانو منداڵ بەخیٚو کردنەوە ئەوە لەو ماوەیەدا هەر دەمیٚنیٚتەوەو چاوەڕوانی دەکات هەتاکو بیٚ نویٚژی بەسەردا دیٚتەوە هەر چەندە ماوەکەشی دورو دریٚژ بیٚت ئەوجار لەویٚرا ماوەی چاوەڕوانیەکەی دەست پیٚ دەکات. خۆ ئەگەر هۆکارەکەی لەسەر نەما وەك ئەوەی کەلەنەخۆشیەکەی چاك ببیٚتەوەو ماوەی شیر پیٚدانەکەش کۆتایی هاتو بیٚ نویٚژی نەبینیو هەر بەردەوام بو لەسەر حاڵەتی خۆی واتە نەکەوتە (الحیض)ەوە ئەو کاتە ئەو ژنە دەبیٚ یەك ساڵ لە کاتی نەمانی هۆکارەکەوە، کەئەمەشیان قسەوڕای ڕاستەقینەیە کەلەگەڵ بنەماو ڕیٚساکانی شەریعەتی خوادا دیٚتەوە. ئەگەر هۆکارەکە(السبب) نەماو بیٚ نویٚژی نەبینی وەك ئەو ژنەی لیٚ دیٚ کەبیٚ نویٚژی لەسەر نەماوە نەك بەهۆی هۆکاریٚکی دیارو ڕونەوە. وەئەگەر بەبیٚ هیچ هۆیەکی دیارو ئاشکرا بیٚ نویٚژی نەما، ئەوە ئەو ئافرەتە یەك ساڵی ڕەبەق چاوەڕوانی دەکات واتە(العدة) دەگریٚتە بەر. نۆ مانگی دوگیانی(سك پڕ - الحامل) ی وەك ئیحتیاتیٚك، چونکە

---

(١) أ - سورة الطلاق: (٤).

ب - واتە:ئەو ژنانەی کەلەبیٚ نویٚژی بیٚ ئومیٚد بونو بیٚ نویٚژی نابینن ئەگەر تەلاق دران ماوەی چاوەڕوانیان سیٚ مانگە لەگەل ئەوەانەی کەبیٚ نویٚژ نابن. وەرگیٚڕ.

زۆربەی زۆری ئافرەتـان نۆ مـانگ دو گیـان دەبـن، هـەروەها سـێ مـانگ عیـددەش ئـەوە دەکاتە ساڵێك.

* بەڵام ئەگەر تەڵاق دانەکە لەدوای گرێ بەستیو مارە بڕین بو کابرا دەستی نەچو بوە لایو لەگەڵی دا نەمابوەوە واتە لەگەڵی دا نەخەوتبوو جوت نەبوبو. ئەوە ماوەی چاوەڕوانی(العدة)ی نیەو پێویست ناکات نەبەبێ نوێژیو نەبەهیچ شتێکی تر چونکە لەگەڵی دا کۆ نەبوەتەوە بەگوێرەی فەرمایشتی خوای گەورە:﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحْتُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا﴾(١).

نۆیەم: حوکمی ئەستۆپاکی(خاڵی بون) زامالْ(الرحم):

واتە هیچی لەزامالْ دا نەمێنێتو سك پڕی نەمێنێت. ئەمەش پێویستی بەحوکم واتە بڕیار هەیە کەی پێویستی بەئاستۆپاکی زامالْ(الرحم) هەبو ئەم حاڵەتە چەند کێشەو داخوازیەکی هەن لەوانە:

* ئەگەر ژنێك مێردەکەی مردو سکی هەبو، ئەو منداڵە میراتی کابرا دەگرێت، وەئـەو ژنـە خاوەن مێرد بو، ئەو کاتە مێردەکە نابێ لەگەڵی دا جوت ببێت هەتاکو بێ نوێژی دەبێنێ، یاخود تا دەردەکەوێت کەسکی هەیە، ئەگەر دەرکەوت کەسکی هەیە ئەوە ئەو کات حوکم دەدەین کەسکەکەی میراتی کابرای مردو دەگرێت، کەواتە حوکم بەبونی ئەو سکە دەدەین لەکاتی مردنی باوکی دا لەوناو ڕەحەمی دایکی دا هەبوە.

---

(١) أ ـ سورة الأحزاب: (٤٩).

ب ـ واتە: ئەی ئەو کەسـانەی کـەبڕواتان بـەخواو بەپێغەمبـەرو بـەڕۆژی دوایـی هەیـە ! ئەگـەر ئافرەتانی بڕوادارتان مارە کردو نەچونە لایانو واتە داخلیان نەبون، ئەوا ئەو ئافرەتانـە ئەگـەر تـەڵاق دران پێویست ناکات ماوەی چاوەڕوانی بگرنە بەرو پێویـست ناکـات مـاوەی(العـدة) چـاوەڕوان بکـەن، بـەڵکو دوای تـەڵاق دان یەکـسەر دەتـوانن شـو بکەنـەوەو ڕانەوەسـتن. وەرگێـڕ، بەسـود وەرگـرتن لەتەفسیری گوڵشەن ب٢ل١١٠١.

بەڵام ئەگەر کەوتەوە بێ نوێژی، ئەوە حوکم دەدەین بەنەبونی شوێنەوارو جێماوەی مردوەکەو دەتوانین حوکم بەئەستۆپاکی زاماڵی(الرحم) ئەو ژنەش بدەین بەهۆی توش بونی بەبێ نوێژی یەوە.

دەیەم: واجب بونی خۆشوشتنە(الغسل):

پێویستە لەسەر ئافرەت هەر کاتێك لەبێ نوێژی تەواو وپاك بوەوە خۆی بشواتەوە، بەجۆرێك هەمو لەشی پاك بکاتەوە و ئاوی بەسەردا بڕوات بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەبە(فاطمەی کچی حبیش)ی فەرموو:{فإذا أقبلت الحيضة فدعي الصلاة، وإذا أدبرت فاغتسلي}([1]).

* بەلانی کەمی واجب بونی خۆشوشتنەوە ئەوەیە کە دەبێ ئاو هەموی لەشی بگرێتەوە هەتاکو ژێر موەکانیشی بگرێتەوە، وەباشتریش وایە کەبەو شێوەیە بێت کەلەفەرمودەیەکی پێغەمبەرداﷺهاتوە، کەئەسمای کچی شکل دەربارەی خۆشوشتنەوەی بێ نوێژی پرسیاری کردو ئەویشﷺفەرموی:{تأخذ إحداكنَّ ماءها وسدرتها فتطهر فتحسن الطهر، ثمَّ تصب على رأسها فتدلكه دلكاً شديداً، حتى تبلغ شئون رأسها، ثمَّ تصب عليها الماء، ثمَّ تأخذ فرصة ممسكةً ـ أي قطعة قماش فيها مسك ـ فتطهر بها، فقالت أسماء: كيف تطهر بها؟ فقال: سبحان الله: فقالت: عائشة لها: تتبعين أثر الدم}([2]).

---

(١) أ ـ رواه البخاري.

ب ـ واتە: ئەگەر کەوتیتە بێ نوێژیەوە واز لەنوێژەکانت بێنە، وەئەگەر لەبێ نوێژیش تەواو بویت ئەوا خۆت بشۆوەو دەست بکەوە بەنوێژەکانت. وەرگێڕ.

(٢) أ ـ رواه مسلم(١/١٧٩).

ب ـ واتە: هەر یەکێك لەئێوە کەدوای تەواو بونی بێ نوێژی خۆی شوشتەوە با ئاوو هەندێ سدر کەڕوەکێکی بلێن خۆشو کەف کەرە بهێنێتو خۆی پێ بشواتو چاك خۆی پێ پاك بکاتەوە، ئەوجار ئاو بەسەر سەری خۆی دا بکات، توند سەرو قژەکانی بگلۆفێو تێکیان هەڵ شێلێت هەتاکو هەمو سەرو قژەکانی

* وەهەڵ وەشاندنی پرچو قژی سەر واجب نیە، مەگەر بەسترا بێت یان هۆنرابێتەوەو لەوە بترسێ کەئاو نەگاتە بنی موەکانی یاقژەکانی هەروەکو لە(صحیح مسلم ١٧٨/١) دا هاتوە..لەفەرمودەی أم سلمه رچی الله عنها کەپرسیاری لەپێغەمبەرﷺکردوە: من ئافرەتێکم قژی سەرم چرو پرە ئایا بیکەمەوەو لەبەر یەکی هەڵوەشێنم؟ وەلە ڕیوایەتێکی تردا هاتوە کەبۆ بێ نوێژی وجوت بون لەگەڵ مێردمدا؟ فەرموی:{لا إنما يكفيك أن تحثي على رأسكِ ثلاث حثيثات ثم تفيضين عليكِ الماء فتطهرين}(١).

* بەڵام ئەگەر لەکاتی ماوەی نوێژدا پاك بوەوە پێویستە لەسەری خێرا پەلە بکات لەخۆ شوشتنەوە بۆ ئەوەی پێڕا بگات لەکاتی خۆی دا نوێژەکەی بکات. ئەگەر لەسەفەریش بو ئاوی دەست نەکەوت، یا ئاو هەبو بەڵام دەترسا گەئاو بەکار بهێنێت توشی نەخۆشیو زیان ببێت، یان نەخۆشەو نابێ ئاو بەکار بهێنێتو توشی زیانی پتر ببێتو نەخۆشیەکە پەرە دەستێنێ ئەوە با تەیەموم(تیمم) بکات لەبری خۆشوشتن هەتاکو بەربەستو هۆکارەکانی لادەچن ئەوجار خۆی بشواتەوە.

* هەندێ لەئافرەتان لەکاتی ماوەی شەرعی نوێژدا پاك دەبنەوە و خۆناشۆنەوەو بۆ کاتێکی تری لێ دەگەڕێن بەبیانوی ئەوەی لەو کاتە کورتەدا ناتوانن بەچاکی خۆیان بشۆنەوەو خۆ پاك بکەنەوە، بەڵام ئەمە نەبرو بیانوەو نەبەڵگەش، چونکە هەر نەبێ باخۆشوشتنەوە واجبەکە لەسەر خۆیان لابەنو خۆ بشۆنەوەو نوێژەکەش لەکاتی خۆی دا بکات. خۆ ئەگەر کاتێکی فراوانتری بۆ ڕەخسا لەدوایی دا بابەتەواویو بەقەناعەتی دڵی خۆی خۆی بشواتەوە.

سەری دەگرێتەوەوپیسیان لێ دەکاتەوە، ئەمجار ئاوی بەسەردا بکات، دوایی پارچە قوماشێك بێنێو جوان خۆی پێ پاك بکاتەوە ئیدی بەمە پاك دەبێتەوە. ئەسماو گوتی: باشە چۆنی خۆ پێ پاك بکەمەوە ؟ پێغەمبەرﷺفەرموی:پاكو بێ گەردی بۆ خوا(سبحان الله) . ئەمجار عائشە خاتون وەڵامی ئەسمائی دایەوەو گوتی: بەو پارچە قوماشە شوێن خوێنەکە بکەوەو پێ ی بسڕەوەو لای بەرەو وردە وەردە لەگەڵی دا ناوی پێدا بکەو خوێنو شوێنەوارەکەی لێ بکەوە. وەرگێڕ.

(١) واتە: نەخێر، بەڵکو ئەوەت بەسە کەسێ چەنگ(لوێض) ئاو بەسەری خۆت دا بکەیتو ئەمجار بەهەمو لەشت دا بکەیتو ئەو ئاوە هەمو لەشت بگرێتەوە هەتاکو ژێر موەکا ن(قژەکان)یش ئاویان دەگاتێو تەڕ دەبن، ئیدی بەمە پاك دەبیتەوە. وەرگێڕ.

بەشی پێنجەم

ئیستحازەو حوکمەکانی(الإستحاضة)

بریتیە لەخوێن لەبەر ڕۆیشتنی ئـافرەتو هـەرگیز نەوەسـتانی، یـاخود ماوەیـەکی کەم دەوەستێت وەك ڕۆژێك یادو ڕۆژ لەمانگ دا. بەڵگەی حاڵەتی یەکەم: کە خـوێن لەبـەر ڕۆیشتنەکە هـەرگیز ناوەسـتێت ئەوەیـە کەلـە(صـحیح البخـاري) دا چەسـپاوە لەعائـشەوە رضي الله عنها کەفەرمویـەتی:(فاطمـەی کـچی أبـی حبـیش بەپێغەمبـەریﷺگوت: ئـەی ڕەسولی خوا من هەرگیز پاك نابمەوە، لەڕیوایەتێکی تردا هاتوە(خوێنم لەبەر دەڕواتو پاك نابمەوە).

وەبەڵگەی حاڵەتی دوەمیش کەخوێن ناوەسـتێت مەگـەر کـاتێکی زۆر کـەم نـەبێت ئەو فەرمودەی حمنەی کچی جحـش کـاتێ هاتـە لای پێغەمبـەروﷺگـوتی: ئـەی ڕەسـولی خوا، من دەکەومە بێ نوێژیەکی گەورەو تونـدو تیـژو بـەردەوام خـوێنم لەبـەر دەڕوا. ئـەم فەرموەدەیە أحمدو أبو داودو الترمذي ڕیوایەتیان کـردوەو بەڕاسـتی دانـاوە، وەلـەئیمامی أحمـدەوە هـاتوە کـەئیمام ئـەم فەرمودەیـەی بەڕاسـتی دانـاوەو باشـیەتی فەرمودەکـەی لەبوخاریەوە هێناوە.

بـارەکانی خوێن لەبەر ڕۆیشتو (المستحاضة)

خوێن لەبەر ڕۆیشتو سێ حاڵەتی هەن کەئەمانەی خوارەوەن :

حاڵەتی یەکەم: ئەوەیە کەبێ نوێـژ ی(الحـیض) دیـاری هەیـە پـێش ڕودانـی خـوێن لەبەر ڕۆیشتنەکە (الإستحاضـة). ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ مـاوەی بـێ نوێژیـە دیارەکـەی ڕابردوی کەتیایدا دادەنیشێتو حوکمەکانی بێ نوێـژی بەسـەردا دەچەسـپێن، بێجگـە لـەو

ماوەش واتە دوای تەواو بونی ماوەی بێ نوێژیەکەی بەخوێن لەبەر ڕۆیشتن دەژمێردرێت‌و حوکمەکانی خوێن لەبەر ڕۆیشتنی بەسەردا دەچەسپێن.

نمونە بۆ ئەمە: ئافرەتێك سەرەتای هەمو مانگێك شەش ڕۆژ دەکەوێتە بێ نوێژیەوە، دوایش خوێن لەبەر ڕۆیشتنی بەسەردا دێت‌و بەردەوام خوێنی لەبەر دەڕوات بێ وەستان، ئەوە ئەو ئافرەتە بێ نوێژیەکەی دەکەوێتە شەش ڕۆژی یەکەمی سەرەتای هەمو مانگێك‌و لەدوای ئەو شەش ڕۆژەش بەخوێن لەبەر ڕۆیشتن دەژمێردرێت بەگوێرەی فەرمودەکەی عائشە رضي الله عنها کەفاطمەی کچی أبي حبیش بەپێغەمبەر ﷺی گوت:(ئەی ڕەسولی خوا، من بەردەوام خوێنم لەبەر دەڕوات ئایا نوێژەکان واز لێ بێنم؟ ﷺ فەرموی :{ لا إنَّ ذلك عرقٌ، ولكن دعي الصلاة قدر الأيام كنتِ تحيضين فيها ثمَّ إغتسلي وصلِّي } ([1]) وەلە(صحيح مسلم)دا هاتوە کەپێغەمبەر ﷺبەدایکی حبیبەی کچی جحش فەرموە:{إمكثي قدرَ ماكنتِ تحبِسُكِ حيضَتُكِ ثمَّ اغتسلي وصلِّي}([2]). ئیدی لەسەر ئەم بنەماو بەڵگەیە خوێن لەبەر ڕۆیشتو (المستحاضة) تەنها لەو چەند ڕۆژانەی کەماوەی عادەتی ئاسایی خۆیەتی نوێژەکان ناکات، دوای ئەو چەند ڕۆژە خۆی دەشواتەوەو نوێژ دەکات‌و ئەوکاتە هیچ گوێ بەو خوێنە نادات.

حاڵەتی دووەم: کەماوەی دیاری نەبێت بۆ بێ نوێژی ئاسایی لەپێش خوێنی دەمار(الإستحاضة)، بەڵکو بەردەوام خوێنی لەبەر دەڕوات هەر لەیەکەم جارەوە کەدەستی پێ کردوە واتە هەر لەسەرەتای یەکەم خوێن بینینەوە. ئەو کاتە دەبێ

---

(١) أ - رواه البخاري.

ب - واتە: نەخێر، ئەوە خوێنی دەمار، تەنیا ئەو چەند ڕۆژەی کەعادەتی ئاسایی خۆتە کەتیایدا دەکەویتە بێ نوێژیەوە نوێژەکانت مەکە، دوای ئەو چەند ڕۆژە خۆت بشۆوەو نوێژەکانت بکە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: تەنیا ئەو چەند ڕۆژە بمێنەوە کەتیایدا دەکەوێتە بێ نوێژی خۆتەوە، دوای چەند ڕۆژەکان خۆت بشۆوەو نوێژەکانت بکە. وەرگێڕ.

بەجیاکردنەوەی ڕەنگی خوێنەکان ماوەی بێ نوێژیەکەی لێك جیا بکاتەوەبەڕەش باوی، یابەپەیتی خوێنەکەی، یابەبۆنی خوێنەکەی جیای بکاتەوەو ماوەی بێ نوێژیەکە دیاری بکات.و بەم چەند هۆیە حوکمەکانی بێ نوێژیەکە دەچەسپێت. بێجگە لەو ماوەی کەئەم چەند سیفاتانەی کەباسمان کردن تێدا بو بەماوەی خوێن لەبەر ڕۆیشتن(الإستحاضة) دەژمێردرێت.

نمونە: ئافرەتێك لەیەکەم جارەوە کەخوێنی بینی، خوێنەکەی بەردەوام بو بێ پسانەوە، بەڵام لەدەڕۆژاندا خوێنێکی ڕەشی بینیو باقی ڕۆژەکانی تر خوێنەکەی سور بو. یاخود لەدەڕۆژاندا خوێنێکی ئەستورو پەیتی بینی ولەباقی ڕۆژەکانی تردا خوێنێکی نەرمی گەشی دیت، یاخود دەڕۆژان بۆنی خوێنەکەی ناخۆش بووی بۆنی خوێنی بێ نوێژی بوو باقیٙ ڕۆژەکانی تری مانگ بێ بۆن بو، ئەوە ئەو ئافرەتە کەخوێنی ڕەشی بینیوە لەنمونەی یەکەمدا ماوەی بێ نوێژیەکەیەتی(الحيض)، وەخوێنی ئەستورو پەیتەکە لەنمونەی دوەمدا بۆنی خوێنەکەی لەنمونەی سێ یەمدا بێجگە لەوچەند ڕۆژانەش ئەوە خوێن لەبەر ڕۆیشتنە(الإستحاضة) بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ کەبەفاطمةی کچی جحشی فەرمو:{إذا كان دم الحيضة فإنه أسود يُعْرفُ، فإذا كان ذلك فامسكي عن الصلاة فإذا كان الآخر فتوضئي وصلّي فإنما هو عرقٌ}(١). ئەم فەرمودەیە هەر چەند لەدەق و لەپاڵ پشتیەکەی دا(متن والمسند) تێ بینی هەیە، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئەهلی زانستوزانیاری ڕەحمەتی خوایان لێ بێت کاریان پێ کردوە، کار پێ کردنی باشترە لەپشت گوێ خستنی لەبواری عادەتی بێ نوێژی زۆربەی ئافرەتاندا.

حاڵەتی سێ یەم: ئافرەتێك کەماوەی بێ نوێژیەکەی زانراوو دیاری نەبێتو هیچ نیشانەو بەڵگەیەکی واشی نەبێت کەخوێنی بێ نوێژیەکەی پێ بناسرێتەوە ئایا خوێنی بێ نوێژیە یا خوێنی دەمار(الإستحاضة)و بەردەوامیشە لەیەکەم جارەوە کەخوێنی بینیوەو

---

(١) أ ـ رواه أبو داود والنسائي، وصححه إبن حبان والحاكم.

ب ـ واتە: ئەگەر بێ نوێژی بو ئەوە ڕەنگی ڕەشەو بەو ڕەنگە دەناسرێتەوە، ئەگەر ڕەنگی خوێنەکە ڕەش بو ئەوە دەست لەنوێژ هەڵ بگرە، بەڵام ئەگەر ئەوە نەبو واتە ڕەنگی ڕەش نەبو ئەوە دەست نوێژ هەڵ بگرەو نوێژەکانت بکە، چونکە ئەوە خوێنی بێ نوێژی نیە بەڵکو خوێنی دەمارەو دەڕوات. وەرگێڕ.

خوێنەکەشی لەسەر یەك سیفەت دەڕوات یاخود لە شێوەی چەند سیفەتی نارێكو ئاڵۆز دەڕوات وناتوانرێت بگوترێت ئەمە خوێنی بێ نوێژیە. ئەم جۆرە حاڵەتانە بەگوێرەی عادەتی ئاسایی بێ نوێژی زۆرینەی ئافرەتان کاری پێ دەکرێت کەهەمیشە وایە شەش ڕۆژ یاحەوت ڕۆژ لەهەمو مانگێکدا دەست پێ دەکاتو لەیەکەمین ساتەوە کەخوێن دەبینێت دەژمێردرێتو بەماوەی بێ نوێژی دادەنرێتو باقی ڕۆژەکانی تر بەخوێنی دەمار(الإستحاضة) دادەنرێت.

* نمونە: وەك ئەو ئافرەتەی کەیەکەم جار خوێن دەبینێتو لەڕۆژی پێنجەمی مانگدا دەیبینێو بەردەوامە بێ ئەوەی هیچ نیشانەو جیاکەرەوەیەکی ڕونی هەبێت کەئەمە خوێنی بێ نوێژیە نەبەڕەنگو نەبەشتی تر، ئەوە ماوەی بێ نوێژی ئەو جۆرە ئافرەتانە لەهەمو شەش ڕۆژێك یاحەوت ڕۆژێکی مانگدا دەبێتو لەڕۆژی پێنجەمەوە دەست پێ دەکات کەیەکەم جار خوێنەکەی تێدا دیوە لەهەمو مانگێکدا، بەگوێرەی فەرمودەکەی حمنة کچی جحش رضي الله عنها کەبەپێغەمبەرﷺی گوت: ئەی ڕەسولی خوا، من خوێنم لەبەر دەڕوات، خوێنێکی زۆرو بەردەوام، ئایا لەمە چی دەبینی، نوێژو ڕۆژوەکانم لێ قەدەغە دەکات؟ﷺفەرموی:{أنعتِ لكِ (أصف لك) إستعمال الكرسف(وهو القطن) تضعينه على الفرج، فإنه يذهب الدم، قالت: هو أكثر من ذلك ـ وفيه قال:{ إنما هذا ركضة من ركضات الشيطان فتحيضي ستة أيام أو سبعة في علم الله تعالى، ثم إغتسلي حتى إذا رأيتِ أنّكِ طَهُرتِ واستنقيتِ فصلّي أربعاً وعشرين أو ثلاثاً وعشرين ليلة وأيامها وصومي}([1]).

فەرمودەکەیﷺ:{ستة أوسبعة} بۆ سەر پشکی نیە کامیان ڕەچاو دەکەیت یان نا، بەڵکو بۆ تێ ڕوانینو لێ ورد بونەوەو پشکنینی خۆتە. دەبێ زۆر بەوردی ڕونی بکەیتەوەو تێ

---

(١) أ ـ رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصححه، ونُقل عن أحمد أنة صححه، وعن البخاري أنه حسَّنه.

ب ـ واتە: چۆنیەتیەکەیت بۆ باس دەکەم، پارچە لۆکەیەك کەپێ ی دەگوترێت(الكرسف) بێنەو لەسەر دامێنت)الفرج(ی دابنێ و پێ ی دا بێنە ئەوە خوێنەکە لادەبات. گوتی: ئاخر لەوە پترە، لەم بارەوە فەرموی: ئەوە پیلاقەیەکە لەپیلاقەکانی شەیتان بۆ ئەوەی بەم جۆرە سەرتان لێ بشێوێنێتو ماوەی نوێژ کردنو نوێژنەکردنەکەتان لێ تێك بچێت، ئەو کاتە ئێوەش شەش ڕۆژ یان حەوت کەلەزانستو زانیاری خوای گەورە دایە بۆ ماوەی بێ نوێژیتان دابنێنو دوای ئەو شەش یان حەوت ڕۆژە خۆتان بشۆنەوەو تادەبینی کەپاك بویتەوەو خۆت خاوێن کردۆتەوە ئەمجار بیستو چوار یان بیستو سێ شەو بەڕۆژەکانیەوە نوێژ بکەنو تیایدا بەڕۆژ بن. وەرگێڕ

بکۆشیت کام ڕۆژە بەبەسەر تۆدا دەنگونجێت ڕەچاوی بکەیت. دەبێ بروانیت کام ڕۆژەیان لەحاڵەتی تۆوە نزیکە واتە سیفەتی کام ئافرەت لەو ڕۆژەدا لەسیفەتو خولقو لەتەمەنو ڕەحم دا لەتۆوە نزیکە بۆ خوێنی ماوەی بێ نوێژیەکەی. ئەم جۆرە دانانو خەملاندنانە ڕەچاو بکرێن. دەبێ بزانی ئەگەر ئەو سیفاتانەی تۆو سیفاتەکانی ئەو ئافرەتانە لەشەش ڕۆژەوە نزیکتر بو. ئەوە تۆش شەش ڕۆژەکە بۆ خۆت دادەنێیت، خۆ ئەگەر لەحەوت ڕۆژەکە نزیکتر بو ئەوە تۆش حەوت ڕۆژەکە بۆ خۆت دادەنێیت.

ئەو حاڵەتانەی کەبەخوێنی دەمار(الإستحاضة) دەچێت:

زۆر جار هەیە حاڵەتی وا بۆ ئافرەتان دروست دەبێت کەدەبنە هۆی خوێن بەر بونو خوێن لەبەر ڕۆیشتن لەدامێنەوە(نزیف الدم من الفرج). وەکو ئەنجام دەرانی نەشتەرگەری(العملیة الجراحیة) لەزامالْ دا(الرحم) یا لەشوێنەکانی تری خوار ڕەحم دا، ئەمەش دو جۆری هەیە:

یەکەم: لەحاڵەتێك دا کەئەو ئافرەتە دەیزانی دوای ئەنجامدانی نەشتەرگەری ئیدی بێ نوێژی نابینێت وەك نەشتەرگەری دەرهێنانی منداڵدانی بەتەواوی یاخود بەستنی ئەو ئافرەتە کەدوای بەستنەکە خوێن دەبەستێو ناهێڵێ بێتە خوار، ئائەم جۆرە ئافرەتانە حوکمەکانی خوێنی دەمار(الإستحاضة)یان بەسەردا ناچەسپێت، بەڵکو حوکمیان حوکمی ئەو ژنانەیە کەخوێنی ڕەنگی زەرد باو یاخود ڕەش باوو تەڕایی دەبینن دوای پاك بونەوە لەبێ نوێژی، واز لەنوێژ کردنو ڕۆژو گرتن ناهێننو لەجوت بونیش قەدەغەیان ناکاتو خۆشوشتنەوەشیان لەسەر پێویست(واجب) نابێت بەهۆی ئەم جۆرە خوێنەوە، بەڵام پێویستە لەکاتی نوێژ کردندا خوێنەکە بشواتەوە، و پارچە پەڕۆیەك یان قوماشێکی خاوێن لەدامێنی خۆی ببەستێت بۆ ئەوەی نەهێڵێ خوێنی لێ بێتە خوار یابێتەر دەر، بادەست نوێژ هەڵ بگرێتو نوێژی خۆی بکات. دەس نوێژەکانیشی بالەو کاتەدا بن کەدەکەوێتە ماوەی شەرعی نوێژەکان. واتە لەکاتی خۆی دا دەست نوێژەکان هەل

بگرێت. ئەگەر کاتی دیاریکراویان هەبووەکو پێنج فەرزە نوێژەکان. دەنا کەی ویستی نوێژ بکات بائەو کات دەست نوێژ بشوات وەك نوێژە سوننەتە ڕەهاکان(المطلقة).

دوەم: گەر نەیدەزانی کەدوای ئەنجام دانی نەشتەرگەریەکە بێ نوێژی نابینێت، بەڵکو لەوانەیە لەتوانای دا هەیە بێ نوێژی ببینێت. ئەوە حوکمی ئەو ژنە حوکمی خوێنی دەمار(الإستحاضة)ی بەسەردا دەچەسپێت. بەڵگەی ئەمەش ئەو فەرمودەی پێغەمبەرە ﷺ کەبەفاگمەی کچی جحشی فەرمو:{إنما ذلك عرقٌ وليس بحيضة، فإذا أقبلت الحيضة فاتركي الصلاة}. کەدەفەرموێ:{إذا أقبلت الحيضة} ئەوە دەگەیەنێت حوکمەکەی حوکمی خوێنی دەمارە (المستحاضة) بۆ ئەو ژنانەی کەلەوانەیە بێ نوێژی ببینن لەپێش‌و لەدوای نەشتەرگەریەکە، بەڵام ئەو کەسانەی کە مومکین نیەبێ نوێژیان نەبێت ئەوە خوێنەکەیان خوێنی دەمارە بەهەمو حاڵەتەکانیەوە.

حوکمەکانی خوێنی دەمار(الإستحاضة)

پێشتر زانیمان کامە خوێنی بێ نوێژیەو کامە خوێنی دەمارە(الإستحاضة)، هەر کاتێك کەخوێنی بێ نوێژی بو ئەوە حوکمی بێ نوێژی بەسەر دا دەچەسپێتو کەیش خوێنەکە خوێنی دەمار بو ئەوە حوکمەکانی خوێنی دەماری بەسەردا دەچەسپێت یاچەسپاوە، لەڕابردودا ئاماژە بەحوکمەکانی بێ نوێژی دا کرا.

بەڵام حوکمەکانی خوێنی دەمار وەك حوکمەکانی لەش پاکی وانو هیچ جیاوازیەك لەنێوان ئافرەتانی لەش پاكو خوێن دەمارەکان(المستحاضة)دا نیە لەم ڕوانەی خوارەوەدا نەبێت:

یەکەم: دەست نوێژ هەڵگرتن بۆ هەمو نوێژەکانو لەکاتی ماوەی شەرعی نوێژەکاندا، بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەفاطمەی أبی جحش رضي الله عنها فەرمو:{ثم توضئي لكل صلاة}(١). واتا ئەمە ئەوەیە کەئەو ژنانە نابێ دەست نوێژە کات دارەکان واتە پێنج فەرزەکان هەڵ بگرن مەگەر لەکاتی بونی نوێژەکاندا بێت و دەکەوێتە ناو کاتی شەرعی نوێژەکان، بەڵام ئەگەر نوێژەکان کات دار نەبون واتە سوننەتەکان ئەوا هەر کاتێك ویستی نوێژ بکات بادەست نوێژ بشواتو ئەو نوێژە بکات.

دوەم: هەر کاتێك ویستی دەست نوێژ بشوات ئەوە دەبێ شوێنەواری خوێنەکەی بشواتەوە. وەپارچە پەڕۆیەکی خاوێن لەسەر لۆکەوە لەسەر دامێنی خۆی ببەستێت بۆ ئەوەی خوێنەکە بگرێتو نەهێڵێ بێتە دەر، بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺکەبە حمنەی فەرمو:{أنعتِ لكِ الكرسف فإنه يذهب الدم، قالت: فإنه أكثر من ذلك، قال: فاتخذي ثوباً. قالت: هو أكثر من ذلك، قال:فتلجمي} واتە: پارچە لۆکەیەك بەکار بێنەو خۆتی پێ

(١) أ ـ رواه البخاري في باب غسل الدم.

ب ـ بۆ هەمو نوێژێك لەکاتی کردنیاندا دەست هەڵ بگرە. وەرگێر.

پاك بکەوە، حمنە گوتی: لەوە پترە کەبەلۆکە پاکی بکەمەوە، ﷺفەرموی: کەواتە پارچە پۆشاکێك بەکار بێنە، گوتی: ئاخر لەمەش پترە، فەرموی: خۆت تەگبەند بکە، (کەئەمڕۆ لەزاراوەی نوژداری دا پێ ی دەگوترێت سانتی یادایبی(الحفاظة) من پێم وایە بەکار هێنانی ئەم جۆرە دایبیە(الحفاظة)یە لەهەمو شتێکی تر باشتربێت بۆ ئەو ئافرەتانەی کەئەم حاڵەتانە توش دەبن ـ وەرگێڕ) جادوای ئەنجامدانی ئەم کارە ئەگەر خوێن هەر هات ئەوە زیانی نیە بەگوێرەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کەبە فاطمەی کچی حبیشی فەرمو:{إجتنبي الصلاة أيام تحيضكِ ثم اغتسلي وتوضئي لكل صلاة، ثم صلّي، وإن قطر الدم على الحصير}(١).

سێ یەم: جوت بون(الجماع): زانایان جیاڕان لە دروست بونی جوت بون ئەگەر لەبلاو بونەوەی خراپیو بار گرانیو ناخۆشیو گوناحو کێشە نەترسن. بەلام ڕاستیەکەی ئەوەیە بەرەهایی دروستە(جوازه مطلقاً) چونکە لەسەردەمی پێغەمبەرداﷺ ژنانی لەم جۆرە زۆر بون نزیکەی دەگەیشتنە دەژنو خواو پێغەمبەری خواش لەجوت بون قەدەغەی نەکردن. بەڵکو لەفەرمودەی خوادا هاتوە کەدەفەرموێ:﴿ فَٱعْتَزِلُواْ ٱلنِّسَآءَ فِي ٱلْمَحِيضِ ﴾ البقرة:٢٢٢. واتە: لەکاتی بێ نوێژی دا لەژنەکانتان کەنار گیر بن واتە لەگەڵیادا جوت مەبن. بەڵگەیە لەسەر ئەوە کەلەو ماوەیەدا نەبێت قەدەغە نیە جوت بون لەگەڵ ژندا، وەمادام نوێژی بۆدروستە، خۆ جوت بون ئاسانتریشە لەنوێژ، وەپێوانەی جوت بون لەسەر جوت بونی ئەو ژنانەیە کەدەکەونە بێ نوێژی دروێنەوە(غير صحيح).

---

(١) أ ـ رواه أحمد وإبن ماجة.

ب ـ لەماوەی بێ نوێژیەکەتدا کەماوەی عادەتی ئاسایی خۆتە لەنوێژ دور بکەوە و بۆ هەمو نوێژێك دەست نوێژ لەکاتی بونی نوێژەکان، یان هەر کاتێك ویستت نوێژی سوننەت بکەیت هەڵ بگرەوەو نوێژەکەت بکە ئەگەر خوێنت بدڵۆپێتە لەسەر حەسیرەکەش کەلەسەری نوێژ دەکەیت. وەرگێڕ.

چونکە ئەم دو حاڵەتە یەکسان نین هەتاکو لای ئەو کەسانەش کەدەڵێن حەرامە، دیارە پێوانە کردنیش(القیاس) لەگەڵ بونی جیاوازی دا دروست نیە(لایصح).

وآخر دعوانا أن الحمدلله رب العالمين، وصلّى الله على محمد وعلى آله وأزاجه وذرياته ومن والاه إلى يوم الدين.

چەند وشەیەکی زێڕین

بۆ خوشکی موسلمانی هاوچەرخ

نوسینی
محمد امین میرزا عالم

وەرگێرانی
ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

بسم الله الرحمن الرحیم

هەموو ڕۆژێ گۆڤارێکی زۆر بەگوڕو تەوژمێکی سەر سوڕهێنەر لەمۆدێلات وبڕینی جل وبەرگی تازەوجۆری نوێی ی تازە داهاتوی پۆشاکی ژنانی بیانی وجۆرەها قژبڕین وداهێنان وخۆڕازاندنەوەو جۆرەهامکیاج دەکە ونەبەرچاومان.

زۆرسەیرە: پێم نالێی چۆن کیژی موسڵمانی باوەڕدار ڕازیەکە بێ سێ ودوولاسایی پۆشاك پۆشانی ڕوت و لاروله نجەکەری سەر وەك گۆپانەی حوشتر بکەنەوە.

ئائەمەی پانتۆڵ لەبەردەکات. ئەوەی جل وبەرگی تەسك دەکاتەبەر ....ئەوسێ یەمەی کەلەسەرپانیە بەرز دەڕوات، وئەو چوارەمەی خۆ داپۆشە بەلآم بە چی؟ بەعەبایەکی ڕەنگاوڕەنگی ئاڵ و والآپۆش و ڕازاوە...وئەوکیژە پێنجەمەی کەقژەکانی بەڕەنگەکانی شەبەنگ (الطیف) ڕەنگ دەکات. وئەو شەشەمەی کەدەم وچاوکوڵمەکانی خۆی لەدەرمانی مکیاج زەردوسور شەلآڵ دەکات .وەچەندانی ترهەن بەڕێگەدا دەڕۆن وجلەکانیان لەلاتەنیشت یاخودلەپاش ولەپێش قلشێکی تێدایە تا سەرئەژنۆ ولولاکان. ولەنزیك ئەویشەوە ئافرەتێکی تردەڕوات وبۆنی عەتری پاریسی لێ پەرش دەبێت.
یائەو کیژۆڵەی کەزۆر بەفێلآوی ولەخۆباییەوە بەڕێدا دەڕوات وباڕوکە(قژی دەست کرد)ی تازەی لێ لەسەر کردروەو. ئەمەو . ئەمەو . ئەوە.
فەتوا:پرسیارلەشێخ محمد کوڕی صالح العیپمین ئەندامی دەستەی گەورەزانایانی شانشینی سعودیە کرا:

پ: حوکمی کڕینی ئەوگۆڤارانەچی یە کەپڕو پاگەندەی جل وبەرگی تازە داهاتو بلآو دەکاتەوە بۆئەوەی سود لەهەندێ لە مۆدیلەکانی پۆشاکی تازەوهەمەچەشنی ژنانەوەربگرێت؟

وە: گومانی تێدا نیە کەکڕینی ئەوگۆڤارانەی کەتەنیا وێنەحەرامەکانی تێدان حەرام و قەدەغەیە. چونکە بون وبەدەست هێنانی وێنەکان حەرامن بەگوێرەی فەرمودەی

پێغەمبەر(ﷺ){لاتدخلُ الملائكة بيتاً فيه صور}[١]. بۆیە کاتێك وێنەیەکی لەناو قاڵیەکەدا (ڕایەخ) لەماڵی عائیشە(ﷺ) دابینی لەجێی خۆی وەستاو نەچوەژورەوەو نیشانەی پێ ناخۆشی ونارەزایی لەنێو چاوانی دا دیاربو..دیارە ئەو گۆڤارانەش پڕو پاگەندەی جل وبەرگ بڵاو دەکەنەوە کەدە بێ سەیربکرێن، هەموجل وبەرگەکان حەڵاڵ نین ، لەوانەیە ئەوجل و بەرگانەی دەیان خاتەڕو جل وبەرگی ئافرەتان بن و بۆ موسڵمانان دروست نەبن وتایبەت بن بەوا نەوە ئەو کاتە دەبێتە خۆچواندن بەکافران و ئەمیش حەرامە بەپێ ی فەرمودەی پێغەمبەر(ﷺ) {من تشبه بقوم فهومنهم}[٢] ئەوەی کەمن ئامۆژگاری برا موسڵمانەکانی پێ دە کەم بەگشتی خوشکانی موسڵمان بەتایبەتی ئەوەیەکەلەوجل وبەرگ وپۆشاکە حەرامانە دور بکەونەوە.چونکە تیایدا هەیە خۆچواندنە بەغیری موسڵمانان وپۆشاکی وا یان تێدایە دامێن (عورة)ی داناپۆشن وبەدەر دەکەون. هەرجل وبەرگێکی تازە داکەوت پێویستە لەعادات وڕەوشت وکلتوری موسڵمانانەی خۆمان هەڵ بهێنجرێن، نەك لە وانەی کە دینەکەمان بفرۆشن وبەعادات و کلتورێك کەلەغەیری موسڵمانانەوەپێمان دەگات وکار دەکاتەسەر بیروباوەڕو ڕواڵەتی دەرەوەشمان.[٣]

مەرجەکانی پۆشاکی شەرعی ئەی خوشکی موسڵمانم

بزانە کەخانەوادەی زانست (أهل العلم) هەشت مەرجیان بۆ پۆشاکی ئیسلام داناوە. پێویستە لە سەری سوربی ولەبەرکردن وکارپێ کردنیان. کەلەم خاڵانەی خوارەوەدا کۆدەبنەوە:

یەکەم : پێویستە ئەم پۆشاکە هەمولەش داپۆ شێت بێ هەڵاوێردنی هیچ شوێنێك ،دەم وچاو، هەردودەست،وهەردوپێ،وهەردوقۆڵەکان عەورە تن دەبێ داپۆشرێن.

---

(١) واتە: فریشتەکان ناچنە ناو ئەو ماڵەی کەوێنەی تێدابن.(وەرگێڕ).

(٢) واتە:هەرکەسێك خۆلەهەرکەس و گەل وکۆمەڵێك بچوێنێت ئەوە لەوانە(وەرگێڕ)

(٣) بە دە قەوە لە کتێبی : (فتاوی المرأة . ص٧٨) هەڵێنجراون.

دوەم: نابێ ئەوپۆشاکە بۆخۆڕازاندنەوەبێ. وەك بڵێی ڕازاوەوڕەنگاو ڕەنگی سەرنج ڕاکێش بن، و بەداوی زیوی وزێڕین وبریقەدارچنرابن.

سێ یەم: پێویستە پۆشاك ئەستوربێت وتەنك و تیوارو ڕوت نەبێت لەشی تێڕادیاربێت.

چوارەم: نابێ پۆشاك تەنك بێت وئەندامەکانی لەش دەرپەڕێنێت و وێنای شوێنە فیتنەیەکان بکات ودەبێ دەبلێ ەپان وپۆڕو فراوان بێت وبە لەشەوە نەنوسێت.

پێنجەم: نابێ جل وبەرگەکان بۆندارو ڕازاوەو بۆن خۆش بن.

شەشەم: نابێ پۆشاکی ژنان بەپۆشاکی پیاوان بچێت. واتە نابێ لەقوماشی پیاوانەو لەشێوەی پیاوانە بدروێت. جلی پیاوان لەبەر بکات.

حەوتەم: نابێ پۆشاکی ژنانی موسڵمان لە پۆشاکی ژنانی کافر بچێت ولە شێوەی ئەوان بدروێن وکورت وتەسك وڕوت بن.

هەشتەم: نابێ ئەوپۆشاکەی لەبەری دەکەن پۆشاکێکی بەناوبانگ ودەگمەن وڕازاوەبن و خۆیان پێوەبابدات وشانازی ولەخۆبایی بون و گەزافیان پێوە لێبدات. هەروەکو پێغەمبەر(ﷺ) فەرمویەتی: {من لبس لباس شهرة في دنيا ألبسه الله ثوب مذلة يوم القيامة ثم ألهب فيه ناراً}رواه أبوداوة.[1] (بۆپتزانیاری دەتوانی سەیری کتێبی ((من أمرك بالحجاب)) (نشرة الحقيقه)هەروەها کتێبی (عودة الحجاب.ص٣) بکە).

گڕی ڕاشکاوی وڕاستیەکان هەڵە کاریەکان دەبڕێ ودەسو تێنێ:

خوشکی موسڵمانم: ئایا دەزانی ئەو دەستە ڕەشە هەڵ خەڵەتێنەرە فێڵ بازەی کەپێش کەمێك لەمەوبەر لێم ئاگادارکردیەوە کێ یە؟ ئەودەستە ڕەشە فریو دەرە بریتیە

---

(١) واتە:هەرکەسێك لەدنیادا جل وبەرگی بەناوبانگ و دەگمەن لەبەر بکات .خوای گەورە لەقیامەتدا جلی ڕیسوایی و سەرشۆڕی لەبەردەکات و ئاگری تێ بەر دەدرێت وبلێسەی ئاگری لێ هەڵدەستێ.خوابەنامان بدات.دیارە ئەمە تەنیا هەر ژنان ناگرێتەوە بەڵکو بۆپیاوانیش هەمان حوکمی هەیە.(وەرگێڕ)

لەو ناونیشانە بریقەدارو نوسین ومانشێتە سیحر بازو وشەو زاراوە ئەدەبیاتە ڕازاوانەی کە ستونەکانی ناو ڕۆژنامەو گۆڤارەنی پێ پڕ کراونەوەو داوات لێ دەکەن وبانگەشەی بەناو ئازاد بون وپێشکەوتن و گەشە کردن دەکەن وداوای دەست وهاریکاری تۆ دەکەن لەو بەناو ئازادی وپێشکەوتنەی کۆمەڵگاو بەو بیانوەو دەیانەوێ پەلکێشت بکەن و لەسەنگەری حەیاو شەرەف دەرت پەڕێنن.

کێ دەینوسێ؟ بەکرێ گیراوانی ماسۆنیەت و ئامادە کەران وبڵاوکەرەوان وبانگەشەکارانی بەرەڵایی بۆ سەرلێشێوانت وفریو دانت وبۆ ئەوەی پۆشاکی شەرعی خوایی وبەحەیا حەشمەت وفڕێ بدەیت و ڕەگەڵیان بکەویت وبخەیتە ناو دەستیان ولەپاکی وداوێن پاکی وشەرەفمەندی وسەربەرزی وسەرفرازی دەرت بهێنن ولەبەرنامەی خوا دورت بخەنەوە وتەواو هەڵت بگێڕنەوە وپیس وپۆخڵ و وات لێ بکەن نەخێرت بۆ نەفسی خۆت پێوە بمێنێ ونەبۆ مێردو کەس وکارت ..

ئەوانە لەپیست وگۆشت وهێسکی خۆمانن وهەر بەزمانی خۆشمان قسە دەکەن ودەدوێن و بە ساختە چێتی ولەبن پەردەی درۆین داوای ئازاد بون ورزگار بونی ئافرەت دەکەن ودەڵێن: چۆن کۆمەڵگا دەتوانێت بەیەك دەست بژیەت وئەویتریان کپ و خنکێنراو بێت ؟! وەهەتاکەی دەبێ ئافرەت لەناوچوار دیواردا کۆت وبەندو زنجیر بکرێت؟! ئایا هەر دەبێ ئەو نیوەی کۆمەڵە لەکار بخرێت سڕ بکرێت ؟! ئاخر کۆمەڵگا ناتوانێت بەقاچێك بڕوات بەڕێوە. بۆچی ئێوە وا سورن لەسەر ئەم کارە؟! نەخێر بەڵکو ئێوە دوا کەوتوی کۆنە پەرستن.

إنّا سمعنـــــا أختنا شـيئاً عجـــــاب

قالوا كلاماً لايـسرُّ عـــن الحجـــــاب

قالـــوا خيامــــاً غُلِّقت فـوق الرقـــــاب

قالـوا ظلامــــاً حالكــاً بين الثيــــاب

قالـــوا التأخر والتخلف فـــي النقـــاب

قالوا الرشـــــاقة والتطور في غيـــاب

نادوا بتحرير الفتات وألفوا فيه الكتــــــاب

رسموا طريقاً للتبرج لايضيِّعه الشبــاب

ياأختنا هم ساقطون إلى الحضيض إلى التراب

ياأختنا هم سافلون بغيهم مثل الكـلاب

يـــاأختنا هذا عواءُ الحاقدين مــن الذئـــاب

ياأختنا صبراً تذوب ببحره كل الصعاب

يــــــاأختنا العفيفة والمصـــــونة بالحجاب

ياأختنا فيـــك العزيمة والنزاهة والثواب

فالنــــار مثوى الظالمين لهــــم عقـــاب

والله يكشف ظلمهم يـــوم الحســــاب

والجنَّةُ المــأوى ويـــا حســـن المـآب [1]

---

(١) واتە: ئێمە شتێکی سەیرو سەرسوڕ هێنەمەرمان دەربارەی خوشکەکەمان بیست. قسەیەکی ناخۆش دەربارەی پۆشاکی شەرعی خوشکان کەدڵ نیگەران وناگوشاد دەکات.

بەو پۆشاکە شەرەف مەندە دەڵێن: چارشێوێکە و بەسەر ڕوی ئافرەتان دا دراوەو قفڵی داوە. گوتیان :ئەوە تاریکاییەکی ئەنگو ستە چاوە لەنێو هەمو پۆشاکەکاندا بەباڵایدا دراوە. گوتیان ئاخر پەچە وپەردە ونەو پۆشاکە مایەی دواکەوتویی ونەفامیە.گوتیان ڕازاوەیی ولەش جوانی وپێشکەوتن فڕێ دانی ئەو پۆشاکە یە. هاواریان لێ هەستاو بانگەشەی ئازادی کچانیان کردو چەندان کتێب وچاپکراویان لەسەر نوسی. چەندان نەخشەوپلانی خۆڕازاندنەوەو خۆڕوت کردنەوەیان کێشا و هەمو گەنجانیان بۆ جلۆکێش کردن.

ئەی خوشکەکەمان: ئەوانە تێچون وکەوتونە بنکی بنەوەی چاڵ و بەزەوی دا کەوتون .ئەی خوشکی ئێمە ئەوانە سوك وڕیسوان وکردەوەکانیشیان سوك وڕیسوایە وەکو سەگن گوێ یان پێ مەدە . ئەی خوشکی بەڕیزمان ئەو هاوارە هاواری ولورەی لەدورەوەی گورگ وچەقەڵکانە، ئەی خوشکی

نەخشەی تێك شاکاندنی شەپۆلەکە:

دوژمنانی ئیسلام بەجولەکەو هەمو ئەوانەشی کەلەسەر بەرنامە ئەوان دەڕۆن وشوێن کەوتەی ئەوانن لەعەلمانیەکان.. بانگەشەکارانی بە ڕۆژئاوایی بون وزوڕنا ژەن ودەهۆڵ کوتانی ڕۆژئاواو وجولەکەو نەصرانیەکان مەبەستێکی گڵاویان هەیەو نەخشەو پلانێکی پیس وبۆگەنیان داڕشتوە بۆ بڵاوکردنەوەی خراپی وخراپەکاری لەناوچین وتوێژەکانی کۆمەڵگای موسڵماناندا، بڵند کۆی بانگەشە کردن وزوڕنا ژەنین ودەهۆڵ کوتانی هاواری ڕوت کردنەوەی ئافرەتان وتێکەڵاویان لەگەڵ پیاواندا تاو داوەتێ وهاواریان لێ بەرز بۆتەوە.

ئەوان ڕاستەوخۆ داواو بانگەشەی ئەمە ناکەن.. بەڵکو ژێرەو ژێر بۆی دەچن ولابەلا لێ دەدەن.

ئەوەتا دەڵێن ئێمە دەمانەوێ ئافرەت تەنیا چاوی بەدەر خات تا لەڕێدا نەکەوێت وچاوی ببینێ !! ... ئا ئەمە سەرەتای نەخشەوپلانەکەیان بو یەکەمین هەنگاویان بو. لەمەدا سەرکەوتن ڕوخساری پاکی ئافرەتیان بەدەرخست وچاوی وخائن وبێ باوەڕیان ئەم ڕوخسارە بێ گەردەیان پیس وڕەش کرد. ئەمجار هەنگاوی تازەیان هەڵهێنا وەی

بەڕیزمان ئارام بگرە ، دەریای ئارامە کەهەمو کەندو کۆسپەو ناخۆشی و قورسیەك دەتوێنێتەوەو ڕادەماڵێ و پڕ دەکاتەوە.

ئەی خوشکی بەڕێز تۆ بەو پۆشاکە شەرعیە شەرەف وکەرامەت وداوێن پاکیت پارێزراوە ، ئەی خوشکی موسڵمان دەی تاو وگوڕو هیممەت ونیەت ونیاز وپاکی وبێ گەردی لەتووە.پاداشتیش لەخوای گەورەوە. ئەی خوشکی بەڕێز: چارەنوس وجێگای ستەمکارانیش سزا و ئازارو ئەشکەنجەی بەسفت وسوێ ی ئاگری دۆزەخە. دڵنیا بە زۆر دڵنیاو بێ گومان بە کەخوای گەورەلەڕۆژی حساب ولێ پێچانەوەدا ستەم وکردەوە خراپ وبۆگەنەکانیان ئاشکرا دەکات ولەبەر چاوی هەمو خەڵکی ڕۆژی هەستانەوە ڕیسوا و ڕو ڕەشیان دەکات . وبەهەشتی(المأوی) ش بۆ برواداران وخۆ لەخوا پارێزان دەبێت ئای لەو شوێنە خۆش وبەلەزەتە ،ئای کەچەند جێگەیەکی چاك وخۆشە.(وەرگێڕ)

دوەمیان دەست پێ کرد کەئەویش ڕوت کردنەوەی ئافرەت بو(تسفیر المرأه) ، گوتیان دەی چی تێدایە بائافرەت دەم وچاوی بەدەر بخات وجلی مۆدە لەبەر بکات خۆ دینی ئیسلام دینی ئاسانکاری ودینێکی نەرمە وڕێگە لەمە ناگرێت و توندو تیژی تێدا نیە. پێغەمبەریش هەواڵی داوە بەلەناو چونی مل ملانێ کاران وتوندو تیژان (المطنطعین) داوە..! !دەی خۆ پۆشاکی ڕاستەقینەی ئێرەتان وا لەناو دڵیاندایە نەك لەسەر دەم وچاو و ڕوی دەرەوەی لەشیان..ئابەم جۆرە جۆرها گومانیان خستە ناو دڵی خوشکانی موسڵمانەوە.

قالـــوا أرفعي عنك الحجابـا

أو مـــا كفاك به إحتجابـا

واستقبلـــي عهـد الفســـور

اليوم وإطرحـــــي النقابـا

عهـد الحجـاب لقد تـبـــا

عـد يومــــه عنا وغابـا[1]

دەی ئەمجار هەنگاوێ تریان هاویشت وگوتیان: ئەوە چی یە ئەو چارشێوە ڕەش وچڵکنە بەسەر جلەکانتانەوە لەبەر دەکەن وبەسەرخۆتانی هەڵ دەکێشن؟بۆچی ئەو عەبایە جوان وڕازاوە وڕەنگاوڕەنگ ومزەرکەشە (الكابات) لەبەر ناکەن؟!

ئایا لەبەر کردنی ئەم جلە میرودارو چنراو بەداوە دەزوە زیوینیەکان دنیا هەڵ دەستێت ونانیشێتەوە یادنیا لەبەر یەك دەچێت؟!

---

(١) واتە:بەئافرەتانی موسڵمانانیان گوت: دەی پەچەو پەردە و پۆشاکت فڕێ دە و ڕوت بەد ە ر بخە دە ی بەسە چیدی بەم چارشێوە خۆت دامەپۆشە و خۆت وەدە رخە، لەو بەندە وە رە دە رو ڕوبکە سەردە می ئەمڕۆی ئازادی و پەچەکەت فڕی بدە. بەسیە ئیدی سەردەمی پەچە وپەردە وپۆشاك وخۆداپۆشین بەسەرچو، ڕۆیی و ڕۆژی بەسەرچو لەئێمە دورکەوتەوەو لەپێش چاومان ون بو.(وەرگێڕ).

دیسان گوتیان.. ئاخر تۆ ناتوانی بەم جلە تەسکانە بەڕێدا بڕۆیت وجلەکانت لەژێرەوە تەسکن وئازارت دەدەن .. ئەی چار چیە؟!

ئە هـ .. چار زۆر ئاسانە .. وەرە لەلای ژێرەوەڕا (لەدامێنەوە) قلیشێك(درزێك) لەجلەکانت (کراسەکەت – تەنورەکەت) بکە فراوان دەبێت!!

ئەمجار گوتیان.. دەی باشە ئەم ڕەش پۆشینەی بۆچی یە؟ پۆشاکێکی ڕەنگاو ڕەنگ لەبەر بکە، بەلأم بەیەك ڕەنگ و لەخۆ ڕازاندنەوەش دوربکەوە وە.

دەی لەسەر ئەم فرو فێڵ وفریو دان وگومان خستنە ناو دڵان و وەسوەسانەیان هەر بەردەوام بون تاتوانیان ئافرەتانمان فریو بدەن وجلەکانیان پێ کورت بکەنەوەو ڕوت وسفوریان بکەن وبەتەواوی پۆشاك وعەباو جل وبەرگی شەرعیان لەبەر دابماڵن و پێ فڕێ بدەن و لچك وپەردەیان لەسەر ڕوان فڕێ بدەن وقژو پرچ وپەرچەمیان پێ واڵاو ڕوت بکەنەوەو قژی ژنان لەگەڵ شنەی هەوای بەهارو هاوین وزستان شنایەوە. ئیدی بەم پێودانگە تابەتەواوی ئافرەت هاتە دەرو جڵەوی خۆی لەدەست خۆشی دەرچو و وەك بوکە شوشە ئاڵ وواڵا وڕازاوە وڕوت وقوت بوەوە، بەناوی پێشکەوتن وشارستانیەت وکۆمەڵگای مەدەنی لەگەڵ پیاوانی بێگانەدا تێکەڵ بو.

بەوەشەوە نەوەستان تاگەیشتە ئەو ڕادەیەی کەلە کەنارەکانی دەریاو لەهاوینە هەوارەکان و شوێنەکانی گەشت وگوزارو ڕابواردن بەشێوەیەکی وادەرکەوتن کەهیچ شتێکیان لەبەردا نەما کەلەشیان دابپۆشێت، بەم جۆرە جڵەوی ژنان بەهیچ کلۆجێك نەبەدەست خودی خۆیان نەبەدەست مێرد و نەبەدەست کەس وکاریان ماو بەتەواوی کەوتە ناو لەپی دەستی بێگانەکان وگورگە برسیەکانی ناوکۆمەڵ و کەوتە دەستی دروستکەرانی جل وبەرگ وپۆشاکی جولەکەو نەسرانی وهاندەرانی ئەو جل وپۆشاکە ناشەرعی وبێ ئابڕۆییانەوە. هەروەکو کەوتە دەستی بانگەشە کارانی یەکسانی ژنان بەپیاوان وبەناو پارێزەرانی مافە خوراو وڕفێنراوەکانی ئافرەتان!!

ئابەم شێوە ئافرەتیان فریو داو لەگرێژەنەیان بردو لەڕێگەی ڕاست وفیترەتی خوایی لایان داو ئافرەتی بەستەزمانیان سەر لێشێواندو وەك ڕانە مەڕی گورگ لێدراو بەدوای گورگە دوژمن وکەڵبە تیژو بخۆرەکەی دا ڕای کردو مل بەمل بەدوای کەوت! !

ئەی خوشکی موسڵمانم : سەدان مەخابن! بینیت چۆن حەیاو شەرم سەر بڕدراو داوێن پاکی چۆن دزراو زڕێنرا.. ! ! ئایا هۆشیارو بەئاگا نایەیتەوەو ئاوڕێك لەڕابردوی خۆت نادەیتەوە بزانی داخۆ چی یان بەسەر هێناوی وچی یان پێ کردوی؟ !

أرى خلل الرماد وميض نار وأخشى أين يكون لها ضرام
فإنَّ النار بالعودين تزكـــى وإنَّ الحرب مبدؤهـــا كلامٌ[1]

گۆرانی ومۆسیقا لەچەند دێڕێك دا:

خوای بالا دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ٦﴾ لقمان:٦.

ئیبن ومەسعود لەڕاڤە کردنی ئەم ئەم ئایەتەدا سێ جار سوێند بە(والله الذی لا إله إلاّ هو) دەخوات ودەڵێ: مەبەستی خوا لەم ئایەتەدا گۆرانی گوتن وگوێ بۆ گرتنیەتی)[2].

---

(١) واتە: دەبینم کەمەترسی کەوتنەوەی ئاگر لە تروسکە ئاگری بن خۆڵەمێش دایە .دەی دەبێ زۆر ورد بین وبەرچاو ڕۆشن بین چونکە دوژمنانی ئیسلام هەمیشە وابۆمان لەبۆسەدان و خۆیان مەلاس داوە مەترسیان هەروەکو مەترسی سیسە ئاگرو پشکۆی سیسەماری گەشاوەی ژێر خۆڵەمیش یاوەك کورد گوتەنی(ئاگری بن کایە وایە).ئەی خوشکا ن وئەی برایانی موسڵمانم دەبێ وریاو چاو کراوە بین. ئەدی نازانی ئاگر بەربونەوە لەدو پوشکە یا لەدو چڵە چیلکەوە کڵپە دەستێنێ و دادە گیرسێ و دە تەنێتەوەو لەش دادەگرێت، هەمو جەنگێکی گەورە و وڵات کاول کەر وقڕ تێخەریش سەرچاوەکەی لە قسەو گفتارو بەرنامە ڕێژی وبانگ کردنەوە سەرچاوە دەگرێت. وەرگێڕ.

(٢) تفسیر إبن کثیر١/ ٤٤١.

پێغەمبەریش ﷺ فەرمویەتی: {لیكونن فی أمّتی أقوامٌ یستحلون الحِرَّ والحریر والخمر والمعازف}[1].

ئیمامی أبوبكر رضي الله عنه فەرمویەتی: گۆرانی وژەنینی ئاوازەكان وگوێ بۆ گرتنی زوڕنای شەیتانن. هەروەها هاوەڵانی ئیمامی أبی حنیفە گوتویانە: گۆرانی گوتن و گوێ گرتن بۆ گۆرانی وئاوازەكان دەرچونە لە لەدین و چێژ وەرگرتن لێ یان كوفرە.

ئیمامی مالك كوڕی ئەنەس گوتویەتی: گۆرانی گوتن وگوێ گرتن بۆی لای ئێمە تەنیا خراپە كاران دەیكەن وپیشەی ئەوانە. ئیمامی شافیعیش رضي الله عنه گوتویەتی: گۆرانی وڕابواردن خۆ خەریك كردن وكات بەفیڕۆ دانەو لەكارێكی بێ ناوەرۆك وپڕو پوچ دەچێت.

ئیمامی أحمد رضي الله عنه گوتویەتی: گۆرانی گوتن دوڕویی لەدڵدا دەڕوێنێت. ئیمامی القرطبیی رضي الله عنه گوتویەتی: گۆرانی وئاواز لێدان بەقورئان وسوننەت قەدەغە وحەرامە.

ئیمامی إبن الصلاح گوتویەتی: گۆرانی گوتن لەگەڵ لێدانی ئامێرەكانی مۆسیقا بەكۆڕای زانایان حەرامە.

ئەی خوشكی موسڵمانم، ئەی ئەو كەسەی كەخواو پێغەمبەری خوات خۆش دەوێت پێت دەڵێین:.(فماذا بعد الضلال إلاّ الحق) ؟![2]

* فتوا:

پ: بڕیاری شەرع چیە دەربارەی گوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا، وحوكمی سەیر كردنی ئەو فیلم و زنجیرانە چی یە كەژنان تیایدا ڕوت وسفورن؟

---

(١) رواه البخاري فی صحیحه :٥١/١٠.

واتە: زەمانێك دادێت لەم ئوممەتی منە كەس وگەل وقەومانێك پەیدا دەبن كەداوێن پیسی واتە زینا ولەبەر كردنی پۆشاكی حەریرو مەی خواردنەوە وژەنین ولێدانی ئامێرەكانی مۆسیقاو گۆرانی حەڵاڵ دەكەن. وەرگێڕ.

(٢) دوای هەق لەناهەق بەولاوە چی تر هەیە؟!وەرگێڕ.

وەلام: گوێ گرتن بۆ مۆسیقا و گۆرانی حەرامە وهیچ گومان لەحەرام بونی دا نیە، لەپێشینەی پیاو چاکانی سەحابەکان وشوێن کەوتانەوە پێمان گەیوە گۆرانی دوڕویی لەدڵدا دەڕوێنێت وگوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا لەڕابواردن وقسەی پڕوپوچ وبێ واتاو گوناحبارییەو لەشەریعەتی خوادا بێزراوە هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ٦﴾ لقمان:٦.

ئیبن مەسعود لەشرۆڤەی ئەم ئایەتەدا دەڵێ:(والله الّذى لا إلهَ إلاّ هو إنَّهُ الغناء) واتە سوێندم بەخوا کەهیچ خوایەکی تر لەو بەولاوە نین بەهەق بپەرسترێ مەبەستی خوای گەورە لەم ئایەتە گۆرانیە. گومانی تێدا نیە کەشرۆڤە کردن ولێکدانەوەی ئایەتەکان لەلایەن سەحابەوە بەڵگەیەو وەردەگیرێت وکاری پێ دەکرێت ولەپلەی سێ یەمدایە لەلێکدانەوەو شرۆڤە کردنی قورئانی پیرۆزز چونکە شرۆڤە کردن و لێکدانەوەی قورئان سێ پلەی هەن کەبریتین لە لەمانەی خوارەوە:

١. لێکدانەوەی قورئان بەقورئان.
٢. لێکدانەوەی قورئان بەسوننەت.
٣. لێکدانەوەی قورئان بەفەرمودەی سەحابەکان.

هەتاکو هەندێ لەئەهلی زانست وزانیاری تا ئەو ڕادەیەش دەڕۆن کەلێکدانەوەی سەحابی حوکمی بەرز کردنەوە(الرفع) هەیە، وەلێ ڕاستەیەکەی ئەوەیە کەحوکمی بەرز کردنەوەی نیە، وبەڵکو نزیکترین قسەو گفتارە لەڕاستیەوە. هەروەها گوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا کەوتنە ناو سنوری ئەو کردارەیە کەپێغەمبەرﷺ ئاگادارمان دەکاتەوە کەخۆمانی لێ بپارێزین ولێ ی دوربکەوینەوەکەفەرمویەتی:{لیكونن أقوامٌ من أمّتى يستحلون الحِرَّ والحرير والخمر والمعازف }. واتە: زیناوخراپەکاری ومەی خواردنەوەو لەبەر

کردنی حەریرو بەکارهێنانی ئاوازدارەکان واتە ژەنین ولێدانی ئامێرەکانی مۆسیقاو ئاوازەکان وکەیف وسەیف وڕابواردن وهەڵ پەڕین وداپەڕین حەڵاڵ دەکەن کەخوای کەورە لێ ی حەرام کردون[1].

لەڕوانگەی ئەمەوە من ئامۆژگاریم ئاراستەی بریانی موسڵمان دەکەم کەخۆیان دور بگرن لەگوێ گرتن بۆ گۆرانی ومۆسیقا وهەمیشە سڵی زۆری لێ بکەنەوە. بەگوتەو پروپاگەندەی ئەوانە فریو مەخۆن کەدەڵێن: ئەهلی زانست وزانیاری واتە زانایان ڕێگەیان داوە بەگوێ گرتن لەگۆرانی وئاوازەکان (المعازف) واتە مۆسیقا ، چونکە بەڵگە لەسەر حەرام بونی ڕون وئاشکراو زۆرن.هەروەها تەماشا کردن وبینینی فیلمە زنجیرەییەکان کەئافرەتیان تێدا بێت وئەکتەری ئافرەتیان تێدا بەشدارە حەرام وقەدەغەیە مادام لەو فیلمانەو بەهۆی ئافرەتەوە توشی گوناح و فیتنە دەبیت.دەبێ ئەوەش بزانین کە ئەو قلیمانە زۆربەی زۆریان زیان بەخشن نەك سود بەخش، هەتاکو ئەگەر ئافرەتیشیان تێدا بەشدار نەبێت. دەی ئاخر خۆ بەچاوی خۆمان ژن وپیاوانی بەشدار بوی ئەو فیلمانە دەبینین، کەژنەکەکان پیاوەکان دەبینن حەرامە بۆیان وکەپیاوەکانیشمان ژنە بەشدار بوەکان دەبینن حەرامە بۆیان. بەزۆری وایە کەمەبەستیان لەگەڵاڵە کردن وبەرهەم هێنان و پەخش کردنی ئەو فیلمانە زیان گەیاندنە بەکۆمەڵ لەڕوی ئاکارو ڕەوشتەوە..داوا لەخوای باڵا دەست وکاربەجێ دەکەم کەموسڵمانان لەداو وشەڕو فیتنەو ئاژاوەگێڕی ئەو فیلم وزنجیرەیی وگۆرانی ومۆسیقایە بپارێزێت وکاربەستانمان بۆ چاك بکات بۆ ئەوەی بواری خێرو بەرەکەتیان بۆ موسڵمانان وگەل ونیشتمانی موسڵمانان تێدا بێت. خوای گەورە ئیصلاحی ئێمەو ئەوانیش بکات ..ئیدی خواش لەهەموان زاناترە(والله أعلم)[2].

---

(١) رواه البخاري من حديث أبي مالك الأشعري أو لأبي عامر الأشعري.

(٢) أ.ه(فتوى الشيخ إبن العثيمين من كتاب فتاوى المرأة ص١٠٦) (أسئلة مهمة سؤال ١٣)

تێکەڵاوی قەدەغەو حەرامە:

خوشکی موسڵمانم ..ئەی گەوهەری کۆمەڵگا :

هەمو ئاڵتون وتەلایەك ئەگەر دزرا یا بزر بو یاخود شکا دەتوانرێ قەرەبو بکرێتەوە یا چاك بکرێتەوە تەنیا تۆ نەبی، کێ دەتوانێ ئافرەتی موسڵمانی بڕوادارو..شەرەفمەندو..داوێن پاك وبەئابڕۆمان بۆ قەرەبو بکاتەوە؟!!

* هەروەها تێ بگە ئەی خوشکی موسڵمانم:

کەلەئاسانکاری وچارەسەریە یەکساتەکانی ئیسلام ئەوەیە کەتێکەڵ بونی هەردو ڕەگەزی نێرو مێ ی لێ قەدەغە کردوینن بۆ بەرژەوەندی خۆمان بۆپاك ڕاگرتن و پاراستنی شەرەف وناموس وکەرامەت و دورکەوتنەوەمان لەگومانە خراپەکان(الشبهات).

دەی کەواتە پۆشاکی شەرعی بۆ تۆ وەك قەڵاو وەك مێرگێك وایە کەلەبن سێبەری دا دەحەسێیەوە و چێژ لەشکۆمەندیەکەی وەردەگریت.پۆشاکی شەرعی زیندان وکۆت وزنجیروهەوری ڕەش وچڵکن نیە هەروەکو عەلمانیەکان وکلك و وابەستەکانی ڕۆژئاواو ڕۆژهەلات بۆیان وێنا کردوی وتێ یان گەیاندوی. ئاگادار و وریا بە وزۆر هوشیار بە لەفرو فێڵ و تەڵەکەبازیەکانیان. با ئەو گەوهەرە بەهادارو بەنرخە، ئەو میوە پاك وخاوێن وبێ گەردە والا نەبێت ومێش ومەگەزی لێ بنیشێتن بەڵکو با هەروەك خۆی چۆن خوای پەروەردگارمان دروستی کردوە پارێزراو وپەنهان وداپۆشراو بمێنێتەوە وگورگە چاو برسیەکانیش بالە دورەوە هەر کسکەی چاویان بێت.

* بەڵگەکان:

خوای بالا دەست وکاربەجێ دەفەرموێ:﴿ وَقُل لِّلْمُؤْمِنَٰتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَٰرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ۖ وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَآئِهِنَّ أَوْ

ءَابَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَآئِهِنَّ أَوْ أَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ إِخْوَٰنِهِنَّ أَوْ بَنِىٓ أَخَوَٰتِهِنَّ أَوْ نِسَآئِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُهُنَّ أَوِ ٱلتَّـٰبِعِينَ غَيْرِ أُو۟لِى ٱلْإِرْبَةِ مِنَ ٱلرِّجَالِ أَوِ ٱلطِّفْلِ ٱلَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا۟ عَلَىٰ عَوْرَٰتِ ٱلنِّسَآءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِن زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ ﴾النور: ٣١ [(١)].

---

(١) واتە:ئەی پێغەمبەرﷺ بەئافرەتانی بڕوادار بڵێ باچاویان لەئاست پیاوانی بێگانەدا دابخەن وسەیریان نەکەن.و ناموس وعەورەتی خۆیان بپارێزن ولەداوێن پیسی و زینا خۆیان بپارێزن ولەڕێگەی شەرعیەوە نەبێت ئارەزوە سێکسیەکانی خۆیان جێ بەجێ نەکەن .داوێن پاك و بە ئابڕۆ بن .باجوانی وزینەتی خۆیان بۆ پیاوانی بێگانە بەدەرنەخەن ،بێجگە لەوەی کەلەکاتی کارو فرمانی ئاسایی وەك نان خواردن وئیش و کاری ناومالّ .با چارشێو وجل وبەرگەکانیان بەسەر قەد وملیاندا بەر بدەنەوە زیێ یان بلێ باجوانی ونازو نوزی خۆیان بۆ پیاوانی بێگانە بە دەر نەخەن مەگەر بۆ مێردەکانی خۆیان ، یا بۆ باوکیان ،یان باوکی مێردەکانیان ،یان بۆ کوڕەکانیان ،یان کوڕی مێردەکانیان ،یا براکانیان ،یا کوڕی براکانیان، یا کوڕی خوشکەکانیان،یان ئافرەتانی خۆیان واتە ژنانی موسلّمانان نەك ژنی ناموسلّمانان کەلەوانەیە لای پیاوانی ناموسلّمان باسیان بکەن وببێتە هۆی کەوتنەوەی فیتنەو فەسادی وخراپە . یان خۆدەرخستن بۆ کەنیزەکانیان کەموڵکی خۆیانن یان بۆ ئەو پیاوانەی کەپێویستیان بە ئافرەتان نەماوە و مەترسی خیانەتیان نیە وەك پیرە پیاوەکانی پەك کەوتو یائەو پیاوە گێلانەی کەلەبارەی سێکسەوە هیچ نازانن و هەمو ویست وئارەزویان تەنیا خۆراك وپڕکردنی ورگیانە .یابۆ ئەو منداڵە ساوایانەی کەهێشتا باڵغ نەبون و سەوداسەری ڕەگەزی یان نەکەوتۆتە مێشك ودڵ ودەرونەوە.هەروەها پێ یان بڵێ: با ئافرەتانی بڕوادار پێ یان بەزەویدا نەکوتن بۆ ئەوەی دەنگی زرنگ وهوڕو خرنگەی خشلّ و زێڕو زەبەرەو پاوانەکانیان بەرز نەبێتەوە و وەك ئاگاداری ووریا کردنەوەی نامەحرەمان وبەخەبەر هێنانی پیاوانی بێگانە. هەروەها عەترو شتەبۆن خۆشەکانیش سەرنج ڕاکێشەرن وحەرامە بەکار هێنانیان . هەروەها هەندێ پۆشاکی جوان وڕازاوەو زاق وبریقەدار

هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{إيَّاكُم و الدخول على النساء}فقال رجلٌ من الأنصار: يارسول الله: أفرأيت الحمو؟ يعني أقارب الزوج– فقال(((الحمو الموت)) [١] متفق عليه.

هەروەها لەفەرمودەیەکی تردا ﷺ فەرمویەتی: {لايخلون رجلٌ بامرأة فإنَّ الشيطان ثالثهما} رواه أحمد بإسناد صحيح). [٢] هەروەها ﷺ فەرمویەتی:{لأن يُطعنَ في رأسى أحدكم بِمخيطٍ من حديدٍ، خيرٌ لهُ من أن يمس إمرأة لا تحل لهُ}رواه الطبراني والبيهقي وهو حديث حسن [٣].

لەئەسمای کچی ئەبوبەکری سدیقەوەﷺ دەگێڕنەوە کەگوتویەتی: ئێمە هەمیشە دەم وچاومان لەبەرامبەر پیاواندا دادەپۆشی [٤].

هەر لەم جۆرەن دروست نیە لەبەر بکرێن بۆ دەرەوە وبۆ ناونامحرەمان. دەی بروادارەکان پەشیمان بینەوەو تۆبە بکەن و هەموتان بۆ لای خوای بالاّ دەست وکار بەجێ بگەرێنەوە و وەرنەوە سەر ڕێگەی ڕاستی خوایی ڕێگەی قورئان وسوننەت و بەدوای کوێرە ڕێگایان مەکەون بۆ ئەوەی لەلای خوای گەورە یا خوای گەورە سەربەرز وسەرفرازتان بکات لەدنیاو لەقیامەتدا.وەرگێڕ.

لە(عيمان عبدالعزيز محمد.تەفسیری قورئانی پیرۆز ج٩، ١٩٩٧.) وەرگیراوە.(وەرگێڕ)

(١) ئەی بڕواداران هەرگیز ئەکەن لەگەڵ ژناندا تێکەڵ بىن . یەکێك لە پشتیوانان گوتی:ئەی ڕەسولی خوا : ماڵە خەزورانیش واتە خزم وکەس وکاری مێرد– فەرموی:((ماڵە خەزوران هەر مردنە)) واتە مردن باشترە لەتێکەڵ بونیان (وەرگێڕ).

(٢) واتە: ژن وپیاوێك بەیەکەوە نابن ویانامێننەوە کەشەیتان سێ یەم کەسیان نەبێت.واتە ئەگەر ژن وپیاوێك بەیەکەوە مانەوە وبەیەکەوە وەستان وتێکەڵ بون ئەوە شەیتا ن سێ یەمین کەسیانە.(وەرگێڕ).

(٣) واتە: ئەگەر دەرزیەکی ئاسن بەچەکوش لەسەر سەرت دابکوتن باشترە لەوەی بەر ژنێك بکەویت کەلێت حەلاڵ نیە.(وەرگێڕ).

(٤) رواه الحاكم وقال:إسناده صحيح على شرط الشيخين.

ئالێرەدا دەزانین وبۆمان دەردەکەوێت کە وێنەکانی تێکەڵ بونی حەرام لەم چەند خاڵانەی خوارەوەدا گرد دەبنەوە:

١) تێکەڵ بون ومانەوەی کچان لەگەڵ کوڕە مام وپورەکانیاندا(کوڕانی خوشکی باوکی).

٢) تێکەڵ بون ومانەوەی کوڕە خاڵ وکوڕە پورەکانی(کوڕانی خوشکی دایکی).

٣) تێکەڵ بون ومانەوە لەگەڵ برای مێرد سەبارەت بەژنەکە.

٤) تێکەڵ بون ومانەوە لەگەڵ خوشکەکانی ژن لەگەڵ مێردەکەیدا.

٥) تێکەڵ بون ومانەوەی برای شیری ژن لەگەڵ خوشکەکانی خوشکی شیری.

٦) مانەوەو تێکەڵ بونی دەزگیرانی کچ لەگەڵ کچدا و چونە دەرەوەیان پێش مارە بڕین.بەڵکو تەنیا ئەوەندەی بۆ هەیە بەئامادە بونی بەخێوکەرو سەرپەرشتیاری کچەکە تەماشای بکات ئەگەر مەبەستی هاوسەرگیرێتی لەگەڵدا هەبێت.

٧) سەرکەوتنی بوك وزاوا بۆ سەر دوانگەو ئەو شوێنەی بۆیان ئامادە کراوە لەڕۆژی گواستنەوەداو لەپێش چاوی ژناندا.

٨) سەرکەوتنی خزمانی بوك وزاوا بۆ سەر دوانگەو ئەو شوێنەی کەبۆیان ئامادە کراوە لەپێش چاوی خەڵکی دا.

٩) کارکردن وخزمەتکردنی پیاوان وژنان بەتێکەڵی لەئاهەنگ وبەزمی هەندێ لە ئوتێل ومیوانخانەکاندا هەروەکو لەهەندێ لەئاهەنگەکانی بوك گواستنەوەدا دەیان بینین .

١٠) تێکەڵ بون ومانەوەی ژنان وپیاوانی بێگانە بەیەکەوە بەگشتی بەبیانوی ئەوەی کەدڵمان پاکە ونیەتی خراپەمان لەدڵدا نیە.یا دەڵێن:(إنَّما الأعمال بالنیات) واتەك هەمو کردەوەیەك بەنیەتە. دەی ئێمە نیەتی خراپمان نیە.

١١) مانەوەی ئەوژنانەی کە پەك کەوتەکارن وبەساڵاچون (القواعدمن النساء)لەگەڵ پیاوانی بێگانە، بەڵکوشەرح هەر ئەوەندەی رێگە پێداون کەتەنیا دەم و چاویان بەدەربخەن. وەئەگەر خۆبپارێزن وخۆدابپۆشن باشترە بۆئەوان

١٢) تێکەڵ بون و مانەوەی ژنان بەپیاوانی بێگانە بەبیانوی ئەوەی کەخزمەو کەهۆزو عەشیرەتە .

١٣) ئاسان کاری وچاوپۆشی کردن لەتێکەڵ بونی کچان لەتەمەن وساڵی باڵغی دا بەگەنجان وبەپیاوانی بێگانە بەبیانوی ئەوەی کەگوایە هێشتا منداڵن وچیان لەسەرنیە .

١٤) تێکەڵ بونی ژنانی خزمەتچی وکارەکەر بەپیاوان لەماڵدا .

١٥) تێکەڵ بون ومانەوەی شۆفێرو خزمەتکارانی پیاو لەگەڵ ژنانی ماڵ .

١٦) مانەوەی شۆفێری تەکسی و (صاحب اللموزین)لەگەڵ ژندا لەناو ئۆتۆمبیل وماشێندا .

١٧) هەروەها مانەوەی شۆفێری سەیارە بەژنان لەناو ماشێندا .

١٨) حەج کردن هەندێ لەژنان و سەفەر کردنیان لەگەڵ نامەحرەمان دا.

١٩) تێکەڵا وبونی خزمەت کارانی پیاوژن لەگەڵ رێبوارو گەشتیاران لەناو فرۆکەو کەشتی یەکاندا.

٢٠) تێکەڵ بونی قوتابیانی کچ وکوڕ لەپۆلەکانی خوێندن و لەقوتابخانەکان وپەیمانگاو زانکۆکاندا.

٢١) وانە گوتنەوەی ژنان بەپیاوان لەزانکۆو کۆلێژو قوتابخانەکان وهەروەها وانەپێگوتنی پیاوان بەژنان ڕاستەوخۆ.

٢٢) تێکەڵاو بونی خوێندکارانی کە بۆدەرەوە دەنێردرێن لەگەڵ خاوخێزانی ڕۆژئاوایەکان و نیشتەجێ بونیان لەگەڵیاندا ولەیەك ماڵ و خانودا.

٢٣)بانگ هێشتکردنی ژن بۆ دەرس پێ گوتنی مندالآن لەپۆلەکانی خوێندنی سەرەتایی ، بانگ هێشتنێکی پیس و خراپە ویەکەمین پلەیە لە پرۆسەکردن و ئاسایی بونی تێکەلّی.

٢٤)بانگ هێشتکردنی ژنان بۆ ناردنە دەرەوەیان بەبیانوی بەشارستانی کردنی خوێندنی بالآ، وهەموئەوەی کە دەبێتە هۆی ئاسایی وێنا کردن بە بیروبۆچونە رۆژئاواییە روخێنەر هەرەس پێ هێنەرەکان.

٢٥)تێکەلآوبونی خوێندکارانی کوڕو کچ لەپۆلەکانی خوێندنی بالآ بەبیانوی خوێندن ولێکۆلّینەوەی مەیدانی .

٢٦) مانەوەوتێکەلآو بونی پیاوانی چاودێرو سەرپەرشتیار بەسەرنامە زانکۆیەکان لەگەلّ خوێندکارەکانی کچ بەبیانوی سەرپەرشتیاری کردن بەسەر نامەکاندا.

٢٧) مانەوەی تێکەلّ بونی مامۆستایانی تایبەتمەندو پسپۆڕی پیاوان لەگەلّ خوێندکارانی کچ بەبیانوی دەرس پێ گوتن.

٢٨) بانگ هێشت کردن بۆئامادەبون لەئێوارە کۆڕەشیعریەکان ودیدەنیە(اللقاء) زانستی وموحازەرە جۆربەجۆرەکان کە هەندی لەژنان ولەپیاوان دەیخەنە ڕو وپێش کەش دەکەن ژنان وپیاوان تیایدا پالّ بەپالّی یەکتریە وەتیّ ی دا ئامادە دەبن.

٢٩)تێکەلّ بون ومانەوەی سیستەرو نوژدارەکان بەپیاوانی بێگانە هەتاکوئەگەر پیاوانی برین پێچ ونوژدارانیش بن .

٣٠)مانەوەی نوژداری پیاو لەگەلّ سیستەرو نوژداری ژن(الطبیة).

٣١)مانەوەی نوژداری پیاو لەگەلّ نەخۆشی ژندا کەنامەحرەمی بێت .

٣٢)خۆدەرخستنی ژن بۆ نوژداری پیاو بەبێ هۆ یابێ ئەوەی پێویست بکات یالەکاتی بونی دکتۆری ژندا.

٣٣) تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان لەئاهەنگەکانی خواحافیزی وبەرێکردن و پێشوازی لێکردن و هەندێ لەبۆنەکاندا .

٣٤)تێکەڵ بونی ژنان بەپیاوان لەتاقبگە نوژداریەکان ودەرمان خانەکان بەبیانوی پێداویستیەکانی کارکردن .

٣٥)تێکەلاَ وبونی ژنان وپیاوان لەیاریەکان و شوێنەکانی کات بەسەربردن وڕابواردن بەبیانوی ڕۆژی خێزانەوە(یوم العائلة).

٣٦) تێکەڵاو بونی پیاوان وژنان لەچێشتخانەکان وکافتریاکاندا بەبیانوی جێگای تایبەت بۆ خێزان(جناح خاص للعئلات أو قسم العائلات).

٣٧) تێکەڵاو بونی پیاوان وژنان یامانەوەی ژن لەگەڵ خاوەنی پیشانگاو دوکانەکان.

٣٨) تێکەڵاو پیاوان وژنان لەمەڵبەندەکانی کڕین وفرۆشتن (سۆپەرمارکێت).

٣٩)سەفەر کردنی ژنان بەماشین یافڕۆکە یاپاسەکانی نەفەر هەڵگر وهەر شتێکی تربەبێ محرەمی خۆی.

٤٠) تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان لەیاریگاو نادیەکان شوێنە پلەپلەییەکانی دانیشتن (المدرجات).

٤١) یاری وکارە وەرزشیەکانی ژنان و دامەزراندنی تیمی وەرزشی بۆ ژنان حەتمەن دەبێتە هۆی تێکەڵی و دەرکەوتنی لەش وداوێنی (العورات).

٤٢)تێکەڵاو بونی ژنان وپیاوان لە سەیرانگاکان و باخچە گشتیەکان و کەنارەکانی دەریاکان.

٤٣)تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان لەکاتی گەشت و گوزارەکان وهەروەها لە کاتی چونە دەرەوەی ژنان وپیاوان بەیەکەوە بۆ گەشت وگوزار کردن ولەکاتی ئامادە بون وکۆبونەوەی ژنان وپیاوان لەساڵۆنەکانی سینەماکان وسەیرەك وشانۆگەریەکان وگوڵێ شوێنی تری گشتی وشوێنەکانی تێدا ڕابواردن وکات بەسەر بردن.

٤٤)وێنە گرتنی ژنان لەلایەن وێنە گەرانی پیاوەوە.

٤٥)تێکەڵاو بونی ژنان بەپیاوان لەبۆنەکان و ئاهەنگە داهێنراوەکان(البدعیة)ی وەك:ئاهەنگی یادی لەدایك بونی پێغەمبەرﷺ ونیوەی مانگی شەعبان وشەوی شەوڕەوی وبەرز بونەوە (الإسراء والمعراج) وگەلێکی تر هەروەکو لەهەندێ لەولاتانی موسڵمانانیدا بەناوی ئایینەوە دەگێڕدرێن خوا پەنامان بدات.

٤٦)تێکەڵاو بونی ژنانی پێشکەش کەرانی بەرنامەکان لەئاهەنگەکان ولەبۆنەکان ولەسەر ئیستگەو تەلەفزیۆن و کەناڵەکاندا بەپیاوانی بێگانە.

٤٧) تێکەڵاو بونی ئەکتەرانی ژن لەگەڵ ئەکتەرانی پیاو لەفیلمەکان وزنجیرەکاندا وئەنجامدانی گەلێ کارو کردەوەی بێ شەرعی.

٤٨) چونە ریزی سەربازی وبەشداری کردنی ژنان لەسەربازی مەیدانی دا بەتایبەتیش لەگەڵ پیاواندا.

٤٩)کۆڕوکۆبونەوە تێکەڵیەکانی نێوان ژنان وپیاوان لەهەر فەرمانگەو کارێك دا بێت بەبیانوی لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی بابەت وئاریشەو تەنگژەکان.

٥٠) داواکردن لەژنان بۆ هاوبەشی وهاریکاری وکارکردن لەو کارانەی کەتایبەتن بەپیاوان وەك شۆفێری ولێخوڕینی فڕۆکەو شەمەندەفەرو کەشتیەکان وماشینەکان.

٥١) کارکردن لەوەزیفەی ڕازگری(السـکرتیرة) دا لەبەر بونی ئەو هەمو خۆڕازانەوەو ڕوتی (السفور) وتێکەڵی ومانەوەی حەرام وناشەرعی تێدا هەیە دەبێتە هۆی ڕودانی خراپەو فیتنە.

٥٢)هەرکارێك کەببێتە هۆی تێکەڵ بونی ژنان لەگەڵ پیاوان وەك کارکردن لەکارگەکان ولەشوێنەگشتیەکانی تردا بەیانوی پتر کردنی بەرهەم هێنان وهاریکاری کردنی ژن لەگەشە کردن وبەرەو پێش بردنی کۆمەڵگادا.

٥٣)تێکەڵ بونی پیاوانی موسڵمان بەژنانی ناموسڵمان بەبیانوی ئەوەی کەئەوانە کافرن یا مانەوەلەگەڵیاندا .

ئەمانەو گەلێ وێنەی تری حەرام لەوێنەکانی تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان.

* فتوا :

پ: بڕیاری شەرع چیە لەسەر ئاڵوگۆڕکردنی نامە لەنێوان گەنج ولاوانی کوڕوکچ دا، بەمەرجێ کە ئەو نامە گۆڕینەوەیە هیچ خراپەو خراپەکاری ودڵداری و ئەوینی تێدانەبێت ؟

وەڵام: هیچ مرۆڤێك بۆی نیە نامەو نامە گۆڕینەوە لە گەڵ ژنێك دابکات کەبێگانە بێت بەئەو لەبەرئێ کەوتنەوە و ڕودانی فیتنە وئاشوب وخراپەکاری، نامەنێر لەوانەیە وا دابنێ کەنامە ناردن وئاڵوگۆڕ کردنی نامەلەنێوان ژن و پیاودا چی تێدا نەبێت وگوناح نەبێت، بەڵام نەخێرشەیتان بەردەوام لەنێواندایە تاوایان لێدەکات دڵی هەردولا دەگۆڕێ وتوشی خراپەو خراپەکاریان دەکات.

پێغەمبەر(ﷺ)فەرمانی کردووەکە: هەرکەسێك گوێ ی لەدەججال بو بالێ ی دوربکەوێتەوە، هەروەها هەواڵی پێداوین کەپیاو بڕوا دارە و دەججال بۆلای دەچێت وبەردەوام لەگەڵی داخەریکە هەتاکو توشی فیتنەو ئاشوب وخراپەکاری دەکات، دەی کەنامەو نامەگۆڕینەوەلە نێوان لاوانی کیژو کوڕدا فیتنە و ئاشوبێکی زۆرگەورە ومەترسیەکی زۆر هەیە کە بە دڵنیاییەوە زۆرپێویستە خۆتانی لێ دوربگرن ونزیکی نەبنەوە، هەرچەندە بابای پرسا بڵێ: ئاخرخۆ ئەو نامەو نامە گۆڕینەوانە هیچ باسی دڵداری و ئەوینی تێدا ناکرێت وتەنیا چاك وچۆنی وهەواڵ پرسینە.

بەڵام نامە ونامەگۆڕین (المراسلة) لەنیوان پیاوان بۆپیاوان وژنان بۆژنان هیچی تێدانیە مەگەر کارێك یا فەرمانێکی قەدەغەکردن لەنێوانیاندا هەبێت.{ أ.ه. (الشیخ إبن جبرین، فتاوى المرأة ص٤٤)}.

پرسیارو وەلآم

پ: سیفات وجیاکەرەوەکانی کیژو ژنی شارستانیەت و نمونەیی چیە؟

وەلآم: ژنی سارستانیەتی ونمونەیی گەلێك سیفەت و جیاکەرەوەی هەن کەدەکرێ لەم چەند خالآنەی خوارەوەدا کورتیان هەلێنین:

١_ بیروباوەڕەکەی(عقیدتها): دەبێ لەسەرپەیڕەو پرۆگرامی ئەهلی سوننەت وجەماعەت بێت.

٢_ پەیڕەو پرۆگرامی(منهجیها): ئەوەی خوای بالآدەست وکاربەجێ وپێغەمبەری خوا ﷺ گوتویانە.

٣_ ئاکارو ڕەوشتی(خلقها): دەبێ ئاکارو ڕەوشتی ژنی بڕوادارئاکارو ڕەوشتی ئیسلامی بەهادار بێت.

٤_ ڕەوشت وسەربەرزێتی(آدبها): دەبێ حەیاوشەرم و داوێن پاکی وپاك وخاوێنی وپۆشاکی ئیسلامی بێت.

٥_ پێشەنگێتی(قدوتها): کیژان وژنانی بڕوادار دەبێ پێشەنگی یان دایکانی بڕواداران وهاوەلآن وژن چاکانی پێشینەبن وشوێنی ئەوان هەلێ بگرێتەوە و بە مو شوێن پێ ی ئەوان بزرنەکات.

٦_ خۆشەویستی بۆکێ بێت(محبتها): کیژان وژنانی موسلّمانی بڕواداردەبێ تەنیا خواوپێغەمبەری خوا و ئەوانەکە پابەندن بەدینی خواوە خۆش بون وجوێ لەوان کەسی تری خۆش نەوێت.

٧_ مانەوەی(خلوتها): مانەوەوتێکەلّی کیژو ژنی موسلّمانی بڕواداردەبێ تەنیا لەگەلّ ئەوکەسانەدا بێت کەمحرەمنی ولەپێناو بیرکردنەوە لەڕۆژی دوایی ومالّی دوا قۆناغ وتێدامانەوە هەتا هەتایە بکاتەوە وئەو کردارانەی کەپێش خۆی وەڕێ ی کردون بۆ ڕوناك کردنەوەو ڕۆشن کردنەوەی گۆڕو تەنگەبەری دو دیواری گۆڕ ودەبێ لەدنیادا هەمیشە لەبەر چاوی بن تانەتوانێت کاری خراپ وسەرپێچی خواو پێغەمبەر ﷺ بکات.

٨- هاوڕێ ودەستە خوشکانی(صدیقتها): دەبێ هاوڕێ ودەستەخوشکانی کیژو ژنی موسڵمان هەمو کیژو ژنێکی موسڵمانی بڕوادار وبن کەپابەند بن بەئایین وپرۆگرام وپەیڕەوی خواوە.

٩- ڕقی لەکێ ببێتەوە(بغضها): دەبێ کیژو ژنی موسڵمان هەمیشە ڕقی لەجولەکەو فەلەکان ودو ڕوان وعەلمانیەکان وبانگەشەکارانی ساختەیی ئازادی ژنان ببێتەوە.

١٠- دوژمنەکەی(عدوها): هەمو گۆرانی ومۆسیقاو گۆرانی بێژێك وڕابواردن وهەواو ئارەزو هەمو هۆکارێکی ڕابواردن و لە هەمو ڕۆژنامەو گۆڤارێکی کەوێنەی ڕوت وبێ ئابڕۆیی بڵاو دەکاتەوە بەدوژمن وناحەزی خۆی بزانێت، هەروەها ڕقی لە هەمو بیرو بۆچونێکی نەخۆش وگەندەڵ وپیس وبێ ناوەرۆك وخراپ ببێتەوە.هەورووەها ڕقی لە هەمو زنجیرەو فیلمێك ببێتەوە کە دڵداری وعیشق وئەوین وسەر لێشێواوی وخۆلێ ون بون پەخش دەکەن وڕقی لەهەمو ئافرەتێکی ڕوت وسفور و خۆڕازێنەرەوە ولەهەمو ئەوانەی کەخوای پەروەردگار لەخۆ تورە دەکەن ببێتەوە هەمویان بەدوژمنی خۆی دابنێ.

١١- سور بون وپێدا گرتنی(حرصها): دەبێ کیژو ژنی موسڵمانی بڕوادار هەمیشە سور بێت لەسەر تۆبە کردنێکی ڕاستگۆیانە بەهەمو مەرجەکانیەوە خوای گەورەش لێ بوردەیەو بەبەزەییە.

١٢- هۆنراوە وئەدەبیاتی(شعرها):دەبێ هۆنراوەو ئەدەبیاتی کیژو ژنی موسڵمان لەکانی وسەرچاوەی شیعرو ئەدەبیاتی پاکی ئیسلامیەوە سەرچاوە بگرێت نەك شیعرو ئەدەبیاتی دەبەنگ وسوکەڵە.

١٣- هاوسەر گیرێتی(زواجها): دەبێ خوشکانی موسڵمان هاوسەرگیرێتی موسڵمانانە بێت ولەگەڵ موسڵمانانی بڕواداری پابەند بێت ومارە بڕین وگواستنەوەشی هەر موسڵمانانەو بەپێ ی بەرنامەی خوا بێت و دور بێت لەبەزم وڕەزم و ئاهەنگی گێڕان وگۆرانی ومۆسیقاو کەیف وسەیف وسەماو سوڕدان وسەرکەوتن بۆ سەر دوانگەو شوێنی گشتی دیاری کراو

ئەو شوێنانەی کەبۆ ئەم مەبەستە ئامادە کراون واتە بۆ ئاهەنگ گێڕانی ڕۆژوشەوانی بوك و زاوایەتی (الكوافير) (١).

١٤- ماوەی پشودان وبوارەکانی(إجازتها): پێویستە خوشکانی موسڵمان ماوەی مۆڵەتیان یاخود کاتی دەست بەتاڵی وبێ ئیشیان لەخوێندنەوە و فێر بون وزانست وزانیاری دا بەسەر بەرن وبۆ لەبەرکردنی قورئان وسونەت بەکاری بهێنن، هەروەها بۆ گیان ئاسودە کردن وبەسەر بردنی کاتەکەیان بەهۆکارە ڕێگە پێدراوەکان(المباحة) ئەنجام بدەن. باماوەی پشودان ومۆڵەتەکانیان بەچونە دەرەوەی وڵات بەتایبەتی بۆ وڵاتە بیانیە ناموسڵمانەکان چونکە حەتمەن لەو سەردانانەدا توشی گوناح وگوناحکاری دەبن.

١٥- کات بەسەر بردن وڕابواردنەکانی(لهوها): دەبێ خوشکی موسڵمان کات بەسەربردن وڕابواردنەکانی بەشتی پڕوپوچ وبێ شەرعی بەسەر نەبات، بەڵکو دەبێ بەشتە شەرعی وڕێگە پێدراوەکانی بەسەر بەرێت.چونکە نەفسی مرۆڤ هەمیشە خوازیاری خۆشیەکانەو

---

(١) لەوڵاتی خۆشماندا ئێستا فێر بون وکردویانە بەعادەت ونەریت یان هۆڵی شایی و ئوتێلی تایبەتیان بۆ ئاهەنگ گێڕانی گواستنەوەی بوك گوستنەوە دروست کردون ،یاخود لەدەشت ودەرەکان و ناو دارستانەکان و لە دەم جادە و ڕێگا گشتیەکاندا شوێنێك تەرخان دەکەن بۆ لێ گێڕانی ئاهەنگ و زەماوەندی بوك وزاواو خەڵکێکی زۆری بۆ داوەت دەکەن وکارتیان بۆ دەنێرین کەلە فلان شوێنە فلان ڕۆژەو فلان دەم ژمێرە ئامادە بن و ئەو هەمو خەڵکە بەسەر خۆیان دەگێڕن وتیپی مۆسیقاو گۆرانی بێژەکان بانگ دەکەن و ژن وپیاو تێکەڵ دەبن وژنان بەجۆرێك خۆ بۆن خۆش وخۆ دەڕازێننەوە هەر مەپرسە .بەزم وڕەزمێکی ئەوتۆ ئەو ڕۆژە دەسازێ هەر خوا دەزانێ چەندە گوناح وبێ شەرعی وبێ فرمانی خوای تێدا دەکرێت وخوای گەورە لەخۆیان تورە دەکەن ودەرەنجێنن. دیارە ئەمە سیفەتی بابای موسڵمانی بڕوادارو پابەند نین بەدینی خواوە. وێڕای ئەوەی کەبەرەکەت وخێر لەو هاوسەرگیریتیەو نە لەماڵ ونەلە وەچەکانیاندا چاوەڕوان دەکرێت وهەریەکەش لەو خەڵکانەی کەلەو جۆرە ئاهەنگانەدا بەشداری دەکەن وهەروەها بوك وزاوا و هەردو کەس وکاری بوك وزاواش بەکۆڵێك گوناحەوە دەگەڕێنەوە بۆ لا ی خوا ئەگەر تۆبەی ڕاستەقینەی لەسەر نەکەن.خوا ی باڵا دەست وکاربەجێ پەنامان بدات(وەرگێڕ).

ئارەزو دەکات(تمل) بۆیە دەبیّ مرۆڤ هەمیشە جڵەوی نەفسی خۆی بگرێت وبۆی شل نەکات وبەسەر نەفسی خۆیدا زاڵ بێت.

١٦- گەشت وگوزارەکانی(نزهتها): خوشکی موسڵمان دەبیّ هەمیشە ولەکاتی گەشت وگوزارەکانی داتێڕامان ولیّ ورد بونەوەو بیر کردنەوەی لەدروست کراوەکانی خواو تواناو دەسەلات وزانست وبەزەیی وبەخشندەکانی خواو گیان ئاسودە کردنی خۆی بێت.

چر پاندنێك بەگوێ ی بوك وزاوادا :

خوشكی موسلمانم – ئەی كیژانی ئیسلام :

- بزانە كەهاوسەرگیرێتی سوننەتی پێغەمبەرەﷺ بۆیە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{فمن رغب عن سنَّتي فليس مني}[1].
- بۆیە زۆر وریابە وهەرگیز خۆت لەشو كردن وهاوسەرگیرێتی مەگرەوە بەبیانوی خوێندن وبڕوانامە بەدەست هێنان، یابەبیانوی كار كردنەوە.
- هەر كەسێك لەئەهلی دین وئاكارو ڕەوشتی جوان هاتە داخوازیت شوی پێ بكەو ناڕازی مەبە هەروەكو گوتراوە:(فإنه إن أحبها أكرمها، وإن أبغضها لم يهنها)(٢)
- مارە بڕین واتە بڕی مارەیی باش و بەرەكەتدار ئەوەیە كەتاكەم بێت باشترەو خەرجی وتێ چونی كەم بێت ودەبێ تا بۆی دەكرێت داواكاری كەمتر بێت وزۆر قورسایی نەخاتە سەر هاوسەرەكەی. (اكثر النساء بركة أقلهن مؤنة)[3].
- ئەی گەوهەری داپۆشراوی چاكە كار : پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی:{تنكح المرأة لأربع،لجمالها ولحسبها ولمالها ولدينها..فاظفر بذات الدين تربت يداك}(١).ئایا تۆ پابەندیت بەدینەكەتەوە؟!

---

(١) واتە: هەر كەسێك پشت لەسوننەتی من بكات ئەوە لەمن نیە.واتە موسڵمان نیە.(وەرگێڕ).

(٢) ئەگەر خۆشەویستی لەنێواندا ڕسكا بەڕاستی ئەوە ڕێزی لێ دەگرێت، وەبەپێچەوانەوەش هەرگیز ڕێز لەنێوانیاندا نابێت. چونكە ئەوەی لەئەهلی دینو خوا پەرستی بێت هەمیشە لەسەر بنەمای خۆشەویستی خواو دین مامەڵە دەكاتو ڕێزو خۆشەویستیەكەیان لەسەر بنەمای ئیمانەوە دەبێت كەهەرگیز بناغەی ناڵەقێتو هەمیشە پتەوو ساخلەمە. وەرگێڕ.

(٣) باشترین وبەبەرەكەت ترینی ژنان ئەوانەن كەكەمترین داواكاری وخەرجی ومەسرەف لەهاوسەرەكەیان دەكەن وبەقەناعەتن.(وەرگێڕ).

- ئەی کیژی چاك ورەوشت بەرز: پێغەمبەر (ﷺ) فەرمویەتی (الدنیامتاعٌ وخیرُ متاعها المرأة الصالحة).(٢)
- دوربکەوە لەئەلقەی (الدبلة)دەزگیرانیەتی (الخطوبة) چونکەئەمە لە ڕەوشت وعادەتی نەسرانیەکانە.
- سوربە لەسەرئاهەنگی گواستنەوەی ئیسلامی وبەپێ ی شەریعەتی خواوخاڵی لەهەمو شتێکی بێ شەرعی وخراپ وناپەسەند وەك .

– دیاری کردنی شوێنك بۆئاهەنگ گێران لەدەشت ودەر یاخود لەشوێنە تایبەتیەکانی ئاهەنگ گێران کەشوێنێکی بەرز هەیە وەك سەکۆیەك وبوك وزاوابەیەکەوە سەردەکەون وبەجل وبەرگی ناشەرعیەوەلەپێش چاوی ئەو هەمو خەڵکە بانگ کراوەو کۆبوەوە تێکەلاّوی ژن وپیاو. یالەدەشتو دەرو مێرگو مێرغوزارەکانی بەهار لەدەشتو چۆلەکان.
– هێنانی تیمی گۆرانی و مۆسیقا وبانگ کردنی گۆرانی بێژانی ژن وپیاو . چونکە ئەمە حەرامە و هەروەها دەبێتە هۆی بە فیڕۆدانی ماڵ وسامان.
– لێدانی شریتی گۆرانی و مۆسیقا لە بڵند کۆکانەوە. وەهەروەها سەما و سوڕدان و گۆرانی گوتن لەلایەن کچانەوە.
– وێنەگرتنی فۆتۆگرافی یا بەڤیدیۆیی .لەبەرچەند هۆیەکی شەرعی قەدەغەکراوەکانی .واتە: شتی بێ شەرعی تێدەکەوێت .

---

(١) واتە: ئافرەت لەبەر چوار شتان مارە دەکرێن یادەخوازرێن: لەبەر جوانیەکەی،و لەبەر بنەماڵەو حەسەبو نەسەبی، ولەبەر ماڵەکەی، کەماڵی هەبو یالەبەر دینەکەی، تۆ لەبەر دینو ئەخلاقەکەی ئەو کچە یانەو پیاوە هەل ببژێرە ئەوا دەستت بەخۆڵ دەبێت، دیارە کەلەناو عەرەبدا دەست بەخۆڵ بون واتای بەپیتو بەرەکەتی و سەرکەوتنو سەرفرازیە. وەرگێڕ.

(٢) واتە: دنیا خۆ شی وچێژو پێداویستیە ،باشترین پێداویستی وخۆشترین وبەلەزەت ترین شتی دنیاش ئافرەتێکی چاك وموسڵمانی بڕواداری پابەند ە بەدینی خواوە.(وەرگێڕ).

- ڕۆیشتن بۆوتێل وهۆڵە شایی یەکان (الکرا فبرات) چونکەکاری بێ شەرعی وحەرامی تیێ دەکەوێت .
- زیادەڕەوی کردن لەجل وبەرگ و پۆشاکی شەوی زاواو بوکێنی و زیاد خەرج کردن.
- شەونخونی و ئاهەنگ گێڕان لە شەوی بوك وزاوایەتی دا هەتا بەری بەیانی.

دە گویێ بگرمبۆ ئەم ئامۆژگاریە بەسودە:

ئومامەی کچی حارپ لەشەوی بوکێنی دا بە کچەکەی کەدایکی ئیاس کچی عەوف بو گوت :(ئەی کچی خۆم : تۆ لە کەش وهەوایەك دەرچوی کەتاکوئێستا تێیدا بوی ئەو هێلانەت بەجیێ هێشت کەتێیدا گەورەبوی. ئەگەر هەرژنێك وازی لەمێرد هێنابا لەبەر ئەوەی دایك وباوکی و زۆرپێویستیان پیێ ی هەیە ئەوە من یەکەم کەسێك دەبوم کەئەوەم دەکرد. بەڵام ژنان بۆ پیاوان دروست کراون و پیاوانیش بۆ ژنان !

ئەی کچی خۆم !تۆ لەوکەش وهەوایەت جودا بویەوە کەتێیدابوی وەلەو هێلانەت بەجیێ هێشت کەتێیدا گەورەبوی. دەچیت بۆ لانەیەکی تر کەپیێ ی ئاشنا نیت، بۆلای هاوسەرو هاوەڵێك کەهۆگری نەبویت، هەرکەبو بەخاوەنت دەبێتە چاودێرو شا بە سەرتەوە، ببە بەکەنیزەی هەرزو دەبێتە کۆیلەت ، کچی خۆم دەسیفەت، دەئاکارو ڕەوشتی بۆبپارێزە بۆت دەبێتە گەنجینە:

یەکەم ودومم: بەقەناعەتەوە مل کەچ بە بۆی، باش گویێ ی بۆ بگرەو گویێ ڕایەڵ و فەرمان بەرداری بکە.

سیێ یەم وچوارەم: زۆر ئاگات لەشوێنی چاو ولوتی بێت، مەهێڵە باهەرگیز کاری خراپ وناشیرینت تێدا نەبینێت، لەبۆنی خۆش بەولاوە باهیچی ترت لیێ بۆن نەکات!

پێنجەم وشەشەم: هەمیشە وریاو ئاگاداری کات و شوێنی نوستن وخواردنی بە، مەهێڵە هەرگیز هەست بەبرسێتی نەکات وخواردنی باش وخۆشی بۆ ئامادە بکە،چونکە

برسێتی گڕ تێ بەردەرە (ملتهبة) [1]. گرنگی نەدات بەخەو وجێگاو شوێنی خەوتن وگوێ نەدان بەنوێن وپێخەف وجێگای پاك وخاوێن وئامادە نەكراو دەبێتە هۆی تورە بون وئالۆز بونی دەرونی پیاو بۆیە دەبێ زۆرت ئاگا لێ بێت.

حەوتەم وهەشتەم: زۆر ئاگات لەماڵەكەی بێت، چاودێری ماڵ ومنداڵەكانی بكەو شكۆمەندی بپارێزە، لەدەست دابونی جڵەوی كاروسەروەری باشی خەملاندن وزۆر وردی و وریای یە لەناو ماڵ وكاروباری ماڵدا، وەلەناو ماڵ ومنداڵ و بەخێوكردنی منداڵەكانیدا زیرەك وچالاك بە، چونكە كەسێتی تۆ لەو ماڵەدا چاك هەڵسوڕاندن وباش بەڕێوەبردن ووریایی وزرنگیە.

بەڵام نۆیەم ودەیەم: نەكەی هەرگیز نەكەی سەرپێچی فرمانەكانی بكەی، ەكەی نهێنیەكانی ببەیتە دەرو ئاشكرایان بكەیت ، عەیب وخەوشەكانی هەمیشە بپۆشە، تۆ كەسەرپێچی فرمانە كانیت كرد ئەوە دڵیت ڕەنجاند،هەر كە نهێنیەكانت نەپاراست و نەت پۆشین ئەمین مەبە لەغەدرو ستەمی (لەتۆڵە سەندنی)، هەرگیز لەبەردەمی دا دڵخۆش وكەیف خۆش مەبە كاتێك كەئەو دڵ تەنگەخەمبار بە كاتێك كەئەو دڵخۆشە!.. أ.ه.(تحفة العروس:٩١).

لەكۆتایی دا: خوای گەورە بەرەكەت وپیرۆزی بخاتە تەمەنتەوە ولەسەر خێر كۆتان بكاتەوەو سەلامی خوات لەسەر بێت.

فتوای ژمارە ١٩٣٨ لە ١٤/٥/١٣٩٨ ك لەگۆڤاری توێژینەوە(البحوث) ژمارە ١٩:

پ: حوكمی ئامادە بونی ژنان چی یەلەئاهەنگی جەژنەكانی لەدایك بون لەگەڵ ئەوەشدا كەبیدعەیەو هەمو بیدعەیەكیش سەرلێشێواویە، هەروەها لەو ئاهەنگە ناوبراوانەدا هەندێ لەگۆرانی بێژان ئامادە دەبن بۆ بەسەر بردنی شەوگار، وەئایا ئامادە

---

(١) كورد گۆتەنی برسێتی ڕەگی ماری پێوەیە .(وەرگێڕ).

بونی ژنان تیایدا بۆ بینینی زاوا(العروس)و وەك ڕێز لێنانێك بۆ کەس وکاری بوك نەك بۆ گوێ گرتن لەگۆرانی بێژەکان حەرامە؟

وەڵام: ئەگەر ئاهەنگەکانی بوك گواستنەوە هیچ خراپەکاری وگوناحی تێدا نەبێت، وەك تێکەڵ بونی ژنان وپیاوان وگۆرانی بێژانی بێ ئابرو(الماجن)، یاخود ئەگەر لەو ئاهەنگەدا ئامادە بێت وبتوانێت هەرچی خراپەو خراپەکاری و حەرام هەیە بیگۆڕێت ولای بەرێت ئەوە دەتوانێت تیایدا ئامادەبێت وهاوبەشی ئەو دڵخۆشی وکەیف خۆشیە بکات ، ئەگەر بتوانێت نەهێڵێت و ئەم کارە خراپ وبێ شەرعیانە لابەرێت ئەوە نەك هەردروستە،بەڵکو لەسەری پێویستە (الواجب) کەئامادە بێت.بەڵام خۆ ئەگەر ئەمەی لەتوانادا نەبو واتە کاریگەری نەبو بۆ لابردنی ئەو گوناح وخراپەکاری وبێ شەرعیانە ئەوە بەهیچ شێوەیەك نابێ تیایدا ئامادە بن وحەرامە بەپێ ی ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوای باڵا دەست وکاربەجێ کەدەفەرموێ:﴿ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ (٧٠) سورة الأنعام[١].

---

(١) واتە: ئەی محمد لەو کەسانە گەڕێ و گوێ یان پێ مەدە کە د ینەکەی خۆیان هەروا بەفشە وگاڵتەو بەهەواو ئارەزوی خۆیان وەرگرتوە ماڵی دنیاو زاق وبریقی وخۆشگوزەرانی ئەم دنیایە کاتیە فریوی داون ،تۆ تەنیا لەڕۆژی دوایی وئازارو ئەشکەنجەی بەسفت وسوێ ی دۆزەخیان بۆ باس بکەو پێ یان بڵێ کەهەرکەسە لەڕۆژی قیامەتدا بەندە بەکارو کردە وە کانی خۆیانەوە کەلە ئەم دنیایەدا ئەنجامیان داوە .هەرکەس لە ڕۆژی دوایی دا بامتەی کارو ئەو بیرو باوەڕەیە کەلەدنیادا خولیاو سەودا سەری بوە لەدنیادا ، کورد گوتەنی :(چی بچێنی ئەوە دەدرویەوە) ئەوانە لەڕۆژی قیامەتدا بێجگە لەخوا هیچ پاڵ پشت و هیچ تکاکارێکیان نیە وکەس بەرگری و بەرەڤانیان لێ ناکات وتەنیا ڕەحم وبەزەیی خوای گەورە نەبێت. وەرگێڕ).

هەروەها لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشۡتَرِي لَهۡوَ ٱلۡحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيۡرِ عِلۡمٖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٞ مُّهِينٞ ۝٦﴾. لقمان:٦[1].

وە ئەو فەرمودانەی کەلەزەم کردنی گۆرانی وئاوازەکاندا هاتون گەلێك زۆرن.وەسەبارەت ئاهەنگەکانی لەدایك بون بەهیچ شێوەیەك نابێ براو خوشکی موسڵمان تیایاندا ئامادە ببێت، چونکە بیدعەیە ودروست نیە، مەگەر بۆ ئەوە ئامادە ببێت کەبەرپێچی ئەو ئاهەنگانە بداتەوەو بۆ مەبەستی ڕون کردنەوەی حوکم وبڕیاری خوا لەم بارەیەوە بۆ موسڵمانان وبەرچاو ڕۆشنی خەڵکی ودور کەوتنەوەیان لەو کارە خراپ وبیدعانە.

وصلى الله على نبينا محمد وعلى آله وصبه وسلم

---

(١) واتە:خەڵکانێك هەن کەپارەوپول لەشتی بێ واتاوحەرامدا خەرج دەکەن وەك ئەوەی کەپارەبەگۆرانی بێژوتەپڵ و دەهۆڵ کوت وزوڕناژەن دەدات وبەکرێیان دەگرێت یان پارەیەکی زۆر لەئاهەنگی بێ بایەخ وهیچ و پوچداخەرج دەکات یاخود پارەبە کڕینی شریت ورادیۆ و ڕیکۆردەرو (المسجل) شتی حەرامیان پێ لێدەدات وکات خەرج دەکات بۆگوێ گرتن لەگۆرانی و مۆسیقا وهەڵپەڕکێ و قسەی حەلەق ومەلەق وبێ واتا ڤیدیۆ سیدی وشریتەحەرام وپڕوپوچەکان دەکڕێ ودەیان هێنێتەماڵ وخاوخێزانەکەی پێ فاسیددەکات .بەفشەو گاڵتە بەسەری دەبات ،ئەوانە سزاو ئازارێکی زۆر بەسفت وسویان هەیە لەڕۆژی دوایی دا .(وەرگێڕ).

کۆتـا وشە

خوشکی موسلمان :-

دوای ئەم هەمو وشە وسەرنجانە.. داوا لەخوای بالا دەست وکاربەجێ دەکەم کەهەمو لایەك سەرکەوتو بکات بۆ ئەوەی کەخۆی پیێ ی خۆشەو پیێ ی ڕازیە وامان لێ نەکات کەپێت بلێین:

ئاگادار بە لەك

- گاڵتە کردن بەکارو بارو حوکمەکانی ئایین یاشتی تازەو حوکمی تازە لەدین دا دابهێنی.
- واز لەنوێژکردن بهێنی ..وکەمتەر خەمی تێدا بکەیت و دوای بخەی.
- خۆڕزاندنەوەو سفوری وماکیاج کردن .
- لاسایی کردنەوەی کافرەکان یارۆ ژاواییەکان یا خۆشت بون، یا پیێ یان سەرسام بیت(الإعجاب بهم).
- غەیبەت کردن ودوزمانی وقسە هێنان وبردن وفیتنە گێڕی.
- گەشت وسەفەر کردن بۆ دەرەوەی وڵات بۆ مەبەستی گەشت وگوزارو ڕابواردن.
- زۆر چونە دەرەوە لەماڵ بەبێ هۆ وبێ پێویستی.
- بێ ئاگایی لەڕۆژی دوایی .
- سەرپێچی کردنی مێرد...یاتورە کردنی دایك وباوك.
- گۆڤارە چەقاوەسرۆو بێ ئابڕۆ تکێنەرەکان وگۆرانیە بێ ئابڕۆییەکان.

ئەمەو گەلێکی تر لە جۆرەکانی خراپەو خراپەکاری وگوناحکاریەکان.

خوشکی موسڵمان ... ئامۆژگاریت دەکەم کەزۆر سور بیت لەسەر:

- هێنانە دی وبەرپا کردنی یەکتاپەرستی خوای گەورەو تاك وتەنیاو شوێن کەوتنی سوننەتی پێغەمبەرﷺ.

- نوێژ کردن..،زەکات دەرکردن لەماڵ وخشڵ وزێرِوشتەکانی ترت، هەروەها رِۆژو گرتن وحەج کردن.
- هاورِێ یەتی ئەو خوشکانەبکە کەپابەندن بەئایینی خوای باڵا دەست وکاربەجێ.
- نزاو پارِانەوەو رِوکردنە خواو تۆبەکردن وگەرِانەوە هەر بۆلای خوا.
- خۆئامادە کردن بۆ رِۆژی گەرِانەوە (هەستانەوە– المعاد).

دەی خوا پاداشتی بەخێرت بداتەوە.

پەنجا گوڵ[٧]

لە باخچەی ئامۆژگاریەکاندا

ئامادەکردنی

عبدالعزیز المقبل

وەرگێڕانی

ئەحمەد میرزا ڕۆستەمی ژێرو

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدالله والصلاة والسلام على رسول الله.

خوشکی موسڵمانم:

ئافرەتێکی چاکی خۆ لەخوا پارێز هەمیشە حەزی لەخێرو چاکەیەو هەرگیز لە زیکرو یادی خوا ناکەوێتوهەرگیزاو هەرگیز رێگە بەوشەی تیژو کەڵبەدار نادات لەدەمی بێتەدەر . هەر کاتێك باسی ئاگرو سزای دۆزەخ دەبیستێ دەترسێ و رادەچڵەکێ و دڵی دەکەوێتە خورپە، دەستەکانی بەرز دەکاتەوە بۆلای خوای گەورەو لەبەری دەپارێتەوەو پەنای پێ دەگرێ کە لەسزای ئاگری دۆزەخ بیپارێزێت، وهەر کاتێکیش گوێ بیستی بەهەشت بوو حەزو ئارەزوەکانی بۆ دەبزوێو لەدڵی خۆیدا هەڵ دەچێتو تامەزرۆکانی سەرەسوێ دەبن و هەردو دەستی لەبەر خوا پان دەکاتەوەو لەبەری دەپارێتەوە کە بەنازو نیعمەتەکانی ئەو بەهەشتەی شاد بکات یەکێك بێت لەئەهلی بەهەشت. خەڵکی خۆش دەویستوخەڵکیش ئەویان خۆش دەویست، هۆگری بونو ئەویش هۆگری خوشکانی برواداری بو. ئەو ئافرەتە چاکە لەپڕ هەستی بەئازارێکی توند کرد لەڕانیدا . بەپەلەو خێرا گەلێك مەڵحەمو دەرمانی ژان بڕی بەکارهێنا بەڵام بێ سود بوو کەڵکی نەبوو ئازارەکەی هەر لەپتربون دابو.

دوای هاتو چۆیەکی زۆر لەنەخۆشخانەکانو سەردانی گەلێ لە نوژدارانی کرد،بەڵام هەربێ سود بو . ناچار مێردەکەی بردی بۆ لەندەن، لەوێ لەنەخۆشخانەیەکی گەورە دوای پشکنینو بەدوادا چونو گەڕانێکی زۆرلەلایەن نوژدارەکانەوە ئەنجام بۆیان دەرکەوت،کەپیسی و گەنینێك لەخوێنی دا پەیدا بوە، دەگەڕان بە دوای شوێنوسەرچاوەکە یدا، دیتیانەوە کە شوێنی ئازارەکەی وا لەڕانی دایە .نوژدارەکان

بۆیان دەرکەوت کەئەو ژنە لەرانیدا توشی شێرپەنجە)السرطان(بوە، ئازارەکانی لەوێوەدەردەچێتو سەرچاوەی گەنینەکەیە . ئەنجامی راپۆرتی نوژدارەکان بەوە کۆتایی هات کەپێویستە لە سەروی رانیەوە ببردرێتەوە بۆئەوەی ئەو نەخۆشیە تەشەنە نەکات و چیدی فراوان نەبێت و هەمولەشی دانەگرێت.

ئەو ژنە دلّ پر لە ئیمانە لەژوری نەشتەرگەریەکە داو لەسەر تەختەکە درێژ بوە بەتەواوی بەئیمانێکی پتەوەوە خۆی داوەتە دەست قەزاو قەدەری خوای بالآدەست وکاربەجیّ و زمانیشی بۆچرکەیەك چیە ل زیکرو یادی خوا ناپچرێت، پەنا بۆخوا دەبات و لەبەری دەپارێتەوە، چونکە تەنیا هەرخوا دەپەرستێتو هیچ بەرنامەیەکـی تر ناگرێتو لە بەر کەسی ترناپارێتەوە.

کۆمەلّێك لە نوژداران لەسەری کۆبونەوە، چونکە کرداری برینەوە کارێکی گەورەو قورسو ناخۆشە . تیغەکەیان نایە ناو مقەستەکەو، لەژنەکە نزیك بونەوەو زۆر بەوردی شوێنی برینەکەیان دەست نیشان کرد . بەو پەری وردیو رونیو بەبیمو ترسێکی قولّەوە تەزوی کارەبایان لێدا، هێشتا مقەستەکە نەجولاّبو، لەناوگێژاوی سەرسورمانی هەمواندا تیغەکە شکا، دیسان جارێکی تر تیغیان تیّ خستەوە بەهەمان شێوە تاسیّ جارئەم کردارەیان دوبارە کردەوە . ئەوە یەکەم جاربو لەمێژوی نەشتەر گەری برینەوەدا العمليات البتر (کە ئەنجام دراوە روبدات . بەجۆرێکی وا نیشانەی سەر سورمان . رامانو دۆش دامانێکی زۆر کە لەسەر روی نوژدارەکانەوە بەرونی دەبینرا، کەسەیری یەکتریان دەکردو سەریان سور مابو . گەورە نوژدارەکانیان چونە ئەولاوە، دوای مشتومرو وتو وێژێکی بەپەلەو خێرا نوژدارەکان بریاریاندا کەعەمەلیاتێك بۆرانی ئەوژنە بکەنو نیەتیان وا بو بی برنەوە . لەگەلّ سەرسورمانو دۆش دامانێکی زۆرەوە . هێشتا نەشتەرگەریەکەیان نەگەیشتبوە ناورانی ژنەکە . بەچاوی خۆیان پارچە لۆکەیەکی رزیوو بۆگەنیان لەناورانی دابینیەوە . دوای عەمەلیاتێکی بچوك پارچەلۆکەکەیان دەرهێناو جوان جوان شوێنەکەیان پاکژ کردەوەو بۆیان تیمار کردو ژنەکە چاك بوەوەو بەیەکجاری ئازاری نەماو ئافرەتەکە

سەیری کرد قاچی چاك بۆتەوەو یەك تۆز ئازاری نەماوەو دەبینیٚ مێردەکەی هەروا قسە لەگەڵ نوژدارەکان دەکات، کەهێشتا شوێنەواری سەر سوڕمان و دۆش دامانەکەیان بەسەرو چاویانەوە نەڕەویوەتەوەو نوژدارەکان پرسیاریان لەمێردەکەی دەکرد . ئایا ئەو ژنە هیچ جاری تر نەشتەرگەری لەڕانی دا بۆکراوە؟ نوژدارەکان لەژنەکەوە ئەوەیان بیست کە جارێکیان و دەمێکە توشی کارەساتێکی ئۆتۆمبیل)مروری(بوە . لەو شوێنەدا توشی برینێکی قوڵ ببو واتە لەو شوێنەی کەئێستا بەدەستیەوە دەناڵێنیٚ، بۆیە نوژدارەکان بەیەك زمان گوتیان : ئەمە تەنیا ئاگاداریءو چاوەدێریءو کاری خواوەندەو بەس.

دەزانی ئەو ژنە چەندە دڵخۆشءوکەیف خۆش بو، کاتیٚ کە بینی کابوسی ئەم مەترسیەی لەسەر ڕەویەوەو خوای گەورە ڕزگاری کرد، بیری لەوە دەکردەوە کە هەرگیز نەیدەتوانی بەتاکە قاچێك بڕوات بەڕێوە، بۆیە هەروەك پیشەی خۆی کەوتەوە سوپاسءو ستایشی خوای بالاَدەستءو کاربەجیٚ، کەهەست دەکات هەمیشە لێیەوە نزیکەو سۆزءو بەزەیی پێدا دێتەوە ڕەحمی پێدەکات.

خوشکی موسلمانم:

ئێرەوە یەکێکە لەهەزاران نمونە کەناتوانرێت بژمێردرێن لە خۆشەویستانی خوا، کە هەمیشەپابەندو گیرۆدەن بە بەرنامەو فرمانەکانی خواوهەمیشەگویٚ ڕایەڵن بۆی . وهەمیشە ڕەزامەندی خوا هەڵ دەبژێرن بەسەر ڕەزامەندی کەسانی ترو دڵی پڕکردون لە خۆشەویستی خۆی، هەمیشەزمانی بەیادو زیکری خواوە تەڕو پاراوەو بۆچرکەیەکیش بیرو فکرو دڵءو زمانیان لای خوا ناپچڕێتءو بیرو هۆشیان هەمو کاتءوساتێك بەناوی خواوە بەندە بەجۆرێك وای لیٚ هاتوە زیکرو یادی خوا لایان بۆتە سرودێكءو وا بەسەر زمانیانە وەیەو هەرگیزاو هەرگیز لەگویٚ ڕایەڵیءو زیکرو یادی خوا وەرس نابن، چونکە ئەم زیکرو یادی خوایە شیرینیءو چێژو تامێکی زۆر بەلەزەت بەدڵءو دەرونیان دەبەخشێت، ئەو ئافرەتءوپیاو چاکانە هەمیشە بەشەوقءوزەوقءوتامەزرۆییەوە بەرەوڕوی جیٚ بەجیٚ کردن

فرمانەكانی خواوە دەچن، تەنیا بەرنامەكەی ئەو دەگرنوحوكمو بڕیارەكانی خواو داواكاریەكانی خوابەخۆشەویستیو بەحەزی دڵی خۆیانەوە جێ بەجێ دەكەنو دوای هیچ ڕێچكەیەكی تری دەست كردناكەون . ڕوو داواو پشت بەستن(التوكل)یان تەنیا بەخوایەو بەس . دەی كەواتە بۆیەخوای گەورەش هەرگیزاو هەرگیز دەست لەوانەبەرنادادتو لەهەمو كاتو ساتوتەنگو چەڵەمەو تەنگژەیەك دابە هانایانەوە دێت، بەهێزو توانای لەبن نەهاتوی خۆی دەستی یارمەتیان بۆ درێژ دەكات، بەعیزەتو كەرەمەتی خۆی ڕزگاریان دەكاتو لەهەمو ناخۆشیو كێشەیەك دافریایان دەكەوێت ڕزگاریان دەكات . سەرباری ئەم هەموچاكەیەش، ئەمجار ڕەزامەندی خۆشیان پێ دەبەخشێتودەیان باتەبەهەشتی بەرینی پڕ لەنازو نیعمەتی خۆیەوە . خوایە گیان، ئەی پەروەردگارا بمان كەیت بە یەكێك لەوانە كەڕەزامەندی خۆتیان پێ دەبەخشیتو دەیان خەیتە ناو بەهەشتەوە . ئامین .

خوشكی موسلمانم :

مرۆڤ لەم ژیانی دنیایەدا هەمیشە بەهێزو قوەتومالوسامان فریو دەخواتوهەڵ دەخەڵەتێ . فش دەبێتەوەو وا هەست دەكات كەبەهێز تر و بەتوانا ترین كەسەو هیچ كەسێك ناتوانێت نەبەدەسەڵاتونەبەقسەو زمان بیبەستێتەوە . ئەو لەهەمو كەس پتربەڵگەی ڕونوبەهێزی پێ یە، لەهەمو كەسێك سەركەوتو ترو باڵا دەست ترە، لەهەمو كەس بێ نیازترو بێ حەوجەترە . بەڵام ئاگای لەوە نیە كەخوای گەورە لەنكاو بای زەمانەی بەسەردا هەڵ دەكات توشی بەڵاو گیرو گرفتی دەكات بە شێوەیەك ناتوانێت تۆزقاڵێك سەری خۆی لێ دەربكات. دەبینێ لەپڕ نەهێزو نەدەسەڵاتونەتواناو نەماڵ نەسامانی بەدەست ناهێڵێتو نەپلەو پایەی دەهێڵێت لەناوخەڵكی داوبەڵكو لەجیهاندا سوكو ڕیسوای دەكات . وای لێ دەكات وەك منداڵێكی بێ دەسەڵات بەدوای دایكو باوكی دا بگەڕێت، بێ هێزو بێ دەسەلات،لەبەرخەڵكی دەپاڕێتەوەو داوای یارمەتیان لێ دەكات، ئەوەندە دەكڕوزێتەوەو باسی كارەساتو نەگبەتیەكەی خۆی دەكات بۆیان بۆئەوەی

هەرنەبێ ڕەحمیان بجوڵێو بەزەییان پێدابێتەوە . مرۆڤ بێ گەڕانەوە بۆلای خواو پەیوەست بون پێ یەوەو پەنابردن بۆ ئەو وەك ئاژەڵێکی لێ دێت، هەمیشە شوێن غەریزەو هەواو ئارەزوەکانی خۆی دەکەوێتو شەیدای خۆی دەبێت، بەخۆی دەنازێتوهەمیشە بەدەوری بەرژەوەندیەکانی دادە خولێتەوەو چاوی کەسی ترنابینێت . تەنیا ورگ وگیرفانودامێنی خۆی پڕوتێر بکات چیدی ناوێت . بەپێچەوانەی مرۆڤی موسڵمانی بڕوا دارو ڕاستگۆ، کەهەمیشە لە سەرچاوەی زانیاریوفرمانەکانی ئاینیەکەیەوە دەردەچێت، هەمیشە خوازیاری خێرو خۆشیە بۆ خەڵکیوهەرگیز شەڕو خراپەی بۆخەڵکی ناوێت . وهەم دەم قۆڵ وبازوی لەیارمەتی کلۆڵەکان دایەوەو قاچی هەڵکردونوپەلەدەکات بۆلابردنوجێ بەجێ کردنی پێداویستی یەکانی کەم دەستوهەژارەکان .

خوشکی مسلمانم:

لەکرینگترینو دیارترین جیاکەرەوەکانی خوشكوبرایانی موسڵمان ئەوانەن کەدڵیان بەخواوە بەندەو لەژیانی خۆیاندا تەنیا برگەکانی شەریعەتوبەرنامەی خواڕەنگ دەداتەوەو گوێ ڕایەڵی خوانوفرمانەکانی جێ بەجێ دەکەن، ئائەوە خۆشیوهێمنیوئارامیوئاسودە بونی دەرونی و ئارامونۆقرە بەدڵ دەبەخشێت . لەهیچ کاتوساتێکدا نایان بینی جوێ لەبونی زەردە خەنە بەسەر لێوانیانەوەو هەمیشە گەش بینیوخەرمانی ئومێدەواری لەڕویاندا دەگەشێتەوە هەتاکولەناخۆشترینوتاڵترین بارو دۆخیش دابن . چونکە ئەوان بەر چاوڕونو دەزانن ئەوەی کەتوشیان دەبێتودوچاری دەبن بەهەڵەیان نابات‌وکاریان تێنا کات، وەئەگەر هەڵەش بکەن تۆبە دەکەنو دەگەڕێنەوە . هەرگیز بەمردنوڕۆیشتنی خۆشەویستانیان دڵ تەنگوتەنگە تیلکەنابن، چونکەدەزانن ئەوەخێری تێدایە بۆئەوان هەر وەکو خوای گەورەدەفەرمێ: ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا

﴿وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾﴾ البقرە ٢١٦[1]. لەبەر ئەوە ڕازاوەو نازونیعمەتیو زەخرەفەی دنیا هەڵیان ناخەڵەتێنیّ، هەرچەندە دەست بەرداری بەشی خۆشیان نابن لەم دنیایەدا.

﴿وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ ۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا﴾ القصص ٧٧:[2] . چونکە بابای موسڵمان دەزانی ئەم دنیایە بەم تەمەنی کورتیەوە پڕلەئێش‌وئازارو ئەشکەنجەوغەمو پەژارەیەو پێویست ناکات مرۆڤ لە پێناویدا خۆ تورەو تەنگاو و تەنگە تیلکە بکات، هەموداخ وکەسەری بەدەست هێنانی نازو نیعمەتەکانی بێت‌وگوریس ڕابخات، بە هیچ شێوەیەك بوارنادات هیچ شتێکی لەدەست دەربچێت، چونکە دەزانێت هیچ شتێك بەڵکوهەمودنیاو ئەوەشی تیایدایەتی یەکسان نیە بە تەنیا نازێکی بەهەشت، کەبریتی یەلەنازو نیعمەتێکی هەرگیز نەبراوە کە هیچ چاوێك نەی بینیوەوهیچ گوێیەکیش نەی بیستوە،بەسەردڵی هیچ کەسێکیش دانەهاتوە،ئەوە بۆکیّ یە؟ بێ گومان بۆ بڕوادارانی ڕاستگۆیە.

خوشکی موسڵمانم:

ئەگەر دنیا پاك‌وخاوێن بێتەوەو هیچ لێلاییو چڵكو چەپەڵی خراپە کارییو ئاستەنگو تەنگژەکانی تێدا نەمێنن، ساف‌و ڕوون‌و دیارە ئەمەش شتێکی نەبوەو خەیاڵیەو هەرگیز شتی وانابێت. ئالەو کاتەشدا تەنیا بیر کردنەوەیەکی لەپڕی سەرپێی یەوە هەرچی خۆشی و شیرینی ژیانت چەشتوە هەمویت لیّ دەکات بەقوزەڵیّ قوەرتو ژەهری مار، ئەوەندە تاڵیّ وهەرچەندە زۆریش بو بێت لات تۆزقاڵێکە، هەر چەندە تەمەنی خۆشییو

---

[1]) واتە: بەهەندیّ شتیش هەیە حەزت لێیەوپێتان خۆشەکەچی شەڕی تێدایە بۆئێوە، خوالەئێوەچاکتر دەزانێت‌و ئێوەنەزانن. وەرگێڕ.

[2]) واتە: هەوڵ بدەبۆڕۆژی دوایی وبۆگەیشتن بەبەهەشت وڕەنجی بۆبدەوبەشی خۆشت لەم دنیلیە دالەبیرمەکە وەرگێڕ.

خۆش گوزەرانیت دریژ بوبێت، لات کورت کورت دەبێت .سافیو بێگەردیو ڕۆژی ڕونت لالێڵوتاریك شەوزەنگ دەبێت .ئەمە ئەگەر تەمەنێکی درێژت بوبێت .چۆن ئەم ژیانە بەسەر دەبەیت؟لەکاتێك دا ئەگەر بەیانیت کردەوە دەترسیّ ی کە ئێوارە نەکەیتەوەو ئێوارەت بەسەردا هات،بەیانی نەکەیتەوە، وەئەگەر هەوری بەلاّونە هامەتی ڕاخورپیو نزیك بوەوە .مرۆڤ دەترسێنیّ هەرچی خزموخوەیشی و نزیکە کانی هەیە لە دەستی دەدات و برادەرە خۆشەویستەکان دەمرن .وە کاتێکیش هەست بەو ئازارێکی لەپردەکات لەیەکێك لەئەندامەکانی لەشی ، یاخود داخورپانودڵە کوتیوڵێدانی دڵ زیاد دەکات، وکاتێك وردە وردە ئارەزوی خواردن نامێنیّو، مۆتەکەو تارمایی مردن لەپێش هەردو چاوەکانو ینا دەبێتو قوت دەبێتەوە، ئەوکاتەدڵ دادەخورپیّو دەترسیّو ڕادەچڵەکیّونەخۆشیەکەش وردە وردەپتر دەبێتوهەڵ دەچێت .خەمو خەفەتو پەژارەڕوی تیّ دەکەنو ترسو بیم هروژمی بۆ دێنیّ، هەروەکوبلّیّ ی ئەوترس وبیمە ناهێڵیّ مردن بۆی دابەزێت یاخود لیّ ی دور بخاتەوە.

ئای کەمرۆڤ چەندبیّ هێزو بیّ توانایە،چەندە ڕیسواو سوکی دەکات و چەندە لە پلەو پایەی کەم دەکاتەوەو بارو دۆخی تێك دەچێت،کاتێك دەبینی ئەو مرۆڤە لەهەرەتی جوانیو شۆخیو شەنگیو تافی لاوێتی دایە، جوانو ڕازاوەو خرپنوسەرو ڕوو درەوشاوەو پرگۆشتو خرکەڵەو لەخۆباییو خۆ بەزل زانو خۆبەتواناو زۆرزان، کەچی لەناکاوو زۆر تەمەن نابات وەرزی تەمەنی ناگاتە پاییز دەبینی پشت کۆماوە،بیّ هێزوبیّ تواناوبیّ دەسەلاّت، دەموڕویەکی چرچولۆچاوی تێك قرماووتێك قوپاو، کەمترین هەوڵو جولاّنەوە ماندوی دەکاتو سوك ترین ئیشو کاردای دەرمێنیّو دەی ڕوخێنیّ کاتێك بودەتبینی دەوڵەمەندو هەبوو خاوەنی ماڵوسامانێکی گەلێك زۆربو ، لەکۆشك وتەلاّری بەرزی چەند نهۆمی دا دادەنیشت،سواری باشترینوئوتومبیلونویّ ترین مۆدیل دەبو .لەسەر ڕایەخوفەرشی نەرم و نیان دادەنیشت، کەچی لەنکاوخوای گەورە ڕۆژەکانی بەسەردا قلّپ کردنەوەو توشی تالوسوێریو نەهامەتی کرد، چونکە ڕێزی نازو نیعمەتە کانی خوای

نەگرت . دەبینی ئەمڕۆلە خانویەك دا دادەنیشێ کەدوێنێ پێ ی نەنگ بوو بێزی نەدەهات تیایدا دابنیشێت، سواری شتێك دەبێت کەپێشتر بێزی نەدەهات سواری ببێت . ئەمڕۆ پۆشاکێك لەبەردەکات کەپێشتر بەزبر وخراپی دەزانی، ئەمڕۆ شتێك دەخوات، دوێنێ بێزی نەدەهات تامیشی بکات.

بۆیە دەبێ مرۆڤ هۆشیارو ژیروعەقڵ بێتو بزانێت کەخۆشیوتامو چێژی ژیانوجوانیولوتکەو دۆندی بەختەوەری، لەهیچ شتێکولەهیچ ڕێبازولەهیچ بیروبۆچونێك دانیە تەنیا لەلای خواو لەگوێ ڕایەڵی بۆ خواودەست گرتن تەنیا بەبەرنامەی خودا نەبێت، کەلەبەردەوامیوپێ دامەزراوی بەولاوە لە سەر بەرنامەو فرمانبەرداری خواو گرتنی ڕێگەی ڕاستی خوا کەبریتیە لەقورئان وسوننەت داوا لەمرۆڤەکان ناکات.بۆئەوەی مرۆڤ لەسەرخولگەی ژیانی بەختەوەریو ویژدانو دەرون ئارامی دا بژیات.خەمو خەیاڵ ومێشك ودەرون ئاسودە بێت، هێدیو هێمنو لەسەر خۆبێتوهەمیشە لەخۆشیو شادی دا بێتوژیانێکی ئازادانەوبێ کۆتوزنجیر بەرێتە سەر، لەو کەسانەش خۆش بێت کەوستەموغەدری لێ دەکەن، لەو کەسانەش ببورێ کەهەڵەی لەگەڵ دادەکەن،بەزەیی بەبچوکەکاندا بێتەوەو ڕێزی گەورانیش بگرێت، هەمیشە تامەزرۆی ئەوەبێت کەپێداویستیەکانی خەڵکی جێ بەجێ بکاتو توانای قبوڵ کردنی ئازارو ئەشکەنجەکانیان بێت . زیادەڕۆییولاملیش نەکات لەفرمانەکانی خوا گەور ەو بچوکی، ئاشکراو نادیاری، بەڵکوهەمیشە سور بێت لەئەنجامدانی هەرکارێك کەدەبێتە هۆی نزیك بونەوەی لەخوای باڵادەستوکاربەجێ وهۆی ڕەزانەندی ئەونەگەر توشی بەڵاو موسیبەتو تەنگژەهات دەبێ بەسینگێکی فراوانەوەو بەئارامی وسەبرێکی زۆر وبە ڕەزا بونەوەبەرەو ڕوی بچێت وهەڵنەکات بەرامبەر پەروەردگارو خالقەکەی . وە کەمردیش دەبێ ئەوەی تێدا بخوێنینەوە کەڕزگار بون لەهەمو دەردو بەڵاو قەرقەشەکانی دنیای کاتیوکۆچ کردنو گەشت کردنە بۆخانوومالّی هەتا هەتاییونەبڕاوەی کەهەردەبێ بۆی بچینوهەر ئەوێ ماڵی چارەنوسیو چارەسازیمانە.

خوشکی مسوڵمانم :

ئەم چەندلاپەڕانەی داهاتو کۆمەڵێك ڕێنومایی‌وئامۆژگاری لەخۆ دەگرن، وکۆمەڵێك ئاڕاستەن ئەگەربێت‌ولەژیانی ڕاستەقینەی خۆت دا جیٚ بەجیٚ یان بکەیت‌وسور بیت لەسەر دەست پێوە گرتنیان، بەپێچەوانەوەش لەدەست دان‌و پابەند نەبون پیٚ یانەوە پەشێمان دەبیتەوەو هەرخۆت زیانمەند دەبیت، ئەگەر لەگویٚ یان بگریت ئەنجامیان بدەیت ئەوا ژیانی ناخۆشی‌وتاڵ‌وسوێرت بۆ دەبێتە بەختەوەری‌وسەربەرزی‌و سەرفرازی لەهەردو دنیادا . بەدبەختی‌و کلۆڵیت بۆ دەبێتە بەختەوەری‌وخۆشگوزەرانی وئاسودەیی . بەڵکو لەژیانت داهەست بەچێژێکی تر دەکەیت، وبەچاوێکی ترەوە دەڕوانیتە ژیان‌ونوسینی ئەم ئامۆژگاری‌وتێڕوانینانە پاڵنەرو فاکتەرێکن بۆ خۆش‌ویستن‌وپەلە کردن بۆخێروچاکەکاری‌و داواو ئومێدی پاداشت دانەوەو تامەزرۆی چاکسازی‌وئیسلاح لەناو کۆمەڵگادا.

دەی بابەیەکەوە بچینە ناو ئەو باخچە گوڵە بۆن خۆش و بۆندارانەومێشك‌ودڵ‌ودەرون‌وویژدانی خۆمان بەبۆنی گوڵەکانیان بۆندارو بۆن خۆش بکەین تا ئاسودەو سەربەرزو سەرفراز بین . خوای باڵا دەست‌وکاربەجیٚ تۆش‌وئێمەش سەربەرزو سەرفرازو سەرکەوتو بکات، آمین.

قسەکردن:

خوشکی موسلمانم:

١- زۆر وریای زۆر گوتن‌وزۆر قسەکردن بە : خوای باڵا دەست‌و کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ النساء١١٤ : [(١)] .

٢-خوشکی بەڕێزم زۆر وریابن هۆشیاربن‌و بزانن کەیەکێك هەیە ئاگای لەهەموو قسەکان‌و چرپەچرپ‌و نهێنیەکانت هەیەو هەموویانت بۆئامارو تۆمار دەکات‌و لەسەر هەژمار دەکات‌و ڕۆژی ڕاست بونەوەو زیندو بونەوە دەخرێنەوە بەر دیدو چاوەکانت و پێت دەگوترێت(فکفى بنفسك اليوم حسيب) واتە ئەمڕۆ بۆخۆت بەسیت کەلەنەفسی خۆت بپێچیتەوەو سەرکۆنەی خۆت بکەیت، ﴿عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾﴾ ق١٧:،:١٨واتە :دو فریشتەوان بەسەرتەوە یەکێکیان

٣- لەلای ڕاست‌و ئەوی تریان لەلای چەپ هەرچی بیکەیت لەقسەوگفتارو کردەوەی چاك‌وخراپ لەدەفتەری کردەوەکانتدا تۆماری دەکەن‌وهیچی بزر نابێت‌وهەمو شتێکت لەسەر حسابە، قسەی چاك دەکەیت قسەی فشقیات‌و پڕوپوچ دەکەیت بێ ئاگا مەبە چاودێرت وا بەسەرەوە وەستاون بە خۆبە دەفتەرو پێنوسەوە .هەرکاتێك قسەت کردو کەوتیتە گفت‌وگۆ با قسەکانت کورت‌و پڕ واتا بن‌و مەبەست بپێکێ.

---

١) واتە: هیچ خێرو چاکەیەك لەزۆربەی سرپەسرپ وقسەوگفت و گۆکانیاندا نیە مەگەر ئەوانە نەبێ کەفرمان بەچاکەدەکەن وقەدەغەی خراپەدەکەن وخێر و چاکە بڵاو دەکەنەوە یائەوانەی هەمیشە هەوڵی چاك کردنەوەی نێوان خەڵکی دەدەن و ئەوانەی لێك تورەبون‌و نێوانیان نیە ئاشتیان دەکاتەوەوهەوڵی جدیانەی لێك نزیك بونەوەیان دەدات لەبەرخاتری خواوبەس .یا فرمان بەخێرودەست گیرۆیی هەژاران و نەداران دەدات .وەرگێڕ.

٤- هەمیشەقورئانی پـیرۆز بخوێنـەوە، سور بەلەسـەرئەوەی کـە ڕۆژانـەو یـردی قورئـان بخـوێنیی‌و هـەوڵ بـدە ئەوەنـدەی دەتوانیـت لەبـەری بکـەیت، بۆئـەوەی ڕۆژی دوایـی پاداشتێکی زۆر گەورەت چنگ بکەوێت.

٥- لەعبدالله کوڕی عمرەوەﷺدەگێڕنـەوە کەپێغەمبـەر ﷺفەرمویـەتی: {یقـال لـصاحب القرآن إقرأوارتق ورتل کما کنت ترتلُ في الـدنیا، فـإنّ منزلتـك عنـدآخر آیـة تقرؤهـا}صـحیح سنن ترمذی (٢٣٢٩)[1].

٦- شتێکی جوان نیە هەرچی بیستت لەشوێنان بیگێڕیتەوەو باسی بکەیت، چونکە لـەم گێڕانەوە یەدا بـوار بـۆ درۆ کـردن دەڕەخسێ‌وهەڵەوپەڵەی تـێ دەکەوێت‌وهەرچـی بیـشی لێیت لە سـەرت حیسابەودەنوسرێت لـەأبی هریـرەوە ﷺ دەگێڕنـەوە کـە پێغەمبـەر ﷺ فەرمویەتی: {کفی بالمرءِ کذِباً أن یحدث بکلِّ ماسمع}رواه مسلم فی المقدمة)ج(٥[2].

٧- زۆروریای لەخۆبایی بون‌وخۆهەڵکێشان بەبـەوەی کـە نیتـە : هـەر لەبـەر ئـەوەی پێـت بڵێن هەبوە یان زیرەك‌و ئازاو دانایە،یا گەلێك دەست ڕۆیشتوە،کەچی لەبنەڕەتدا بونیـشی نـەبێت)واتـە خۆهەڵکێـشان بەشـتێك کەئەسـڵەن بونیـشی نیـە لات - وەرگێـڕ .(لەعائشەوە(رضی الله عنهـا)کـەژنێك بەپێغەمبـەریﷺگوت : ئـەی ڕەسـولی خـوا، مـن لای خەڵکی دەڵێم مێردەکەم فلان شتەی داومیٚ کەچی نەشی داومیٚ؟ پێغەمبەرﷺفـەرموی: { المتشبع بمالم یعط کلابس ثوبي زور}متفق علیه(٣).

---

[1]) واتە: لەڕۆژی دوایی دابەقورئان خوێنان دەگوترێت: قورئان بخوێنەو دەنگت بەرز بکەوە وبەدەنگ بیخوێنەهەروەك چۆن لەدنیادا دەتخوێندەوە، چونکەپلەو پایەو جێگەی تۆلە دیدی دوایین ئایەت دایە کەدەی خوێنیتەوە.

١- [2]) واتە بەسە بۆ ئە و کەسەی گەرچی بیستی باسی بکات وبیگێڕێتەوەکەبەدرۆ بژمێردرێت .واتەدرۆولادانی تیٚ دەکەوێت.

[3]) واتە تێربوبەشتێك کەنەی دراوەتیٚ وەك لەبەرکردنی پۆشاکی ساختە وایە.

٨- زیکروویادی خوا کاریگەریەکی گەورەی هەیە لەسەر ژیانی ڕوحیودەرونیولەشیو کۆمەلایەتی موسلماندا: دەی ئەی خوشکی موسلمانم زۆر سورو بەردەوام بە لەسەر زیکرو وێردو یادی خوا لەهەموکاتوساتێکدا، لەهەمو حالەتێك کە تیایدایت، باهەمو کاتێك زمانت تەڕ بێت بەزیکرو فیکری و یادی خوا .بڕوانە کەچۆن خوای بالادەستوکاربەجێ باسومەدحی بەندە دلّ سۆزەکانی خۆی دەکات: ﴿ ٱلَّذِينَ يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمۡ ﴾ آل عمرن١٩١:[١].هەروەها

٩- عبدالله کوڕی بسر(ﷺ) هوە دەگێڕێتەوە کەپیاوێك بەپێغەمبەری (ﷺ) گوت:ئەی ڕەسولی خوا حوکمەکانی شەریعەتی خوا زۆر لەسەرشانم کۆبونەوەوزۆر دەترسم نەتوانم هەمویان ئەنجام بدەم، بۆیە داوام وایە کەشتێکم پێ بلّێ ی کەدەستی پێوە بگرمو بتوانم ئەنجامی یان بدەموخواش لێم وەربگرێت . فەرموی : {لا يزال لسانك رطباً من ذكرالله} صحيح سنن الترمذي(٢٦٨٧) [٢] .

٦- ئەگەر ویستت قسەبکەیت ڕاستوڕەوان بدوێو بەپێچو پەناو قۆرت ولابەلاوخوارو خێچو بەلەخۆبایی بونەوە قەسان مەکە،چونکە بە ڕاستی ئەمەسیفەتێکی ناشیرینوبێزراوو قێزەونە لای خواو پێغەمبەری خوا ﷺئەوەتە فەرمویەتی: {إنَّ أبغضكم إلَيَ وأبعدكم منّي مجلساً يوم القيامة الثرثارون والمتشدقون و المتفيهقون } صحيح سنن الترمذي(١٦٤٢)[٣].

---

١) واتە: ئەوانەی کەهەمیشەزیکرویادی خوادەکەن و هەرگیز خوا لەبیر ناکەن، بە پێوەبن یان بەڕۆیشتنەوەبن یان بەدانیشتنەوەبن،یاخودلەکاتی ڕاکشان ودرێژبون و پشودانداىن

٢) واتە : با هەمیشەزمانت بەویردوزیکری خواوەتەڕبێت وەرگێڕ.

٣) واتە: ئەو کەسەی کە ڕۆژی قیامەت لە هەموکەس پتر ڕقم لێ ببێتەوەو دورترین کەس بن لە کۆڕو مەجلسی من بریتین لەزۆر بلّێکان وهەلّەوەڕەکان وچاقاوەسرۆکان وەرگێڕ.

٧ - بۆئەوەی پێغەمبەرﷺپێشەنگت بێت‌وشوێن پـێ ی ئەوهـەڵ بگریـت، ئـەوا زۆربـێ دەنگ‌ولەسـەخۆوهێدی‌و هـێمن وزۆر بـیر بکـەرەوە،و زۆر پـێ مەکەنـەو هـەرگیز قاقـا پـێ مەکەنـە تـەنیا بـە زەردە خەنـە نـەبێت .لـە(سمّـاك)ەوەگـوتی: بـەجابری کـوڕی سـەمرەم گوت.ئایاهەرگیز لای پێغەمبەر ﷺ دانیشتوی؟ گوتی : بەڵێ،ئـەو هەمیـشەبێ دەنـگ بـو، زۆرکـەم پـێ دەکـەنی، سـەحابەکانی گـەر کۆدەبونـەوە شـیعریان دەگوت‌وباسـی کـارو بارەکـانی خۆیـان دەکردوپـێ دەکەنین،بـەڵام ئـەوﷺ مەگـەر زەردەی بهاتبایـە دەنـا پێکەنینی بەدەنگەوەی نەبو) المسند .(٥/٨٦

ئەگەرقسەت کرد، ئەواقسەی چاك‌وبەسود بکە دەنابێ دەنگ بە.چونکە ئەوەخێری تێدایە بۆ تۆ . پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{من كان يؤمن بالله و اليوم الآخرفليقل خيراً اوليصمت}رواه البخاری ، الفتح . (٨/٦٠)[1]

٨- تکایەهەرگیزقسەبەخەڵکی مـەبڕە ، گـەر قـسەیان بـۆ دەکردیـت گـوێ بگرەتـا لەقـــسەکانی خۆیـــان دەبنەوەوســـەرەت دێـــت ،یـــان هـــەرگیز قـــسەکانیان بـــەڕو دامەدەوە،یاقسەکانیان بێ بایەخ‌و بەسوکی سەیر مەکـەو بەڕەوشـت‌و ئاکارێکی جوانـەوە گوێ بۆبەرامبەرەکەت بگرە . هەمیـشە بـە باشـترین شـێوە وەڵام بـدەرەوەو بائـەوەئاکارو دروشمی کەسایەتی خۆت بێت.

٩ — ئاگادار بەو زۆر وریا بە هەرگیز گاڵتە بە قسەی خەڵکان و بەرامبەرەکەت مەکەو بەمینجەوە لاسایان مەکەوە،یان ئەگەر بە رامبەرەکەت زمانی دەی گرت یالاڵ بویازمانی فس بونەکەی پێ ی پێ بکەنیت ، چونکە ئەمە سیفەتی بابای موسڵمان‌و لەخواترس نیە .

---

[1]) واتە: هەرکەسێك بڕوای بەخواوبەڕۆژی دوایی واتە زیندوبونەوەهەیە لەقسە کردنداباقسەی چاك و باش‌و خێریکات دەنابەبێ دەنگ بێت .

بڕوانە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُوا۟ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ﴾ الحجرات ١١: [١].

هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: المسلم أخوالمسلم لايظلِمُهُ ولايخذلُهُ ولايحقره...بِحسب امرءٍ مِنَ الشرِ أن يحقر أخاهُ المسلم}رواهُ مسلم(٢٥٦٤) [٢]

١٠- ئەگەر گوێت لەخوێندنی قورئان بوخێرا قسەکانت ببڕە جابا هەر بابەتێك بێت، بەڵکو دەبێ‌گوێ بۆقورئانەکە شل بکەیت،ڕێزی فەرمودەکانی خوا بگرە،وگوێ ڕایەڵی بکەو فرمانەکانی جێ بەجێ بکەومەیکە بەغوڵبەغوڵب. هەروەکو خوای باڵادەست وکاربەجێ دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾﴾ الأعراف٢٠٤ : [٣] .

١١ - هەمیشە پێش قسەکردن بیرلەقسەکانت بکەوەو جوان لێ یان وردببەوە ئەگەر خێرو چاکەیان تێدا بو بیاکەدەنا مەیان کە) هەروەکو کورد گوتەنی: قسە بیچێژەو بینیژەو ئەوسا بیبێژە -وەرگێڕ.(هەمیشە سور بەلە سەر کردنی قسەی چاکەولێك نزیك

---

١) واتە: ئەی ئەوکەسانەی کەبڕواتان هێناوەباهیچ کەس‌و کۆمەڵوگەلێك گاڵتەوتوانج بەوی ترنەکات وخۆی پێ لەوباشترنەبێت‌وخۆبە بەڕێزتروخاوەن دەسەلات تربزانێت،هەروەهاباهیچ ژنێك گاڵتەبەوی ترنەکات گوایەئەو بەڕێزترو‌باشتروچاکترەلەونەخێرنەمەوانیە بەڵکومرۆڤەکان لای خوای پەروەردگار هەمو یەکسانن وەك دانکەکانی شانە؛تەنیاپێوەرێك‌وتەرازوپەك لای خوا خۆلەخواپارێزی‌ولە خواترسان وتەقواکردن‌وفەرمانبەرداری خوای باڵادەست و کاربەجێ یەویەس کێ لە هەموان بەتەقواتربێت ئەوەلای خواخۆشەویستە. وەرگێڕ.

٢) واتە: موسڵمان برای موسوڵمانە نابێ ستەمی لێ بکات‌وسوکی بکات ویا سوکایەتی پێ بکات‌ولەکەسایەتی دابەزێنێت‌وپیلان‌وتەڵەی بۆبنێتەوە،بەڵکوبەگوێرەی خراپی خۆی لەگەڵی دابجوڵێوە. وەرگێڕ.

٣) واتە : ئەگەرقورئان خوێندرایەوەوگوێتان لەخوێندنی بوبێ دەنگ بن وگوێ بۆقورئانەکەشل بکەن وفرمانەکانی بەجێ بێنن،بۆئەوەی خوای گەورەبەزەیی وڕەحمتان پێ بکات.

کردنەوەی نێوان خەڵکیوکەسێکی ئیسلاحی بە نەك شەڕەنگێز وفیتنەبازیودو زمـانیو دو بەرەکیو قسەهێنانو بردنوقسەی خراپ تێك دەرانەو خەڵکی تێك بەر بدەیت. چونکە ئەم سیفەتە دەبێتە هۆی تورە بونی خواو بێزار بونی لێت. دەبێ زۆروریاو زرنگو لەسەر خـۆت بیت هەمو قسەکردنێك بەر پرسیاریەتی تێدایەو لەسەرت دەکەوێتو چـارە نوسـی مرۆڤـی پێوە بەنـدەو چـارەنوس سـازیە . ئـەدی نـابینی چـەندان کـەس بـەهۆیو شـەو قـسەیەکی باشەوە چوەتە بەهەشت چەندان و شەو قسەش خاوەنەکانی خۆیان فڕێ داوەتە ناو بنکو بنی بنەوەی دۆزەخەوە .لەأبی هریرەوە ﷺ دەگێڕنەوە کـاتێ پرسـیار ی لەپێغەمبـەر ﷺ کردوە لەوەڵامی دا فەرمویەتی: {إنَّ العبد ليتكلَّمُ بالكلمةِ من سخط الله لايلقي لها بالاً يهـوى بهـافجهنَّم}رواه البخـاري(٧٨ - ٦٤) [١] .وە لەفـەرمودەی معـاذ ﷺ داهاتوەکـە پێغەمبەرﷺبە معاذی فەرموە : {ثكلتك أُمُّك يامعاذ، وهل يكب النَّاس في النَّارعلى وجـوههم إلاَّ حصائد ألسنتهم(صحيح سنن الترمذي(٢١١ [٢]

١٢- ئەو زمانە،ئەو پارچە گۆشتەی وا لـەناو دەمـت دایـە، نیعمـەتێکی خـوای گەورەیـەو لە) الله(وەپێت بەخشراوە دەتۆش لەکاری چاکەو شتی خێردا بەکاری بێنەولەفرمان کردن بەچـاکە و قـەدە غـەکردن لەخراپـەدا بـەکاری بێنـە، لەبانگـە شـەکردن بـۆ بەرنامەکـەی خواهەڵی سورێنە.

---

١) واتە: بەندەهەیەقسەدەکات وهیچ گوێ بە قسەکانی نادات وهەرگیزبیریشی لێ ناکاتەوە، کەخراپی گوتوەیان چاك، ولەولاوەش ئاگای لێ نیە خوای گەورە لێ ی تورە بوەو بەهۆی ئەو قسەو گوفتارە خراپانەوە، ئەو قسە ئاژاوە گێڕیو تێك دەرانەیەوە، ئەوقسە بۆگەنانەوە فڕێ دەدرێتەناوئاگری دۆزەخەوەو سزاوباجەکەیان وەردە گرێتەوە. وەرگێڕ.

٢) واتە : هەی دایکت ڕۆڕۆت بۆبکات ئەی معاذ ،خەڵکان هەن لەڕۆژی قیامەتدالەناوئاگری دۆزەخدا بەسەرڕواندا ڕادەکێشرێن، ئەمانە سزاکەیان، باجەکەیان ئەنجامی ڕەفتاروقسەخراپەکانی خۆیانن کەلەدنیادا گوێ یان پێ نەداوەو بەخەیاڵیشیان دا نەهاتووبایەخیان پێ نەداوە، بۆیە ئەو ڕۆژە هەر هەمویان دروێنەوبەرهەمی زمانی خۆیانن وتۆباڵەکەیان لەئەستۆی خۆیان دایە . خوا پەنامان بدات.

گوێ بگرە خوای گەورەچیمان پێ دەفەرموێ: ﴿لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ النساء١١٤:[1] .

فێرکردن وفێرخوازی:

١٣-فێرکردن کارێکی بەرزو بێ هاوتایەوڕێگای سەرفرازیو بەختەوەریە .

لە الشفاء کچی عبدالله وەدەگێڕنەوە کە گوتویەتی: پێغەمبەری خواﷺ هاتەلامان ومن لەو کاتەدا لای حفصة بوم پێ ی فەرموم: {ألا تعلمينَ هذه -يعني حفصة -رقية النملة كما علّمتها الكتابة}رواه أحمد٦/٣٧٢[2] . لەفێربون‌وخوێندن دابا مەبەستت تەنیا بەدەست هێنانی بڕوانامەوبەدەست هێنانی پلە و پایەو موچە نەبێت بەڵکو یەکەم جار مەبەستت فێر بونی زانستو کارو بارو حوکمەکانی ئاینەکەت -ئایینی ئیسلام بێت ، فێر بون‌وجوان خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز بێت، ئافرەت دەبێ بەبەرچاو ڕۆشنی‌وتێگەیشتن‌و شارەزاییەوە خوای خۆت بپەرستیت . هەروەها مەبەستت لەخوێندن‌وفێربون‌وشارەزا بون وزانینی ڕێگاکانی پەروەردەی پاکو بێ گەرد بێت، هەر وەکو چۆن لەژیانی پێغەمبەرﷺوسەحابە بەڕێزەکان﷢ وپێشینەی پیاوچاکی ئەم ئوممەتە نواندیان، بۆئەوەی ئافرەت بەسەر بەرزی‌و بەخۆشی بژیت.

١٤-هەرگیز گاڵتەبەوخوشکانەی خۆت نەکەی کە نەخوێندەوارن‌وهیچ فێرنەبون، لەخۆت بایی نەبیت‌وخۆت بە سەرئەوانەی کەپلەی خوێندن‌وزانستیان لەتۆکەمترە هەڵنەکێشیت . هەروەها پلەکەمی‌ونزمی ئەزمونەکانی خوێندنت نەبێتە هۆی ساردکردنەوەو

---

[1]) واتە: لەزۆربەی زۆری قسەکردن‌و وتو وێژو چرپە چرپەکانی خەڵکی دا سود و خێرو بەرەکەت نیە مەگەر ئەو قسەکردن‌و سر پەسرپەو دەمە تەقێیانەی کەلە چاکەو سەدەقەدا یاخودلەچاك کردن وپێك هێنانەوەولێك نزیك کردنەوەی نێوان خەڵکی دا ئەنجام بدرێن.

[2]) واتە: ئایا ئەمە فێری دوعا ناکەیت هەروەکو چۆن فێری نوسینت کرد، کە مەبەستی (حفصة) ی خێزانی بو.

بەردەوامیت لەخوێندن وفێر بوونتدا، بەڵکو بەپێچەوانەوە هان دەرو پاڵ نەرێك بێت بۆپتر هەوڵ و تێکۆشانت بۆ بەرز کردنەوەی پلەکانت وهەڵچونت بەپلەکان و قۆناغەکانی خوێندن وفێربون تادەمریت کەبەتەمەنیشدا چویت مەڵێ تازەمن بەسەرچوم و تەمەنم رۆیشت، نەخێر بەهەندیّ نیە بەهەوڵ و تێکۆشانە،بەخۆماندو کردنە، بەنوچ نەدان وکۆڵ نەدانە، گەرسا تمەش بکەیت وسەرە نوچیش بدەیت ، گورِ بدە خۆت وهەڵ بستەوە، خۆ توند بکەوەوملی رێگا بگرە بەربە هەورازو نشێواندا سەر بکەوەو بیان برە تادەگەیتە دوا مەنزڵی مەبەست خوای گەورەش هاریکاری و پشتیوانتە، پیشتیوانیت تەنها بەخوابێت وهەولیش بدە لەهەرتەمەنێکدا بیت سەر دەکەویت دەگەیتە دواقۆناغ (والله ولیُّ التوفیق)

لە کعب کوری مالکەوە ﷺ دەگێرِنەوە گوتویەتی: گوێم لە پێغەمبەرﷺ بوکەدەی فەرمو: {من طلب العلم ليجاري به العلماء، أوليماري به السفهاء، ويصرف به وجوه الناس إليه، أدخله الله النّار} صحيح سنن الترمذي(٢١٣٨).

بیستن و گوێ گرتن:

١٦- گوێ ومێشك وبیروهۆشی خۆت پاك بکەرەوەو پاکی رابگرە لەگوێ گرتن بۆگۆرانی ومۆسیقاوقسەی خراپ وناشیرین و قرێوکوبیّ واتاو قیزەون . چونکە گوێ گرتن بۆگۆرانی و مۆسیقا وقسەی پروپوچ وخراپ لەشەریعەتی خوادا جێگەی نابێتەوە و حەرامەولەتەرازوی ئیسلامدا بونی نیەو شتێکی بیزراو و ناشیرینە ، دڵودەرون بۆگەن دەکات(هەروەکو چۆن پارچە گۆشتێك لە بەرتیشکی رۆژانی هاویندا بۆگەن وکرمە رێز دەبێت، ئاواش گۆرانی و مۆسیقا لێدان و گوێ بۆگرتنی دڵودەرون ولەشی مرۆڤ بۆگەن و کرمە رێژدەکات. وەرگێر)

پۆشاك وجل وبەرگ :

١٧- تۆئافرەتێکی موسڵمانیوگەرخۆت بەموسڵمانوبڕوادار دەزانیت دەبێ پۆشاکەکانت لەژێر چەتری پۆشاکی شەریعەتی خوا دابن . دەبێ گشت مەرجەکانی پۆشاکی شەرعی تێدا بن، دەبێ پانو بەرین بنوتەنك نەبن تالەشی تێدا دیار نەبێت و ئەندامەکانی لەش دەرنە پەڕێنێتو وێنەی لەش بەرجەستە نەکاتوتەنك نەبن لەشیان تێدا دیاربێت.

١٨- ئەوەی پێ ی دەگوترێت) نیوقۆڵ(و چارەگە قۆڵ ویەخە فراوان) الدلعة(هەموی بڕو بیانووبۆکورت کردنەوەو سفوریەتی پۆشاکە . بەجۆرێکی وا دەبینی کەئافرەت لەکاتی هاتو چۆو سوار بونو دابەزێن لەئوتومبیلو ماشین لەشی بەدەر دەکەوێت و کوناحێکی گەورەیە.

کۆڕوکۆبونەوەو دانیشتنەکان:

١٩ - هەرگیز ئامادە نەبیت لەکۆڕو کۆبونەوەو دانیشتنە تێکەڵیوخراپوبێ شەرعیەکان. وریابە خۆت بپارێزە لەتێکەڵی ومانەوەت لەو کۆڕو کۆبونەوانە هەی خوابت پارێزێت . بەڵکو هەمیشە هەوڵ بدەو پەلە بکە بۆکۆڕو کۆبونەوەو دانیشتنە شەرعیوباشە کانی کەهەمیشە خێرو چاکەیان لێ چاوەڕوان دەکرێت . خوا چاوەدێریت بکات.

٢٠- لەهەرکۆڕو کۆبونەوەو مەجلیسێك دا لەگەڵ دەستە خوشکانت یالەگەڵ هەرکەسو لەهەرشوێنێك دا دانیشتیت بازیکرو ویردو یادی خواهە میشە لەسەر زمانت بێت بۆئەوەی خێرت دەست بکەوێتو ئەجرو پاداشت بەرهەمی زمان وبیرو هزرت بێت . پێغەمبەری خوا ﷺفەرمویەتی: {من قعد مقعداً لم يذكرالله تعالى فيه كانت عليه من الله ترة، ومن إضطجع مضجعاً لايذكرالله فيه كانت عليه من الله ترة} سلسةالأحاديث الصحيحة

((٧٨)[1].واتـە ئـەو کەسـە لـەڕۆژی قیامەتـدا حەسـرەت‌و پەشێمانی‌وماندویی‌وشـەکەتی هاودەم‌وهاوڕێیەتی.

وەئەگەرلەهەر کۆڕو کۆبونەوەو لەهەر شوێنێك‌ولەهەرماڵێك هەسـتایت‌و ڕۆیشتیت لەبیرت نەچێت ئەم‌و یردو زیکرە(دوعایە) بخوێنە { سبحانك أللهمَّ وبحمدك، أشـهد أنَّ لاإلـه إلاَّ الله، أسـتغفرك وأتـوبُ إليـك}صـحيح سـنن الترمـذي (٢٧٣٠) [2] . بۆئـەوەی خـواە گـەورەلێت ڕازی بێت‌ولـەو هەڵـەو پەڵـەو سەرپێـچیانەی نـەی کەلـەو دانیـشتن‌وکۆڕو کۆبنەوەیەدا کردوتن خۆش ببێت.

٢١-خوشکی موسڵمان ئەممان سەد جار ئەممان‌و توخوا هەرکاتێك لەماڵ‌و لەهەرشوێنێك کۆبونەوەو بەیەکەوە دانیشتن زۆرئاگادارو وریابن زمانتان لەغەیبەت‌وباسی ئەم‌و ئەو ودوزمانی وقسە هێنان‌و بردن بپارێزن‌و زمانتان پاك ڕابگرن‌وگوێ ڕایەڵی فەرمانەکانی خوابکەن‌و خۆتان لەسزای بەسفت‌و سوێ ی خوا بپارێزن، چونکە ئەوانە لەسیفاتی سوکەڵەوڕیسواو (المرذولة) و ئاکارو ڕەوشتی بێزراو(الممقوتة)ن . ئەوەتە خوای گەورە دەفەرموێ ﴿وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًاۚ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ﴾ الحجرات١٢: [3] .

---

١) واتە : هەرکەسێك لەشوێنێك دا دابنیشێت‌و زیکروپادی خوای نەکرد ئەوا خوای گەورە لەڕەحمەتی خۆی دوردەخاتەوە وەهەر کەسێك درێژ بو یا لەسەر جێگە ڕاکشا بەتایبـەتی لـەکاتی نوستن دا یـادو زیکری خوای نەکرد ئەوالەخواوە داخ و کەسەرو پەشیمانی‌و پەنجە گەزینی بۆمسۆگەرە.

٢) واتە:پاك‌و بێ گەردی‌و کەم وکوڕی بۆ تۆ ئەی خوایە سوپاس‌و ستایشی بێ پایان بۆ تۆ، شـاهیدی دەدەم کە هیچ پەرستراوێك نیە بەحەق بپەرسترێت جگە لەتۆ ئەی پـەروەردگارا.داوای لێ خـۆش بونـت لێ دەکەم وتەوبە دەکەم وبۆلای تۆدەگەڕێمەوە .وەرگێڕ.

٣) واتـە: هەرگیزاوهـەرگیز بـاس وغەیبـەتی یـەکتری مەکـەن ودوزمـانی وقـسە هێنـان وبـردن مەکـەن ،ئایاکـەس لەئێوەحـەزدەکات گۆشـتی بـرای خـۆی بخوابـەمردویی یابەکاڵی،دیارەنـەخێر کـەس حەزناکات دەی کەواتە غەیبەتی یەکتری وفیتنە گێڕی مەکەن وقسەمەهێنن ومەبەن تـا ئـەو حاڵـەتان بەسەرنەیەت وەرگێڕ.

٢٢ –ئەگەرهاتویەکێك لەوخوشکانەی کەلات دانیشن و سەردانیان کردیوقسەی خراپوناشەرعی کردن، یاهەڵەیەکی کردئەوە تۆئامۆژگاری بکە وپێویستە لەسەرت فرمانی بەچاکە پیێ بکەیت وله خراپە بیگێڕیتەوە. ئەگەرلەلات هەستاو ڕۆیشت بەقسەی خۆش وجوان ونەرم پێشوازی وبەڕێ ی بکەو ئامۆژگاری بکە جارێکی تر نەگەڕێتەوە سەرئەوسیفەتەخراپانە.

کتێبخانەکەت:

٢٣- کتێبخانەکەت باهەمیشە کتێبخانەیەکی نمونەیی بێت و پڕی بێت لەکتێبی باشوسودبەخشو کتێبخانەیەکی موسڵمانانە بێت . وریابە هەمیشە کتێبو چاپکراوی باش وبە سودو شەرعیانەی بۆ هەڵبژێرەوبیان کڕە، بۆئەوەی کتێبخانەکەت بە سودوخنجیلانە بێتوخۆتوهەموئەندامانی خێزانەکەت سودی لێ ببینن کتێبەکان بابەزۆری ئایینی بنو هەروەهاکتێبی کۆمەڵایەتیوزانستو زانیاریەکانو کتێبی ئاکاروڕەوشت و بەها بەرزەکانی تێدابێت.

٢٤ - زۆروریابە ئەی خوشکی موسڵمانم هەرگیزکاتی خۆت بەخوێندنەوەی کتێب وشتی بێ سودبەفیڕۆ نەدەی، زۆر هوشیاروبەرچاوڕۆشن بەشتەزیان بەخشەکانی وەك گۆڤار و ڕۆژنامە خراپو پڕ لە وێنەڕوتو قوتەکانو فیکرەو بیرو بۆچونە بۆگەنو قرچۆكو داڕوخێنەرەکانی بنەماو بەها بەرزەکان مەخوێنەوەو خۆتیان لێ دور بگرەوخۆت لەڕیوایەتە خراپ وداڕزێنەرەکان دور بگرە، کە نوسەرەکانیان هەمیشە شتی خراپ وبۆگەن بڵاودەکەنەوەکەدەبنەهۆی بڵاو کردنەوەی ڕیسوایی وسەرشۆڕیوبڵاوکردنەوەی خراپە کاری لەناوچین وتوێژەکانی کۆمەڵگای موسڵمانان، هەرگیز نەهێڵیت لەدەرگای ماڵەوەت بێنە ژورو جەنگیان لەگەڵ دابەرپابکە.

٢٥- باشتروایە کتێبخانەکەت هەمەجۆرەبێتوهەمو پێداویستیە کانتان پڕبکاتەوە، وچارەسەری هەمو جۆرە بابەتەکان بکات . دیارە موسڵمان بەخوشكو بەبراوە پێویستی بەزانستوزانیاری وشارەزا بونو بەر چاوڕۆشنی هەیە لەهەمو بوارەکانی ژیانو گشت

ئەحکامەکانی ئایینەکەی‌و گشت کاروبارو‌کون‌و قوژبن‌و نادیارەکانی بیروباوەڕەکەی (العقیدة) هەیە . هەروەها ئاگاداری بون و شارەزابون وزانین لە هەمو هەواڵ وکارو چالاکیە ئیسلامیەکان‌وزانین‌وهەست پێ کردنی کێشەوتەنگ‌و چەڵەمەو ئاستەنگ‌و تەنگژەکان‌و کردنەوەی گرێ کوێرەکانی جیهانی ئیسلامی شتێکی حەتمی‌و پێویستە. دیسانەوە شارەزابون‌و زانینی هەمو هۆکارە پەروەردەیی یەکان کەیارمەتی دەرو پاڵنەرێکی حا شا هەڵ نەگرن لەپەروەردە کردن‌و پێ گەیاندنی خۆت‌و هەموئەندامانی خێزانەکەت . هەروەها ئاوڕدانەوە لەژیان وبەسەرهات وهەڵس و کەوتی پێشینەی پیاوچاکانی‌و پەندوئامۆژگاری وەرگرتن لێ یان پێویستیەکی تری زەرورە.

٢٦- ئەگەرکتێبکی بەسودوبەکەڵکت کەوتە دەست‌و لات پەسەند بودەستە خوشکەکانتیشی پێ بناسێنەو بیان دەیە بابیخوێننەوە یاخود ئامۆژگاری بکە کەبەدەستی بێنی‌و بیخوێنێتەوە، بەڵکوئەویش سودی لێ وەربگرێت. وەبە پێچەوانەشەوە هەرکتێب‌و چاپکراوێکی زیان بەخش‌و خراپت بینی، پێویستە لەسەرت کەخوشك‌و براموسڵمانەکانتی لێ ئاگادار بکەیتەوەو ئامۆژگاریان بکەیت کەلێ ی نزیك مەبنەوەو هەرگیزنەی خوێننەوە خۆلەژەهرەکەی دوربگرن نەبادا هەمو گیانیان ژەهراوی بکات.

٢٧-خوێندنەوەوخۆخەریك کردن بەکتێب‌و سەرچاوە بەسودەکان کارێکی زۆرگرنگ و پڕ سودن هەرگیز نەکەن لە کیس خۆتانی بدەن، ئەوندە تەمەنەی کەماوتانە بابێ بەرهەم نەبێت بۆدنیاوبۆقیامەتتان لەخوێندنەوەو گەڕان بەدوای زانست و زانیاریەکان دابگەڕێن بەتایبەتیش زانست‌و زانیاری دینی خواو فێربونی ئەحکامەکانی قورئانی پیرۆزوسوننەتی پێغەمبەرەکەتان و شەریعەتی خوای گەورە، خوا یارمەتی دەرو پاڵپشتتان بێت ، خوشکی موسڵمانی خۆشەویستم کاتی بێ ئیشی‌و دەست بەتاڵیتان بەهەل وەربگرن، هەلێکی زێڕینە لەکیس خۆتانی مەدەن بەڵکوزانست‌وزانیاری‌ورۆشنایيەك بۆبەرچاو روناکیتان لە تاریکی شەوەزەنگی نەزانی‌و بێ ئاگایی‌ونەفامی دا وەدەست بێنن .

دەرچون بۆبازاڕ:

٢٨- خوشکانی بەڕێزم بازاڕەکان ئەوندە شوێنێکی پەسەندو باش نین، بۆیە هەمیشە پێویستە لەسەرت لەچونە دەرەوەت زۆر سور نەبیت بەتایبەتی بۆ بازاڕ. خۆ ئەگەریەکێکت هەبێت یادەستت بکەوێت کارەکانو پێداویستیەکانت بۆبکرێتو بۆت بێنێتەوە پێویستە خۆتی لێ لادەیتو پێویست ناکا خۆت بچیتە دەرەوە. خۆ ئەگەر هەر ناچاریش بویت دەبێ هەر بچیتە دەرەوە ئەوابەپەلە پێداویستیەکانت بکڕەو بۆ ماوەیەکی کەمو بەپێ ی پێداویستیەکان لەبازاڕ بمێنەوەوخێرابازاڕ بەجێ بهێڵە و بگەڕێوەماڵەوە، چونکە بازاڕ جێگەی خراپەو خراپەکاری و فڕوفێڵ ونیشتمانی خۆشەویستی شەیتانەوبەیداخی خۆی لە سەرەتای هەموبەیانیەکەوە تێداهەڵ دەکاتو ئەوەی بچێتە بازاڕ چ ژن ژپیاو توشی خراپەی دەکاتو لەخشتەی دەبات بەجۆرەهاشێوە.

٢٩- گەرچویتەدەربۆ بازار لەخۆ جوان کردنوماکیاج وڕازانەوە وجلی زاقو بریقی سەرنج ڕاکێش بپارێزەو لەبەریان مەکەن و بۆنی خۆش لەخۆت مەدە، ئەگینا گوناحی خۆشتوهەمو ئەوانەشی کەبەتۆوە توشی گوناح دەبن لە ئەستۆی تۆدایەو گوناحی تۆچەندهێندانەیە. لەأبی موساوەﷺدەگێڕنەوە کە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: {إذا إستعطرت المرأة فخرجت على القوم ليجدوا ريحها فهي كذاوكذا}رواه أحمد)ع(٤٠٠/[١] . باجل وبەرگوپۆشاکەکانت پانو پۆڕ بنو گشت گیانت دابپۆشێت.

٣٠- ئەگەرلەناو بازاڕدا بویت یالەڕێگەدا بویت بۆبازاڕ ووریابە زۆرئاوڕان نەدەیەوەو تەماشای ئەملاو ئەولای خۆت مەکە، چونکە تەماشا کردنو بینین زۆر ڕاکێشەرو پێ هەڵخلیسکێنەرە وە ئەگەرگەیشتیە کەل وپەلو پێداویستیەکانی خۆت زۆر لەگەڵ فرۆشیارو دوکاندارەکان وکەسانی دەورو بەرقسەو گاڵتەگەپو قسەی حەلەق مەلەقو

---

١) واتە: ئەگەرئافرەت بۆنی خۆشی لەخۆی داو چوە دەرەوە بۆبەروبازاڕەکان وبەلای خەڵکی دا تێ پەڕی بۆنەوەی بۆنەکەی بۆخەڵکی بچێتو سەرنجیان ڕابکێشێت ئەوا ئەواو ئەوایە واتە زینای کردوە.

حریکەحریك مەکە، چونکە ئەمە دەبێتە هۆی سوك بونی خۆت لەپێش هەمو کەسێكو ئەمجاریش حەیادابەزینوکردنەوەی دەرگاو پەنجەرەی فیتنەو بێ شەرمیو ئەنجام خوانەکات خراپە کاری خوا پەنامان بدات. یان هەرلەبەرئەوەی پێت بڵێن بەخوا کەسێکی خۆش و گاڵتەچیوسوحبەت چیە، ناهەرگیزشتی وانەکەیت ئەمە خەتەرە زۆریش خەنەرە بۆ سەر کەسایەتیوحەیاو حەشمەتو شەرمی خۆتو بنەماڵەکەت.

٣١- ئەگەرلەناوبازاڕ یالەڕێگەی بازاڕدا خراپەکارێکت دیت، پێویستە لەسەرت بەرپەرچی بدەیتەوەو دەستی بگریتو نەهێڵی ئەنجامی بدات. ئەگەربەدەست و بەقسەنەت توانیو دەبێ بەدڵ پێت ناخۆش بێتو ڕقت لەوخراپەو خراپە کارە ببێتەوە. خوای باڵادەستو کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ﴾ التوبه ٧١: [1]

٣٢- هەندێ لەژنان وەك خویەك ڕۆژانە بۆ پیاسەو سەیران دەچنە بازاڕ، وزۆر دەچنە دەر هەمو ڕۆژێ، هەمو بەیانیەك بە کۆڵێك شۆخو شەنگیو بۆنی خۆشەوە تاسو لوس پەنا بە خوا دەگرم کەتۆلەوانەبی، ئەم جۆرە کەسانە لە هەمو کەسێك پترتوشی فیتنەوئاشوب و بە فیڕۆدانی کات دەبن.

٣٣ -خوشکی بەڕێزم،بەزەییت بەخۆت و بە مێردەکەت،یابەدایك وباوکت دا بێتەوە ئەگەر کیژۆڵەی لە ماڵدازۆردەست بڵاو مەبەو هیچ پێویست ناکات ماڵەکەتانو مدبەقی ماڵەکەتان بکەیتە لقێکی سەرەکی لەبازاڕ. هەرگیز شتی زیادەوپێ نەویست مەکڕە. تەنیا ئەوانە بکڕە کەڕۆژانە لەماڵەوە پێویستیتان پێ یەتی.

---

[1]) واتە: بڕواداران چ ژن چ پیاو دۆستو پشتی یەکترینو فرمان بەچاکە دەکەن و دەستی یەکتری دەگرن ولەخراپەیەکتری دەگێرێرنەوە (وەرگێڕ)

دوعاو زیکرولەخوا پاڕانەوە:

٣٤- تۆهەمیشەلەئاست خوادا بێ هێزوبێ توانـاو لاواز، هەمیشە پێویستت بەیارمەتی ودەستگیرۆیی و ڕێنومـایی خـوای بـالاَ دەسـتوکاربەجێ هەیـە، دەی کەواتەلەبیرت نەچێت هەمیشە وهەموکاتوساتێك لەیادی خوادابەودەستەکانت بۆلای خوا بەرز بکەوەو دەستی مل کەچی پاڕانەوەت والاَ بکەوەوداوای لێ خۆش بونوتەندروستیو دروستوسەرکەوتنت لەهەموکێشە وکەندو کۆسپەو گیروگرفتەکانی ژیانی دونیایی وڕۆژی دوایی وڕۆژی هەستانەوەو ژیانی نەبڕاوەیی لێ بکە، بگەڕێوە بۆلای خواوداوای خێرو چاکەوبەرەکەتی لێ بکە،خوای گەورەزۆربەڕەحم وبەزەییە وهەمیشەلێ بوردەیەو لەگوناحەکان خۆش دەبیت، دەریای ڕەحم وبەزەیی خوا هەرگیز لەبن نایەت .

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {إنَّ ربكُم حَيٌّ كريمٌ يستحي من عبده أن يرفع إليه يديه فيردهما صفراً} صحيح سنن إبن ماجة(٣١١٧)[1] .لەوەلاَم دانەوەی دوعاونزاکانت لەبەرخوای گەورە بەپەلە مەبەو بێ ئومێدیش مەبەبڵێ ی من هەرلەبەر خوا دەپاڕێمەوەو هیچیشم دیارنیەو بڵێ ی خوای گەورە دوعاکانم لێ وەرناگرێت .دیارە من شایەنی ئەوەنیمو ساردبییەوەوچیدی نەپاڕێیەوە، نەخێر گرنگ ئەوەیە تۆبەردەوام بیت. دەگوێ بگرە بۆ پێغەمبەری نازدار ﷺ بزانە چی دەفەرموێت: {مامن عبديرفع إليه يدَيْه حتى يبدو إبطهُ يسألُ اللهَ مسألةً إلاَّ آتاهُ اللهُ إيَّاهُ مالم يعجل .قالوا :يارسول الله، وكيفَ عجلتهُ؟ قالَ : يقُولُ قدسألتُ وسألتُ ولم أعط شيئا} صحيح سنن الترمذي(٢٨٥٣)[2]

---

١) واتە: پەروەردگاری ئێوە،هەمیشەزیندووسەخی وبەبەزەییە شەرم دەکات ئەگەر بەندەیخۆی دەستی لەبەریان بکاتەوەوداوای لێ خۆش بون وهەرشتێکی تری لێ بکات بەبەتاڵی بیان گێرێتەوە.

٢) واتە: هەریەندەیەك دەستەکانی لەبەرخوای گەورەپان بکاتەوەوبەرزیان بکاتەوە تابن باڵی دەردەکەوێتوداوای شتێك لەخوای گەورە بکات، جائەوشتە داوای لێ خۆش بونەلەگوناحەکانی، داوای ڕێنوماییودەست گیرۆییە، داوای حەل کردنی گیروگرفتوتەنگژەکانی یاهەرشتێکی تربێت خوای گەورە دەی داتێ ووەلاَمی دەداتەوە بەمەرجێ پەلەنەکات. گوتیان ئەی ڕەسولی خوا پەلەکردنەکەی

هەمیشەبادوعاوپاڕانەوەکانت بە سوپاس وحمدی خواوسەلات وسەلام لەپێغەمبەرﷺومال وخێزان و سەحابەکان وئەوەی کەشوێنی دەکەوێت تاڕۆژی دوایی دەست پێ بکەوەهەربەم کارەش کۆتایی پێ بێنەو هەمیشە ڕاستگۆیانە بەرەوخوا بچۆولەگەڵ پەروەردگارتدا ڕاستگۆبە. پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی: { أدعوالله و أنتم موقینون بالإجابة ، وأعلموا أنَّ اللهَ لایستجیب دعاءاً من قلبٍ غافلٍ لاهٍ}صحیح سنن الترمذي(٢٧٦٦) [1] .

ئاگاداربەهەرگیزدوعاونزای خراپ نەکەیت وداوای پچڕانی سیلەی ڕەحم نەکەیت .وەئەگەر وەڵامدانەوەی دوعاکەت دواکەوت یاخودبەڕونی ئەنجامی دوعاکانت نەبینین دڵ تەنگ وبێ ئومێد مەبە هەروەك لەپێشتریش باسمان کرد خوای گەورە دوای دەخات بۆڕۆژی قیامەت،یاخودلەبری ئەوە گوناحتت لێ ڕەش دەکاتەوە، یاخود خراپەیەکت لێ لادەدات تۆهەر هەستیشی پێ ناکەیت .

٣٥-خۆت لەخوای خۆت نزیك بکەرەوە بە ئەنجامدانی ئەرك وبەندایەتیە فەرزەکان و سونەتەکان و جۆرەها خۆنزیك خستنەوە واتەجۆرەهاکاری باش کەلەخوات نزیك دەکەنەوە، دڵنیابەپاداشتێکی زۆرگەورەت چنگ دەکەوێت، ولای خواپلەت پێ بەرز

چیە ؟فەرموی: کەداوات لێ کردوپەلەت کردواتە ئەنجامیت نەدیت بڵی ئەوەچی بو خوایە من هەرداوام کردووهەرداوام کردکەچی دوعاکەم قبوڵ نەبولێم وەرنەگیرا .پەلەمەکە خوای گەورەلەئێمە باشتر دەزانێت چ شتێك خێروچاکەی تێدابێت بۆئێمەنەوەمان بۆدەکات. لەوانەیە تۆلەدنیاکەی تردا پترپێویستت پێ ی بێت بۆئەوێ بۆت هەڵ دەگرێت.(وەرگێڕ).

[1]) واتە: داوا لەخوای گەورە بکەنو لەبەرخواپاڕێنەوەودڵنیاش بن خوای گەورە وەڵامتان دەداتەوەزدەبێ زۆریەئاگایی و وریاییەوە لەبەرخوا بپاڕێنەوە بیرو هۆشتان لای خوابێت لەکاتی پاڕانەوەدا،نەك بەزمان داوالەخوای گەورە بکەن وبیروهۆشیشتان لەشوێنێکی ترویەشتێکی ترەوەسەرقاڵ بێت، چونکە زۆرباش بزانن کەخوای گەورە وەڵامی دوعایەك ناداتەوە کەدڵی خاوەنەکەی لەلایەکی ترەوسەرقاڵ ومەشغوڵەوهیچ ئاگای لەخوانەبێت تەنیادەمی بجوڵێت ودەستی بەرز کردبێتەوە واتەبەدڵ وهۆشێکی بێ ئاگاوەلەبەر خوا بپاڕێتەوە. (وەرگێڕ).

دەبێتەوە، وا بکە کەلەخۆشەویستانی خوابیت نەك لە ناحەزو دوژمنـانی خـوا . هـەوڵ بـدە زۆر هەوڵ بدە لەو کەسانە بیت هـەر لـە مردنیـەوە تادەچیتە بەهەشتەوە نەترسـت لـە سەرەو نەدڵ تەنگیو نائارامی، ئـەو کەسانەی خـوای گـەورە دوعـاو نزایـان وەردەگرێت، ناڕەحـەتیودڵ تـەنگیو ناخۆشـیو تەنگـژەکانیان نـاهێڵێ، ودڵیـان پـڕ دەکـات لەئارامیودامەزراویوئاسودەیی . پێغەمبەری خـواﷺدەفـەرموێ : {إنَّ الله تعـالى قـال:مـن عادىَ لي وليًا فقد آذنته بالحربِ، وماتقرَّبَ إليَّ عبدي بشيءٍ أحبَّ إليَ ممَّا أفرضـته عليـه، ولايزال عبدي يتقرب إليَ بالنوافل حتى أحبه، فإذا أحببتـهُ كنـتُ سمعـه الـذي يـسمعُ بـه، وبصره الذي يبـصر بـه، ويـدهُ الـتي يـبطشُ بهـا، و رجلـه الـتي يمـشي بهـا، ولـئن سـألني لأعطيتهُ، ولئن إستعاذبي لأعيذنَّهُ}رواه البخاري(٦٥٠٢)[1] .

٣٦-ئەگەرخوشکێکی بڕواداروموسڵمانت دیت پابەندە بەدینەکەیەوە،و وەڵامەکانی خوای پەروەردگار دەداتەوە و سەر بەرزوسەرفرازەبەهۆی تەواوی عەقیدەو بیرو باوەڕەکەیـەوە، ئەوە پێی بڵێو ئاگاداری بکەوە کەلەبەر خاتری خوا خۆشت دەوێتوخوشـکایەتی لەگەڵدا ببەسـتە، چـونکە خۆشویـستن لەبـەرخاتری خواپلەوپایـەکی بـەرزی هەیـە، ئەوەتـە

---

(١)واتە: هەرکەسێك دوژمنایەتی دۆستی مـن بکاتوئـازاری بـدات ئـەوامنیش جـاڕی دوژمنایـەتی خـۆم لەگەڵ ئەو کەسەدا دەکـەم. وەهەرکەسـێك لەبەنـدەکانم خـۆم لێ نزیـك بکاتـەوە بەشـتێك بەکاروئـەرکێك کەخۆم لەسەرم فەرز نەکردوە واتە بێجگە لەفەرزەکان کەلەسەرم فەرز کردون بەهەرشـتێکی ترخـۆم لێ نزیك بکاتەوە لام خۆشە ویسترە لەئەنجامـدانی فەرزەکان،چونکەئەمانەئەرکو فـەرزن لەسـەرە هـەر دەبێ ئەنجامیان بدات خۆشی بێتوترشی بێت، بـەڵام ئـەوانی ترلـەپیاوەتی خـۆنی، ئەگـەر بەنـدەکانم بەردەوام بەنجامدانی سوننەتەکان {النوافل}خۆم لێ نزیك بکاتـەوە هـەتا خۆشـم دەوێـت، وەئەگـەرمن کەسێکم خۆشویست دەبمە ئـەو گوێیـەی کـەپێی دەبیـستێ، وەدەبمـە ئـەو چاوەی کـەپێی دەبینـێ، وەئـەو دەسـتەی کـەکاری پـێ دەکـات، وەدەبمەئەوقاچـەی کـەپێی دەڕوات ئەوەنـدەم لاخۆشەویـست دەبێت داوای هەرشتێکم لێ بکات دەیدەمێ، وەئەگەر پەنام لەهەرشتێك پێ بگرێت پەنای دەدەم.

پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: {قال الله عزوجل: المتحابون في جلالي لهم منابر من نور، يغبطهم النبيّون والشهداء} صحيح سنن الترمذي (١٩٤٨) .[1]

٣٧ - کات زۆر گرنگە لای خوای گەورە وریا بەبەفیڕۆی نەدەیو جوان نەخشەڕێژی بۆ بکەو بەسەر کارەکانتدا ڕێك دابەشی بکە، هیچی بەبەلاشو بێ سودێ وەرگرتن بەسەر مەبە ، تۆپێویستیت بەسەعی کردنو هەوڵدانە لەوانەکانتدا- ئەگەر خوێنکار بیت- دەبێ ئەرکەکانی ماڵەوەت یاهی مێردەکەت جێ بەجێ بکەیتو پێویستیشت بەئاگادار بونو بەرچاوڕشنیو شارەزا بونی پێداویستیەکانی ژیانو دنیادەبێت. کاتێکیش دابنێیت بۆخوێندنەوەی بابەتە زانیاریە بەسودەکانوهەروەها بڕێکیش بۆ سەردانی خزمەکانت .

٣٨- بەجێ هێنانی سیلەی ڕەحمو سەردانەکانت خێرو بەرەکەت هێنەرن بۆتەمەنو بۆ ڕزق وڕۆزیت کەواتە سورو بەردەوام بەلەسەردانی خزمەکانتودۆستەکانتوخوشکانی موسڵمانت، باسەردانەکانت سودبەخش بن بۆیان نەك بە پێچەوانەوە. لەسەرچاکەوچاکەکاری ئامۆژگاریان بکەوهانیان بدە، ولەخراپەو خراپە کاریش بیان ترسێنەودەستیان بگرەو بیان گێڕەوە. پاڵنەرێك بەبۆبەرەو چاکەکاری و چاکسازی و سود بەخشی بۆکەسانی تر، ووریایان بکەوە لەزیانبەخشی و ئاژاوە گێڕیوفیتنەبازی. ئامۆژگاریان بکە کەهەمیشە دەست پێشخەر بن لەچاکە کردوهاریکاریوهەماهەنگی لەنێو خەڵکیدا . وەهەمیشە لەتەندروستیوساغو سەلامەتیان بپرسەو

---

[1])واتە): خوای گەورەدەفەرموێ: ئەوکەسانەی لەبەرخاتری من یەکتریان خۆشدەوێت لەڕۆژی مەحشەرقوبەی نوریان پێ دەبەخشم،لەوڕۆژە تاریکستانوشەوەزەنگ وئەنك وستەچاوەدا،ڕۆژێکی ترسناك کەس لەتاریکایداناتوانێت لەجێگەی خۆیداپێ بجوڵێنێ کەچی تۆقوبەی نورت دەبێتو ڕێکای پردی سیراتی پێ دەدۆزیەوە ئای لەو خۆشیە، لەگەڵ کۆمەڵی پێغەمبەرانو شەهیداندادەبیتوئەوان خۆشیان دەویت (وەرگێڕ)

پێغەمبەرﷺفەرمویەتی:{من أحبَّ أن يُبسطَ لهُ رِزقهُ وَ يُنسأله في أثرِهِ فليَصِل رَحِمَهُ}[1].متفق عليه.

٣٩ - زۆری‌وبۆری خوانەناسان‌وسەرپێچی کەرانی فەرمانەکانی خواوسست‌و تەمبەڵان‌و پشت گوێ خەرانی شەریعەتی خوا کارت تێ نەکەن‌وهەڵت نەخەڵەتێنن‌و فریو نەخۆیت‌ونەکەی تۆش چاو لەوان بکەیت، چونکەڕۆژێك دادێت پەنجەی پەشێمانی بگەزیت‌وئەو کاتیش پەشێمانی دادت نادات ولەو کاتەدا سەر شۆڕو کلۆڵ‌وداماودەبیت‌ولەهەمان کات دا بڕوا داران دڵی یان گەلێك خۆشەو سەر بەرزو شادمانن لەڕۆژی قیامەتدا بەهۆی پابەندبونیان بەبەرنامەو شەریعەتی خواوە ڕزگاریان دەبێت. کاتێ دەبینێ ئەوخەڵکە هەمویان چۆن گرفتاری کردەوە خراپەکانی خۆیان بون، ئەو زۆر دڵشادو ئاسودەو بەختەوەر دەبێت هەرلەوکاتەوەی کەنامەی کردەوەکانی وەردەگرێتەوە لەخۆشیان بەدەستی ڕاستی وەری دەگرێت‌ودەڵێ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ (١٩) إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ (٢٠)﴾ الحاقه :١٩-٢٠.[2]

٤٠- هەوڵ بدە بۆهەمیشەیی سۆزوبەزەیی لە دڵی خۆتدا بچێنیت، بەزەییت بەگەورەو بچوك دابێتەوە. باوك‌ودایکیشت لە پێش هەمو کەسێکەوە. پێغەمبەرﷺفەرمویەتی: {من

---

[1]) واتەهەرکەسێك حەزدەکات رزق‌و ڕۆزی زۆربێت‌وشوێنەواری نەبڕێتەوەوتەمەنی پڕ خێروبەرەکەت بێت باسیلەی ڕەحم بەجێ بگەیەنێت.(وەرگێڕ).

[2]) واتە:هـا..وەرن تەماشا کـەن، بەچـاوی خۆتـان ببیـنن. ئەوەنامـەی کردەوەکانمـە، ئـەوە شەهادەکەمە، ئەوە بڕوانامەکەمە، ئاخرمن دەمزانی ئەم ڕۆژەناخۆشە توش دەبم وڕۆژی لێ پێچانەوەم لەپێشە بۆیە لەدنیادا بـەگوێ ی خـواو پێغەمبـەری خـوام کـردو لەڕێگـەی ئـەوان لام نـەداو بـەگوێرەی ڕێبازی قورئان‌و سوننەت ڕۆیشتم بەڕێوە و بەمولێم لانەدا، لەبەرنامەی خوابەولاوەهیچ ڕێچکەیەکی ترم نەگرت، بۆیە منیش لێرە خوای گەورە پاداشتی دامەوەو وپەیمانەکەی خۆی بەجێ هێنا. (وەرگێڕ) .

لا يرحم لايُرْحَمْ }البخاري الفتح (١٠/ح٦٠١٣)[1] . وةلةأبوهريروة ﷺ دةطيَرنةوة كترةسولى خواﷺ فترمويتى:{بينمارجل يمشي بطريقه إشتدعليه العطش، فوجد بئراً فنزل فيها فشرب،ث مَّ خرج فأذاكلبٌ يلهثُ يأكل الثرى من العطشِ، فقال الرجل: لقد بلغ هذا الكلبُ من العطشِ مثل الّذي كان بلغ بي، فنزل البئرُ فملأ خفهُ ثمَّ أمسكهُ بفيهِ فسقى الكلبُ فشكرالله لهُ فغفرلهُ قالوا: يارسول الله، وإنَّ لنا في البهائمَ أجراًبهِ فقالَ: وفي كلِّ ذات كبدٍ رطبةٍ أجرٌ} البخاري(٦٠٠٩) [2].

وەلەعبداللە کوڕی عمرەوەﷺدەگێڕنەوە کە پێغەمبەر ﷺفەرمویەتی:{عُذِبت إمرأةٌ في هِرةٍ حَبَستهاحتى ماتت جوعاً فدخلت فيها النار } البخاري (٢٣٦٥)[3].

٤١- زۆروریای بانگەشەکارانی خراپ و پڕو پاگەندەکارانی پێشکەوتن بە. ئەوانەی بە پیادەو بەسواری وڵاخو ئۆتومبیل وفڕۆکەوبەهەمو چەشنە هەوڵێکیانەوە خەریکی بڵاوکردنەوەی خراپەوخراپەکاریو فیتنە و ئاشوبن بۆ مسوڵمانان بەتایبەتیش ئێوەی خوشکان . دەیانەوێ بەناوی پێشکەوتن ومافی ژنانەوە فریوتان بدەن وتێکتان بدەن وسەرتان لێ بشێوێنن وهەڵتان بدێرن ولەسەنگەری خۆپارێزی (الصون) و سەربەرزی وداوێن پاکیتان بێننە دەرو ڕوت وقوتی وسفورتان بکەن وبەرەولێژی خلۆرتان

---

[1]) واتە: هەرکەسێك بەزەییو سۆزی نەبێتو بەزەیی بەخەڵك دانیەتەوە ، کەسیش بەزەیی بەئەودا نایەتەوە.(وەرگێر) .

[2]) واتە: جارێکیان کابرایەك بەڕێگادا دەڕۆیشت لەبیاباندا وتینوێتی تینی بۆهێنا،توشی بیرەئاوێك بو چوەوخوارەوەو تێرئاوی خواردەوە.کەهاتەدەرەوە بینی وا سەگێك لەتینوان هانکەهانکیەتیو قەپاڵی لەخۆڵو خڵت وخاش دەدا،کابراوتی: بەخوا ئەوسەگەش دەردی منیەتی وتینوێتی تینی بۆهێناوە وەهەروەکوچۆن تینی بۆمن هێنابوزیۆیە دیسان چوەناوبیرەکەو پێڵاوەکەی پڕکردلەئاوولەبیرەکە هاتەوە دەرو بەدەمی سەگەکەیەوەکردوتێرئاوی کردو خوای گەورەش سوپاسی کردولێ ی خۆش بو.(وەرگێر)

[3]) پیرەچنێك لەسەربەند کردنی پشیلەیەك چوەناودۆزەخەوە، چونکەلەژوردا بەندی کردبووخواردنیشی نەدایەولیشی نەگەڕا بۆخۆشی بخولێتەوە خۆراکی خۆی پەیدابکات.(وەرگێر).

بکەنەوەبۆتێر کردنی ئارەزوە بۆگەنەکانی خۆیان،بۆئەم مەبەستە جۆرەها کارو هەمو چەشنە ڕێگایەکیان خستۆتەگەڕ،ئەی خوشکی پاك وداوێن پاك وبێگەرد و بەڕێزم ، زۆر وریای خۆت ودەستە خوشکە موسڵمانەکانت بەو مەهێڵە بکەونە ناوزەلکاوی ئەو فێڵ بازوڕێوی ئاسایانەوبە فێڵو تەڵەکەوقسەلوسو بەڕواڵەت شیرینی هەنگویناوی وبەناوەڕۆك ژەهراویەکانیان هەڵ نەخەڵەتێن و فریو نەخۆن . دڵنیا بن ئەوانە دڵسۆزو خەمخۆری ئێوەنین ، ئەوانە دڕندەن گورگ ئاسا بۆ نێچیری ئاسك دەگەڕێن و وەك ڕاوچیان کەوڵی ئاسكو مامزیان لە سەری خۆکردوە.

٤٢ – ئەی خوشکی بڕوادارم،زۆرتونددەست بە ئاینەکەتەوە بگرە،خۆت بە بیرو باوەڕو یەکتا پەرستیەکەت (العقیدةوالتوحید)بەرزڕابگرە،هەها خوای گەورە چی دەفەرموێت: ﴿وَلَا تَهِنُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾﴾ آل عمران:١٣٩)[١].

زۆر زرنگو چالاكوهۆشیاربە لەبڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندنی دروشمە بەرزەکانی ئاینەکەتونەکەی هەرگیز شەرم بکەیتو لەکەس نەترسیت، تەنیا لەخوا بترسە. نەکەی شەرم بکەیت لە ڕاگەیاندنی دروشمەکانی دینەکەتو نەوێری ئەنجامیان بدەیت دەناخوای گەورە لێت دەڕەنجێ لەسەرئەمە سزات دەات ، بە پێچەوانەش گەر ڕات گەیاندن خوای گەورە پاداشتێکی بێ پایانت دەداتەوە.

٤٣ – ڕۆشنبیری ئیسلامیت بەگوێ گرتن لەمحازەرە ئیسلامیەکانوکۆڕو سیمینارە بەکەڵکەکان وەربگرە بالەڕێگەی کاسێتەکانیشەوە بێت، هەمیشە هەوڵ بدە کەڕۆژنامەوگۆڤارە ئیسلامیە بەکەڵكوسودبەخشەکان سەیر بکەو بخوێنەوە.

٤٤ – هەمیشەپاڵنەروهۆکارێکەبە بۆ بڵاو کردنەوەی خێرو چاکە بڵاو کردنەوەی ڕەوشتو ئاکار وبەها بەرزەکان، هەروەها فاکتەرێك بە بۆ بڵاو کردنەوەی زانست وزانیاری

---

١) واتە:هەرئێوە سەربەرزوسەرفرازن ئەگەر بڕوابەخواوبەبەرنامەکەی خوابێنن وبڕوادارین..(وەرگێڕ).

چ لەناو کۆمەڵگای مسوڵمانانداوچ لەناوماڵوخێزانی خۆتو چ لە قوتابخانەو چ لەناو دراوسێکانوچ لە ناودۆستودەستە خوشکانو برایانت دابێتو لەهەرشوێنێك بێت.

٤٥ - هەمیشەسوروبەردەوام بەلەیارمەتی دانی دایکت لەئیش و کارەکانی ماڵەوەدا، چونکە ئەمە کارێکی زۆر باشەو پاداشتێکی زۆرت لای خوای گەورەو کار بەجێ دەست دەکەوێت ولای دایكو باوکیشت خۆشەویست دەبیت، سەرباری ئەمەش مەشقو ڕاهێنانێکە بۆخۆت بەیارمەتی خوا- شارەزایی باش پەیدا دەکەیتو لەژیانی دوارۆژدا سەرکەوتودەبیت واتە لە ژیانی ژن ومێردایەتی وخێزانداریت.

٤٦ – هەمیشەزەردەخەنەت لەسەرلێوان بێتو ڕوخۆش بە، هەرگیز ڕو گرژ مەبە، بڕوا بکە ئەمە هیچی تێ ناچێت ، دیارە لەهەمان کاتیشدا کەتۆ لەگەڵ بەرامبەرەکانت بەم شێوە بویت ئەوانیش لەوەڵامی ڕوخۆشیەکەی تۆ دەدەنەوەو تۆیان خۆش دەوێت ولەگەڵت دا ڕوخۆش و لێو بە زەردەخەنەدەبن، لە هەموی خۆشتریش پاداشتێکی بێ ژمارەت لای خوای باڵا دەستو کار بەجێ چنگ دەکەوێت. ئەوەتە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی: {تبسمك في وجه أخيك لك صدقة} صحيح سنن الترمذی (١٥٩٤)[1].

٤٧ – هەرگیز توڕەو تۆسنوڕوتاڵ مەبە. لە أبو هریرەوە ﷺ دەگێڕنەوە کەپیاوێك بەپێغەمبەری ﷺ گوت: ئامۆژگاریم بکە، فەرموی: {لاتغضب} واتە تۆڕەمەبە. کابرا چەند جاری ئەمە دوبارەکردوە ئەویش لەوەڵامدا هەرپێ ی دەفەرمو: {لاتغضب) واتە: توڕە مەبە.البخاری (٦١١٦). ئەی خوشکی موسڵمانم باش بزانە کە توڕە بون لەشەیتانەوە

1) واتە: زەردەخەنەی لەسەرلێوی تۆ بۆ خوشك وبرایانت خێروسەدەقەیە بۆتۆ لەڕۆژی زیندوبونەوەدا(وەرگێڕ)

بەئەوەتە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:{إنَّ الغضب من الشيطان وإنَّ الشيطان خلق من النار، وإنَّماتطفأُ النَّارُ بالماء، فإذا غضب أحدكم فَليتوضأ}رواه أحمد (٤/٢٢٦)(١).

٤٨ – خوشکی بڕوادارم زۆروریابە هەرگیزاو هەرگیز لاسایی بێ باوەڕولادەران مەکەوە لەهەڵس و کەوت وڕەوشت و شێوەو ڕێگاکانی خواردن و خواردنەوەو پۆشاك پۆشین...تد.خۆت بەئەوان مەچوێنە ئەوەتە پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی:{من تشبه بقومٍ فهو منهم}رواه أبو داود(٤٠٣١)[٢].

٤٩ – زۆرلەژنان لەنوێژکردن دا سست و تەمبەڵن، هەمیشە وایە بەدوای دەخاتو لەکاتی خۆی دا نایان کەن. بەتایبەتیش کەسەرقاڵی ئیش و کارەکانیان بن یاخودسەرقاڵی قسەکردن وگفت وگۆی بێ سودو قسەی پۆش وبێ کەڵك بن لەگەڵ ژنانی تردا بەتایبەتیش لەبەردەرگاکانیان و لەگەڵ خەڵکی بە تایبەتیش لەکاتی داوەت و داوەتکاری و سەردانی خزم و دۆست ودەرودراوسێکاندا. پەنا بەخوا دەگرم لەشەیتان کەلەو پۆلە ژنانە نەبن، دەتۆتۆزێك سەیری ئەم فەرمودەیەی خوا بکەو تۆزێك تێ ی ڕابمێنەبزانە چیت پێ دەڵێ: ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۝٤ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝٥﴾ الماعون:٤– ٥ [٣]. واتای زاراوەی (ساهون) کەمتەرخەمی و پشت گوێ خستن و دواخستنی نوێژەکانیانە تاکوکاتی شەرعی خۆی بەسەردەچێت بە تایبەتیش نوێژی عەسران .

---

١) واتە:توڕەبون لەشەیتانەوەیە،شەیتانیش لەئاگردروست کراوە ، ئاگریش بە ئاو دەکوژێتەوە، جا هەریەکێك لە ئێوەکەتوڕەبو با بچێ دەست نوێژهەڵ بگرێت توڕەییەکەی دەنیشێتەوە.(وەرگێڕ).

٢) واتە:هەرکەسێك خۆی بەهەرکەس وگەل وکۆمەڵ وقەومێك بچوێنێت ئەوەلەوانەولەکۆمەڵی مسوڵمانان نیە.

٣) واتە:هاواروڕۆڕۆبۆ ئەوکەسانەی کە لە نوێژە کانیا ندا کە متە رخەمن ،یا شیوی وە یل کە شیوێکە لە شیوەکانی دۆزەخ هەروەکو ڕاڤەکارانی قورئان دەفەرمون بۆئەوکەسانەی لەنوێژەکانیان کەمتەرخەمن.وەرگێڕ).

٥٠ - ڕۆژو پلەیەکی بەرزی هەیە لای خوای گەورەو پاداشتێکی زۆریشی هەیە، وسەرباری ئەوەی کەڕۆڵێکی گرنگی هەیە لەپاك کردنەوەی نەفس‌و خاوێن کردنەوەی‌و بژدان. ئای چەندخۆش دەبونەفسی خۆت لەسەرڕۆژوگرتن ڕابهێنا بایە، دیارە مەبەستمان لەڕۆژوی سوننەتە (التطوع) واتە ڕۆژوی خۆبەخشی وەك ڕۆژوی شەشەڵان لەمانگی شەوالی دوای ڕەمەزان‌و سێ ڕۆژ لەهەمو مانگێك دا[1].

وآخر دعوانا أن الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على محمد وعلى آله وصحبه وسلم تسليماً ومن والاه إلى يوم الدين.

احمد محمد ممند

١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧

---

١) سێ ڕۆژلەهەمومانگێك دا بریتین لە سێ ڕۆژە سپی یەکان(الأيام البيض)کەدەکاتە ڕۆژی(١٣،١٤،١٥)لەهەمو مانگێك دا کەمانگ تیێ یاندا پڕە. هەروەها بەڕۆژوبونی ڕۆژانی دوشەممەو پێنج شەمەان لەهەمو هەفتەیەکدا سوننەتێکی دڵنیای پێغەمبەرە ﷺ واتە: پێغەمبەرﷺ بەردەوام ئەودوڕۆژانە لەهەفتەدا بەڕۆژوبوە بۆیەئێمەش کەخۆمان بەموسڵمان وشوێن کەوتەی ئەو بزانین دەبێ ئەودوڕۆژانە بەڕۆژوبین .لێمان تێکەڵ نەبێت ئەمە سوننەتە نەك فەرز .هەردەبێ بیگریت .نەخێر بەڵام کەهەرکەسێك ئەم سوننەتە زیندوبکاتەوە پاداشتێکی بێ پایانی هەیە ودەبێتە خۆشەویستی خواوپێغەمبەرو لەڕۆژی دوایی دا لەمەجلسی پێغەمبەرەوە نزیك دەبێت لەخۆشەویستانی ئەو دەژمێردرێت.

هەروەها بەڕۆژوبونی ڕۆژی(٩،١٠)عاشورا ونۆڕۆژ ی یەکەمی مانگی ذی الحجة سوننەتە وپاداشتێکی زۆری هەیەلای خوای گەورە (وەرگێڕ).

لە بەرهەمەکانی نووسەر

- پاراستنی تەنها خواپەرستی/إبن باز.
- دە(١٠) نامە بۆ حاجیانو عومرەکاران/د.یحیی بن إبراهیم.
- ڕێبەری حاجیو عومرەکاران دەستەی هۆشیارکردنەوەی لە حەج.
- پۆشاکی ئیسلامی مایەی خۆش بەختی تاکو کۆمەڵە.
- هەڵە باوەکان.
- بیروباوەڕی تەنها خواپەرستی/شیخ صالح فوزان.

ئەم بەرهەمانەش لەژێر چاپدان:

- تیرۆرو تۆقاندن.
- زانستی کتێبخانەکانو زانیاریەکان.
- حوکمی ڕیش تاشین.

ناوەڕۆك

ئافرەتی موسلمان و ئەرکی سەرشانی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆی هاوچەرخ دا

بانگەوازێك بۆ براو خوشکانی پەروەردیار

چەند نزاو پاڕانەوەیەك لە قورئانی پیرۆزدا

بابەت	لاپەڕە

چەند وشەیەکی زێڕین بۆ خوشکی موسڵمانی هاوچەرخ

بابەت	لاپەڕە

پەنجا گوڵ لە باخچەی ئامۆژگاریەکاندا

بابەت	لاپەڕە

کتێبخانەی پێشین (السلف)

هەولێر: چوار ڕیانی شیخ مەحموود ـ بازاڕی لاوەند – ژێر تەلەفزیۆنی تورکمانان

مۆبایل :٠٧٥٠٤٧٩٤٢٤٢

www.sarezh.com